PRIV. DOC. DR. A. MACEINA

PEDAGOGIKOS ISTORIJA

I

V. D. U. TEOLOGIJOS-FILOSOFIJOS
FAKULTETAS KAUNE

PRIV. DOC. DR. A. MACEINA

PEDAGOGIKOS ISTORIJA

I

V. D. U. TEOLOGIJOS - FILOSOFIJOS
FAKULTETAS KAUNE

Spaudė Akc. „Žaibo“ B-vės spaustuvė Kaune 1939 m.

AUTORIAUS PAAIŠKINIMAI

Du dalykai skatino autorių leisti šį veikalą. Visų pirma nepaprastai didelė mūsų literatūros stoka pedagogikos istorijos srityje. Jeigu pedagogikos teorija dar turi vieną kitą kartais net ir stamboką — originalų ar verstinį — veikalą, tai iš pedagogikos istorijos mes neturime visiškai nieko, jeigu neskaitysime Esmaičio „Pedagogijos istorijos" (Kaunas 1930). Per dvidešimtį nepriklausomo gyvenimo metų mūsų pedagogikos atstovai šios spragos neužpildė. Todėl autorius, įsijungęs į šių atstovų eiles, jautė pareigą tuojau paruošti kiek išsamesnę pedagogikos istoriją. Be abejo, tokios apimties darbas, parašytas dviejų metų eigoje (nors medžiaga jau buvo surinkta anksčiau), negali būti tobulas. Vis dėlto net ir tokiu pavidalu, manau, jis galės būti naudingas studentams, mokytojams ir mokytojų seminarijų mokiniams. Ilgiau laikyti šiuos žmones be pedagogikos istorijos, parašytos sava kalba, nebegalima.

Antras akstinas buvo autoriaus darbas universitete. Autorius yra įsitikinęs, kad nedera universitete dėstyti elementarinių kursų, kad juos išeiti reikia palikti patiems studentams. Universiteto auditorija turėtų būti skiriama pagilintiems kursams. Tuo tarpu kol šių elementarinių kursų sava kalba neturime, tol noromis nenoromis jie įsiveržia į universiteto programas. Todėl ir autorius buvo priverstas dėstyti pedagogikos istorijos elementarinį kursą, nes jokio pakaitalo mūsų kalba nebuvo. Išleidęs šį veikalą, autorius bus laisvas nuo minėtos pareigos ir galės atsidėti gilesniems ugdymo istoriosofijos klausimams.

Savo *medžiaga* šis veikalas, be abejo, nėra originalus. Tik nuolatinis darbas archyvuose gali istorijai duoti naujų dalykų. Bet medžiagos *sutvarkymo* atžvilgiu jis gal kiek išsiskiria iš kitų tuo, kad jame stengtasi organiškai sujungti tris pagrindines pedagogikos istorijos sritis: ugdomuosius principus, ugdo-

mąsias praktikas ir pačius ugdytojus bei pedagogus. Kiek šis sujungimas pavyko, tenusprendžia veikalo vertintojai.

Atpasakojęs pedagogų teorijas, autorius duoda ištraukų iš jų veikalų. Iš sykio buvo manyta šalia vertimo duoti ir originalų tekstą. Bet dėl įvairių kliūčių — spaustuvės neturi kiek gausiau graikiškų spaudmenų, pabrangsta veikalo išleidimas, skaitytojams naudos nedaug — nuo šios minties atsisakyta. Atrodo, kad gali visiškai pakakti tiktai vertimo. Šios pedagogų veikalų ištraukos, bent šiuo tarpu, gal atstos mūsų neturimą pedagogikos istorijos chrestomatiją. Be to, jos galės būti vaizdingi pavyzdžiai anų laikų pedagogų mąstysenai suprasti.

Pirmasis šios „Pedagogikos Istorijos" tomas apima pirmykščių tautų, graikų, romėnų, patristikos ir viduramžių ugdymą arba visą senąją pedagogikos istoriją. Autorius neliečia, kaip įvade plačiau paaiškina, senovės Rytų ugdymo, nes laiko netikslinga jungti jį su Europos ugdymu, kuris išaugo iš kitokių principų ir iš kitokios gyvenimo praktikos. Antrasis tomas, kuris, jei visos aplinkybės bus palankios, galės pasirodyti ateinančiais metais, apims renesanso, baroko, apšvietos ir romantikos udgymą arba visą naująją pedagogikos istoriją. Dabarties ugdymo srovėms autorius skirs trečiąjį tomą, kuris apims paskutinius pedagoginius sąjūdžius, prasidėjusius su Elenos Key individualizmu.

A. Maceina

Kaunas, 1939 m. vasario 28 d.

T U R I N Y S

Pusl.

Penktas skyrius: VIDURAMŽIŲ UGDYMAS

IVADAS

Pedagogikos istorijos mokslas

Turinys: 1. Pedagogikos istorijos žymės. — 2. Pedagogikos istorijos apimtis. — 3. Pedagogikos istorijos padalinimas. — 4. Pedagogikos istorijos bibliografija.

Literatūra: 1. *H. Brunnengräber,* Geschichte der Erziehung und Erziehungswissenschaft: Lexikon der Pädagogik der Gegenwart I, 918. Freiburg i. Brsg. 1931. — 2. *H. Brunnengräber,* Geschichte der pädagogischen Ideen und Einrichtungen. Ihre methodologische Grundlegung: Handbuch der Erziehungswissenschaft hersg. v. Fr. X. Eggersdorfer u. a. V. Teil, 1 Band, München 1934. — 3. *W. Dilthey,* Pädagogik. Geschichte und Grundlinien des Systems. Gesam. Werke IX. Bd. Berlin 1934. — 4. *J. Dolch,* Gegenstände und Formen der pädagogischen Geschichtsschreibung: Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts, 1930. — 5. *J. Heigenmooser,* Zur Geschichtsschreibung der Pädagogik: Pharus 1917/1.

1. Pedagogikos istorijos žymės

Istorinis pobūdis

Pedagogikos istorija, kaip rodo jau pats šito mokslo pavadinimas, yra *istorinė* disciplina, vadinasi, tokia, kuri savo objektą tyrinėja *genetiniu* atžvilgiu. Ne statinis atskirų ugdymo tipų, atskirų teorijų, atskirų problemų ar įstaigų pavaizdavimas yra šio mokslo uždavinys, bet dinaminis ugdymo aprašymas laiko eigoje. Kiekvienas istorinis mokslas stengiasi užčiuopti gyvą gyvenimą, kuris pulsavo gal jau net prieš tūkstančius metų, stengiasi parodyti mums šitą gyvybę su visais jos pasikeitimais ir leisti mums pajausti josios pulsą. Istorija stengiasi atgaivinti praeitį, nes tik per šitą atgaivinimą įvyksta istorinis pažinimas. Kol istorijos mokslas yra šaltas, negyvas, kol jis yra tik senienų registravimas ir statinis jų aprašinėjimas, tol jis neduoda tikro istorinio pažinimo, nes kiekvienas pažinimas yra sykiu ir pergyvenimas.

Visas šitas istorinio mokslo žymes turi ir pedagogikos istorija. Ji tyrinėja savo objektą gyvenimiškoje tikrovėje; ji stengiasi jį atvaizduoti visoje jo pilnumoje; ji bando mums atskleisti išvidinį jo kitimą ir išsivystymą. Pedagogikos istorijai yra svarbūs ne tiek patys statiniai ugdymo pavidalai, kiek šitų pavidalų susidarymas, jų susiformavimas ir tos priežastys, kurios juos sukūrė ir keitė, amžiams slenkant. *Pedagoginio gyvenimo išsivystymas yra pagrindinis pedagogikos istorijos mokslo objektas.* Tuo būdu pedagogikos istorija įsijungia į visuotinę istoriją ir pasidaro viena disciplina *istorinių* mokslų sąrangoje.

Pedagoginis pobūdis

Iš kitos pusės, pedagogikos istorija yra *pedagoginis* mokslas, vadinasi, jis savo objektu renkasi tiktai pedagoginę gyvenimo sritį. Negatyviai pedagogikos istorija atsisieja nuo visų tų gyvenimo apraiškų, kurios nėra pedagoginės arba kurios pedagoginiam išsivystymui turi tiktai netiesioginės reikšmės. Pozityviai pedagogikos istorija apima visas tas gyvenimo apraiškas, kurios yra pedagoginės tikra prasme ir kurios tiesioginiu būdu susisiekia su ugdymu. Tuo būdu pedagogikos istorija savo objekto neišskiria iš gyvenimo ir jo neizoliuoja nuo kitų sričių. Ji žiūri į ugdymą, kaip į viso gyvenimo, visos kultūros rezultatą, ir šitoje visumoje stengiasi jį mums pavaizduoti. Pedagoginis darbas visados yra visuotinis. Jis kyla iš viso žmogaus ir iš viso gyvenimo. Vis dėlto jis turi savų žymių, kurios jį skiria nuo kitų žmogaus darbų. Todėl pedagogikos istorija, nors ir nagrinėja savo objektą gyvenimo visumoje, nevirsta bendrąja istorija, bet visados pasilieka pedagogine disciplina ir įsijungia į *ugdymo* mokslų eilę.

Kultūrinis pobūdis

Rišdama pedagoginį išsivystymą su artimomis tiesioginėmis gyvenimo apraiškomis, nagrinėdama jį gyvenimo visumoje, pedagogikos istorija virsta savotiška *kultūros* istorija tiek, kiek ir pats pedagoginis darbas yra kultūrinis. Tarp ugdymo ir kultūros yra esminė ir organiška sąveika. Ugdymas padaro, kad kultūrinis vyksmas yra nuolatinis ir nepertraukiamas, nes tik ugdymu vieno amžiaus laimėjimai yra perteikiami kitam amžiui. Iš kitos pusės, kultūra duoda ugdymui gėrybių, nurodo jam kryptį, apsprendžia jo priemones ir tikslus. Dėl šito išvidinio ryšio

tarp kultūros ir ugdymo pedagogikos istorija kaip tik ir virsta *pedagogine kultūros istorija.* Atskirti pedagogikos istoriją nuo kultūros istorijos reikštų atimti jai gyvybę, paversti ją lavonu, padaryti ją sausų faktų, vardų ir datų rinkiniu. Tik kultūrinio gyvenimo visumoje ji saugo gyvybinį savo pobūdį. Kultūrinis pedagogikos istorijos pobūdis yra vienas iš pagrindinių josios bruožų.

Kai kurių pedagogikos istorijos tyrinėtojų darbai buvo nevaisingi dėl to, kad jie ugdymą nagrinėjo be ryšio su kultūriniu gyvenimu. Atskirų pedagoginių darbų ir pedagoginių institucijų aprašymas yra reikalingas, bet jis turi būti tik atrama tam kultūriniam fonui, kuriame turi vykti pedagoginio išsivystymo pavaizdavimas. Bandymų rašyti tokias pedagogines kultūros istorijas pirmieji yra padarę romantikos pedagogai: *Fr. A. Schwartzas* (Geschichte der Erziehung nach ihrem Zusammenhang unter den Völkern von alten Zeiten her bis auf die neueste, 1802), *E. Anhaltas* (Geschichte des Erziehungswesens im Zusammenhang mit der allgemeinen Kulturgeschichte, 1846); mūsų laikais šiuo atžvilgiu pro kitus prasikiša *P. Bartho* veikalas „Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung" (Leipzig $^{5-6}$ 1925). *K. Schmido* manymu pedagogikos istorija įvedanti žmogų į „tikrąjį kultūros istorijos centrą ir gyvybės šaltinį".

Visuomeninis pobūdis

Šiandien vis labiau imama suprasti, kad ugdymo objektas ir veikėjas gali būti ne tik atskiras individas, bet ir *visuomenė,* kad visuomeninis ugdymo atžvilgis yra tiek pat reikšmingas, kaip ir individualinis. Ugdymas yra ne tik asmens dalykas, bet ir visuomenės. Ugdyme reiškiasi kolektyvus visuomenės noras išlaikyti savo gyvenimo būdą, savo tradicijas, savo papročius, savo objektyvinę dvasią ir savo kultūrą. Visuomeninis ugdymo atžvilgis praplečia ir papildo individualinį.

W. Jaegeris žinomame savo veikale „Paideia. Die Formung des griechischen Menschen" (Berlin und Leipzig 1934) kalba apie ugdymą, kaip apie tokį principą, kuriuo žmonija pasigelbsti, kad „išlaikytų ir perteiktų kūninę ir dvasinę savo rūšį" (1 p.). Toliau Jaegeris pastebi, kad ugdymas esąs ne kas kita, kaip tas pat kūrybinis žmo-

gaus noras, kuris esąs žmogui bendras su gyvosios gamtos gimdomuoju noru. „Ugdyme, sako Jaegeris, kaip jį žmogus praktikuoja, veikia ta pati plastinė gimdančioji gamtos valia, kuri savaime verčia kiekvieną gyvą rūšį išlaikyti savą formą ir ją toliau perteikti" (2 p.). Taip pat ir O. Willmannas teigia, kad „auklėjimo ir lavinimo mokslo uždavinius tik tada galima suprasti visoje pilnumoje, kai jau iš anksto esti susiejami individualinis ir socialinis uždaviniai (26 p.) ir kai teisingai yra įvertinami tiek asmeninių santykių, tiek įvairių socialinių bei istorinių sampynių turtai"[1]. Dėl to jeigu pedagogikos istorija turi savo objektą tyrinėti gyvenimo visumoje, tai tuo pačiu ji turi neišleisti iš akių ir visuomenės vaidmens ugdymo išsivystyme. Jau tik tas faktas, kad ir primityviųjų tautų, ir graikų bei romėnų, ir vidurinių amžių ugdyme visuomenė turėjo sprendžiamosios reikšmės, verčia pedagogikos istoriją savo objektą vaizduoti visuomeninio gyvenimo šviesoje ir perspektyvoje.

Todėl pedagogikos istorija yra ne tik pedagoginė kultūros, bet ir *pedagoginė visuomenės istorija.* Ji yra istorija visuomeninių tendencijų, visuomeninių santykių, visuomeninių teorijų, kiek visi šie dalykai turėjo tiesioginės įtakos ugdymui vienaip ar kitaip išsivystyti. Pedagogikos istorijos visuomeninis pobūdis organiškai jungiasi su kultūriniu jos pobūdžiu, nes kultūra ir visuomenė yra susijusios savo esmėje.

Pasaulėžiūrinis pobūdis

Ugdyme turi reikšmės ne tik visuomenė, bet ir *asmuo.* Tuo tarpu asmens veikime didžiausios svarbos turi *pasaulėžiūra.* Asmuo ugdyme veikia visu savimi: savo charakteriu, savo įpročiais ir savo pažiūromis. Didžiosios pasaulėžiūros yra perteikiamos ir palaikomos ugdyme tuo, kad joms atstovauja ir jas reprezentuoja atskiri ugdytojai. *Pasaulėžiūra yra perteikiama ir palaikoma ne teoriniu jos išdėstymu, bet asmeniniu išpažinimu.* Tik toks ugdytojas gali būti pasaulėžiūros perteikėjas, kuris yra karštas josios išpažintojas. Dėl to pasaulėžiūros santykis su ugdymu yra toks pat esminis, kaip jo santykis su kultūra ir su visuomene. Iš pasaulėžiūros kyla pedagoginės idėjos, kurios dedamos pedagoginių

[1] Didaktik als Bildungslehre, 26—27 p., Braunschweig [5] 1923.

teorijų ir pedagoginių institucijų pagrindais. Tai yra dėsnis, kurio tikrumą patvirtina visa žmonijos istorija. Kiekviena pasaulėžiūra turi savą pedagogiką, ir kiekviena pedagogika turi savą pasaulėžiūrą. Platonas pirmas sukūrė pedagoginę teoriją ir pirmas parodė, kiek šitoji jo teorija priklauso nuo jo pasaulėžiūrinio nusistatymo.

Todėl savaime suprantama, kad ir pedagogikos istorija turi būti susieta su pasaulėžiūrų atsiradimu, jų išsivystymu ir kitimu. Pedagogikos istorija negali tylomis praeiti pro pasaulėžiūros įtaką ugdymui, nes tokiu atveju ji praeitų pro pagrindinį veiksnį, kuris ugdymą apsprendžia. Kintant tautos arba amžiaus pasaulėžiūrai, kinta ir jo ugdymas. Šita prasme K. Kesseleris ir sako, kad „visi pedagoginiai tyrinėjimai turi prasidėti didžiaisiais pasaulėžiūrų idealais, kurie apsprendžia atskirų pedagogų kūrybą“[2]. Pasaulėžiūrinis pedagogikos istorijos charakteris natūraliai atsistoja šalia kultūrinio ir visuomeninio josios pobūdžio.

Apibrėžtis

Trimis tad žymėmis yra būdinga pedagogikos istorija, kaip istorinis ir pedagoginis mokslas: savo kultūriškumu, savo visuomeniškumu ir savo pasaulėžiūriškumu. Sujungę šitas žymes organiškai vieną su kita, galėsime gauti tokią pedagogikos istorijos mokslo apibrėžtį:

Pedagogikos istorija yra tasai istorinis mokslas, kuris pedagoginį vyksmą tyrinėja kylantį iš kultūrinio gyvenimo, vykstantį visuomeninėje aplinkoje ir vedamą pasaulėžiūrinių principų.

2. Pedagogikos istorijos apimtis

Trys atžvilgiai

Pedagogikos istorija apimą ugdymą visame jo įvairume ir turtingume. Bet kadangi pedagoginė gyvenimo sritis yra labai plati, todėl pedagogikos istorija praktiškai gali labiau pabrėžti vieną arba kitą pedagoginio gyvenimo sritį, vieną arba kitą jo atžvilgį. Tuo būdu ir pats pedagogikos istorijos mokslas pasidaro vie-

[2] Pädagogische Charakterköpfe, 2 p. Frankfurt a. M. 1916.

naip ar kitaip paspalvintas, žiūrint koks ugdymo momentas, kokia sritis arba koks atžvilgis turi jame persvaros.

Trys yra pagrindiniai atžvilgiai arba gal net trys sritys, kurios nuolatos traukia į save ugdymo istorikų dėmesį, būtent: *pedagoginės idėjos arba pedagoginiai principai, pedagoginės praktikos arba pedagoginės institucijos ir patys pedagogai veikėjai: teoretikai ir praktikai.* Pedagogikos istorijos išsivystyme visais laikais šios sritys kaip tik ir buvo stengiamasi iškelti ir aprašyti. Vieni ugdymo istorikai labiau tyrinėjo pedagogines idėjas, jų atsiradimą, jų santykius, jų išsivystymą, kitimą ir formavimąsi. Kiti kreipė daugiau dėmesio į atskirų tautų ir amžių pedagogines praktikas, pavyzdžiui, į mokomuosius objektus, į lavinamąsias ir auklėjamąsias įstaigas, į jų santvarką ir į jų organizaciją. Treti aprašinėjo daugiau atskirų pedagogų gyvenimą, jų veikimą, jų pažiūras ir teorijas. Tokiu būdu pedagogikos istorijoje susiformavo šiandien aiškiai užčiuopiamos trys kryptys, kurios savo pobūdį įgyja iš savo objekto apimties, būtent: *pedagoginių problemų istorija, pedagoginių praktikų istorija* ir *pedagogų istorija arba pedagoginė biografija.*

Problemų istorija

Pedagoginių problemų arba idėjų bei principų istorija sudaro pagrindą kiekvienai pedagogikos istorijai. Jau buvo minėta, kad ugdymas, o nuosekliai ir istorinis ugdymo tyrinėjimas, esmingai yra susijęs su kultūriniu gyvenimu ir su pasaulėžiūra. Tuo tarpu kultūros ir pasaulėžiūros sritys specialiai yra idėjų sritys. Kultūroje idėjos yra realizuojamos, pasaulėžiūroje jos pasidaro gyvenimo normomis. Todėl ugdymas, būdamas susijęs su kultūra ir su pasaulėžiūra, tuo pačiu esmingai susyja ir su kultūrinėmis bei su pasaulėžiūrinėmis idėjomis. Šiuo atžvilgiu J. Wagneris teisingai sako, kad „pedagogikos istorija realizuoja savyje dvasios istorijos dalį. Idėjos yra kultūrinės kūrybos pagrindas ir sykiu pagrindas pedagoginių teorijų“[3].

Pagrindinis pedagoginių problemų istorijos uždavinys yra iššifruoti centrinę idėją, aplinkui kurią telkiasi tos ar kitos tautos, to ar kito amžiaus pedagoginės mintys ir pedagoginiai dar-

---

[3] Lehrbuch der Erziehungswissenschaft I, 65 p., Leipzig 1926.

bai. K. Kesseleris pastebi, kad visos kitos pedagoginės idėjos yra „vienos didžios žmonių formavimo idėjos atspindžiai“[4]. Kiekviena tauta ir kiekvienas amžius savaip supranta šitą bendrą žmonių formavimo idėją, todėl kitaip sprendžia pedagogines problemas ir kitaip tvarko savo pedagogines praktikas. Pedagogikos istorijos uždavinys yra parodyti šitą centrinę idėją, atskleisti josios reiškimąsi pedagoginėse teorijose ir pedagoginiame gyvenime.

Pedagoginių problemų istorija yra dar gana jauna. Tiesa, nuo pat pedagogikos mokslo atsiradimo kiekvienas pedagogikos istorijos veikalas negalėjo apsieiti daugiau ar mažiau nepalietęs ir pedagoginės problematikos. Vis dėlto specialus pedagoginių problemų tyrinėjimas atsirado palyginti gana vėlai. Metodinį pagrindą jam davė sėkmingos *Windelbando* pastangos rašyti problemų istoriją filosofijos srityje. Savo veikalu „Lehrbuch der Geschichte der Philosophie“ (Tübingen [8] 1919) Windelbandas parodė, kad tokia problemų istorija faktiškai yra visai galima. Šito bandymo paskatinti ir ugdymo istorikai atkreipė daugiau dėmesio į pedagoginės problematikos tyrinėjimą. Iš sistemingesnių veikalų, kurie nagrinėja pedagogines problemas istoriniu atžvilgiu, galima paminėti: *S. Behno* „Geschichte der Pädagogik in problementwickelnder Darstellung“ (Bonn 1928), *K. Kynasto* „Problemgeschichte der Pädagogik“ (Berlin 1932). Prie šių veikalų taip pat priklauso ir jau minėtas *P. Bartho veikalas.* Šioje vietoje tenka paminėti ir puikų, jau cituotą W. Jaegerio veikalą „Paideia“. Tiesa, šis veikalas nagrinėja tiktai graikų ugdymą. Bet graikiškojo ugdymo problematikos išvystymas čia yra tiesiog pavyzdingas.

Praktikų istorija

Bet viena pedagoginių problemų istorija viso pedagogikos istorijos objekto išsemti negali. Šalia pedagoginių problemų ir sykiu su jomis eina ištisa eilė pedagoginių praktikų, kurios sudaro integralinę pedagoginės gyvenimo srities dalį. E. Sprangeris teisingai sako, kad „ugdymo istorijoje teorijų išsivystymo negalima atsieti nuo institucijų išsivystymo. Abu jie sudaro vieną didžiulę or-

[4] Pädagogische Charakterköpfe, 98 p.

ganinę kultūrinę vienybę: dvasinis gyvenimas susikuria išviršinių formų, o iš šitų formų vėl gema naujos gyvenimo kryptys“[5] Pedagogikos istorijoje pedagoginių praktikų ir pedagoginių institucijų tyrinėjimas turi eiti sykiu su pedagoginėmis idėjomis, kaip šių pastarųjų konkretus reiškimasis gyvenime. Jeigu pedagogikos istorija paliktų neaprašiusi pedagoginių praktikų, ji nebūtų gyvenimiško pobūdžio.

Pedagoginių praktikų ir institucijų istorija yra žymiai ankstesnė už pedagoginių problemų istoriją. Josios pradžia sutampa su pedagogikos istorijos pradžia. Ugdymo istorikai visų pirma yra atkreipę dėmesio į ugdymo praktikas, jas tyrinėję ir aprašę. Todėl šiuo metu beveik kiekviena platesnė pedagogikos istorija faktiškai yra pedagoginių praktikų istorija. Šiandien mes turime monografinių veikalų, kuriuose yra aprašoma net atskirų pedagoginių institucijų arba mokomųjų objektų išsivystymas. Iš jų, kaip pavyzdžius, galima paminėti: *Fr. Paulseno* „Geschichte des gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten“ (1919), *H. Deniflės* „Die Universitäten“ (Berlin 1885), *J. B. Hermano S. J.*, „La pédagogie des Jésuites“ (Louvain 1914).

Pedagogų istorija

Galop pedagogikos istorija susiduria su didžiaisiais pedagogais, kurie ugdymą formavo, reformavo ir jį lenkė vienokia ar kitokia kryptimi. Pedagogų gyvenimas, jų darbai ir jų pažiūros taip pat yra labai plati ir labai dėkinga dirva ugdymo istorikui. Pedagogai labai dažnai esti minėtos centrinės pedagoginės idėjos ieškotojai ir reiškėjai. Jų darbuose dažnai susitelkia visas jų tautos ir jų amžiaus pedagoginis genijus. Todėl organiškas jų įterpimas į pedagogikos istoriją yra būtinas.

Bet čia vėl tenka pastebėti, kad viena tiktai pedagoginė biografija ugdymo neišsemia, kaip jo neišsemia tik viena pedagoginė problematika arba tik viena pedagoginė praktika. Tuo tarpu naujųjų laikų pedagogikos istorijoje aiškiai yra pastebimas linkimas kalbėti daugiausiai apie atskirus pedagogus, per maža kreipiant dėmesio į problemas ir į praktikas. Tiesa, nau-

---

[5] Wilhelm v. Humboldt und die Humanitätsidee, 1 p., Berlin 1909.

jaisiais laikais genijalių pedagogų gal būta daugiau, negu kitais amžiais. Net ne jie vieni suformavo naujųjų laikų ugdymą. Šalia genijalių pedagogų veikimo ir naujaisiais laikais ėjo gilus visuomeninės ir kultūrinės aplinkos veikimas, taip pat didelės reikšmės turėjo pasaulėžiūrinis pasikeitimas. *Naujųjų laikų pedagoginis sąmyšis yra atsiradęs ne tiek dėl pedagogų gausumo, kiek dėl pasaulėžiūrinio sąmyšio.* Didžios pedagoginės asmenybės turi didžios reikšmės. Vis dėlto jos yra, kaip Dilthey gražiai yra pasakęs, kultūrų ir organizacijų susikryžiavimo punktai.

Pedagoginė biografija šiuo metu yra išsivysčiusi gana gerai. Retas kuris kiek žymesnis pedagogas nėra aprašytas net specialioje monografijoje. *R. Lehmanno* redaguojamas rinkinys „Die grossen Erzieher" yra davęs puikių šiuo atžvilgiu veikalų. Iš vieningesnių biografinio pobūdžio veikalų galima paminėti: *K. Kesselerio* „Pädagogische Charakterköpfe" (Frankfurt a. M. 1919); leidžiamas *E. Hahno* „Pädagogik der Gegenwart in Selbstdarstellungen" (Leipzig, 1 Bd. 1926, 2 Bd. 1927), *Fr. de Hovre'o* „Le Catholicisme. Ses pédagogues et sa pédagogie (Bruxelles 1930), kuriame autorius kalba apie naujuosius katalikų pedagogus: Spaldingą Amerikoje, Dupanloupą Prancūzijoje, Newmaną Anglijoje, Mercierą Belgijoje ir Willmaną Vokietijoje.

Ugdymo visumos istorija

Visa tai rodo, kad pilnutinė pedagogikos istorija turi būti ir pedagoginių problemų, ir pedagoginių praktikų, ir pedagogų istorija. Ji turi išryškinti ir surasti atskirų tautų ir atskirų amžių pedagoginę problematiką, ji turi aprašyti ir paaiškinti tautų ir amžių pedagogines praktikas ir institucijas, ji galop turi išdėstyti atskirų pedagogų darbus, pažiūras ir teorijas. Tik organiškas visų šių trijų momentų sujungimas gali duoti pilną pedagoginės gyvenimo srities išsivystymo vaizdą. Pedagogikos istorija, aprėžta tiktai viena kuria sritimi, visados bus nepilna, ir josios objektas bus neišsemtas.

Šiame veikale kaip tik ir bus stengiamasi eiti tokiu sintetiniu keliu. Autorius ryžtasi savo pedagogikos istorijoje duoti ne kurios nors atskiros srities, bet *ugdymo visumos istoriją.* Čia bus nagrinėjama atskirų istorinių periodų pedagoginės pro-

blemos, kiek jos priklauso nuo kultūrinio ir pasaulėžiūrinio gyvenimo; čia bus charakterizuojamos pedagoginės praktikos ir pedagoginės institucijos, sykiu nurodant, kiek jose reiškiasi bendri amžiaus pedagoginiai principai; čia galop bus išdėstoma atskirų pedagogų teorijos ir aprašomas jų praktinis veikimas. Šitų trijų klausimų nagrinėjimas kaip tik ir sudarys kiekvieno skyriaus bendriausią planą. Visų pirma kiekvieno skyriaus pradžioje bus apibūdinamas patsai laikotarpis, iškeliant aikštėn pasaulėžiūrinį ir kultūrinį jo charakterį. Toliau bus atskleidžiami šio laikotarpio pedagoginiai pagrindai, kaip kultūrinio ir pasaulėžiūrinio gyvenimo išraiška. Šitie du klausimai sudarys pirmąjį kiekvieno laikotarpio pedagogikos istorijos skyrių, kuris bus pavadintas „... *ugdymo pagrindai*". Toliau bus einama prie pedagoginių praktikų, kurias sudarys šeimos ir mokyklos veikimas, lavinimo turinys, lavinimo tipai, lavinimo įstaigos ir kiti šios rūšies dalykai, kurie kiekviename laikotarpyje paprastai esti skirtingi. Šie klausimai sudarys kiekvieno laikotarpio pedagogikos istorijos antrą skyrių, kuris bus pavadintas „... *ugdymo praktikos*". Galop bus aprašomi to ar kito laikotarpio pedagogai: jų gyvenimas, jų praktinis pedagoginis veikimas, jų veikaluose išdėstytos pedagoginės pažiūros ir jų reikšmė ugdymo išsivystymui. Šie dalykai sudarys kiekvieno laikotarpio pedagogikos istorijos trečią skyrių, kuris bus pavadintas „...*pedagogai*". Tokiu būdu autorius tikisi gal galėsiąs sintetiškai atvaizduoti ugdymo visumos istoriją ir padėti skaitytojui susivokti margame pedagoginio gyvenimo vaizde.

3. Pedagogikos istorijos padalinimas

Padalinimo pagrindas

Pedagogikos istorijos padalinimas yra gana keblus dalykas. Pedagoginė gyvenimo sritis pasaulio istorijoje reiškiasi labai įvairiai. Todėl surasti kokį nors aiškų ir visiems priimtiną pagrindą yra nelengva. Mūsų laikų pedagogikos istorijos veikalai paprastai eina sykiu su tuo istorijos vyksmu, kuris veda kultūrą nuo Rytų per klasikinę senovę prie Europos centro ir šiaurės. Juose paprastai dėstoma senovės Rytų auklėjimas, paskui graikų, romėnų, vidurinių amžių, galop naujųjų laikų. Šitoks padalini-

mas yra naudingas mūsų europiško ugdymo šaknims susekti. Bet jis anaiptol neatvaizduoja pedagoginės gyvenimo srities žmonijos istorijoje. Rytų tautos gyveno ne tik senovėje. Jos gyvena ir šiandien. Bet šiandien jų ugdymas jau yra kitoks, negu buvo prieš tris tūkstančius metų. Dėl to yra netikslu ir net klaidinga kalbėti apie Rytų ugdymą žilojoje senovėje, o nekalbėti apie jo išsivystymą ir apie jo formas dabartyje. Be to, šitas Rytų ugdymas paprastai paliečiamas tik apgraibomis. Iš kitos pusės, Europos ugdymo istorija mūsų pedagogikos veikaluose yra dalinama pagal dabar priimtą istorijos mokslo schemą: į senovę, viduramžius ir naujuosius laikus. Šitas padalinimas yra tik darbo hipotezė. Realybėje gyvenimas yra žymiai įvairesnis ir turtingesnis. Jo negalima išreikšti šita trinare schema. Pedagogikos istorijai šioji schema yra per daug plati. Ypač tai jaučiama, kalbant apie naujuosius laikus, kuriuose įvairios srovės ir srovelės nesiduoda palenkiamos kuriam nors vienam principui. Dėl to pedagogikos istorijai reikia ieškoti kitokio pagrindo jos medžiagai padalinti.

Jeigu ugdymas turi esminių ryšių, kaip buvo minėta, su kultūriniu gyvenimu, todėl visai natūraliai šitas kultūrinis gyvenimas galima padėti į pedagogikos istorijos padalinimo pagrindą. Pedagogikos istorija tikrumoje yra savotiška kultūros istorija. Todėl kaip dalinasi kultūros istorijos vyksmas, taip natūraliai pasidalina ir pedagoginio gyvenimo vyksmas. Pedagogikos istorijai tereikia susekti šito vyksmo narius ir pagal juos paskirstyti savo nagrinėjamąją medžiagą.

Trys tipai

Jeigu perbėgsime dabartinę pasaulio kultūrą, nesunkiai galėsime joje įžiūrėti *šiuo tarpu* trejetą esančių tipų, būtent: *Tolimųjų Rytų kultūra* — Indijos, Kinijos, Japonijos —, *Tolimųjų Vakarų kultūra* — Amerikos su jos šakomis ir niuansais —, ir *Europos kultūra,* kuri sudaro vidurį, ne tik geografinį, bet ir kultūrinį. Pietų kultūra — Afrika su visu savo turtingumu — šiuo tarpu nevaidina pasaulio istorijoje jokio *specifiško* vaidmens. Vietiniai josios gyventojai yra pasilikę pirmykštės kultūros tarpsnyje. Ateiviai yra importavę kultūrą daugiausiai iš Europos. Tikrumoje todėl Pietų kultūra yra tiktai Europos kultūros filialė. Tuo tarpu to negalima būtų pasakyti apie Tolimųjų Rytų ir Tolimųjų Vakarų kultūras. Tolimųjų Rytų kultūra yra visai savotiška ir

savo kilme, ir savo išsivystymu, ir savo pavidalais. Tolimųjų Vakarų kultūra, tiesa, kilusi iš Europos, bet patekusi į skirtingas gyvenimo sąlygas ir kuriama savotiško nusiteikimo žmonių, jau spėjo išsivystyti kitokia kryptimi, negu Europos kultūra. Tolimųjų Vakarų kultūra jau baigia susiformuoti atskiru kultūros tipu, kurio vaidmuo pasaulio istorijoje, atrodo, bus labai reikšmingas.

Šitie trys tipai kaip tik ir apsprendžia pedagogikos istorijos padalinimą. Kiekvieno šito tipo ir kultūrinis ir pedagoginis gyvenimas vyko ir tebevyksta skirtingai. Todėl reikia apie juos visus kalbėti *skyrium*. Pedagogikos istorija tuo būdu pasidalina į Tolimųjų Rytų pedagogikos istoriją, į Tolimųjų Vakarų pedagogikos istoriją ir į Europos pedagogikos istoriją. Tai yra pirmutinis stambiausias padalinimas. Toliau, laikantis to paties pagrindo, galima kiekvieno šito tipo pedagogikos istoriją skirstyti smulkesniais periodais, žiūrint, kaip realiai formavosi, laikui slenkant, kultūrinis, o su juo sykiu ir pedagoginis, kiekvieno tipo gyvenimas.

Šiame veikale imamės nagrinėti tiktai vidurinio kultūros tipo, būtent, *Europos ugdymą*. Nei Tolimųjų Rytų nei Tolimųjų Vakarų neliesime. Kalbėti apie šių kultūrų ugdymą probėgomis yra netikslu, tuo labiau, kad palaidos mintys, neišnagrinėtos ligi galo, neatskleidžia jokio šių kultūrų ryšio su Europos ugdymu. Jeigu laikas ir sąlygos leistų, autorius gal galės šių mums svetimų kultūrų ugdymą nagrinėti atskiruose veikaluose. Šiuo tarpu jis duoda skaitytojui tik jam artimos, jam savos kultūros ugdymo istoriją. Todėl faktiškai šis veikalas turėtų būti vadinamas „Europos ugdymo istorija“. Bendras pavadinimas jam yra paliktas aiškumo ir, gal būt, mūsų europiškos „puikybės“ dėliai.

Ketvirtas tipas

Bet yra dar vienas kultūros ir ugdymo tipas, kuris istoriškai yra ankstyvesnis, negu visi minėti tipai ir kuris sudaro pagrindą visai pasaulio istorijai ir visam ugdymui. *Tai yra pirmykščio gyvenimo ir pirmykštės kultūros tipas.* Visa įvairi pasaulio kultūra yra ne kas kita, kaip šio pirmykščio tipo išsiskleidimas ir išsivystymas vienokia ar kitokia linkme. Šio tipo nagrinėjimas yra reikalingas ne tik kultūros, bet ir ugdymo istorijai, vistiek ar ji būtų

Tolimųjų Rytų, ar Tolimųjų Vakarų, ar Europos ugdymo istorija. Todėl ir šiame veikale mums teks visų pirma kalbėti apie pirmykštės kultūros ugdymą, kaip apie pagrindą visos žmonijos ugdymui.

Pirmykščių tautų reikšmė yra suvokta tik labai neseniai. Kol etnologijoje vyravo evoliucionistinė mokykla, tol į pirmykštes tautas buvo žiūrima, kaip į artimas gyvulių gyvenimui, iš kurio pamažu išsivystė tikrai žmogiškasis gyvenimas. Visa, kas primityvu, buvo laikoma netobula. Tuo tarpu naujoji, vadinamoji *kultūristorinė* etnologijos mokykla, tarp kurios atstovų minėtini: *Gräbneris, Koppersas, Schmidtas, Schebesta, Gusindė,* atskleidė visai kitokį pirmykščio gyvenimo vaizdą. Čia buvo pamatyta, kad pirmykštis gyvenimas yra tikrai kultūrinis gyvenimas, kad jame yra daug tokių dalykų, kurie išsigimė tiktai vėliau, kad šitas gyvenimas nėra vieningas, kad jis susideda iš savotiškų tipų, kuriuos naujoji etnologija vadina *kultūros ciklais* (Kulturkreis) ir kurie aukštajai kultūrai formuotis turėjo labai didelės reikšmės.

Tinkamai supratus pirmykščių tautų reikšmę kultūros gyvenimui, ir pedagogikos istorijai atsidarė platesnės perspektyvos. Šiuo metu ne tik kultūros istorija negali apsieiti be pirmykščių tautų tyrinėjimo, bet ir pedagogikos istorija negali tylomis praeiti pro pirmykščių tautų ugdymą. *Šiandien ugdymo istorija turi prasidėti ne babiloniečiais ir asyriečiais, bet pigmėjais*, nes šitų mažaūgių gyvenime glūdi vėlesnės pedagoginės evoliucijos šaknys.* K. Schmidas sako, kad „net ir menka ugdymo pradžia vadinamose gamtinėse tautose yra pamokanti, kaip liudytoja bendrai žmogiškojo noro auklėti ir pirmųjų dvasios pastangų pralaužti gamtinį dėsningumą ir gamtą palenkti savo tarnybai“[6]. Taip pat žinomas etnologas Gusindė teigia, kad „gamtinių tautų auklėjimas slepia savyje ligi pat žmonijos pradžios besitraukiančio patyrimo ir neapsakomai brangaus ilgai išbandyto patvarumo vertybių“[7]. Štai

---

* Žodžiai, pažymėti žvaigždute (*), paaiškinami realiniame teksto žodynėlyje veikalo gale.

[6] Geschichte der Erziehung I, 7 p. Stuttgart 1884.

[7] Der Urmensch als Erzieher: Um Seelen, 6 p. 2 nr. 1929.

kodėl prie minėtų trijų tipų dar reikia prijungti ketvirtąjį tipą — *pirmykštės kultūros ugdymą.*

Europos ugdymo padalinimas

Dalinant smulkiau Europos pedagogikos istoriją, taip pat reikia laikytis to paties pagrindo, būtent, kultūrinio gyvenimo išsivystymo. Kaip jau buvo minėta Europos kultūros padalinimas į senovę, viduramžius ir naujuosius laikus yra teoriškas ir per platus. Europos kultūra savo išsivystyme realiai skirstosi į žymiai smulkesnius tarpsnius, ypač vadinamais naujaisiais laikais. Tik šitie smulkesni tarpsniai pedagogikos istorijai yra naudingi.

Peržiūrėdami Europos kultūrinio bei pasaulėžiūrinio vyksmo bangavimus, galėsime rasti šiuos vienas nuo kito skirtingus periodus. Visų pirma *graikų kultūra* su savo pasaulėžiūra, su savo filosofija ir menu. Toliau eina *romėnų kultūra* su savo praktika, su savo teise ir valstybe. Paskui prasideda *patristikos periodas,* kurio metu Krikščionybė ne tik atsirado, bet suformavo savo užuomazgas ir pergyveno klasikinį savo periodą. Po šio tarpsnio eina tikrieji *viduramžiai,* kada germaniškosios tautos įsijungė į aukštosios europiškos kultūros kūrybą. Toliau eina *renesansas,* kaip naujos dvasios apsireiškimas Europos kultūriniame ir pasaulėžiūriniame gyvenime. Renesansas pagimdė *baroką,* kaip savotišką priešginybę ir kaip milžiniškas pastangas pasukti pasaulį atgal į buvusios koncentracijos principą. Po baroko Europos kultūroje pasirodė *apšvieta,* atpalaidavusi žmogaus mintį ir jo gyvenimą nuo visuomenės ir pasukusi kultūrą individualizmo linkme. Po apšvietos eina *romantikos* sąjūdis, kuris savotiškai suprato kultūrą ir kuris ugdymui turėjo didelės reikšmės. Galop dvidešimtasis šimtmetis dar neturi savo vardo. Vadinkime jį *dabartimi.*

Vadinasi, Europos kultūros ir tuo pačiu pedagogikos istorijos susidaro devynetas tarpsnių. Pridėję prie jų pirminės kultūros tarpsnį, gausime iš viso dešimtį, kuriuos ir ryžtamės šiame veikale išnagrinėti, būtent: *I tomas:* 1. pirmykštės kultūros ugdymas, 2. graikų ugdymas, 3. romėnų ugdymas, 4. patristikos ugdymas, 5. viduramžių ugdymas; *II tomas:* 6. renesanso ugdymas, 7. baroko ugdymas, 8. apšvietos ugdymas, 9. romantikos ugdymas; *III tomas:* 10. dabarties ugdymas.

4. Pedagogikos istorijos bibliografija

Kiekvieną pedagogikos istorijos periodą liečiantieji svarbesnieji veikalai bus surašyti atitinkamuose skyriuose. Čia paminėsime tik keletą tokių veikalų, kurie yra bendro, bet ne vadovėlinio pobūdžio.

1. *K. A. Schmid,* Geschichte der Erziehung, 5 Bde. Stuttgart 1884—1902.

   Šitas veikalas, pradėtas K. Schmido (nesumaišyti jo su K. Schmidtu, kuris taip pat yra parašęs menkos vertės pedagogikos istoriją) ir atbaigtas G. Schmido, yra parašytas įvairių autorių ir apima visą ugdymo istoriją. Savo medžiagos gausumu jis yra vertingas ir šiandien.

2. *O. Willmann,* Didaktik als Bildungslehre, Braunschweig [5] 1923.

   Willmannas savo garsaus veikalo pirmą dalį yra skyręs lavinimo istorijai. Charakteringa, kad autorius čia nagrinėja ne tik lavinimo objektus, priemones ir įstaigas, bet ir lavinimo ethos. Willmanno veikalas istorine savo dalimi, kaip ir teorine, yra nesenstantis.

3. *E. Krieck,* Menschenformung, Leipzig 1925. — Bildungssysteme der Kulturvölker, Leipzig 1927.

   Šiuose abiejuose veikaluose Krieckas parodo, kiek ugdymas yra susijęs su visuomenės gyvenimu. Savo dėsnį, kad „ugdymas yra visuomenės funkcija", kurį Krieckas reiškia savo veikale „Philosophie der Erziehung" (Jena [2] 1930), čia jis pailiustruoja konkrečiais pavyzdžiais.

4. *P. Barth,* Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung, Leipzig [5—6] 1925.

   Šitas veikalas yra charakteringas tuo, kad, kaip jau pavadinimas rodo, jame autorius pedagoginę gyvenimo sritį sieja su socialiniu ir dvasiniu gyvenimu. Tokiu būdu Barthas šiuo veikalu, kaip jau buvo minėta, įsijungia į pedagoginių problemų istoriją, nors joms vienoms ir neatsideda. Šalia pedagoginių problemų šiame veikale gausu ir praktinių dalykų.

5. *W. Moog,* Geschichte der Pädagogik, 2 u. 3 Bd. Osterwieck 1933.

Šio veikalo yra išėję dar tik antras ir trečias tomas, kurie nagrinėja ugdymo istoriją, pradedant nuo renesanso laikų. Senajai pedagogikos istorijai skiriamas tomas dar tebėra neišleistas. Moogas savo veikale duoda daug medžiagos įvairiais klausimais, nors ryškių linijų ir neišveda.

6. *E. Durkheim,* L'Evolution pédagogique en France, 2 vol. Paris 1938.

Nors šitas veikalas yra skiriamas Prancūzijos pedagogikos istorijai, bet jis yra reikšmingas apskritai Europos ugdymo tyrinėjimui, nes Prancūzijoje ilgus amžius koncentravosi pedagoginis sąjūdis, ypač senesniais laikais.

7. *Die Pädagogik* der nichtchristlichen Völker, hersg. v. J. Schröteler, München 1934.

Fr. X. Eggersdorferio ir kitų leidžiamas „Handbuch der Erziehungswissenschaft" yra skyręs savo plane pedagogikos istorijai ketvertą tomų. Pirmas tomas aukščiau minėtu pavadinimu jau yra išėjęs. Jis apima Rytų tautas, graikus ir romėnus. Parašytas įvairių autorių.

PIRMAS SKYRIUS

PIRMYKŠTĖS KULTŪROS UGDYMAS

I. Pirmykščio ugdymo pagrindai

Turinys: 1. Pirmykščio ugdymo pobūdis. — 2. Pirmykščio ugdymo vyksmas. — 3. Pirmykščio ugdymo tarpsniai.

Literatūra: 1. *E. Franke,* Neuere Forschungen über die Erziehung und Entwicklung des Kindes bei den Naturvölkern: In memoriam K. Weule, Leipzig 1929. — 2. *M. Gusinde,* Der Urmensch als Erzieher: Um Seelen, 2 Nr. 1929. — 3. *H. Hendenus,* Wesen und Aufbau der Erziehung primitiver Völker: Basler Archiv, 1933. — 4. *A. Knabenhans,* Die Erziehung bei den Naturvölkern, Zürich 1918. — 5. *W. Koppers,* Pädagogik in der Urkultur: Oesterreichs pädagogische Warte, 7/8 Nr. 1927. — 6. *W. Oehl,* Primityviųjų tautų auklėjimas: Lietuvos Mokykla, 1-2 nr. 1938. — 7. *L. Walk,* Die Erziehung bei den Naturvölkern: Handbuch der Erziehungswissenschaft, hersg. v. Eggersdorfer u. a. V T. 1 B. München 1934.

1. Pirmykščio ugdymo pobūdis

Evoliucionistinė etnologijos mokykla buvo linkusi manyti, kad pirmykštės tautos ugdymo visiškai arba beveik visiškai neturi, kad pirmykščio žmogaus šeima yra palaida, kad vaikai auga tik saugojami ir maitinami, kaip gyvuliukai, be jokio auklėjimo ir lavinimo. Tai buvo apriorinė tezė, kuri jokių praktinių įrodymų neturėjo. Priešingai, naujoji etnologijos mokykla įrodė, kad kaip nėra tautų be kalbos, be dorovės, be religijos, taip lygiai jų nėra ir be ugdymo; kad šitas pirmykštis ugdymas yra pakankamai turiningas, net komplikuotas, pavyzdžiui, iniciacijų atveju; kad jis turi savus principus, savus veikėjus, savas gėrybes, savas formas ir laipsnius. Pirmykščio žmogaus vaikai anaiptol nėra paliekami be dvasinės priežiūros, be auklėjimo, be įvedimo į giminės gyvenimą. Naujaisiais laikais pedagogikoje iškelta įjungimo funkcija (Einordnung) pirmykščiame ugdyme kaip tik yra gerai išvystyta. Daugybė etnologijos faktų liudija, kad pirmykštis ugdymas yra *tikras* pedagoginis

veikimas, nors ir skirtingas savo pobūdžiu nuo aukštosios kultūros ugdymo. Pedagogikos istorijos uždavinys yra susekti charakteringus šio pirmykščio ugdymo bruožus ir parodyti kuo jie skiriasi nuo aukštosios kultūros pedagoginio veikimo.

a. Ugdymas, kaip asimiliacija

Asimiliacijos supratimas

Pagrindinis pirmykščio ugdymo bruožas yra *asimiliatyvinis jo pobūdis.* Pirmykštis ugdymas yra savaiminga asimiliacija. Jis įvyksta ne tiek sąmoningo veikimo, kiek savaimingo pasisavinimo keliu. Ne pamokymas, patarimas ar įpratinimas čia yra svarbiausios priemonės, bet pavyzdys ir pamėgdžiojimas. Pirmykščių žmonių vaikai išmoksta visko, ko moka ir suaugusieji. Bet šitų darbų jie išmoksta pamėgdžiodami suaugusius.

Fr. Krausė pastebi, kad vaikai čia „nėra mokomi; jie mokosi pasekdami ir bandydami"[1]. Schebesta sako apie semangiečius: „Ten nėra jokio įvedimo į gyvenimo formas ir jokio teorinės rūšies mokymo. Visoks mokymas čia vyksta žaidimais ir pamėgdžiojimu"[2]. Etnologija žino tik vieną darbą, kurio naujoji karta yra išmokoma planingai ir ligi smulkmenų. Tai medaus rinkimas Ceylono Weddas* giminėje. Šitas darbas yra labai sunkus, pavojingas, reikalauja daug apsukrumo ir miklumo. Be to, medus yra svarbiausias Weddas valgis ir mainų objektas su kitomis tautomis. Todėl jį rinkti jaunimas yra mokomas planingai. Bet visa kita vaikai asimiliuoja savaime, pasigelbėdami puikiu savo pastabumu ir dideliu noru pamėgdžioti.

Tiesa, jaunimo įvedimas į suaugusiųjų gyvenimą arba vadinamos *iniciacijos,* apie kurias kalbėsime vėliau, jau vyksta planingai ir sąmoningai. Vis dėlto šitas ugdymo tarpsnis yra gana trumpas. Jis pirmykštį ugdymą tiktai atbaigia. Jis yra pirmas pirmykščio žmogaus bandymas pedagoginėje srityje atsipalaiduoti nuo instinktyvaus savaimingo veikimo ir pereiti prie sąmoningo darbo pagal tam tikrą planą. Bet šitas bandymas dar neapima visos pedagoginės pirmykščio gyvenimo srities. Ilgas

---

1 Cit. A. Mairon, Eine Untersuchung über die Erziehung bei den primitiven Völkern der niederen Jäger und Sammler, 49 p. Steyl 1928.

2 Cit. A. Mairon, op. cit. 50 p.

keliolikos metų ugdymo darbas šeimoje dar yra paliktas savaimingai asimiliacijai.

Asimiliacijos rezultatai

Asimiliatyvinis pirmykščio ugdymo pobūdis turi didelės įtakos ir patiems ugdymo rezultatams. Visų pirma *asimiliacijos įtakoje laisviau išsivysto ugdytinio individualybė.* Kiekvienas sąmoningas planingas pedagoginis veikimas jau yra savotiškas ugdytinio suvaržymas. Reikia didelio apdairumo ir pedagoginio takto, kad pedagoginė sistema nesužalotų išsivystančios vaiko individualybės. Pirmykščiame ugdyme šio pavojaus nėra. Čia vaikas auga laisvoje aplinkoje. Veikti linkstančios jo galios čia nėra varžomos. Fantazijai ribų niekas nenustato. Geros ir blogos prigimties ypatybės išsivysto pagal imanenčius dėsnius.

Iš kitos pusės, *asimiliacija padaro, kad ugdytinis visiškai natūraliai ir organiškai įauga į savo gamtinę ir kultūrinę aplinką.* „Dvylikos, penkiolikos metų vaikai, sako L. Walkas, jau yra įaugę į savo bendruomenės dvasią ir papročius. Be prievartos, jiems net nepastebint, dorinio ir socialinio gyvenimo principai esti į juos įvedami, jų charakteris esti suformuojamas pagal giminės ypatybes“[3]. Įjungimo funkcijos reikalavimas kuo glaudžiausiai suaugti su savo tautos gyvenimu čia yra visai gerai patenkinamas.

Be abejo, asimiliacija turi ir neigiamų pusių. Visų pirma ji neleidžia atrinkti, kas ugdytiniuose yra gera ir kas bloga. Ji nesugeba vaikų tinkamai atsieti nuo netikusių giminės papročių, kurių nemaža pasitaiko ir pirmykščiame žmonių gyvenime. Vaikai čia asimiliuoja *viską.* Toliau, ji neskatina pedagoginės pažangos. Pirmykštis ugdymas pasidaro per daug tradicinis, per daug sustingęs. Vis dėlto, apskritai imant, pirmykščio ugdymo rezultatai yra patenkinami, o kartais, net visai geri, ypač vadinamojoje *pagrindo kultūroje* (Grundkultur), apie kurią kalbėsime, nagrinėdami pirmykščio ugdymo apraiškas.

b. Ugdymo gyvenimiškumas

Asimiliatyvinis pirmykščio ugdymo pobūdis padaro, kad pedagoginiame veikime pirmaeilis vaidmuo tenka *gyvenimui.* Pirmykštis vaikas yra ugdomas daugiausiai paties gyvenimo.

---

3 Die Erziehung bei den Naturvölkern, 64 p. München 1934.

Gyvenimo vyksmas, gyvenimo gėrybės ir gyvenimo formos jį apsprendžia ir jį ugdo. Šitas bendras gyvenimiškas pobūdis padaro, kad *pirmykštis ugdymas yra utilitarinis, praktinis ir konkretinis*, kitaip sakant, kad jis eina naudos, praktikos ir konkretumo linkme.

Naudos linkmė

Pirmykštis vaikas yra ugdomas ne tik gyvenimo, bet ir *gyvenimui*. Apie pirmykštį ugdymą A. Maironas sako, kad jis „yra orientuotas gyvenimiškai utilitaristiškai, nors ir yra jaučiamas, kaip šventos pareigos atlikimas"[4]. Anksti pakrypti į praktinius naudingus darbus pirmykščius žmones verčia paties jų gyvenimo aplinkybės. Nuolatos susidurdami su žiauria gamta, nuolatos turėdami budėti dėl savo gyvybės, rūpintis maistu, jie ir savo vaikus anksti pradeda pratinti į naudingus ir reikalingus darbus. Ugdymas visados yra ištikimas gyvenimo sekėjas. Tai ypač yra jaučiama pirmykščiame gyvenimo tarpsnyje. Pirmykštis žmogus instinktyviai suvokia, kad jo gyvenimo aplinkybėms tinka tik toki žmonės, kurie sugeba ką nors naudingo padaryti, kad silpni, svajingi individai turės greitai žūti, nes nesugebės prisitaikyti prie savo giminės tradicijų ir neįstengs vesti nuolatinės kovos už savo egzistenciją. Štai kodėl L. Walkas sako, kad „pirmykščiame auklėjime vaikas turi būti naudingas žmogus, sugebąs savo darbu išlaikyti šeimą ir vertingai patarnauti savo giminės grupei"[5].

Praktikos linkmė

Auklėjimas naudos linkme verčia pirmykštį žmogų pedagoginį savo darbą pakreipti *praktiškumo linkme*. Visas pirmykštis ugdymas esmingai yra praktiškas. „Primityvios pedagogikos principas, sako L. Walkas, yra išauklėti jaunimą gyvenimui, įvedant jį į gyvenimo darbo reikalavimus. Ketvirtais šeštais metais vaikui jau duodama progų dalyvauti kasdieniniuose suaugusiųjų užsiėmimuose. Mergaitėms darbo gyvenimas prasideda net anksčiau, negu berniukams"[6]. Be abejo, jaunimo išmokymas praktiškų darbų kinta pagal pirmykštės kultūros tipus. Pavyzdžiui, pagrindo kultūroje jaunimas yra pratinamas pažinti valgomus

---

[4] Op. cit. 84 p.
[5] Op. cit. 48 p.
[6] Op. cit. ibd.

augmenis, žinoti jų naudingumą žmogui, mokėti susirasti žvėrių ir paukščių gyvenamas vietas, mokėti apsieiti su medžioklės įrankiais. Totemistinėje kultūroje jaunimas yra pratinamas dalyvauti kolektyvinėse medžioklėse, drožinėti, gamintis iš akmens įrankius ir ginklus. Matriarchatinėje kultūroje mergaitės yra pratinamos pinti, austi, žiesti puodus ir tvarkyti namus. Nomadinėje kultūroje jaunimas turi įgusti apsieiti su gyvuliais, juos liuobti ir prižiūrėti. Kiekvienas pirmykščio gyvenimo tipas turi specifiškų darbų. Bet kiekvienas kreipia dėmesio, kad jaunimas šitų darbų išmoktų, nes tik tokia praktiškumo linkme einanti pedagogika laiduoja žmogui pasisekimą pirmykštėje kultūroje.

Konkretumo linkmė

Gyvenimui reikalingų nusiteikimų bei pažinčių perteikimas čia vyksta visai *konkrečiu būdu.* Teorinių pamokų pirmykščiame ugdyme beveik nėra. Vaikai stebi suaugusius ir paskui juos pamėgdžioja. Nuolatiniu įvairių veiksmų kartojimu jie įgyja puikaus įgudimo. Jau patys pirmykščių vaikų žaidimai yra konkretinio pobūdžio. Aukštosios kultūros vaikų žaidimai yra labai panašūs į pirmykščių vaikų žaidimus. Bet kiek aukštosios kultūros vaikams jie turi tiktai psichologinės reikšmės, kaip jų išsivystymo skatintojai, tiek pirmykščiams vaikams jie yra konkretus jų rengimas gyvenimo darbams. „Jei berniukai, sako S. S. Dornau, yra per jauni lydėti tėvą medžioklėn, jie žaidžia su kitais vaikais stovykloje. Jie pasigamina mažus lankus ir strėles ir bando šaudyti į akmenis, į medžius, į krūmus, lavinasi mėtyti jietį į paukščius, į driežus ir į mažus žinduolius“[7]. Ir aukštosios kultūros vaikai taip daro. Bet jiems tai yra tik žaidimas. Užaugę jie nemedžios lankais arba jietimis. Tuo tarpu pirmykščiam vaikui šitas žaidimas yra tikras įvadas į konkrečius gyvenimo darbus, nes jis užaugęs kaip tik turės naudotis lanku ir jietimi, gaudyti paukščius ir žvėris. Tiesioginis žaidimų tarnavimas gyvenimui yra pirmykščio ugdymo konkretinės linkmės išraiška.

Konkretumas apsireiškia net tokiuose dalykuose, kurie yra dvasiniai ir kurie tarnauja žmogaus vidui. L. Walkas pastebi, kad „paskatinimai, pamokymai, paaiškinimai visados yra įvilkti į konkrečius gyvenimo atsitikimus arba susieti su realiais

---

[7] Cit. A. Mairon, op. cit. 48 p.

įvykiais; jie pamažu kildina, lyg kokią mozaiką, primityvų pasaulėvaizdį vaiko sieloje"[8]. Primityvios pažiūros, primityvi filosofija ir religija čia taip pat yra perteikiama ne sistemingai, ne teoretiškai, bet praktiškai, kiekvieną sykį pagal reikalą, siejant šitą perteikimą su konkrečiais pavyzdžiais ir įvykiais. Kaip pirmykštis gyvenimas neturi iš anksto numatyto plano, taip jo neturi nė pirmykštis ugdymas. Viskas čia yra perteikiama konkrečiais gabalais, ne nuolatiniu vyksmu, ir iš šitų gabalų susideda primityvus pasaulėvaizdis, kaip kokia mozaika.

c. Ugdymo tradiciškumas

Visa žmonija yra valdoma vieno didelio pažangos principo, kuris ją veda nuolatiniu tobulėjimo keliu. Vis dėlto šitame kelyje — vienoje ar kitoje jo vietoje — pasilieka didesnės ar mažesnės žmonių grupės, kurios sustoja vietoje ir pasitraukia iš bendro pažangos kelio. Tuomet jų gyvenimas sustingsta, konservuojasi, jos pradeda gyventi tik pasiektais laimėjimais ir nebedaryti pažangos. Tokios grupės kaip tik ir yra pirmykštės tautos. Ilgus laikus jos yra ėjusios sykiu su visos žmonijos pažanga ir net buvusios šios pažangos pionierės. Bet dėl kaž kokių mums tuo tarpu nežinomų priežasčių jos sustojo, sustingo, neteko pažangos principo savo gyvenime ir pasiliko lyg kokios gyvos archeologinės liekanos, kurios liudija apie eito žmonijos kelio tarpsnius. Primityvios tautos nevisos yra vienodai pažengusios kultūroje, nes jos nevisos sustingo tuo pačiu metu. Bet *jos visos šiandien pažangos nebedaro*. Kokios jos buvo prieš tūkstančius metų, tokios jos yra ir šiandien. Kultūrinis jų gyvenimas yra ištikimai palaikomas, bet nebetobulinamas.

Įtaka

Šitas pirmykščio gyvenimo bruožas turi labai didelės įtakos ir pirmykščiam ugdymui. *Pirmykštis ugdymas yra tradicinis.* Nesant pažangos minties gyvenime, jos nėra nė ugdyme. Pirmykštis ugdymas stengiasi ištikimai pakartoti tai, kas yra sukurta ankstesnių kartų. Jis stengiasi kuo tobuliausiai atskirą žmogų įjungti į giminės gyvenimą, į josios papročius ir tradicijas, visiškai ne-

[8] Op. cit. 53 p.

sirūpindamas jį nuteikti kritiškai šias tradicijas įvertinti ir ryžtis gyvenimą reformuoti. „Kad perimtas kultūrinis giminės lobis, sako L. Walkas, gali būti būsimų jo palaikytojų išryškinamas ir pakilninamas, šita mintis primityvios bendruomenės auklėjime yra svetima. Pedagoginių pastangų tikslas yra socialinės bendruomenės pastovumas. Šitos pastangos turi patikrinti visišką buvusios kultūros atgaminimą be jokio pakeitimo“[9]. Aukštosios kultūros ugdymui artima mintis, kad vaikai turi pakilti aukščiau už savo tėvus, kad jie turi gyventi geresnį gyvenimą, kad jie patys turi būti tobulesni, pirmykščiams žmonėms yra nesuprantama. Čia, „šeima, kaip ir bendruomenė, pastebi A. Maironas, gali vaikui duoti tik tai, ką ji turi pati, kame ji pati gyvena ir veikia. Ji nori pakelti jaunimą tik ligi savo aukščio, kuris, be abejo, yra labai kuklus“[10]. Pirmykštis žmogus neturi savo gyvenimo plano. Jis neturi gyvenimo uždavinio. Todėl nesugeba jaunajai kartai įdiegti minties, kad gyvenimas nėra tiktai tobulas pakartojimas to, kas pasiekta, bet kad jis yra nuolatinis pasiektų laimėjimų pralenkimas.

d. Ugdymo gamtiškumas

Pirmykštis žmogus, nuolatos gamtoje gyvendamas, su ja susidurdamas ir su ja santykiuodamas, savaime pasidaro savotiškas *gamtos žmogus*. Neveltui vokiečiai pirmykštes tautas vadina gamtinėmis tautomis — *Naturvölker*. Tai nereiškia, kad jos neturėtų kultūros. Šitas pavadinimas tiktai parodo, kad pirmykštės tautos turi ypatingai artimų ryšių su gamta.

O. Menghinas savo veikale „Weltgeschichte der Steinzeit“ (Wien 1930) yra suskirstęs kultūros išsivystymą pagal santykius su gamta į tris laipsnius. Pirmame laipsnyje žmogus yra *gamtos vaikas* (Naturkindschaft), antrame laipsnyje jis yra *gamtos brolis* (Naturverbrüdung) ir trečiame jis pasidaro *gamtos valdovas* (Naturbeherrschung). Pirmieji du laipsniai kaip tik ir liečia primityviąsias tautas. Vienos iš jų, kaip pigmejai ir apskritai visa vad. pagrindo kultūra (Grundkultur) yra gamtos vaikai. Kitos, kaip Afrikos didžiaūgiai negrai, Australijos gyventojai ir

---

9 Op. cit. 29 p.
10 Op. cit. 84 p.

apskritai visa vad. kamieno kultūra (Stammkultur) yra gamtos broliai. Gamtos vaiko tarpsnyje primityvios tautos nepergyvena gamtos, kaip esančios šalia žmogaus. Žmogus čia jaučiasi esąs gamtos dalelė. Jo santykiai su gamtiniu pasauliu yra vaikiški. Gamtos brolio tarpsnyje pirmykštės tautos save pergyvena kaip lygias su gamta. Žmogus čia stovi priešais gamtą ne kaip subjektas prieš objektą, bet kaip lygus prieš lygų. Jis pergyvena aplinką, kaip turinčią sielą, kaip statančią jam savų reikalavimų, kuriuos jis turi patenkinti, jeigu nori, kad gamta jam būtų palanki. Gamtą jis stengiasi apvaldyti magijos-burtų priemonėmis. Todėl burtų nepaprastas gausumas žymi visą šio tarpsnio žmogaus gyvenimą.

Ugdymas ir gamta

Šitie ryšiai su gamta padaro, kad ir ugdymas čia yra artimai jungiamas su gamtiniu gyvenimu. Dvejopu būdu įvyksta šitas sujungimas. Visų pirma *pirmykščiame ugdyme gamta yra plačiai naudojama, kaip ugdymo priemonė.* Pirmykštis ugdymas daugiau pasigelbsti gamtinėmis, negu kultūrinėmis gėrybėmis, nes gamtinio gyvenimo plotas čia yra žymiai didesnis. Todėl gamtiniai daiktai, gamtiniai įvykiai čia tarnauja, kaip priemonės arba kaip progos teikti įvairiems pamokymams arba paaiškinimams. Toliau, *ugdymas yra sujungiamas su gamta tuo, kad pirmykščių tautų vaikai išmoksta gerai gamtą pažinti, į ją įsigyventi ir ją pajausti.* Žaisdami nepaliestos gamtos aplinkoje, nuolatos įsiklausydami į gamtos garsus, stebėdami aplinkui juos vykstantį gamtos gyvenimą, jie savaimingai įsijungia į gamtos ritmą, į gamtos pulsą ir pasidaro nepakeičiami gamtos žinovai.

Pirmykštis jaunimas, pasak F. M. Oldbrechto, „gamtiniuose dalykuose yra nepaprastai įgudęs. Savo tėviškės augmenų ir gyvulių pasaulį jis pažįsta daug geriau, negu mūsų akademikai, jeigu jie gamtos mokslų nėra pasirinkę savo specialybe“[11]. Tai, ką J. Siewertas yra pasakęs apie Afrikos pigmejų Bagielli giminę, daugiau ar mažiau tinka ir visiems pirmykščiams žmonėms. Štai kaip jis vaizduoja šios giminės įgudimą į gamtos gyvenimą: „Su pirmykščio miško paslaptimis jie yra puikiai susipažinę. Jie žino vi-

---

[11] Cit. A. Mairon, op. cit. 53 p.

sokiausių laukinių žvėrių urvus ir papročius. Jie žino, kur yra paukščių lizdai ir laukinių bičių drevės. Jie pažįsta kiekvieną augmenį ir kiekvieną medį. Jie sugeba iš įvairiausių vaisių ir riešutų, iš lapų ir žiedų, iš uogų ir branduolių, iš sakų ir syvų, iš šaknų ir ataugų pasigaminti įvairiausių prieskonių, gydančių tepalų ir vaistų, bet taip pat pavojingiausių nuodų, kuriais jie savo nereikšmingas, lengvas, kaip plunksna, strėles padaro mirtį nešančiais ginklais. Reikia tik stebėtis, kokio įgudimo ir vikrumo, kokios drąsos ir užsispyrimo parodo šie maži žmogiukai, taip nedrąsūs kitų žmonių akivaizdoje, kovoje su laukiniais pirmykščio miško žvėrimis. Jie puola šimpanzę ir gorilą, leopardą ir buivolą, net patį galingąjį dramblį"[12].

Pirmykščio žmogaus kova su gamta yra labai sunki. Todėl jis turi gerai ją pažinti ir gerai įprasti į josios gyvenimą. Ugdymo artimas sujungimas su gamta palengvina žmogui šią kovą laimėti.

Keturios tad pagrindinės žymės charakterizuoja pirmykštį ugdymą: *1. asimiliacija, 2. gyvenimiškumas, 3. tradiciškumas ir 4. gamtiškumas.* Pirmykštis ugdymas yra gamtinės ir kultūrinės aplinkos asimiliacija. Jis yra vedamas utilitarine, praktine ir konkretine linkme. Jis yra nepalaužiamai tradicinis. Jis yra organiškai susietas su gamtos gyvenimu. Šios žymės skiria pirmykštį ugdymą nuo aukštosios kultūros ugdymo ir suteikia jam savotišką pobūdį.

2. Pirmykščio ugdymo vyksmas

a. Pirmykščio ugdymo veikėjai

Pedagoginis pirmykščio žmogaus ethos yra apsprendžiamas dviejų motyvų; *reikalo ir pareigos.* Pirmykštis žmogus jaučia, kad ugdymas yra reikalingas ir pačiam kūdikiui ir bendruomenei. Taip pat pirmykštis žmogus ugdymą pergyvena, kaip Aukščiausios Būtybės uždėtą sakralinę pareigą. Šie du motyvai veda pirmykščio ugdymo veikėjus į pedagoginį darbą.

---

[12] Cit. A. Mairon, op. cit. 47 p.

Šeima Ugdomųjų veiksnių eilėje pirmoje vietoje pirmykščiame ugdyme stovi *šeima*. Ankštas individo įsijungimas į giminės gyvenimą, į josios tradicijas, į josios kultūrą čia įvyksta šeimoje ir per šeimą. Kitos bendruomenės didesnės reikšmės neturi jau tik dėl to, kad jos dar nėra ryškiau išsivysčiusios. Nei valstybė nei bažnyčia didesnio vaidmens nevaidina, nes šių bendruomenių čia yra tik užuomazgos. Viena tik bendruomenė šalia šeimos turi ugdymui reikšmės, būtent, totemistinės kultūros vadinamos *amžiaus klasės,* apie kurias kalbėsime vėliau, liesdami totemistinės kultūros ugdymą. Bet visų kitų bendruomenių funkcijas atlieka šeima, nes ji yra ryškiausia ir labiausiai išsivysčiusi bendruomeninio gyvenimo forma. Giminė, kaip ugdomasis veiksnys, dalyvauja tiktai atbaigiamajame ugdymo tarpsnyje arba vadinamosiose iniciacijose. Šiaip visas ilgas pedagoginis darbas yra sutelktas šeimos rankose.

Tėvai Šeimoje ugdomieji veikėjai yra *tėvai.* Pirmykštėje šeimoje tėvai yra ir mokytojai ir auklėtojai, nes jokių kitų pedagoginių profesijų pirmykštė kultūra nežino. Kol vaikai maži, tėvai juos auklėja ir prižiūri abu. Tik vėliau, maždaug nuo 6—8 metų berniukai daugiau pereina tėvo žinion, o mergaitės — motinos. Taip įvyksta dėl to, kad berniukai turi iš tėvo išmokti vyriškų darbų, o mergaitės iš motinos moteriškų. Pagrindo kultūroje šitas lyčių perskyrimas ugdyme neturi tokios didelės svarbos. Jis yra daugiau praktinio pobūdžio. Bet kamieno kultūroje jis pasidaro jau principinis, ypač totemistinėje kultūroje, kuri ypatingai ugdo berniukus, ir matriarchatinėje, kuri ypatingai ugdo mergaites.

Jeigu ugdyme dalyvauja giminė, jai atstovauja burtininkai, žyniai, giminės vyresnieji arba šiaip senesni žmonės. Jų vaidmuo yra žymiai trumpesnis, negu tėvų, bet užtat žymiai sąmoningesnis. Apie jų reikšmę pirmykščiam gyvenimui, kalbėsime, nagrinėdami pirmykščio ugdymo atbaigiamąjį tarpsnį arba iniciacijas.

b. Pirmykščio ugdymo gėrybės

Nors pirmykštis ugdymas daugiausiai yra asimiliatyvinio pobūdžio, vis dėlto ir čia galime kalbėti apie ugdomąsias gėrybes, kurias vaikas asimiliuoja ir pagal kurias jis yra formuo-

jamas, nors ir nesąmoningai. Pačioje pradžioje reikia pastebėti, kad *pirmykščiame ugdyme nėra pedagoginių gėrybių atrankos*. Tokį liuksusą, kaip pedagoginių gėrybių atranką, mes galime rasti tiktai aukštojoje kultūroje. Pirmykštė kultūra dar yra perdaug neturtinga, kad galėtų ugdyme ką nors praleisti, kad iš savo gyvenimo galėtų ką nors išmesti. Pirmykštis vaikas tik tada esti tinkamai išugdytas, kai jis pasisavina visa, ką jo protėviai yra sukūrę. Visas pirmykštis gyvenimas yra viena ištisa ugdomoji gėrybė.

Gėrybių rūšys

Žiūrint atskirų pirmykščio gyvenimo sričių, reikia pastebėti, kad svarbiausias pedagogines gėrybes sudaro: *1. technika, 2. kalba, 3. doriniai papročiai, 4. visuomeninė santvarka, 5. religija.* Tai yra svarbiausios pirmykščio gyvenimo sritys ir sykiu svarbiausios ugdomosios gėrybės.

Technikoje pirmą vietą užima ugnies pasigaminimas arba josios saugojimas. Ne visos pirmykštės tautos moka ugnį pasigaminti. Bet visos ją naudoja. Todėl nemokančioms ugnies saugojimas yra vienas iš pagrindinių uždavinių, kurį atlieka visi šeimos nariai iš eilės. Technikos sričiai priklauso taip pat ginklų pasigaminimas ir sugebėjimas juos vartoti, ūkinių įrankių dirbimas, amatų pradmenys, ypač totemistinėje kultūroje, palapinės statyba. — *Kalbos* sričiai pirmoje eilėje priklauso išmokimas kalbėti, nes rašto nė viena pirmykštė tauta nevartoja. Fr. Kernas net linksta tautas skirstyti pagal tai, ar jos moka rašyti, ar ne, nes rašto išradimas yra be galo svarbus žingsnis žmonijos išsivystyme ne tik susižinojimo, bet ir dvasios pasikeitimo atžvilgiu. — *Dorinių papročių* srityje visų pirma eina pasisavinimas elgesio normų su savaisiais, su vyresniaisiais, su moterimis ir vaikais, su priešais; paskui išmokstama mandagumo ir svetingumo taisyklių. — *Visuomeninės santvarkos* srityje jaunimas turi pasisavinti nerašytus įstatymus, kurie tvarko santykius tarp atskirų žmonių, tarp įvairių bendruomenės klasių, ypač totemistinėje kultūroje, galop tarp atskirų giminių ir šeimų. Čia taip pat tenka įsigyventi į karo ir taikos papročius. — *Religinėje srityje* visų pirma eina teoriniai pasakojimai apie Aukščiausią Būtybę, kuri valdo pasaulį (pagrindo

kultūroje), apie dievus (kamieno kultūroje), apie žmogaus santykius su šitais antgamtiniais pradais. Vėliau jaunimas yra įvedamas į religinio kulto ir į religinių misterijų sritis.

Gėrybių pasisavinimas

Gėrybių rūšys rodo, kad pirmykštis gyvenimas yra pakankamai įvairus ir galįs jaunimo dvasią bent minimaliai patenkinti. Visų šitų gyvenimo sričių pasisavinimas reikalauja nemažų dvasios pastangų ir dvasinio veiklumo. Vis dėlto šitas pasisavinimas čia vyksta visai savaimingai, nejučiomis ir net gana lengvai. L. Walkas, nurodydamas, kodėl pirmykštis ugdymas yra lengvesnis, negu ugdymas aukštojoje kultūroje, pastebi, kad „primityvios bendruomenės kultūra yra ne tik nepalyginamai vieningesnė ir vaizdingesnė, bet ir vaikiškam interesų rateliui žymiai artimesnė, negu mūsoji“[13]. Pirmykščio žmogaus objektyvinis gyvenimas yra išaugęs iš savotiškai vaikiškos išvidinės jo struktūros. Todėl vaikui yra labiau suprantamas ir labiau prieinamas, negu aukštosios kultūros komplikuotos ir abstrakčios sritys. Dėl to net ir įvairios gėrybės pirmykščių vaikų yra pasisavinamos gana lengvai tuo labiau, kad pirmykštis gyvenimas nėra išskaldytas, išspecializuotas, bet sudaro vieną organišką visumą. Jis visas yra vaizdingas, konkretus, vieningas, vadinasi, natūraliai toks, kokį mes norime vaikams sudaryti jau pedagoginėmis priemonėmis. Vaizdingumo ir savarankiškumo principai, už kuriuos taip ilgai kovojo aukštosios kultūros pedagogika, pirmykščiame ugdyme yra savaime aiškūs ir savaime realizuojami. Todėl pasisavinmio darbas iš vaiko nereikalauja jokių ypatingų pastangų ir įsitempimo.

c. Pirmykščio ugdymo priemonės

Bendras pirmykščio ugdymo pobūdis apsprendžia ir šio ugdymo priemones. Asimiliacija turi įtakos ne tik pačiai pedagoginio vyksmo esmei, bet ir konkretinėms jo apraiškoms. Ugdomosios priemonės taip pat yra josios apsprendžiamos.

Pavyzdys

Visų pirma *asimiliacija padaro, kad svarbiausia ir pagrindinė pirmykščio ugdymo priemonė yra pavyzdys.* Tik pavyzdžiu sekdami, pirmykščiai vaikai pasisavi-

---

[13] Op. cit. 29 p.

na iš savo tėvų visa, kas reikalinga tolimesniam gyvenimui. Pavyzdžio reikšmė pirmykštėje kultūroje yra žymiai didesnė, negu mūsų gyvenime. Aukštojoje kultūroje, išsivysčius ir įsigalėjus pamokymui, net ir blogas pavyzdys dar galima kiek pataisyti žodžiais. Tuo tarpu pirmykštėje kultūroje pamokymų esti labai nedaug. Jie yra atsitiktiniai, nesistemingi ir reti. Tiesa, iniciacijų metu jie žymiai padaugėja. Bet iniciacijos trunka neilgai. Tuo tarpu šeiminio ugdymo tarpsnyje pamokymų esama labai nedaug. Čia viską nusveria pavyzdys. Pirmykščiai žmonės jaučia pavyzdžio reikšmę, todėl vaikų akivaizdoje elgiasi labai santūriai: nekalba piktų žodžių, nesibara, nepadoriai nesielgia, žodžiu, vengia viso, kas vaikus galėtų pastūmėti į blogą.

Drausmė

Antra pagrindinė pirmykščio ugdymo priemonė yra *drausmė*. Kiek pavyzdys turi skatinti ir patraukti, tiek drausmė turi sulaikyti neapvaldytą pirmykščio žmogaus prigimtį.

Drausmės problemą pirmykščių žmonių gyvenime pirmą sykį yra plačiau nagrinėjęs S. R. Steinmetzas savo veikale „Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe“ (2 Bde, Leipzig 1894). Čia jis surado tris drausmės tipus: 1. absoliutaus pratinimo be jokio auklėjimo, 2. prasidedančio auklėjimo be jokios arba beveik be jokios drausmės, 3. žiauraus elgesio ir griežto auklėjimo. Keturiais metais vėliau viename savo straipsnyje, įdėtame „Zeitschrift für Sozialwissenschaft“ (604 p. Berlin 1898) jis pridėjo dar ketvirtą tipą: absoliutaus atlaidumo. Steinmetzas manė, kad šitie jo keturi tipai sudaro ir keturis drausmės išsivystymo tarpsnius. Nevisi Steinmetzo teigimai šiandien pasitvirtino. Tokio tarpsnio, kuriame nebūtų auklėjimo ir tuo pačiu drausmės etnologija nežino. Vis dėlto Steinmetzo pastabos rodo, kad *pirmykščių žmonių ugdyme griežtumo, o dar labiau žiaurumo esama labai nedaug.* Pats Steinmetzas randa žiauraus elgesio tik vieną tipą iš keturių. Visuose kituose drausmės arba visai nesama arba ji yra labai silpna. Bet būtų vienašališkumas teigti, kaip pavyzdžiui daro P. Barthas (Geschichte der Erziehung, 59 p.), kad pirmykštis ugdymas visiškai neturi drausmės ir tuo pačiu neturi esminio elemento valiai auklėti.

Kiek rodo etnologijos daviniai, drausminimas pirmykščiame ugdyme yra švelnesnis, negu, pavyzdžiui, archajinėje kultūroje. Aukštosios kultūros pradžia, pasiryždama apvaldyti gamtą, nešvelniai elgiasi ir su žmogaus prigimtimi. Archajinis ugdymas paprastai esti labai griežtas. Tai mes pastebime pradžioje graikų ir romėnų ugdymo, tą patį randame ir vidurinių amžių pradžioje. Tuo tarpu pirmykštėje kultūroje tokio sistemingo griežtumo nėra. Tiesa, pasitaiko ir ten bausmių, net gana sunkių. Bet apskritai pirmykštis ugdymas, ypač pagrindo kultūroje, yra gana švelnus.

Bausmės

Kūno bausmės pasitaiko labai retai. Eskimai*, pavyzdžiui, vaikų visiškai nebaudžia. Svarbiausios drausminimo priemonės yra *įspėjimas, papeikimas ir pagązdinimas.* Už sunkesnius nusikaltimus vaikai yra baudžiami *sugėdinimu,* paprastai daromu viešai, *atstūmimu,* kada vaikas yra išvejamas iš savo šeimos, ir *prakeikimu,* kuris yra sunkiausia ir baisiausia bausmė. Prakeikimas pirmykštėje kultūroje yra vartojamas labai retai ir taikomas tik sunkių nusikaltimų atveju, pavyzdžiui, nuolatinis atkaklus priešinimasis savo tėvams, nekaltybės nustojimas mergaitėse (pagrindo kultūroje). Tai yra moralinio pobūdžio bausmės. Drausminimas priklauso prie pagrindinių ugdomųjų priemonių pirmykštėje kultūroje. Bet drausminimo būdai čia yra daugiau moralinio, ne fizinio pobūdžio. Esant gerai išsivysčiusiam garbės jausmui „tokios sankcijos, kaip teigia Gusindė, turi geresnės įtakos, negu kūno baudimas“[14].

3. Pirmykščio ugdymo tarpsniai

a. Grindžiamasis arba šeiminis tarpsnis

Pirmykštėje, kaip ir aukštojoje, kultūroje ugdymas prasideda šeimoje. Vaikai pirmykštėse šeimose paprastai yra gausūs. Jų neturėjimas yra gėda, kuri ypatingai slėgia moterį. Daugelyje giminių vyras turi teisę nevaisingumo atveju pavaryti savo žmoną ir pasiimti kitą. Ugnų* žemės gyventojų posakis „juo daugiau vaikų, tuo gražiau palapinėje“ tinka visai pirmykštei šeimai.

---

[14] Cit. A. Mairon, op. cit. 48 p.

Naujagimio globojimas

Vaikų globojimas pirmykščiame gyvenime prasideda dar motinos įščiuje. Nėščia moteris paprastai yra laikoma didelėje pagarboje. Pagrindo kultūroje kiekvienas tokios moters noras yra patenkinamas. Vaikui gimus, pradžioje jis būna vienos tik motinos priežiūroje. Apskritai reikia pastebėti, kad *šeiminio ugdymo tarpsnyje motinos vaidmuo yra daug žymesnis, negu tėvo,* jau tik dėl to, kad maitinimo periodas pirmykštėje kultūroje trunka žymiai ilgiau, negu mūsojoje. Paprastai motina pati maitina vaiką tol, kol ji turi pieno. Toks ilgas maitinimas padaro, kad, kaip pastebi Quatrefages, „nėra reta matyti du brolius, pasidalinusius motinos krūtimis“[15]. Sakoma, kad vidutiniškai maitinimas motinos pienu pirmykštėje šeimoje trunka trejetą metų.

Našlaičių globojimas

Motinai mirus, našlaičių globa tenka tetoms arba bobutėms, kurios savo atsidėjimu neretai atstoja motiną. Pirmykštėje kultūroje moterys labai myli vaikus. Todėl našlaičiai paprastai yra neblogai aprūpinami. Semang* giminė Malajuose turi paprotį, kad našlaičius žindo visos giminės moterys iš eilės. Jeigu vyras ir žmona persiskiria, vaikai ligi šešerių metų pasilieka pas motiną. Vyresnio amžiaus berniukai esti atiduodami tėvui, mergaitės — motinai.

Šeiminis pirmykščio ugdymo tarpsnis trunka ligi lytinio brendimo. Brendimo amžius yra lyg ir kokia riba, kada žmogus iš šeimos pereina į giminės, vadinasi, į visuomenės gyvenimą. Dabar auklėti jį paima jau visuomenė per savo atstovus: burtininkus, žynius ir vyresniuosius.

Žymės

Trimis žymėmis yra charakteringas grindžiamasis pirmykščio ugdymo tarpsnis. Visų pirma jis yra *šeiminis.* Vaikas čia esti ugdomas šeimoje, pačių tėvų, rečiau giminių. Šeima čia natūrali pedagoginė aplinka. Šeimos tradicijos ir papročiai sudaro ugdomąsias gėrybes. — Toliau, grindžiamasis pirmykščio ugdymo tarpsnis yra *individualinis.* Čia yra ugdomas kiekvienas vaikas skyrium, atsižvelgiant į jo ypatybes. — Galop šito tarpsnio ugdymas yra *atsitiktinis,* nes čia nėra planingo nei mokymo nei auklėjimo. Čia vyksta savaiminga asimiliacija, o tikrieji pedagoginiai momentai tik nubrė-

---

15 Cit. A. Mairon, op. cit. 36 p.

žia gaires asimiliatyvinei vaiko prigimčiai. — *Šeiminis, individualinis ir atsitiktinis bruožai yra charakteringi pirmykščio ugdymo grindžiamajam tarpsniui.* Kadangi šitas tarpsnis yra grindžiamasis, todėl jis apsprendžia visą pirmykštį ugdymą. Iš kitos pusės, kadangi jis yra ilgas, todėl ir visas pirmykštis ugdymas įgyja minėtų žymių. Visuomeninio tarpsnio bruožai negali jų pakeisti.

b. Atbaigiamasis arba visuomeninis tarpsnis

Visai kitaip pasidaro tada, kai jaunimas pasiekia brendimo amžių. Baigiąs bręsti jaunuolis tampa pilnateisiu žmogumi, visuomenės nariu, ir šitą faktą pirmykštė kultūra pažymi ypatingu ugdymo suintensyvinimu, suteikdama jam savotiško pobūdžio ir tuo būdu jį išskirdama iš namų ugdymo.

Žymės

Šitas ugdymo tarpsnis jau yra *atbaigiamasis*, nes jo metu jaunuolis yra įvedamas į suaugusiųjų gyvenimą ir tuo pačiu išeina iš vyresniųjų priežiūros. Jo ugdymas čia ir baigiasi. Lygindami atbaigiamąjį tarpsnį su grindžiamuoju, rasime nemaža skirtybių. Visų pirma šitas atbaigiamasis tarpsnis jau yra *visuomeninis*, ne šeiminis. Jaunimas jo metu yra paimamas iš šeimos ir atiduodamas visuomenės globai. Čia jis yra ugdomas jau ne tėvų, bet giminės vyresniųjų, kurie atstovauja pirmykščiai bendruomenei ir veikia jos vardu. — Toliau, šitas tarpsnis yra *kolektyvinis*, nes čia jaunimas yra auklėjamas bendrai. Atskiros individualybės čia yra menkai paisomos. Jaunimas čia turi įprasti į bendrą gyvenimą giminėje. — Galop šio tarpsnio ugdymas yra *planingas*, nes čia visos pedagoginės praktikos jau turi aiškią sistemą, aiškias priemones ir aiškų tikslą. — Vadinasi, *visuomeninis, kolektyvinis ir planingas bruožas charakterizuoja atbaigiamojo tarpsnio ugdymą pirmykštėje kultūroje.*

Prasmė

Šitoks ugdymo pakeitimas turi gilios prasmės. Brendimo amžius iš tikro reiškia žmogaus gyvenimo pasikeitimą. Jo metu žmogus išeina iš vaikiško santykiavimo su gamta, iš domėjimosi išviršiniu pasauliu, jis grįžta į save ir pradeda kurti savą išvidinį pasaulį, savą asmenybę. Todėl ugdymo pakeitimas šiuo metu yra visai racionalus. Pirmykštis žmogus suprato brendimo reikšmę tolimesniam žmogaus

gyvenimui, todėl ir atbaigiamojo tarpsnio ugdymą padarė kitokį, negu šeiminio tarpsnio. L. Walkas pastebi, kad „nemažas gyvenimo pažinimas ir pedagoginė išmintis matyti primityviose tautose, jeigu jos lemiančios reikšmės turinčiais brendimo metais jaunimą paima iš apskritai švelnaus tėvų namų auklėjimo ir atiduoda į rimtą ir net griežtą giminės vyresniųjų mokyklą“[16]. Ligi brendimo jaunimas paprastai tik žaidžia ir žaisdamas mokosi. Dabar jis susiduria su tikru gyvenimo rimtumu. Čia jis patiria tikro mokymo ir tikro auklėjimo, kur reikia ne tik pamėgdžioti, bet kur reikia parodyti daug valios ir ištvermės. Visa tai turi didelės reikšmės būsimai žmogaus asmenybei. Griežtas šio tarpsnio ugdymas yra lyg ir koks įvadas į nemažiau griežtą ir sunkų pirmykštės kultūros gyvenimą. Konkrečiai šitas atbaigiamasis pirmykščio ugdymo tarpsnis apsireiškia iniciacijomis.

Iniciacijų praktika

Iniciacijomis yra vadinamos tos paslaptingos ceremonijos, kuriomis jaunimui yra suteikiama aukštesnio pažinimo, neprieinamo vaikams, kurios jį padaro pilnateisiu nariu bendruomenės gyvenime ir kurios tuo pačiu jį atbaigia ugdyti. Šitų ceremonijų metu jaunimui yra perteikiamos senos, stropiai saugojamos giminės tradicijos. Čia jis yra supažindinamas su Aukščiausia Dievybe, su mokslu apie žmogaus santykius su antgamtiniu pasauliu. Čia jam yra suteikiama seksualinių paaiškinimų. Kol vaikas gyvena pas tėvus, visi šie dalykai yra uoliai nuo jo slepiami. Nė vienas suaugęs vyras ir nė viena suaugusi moteris apie juos su vaikais nekalba, nes iniciacijų metu jie yra davę baisų pasižadėjimą nepašvęstiesiems nieku gyvu jų nepasakoti. Iniciacijų metu įgytas pažinimas laikomas slaptu ir apie jį viešai nekalbama. Todėl kas šio pažinimo neturi, kas nėra perėjęs per iniciacijų ceremonijas, tas yra dar vaikas, neturįs visų teisių, sykiu ir pareigų pirmykštėje bendruomenėje.

Iniciacijas arba jaunimo įvedimą į suaugusių gyvenimą turi visi pirmykštės kultūros tipai, išskyrus nomadinę kultūrą. Nevisuose tipuose iniciacijų ceremonijos ir jų prasmė yra tos pačios. Skirtybes iškelsime vėliau. Bet visuose tipuose iniciacijos apsireiškia, kaip atbaigiamasis ugdymo tarpsnis. Jau-

---

16 Op. cit. 32 p.

nimas, atlikęs iniciacijas, yra laikomas išugdytu: dabar jo niekas nebegloboja ir nebeprižiūri. Jis gyvena savu atsakingumu. Tiesa, kai kuriose giminėse dar ir po formalių ceremonijų jaunimas kurį laiką gyvena iniciacijų vedėjo kontrolėje. Bet tai nėra jaunimo ugdymas po iniciacijų, tiktai iniciacijų pratęsimas laiko atžvilgiu. Čia jaunimas dar kurį laiką yra prižiūrimas, kad iniciacijose išmokti dalykai būtų gerai vykdomi. Šios kontrolės metu jaunimas dar tebegyvena iniciacijų dvasia. Bet kai baigiasi iniciacijos, baigiasi ir ugdymas.

Iniciacijų mokytojai ir auklėtojai nėra profesionalai. Tai giminės vyresnieji nariai: vyrai arba moterys. Savotiškų krikštatėvių vietoje dažnai dalyvauja ir šiaip pagyvenusieji žmonės, kurie papildo iniciacijų vedėjo darbą, duoda patarimų kandidatams, prižiūri, kad reikalaujami darbai būtų tinkamai atliekami. Iniciacijų vedėjas paprastai esti senas vyras arba sena moteris. Jo autoritetas kandidatų ir visos giminės akyse yra labai didelis.

Pradedant iniciacijas, jaunimas esti paimamas iš gyvenamosios aplinkos, iš šeimos, nuvedamas paprastai į mišką arba į kalnus, į negyvenamą vietą, kurioje įrengiama iniciacijoms stovykla. Šitoje stovykloje jaunimas gyvena visą reikalingą laiką. Niekas iš pašalinių žmonių negali šiuo metu jaunimo lankyti. Tam tikrais ženklais yra nurodoma stovyklos vieta ir įspėjama, kad nereikalingieji jau iš tolo jos lenktųsi. Jaunimas gyvena visiškoje iniciacijų vedėjo valioje. Tėvai nebetenka reikšmės. Visas ugdymas čia pereina į bendruomenės rankas.

Iniciacijų pobūdis

Iniciacijos visų pirma yra *religiškai visuomeninio* pobūdžio. Religinis momentas yra ryškus visame pirmykščiame gyvenime, jis yra ryškus ir iniciacijose. „Visoje žemėje, sako L. Walkas, žmonijos senosios kultūros savo iniciacijose apreiškia tą patį vaizdą: įdiegti į priaugančios kartos sąmonę religiją, kaip dorinio ir visuomeninio gyvenimo pagrindą. Tai yra vadovaująs principas seniausių žmonijos pedagoginių institucijų“[17]. Todėl jaunimo įvedimas į religinius giminės papročius, perteikimas religinio giminės mokslo yra vienas iš esminių dalykų iniciacijų ceremonijose. Praktiškai šitas perteikimas esti vykdomas simboliniu,

[17] Op. cit. 76 p.

įspūdingu būdu, parodant jaunimui kauke pridengtą figūrą, apsireiškiančią triukšmingai ir simbolizuojančią aukščiausios būtybės arba giminės protėvius.

Šalia religinio iniciacijos turi aiškų ir *visuomeninį* pobūdį. „Jaunuolis, sako L. Walkas, čia įgyja dvasinį ir socialinį subrendimą ir, kaip jo išvadas, galėjimą vesti, teisę sukurti savo šeimą. Iniciacijų auklėjimas yra nukreiptas į visuomeninį tikslą. Net ir pačiam jaunam individui iniciacijos yra didelės svarbos įvykis, nulemiąs jo gyvenimą. Pripažinti subrendusiais, jaunuoliai įeina į viešąjį gyvenimą. Būti vyru, būti bendruomenės nariu jiems yra viskas, apie ką jie galėjo svajoti“[18]. Be šitos individualinės pusės iniciacijose bendruomenė apsireiškia, kaip ugdomasis veiksnys. Bendruomenė iniciacijų metu patikrina savo egzistenciją, nes ji perteikia naujajai kartai visą kultūrinį savo lobį. Todėl iniciacijos jau nebėra privatinės, bet viešos visuomeninės, pasakytume, valstybinės.

Iniciacijų momentai

Praktiškas iniciacijų vykdymas turi tris momentus: 1. *teorinį,* kada jaunimui yra perteikiami įvairūs pamokymai, doriniai dėsniai ir pirmykščio gyvenimo išmintis; 2. *praktinį,* kada jaunimas yra įsakomas atlikti tam tikrus darbus, kurie bus vėliau jam gyvenime reikalingi; 3. *asketinį,* kada jaunimas turi pereiti per tam tikrus bandymus, reikalaujančius tvirtos valios, kantrumo ir ištesėjimo. Visus šiuos momentus gaubia įvairios ceremonijos, suteikdamos iniciacijoms slaptingumo, iškilmingumo ir sykiu girdėtus bei patirtus dalykus giliai įrėždamos jaunimo sąmonėn.

Teorinis

Teorinio momento ilgumas nevisose giminėse yra vienodas. Kai kur, pavyzdžiui, ugnų žemėje, jis trunka tik pačios šventės metu. O kai kur, pavyzdžiui, Australijoje, jis trunka net ištisus mėnesius. Čia esti duodamos net ištisos teorinės pamokos tol, kol iniciacijų vedėjui atrodo, kad jaunimas jau yra pakankamai išmokęs. Teorinio momento apimtis yra labai įvairi. Svarbiausia šių pamokymų mintis yra padaryti iš kandidato gerą žmogų, gerą bendruomenės narį. Šie pamokymai apima religinius, dorinius ir visuomeninius dalykus. Jaunimas čia yra mokomas garbinti Aukščiausią Būtybę, gerbti savo tėvus, suaugusius ir vyresniuosius. Čia jam yra

---

18 Op. cit. 84 p.

įdiegiamas altruizmas senelių, ligonių ir vaikų atžvilgiu. Čia jis mokomas susivaldyti, pasiaukoti. Čia jis yra supažindinamas su moterystės funkcijomis ir pareigomis. Čia jam įsakoma gerbti svetimą nuosavybę, būti darbščiam, ištikimam. Štai pora teorinio pamokymo pavyzdžių:

Berniukams:

„Jei netrukus apsivesi ir turėsi savo palapinę ir jei pas tave ateis kitas ir ims tavo sraigių, žuvų, ar vėžių, kepančių ugnyje, nepyk. Priešingai, džiaukis, nes tau garbė, jei svetimas tavo namuose valgo.

Jei esi lauke ir matai aklą žmogų, nerandantį kelio, imk jį su savimi ir nuvesk jį ten, kur jis nori.

Jei lauke girdi rėkiantį kūdikį, tėvų pamestą, išeik, paimk, jį ant rankų ir nunešk tėvams atgal. Taip daryk net ir tada, jei tasai kūdikis būtų tavo priešo. Vaikas nėra kaltas, jei jūs negalite sugyventi. Jei tu nuneši savo priešui kūdikį, jis tai pastebės ir bus tau dėkingas. Jis sakys: tasai negali būti blogas žmogus. Ir jūs vėl susitaikinsite, kaip pridera.

Neužmušk jokio žmogaus, nes ir tave nudės, kaip šunį.

Jei negali sugyventi su žmona, neužmušk jos, bet geriau pamesk ją.

Nevok, nes kas vagia yra kitų nemėgiamas.

Kai seni žmonės kalba, klausyk atidžiai, nors tau būtų ir nuobodu. Tu būsi senas ir tau bus nemalonu, jei jaunimas tavęs neklausys“.

Mergaitėms:

„Kelkis anksti rytą. Watauneiwa* tave mato, tingine. Watauneiwa tave nubaus. Tu anksti mirsi, jei būsi miegalė.

Būk visados pasirengus atnešti vandens ir malkų ir prižiūrėti ugnį. Žiūrėk, kad padėtum senoms moterims, jei joms ko nors reikia.

Kai ištekėsi, būk savo vyrui klusni ir ištikima. Jei vyras tave pamirštų ir nueitų su kita moterimi, nemanyk, kad ir tu gali taip daryti. Tu lauk kantriai. Anksčiau ar

> vėliau tavo vyras susipras ir grįš pas tave. Jei ras, kad tu, nieko nepaisydama, buvai jam ištikima, jis bus tau dėkingas ir džiaugsis, ir judu vėl gyvensite ramybėje.
>
> Nešūkauk dėl niekų. Nepasakok kitiems visko, ką girdėjai, nes lengvai kitus sukiršinsi".

Šitie pavyzdžiai, paimti iš pagrindo kultūros iniciacijų, rodo, kiek teoriniai pamokymai liečia kasdieninio gyvenimo dalykus ir kokia sankcija yra nurodoma antgamtinėje srityje.

Praktinis

Praktinis iniciacijų momentas, kaip minėta, apima tuos darbus, kuriuos vėliau gyvenime reikės dirbti. Todėl iniciacijų metu jaunimas kaip tik ir turi pratintis juos atlikti. Kadangi svarbiausias pirmykščio gyvenimo uždavinys yra aprūpinti pragyvenimu save ir savo šeimą, todėl praktinis iniciacijų momentas daugiausiai liečia maisto ieškojimą ir jo paruošimą valgiui. Šiuo metu norima patirti, ar jaunuolis sugeba pasirūpinti maisto, ar sugeba jo susiieškoti ir pasigaminti. Iniciacijose jaunimas mokosi gamintis ginklus, juos vartoti, mokosi surasti laukinių žvėrių pėdsakus, juos pulti ir užmušti; mokosi nudobtą gyvulį sudoroti, paruošti jo mėsą valgiui, o jo kailį apdarui; mokosi pasigaminti reikalingų gėrimų ir nuodų. Visa tai jaunimas mokėsi ir šeimoje. Bet ten buvo tiktai žaidimai. Dabar visa tai turi būti išbandyta realybėje. Iniciacijos pasidaro savotiška generalinė gyvenimo repeticija. Visus šiuos darbus jaunimas atlieka sykiu su vyresniaisiais, jų priežiūroje ir kontrolėje. — Mergaitėms taip pat duodami jų laukiantieji darbai: dirbti žemę, rinkti augmenis, gaminti valgį, tiesti palapinę, ją sutvarkyti. — Visuose šiuose darbuose jaunimas turi parodyti daug vikrumo, lankstumo, tvirtos valios ir drąsos. Todėl jau ir praktinis momentas tarnauja doriniam žmogaus išauklėjimui.

Asketinis

Bet svarbiausia šiam reikalui yra skiriamas asketinis momentas. L. Walkas teisingai pastebi, kad „senųjų jaunimo įšventinimų pagrindinis uždavinys yra išvidinis charakterio lavinimas. Jų disciplinarinėse priemonėse ir nurodymuose glūdi daug pedagoginės išminties"[19]. Jau nuo pat pirmųjų dienų iniciacijų metu jaunimas yra pratinamas sau nepataikauti. Šitos asketinės pratybos kai kuriuose pirmykštės

---

[19] Op. cit. 81 p.

kultūros tipuose yra išsigimusios į neprasmingus kankinimus. Bet jų pradžia glūdi išmintingame reikalavime drausminti savo prigimtį. Todėl jaunimui iniciacijų metu draudžiami kai kurie valgiai, įsakoma pasninkauti, leidžiama miegoti gana mažai, draudžiama juoktis, šūkauti, šokinėti, neleidžiama patogiai sėdėti. Sąlygos sudaromos gana griežtos. Tvarka turi būti vykdoma kuo stropiausiai. Taip pat jaunimas šiuo metu turi pakelti nemaža ir drąsos bandymų. Jis neturi nusigąsti, kai pasirodo keistų pavidalų būtybės, simbolizuojančios dvasias. Jis turi be riksmo iškęsti kūno skausmus. Kai kuriose pagrindo kultūros giminėse iniciacijos yra surištos su danties išmušimu. Šita skaudi operacija turi būti pakelta be jokio balso. Surikęs jaunuolis yra pajuokiamas visą gyvenimą. Amerikos indėnai duoda jaunimui lanką, strėlių ir išsiunčia į prerijas, kur knibždėte knibžda įvairių gyvulių. Bet jaunuolis negali nė vieno nušauti. Jis turi susivaldyti. Bušmėnai* išveda jaunimą sausros metu į negyvenamas vietas, neleidžia jam valgyti mėsos, jis turi pasitenkinti tiktai šaknelėmis, vandens leidžiama gerti tik po truputį. Kai kuriose Australijos giminėse inicijuojamas jaunimas turi išbūti visą naktį vandenyje. — Mergaitės iniciacijų metu taip pat turi pereiti ištisą eilę bandymų, nors daugiau išvidinio pobūdžio. Iš jų reikalaujama, kad jos būtų uolios darbe, kad griežtai pasninkautų, kad būtų susitelkusios, mažai kalbėtų, nesidairytų, ypatingai, kad būtų paslankios patarnauti. Tokio susitelkimo ir pasninko dienų mergaitėms būna 6—8.

Su iniciacijomis baigiasi pirmykštis ugdymas. Jas perėjęs jaunuolis yra laikomas subrendusiu. Jam atveriamos yra bendruomenės durys. Paprastai netrukus po iniciacijų jaunimas sukuria savas šeimas ir pradeda praktiškai taikyti tuos principus, kuriuos buvo girdėjęs iniciacijų metu, pradeda atlikinėti tuos darbus, kurių jis pratinosi sunkiomis bandymų dienomis.

II. Pirmykščio ugdymo apraiškos

T u r i n y s: Įvadas: pirmykščio ugdymo įvairumas. — 1. Pradinės kultūros ugdymas. — 2. Totemistinės kultūros ugdymas. — 3. Matriarchatinės kultūros ugdymas. — 4. Nomadinės kultūros ugdymas.

L i t e r a t ū r a: 1. *Prof. Pr. Dovydaitis*, Naujieji etnologijos keliai ir kai kurie išdaviniai: Soter 1 nr. 1924. — 2. *Dr. A. Maceina*, Pirminės kultūros pagrindai: Logos 1, 2 nr. 1936 m., 1—2 nr. 1938 m. — 3. *A. Mairon*, Eine Untersuchung über die Erziehung bei den primitiven Völkern der niederen Jäger und Sammler, Steyl 1928. — 4. *K. Preuss*, Die geistige Kultur der Naturvölker, Leipzig 1914. — 5. *W. Schmidt*, Die geheime Jugendweihe eines australischen Urstammes, Paderborn 1923. — 6. *W. Schmidt und W. Koppers*, Völker und Kulturen III, Regensburg 1924. — 7. *H. Schurtz*, Altersklassen und Männerbünde, 1902. — 8. *R. Thurnwald*, Die menschliche Gesellschaft in ihren etno-soziologischen Grundlagen, 5 Bde. Berlin-Leipzig 1929—1935.

Įvadas: Pirmykščio ugdymo įvairumas

Kaip nėra vieningas pirmykštis gyvenimas, taip nėra vieningas nė pirmykštis ugdymas. Kintant gyvenimo formoms ir gyvenimo santykiams, kinta ir ugdymo formos.

Formų kitimas

Ugdymui visų pirma nėra vistiek, ar lyčių santykiai šeimoje yra lygūs, ar viena katra lytis turi aiškią persvarą ir didesnes teises. *Šeimos formos* įvairumas ir kitimas yra pirmoji priežastis, kuri apsprendžia ugdymo formas ir jo konkretines apraiškas. — Toliau eina *visuomenės forma*. Ugdymui taip pat yra nevistiek, ar pirmykštė visuomenė yra nediferencijuota masė ar suskirstyta klasėmis, ar ji valdoma demokratinio ar aristokratinio principo. Todėl visuomenės forma yra antras veiksnys, kuris apsprendžia ugdymą. — Paskui eina *ūkio forma*. Jeigu ugdy-

mas pirmykščiame gyvenime yra konkretaus ir praktinio pobūdžio, tai šitas praktiškumas pirmoje eilėje krypsta į ūkį, nes ūkinis gyvenimas pirmykščiam žmogui yra pagrindinė jo egzistencijos sąlyga. Parengti jaunimą ūkio gyvenimui yra pagrindinis pirmykščio auklėjimo uždavinys. Todėl ūkio forma čia ir turi labai didelės reikšmės. Vienoks yra ugdymas pradinėje kultūroje, kuri žemės nedirba ir gyvulių neaugina, kitoks yra totemistinėje kultūroje, kuri verčiasi gyvulių kolektyvine medžiokle, vėl kitoks yra matriarchatinėje kultūroje, kuri dirba žemę, ir dar kitoks nomadinėje kultūroje, kuri augina gyvulius. Ūkio forma yra trečias veiksnys, kuris apsprendžia pirmykštį ugdymą. — Šitos trys formos kaip tik ir padaro, kad pirmykštis ugdymas nėra vienodas.

Kultūros ciklas

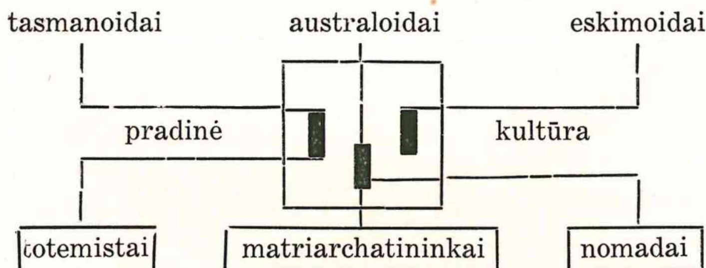
Organiškas šeimos, visuomenės ir ūkio formų susijungimas vienoje kultūroje sukuria atskirą, savotišką, skirtingą kultūros tipą, šiandien etnologijoje vadinamą kultūros ciklu. *Kultūros ciklas yra visuma kultūrinio gyvenimo žymių.* Šitų žymių buvimas leidžia vieną arba kitą pirmykštę tautą priskirti vienokiam ar kitokiam ciklui.

Kultūros ciklų teorija, kuri šiandien sudaro pagrindą vad. kultūristorinei etnologijos mokyklai, yra pradėta Fr. Graebnerio. Tiesa, jau anksčiau Fr. Ratzelis ir L. Frobenijus yra kalbėję apie kultūros ciklus. Bet Graebneris pirmas sukūrė metodinį šitai teorijai pagrindą savo veikalu „Die Methode der Ethnologie“ (1909). Šią teoriją tobulino ypatingai W. Schmidtas ir W. Koppersas. Josios atstovų šiandien yra visuose pasaulio kraštuose. Tiesa, šiai teorijai dar daroma nemaža priekaištų. Galimas daiktas, kad smulkmenose ji reikalinga kai kurių pataisų. Bet principialiai etnologijoje ji yra priimtina. Štai kaip apie ją sako vienas iš žymiausių mūsų dienų etnologų R. Thurnwaldas: „Nepaisant visos kritikos, kuri daugiau ar mažiau teisingai prikaišioja mechanišką ir nepsichologišką kultūros ciklų mokslo panaudojimą, reikia pripažinti, kad ji yra sveika reakcija prieš per daug schematišką senąją evoliucijos teoriją, ir kad ji etnologiją paskatino giliau padirbėti. Svarbiausia, ji atkreipė dėmesį į istorines sąjas, dėl kurių mes visą kultūrinį vyksmą paregėjome naujoje

šviesoje. Istorinių perspektyvų pagilinime glūdi didžiausia josios reikšmė (118 p.). Trumpai sakant, kritika, liečianti kultūros ciklų mokslo atsajos linijas (Abgrenzungslinien — kuriomis vienas ciklas skiriasi nuo kitos, *A. M.*) turi būti išlaikyta gyva, bet ji neneigia padalinimo principo" (Reallexikon der Vorgeschichte VII, 118, 122 p.).

Ciklų skaičius

Šiandien etnologija yra suradusi ir aprašiusi keletą tokių ciklų. Visų pirma čion pridera *pradinė kultūra* arba pigmejų kultūra, kurią O. Menghinas vadina dar ir medžio kultūra. Jos išsivystyme pasireiškė trys didelės kryptys, kurios vėliau sukūrė tris didelius kultūros ciklus: 1. *totemistinį* arba tėvo teisės ciklą, 2. *matriarchatinį* arba motinos teisės ciklą ir 3. *nomadinį* arba klajoklių ciklą. Dar kitaip šitie ciklai yra vadinami *medžiotojų, žemdirbių ir gyvulių augintojų* kultūromis pagal pagrindinę kiekvieno jų ūkio formą. Visi šitie trys ciklai yra išaugę iš vienos pradinės kultūros, kurios paskutiniame išsivystymo tarpsnyje jau ryšku, pasak O. Menghino, trys branduoliai: tasmanoidų kultūra, australoidų kultūra ir eskimoidų kultūra:

Šitie keturi ciklai: pradinis, totemistinis, matriarchatinis ir nomadinis sudaro pagrindinius pirmykštės kultūros tipus. Vėliau, jiems susidūrus vienam su kitu, atsirado visa eilė mišrių ciklų, kurie yra reikšmingi etnologijai, bet kurie tik antraeilės reikšmės turi kultūros filosofijai ir pedagogikos istorijai.

Pagal šituos keturis pagrindinius tipus skaldosi ir pirmykštis ugdymas. Kiekvienas minėtas tipas turi savotišką šeimą, savotišką visuomenę ir savotišką ūkį. Todėl jų ugdymas kiekvieno taip pat yra savotiškas. Dėl to nagrinėjant praktines pirmykščio ugdymo apraiškas, nebegalima jų nagrinėti bendrai,

bet reikia jas imti skyrium, kaip jos yra randamos kiekvieno minėto kultūros ciklo gyvenime. Tolimesnių skyrelių uždavinys kaip tik ir bus charakterizuoti pirmykštį ugdymą pagal kiekvieno kultūros ciklo gyvenimo struktūrą.

1. Pradinės kultūros ugdymas

a. Pradinės kultūros charakteristika

Pradinė kultūra kitaip dar yra vadinama pagrindo kultūra ir pigmejų kultūra. *Pagrindo* kultūra ji yra vidinama dėl to, kad iš jos lyg iš kokio pagrindo yra išaugusios visos kitos kultūros. *Pigmejų* kultūra ji yra vadinama dėl to, kad iš dabar esančių pirmykščių tautų svarbiausiai šiam ciklui priklauso pigmejai. Pradinė kultūra yra seniausia iš visų mums žinomų kultūrų. W. Schmidtas net norėjo įrodyt, kad ji yra pati pirmoji kultūra ir kad pigmejai yra mūsų protėviai. Šiandien ši pažiūra etnologijoje nėra ginama. Etnologai tik teigia, kad pigmejai yra seniausi iš mums žinomų žemės gyventojų, ir jų kultūra yra seniausia iš mums žinomų kultūrų. Todėl jos charakteris mums daugeliu atžvilgių yra įdomus, nes iš jo matyti, kaip žmonijos išsivystyta vėliau.

Materialinė kultūra

Materialinė pradinės kultūros pusė yra labai kukli. *Ūkis* čia iš esmės yra pasisavinamasis. Žmonės čia apsirūpina tuo, ką jiems duoda pati gamta. Gamta čia padengia stalą, o žmonės ima ir naudojasi (O. Menghin). Žemė čia nedirbama ir gyvuliai neauginami. Tiesa, augmeninis ir gyvulinis maistas sudaro pagrindinius mitybos produktus. Bet jie čia imami tiesiog iš gamtos. Vyras aprūpina šeimą mėsiniu maistu, medžiodamas gyvulius, o moteris renka augmenis. Pradinis žmogus dėl tokios savo ūkio formos yra priverstas nuolatos keliauti iš vietos į vietą, nes gamta, nors ir labai gausi, toje pačioje vietoje neamžinai gali išmaitinti didesnį būrį žmonių. Taip pat ūkis yra kaltas, kad pradinės kultūros žmonės gyvena nedidelėmis grupėmis. Didelių masių gamta nepajėgtų išmaitinti.

Technikos srityje pradinis žmogus žengia pirmuosius žingsnius. Ugnis yra žinoma ir vartojama. Bet nevisos tautos ją moka pasigaminti. Andamaneziečiai*, pavyzdžiui, nemoka. Jie ją nuolatos saugo. Pradinės kultūros įrankiai ir ginklai pirmoje eilėje yra ūkinio pobūdžio. Lankas ir strėlė, jietis ir mušamoji buožė yra skiriami ne karui, bet medžioklei. Be jų pradinė kultūra dar pažįsta mėtyklę ir sviedžiamąjį peilį.

Dvasinė kultūra

Dvasinės kultūros srityje pradinė kultūra yra pakilusi gana aukštai. *Religijoje* pradinės kultūros žmonės yra aiškūs monoteistai. Jie garbina vieną Dievą, kaip visų žmonių Tėvą ir visų daiktų Kūrėją. Šitie žmonės pažįsta maldą, aukas (vadinamas pirmonių aukas*) ir kultą. Jų dorovė ankštai susieta su religija.

Visuomeninis pradinės kultūros gyvenimas yra paprastas, bet natūralus. Vergija, net ir menkiausia forma, yra nežinoma. Nežinoma nė su ja susiję dalykai, kaip žmonių medžioklė ir prekyba, mergaičių gaudymas, žiaurus elgesys su pavergtaisiais. Laisvės meilė yra ryški pradinių žmonių žymė. Kariniai žygiai yra didelė retenybė, nes valstybės čia dar nėra. Čia yra tik šeimų sambūriai, vadovaujami vieno viršininko. Rūpinimasis šeima, vaikais, moterimis, ligoniais, seneliais yra labai išsivystęs. Silpni berniukai ar mergaitės nėra žudomi. Seneliai slaugomi ligi amžiaus galo.

Šeimos gyvenimas taip pat paprastas ir natūralus. Žmones moterystėn suveda ne kas kita, kaip išvidinis abiejų palinkimas. W. Schmidtas pasakoja daugybę pavyzdžių, kurie rodo, kad jaunikaitis, norėdamas vesti, visų pirma turi gauti mergaitės sutikimą, o tik paskui kalbėtis su tėvais[1]. Nei žmonos pirkimo nei grobimo pradinė kultūra nežino. Moterystės gyvenimo forma yra griežtai monogaminė. Jeigu pasitaiko išimčių, tai jos yra atsiradusios kitų kultūrų įtakoje. Sykį sudaryta moterystė, ypač jeigu yra vaikų, yra pastovi. Moterystės ištikimybė stropiai saugojama. Svetimoteriavimas dažniausiai baudžiamas mirtimi. Moteris ir vyras šeimos gyvenime yra lygiateisiai. Darbo pasidalinimas čia yra dar grynai praktinės reikšmės. Motinos autoritetas pradinėje šeimoje labai didelis.

---

[1] Plg. Völker und Kulturen III, 159—160 p.

b. Pradinės kultūros ugdymo bruožai

Be visų tų dalykų, kurie randami apskritai pirmykščiame ugdyme, pradinės kultūros ugdymas turi keletą savotiškų bruožų, kurie yra verti dėmesio, nes stovi žmonijos pedagoginio darbo pradžioje.

Šeiminis tarpsnis

Grindžiamasis arba šeiminis pradinės kultūros ugdymo tarpsnis pasižymi savo natūralumu ir švelnumu. Pradinės šeimos struktūra yra tokia, kad auklėjimui ji sudaro labai palankias sąlygas. „Pradinė šeima, sako L. Walkas, savo monogamine moteryste yra tokia stipri, o vienodu lyčių vertinimu, moters ir motinos aukšta pagarba tokia naudinga, kad, atrodo, ji esanti tik vaikui ir sukurta“[2]. Vaikas čia nėra auklėjamas tiktai arba tėvo arba motinos, bet abiejų gimdytojų drauge. Todėl santykiai tarp tėvų ir vaikų yra labai glaudūs ir šilti. Motina yra visados autoritetas, net suaugusiems vaikams. A. Maironas pastebi, kad savo intensyvumu pradinės šeimos santykiai pralenkia net Europos šeimų santykius[3]. Klusnumas tėvams yra nepaprastai didelis. Negritų* vaikai Filipinuose „atsiliepia mažiausiam tėvų mostui ir patenkina jų norus“[4]. Patys vaikai, Fr. Krausės liudijimu, „yra smagūs ir linksmi“[5].

Drausmė

Jau buvo minėta, kad apskritai pirmykštės tautos nemėgsta vaikų bausti. Griežtai auklėja archajinė, bet ne pirmykštė kultūra. Šitas švelnumas ypatingai pastebimas pradinės kultūros ugdyme. L. Walkas teigia, kad „dauguma seniausių giminių drąsiai ir net su pasipiktinimu atmeta kiekvieną kūno bausmių rūšį; kai kurios jas vartoja, bet labai retai ir lengva forma. Tėvai taip brangina savo vaikus, kad kūno bausmėje mato kažką nenatūralų, neprotingą, nedorą“[6].

---

2 Op. cit. 35 p.

3 Plg. op. cit. 78—79 p.

4 Vanoverbergh, cit. A. Mairon, op. cit. 45 p.

5 Cit. A. Mairon, op. cit. 44 p.

6 Op. cit. 54 p.

Šiaurės tyrinėtojas Nansenas, ilgai gyvenęs tarp eskimų, kurie taip pat priklauso prie pradinės kultūros, pastebi, kad Saliamono pasakymas „kas myli savo vaiką, tas jį plaka" čia neturi jokios prasmės. „Esant tokiam auklėjimui, sako Nansenas, galima laukti, kad vaikai bus nepaslankūs ir nemandagūs. Anaiptol! Nors aš lankiausi daugybėje eskimų namų vakariniuose krantuose, tik vieną vienintelį sykį sutikau neišauklėtų eskimukų, bet ir tai labiau europietiškoje, negu grenlandiškoje šeimoje. Kai vaikai yra didesni ir išmintingesni, pakanka draugiško įspėjimo iš tėvo arba iš motinos pusės, ir jie palieka tai, kas jiems draudžiama. Niekados nemačiau eskimų vaiko nei namuose nei lauke pykstant, koliojantis arba niurzgiant. Dažnai stebėdavau juos žaidžiančius, dažnai pats su jais žaizdavau sviediniu, ir čia, be abejo, vaikai turėjo nemaža progų susipešti. Bet niekados nė vieno nemačiau susierzinusio, net nė vienas neparodė rūstaus veido"[7]. Kodėl eskimai vaikų nebaudžia, aiškinimų esama įvairių. Manoma, kad tai esąs eskimų laisvės noras, nes „grenlandietis geriau miršta, negu daro ką nors priverstas" (Crantz). Bet gal tikresnis yra aiškinimas, kad vaikų nebaudimo priežastis esąs eskimų tikėjimas, nes eskimai tiki, kad protėviai gyvena jų vaikuose (R. Turquetil).

Dorinimas

Dorinis auklėjimas pradinės kultūros šeimoje yra labai griežtas. Vaikams tarp 3 ir 5 metų esti uždedamos vad. gėdos prijuostės*, ir nuo to laiko lytys daugiau ar mažiau yra perskiriamos. Tėvai ir suaugusieji labai saugojasi, kad vaikai neišgirstų nepadorių kalbų, nepamatytų nepadorių darbų ar gestų. Bušmėnuose nesubrendę berniukai ir mergaitės negali valgyti mėsos. Šitas draudimas aiškinamas tuo, kad juo norima duoti vaikams progos suvaldyti savo smaližavimą. Bergdamos* giminėje (Pietų Vakarų Afrikoje) brolių ir seserų santykiai yra pagrįsti dorinio auklėjimo principais.

Ten broliai ir seserys negali valgyti tuo pačiu šaukštu, negali avėti tais pačiais sandalais, rūkyti iš tos pačios pypkės. Brolis negali imti iš sesers rankų jokio maisto. Jis gali valgyti tik tai, ką sesuo jam padeda ant žemės.

---

[7] Cit. A. Mairon, op. cit. 46 p.

Mergaitės negali valgyti to, ką brolis parsinešė savo kepurėje iš lauko. Jos negali taip pat valgyti viso to, kas prisilietė prie brolio juostos. Broliui draudžiama valgyti visa, ką sesuo susigrūdo piestoje arba kas buvo padėta jos guolyje. Net ir smarkiam lietui esant, brolis negali užsukti į sesers palapinę, jei ji yra viena. Jis turi pasilikti lauke. Broliai ir seserys negali taip sėdėti, kad vieni antrų matytų veidus. Jie turi visiškai arba bent iš dalies atsukti nugaras. Keliaujant drauge, sesuo turi bent porą žingsnių eiti paskui brolį. Broliai ir seserys negali vienas antro vadinti tu. Jie turi vartoti daugiskaitą. Jei kas šiems dėsniams nusikalsta, turi įžeistajam atlyginti[8].

Nenuostabu, kad tokio auklėjimo vaisiai yra geri, kartais net labai geri. Schebesta sako, kad maži semangiečiai „savo elgimusi galėtų būti doros ir susilaikymo pavyzdžiu europiečių vaikams“[9].

Visuomeninis tarpsnis

Atbaigiamasis arba visuomeninis pradinės kultūros ugdymo tarpsnis taip pat turi visas pirmykščių iniciacijų savybes. Vis dėlto ir čia pradinė kultūra kai kuriais atžvilgiais yra skirtinga nuo vėlesnių kultūrų.

Trys bruožai charakterizuoja pradinės kultūros iniciacijas. Visų pirma *pradinės kultūros iniciacijos pasižymi tuo, kad jose dalyvauja abi lytys: berniukai ir mergaitės.* Lytys čia nėra perskiriamos, nes pradinės kultūros iniciacijos yra parengimas šeimai ir visuomenei, todėl reikalingos abiem lytims. Lytys yra perskiriamos tik tada, kai yra teikiami specifiški pamokymai. Pradinėje kultūroje nėra nei griežtos edukacijos nei griežtos koedukacijos. Kai reikia pamokyti apie tokius dalykus, kurie yra bendri visiems, tuomet lytys yra suvedamos draugėn. Kai reikia pamokyti apie specifiškas lyčių pareigas, tada lytys yra perskiriamos. Lyčių santykius čia tvarko ne kokia nors teorija, bet pačios prigimties reikalai. Inicijuojami berniukai ir mergaitės rodo, kad lyčių gyvenimas pradinėje kultūroje yra sintetinis, ko jau neberandame vėlesnėse kultūrose.

---

8 Plg. A. Mairon, 28—29 p.
9 Cit. A. Mairon, op. cit. 45 p.

Antras pradinės kultūros iniciacijų bruožas yra universalinis jų pobūdis. Šitas universalumas apsireiškia tuo, kad *pradinėje kultūroje iniciacijų metu viskas perteikiama visiems.* Čia niekas nėra išskiriamas ir nieko nėra nuslepiama. Tiek moteriškasis, tiek vyriškasis jaunimas sužino visas giminės paslaptis: jos religinį mokslą, jos tradicijas, papročius, doros normas ir mandagumo dėsnius.

Trečias šitų iniciacijų bruožas yra dorinis jų pobūdis. Kiek vėlesnės kultūros iniciacijomis pirmoje vietoje stengiasi įvesti jaunimą į suaugusiųjų gyvenimą, tiek *pradinės kultūros iniciacijos stengiasi išauklėti jaunimo charakterį.* „Esminis senųjų iniciacijų auklėjimo uždavinys, sako L. Walkas, yra išvidinis charakterio lavinimas“[10]. Iš iniciacijų turi išeiti žmonės užgrūdintos valios, perėję tam tikrus bandymus, kad būtų pasiruošę palaikyti šeimos ir visuomenės tradicijas. Dėl to pradinė kultūra daugiausiai dėmesio kreipia į asketinių iniciacijų momentą. Net ir teorinis momentas yra daugiausiai dorinančių pamokymų pobūdžio.

2. Totemistinės kultūros ugdymas

a. Totemistinės kultūros charakteristika

Totemistinės kultūros pavadinimas yra kilęs iš Odibwajų* kalbos žodžio totam (dodam), kuris reiškia daiktą, turintį ypatingų santykių su visa gimine. Totemizmo esmė yra ta, kad vienos giminės arba grupės žmonės jaučiasi esą ypatingai susiję su tam tikros rūšies gyvuliu, rečiau su augmenimi. Šitas susijimas yra pergyvenamas, kaip savotiška giminystė. Totemizmas nėra gyvulių kultas, bet tik tam tikras vienam gyvuliui pagarbos reiškimas. Žmogus čia jaučiasi esąs gyvuliui artimas dėl to, kad kažkokiais neatmenamais laikais jo protėviai turėję su tuo gyvuliu draugingų arba nedraugingų santykių. Šitas gyvulys, rečiau daiktas, ir yra vadinamas totemu. Totemo negalima užmušti ir valgyti.

---

[10] Op. cit. 81 p.

Materialinė kultūra

Materialinė šios kultūros sritis jau yra neabejotinai aukštesnė už pradinės kultūros materialinę sritį. *Ūkiniame* gyvenime totemistinė kultūra yra sukūrusi vad. aukštesniąją medžioklę, kurioje individualus gyvulių ieškojimas ir gaudymas yra pakeičiamas organizuotu ir planingu jų medžiojimu. Šitas pakeitimas turėjo didelės reikšmės visam totemistinės kultūros gyvenimui. Visų pirma šitoji kultūra pasidarė *sėsli,* nes organizuota medžioklė pririšo žmogų prie tam tikros gyvuliais gausios vietos. Iš kitos pusės, organizuota medžioklė palengvino gyvulių gaudymą. Todėl maisto parūpinimas pasidarė žymiai lengvesnis ir sykiu sėkmingesnis. Dėl to žmogui atsirado daugiau *laisvo laiko,* kurį totemistinė kultūra panaudojo amatams, prekybai, menui ir valstybei kurti.

Technikos srityje taip pat žymi didelė pažanga. Pradinės kultūros palapinės čia virsta apvalomis trobelėmis. Totemistinė kultūra yra susijusi su akmens apdirbinėjimu. Ji jau yra akmens, ne medžio kultūra, kaip pradinė. Akmens tašymas ir poliravimas šiems žmonėms jau yra žinomas. Iš akmens įrankių pažymėtini: peilis ir kūjis. Iš ginklų totemistai ypatingai vartoja jietį. Kardas taip pat vartojamas. Svaigiųjų alkoholinių gėrimų pasigaminimas jau žinomas.

Dvasinė kultūra

Dvasinėje srityje, reikia aiškiai pripažinti, totemistinė kultūra padarė didelį žingsnį atgal. Dvasinės kultūros atžvilgiu totemistinės kultūros ciklas nerodo jokios ypatingos pažangos. Vieno Dievo sąvoka *religijoje* užleidžia vietą saulės kultui ir soliarinei mitologijai. Atsiranda šioje kultūroje ypatingai daug burtų, kerėjimų, žyniavimų, kurie pradinėje kultūroje buvo retenybė. Tikėjimas į Dievą Tėvą virsta gamtos jėgų garbinimu.

Visuomenės srityje vietoje šeimos išeina aikštėn giminė, turinti savo vadą — burtininką. Kiekviena giminė čia yra suskirstyta į amžiaus klases, turinčias kitokias teises, kitokius uždavinius, net kitokius drabužius ir plaukų šukuoseną. Didelis metamųjų ginklų išsivystymas rodo, kad karingas nusiteikimas jau yra pasirodęs žmonių sąmonėje. Savo viduje kiekviena giminė turi savo įstatymus, dėsnius, normas, žodžiu, aiškią struktūrą ir organizaciją. Etnologai pastebi, kad totemis-

tinės kultūros visuomeninė organizacija yra daugiau horizontalinio demokratinio pobūdžio. Aristokratinio principo ir vertikalinės sąrangos čia nėra.

Šeima taip pat yra gana savotiška. Pirmas totemistinės šeimos bruožas yra *vyro emancipacija iš namų*. Moteris šioje kultūroje namuose yra palikta viena. Vyras jau yra išėjęs į viešąjį gyvenimą. Ten jis organizuoja ir veikia. Antras totemistinės šeimos bruožas yra *ypatingas seksualinio momento pabrėžimas*. Žmogaus atsiradimas visais laikais buvo slaptingas ir garbingas dalykas. Pradinėje kultūroje jis yra apsuptas dvasinėmis formomis ir dvasiniais simboliais. Totemistinėje kultūroje jis yra išvilktas iš šitų formų ir pastatytas žmogaus dėmesio centre, kaip fizinis aktas. Generacinis aktas vyrauja totemistinės kultūros mąstyme, mituose, papročiuose ir net religijoje. Juo yra pagrįstas vyro santykiavimas su moterimi, juo remiamos jaunimo iniciacijos, ant jo rymo vyro primatas totemizme.

Vyro išėjimas iš namų ir generacinio akto fizinės pusės pabrėžimas padarė didelės skriaudos moteriai, ją pažemindamas ir nustumdamas į antrąją vietą. Totemistinėje kultūroje moteris neturi nieko, kuo ji galėtų atsverti vienašališką vyro įsigalėjimą. Ypatingas jos ryšys su augmenimis čia buvo nutrauktas. Ekonominis pagrindas buvo išardytas, nes pagrindinis totemistų valgis yra mėsa. Dvasinis pagrindas, dvasinė-mistinė gimdymo pusė, su kuria moteris yra ypatingai susijusi, taip pat liko nepaisoma. Dėl to *moteris totemistinėje kultūroje neteko teisių ir pagarbos. Ji virto vyro verge, tarnaite, o kartais net darbiniu gyvuliu.* Vyro santykiai su moterimi apsiribojo tik išviršiniu mandagumu, po kurio slėpėsi atpalaiduotas instinktų šėlimas. Seksualinis palaidumas totemistinėje kultūroje yra toks didelis, kad yra giminių, kuriose nė viena mergaitė neišteka nekalta. Poligamija ir prostitucija yra šio palaidumo palydovai. Totemistinė moterystė jau nebėra monogaminė. Josios pastovumas taip pat menkas.

b. Totemistinės kultūros ugdymo bruožai

Toks totemistinės kultūros gyvenimas, be abejo, turi labai didelės įtakos ir ugdymui. Totemistinis ugdymas jau toli gražu nebėra toksai natūralus, kaip pradinėje kultūroje.

Šeiminis tarpsnis

Šeiminis šio ugdymo tarpsnis dar nėra taip žymiai pasikeitęs, kaip visuomeninis. Vis dėlto jau ir jame randame savotiškų bruožų. Pirmaisiais vaikų gyvenimo metais tėvas visus kūdikius palieka tik motinai. Bendro rūpinimosi, kaip pradinėje kultūroje, nėra. Vėliau tėvas berniukus pasiima auklėti pats, ir jo valdžia čia yra neaprėžta. Mergaitėmis tėvas rūpinasi tik tada, jei numato, kad jų ištekėjimas gali būti jam pelningas. Berniukų atskyrimas nuo motinos labai dažnai yra šiurkštus.

Iš kitos pusės, totemistinė kultūra kreipia daugiau dėmesio į vaiko, žinoma, *berniuko,* individualybės išvystymą. Pradinėje kultūroje, kur gyvenimas yra dar nediferencijuotas, vaiko individualybės ugdymas nėra toksai aktualus dalykas. Bet totemistinėje kultūroje, kuri verčiasi amatais, prekyba, kurioje dirbama meno gaminių, jau reikia atrinkti žmonių, gabių šiems darbams. Todėl čia ir yra kreipiama dėmesio į specialinius vaiko palinkimus. Štai kodėl totemistinėje kultūroje mes sutinkame šeimų, kurios pasižymi vienokiais ar kitokiais gabumais materialinės kultūros srityse. Tai yra amatininkų šeimų pradžia.

Visuomeninis tarpsnis

Bet daugiausiai pasikeitimų ugdyme įvyksta tada, kai totemistinės kultūros vaikas pasiekia brendimo amžių ir turi pereiti per iniciacijas. Totemistinės kultūros iniciacijos jau visai kitokio pobūdžio, negu pradinės kultūros. *Totemistinės iniciacijos yra specifinė vyriško principo apraiška.*

Totemistinės kultūros iniciacijos skiriamos tiktai berniukams. Mergaitės nėra inicijuojamos. Jeigu kur yra iniciacijų ir mergaitėms, jos yra skoliniai iš matriarchatinės kultūros. Šitose berniukų iniciacijose vyrauja jau ne dorinis pobūdis, kaip pradinėje kultūroje, bet *seksualinis.* „Totemistinio kultūros ciklo iniciacijos, sako W. Schmidtas, yra charakteringos dviem momentais: nelygstamu seksualumo pabrėžimu ir iškėlimu vyro vaidmens gimdyme“[11]. Aplinkui šituos du momentus sukasi visos iniciacijų ceremonijos ir pamokymai. Čia jaunimas esti įvedamas į giminės paslaptis, kurios dažniausiai yra gimdymo paslaptys. Čia jam sąmoningai esti įteigiama, kad, būdamas

---

[11] Völker und Kulturen III, 238 p.

vyriškojo principo atstovas, jis esąs aukštesnis už moteris ir todėl turįs jas valdyti. Kafrų* giminėje iniciacijų metu tiesiog berniukams įsakoma neklausyti motinos. Seksualinio momento pabrėžimas iniciacijose apsireiškia ir tuo, kad kai kuriose giminėse po iniciacijų leidžiama jaunimui laisvai turėti santykių su visomis neištekėjusiomis mergaitėmis.

Pagrindinė totemistinių iniciacijų forma yra *apipiaustymas*. Jis yra specifiška totemistinės kultūros žymė, kurios nerandame nė vienoje kitoje kultūroje. Jeigu kai kurios nomadinės tautos, kaip žydai, turi apipiaustymą, jis yra skolinys iš totemistinės kultūros. Iš kitos pusės, apipiaustymo neturi tik tos totemistinės tautos, kurios yra patekusios matriarchatinės kultūros įtakon.

Apipiaustymo paskirtis aiškinama labai įvairiai. Čia nurodoma ir higieniniai sumetimai, ir tikėjimas į atgimimą, ir lytinio prado paaukojimas, ir smagumo padidinimas. Bet daugumas etnologų, tarp jų ir W. Schmidtas, yra linkę manyti, kad apipiaustymo paskirtis yra įvesti jaunimą į seksualinį gyvenimą ir sykiu palengvinti atlikti generacinį aktą.

Apipiaustymo ceremonijos yra atliekamos miško vienumoje, specialiai šiam reikalui pastatytoje trobelėje. Joje kandidatai mokosi giminės tradicijų, papročių ir paslapčių. Su moterimis šiuo metu jiems griežtai draudžiama susitikti ir kalbėtis. Įvairiais ženklais, kaip būgninimu, švilpimu, barškinimu, moterys yra įspėjamos nesiartinti prie šios vietos. Kai žaizda užgyja, jaunimas palieka šią vienatvę ir eina į suaugusiųjų gyvenimą. Tam tikrą laiką apipiaustytajam viskas yra leidžiama: viską imti, visur eiti, santykiuoti su moterimis.

Apipiaustymas yra labai svarbus įvykis jaunuolio gyvenime. Ligi šiol giminės akyse jis buvo niekas. Totemistinio ciklo žmonės labai griežtai skiria apipiaustytuosius ir neapipiaustytuosius. Pirmieji yra pilnateisiai, antrieji mažateisiai arba visiškai beteisiai. Neapipiaustytas jaunuolis negali paliesti ginklų, negali nešioti ilgų plaukų, net savo išvaizda jis negali būti išdidus. Jis yra laikomas dar ne vyru, todėl visuomeniniame gyvenime nedalyvauja ir jam neturi jokios įtakos. Kai jaunimas yra apipiaustomas, jis įeina į visuomenę, įgyja teisių, tampa subrendusiu bendruomenės nariu — *vyru*. Toki jaunuo-

liai priklauso savotiškai jaunuolių klasei. Jie negali gyventi savo tėvo namuose. Iš šeimos jie esti paimami. Jiems yra pastatyti specialūs namai, savotiški jaunimo bendrabučiai, kuriuose paprastai renkasi ir kiti vyrai. Tai yra savotiški vyrų klubai, moderniškai pasakytume ramovės. Kai kuriose giminėse moterims ir mergaitėms yra draudžiama į šiuos namus įeiti. Bet daugumoje šitų bendrabučių yra keliamos tikros orgijos. Kai kur net laikomos juose specialios mergaitės šiam reikalui. Kai kur net ištekėjusios moterys ir vedę vyrai šiose orgijose dalyvauja.

Visa tai rodo, kad jaunimo ugdymas totemistinėje kultūroje jau yra pasukęs visai kita linkme, negu pradinėje kultūroje. *Vietoje žmogiškumo čia yra pastatytas vyriškumas, suprastas grynai fizine prasme.*

3. Matriarchatinės kultūros ugdymas

a. Matriarchatinės kultūros charakteristika

Matriarchatine kultūra yra vadinamas tasai pirmykštės kultūros ciklas, kuriame pirmenybę turi moteris. Pirmutinis apie matriarchatą yra pradėjęs kalbėti *J. J. Bachofenas.* Matriarchato priežasčių jis ieškojo pradinės šeimos nepastovume. Bachofenas manė, kad žmonijos pradžioje visi vyrai galėjo turėti santykių su visomis moterimis, vadinasi, buvęs promiskuitetas. Kadangi moteris čia turėjusi ypatingą vaidmenį, todėl ji netrukus ir įgijusi didesnės galios, negu vyras. Ji gimdžiusi vaikus, juos auklėjusi, prižiūrėdavusi, o vyras tik ateidavęs ir nueidavęs. Vaikai žinoję, kas yra jų motina, bet nežinoję, kas yra jų tėvas. — Šiandien šitoji Bachofeno teorija etnologijos nėra palaikoma. Taip pat paneigta ir kita Bachofeno tezė, kad matriarchatas yra buvęs pirmykštė visos žmonijos visuomeninio gyvenimo forma. Naujoji etnologija nustatė, kad matriarchatas yra buvęs ir tebėra tik kai kuriose tautose. Pradinė kultūra matriarchato nežino. Taip pat jo nežino nė totemistinė bei nomadinė kultūros. Matriarchatas yra tik vienas kultūros ciklas šalia kitų ciklų. R. Thurnwaldas matriarchatu vadina „papročių ir tradi-

cijų sistemą, kurios pagrindan yra padėtas kilmės apskaičiavimas motinos linijoje“[12].

Materialinė kultūra

Pagrindinė matriarchato *ūkio forma* yra žemės darbas. Pradinėje kultūroje moteris augmenis rinko. Čia ji pradeda juos auginti, vadinasi, pradeda dirbti žemę. Matriarchatinėje kultūroje mes pirmą sykį sutinkame žmonijos istorijoje produkuojantį ūkį (erzeugende Wirtschaft), nes visų kitų kultūrų ūkis yra pasisavinamasis. Šio ūkio valdytoja yra moteris. Moteris pati dirba žemę. Vyrui tenka tik patys sunkiausi darbai. Moteris yra ir šios išdirbtos žemės savininkė. *Žemės nuosavybė yra matriarchatinės kultūros sukurta.* Kitose kultūrose josios nėra, nes žemė ten nėra vertinga. Matriarchatinės kultūros ūkis yra šeiminis. Jis priklauso ne giminei, kaip totemistinėje kultūroje, bet atskiroms šeimoms.

Matriarchatinės kultūros *technika* yra skiriama daugiau žemės darbui ir apsigynimo reikalui. Žemės darbui tarnauja toki įrankiai, kaip nusmailinta lazda, kuri buvo pats pirmasis žemdirbystės įrankis, paskui kauptuvas, kirvis. Iš amatų matriarchatinėje kultūroje mes randame tiktai pynimą ir puodų žiedimą. Iš ginklų matriarchatinė kultūra turi mėtyklę akmenims svaidyti, buožę ir skydą. Šie ginklai daugiau tinka gintis, negu pulti. Trobėsių forma yra keturkampė. Jie yra sustatyti linijos pavidalu, sudarydami gatvę. Matriarchatinės kultūros menas rodo linkimą stilizuoti. Jame vyrauja ornamentas, kuriame persvarą turi augmenų motyvai.

Dvasinė kultūra

Matriarchatinės kultūros dvasiniai bruožai išsivysto priešinga linkme totemistinei kultūrai. *Religijoje* vyrauja mėnulio kultas ir lunarinė mitologija. Taip pat matriarchatinė kultūra yra animizmo* ir mistikos kūrėja. Sielų keliavimo, reinkarnacijos idėjos yra matriarchatinės kultūros padaras.

Matriarchatinė *visuomenė* yra daugiau masė, negu organizuota bendruomenė. Tai yra ne kas kita, kaip pratęsta šeima, kaip šeimos gyvenimo projekcija, kurioje nėra jokių luomų, jokių klasių, jokių laipsnių. Valstybinė sąmonė yra labai menka. Užtat tautinis rasinis principas čia yra žymios reikšmės.

---

[12] Reallexikon der Vorgeschichte VIII, 361 p.

Moteris visuomeninių funkcijų tiesioginiu būdu paprastai neatlikinėja. Retose giminėse moteris yra vadė, teisėja, įstatymų leidėja ir jų vykdytoja. Paprastai šie darbai yra atliekami moters įgaliotų vyrų. Moterų veikimas, pasak Thurnwaldo, pasilieka daugiau už kulisų. Charakteringas matriarchatinės kultūros reiškinys yra slaptos vyrų sąjungos. Vyrai, būdami išstumti iš šeimos, iš ūkio, iš visuomenės, sukūrė savas slaptas sąjungas, kurios turėjo labai didelės reikšmės matriarchatinei kultūrai ir kurios galop šitą kultūrą pavergė vyriškajam principui.

Šeimos gyvenimas matriarchatinėje kultūroje gal labiausiai yra savotiškas. Jau pats šeimos sudarymas yra labai skirtingas. Čia ne vyras veda moterį, bet *vyras išteka už moters*, nes moteris visados pasilieka priklausanti savo giminei, dažnai pasilikdama net savo tėvų namuose. Pirmykščiame matriarchato tarpsnyje vyras su savo žmona net negyvena visą laiką: jis ją tiktai lanko jos tėvų namuose. Vėlesniame tarpsnyje vyras atiteka į žmonos namus ir jau gyvena sykiu. Dar vėlesniame tarpsnyje vyras kurį laiką dirba žmonos tėvų namuose, o paskui pasiima žmoną į savo namus. Ir tik matriarchato išsigimimo metu vyras žmoną nusiperka, parsigabena pas save ir elgiasi su ja kaip su savo nuosavybe. Šiame tarpsnyje moters galia pasidaro tiktai formalinė. Faktiškai ji esti vyro pavergiama. Moters vardas — pavardė sudarant moterystę nėra keičiama. *Vaikai vadinasi motinos pavarde.* Moters globėjas ir josios patarėjas yra ne josios vyras, bet josios *brolis*. Todėl ir turtą vaikai paveldi ne iš savo tėvo, bet iš savo dėdės, iš motinos brolio. *Dėdė jiems atstoja tėvą.* Matriarchatinė šeima yra grindžiama ne dvasine meile, ne moterystės ryšiu, bet kraujo giminyste. Matriarchatinė šeima griežtai yra monogaminė. Moterystės ištikimybė labai saugojama. Skaistybė labai vertinama. Šeiminės kultūros atžvilgiu matriarchatinė šeima stovi žymiai aukščiau už totemistinę šeimą.

b. Matriarchatinės kultūros ugdymo bruožai

Moters persvara matriarchatinės kultūros gyvenime padaro, kad moteriškasis principas persunkia ir visą šios kultūros ugdymą.

Šeiminis tarpsnis

Šeiminiame arba grindžiamajame ugdymo tarpsnyje matiarchatinė kultūra ypatingai ugdo *mergaites,* kaip totemistinė kultūra ugdo berniukus. Bet kad berniukai čia būtų atiduodami tėvui, išmetami arba žudomi, kaip pasakoja įvairios amazoniškos legendos, yra netiesa. Visi vaikai yra auginami ir visi vaikai pasilieka pas motiną, net ir persiskyrimo atveju. Jeigu mergaitės yra ypatingiau prižiūrimos, nėra nieko nuostabaus, nes šioje kultūroje pagrindiniai gyvenimo uždaviniai yra atliekami moters. Todėl ji jau iš mažens turi būti jiems specialiai paruošiama.

Pats šeiminio auklėjimo vyksmas daugiausiai yra *motinos* rankose. Būdama šeimos galva, ji yra ir svarbiausias ugdymo veikėjas. Tėvo vaidmuo ugdyme yra nežymus. Tėvas matriarchatinėje šeimoje yra tik svečias, tik vaikų draugas. Jis neturi tėviško autoriteto ir vaikų tėviškai neauklėja. Jis su vaikais tik draugauja. Vyriškai vaikus auklėja motinos brolis t. y. vaikų dėdė. *Matriarchatinėje kultūroje vyras visados auklėja ne savo, bet savo sesers vaikus.* Be abejo, dėdės įtaka auklėjime yra kitokia, negu tėvo. Todėl L. Walkas teisingai pastebi, kad „matriarchatiškai organizuotose giminėse vaikui stinga stiprios auklėjančios tėvo rankos“[13]. Berniukai čia yra auklėjami per daug minkštai. Todėl jie neturi tinkamo vyriško charakterio, kokį parodo vyriškas jaunimas totemistinėje kultūroje, perėjęs per įvairius bandymus.

> Galimas daiktas, kad čia yra priežastis, kodėl vyras matriarchatinėje kultūroje užima tik antraeilę vietą ir kodėl jis, norėdamas atgauti prarastą gyvenime galią, pasirinko slaptų sąjungų metodą, neišdrįsdamas viešai susilyginti su moterimi ir su ja konkuruoti. Charakterio stoka vertė jį veikti slaptu būdu.

Pilnutinės asmenybės išugdymas matriarchatinėje kultūroje pasidaro sunkiai įmanomas. Moteris čia išauga per daug irracionali, o vyras per daug švelnus ir bailus.

Visuomeninis tarpsnis

Atbaigiamajame arba visuomeniniame tarpsnyje matriarchatinė kultūra, kaip ir totemistinė, eina vienašališka kryptimi. Iniciacijos matriarchatinėje kultūroje yra daromos tiktai *mergaitėms.* Bet

---

[13] Op. cit. 35 p.

matriarchatinių iniciacijų pobūdis jau yra kitoks, negu totemistinių. Visų pirma čia *nėra jokių kūno sužalojimų,* kaip apipiaustymas, danties išmušimas, plaukų išpešiojimas, kurių randame pradinėje ir totemistinėje kultūroje. Taip pat *matriarchatinės iniciacijos nebėra įvedimas į suaugusiųjų klasę,* nes matriarchatinėje kultūroje jokių klasių nėra. Matriarchatinės iniciacijos yra ne giminės, bet atskirų šeimų reikalas. Todėl galima sakyti, kad matriarchatinė kultūra neturi atbaigiamojo arba visuomeninio tarpsnio savo ugdyme. Šitas tarpsnis tikrumoje yra ne ugdytinio palenkimas visuomenei, bet šeiminio ugdymo pratęsimas, nes ir pati matriarchatinė visuomenė yra šeimos projekcija. Su šiuo šeiminiu iniciacijų pobūdžiu siejasi ir individualinis jų pobūdis. Totemistinės iniciacijos, kaip minėjome, yra daugiau kolektyvinės. Ten inicijuojami ištisi berniukų būriai. Tuo tarpu *matriarchatinė kultūra inicijuoja kiekvieną mergaitę skyrium,* nes iniciacijų ceremonijos vyksta šeimoje. — Vadinasi, kūno nežalojimas, šeimyniškumas ir individualumas yra pagrindinės matriarchatinių iniciacijų žymės.

Patį matriarchatinių iniciacijų *centrą* sudaro pirmoji mergaitės menstruacija. „Matriarchatiniam kultūros ciklui charakteringa mergaičių iniciacijų forma, sako W. Schmidtas, yra apsupimas ceremonijomis pirmosios menstruacijos, kuri skelbia būsimos motinos ir šeimos pagrindėjos atbundantį vaisingumą“[14]. Pasirodžius pirmiems ženklams, mergaitė kurį laiką yra atskiriama nuo žmonių ir uždaroma namuose. Ji negali išeiti saulės švieson, negali valgyti kai kurių valgių. Pietų Amerikoje tokia mergaitė negali liesti žemės. Todėl ji visą laiką turi gulėti gamake. Jei neleidžiama daug judėti. Teorinių pamokymų jai teikia senesnės moterys arba vyresnės josios draugės. Jos ją pamoko apie žmonos ir motinos pareigas. Keletą kartų išmaudyta, kvepalais ištepta, apvilkta naujais drabužiais ir papuošta papuošalais, ji yra išvedama viešumon. Nuo dabar ji yra laikoma subrendusia ir galinčia tekėti. Tuo matriarchatinės iniciacijos ir baigiasi.

Pačios matriarchatinių iniciacijų ceremonijos šios kultūros pradžioje buvo atliekamos be jokių nepadorumų. Jomis buvo tik reiškiamas džiaugsmas, kad mergaitė jau subrendo, kad ji netrukus galės būti motina ir pradėti naują šeimos židinį.

---

[14] Op. cit. 273 p.

Naujoji šeima turi perimti ir palaikytl senosios tradicijas. Todėl šita senoji šeima ir džiaugiasi, kai ateina mergaitei josios laikas. Seksualinio palaidumo žymių matriarchatinėse iniciacijose pasirodė tiktai vėliau, kada matriarchatinė kultūra susidūrė su totemistine.

4. Nomadinės kultūros ugdymas

a. Nomadinės kultūros charakteristika

Nomadine kultūra yra vadinamas tasai pirmykštės kultūros ciklas, kuriam priklauso klajoklės tautos, pasidalinusios į tris stambias grupes: 1. *rytų grupė*, apimanti samojedus, tunguzus, kirkizus, mongolus, kalmukus, finus, žodžiu, visą vad. ugro-finų grupę; 2. *vidurinė grupė*, apimanti vad. indoeuropiečius; 3. *vakarų pietų grupė*, apimanti semito-hamitus. Šio kultūros ciklo protėvynė yra laikoma platūs tyrai, kurie traukiasi nuo didžiųjų kalnų Vidurinės Azijos linkui. Nomadinės kultūros ciklas yra savotiškas tuo, kad jis arčiausiai stovi prie pradinės kultūros. Kiek minėti du kultūros ciklai, totemistinis ir matriarchatinis, pagrindo kultūrą suskaldė pagal lyties principą, tiek nomadinis ciklas palaikė pirmykštę lyčių vienybę, tik savotiškai ją išreikšdamas pagal besikeičiančio gyvenimo formas.

Materialinė kultūra

Pagrindinė nomadinės kultūros *ūkio forma* yra gyvulių auginimas. Gyvulių prijaukinimas ir panaudojimas žmogaus reikalams yra kilęs iš šios kultūros. Tuo būdu ši kultūra civilizacijos pažangai yra davusi labai reikšmingų akstinų. Žemės darbas čia beveik nežinomas. Gyvulių veisimas, jų priežiūra, jų naudojimas sudaro svarbiausius ekonominius uždavinius. Šitokia ūkio forma nomadinės kultūros atstovus savaime padarė nuolatiniais klajokliais, nes gyvulių bandoms reikia ganyklų. Gyvuliais daugiausiai rūpinasi vyras. Moters pareiga yra juos pamilžti, gaminti iš pieno įvairius produktus. Maistas šioje kultūroje daugiausiai pieniškas ir mėsiškas. Augalinio vartojama labai nedaug. Pienas ir mėsa dažniausiai valgomi ne žali, bet virti. No-

madinė kultūra, rodos, yra pirmutinė, kuri išmoko virti. Kitos kultūros moka kepti, bet nemoka virti.

Nomadinės kultūros *technika* yra gana savotiška. Gyvenamieji namai yra kūgio pavidalo palapinės. Drabužiai daugiausiai daromi iš kailių. Kelnės yra specifiška šios kultūros žymė. Susisiekimo priemonė yra vežimas. Rato išradimas, kuris pagrindo visą žmonijos techniką, priklauso šiai kultūrai. Iš ginklų yra pažymėtini lasso, reikalingas gyvuliams gaudyti, kardas, jietis, strėlė ir lankas. Amatų nomadinė kultūra nežino. Bet prekyba mainų pavidalu jau reiškiasi.

Dvasinė kultūra

Religijoje nomadinė kultūra išlaikė pirmykštį monoteizmą. Ji, kaip ir pradinė kultūra, tiki į vieną Aukščiausią Būtybę. Atlyginimo ir bausmės, kaltės ir išganymo idėjos taip pat šioje kultūroje yra gyvos.

Visuomenė šioje kultūroje yra aristokratinio pobūdžio. Aristokratinis principas čia yra susijęs su pirmgimio sūnaus teisėmis, kurios yra didesnės, negu kitų vaikų. Valstybinė mintis čia yra išsivysčiusi gana menkai. *Čia yra daugiau pabrėžiama dinastija, negu valstybė.* Socialiniu atžvilgiu ši kultūra turi nemaža savotiškumų. Visų pirma, čia jau yra žinomas skirtumas tarp turtuolio ir vargšo, nes gyvulių skaičius čia lemia ir žmogaus reikšmę. Socialinės lygybės čia nebėra. Su ja žlunga ir politinė lygybė. Čia atsiranda luomai, nes neturtingieji eina tarnauti pas turtinguosius. Turtingųjų dinastijos pradeda valdyti. Tokiu būdu kyla monarchijos ir imperijos. Ši kultūra yra aristokratinės monarchijos valdymo formos kūrėja.

Nomadinės kultūros *šeima* yra didšeimė, vadinasi, tokia, kurioje net ir vedusieji sūnūs pasilieka su savo šeimomis tėvo namuose ir tėvo valdžioje, kol šis yra gyvas. Nomadinėje šeimoje paprastai susiduria trys generacijos: tėvai, vaikai ir anūkai. Apskritai, šios kultūros šeima yra monogaminė, nors poligamijos taip pat esama. Tėvo valdžia šeimoje yra aiškiai jaučiama, nors motina taip pat laikoma aukštoje pagarboje. Rengiantis vesti tėvų valia yra sprendžiamasis veiksnys. Šioje kultūroje yra žinomos ir vogtinės vedybos, gal kaip tik atsiradusios dėl per menko jaunavedžių valios paisymo. Vėliau paprastai šios vogtinės vedybos yra legalizuojamos. Nomadinėje kultūroje atsiranda puošnūs vestuvių papročiai, ceremonijos,

sujungti su įteikimu mokesčio už nuotaką, su pasipiršimu, su pačiomis sutuoktuvėmis. Mergaitės skaistybė yra labai gerbiama. Neteisėtai gimę kūdikiai yra laikomi gėda, kurią nuplauti kai kurios giminės žudo nusikaltusią mergaitę. Visose nomadinėse giminėse nekaltybės nustojusi mergaitė yra laikoma menkaverte vedybų atžvilgiu.

b. Nomadinės kultūros ugdymo bruožai

Kaip pats gyvenimas nomadinėje kultūroje yra pradinės kultūros pratęsimas, taip toks pratęsimas yra ir josios ugdymas. Vienas tik dalykas čia yra skirtingas, būtent, *visuomeninio tarpsnio arba iniciacijų nebuvimas.* Visuomeninis tarpsnis čia yra beveik visiškai nežymus. Nomadinė kultūra yra vienintelė, kuri jaunąją savo kartą ugdo tiktai šeimoje. W. Schmidtas mano, kad tai yra neišsivysčiusios valstybinės minties rezultatas. Kadangi, pasak jo, valstybė čia nėra pabrėžiama, todėl nėra nė reikalo jaunimą jai rengti. Nomadinė kultūra iniciacijų neturi. Jeigu jų kur nors ir pasitaiko, tai jos yra skoliniai iš totemistinės kultūros. Bet ir tai jos dažniausiai yra tik simbolinis gestas, apsireiškiąs diržo prisegimu, apsiausto uždėjimu, jieties įteikimu ir t. t. Jokių pratybų ir jokių pamokymų čia nėra. Visas ugdymas yra koncentruojamas šeimos gyvenime.

Vaikų globa

Nomadinė kultūra ypatingai vaikų nori ir juos myli. Gausi šeima, ypač sūnumis, yra šios kultūros pasididžiavimas. Moteris, kuri pagimdo keletą sūnų, didžiuojasi prieš savo drauges ir prieš savo vyrą, o vyras jaučia pareigos tokią moterį ypatingai mylėti. Priešingai, jeigu moteris gimdo tiktai mergaites, ji gėdisi ir yra net niekinama. Kai kuriose giminėse toksai faktas yra pakankamas vyrui pagrindas paleisti vieną žmoną ir pasiimti kitą. Jeigu sykiu su berniukais šeimoje yra ir mergaičių, jos yra mylimos ir prižiūrimos lygiai, nes tėvas tikisi vėliau gauti už jas geroką gyvulių skaičių ir tuo būdu praturtėti.

Maži vaikai daugiausiai yra motinos priežiūroje ir globoje. Tėvas dažniausiai esti lauke su gyvuliais. Tuo tarpu motina pasilieka palapinėje. Jai tad ir tenka vaikų ugdymo darbas. Dėl to motina vaikų yra mylima ir gerbiama. Motinos nuskriaudi-

mas nomadinėje kultūroje laikomas sunkiausiu nusikaltimu, o motinos prakeikimas sunkiausia bausme. Motina yra vaikų užtarytoja pas tėvą, kai šie nusikalsta. Apskritai, vaikų meilė čia yra didelė ir sujungta net su lepinimu.

Paaugusieji vaikai padeda vyrams liuobti gyvulius. Neretai ir mergaitėms tenka ganyti kupranugarius. Lyčių skirtumas ugdyme nėra pabrėžiamas. Pradinės kultūros sintetiškumas čia yra išlaikytas.

Pirmgimis sūnus

Ypatingai daug dėmesio kreipiama į pirmgimio sūnaus auklėjimą. Pirmgimio sūnaus teisė yra pagrindinis šios kultūros principas. Todėl ir jo ugdymas skiriasi nuo kitų vaikų. *Pirmgimis yra labiau prižiūrimas ir mokomas, nes jis turi paveldėti tėvo valdžią, jo autoritetą, jo funkcijas ir galią.* Jis turi tęsti toliau šeimos tradicijas, šeimai atstovauti ir ją globoti. Tėvui mirus, jis perima šeimos vadovavimą, ir jam rodoma patriarchalinė pagarba, net ir tuo atveju, kai jis yra visiškai jaunas.

Baigiant tenka pastebėti, kad nomadinės kultūros ugdymas yra mažiau ryškus, negu kitų kultūrų. Tiesa, jis neturi tokių vienašališkumų, kaip totemistinėje arba matriarchatinėje kultūroje. Bet sykiu jis neturi nė įdomių problemų. Asimiliatyvinis jo pobūdis yra labai ryškus. Būdamas grynai šeiminis, jis yra natūralus, bet sykiu paprastas ir pilkas.

ANTRAS SKYRIUS

GRAIKŲ UGDYMAS

I. Graikų ugdymo pagrindai

Turinys: 1. Graikų gyvenimo charakteristika. — 2. Graikų ugdymo principai. — Graikų ugdymo žymės.

Literatūra: 1. *J. Burckhardt*, Griechische Kulturgeschichte, 4 Bde, Berlin—Stuttgart 1898—1902. — 2. *E. Drerup*, Kulturprobleme des klassischen Griechentums, 2 Bde, Paderborn 1933—1934. — 3. *L. Grasberger*, Erziehung und Unterricht im klassischen Altertum, 3 Bde, Würzberg 1864—1881. — 4. *W. Jaeger*, Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I, Berlin 1934. — 5. *M. Mühl*, Die antike Menschheitsidee, Leipzig 1928. — 6. *W. Otto*, Kulturgeschichte des Altertums, München 1925. — 7. *H. Weinstock*, Antike Bildungsideale, Berlin 1925.

1. Graikų gyvenimo charakteristika

Graikijos kultūra stovi Europos istorijos pradžioje. Tai nėra, kaip teisingai pastebi H. Franzas, tiktai laikinė, bet ir esminė pradžia. Tai yra toji, pasak Jaegerio, *archė*, tasai dvasinis šaltinis, „į kurį krypsta kiekvienas naujas laipsnis, norėdamas susiorientuoti“[1]. Neveltui tas pats Jaegeris Europos kultūrą vadina *helenocentrine*[2]. Mūsų gyvenimas neturi nė vieno žymesnio nario savo išsivystyme, kuris nebūtų vienokiu ar kitokiu būdu susietas su graikų kultūra, nebūtų buvęs graikų kultūros maitinamas ir įkvepiamas. Europos dvasia gimė Graikijoje. Europos gyvenimas, Europos kultūra visuotiniame žmonijos vyksme reiškia visiškai naują tarpsnį, ir šito tarpsnio užuomazgos išdygo Graikijos dirvoje. Graikai buvo pirmieji, kurie kultūrinės kūrybos vyksmą, nepaprastu vešlumu klestintį Rytuose, pasuko nauja linkme. Su šita linkme prasidėjo naujas žmonijos gyvenimo periodas ir su šita linkme prasidėjo Europa.

[1] Paideia I, 3 p.
[2] Op. cit. 13 p.

Rytai ir Graikija

K. Joëlis yra pasakęs, kad „mes suprasime Hellados esmę, jos didybę ir josios ribas tiktai priešginybėje su Orientu"[3]. Tai teisinga ir gili mintis. Pasukdama nauja linkme, negu Rytai, Graikija tuo pačiu pasidarė Rytų priešginybė ir šitoje priešginybėje atskleidė savo esmę ir savo charakterį.

Rytų gyvenimas priklauso kultūrinės kūrybos vyksmo monumentiniam[4] tarpsniui.Kol žmogus pasilieka pirmykštės kultūros periode, tol jo kūryba yra smulkmeniška. Čia dar nėra nieko didingo, čia nematyti drąsių užsimojimų, čia žmogus dar lyg ir bijo parodyti kūrybinę savo galią. Todėl šio periodo kultūriniai laimėjimai yra smulkūs. Visos pirmykštės tautos priklauso šiam smulkmeniškos kūrybos periodui. Bet kai žmogus iš pirmykštės kultūros žengia į aukštąją kultūrą, kai gamtos vaikas ir gamtos brolis virsta gamtos valdovu, jis pradeda kurti nepaprastai intensyviai ir nepaprastai drąsiai. Kūrybinių jėgų išsiveržimas pasidaro tiesiog nebeapvaldomas. Kūrybinė dvasia šiuo metu nebegali pasitenkinti. Ji siekia vis didesnių, vis labiau imponuojančių kūrinių. Medžiagos kiekis čia pasidaro idėjos reiškimo atrama. Šiuo metu atsiranda nepaprastų monumentinių kūrinių. Smulkūs laimėjimai žmogaus nedžiugina. Jis trokšta didingų pastatų. Visa šio meto kūryba įgyja savotiškos architektūros bruožų.

Rytai kaip tik ir priklauso prie šios monumentinės kūrybos tipo. Tiesa, šitas tipas nėra charakteringas tiktai Rytams. Jo apraiškų mes randame ir kituose kontinentuose, ypatingai Amerikoje, Meksikos ir Peru civilizacijose. Vis dėlto Rytų kultūra šį monumentinį bruožą atskleidžia geriausiai. Jeigu kituose kontinentuose randami kultūros palaikai dar rodo nemažo ryšio su pirmykščia kultūra, tai Rytuose šitie ryšiai jau yra nutraukti. Žmogaus dvasia čia yra jau visiškai išsilaisvinusi iš pirmykštės nedrąsos, iš pasijungimo gamtai, iš smulkmeniškos kūrybos ir pradėjusi kurti nepaprasto didingumo kūrinių. Rytų kultūros monumentinis pobūdis yra charakteringiausia josios žymė. Vis tiek ar mes imsime meną (šventyklos, dievų statulos, pirami-

---

[3] Wandlungen der Weltanschauung I, 34 p. Tübingen 1928.

[4] Plačiau apie monumentinės ir apvaldytosios kūrybos tarpsnius mano rašyta straipsnyje „Gamta ir kultūra" (Logos 1—56 p. 1 nr. 1937). Čia šie tarpsniai yra tik paminimi ir trumpai charakterizuojami.

dės), ar mes imsime mokslą (teorinės sistemos, kaip Vedantos*, Sankhyos* filosofija), ar visuomeninį gyvenimą (imperijos, kastos), ar galop religiją (budizmas*, šintoizmas*) — visur mes rasime šį monumentinį bruožą. Visas Rytų gyvenimas yra pažymėtas didybės, nepaprastumo, impozantiškumo ženklu. Saikas, matas, proporcija, harmonija čia dar neturi tvirtos atramos, nes žmogaus dvasia dar nesugeba gamtinės medžiagos suimti į griežtas formas ir šitomis formomis apreikšti savo idėją. *Rytuose idėja yra reiškiama medžiagos kiekiu:* juo didingesnė idėja, tuo jai reikalinga didesnės masės: masės medžiagos, masės žmonių, masės principų.

Visai kitaip pasidarė Graikijoje. Graikuose kultūrinės kūrybos vyksmas perėjo į naują tarpsnį: *monumentinė kūryba virto apvaldytąja kūryba.* Graikuose baigėsi Rytų didingumas, apsireiškiąs masės kiekiu, ir prasidėjo išvidinis didingumas, toji „tyli didybė", kaip Winckelmannas charakterizavo graikų meną. Graikų kūrybinė dvasia nuo medžiagos savo dėmesį pasuko į formą. Graikai savo idėjas reiškė ne masės kiekiu, ne didingais pastatais, bet formos tobulumu. *Formos principas pasidarė jų kūrybos pagrindu.* „Graikija, sako H. Franzas, yra aprėžtos formos, o ne beformių jausmų begalybės šalis"[5]. Graikų kūrybiškumas jau yra sąmoningas, ne toks impulsyvus ir instinktyvus, kaip Rytuose. Saikas ir matas jau valdo graikų gyvenimą. „Kūrybiškumas, apsireiškiąs ugningu intensyvumu ir sykiu kilniu susivaldymu, štai kas sudaro helenų prigimties polinkius", sako Th. v. Schaefferis[6].

Masė ir asmuo

Iš Rytų monumentalumo, iš jų linkimo į begalybę, į neapvaldytus tolius ir pločius kilo ir jų kultūros žymės, kurias K. Joëlis vadina *masės, koncentracijos ir subordinacijos vardais*[7]. Rytų gyvenime lemiantis veiksnys yra masė, ne individas. Masinis principas yra ryškus visoje rytietiškoje kultūroje. Masė yra šios kultūros objektas, bet sykiu ir subjektas. Individas čia pasineria ir lyg ištirpsta masėje. Buddos skelbiama nirvana arba išsinėrimas iš asmeninio gyvenimo kaip tik yra geriausias šio masiškumo sim-

[5] Die Pädagogik des griechischen und römischen Altertums, 253 p. in: Handbuch der Erziehungswissenschaft V T. 1 B. München 1934.

[6] Kultur der Griechen, 14 p. Leipzig 1935.

[7] Plg. Op. cit. 31—34 p.

bolis. Nirvana nėra išnykimas. Bet ji nėra nė toks gyvenimas, apie kurį būtų galima pasakyti, kad „Aš gyvenu". Individas čia turi netekti savo individualumo ir sykiu gyventi, bet gyventi jau nebe savą, o masės gyvenimą, gyventi nežinant, kad gyveni. Tai yra simboliška visai Rytų kultūrai. Masė čia valdo viską, pradedant kasdieniniais santykiais, baigiant antgamtiniais principais. Dėl to Rytuose kultūrinis gyvenimas niekur nesireiškia asmeninėmis formomis, ir asmenybės šiam gyvenimui neatstovauja. Rytai turi puikaus meno, bet neturi žinomų menininkų. Rytai turi gilios filosofijos, bet neturi žinomų filosofų. Rytai turi visam pasauliui imponuojančių imperijų, bet neturi garsių valstybininkų. Net ir šiandieninė Japonija yra žinoma pasauliui ne vienu kuriuo ar keliais valstybės vyrais, kaip Italija, Vokietija, Anglija ar Rusija, bet savo bevarde, nežinoma, nepavadinama jėga. Šitą jėgą reiškia ne vienas kuris asmuo, net ne imperatorius, bet visa masė: visa Japonija. Taip yra su visais Rytais. Juos valdė ir tebevaldo masė. Tą momentą, kai Rytuose atbus asmenybė, Rytai iš monumentinio kūrybos tarpsnio pereis į apvaldytosios kūrybos tarpsnį.

Graikuose asmenybė buvo atbudusi nuo pat jų kultūros pradžios. *Visa graikų kultūra yra sukurta po asmens ženklu.* Visas jų gyvenimas buvo vienas didžiulis individualėjimo vyksmas. Helenizmo metu jis nuėjo net į individualizmą, kuris reiškė graikų kultūros išsigimimą. Bet net ir šitas faktas rodo, kad graikų gyvenimas ėjo ne masės, bet individo linkme. Joëlis gražiai sako, kad „graikai iš masės gabalų suformavo tipus ir asmenybes, lygiai kaip jie iš piramidžių išskaptavo kolonas"[8]. Graikiškoji triada: *poetas, valstybininkas ir išminčius,* pasak Jaegerio[9], valdė visą graikų kultūrą. Graikai turi ne tik meno, bet ir menininkų, ne tik mokslo, bet ir mokslininkų, ne tik filosofijos, bet ir filosofų. Jų visų mes šiandien žinome ne tik vardus, kurie net filologiškai yra prasmingi, bet jų idėjos šiandien yra gyvos mūsų pasaulėžiūros srovėse. Asmeninio prado iškilimas kultūriniame gyvenime Graikiją atskyrė nuo Rytų ir ją nuvedė kitu keliu.

---

[8] Op cit. 34 p.

[9] Plg. op. cit. 17 p.

Koncentracija ir decentralizacija

Masinis Rytų gyvenimo principas padaro, kad ten yra būtina griežta koncentracija, nes kitaip masė pavirstų palaida banda, kuri sugriautų visą gyvenimą. Šita griežta koncentracija sudaro antrą Rytų kultūros žymę. „Nors senosios imperinės Rytų kultūros, sako Joëlis, yra ir labai skirtingos savo struktūra, žmonių tipais ir savo dvasia, bet jose visose esama ekspansyvios statybinės dvasios vistiek ar jos stato piramides, ar pagodas, ar babiloniškus bokštus... Šitas kultūras stumia atsidavimas aukštesnei tvarkai, linkimas į vienybę, į absoliutumą, į amžinybę, į begalybę; tai yra nusilenkimas didingumui ir monumentalumui, kuris viską apsupa ir sujungia. Todėl Rytai visa yra patikėję dangui, pasaulį ir gyvenimą visiškai panėrę religijoje, kad joje visa būtų sujungta į vieną“[10]. *Religinis ryšys Rytuose sudaro jungiamąją grandį tarp visų gyvenimo sričių ir palaiko Rytų gyvenimo koncentraciją.*

Graikuose šitos gyvenimo koncentracijos ne tik nėra, bet graikai instinktyviai prieš ją visais laikais kovojo, jeigu, kartais, kas nors bandydavo ją sudaryti. Ankstyvas graikų priėjimas prie demokratijos valstybiniame gyvenime, atskirų kultūros šakų nepriklausomas išsivystymas kaip tik ir buvo jų kultūros decentralizacijos apraiškos. Tiesa, Spartoje, atrodo, gyvenimas buvo palenktas valstybei, vadinasi, koncentruotas. Bet šitoji spartiška koncentracija turėjo visai kitokios prasmės, negu Rytuose. *Spartoje valstybinė koncentracija buvo tiktai priemonė atskiram individui išsivystyti.* Sparta valstybinėmis priemonėmis stengėsi išugdyti gerą pilietį ir gerą karį. Spartos valstybė rėmėsi ne mase, bet piliečių sąmoningumu, jų išsiauklėjimu ir jų sugebėjimais. Gerų individų atranka buvo Spartos gyvenimo principas. Todėl ir koncentracija čia buvo daugiau išviršinė. Atėnuose net ir tokios koncentracijos nebuvo. Apskritai, graikų gyvenimas išsivystė ne vienu kuriuo pavidalu, bet daugeliu atskirų tipų ir šakų. Kaip įvairi buvo graikų gyvenamoji aplinka, taip įvairus buvo ir jų gyvenimas. Religiją graikai labai vertino. Bet religinis principas graikuose nebuvo koncentracinio pobūdžio. Religija jiems buvo lyg koks šaltinis, kuris iš vidaus, nejaučiamai maitino kūrybines jų pastangas. Ji nebuvo jiems išviršinis gyvenimo ryšys, gyvenimo jungtis, kaip

[10] Op. cit. 30 p.

Rytuose. Graikų gyvenimas nebuvo perkeltas į antgamtę, bet vyko šioje žemėje. *Graikų kultūra esmingai yra šios žemės kultūra.* Graikai ne žmogų formavo pagal dievus, bet dievams suteikė žmogiškų ypatybių, žmogiškųjų silpnybių ir net nuodėmių. Graikų gyvenimas buvo antropocentrinis.

Subordinacija ir laisvė

Rytų koncentracija yra galima tiktai pagal subordinacijos principą, kai vienas nusilenkia kitam, vienas kitam paklūsta, vienas kito yra valdomas. Dėl to Rytai išdirbo visą eilę subordinacijos laipsnių. Jie sudarė kastas ir luomus, jie aptvėrė šituos luomus neperžengiamomis sienomis, jie sudarė turtingą ceremonialą santykiams šeimoje ir visuomenėje. Rytuose, sako Joëlis, „viskas yra priklausoma, viskas surišta, viskas fiksuota, numeruota, visi tiki, visi klauso ir jungiasi į tvirtas eiles. Ten viešpatauja skaičius ir raidė, registeris ir kalendorius, rubrika ir tabelė, schema ir kanonas, taisyklė ir įstatymas, ritas ir ceremonija, laipsnis ir kasta, rangas ir titulas griežtoje subordinacijoje“[11]. Tylus klusnumas, greitas įsakymo įvykdymas, nusilenkimas be kritikos, be refleksijos yra subordinacijos žymės ir sykiu Rytų gyvenimo bruožai.

Graikams šitoks gyvenimas yra visiškai svetimas. „Laisvas graikas, sako Joëlis, atmeta luominę subordinaciją, jis išsivaduoja iš potentatų ir hierarchų, jis nežino jokios kunigų kastos, jokios propagandos, jokių dogmų..., jokių neprieinamų misterijų...; jis, kaip savo namo viešpats, pats sau yra kunigas, jis meta šalin visus papuošalus, visas valstybines uniformas ir Rytų drabužius ir žengia į gyvenimo areną tiktai, kaip žmogus, kaip pirmasis, atvira dvasia ir Oriento pasibaisėjimui — nuogu kūnu“[12]. Vietoje subordinacijos graikas skelbia laisvę ir žmogiškosios vertės pripažinimą. Dėl to graikuose nebuvo luomų ir kastų. Visi helenai jiems buvo lygūs. Jeigu jie skelbė, kad vergija yra gamtos įstatymas, tai tik dėl to, kad vergai jiems buvo *mažiau* žmonės. Bet savo heleniškojo gyvenimo jie neskaldė į rangus ir titulus. Gili žmogiškosios demokratijos mintis buvo įsišaknijusi graikų dvasioje.

Šitos graikų ir Rytų gyvenimo priešginybės parodo, kad iš tikro Europos gyvenimas, kuris visados atstovauja apvaldy-

---

[11] Op. cit. 33 p.

[12] Op. cit. 35 p.

tosios kūrybos tipui, kuris reiškiasi asmens, decentralizacijos ir laisvės principais, savo šaknis turi graikų kultūroje. Graikai pagimdė Europą, ir todėl jų dvasia yra gyva visuose Europos kultūros laimėjimuose. Tiesa, naujos tautos įnešė į Europos gyvenimą savų vertybių. Jos pastatė Europos kultūros rūmą, jos gal būt jį ir sugriaus. Bet pamatų forma visados apibrėžia pastato formą, ir pamatai paprastai išlieka net ir griūvėsių krūvoje.

2. Graikų ugdymo principai

Charakterizuoti graikų ugdymo pagrindus nėra lengva jau tik dėl to, kad graikų gyvenimas, tuo pačiu ir ugdymas, buvo labai įvairus. Graikų kultūra, priešingai masiškam Rytų gyvenimui, stengėsi išsivystyti savarankiškais tipais. Todėl ir ugdymas čia nebuvo vienalytis. Paideia*, kuri valdė visą graikų gyvenimą, čia reiškėsi labai skirtingomis formomis. Atėnų ugdymas buvo kitoks, negu Spartos. Pythagoras kitaip suprato ugdymą, negu sofistai arba Sokratas. Net tos pačios ugdomosios gėrybės, kaip muzika arba gimnastika, nevienodai buvo vertinamos. Spartietis, pavyzdžiui, į jas žiūrėjo daugiau praktiniu atžvilgiu, tuo tarpu atėniečiui jos daugiau tarnavo bendram žmogaus nuteikimui. Vis dėlto, nepaisant šitų skirtybių, graikų ugdymas turi bendrą pedagoginį ethos, kuris visą helenų tautos ugdomąjį darbą sujungia į vieną savotišką tipą ir jį žmonijos istorijoje išskiria iš kitų tipų.

Paideios centriškumas

Ugdymo mintis graikų gyvenime buvo centrinė. Galima būtų graikų kultūrą pavadinti *pedocentrine,* ir šitame pedocentrizme matyti pasaulinę helenų misiją. Graikas, sako Jaegeris, „juo toliau žengė savu keliu, tuo labiau jam aiškėjo jo sąmonėje visados dabartinis tikslas, kuriam jis skyrė save ir savo gyvenimą, būtent, aukštesnio žmogaus formavimas. Ugdymo mintis jam atrodė išreiškianti kiekvieno žmogiškojo grūmimosi prasmę. Ji pasidarė jam žmogiškosios bendruomenės ir žmogiškojo individo egzistencijos pateisinimu“[13]. Visas graikų gyvenimas buvo pa-

[13] Op. cit. 5 p.

lenktas ugdomajai idėjai. Žmogaus formavimas buvo vienintelis sau tikslas, o visa kita buvo tiktai priemonės šiam tikslui. „Graikų gyvenimo sąranga, sako H. Franzas, kaip jokia kita, remiasi ugdymo minties totalumu: mokslas ir menas, šventės ir žaidimai, bendruomenės veiksmai ir kultas nėra sau tikslas, bet yra palenkti pedagoginiam tikslui"[14]. Aukštesnio žmogaus formavimui tarnavo valstybė, religija, filosofija ir mokslas. L. Grasbergas ne be pagrindo pastebi, kad „visa heleniškoji įstatymdavystė išėjo iš ugdymo, iš reikalavimo gerbti dievus, klausyti tėvų, globoti senesniuosius. Senosiose respublikose įstatymai buvo daug labiau susiję su doriniais papročiais, negu šiandien; jie gali būti laikomi ugdymo pratęsimu ir atbaigimu"[15].

Šitoks graikų nusistatymas ugdymo atžvilgiu buvo visiškai sąmoningas. Aristotelis teigė, kad geriausia priemonė išlaikyti valstybės tvarkai ir išvengti sąmyšių yra ugdymas. Platonas sakė, kad ugdymas užima pirmą vietą tarp didžiausių gėrybių, kurios yra žmonėms suteiktos. Vadinasi, patys graikai žinojo savo paideios centriškumą ir aplinkui pedagoginę idėją jie telkė visas savo gyvenimo sritis. *Jų ugdymas buvo daugiau jų valios padaras, o ne gamtinės ir kultūrinės aplinkos rezultatas.* Netiek gamtinės ir kultūrinės gėrybės auklėjo graikų jaunimą, kiek sąmoningas atskirų asmenų noras ir jų darbai. „Tikrieji graikų prasme paideios palaikytojai, sako Jaegeris, buvo ne nebylūs skulptoriaus, tapytojo ir architekto menai, bet poetas ir muzikas, filosofas ir valstybininkas"[16]. Tai reiškia, kad pedagoginė įtaka graikuose ėjo ne tiek iš vad. gyvenimo, kas ypatingai ryšku, kaip matysime, romėnų ugdyme, kiek iš *asmeninio principo,* kuris persunkė visą graikų gyvenimą. Čia pirmaeilės reikšmės turėjo ugdymo veikėjai, bet ne ugdymo veiksniai.

Toksai visos kultūros sutelkimas aplinkui ugdymą turėjo didelės reikšmės ir pačiai kultūrai. Graikija pagimdė daugybę nepaprasto kūrybiškumo genijų, kurių atsiradime didelę dalį turėjo ir graikiškasis ugdymas. P. Barthas pastebi, kad „tam tikrą dalį tiekos kūrybinių dvasių pagim-

---

[14] Op. cit. 250 p.

[15] Cit. H. Franz, op. cit. 256 p.

[16] Op. cit. 18 p.

dyme tikrai turėjo ir heleniškas ugdymas, kuris, nukreiptas, į sugebėjimų lavinimą, buvo pasidaręs kūrybos mokykla"[17]. Sąveika tarp ugdymo ir kultūros tuo būdu graikams buvo labai laiminga. Ugdymas lenkė kultūrą savo reikalui ir sykiu išauklėjo nepaprastai reikšmingų kultūros kūrėjų. Paideia kildino kultūrą, o kultūra savo žymėmis atsispindėjo graikų paideioje.

Visuomeniškumas

Šalia paideios centriškumo eina antras principas, kuris apsprendė graikų ugdymą ir kuris buvo kilęs iš graikų kultūrinio gyvenimo, būtent, *visuomeniškumas*. Graikas esmingai buvo visuomeninis žmogus. Aristotelis, apibrėždamas žmogų, kaip zoón politikón, išreiškė ne tiek apskritai visuomeninį žmogaus linkimą, kiek graikiškąsias pažiūras į žmogų. H. Franzas ne be pagrindo teigia, kad „graikiškasis žmogus pirmoje eilėje buvo hoplitas*, vadinasi, bendruomenės narys viešojo gyvenimo tarnyboje, o tik antroje vietoje jis priklausė šeimos rateliui"[18]. Tai nereiškia, kad individas graikuose buvo pajungtas masei, kaip Rytuose. Anaiptol. Graikas buvo laisvas žmogus, sąmoningas, apsisprendęs. Masės slėgimo jis nejautė ir masiniam principui netarnavo. Bet jis buvo valstybinio—visuomeninio nusiteikimo žmogus. Jis gyveno ir dirbo bendruomenei, kaip aukštesnio buvimo formai, semdamasis jėgos ir įkvėpimo iš šitos formos. Jaegeris teisingai pastebi, kad graikų dvasios įsišaknijimas į bendruomenę suteikė jiems stiprybės, ir tie idealai, kuriuos jie realizavo savo kūryboje, buvo laimėti iš antiindividualinio gyvenimo. „Žmogus, sako Jaegeris, kurio vaizdas atsiskleidžia didžiųjų graikų kūriniuose, yra politinis žmogus... Didieji graikų veikalai yra nepaprasto valstybinio nusiteikimo paminklai"[19]. Kaip tik dėl to, kad graikas pergalėjo masės principą, jis įsijungė į visuomenę.

Šitas visuomeninis graikų gyvenimo ir nusiteikimo charakteris įspaudė savo žymių visam graikų ugdymui. *Graikiškoji paideia pasidarė apspręsta visuomeninio principo.* Jeigu ugdymo mintis buvo pastatyta graikų gyvenimo centre, aišku, ji negalėjo būti palikta atskirų individų valiai ir nuožiūrai. Ugdy-

---

[17] Geschichte der Erziehung, 118 p.
[18] Op. cit. 255 p.
[19] Op. cit. 16 p.

mas graikams buvo per daug rimtas, pasak Platono, tiesiog dieviškas dalykas, kad jis būtų buvęs patikėtas privatinei iniciatyvai. „Graikų ugdymas, sako Jaegeris, nėra suma privatinių pastangų ir institucijų, kurių tikslas būtų sau pačiam pakankamas individo tobulinimas"[20]. Šitaip ugdymą suprato tik smunkančio graikų gyvenimo teoretikai. Ankstybajame ir klasikiniame graikų kultūros tarpsnyje ugdymas buvo visuomeninis ir viešas dalykas. Visuomenės, susiformavusios valstybės pavidalu, vaidmuo buvo pirmaeilis. „Graikiškasis žmogaus formavimas, sako Franzas, aukščiausią formą ir prasmę gavo per valstybę"[21]. Graikiškoji valstybė buvo aukščiausias žemiškojo gyvenimo laipsnis, aukščiausia ir tobuliausia jo forma. Ji palaikė religiją, ji skelbė įstatymus dorovei apsaugoti, ji todėl apsprendė ir ugdymą. Iš visų pedagoginių veiksnių visuomeninėje plotmėje graikų ugdyme didžiausios reikšmės turėjo *valstybė*. Tiesa, nevisur valstybės vaidmuo buvo vienodas. Spartoje jis buvo labai ryškus. Čia valstybė kišdavosi net į tokius dalykus, kaip muzikinės tonacijos parinkimas. Tuo tarpu Atėnuose ugdymas daugiau buvo laisvas. Bet charakteringa yra ne tai, kiek valstybė toli kišosi į ugdymo praktikas, bet tai, kad *graikai patys ugdymą laikė visuomeniniu viešu dalyku, kad kiekvienas ugdytojas jautėsi atliekąs visuomeninę pareigą ir vykdąs valstybinę funkciją,* net jeigu valstybė jo ir nekontroliuotų, net jeigu jis valstybei nebūtų formaliai atsakingas. Šitas pedagoginio visuomeniškumo nusiteikimas simboliškai pasirodo ir tokiame fakte, kad ilgus laikus graikai neturėjo mokykloms trobėsių: mokoma būdavo aikštėse ir gatvėse, tarytum dėl to, kad kiekvienas galėtų pamatyti, kaip dirbamas pedagoginis darbas.

Religiškumas

Trečias principas, kuris valdė graikų ugdymą, buvo *religinis* principas. Religija graikų gyvenime turėjo didelės reikšmės. Net ir sofistų metu ji dar nebuvo praradusi savo įtakos. Juk ir Sokratas tarp kito ko buvo apkaltintas mokąs jaunimą nebegerbti dievų. Graikai turėjo dievų arba deivių visoms gyvenimo sritims. Nenuostabu, kad šitoks visuotinis gyvenimo sureliginimas turėjo atsispindėti ir ugdyme. Jau pats ugdymas buvo laikomas ne tik visuomenine, bet ir religine pareiga. Taip pat žmogaus sufor-

---

[20] Op. cit. ibd.
[21] Op. cit. 251 p.

mavimo ir išauklėjimo atramos buvo ieškoma religijoje. Charakteringi yra šiuo atžvilgiu Sokrato amžininko Kleinias žodžiai: „Reikia, sako jis, iš pradžios mokyti jaunimą gerbti dievus ir įstatymus, nes žmogaus kūryba ir gyvenimas savo atramą ir vairą randa pamaldume ir įstatymų pagarboje"[22]. Be to, religija graikuose buvo valstybinis dalykas. Todėl ji tiesiog įstatymais buvo įsakoma praktikuoti, o dievų garbinimas buvo valstybinės jurisprudencijos reguliuojamas. Visa tai padarė, kad religija įėjo į ugdymo pagrindus ir tapo vienu iš apsprendžiamųjų graikiškos paideios principų.

Specialaus religinio auklėjimo graikai neturėjo. Jaunimas gaudavo religinių žinių ir įsigyvendavo į religinius dalykus, sykiu su suaugusiais atlikdamas religines praktikas. Kaip Romoje vyriškasis jaunimas išmokdavo politinių ir visuomeninių dalykų, su tėvu dalyvaudamas Forume, taip graikuose jaunimas būdavo įvedamas į religiją kulto ir apskritai religinių praktikų metu. Platonas mums yra palikęs žinių, kaip vaikai išmokdavo religinių dalykų. Jis sako, kad vaikai girdi, kaip tėvai meldžiasi į dievus už juos ir už save, mato, kaip helenai ir barbarai klaupia prieš dievų statulas rūpesčiuose ir laimėje, saulei arba mėnuliui tekant ir leidžiantis[23]. Be to, jaunimas dalyvaudavo procesijose, šventėse, kurios jam būdavo išaiškinamos, atskleidžiant jų prasmę ir pobūdį. Pačios profaninio lavinimo priemonės buvo ankštai sujungtos su religiniais dalykais. Muzikos kilmė ir jos išsivystymas buvo siejamas su dievais (Apolonu ir Dionyzu), gimnastikos ir orchestikos mokyklos buvo papuoštos dievų ir mūzų statulomis. Gausi graikų mitologija, mokyklose skaitomi epai taip pat religiškai nudažydavo visą pedagoginį darbą. Tuo būdu ir be specialaus religinio auklėjimo graikų jaunimas buvo išauklėtas religiškai. *Religija graikuose buvo ne ugdomasis objektas, bet ugdomasis principas,* kuris persunkė visus kitus objektus, visas ugdymo sritis ir patį ugdomąjį veiksmą.

3. Graikų ugdymo žymės

Savotiškas graikų gyvenimo ir jų pasaulėžiūros pobūdis ne tik palenkė ugdymą visuomeniniam ir religiniam principui, ne

---

[22] Cit. O. Willmann, Pythagoreische Erziehungsweisheit, 99 p. Freiburg.

[23] Plg. Nomoi, 10.

tik pastatė jį graikiškosios kultūros centre, bet sykiu įspaudė jam savotiškų žymių, kurių nerandame kitų tautų ugdyme.

Bendrumas

Visų pirma reikia pastebėti, kad *graikų ugdymas buvo bendrinio pobūdžio.* Tai buvo vienas ištisas bendrasis lavinimas. Specialaus profesinio lavinimo graikai neturėjo, jo nemėgo ir nevertino. Ruošimasis kokiai nors profesijai, kokiam nors amatui graikams buvo žemas dalykas. „Ugdymas, teisingai pastebi O. Willmannas, turėjo būti ne įrankis ir ne prisirengimas, bet žmogaus papuošalas ir pagražinimas"[24]. Bandymas lavintis kokiam nors aprėžtam reikalui graikams atrodė nevertas laisvo žmogaus garbės. Tai daryti galėjo tik vergai. Dar labiau žemas dalykas graikams buvo ką nors iš ugdymo pelnyti. Todėl graikuose pedagoginis darbas paprastai nebuvo apmokamas. Pasakojama, kad kai vienas Euklido mokinys paklausė savo mokytoją, kokia jam bus iš mokslo nauda, Euklidas kreipėsi į savo tarną, sakydamas: „Duok jam pusę drachmos, nes jis nori, kad mokslas duotų pelno". Todėl kai sofistai pradėjo imti už jų duodamas pamokas pinigus, jie susilaukė daugelio papeikimo ir pajuokos. Graikai gerai suprato, kad ir mokymas ir mokymasis turi būti atliekamas idealiniais sumetimais, kad naudos momentas čion nedera.

Bendrinis graikų ugdymo pobūdis graikus ne tik atgrasė nuo specialaus lavinimo, bet sykiu neleido net ir bendrojo lavinimo dalykų paversti kokio nors virtuoziškumo priemonėmis. Graikų gimnastika anaiptol neturėjo tikslo išugdyti atletų ar gerų sportininkų. Jos paskyrimas, kaip netrukus matysime, buvo kitoks. Graikų muzika nebuvo skiriama muzikams paruošti. Graikų orchestika nelavino balerinų ir šokėjų. *Graikai mažiau kreipė dėmesio, kad jaunimas ko nors išmoktų, bet daugiau, kad jaunimas mokytųsi jo dvasiai reikalingų dalykų.* Formalinis žmogaus dvasios apsprendimas lavinamųjų gėrybių lytimis čia buvo aiškioje persvaroje, palyginus jį su materialiniu lavinimo momentu arba su žinių įsigijimu. *Graikams buvo svarbu mokytis, bet ne išmokti.* Ypatingai šitą formalinį momentą savo pedagoginėje teorijoje yra pabrėžęs Aristotelis.

Visuotinumas

Antra graikų ugdymo žymė yra *visuotinis jo popobūdis.* Nerengdamas žmogaus kokiam nors konkrečiam darbui ar pašaukimui, graikų ug-

[24] Didaktik als Bildungslehre, 113 p. Freiburg i. Brsg. 1923.

dymas rūpinosi išugdyti visas žmogaus prigimties galias ir sykiu apimti visas gyvenimo sritis. „Graikija, sako Franzas, nežino jokio vienašališko specialistų rengimo ir jokio vienašališko specialaus lavinimo. Ji visą gyvenimą jungia į vieną nuostabų ugdymo totalumą: muzika ir gimnastika susijungia orchestikoje, gramatika ir poezija susilieja retorikoje, mokslas ir menas, valstybės valdymas ir kulto praktikos, šventės ir lenktynės, kultūra ir ugdymas susiskirsto ir susijungia į aukštesnę prasmingą gyvenimo vienybę. Paideia darosi visuotinė, visus gyvenimo laipsnius, visas gyvenimo institucijas ir gyvenimo gėrybes apimanti ugdymo sąvoka“[25]. Graikas iš gyvenimo neišskyrė nė vienos srities, kurio paideia nebūtų palietusi. Todėl visos šios sritys, kaip matėme, buvo padarytos priemonėmis aukštesniam žmogui formuoti.

Visuotinis graikų ugdymo pobūdis yra žymus ne tik jo santykiuose su gyvenimo sritimis, bet ir su žmogaus prigimties galiomis. Jis apėmė ne tik visą gyvenimą, bet ir *visą žmogų*. *Graikiškoji* paideia stengėsi, kad žmogaus prigimtis būtų išvystyta harmoningai, kad tarp atskirų josios pradų būtų įvestas sutarimas ir sugyvenimas, kad visas žmogus būtų išlavintas, sveikas, gražus ir kilnus. Sielai lavinti graikai buvo sujungę grožį ir gerumą į kalokagathios* sąvoką. Jaegeris pastebi, kad „pirmykščiam graikų mąstymui yra charakteringa, jog estetiškumas nebuvo atsiskyręs nuo etiškumo“[26]. Šios dvi sąvokos sudarė organišką vienybę, ir gražaus gerumo idealas turėjo būti įdiegtas į graiko sielą. Kūnui lavinti graikai judėsį jungė su garsu ir ritmu. Graikų gimnastika nebuvo įmanoma be muzikos, o muzika buvo negalima be žodžių. Platonas muziką tiesiog vadina dainuojamąja poezija. Tuo būdu graikai savo ugdymo sistema apėmė visus žmogaus būtybės pradus ir visus juos stengėsi perskverbti gražiu gerumu. Tik šitoks universalinis lavinimas galėjo graikams duoti tokių pilnutinių asmenybių, kokių sutinkame jų kultūroje.

Asmeniškumas

Trečia graikų ugdymo žymė yra *asmeninis jo pobūdis*. Jeigu graikams ugdymas buvo žmogaus papuošalas ir pagražinimas, tai šitas papuošalas negalėjo likti tiktai paviršiuje. Jis turėjo pasiekti

---

[25] Op. cit. 253 p.

[26] Op. cit. 63 p.

žmogaus asmenybę, turėjo ją formuoti ir ją lavinti. Graikai tikėjo, kad *ugdymas yra vienintelis dalykas, kuris suteikia žmogui nežlungančių vertybių*. Žmogus gali visa prarasti, bet ką jis įsigijo ugdymu, tas pasilieka visados. Demokritas net teigė, kad ugdymas suformuoja žmoguje antrą prigimtį. Ugdymas graikams buvo giliai asmeninis dalykas. Asmenybės formavimas, žmogaus vidaus pertvarkymas čia buvo pagrindiniai ugdymo uždaviniai. Ugdymas, kaip asmenybės formavimas, pasak graikų, duoda žmogui išvidinę atramą, suteikia jo dvasiai judrumo ir gyvumo, jo minčiai turinio ir ryšingumo. Dėl to apie neišugdytus žmones graikai sakydavo, kad jie klaidžioją, kaip svetimtaučiai miesto gatvėmis arba kad jų gyvenimas esąs panašus į sapną[27].

Asmeninis graikų ugdymo pobūdis reikalavo, kad ugdymas būtų laisvas dalykas. Prievarta niekas graikams neturėjo būti lavinamas. Tai, graikų supratimu, žemino ir laisvą žmogų ir patį ugdymą. Aristoxenas pastebi, kad „tikras menų ir mokslų mokymas yra tik laisvas ir tik jis pasiekia tikslą; priverstinis yra blogas ir netikslingas“[28]. Platonas taip pat teigia, kad „laisvasis jokio mokslo negali mokytis, kaip vergas. Jeigu kūno užsiėmimai yra priverčiami, kūnas tą patį laimi, kaip ir laisvai veikdamas. Bet sieloje nepasilieka joks priverstas žinojimas“[29]. Todėl, kaip matysime vėliau, svarbiausia graikų ugdymo priemonė buvo *skatinimas*, sujungtas su lenktyniavimu, su žadinimu noro būti pirmuoju. Graikai skatino jaunimą mokytis ne tiek prievarta ar bausmėmis, kiek garbės žadinimu. Šitas faktas taip pat rodo aukštą asmeninio prado pajautimą ugdymo darbe.

Graikų ugdymo laisvė apsireiškė net iš viršaus. Graikų kultūros žydėjimo metu ugdymas kratėsi pastoviomis ir organizuotomis formomis. Jis stengėsi net savo planuose ir sistemoje būti laisvas. Graikai daugiau pasitikėjo atskirų ugdytojų pedagoginiais gabumais, negu sistema ir organizacija. Pastovesnių formų graikų ugdymas įgijo tik jų kultūros smukimo metu.

---

27 Plg. O. Willmann, op. cit. 114 p.

28 Cit. O. Wilmann, op. cit. 114 p.

29 Der Staat, 256 p. deutsch v. A. Horneffer, Leipzig, Kroner.

II. Graikų ugdymo praktika

Turinys: 1. Graikų ugdymo turinys. — 2. Graikų ugdymo būdai ir priemonės. — 3. Graikų ugdymo tipai.

Literatūra: 1. *K. Barkauskas,* Graikų ugdymas: Lietuvos Mokykla, 1928, 1929, 1930, 1931. — 2. *E. Drerup,* Erziehung und Unterricht im griechischen Altertum, Eichstädt 1918. — 3. *E. Drerup,* Auklėjimas ir mokymas graikų senovėje: Lietuvos Mokykla, 1921. — 4. *Exarchopulos,* Das athenische und spartanische Erziehungswesen in 5. und 4. Jahrhundert, 1909. — 5. *P. Girard,* L'éducation athénienne au V et IV siecle, Paris 1889. — 6. *F. Mahir,* Geist und Wort der Familienerziehung im Altertum, München 1928. — 7. *K. Müller,* Körpererziehung der jungen Griechen, Göttingen 1926. — 8. *W. Spiegel,* Die Bedeutung der Musik für die griechische Erziehung, Erlangen 1910. — 9. *H. Beckley,* Aus dem griechischen Schulwesen, Münster i. W. 1928.

1. Graikų ugdymo turinys

a. Gimnastinis lavinimas

Gimnastinis lavinimas yra pirmutinis ir seniausias graikų ugdymo elementas. Jo kilmė yra praktiška: graikai pirmykščiais savo gyvenimo laikais buvo gana karinga tauta, todėl jai rūpėjo išauklėti savo piliečius gerais kariais. Gimnastika šiam reikalui buvo tinkama priemonė. Štai kodėl ji graikų ugdyme visų pirma ir įsigalėjo. Bet vėliau graikų gimnastika neteko šio siaurai karinio pobūdžio ir buvo organiškai įglausta į visą ugdymo sistemą.

Prasmė

Graikų gimnastikos prasmė jų kultūros klestėjimo metu buvo *idealinė.* Tiktai Sparta ligi vėlyvų amžių išlaikė karinį gimnastikos pobūdį. Bet visur kitur gimnastikai buvo duota kita, daug gilesnė prasmė. Gimnastika graikuose turėjo prisidėti prie aukštesnio žmogaus forma-

vimo ne tik todėl, kad ji lavina kūną, bet ir todėl, kad *judesys, graikų supratimu, savotiškai nuteikia ir sielą*. „Gimnastika, sako H. Franzas, tarnavo ne tik sportiniam kūno užgrūdinimui; ji kūrė ne tik harmoningą išviršinio pavidalo ir apvaldytų kūno judesių grožį, bet ji auklėjo ir charakterį. Drąsa, atsparumas baimei, klusnumas, apsivaldymas, draugiškumo dvasia, asmenybės jausmas yra reikšmingi doriniai josios rezultatai"[1]. Štai kodėl graikai gimnastiką esmingai jungė su muzika. Jie gerai suprato, kad sveiką, stiprų ir gražų žmogų galima išugdyti tik tada, kai abu žmogaus pradai — kūnas ir siela — yra ugdomi sutartinėje. Todėl šitos sutartinės principo graikai nelaužė nė gimnastikoje. Su gimnastiniais pratimais jie organiškai susiejo muziką, kaip jų supratimu tobuliausią priemonę sielai ugdyti. Todėl *graikų fizinis lavinimas buvo sykiu ir dorinis ir estetinis*. Jame, kaip ir visur kitur, graikai stengėsi realizuoti kalokagathios idėją.

Reikšmė

Toksai psichofizinis graikų gimnastikos pobūdis padarė, kad gimnastinėmis savo pratybomis graikai iš tikro pasiekė nuostabios kūno harmonijos jo išvaizdoje ir jo judesiuose. Graikų statulos rodo, kad jų kūnai buvo nepaprastai gražiai išsivystę. Čia ne menininkai sukūrė idealinį kūno tipą, bet pasiekti fizinio lavinimo rezultatai įkvėpė menininkus marmore įamžinti graikiško kūno charakterį. — Gimnastika taip pat turėjo didelės reikšmės graikų šokiui išsivystyti. Orchestika buvo pastatyta ant gimnastikos. — Iš kitos pusės, gimnastika skatino higienos, medicinos, dietetikos išsivystymą, nes reikėjo kūną prižiūrėti, reikėjo jį saugoti nuo ligų, reikėjo jį tinkamai maitinti. Žodžiu, *aplinkui gimnastiką telkėsi visas fizinis graikų gyvenimas,* kuris turėjo nemažos reikšmės ir idealinei graikų kultūrai.

Žymės

Graikų gimnastika turi keletą savotiškų žymių, kurios ją skiria nuo kitų tautų ir nuo kitų amžių gimnastikos. Visų pirma *graikų gimnastika buvo organiška ugdymo dalis*. Ji nebuvo praktikuojama šalia ugdymo sistemos, bet esmingai į ją įglausta. Gimnastika buvo susieta su visu ugdymo turiniu: su mūziniu lavinimu, su religiniu kultu, su orchestika. — Toliau, kaip jau buvo minėta, *ji turėjo aiškų*

---

[1] Op. cit. 264 p.

dorinį pobūdį. Ji tarnavo ne tik gražioms kūno formoms, bet ir sielos dorybėms įsigyti. Per ritmingus kūno judėsius ir siela turėjo pasidaryti harmoninga ir skaidri. — Galop *graikų gimnastika buvo visuomeninė.* Visuomenis graikų ugdymo principas apsireiškė ir gimnastikoje. „Gimnastika, sako H. Franzas, buvo ne tik mokomasis objektas, bet ligi pat smukimo laikų ji pasiliko ir bendruomeninė visos tautos funkcija. Seniai ir jaunimas bendrai miklinosi aikštėse, ir dideliu susidomėjimu visa Graikija dalyvaudavo didžiųjų žaidimų gimnastikos laimėjimuose“[2]. — Graikų tad gimnastika yra charakteringa pedagoginiu, doriniu ir visuomeniniu pobūdžiu.

Rūšys Graikų gimnastika buvo labai įvairi. Vis dėlto šitoje pratimų įvairybėje galima suvokti penketą svarbiausių ir labiausiai paplitusių rūšių:

1. *žaidimai,* kurie graikuose buvo labai įvairūs: bėginėjant, einant ratelių, mėtant sviedinį, vaizduojant atskirus kovos momentus. Graikai mėgo žaidimuose judėti, mėgo atvirą orą ir šviesą. Žaidimai uždaroje vietoje, reikalaują ilgesnio nejudėjimo nebuvo mėgiami;

2. *plaukiojimas,* kuris graikuose buvo visuotinis jau tik dėl to, kad pati geografinė graikų padėtis leido jiems naudotis kuo didžiausiais jūros pakraščiais. Platonas liudija, kad plaukiojimas buvo toks pat visuotinis, kaip mokėjimas skaityti;

3. *pentathlonas* arba *penkiakovė,* kuri sudarė graikų gimnastikos centrą ir kuri susidėjo iš penkių elementų: a. bėgimo, b. disko sviedimo, c. jieties sviedimo, d. šokimo į tolį ir į aukštį, e. imtynių.

4. *kumščiavimasis* arba mūsiškai boksas, kuris graikuose didesnio pasisekimo vis dėl to neturėjo;

5. *pankrationas* arba *laisvos rungtynės,* kurios buvo lyg ir vidurys tarp imtynių ir kumščiavimosi. Iš jų vėliau išsivystė profesinė atletika, kurios mėgėjai imdavo pinigus už savo rodomus triukus ir todėl graikų buvo niekinami.

Įstaigos Gimnastiniams pratimams graikuose buvo skiriamos tam tikros įstaigos, vadinamos *gymnasion.* Tai buvo aikštės, apsuptos trobėsiais, kuriuose būdavo kambarių nusirengti, išsitrinti kūną aliejumi, išsimaudyti. Čia

---

[2] Op. cit. 262 p.

pat būdavo salės susirinkimams ir pasikalbėjimams. Prie gymnasionų būdavo parkai, alėjos, papuoštos dievų ir didvyrių statulomis. Tokių gymnasionų turėdavo kiekvienas miestas. Atėnuose jų buvo net keli. Pratimus ir pamokas šiuose gymnasionuose prižiūrėdavo tam tikri vedėjai, vadinami *paidotribais* arba *paidonomais*. Atėnuose dar buvo *gymnasiarchas*, kuris turėjo organizuoti šventes ir lenktynes. Šioms pareigoms būdavo renkami turtingiausi žmonės. Bendrai gimnastiką ir gymnasionus Atėnuose prižiūrėdavo dešimties *sophronistų* komisija, renkama vieneriems metams.

b. Mūzinis lavinimas

Mūzinis lavinimas taip yra vadinamas dėl to, kad jo objektai graikų buvo laikomi ypatingoje *mūzų* globoje. Kiekvienas objektas buvo pavestas atitinkamai mūzai, kuri jį saugojo ir prižiūrėjo.

Paskirtis

Mūzinis graikų lavinimas buvo, kaip prasmingai pastebi H. Franzas, gimnastinio lavinimo priešginybė ir sykiu jo papildas. Priešginybė jis buvo ta prasme, kad jis buvo kreipiamas jau ne į žmogaus kūną, bet į žmogaus sielą. Papildas jis buvo ta prasme, kad graikiškąją kalokagathios idėją mūzinis lavinimas stengėsi realizuoti dvasiniame žmogaus prade, vadinasi, stengėsi papildyti gimnastinio lavinimo darbą. Demokritas yra pasakęs, kad kūno grožis yra gyvuliškas, jeigu jis nėra dvasios išraiška. Todėl graikai ir stengėsi *mūziniu lavinimu apreikšdinti žmogaus dvasią*. Mūzinio lavinimo objektai turėjo padaryti, kad žmogaus siela prabiltų visuose jo darbuose, kad jo kūno grožis būtų ne gyvuliškas, bet žmogiškas.

Dėl to graikų mūzinis lavinimas buvo ypatingai nukreiptas bendrojo lavinimo linkme. Jo uždavinys buvo parengti žmogų, kad jisai, pasak Willmanno, būtų imlus dvasinėms gėrybėms. Bet koks specialus išsimokslinimas mūziniam lavinimui buvo ypatingai svetimas. „Mūzinis lavinimas, sako Willmannas, yra dvasinio gyvenimo pagražinimas, kuris tinka laisvam žmogui; jis turi bendrinį

pobūdį ir yra, kaip ir kunigiškas lavinimas, tolimas nuo mokslingumo"[3].

Sudėtis

Mūzinis lavinimas graikų ugdymo sistemoje apėmė tris pagrindinius elementus: *1. poeziją*, į kurią sutilpo ir kalbos mokslas, *2. muziką* ir *3. orchestiką* arba šokio meną.

1. Poezija

mūziniame graikų lavinime užėmė pirmąją vietą. Apskritai tenka pastebėti, kad poezija graikų tautos gyvenime turėjo nepaprastos reikšmės. Poetai graikams sukūrė mitologiją ir religiją, poetai palaikė graikuose tautinę sąmonę, iš poezijos graikai pirmiausiai pradėjo mokytis filosofijos ir apskritai mokslo, poezijoje glūdėjo pačios pirmosios ir svarbiosios graikų kultūros ir pasaulėžiūros šaknys. Todėl didelis poezijos vertinimas ugdyme buvo visai suprantamas ir natūralus. Be to, poezija graikuose nuolatos buvo siejama su religiniu kultu, su religinėmis misterijomis, su šventėmis ir su žaidimais. Šitoks visuotinis poezijos reikšmingumas padarė, kad ir mūziniame lavinime jai teko pirmoji vieta.

Pirmykščiame graikų ugdyme poezija buvo tasai *sinkretinis elementas,* kuris apėmė ir kalbos mokslą, ir muziką, ir visuomenės mokslą, ir istoriją, ir mitologiją. Besimokydami poetų kūrinių, graikai tuo pačiu mokėsi visų kitų dalykų. Tik vėliau poezija atsiskyrė nuo kitų objektų ir atsistojo šalia jų, nors pačiame elementariniame lavinime ji dar ilgus laikus pasiliko vienintelis objektas.

Homeras

Iš visų poetų kūrinių graikai didžiausios reikšmės teikė Homero epams: *Iliadai* ir *Odisejai*. „Graikai, pastebi O. Willmannas, garbino Homerą, kaip viso dvasinio jų gyvenimo pagrindėją"[4]. Jo poezija graikams atskleidė aukštesnio gyvenimo perspektyvas. Nors didvyrių ir jų darbų tarpsnis jau buvo seniai praėjęs, bet graikams idealiniu pavidalu jis gyveno Homero veikaluose. Homeras mokė graikus

---

[3] Didaktik als Bildungslehre, 104 p.
[4] Op. cit. 101 p.

praeities ir sykiu ateities, žadindamas juose heroiško gyvenimo nusiteikimą, kuris graikų dvasioje išsilaikė net ir didžiausio suburžuazėjimo metu.

Bet yra ir kita išvidinė priežastis, kodėl Homeras visą tūkstantį metų buvo graikų gyvenimo formuotojas. W. Jaegeris pastebi, kad auklėjamosios reikšmės poezija turi tik tada, kai „joje prabyla estetinių ir etinių žmogaus galių visuma“[5]. Kitoje vietoje Jaegeris sako, kad „auklėjamosios įtakos gali turėti tik tokia poezija, kurios šaknys siekia gilesnius žmogiškosios būties sluogsnius, kurioje gyvena ethos, aukštesnio polėkio nusiteikimas, žmogų įpareigojąs žmogiškumo vaizdas“[6]. Šitos Jaegerio minimos ypatybės kaip tik ir tinka Homero poezijai. Joje kaip tik pasireiškia toji pirmykštė estetiškumo ir etiškumo vienybė. Joje tikrovė yra vaizduojama aukštesnio idealo šviesoje ir pagal šitą idealą savaime formuojama.

Homero poezijoje užsimezgė graikų gyvenimas, kuris vėliau išsiskleidė tokiomis nuostabiomis formomis. Todėl mokydamiesi, deklamuodami ir dainuodami Homerą, graikai nejučiomis susisiekdavo su pirmykščiomis savo gyvenimo užuomazgomis, su pirmykšte heleniškąja dvasia, su Hellados šaknimis, iš kurių jau buvo išaugęs pasaulinės reikšmės medis.

Hesiodas

Šalia Homero graikai mokėsi ir *Hesiodo* poezijos. Hesiodo vaikalai graikams atskleidė visai kitokią, bet nemažiau reikšmingą gyvenimo pusę. Homeras vaizduoja heroišką, aristokratišką gyvenimą ir žmogaus — aristokrato formavime mato gyvenimo paskyrimą. Tuo tarpu Hesiodas vaizduoja darbo žmogų, ūkininką, kuris grumiasi su žeme ir kuriam taip pat reikia nemažiau heroizmo, kaip ir karingam aristokratui. Homeras parodė dvasios aristokratiškumo vertę. *Hesiodas graikams atskleidė darbo vertę.* Graikai iš Hesiodo suprato, kad aukštesnio žmogaus formavimui, tajai paideiai, kuri užėmė jų gyvenime centrinę vietą, reikalinga yra ne tik kova, bet ir darbas. Todėl šalia Iliados ir Odisejos *Darbai ir dienos* turėjo didelės auklėjamosios reikšmės graikų gyvenime.

---

[5] Op. cit. 64 p.
[6] Op. cit. 65 p.

Tragikai Be Homero ir Hesiodo graikai skaitydavo mokyklose dar Aischilo, Sofoklio ir Euripido tragedijas bei dramas. Kiek pirmieji du graikų poetai, kaip epikai, atskleidė graikams daugiau objektyvinę gyvenimo ir žmogaus pusę, tiek didieji tragikai parodė išvidinį žmogų su jo kančiomis, kovomis, meile, viltimi ir neišvengiamu likimu. Tragikuose graikai papildė savo gyvenimo supratimą. Tuo būdu iš poezijos graikams kalbėjo visas gyvenimas ir visas žmogus. Graikų poetinis lavinimas buvo jiems tikra gyvenimiškumo ir žmogiškumo mokykla.

Gramatika Su poezijos mokymu buvo susijęs pats elementarusis skaitymo ir rašymo mokymas. Graikai labai anksti perėmė iš semitų rašmenis[7], juos patobulino ir naudojo savo kultūros reikalui. Mokytojas, kuris mokė plačiai suprantamos gramatikos, apėmusios ne tik kalbą, bet ir literatūrą, vadinosi *grammatikós*. Jo padėjimas Graikijoje nebuvo per daug geras. Žinant, kad už pedagoginį darbą dažniausiai nebūdavo atlyginama, galima numanyti, kad tokių mokytojų pragyvenimas buvo gana skurdus. Taip pat dažnai nebuvo nė specialių vietų, kuriose gramatika būtų einama. Mokytojai dažnai mokydavo gatvėse, aikštėse, kur kiekvienas žioplys, pasak Theophrasto, galėjo kliudyti. Vis dėlto, nepaisant šių nevisai palankių sąlygų, graikai mokėjo skaityti ir rašyti.

2. Muzika

Reikšmė graikuose turėjo nemažesnės reikšmės, negu poezija. Graikai tikėjo, kad muzika turi ypatingos, žmogų formuojančios galios. Ritmas ir harmonija, graikų nuomone, paliečią sielą, ją kultyvuoją ir keičią, jai suteikią pusiausvyros ir takto. Muzikos reikšmė graikų buvo įvystyta net jų mitologijoje: *Orphejus* savo dainomis judinęs medžius ir uolas, *Amphionas* savo muzika privertęs akmenis sueiti krūvon ir sudaryti Tebų sienas, *Tyrtejus* savo dainomis uždegdavęs spartiečius kovai, *Thaletas* savo dainomis išvadavęs Spartą iš pilie-

---

[7] Jau patys rašmenų pavadinimai yra labai panašūs: gr. alfa, hebr. alef, gr. beta, hebr. beth, gr. gama, hebr. gimmel, gr. delta, hebr. daleth ir t. t.

tinių sąmyšių ir apsaugojęs ją nuo maro. Graikai tiek buvo įsigilinę į muzikos reikšmę žmogaus dvasiai, kad net atskiroms tonacijoms skyrė ypatingą vaidmenį. Dorinė* tonacija žmogų drąsinanti, fryginė* ir lydinė* švelninanti. Platonas manė, kad su tonacijos pakeitimu turįs ateiti ir valstybės konstitucijos pakeitimas. Graikai tikėjo, kad dorėnų kolonijos Sicilijoje smuko dėl to, kad ten įsigalėjo moll tonacija. — Atskiriems instrumentams taip pat buvo skiriama ypatinga reikšmė. Fleita žmogų aistrinanti, lyra kilninanti. Todėl fleita ir apskritai pučiamieji instrumentai graikų buvo nemėgiami. Kai kur net įstatymais buvo uždrausta juos vartoti. Fleita buvo vartojama tiktai Tebuose. Šiaip tautinis graikų instrumentas buvo citra (kytharos).

Mokymas

Šitoks muzikos vertinimas padarė, kad *graikuose muzika apėmė visas gyvenimo sritis.* „Muzika, sako J. Burckhardtas, helenų gyvenime turėjo tokios jėgos atskiram žmogui ir tokios magiškos galios, kad valstybė visur ją turėjo įsileisti“[8]. Savaime todėl muzika pateko ir į ugdymą. Graikai buvo įsitikinę, kad Kynaitijos valstybėlėje žmonės dėl to buvo nedori, kad ten nebuvo mokoma muzikos nei privačiai nei viešai. Todėl muzikos mokymas graikuose buvo gana ankstyvas. Muzikoje graikai matė gerą priemonę estetiniam, politiniam, religiniam ir doriniam auklėjimui.

Graikų muzikos gyvenime ir mokyme charakteringas yra *tono ir meliodijos siejimas su žodžiu.* Bežodės muzikos graikai nemėgo. Apie ją Platonas sako, kad „vartojimas tiktai vienų muzikos instrumentų yra visiškas skonio neturėjimas ir nuklydimas nuo mūzų“[9]. Graikams muzika buvo ne kas kita, kaip dainos palydovė ir choro pritarėja. Muzikos atskyrimas nuo žodžių graikų gyvenime įvyko tiktai jų kultūros smukimo tarpsnyje.

Kadangi muzika graikuose dar labiau buvo sujungta su religija ,negu poezija, todėl ir muzikos mokytojai graikuose dažniausiai būdavo *kunigai.* Muzikai specialiai skiriamos mokyklos būdavo papuoštos Atėnos ir Apolono statulomis.

Apskritai reikia pastebėti, kad graikai muziką laikė savotišku plastiniu menu, kuris savo forma turįs suformuoti ir žmogų. Dėl to jie vengė tokios muzikos, kuri jaudintų žmogaus jaus-

---

[8] Griechische Kulturgeschichte, 115 p. Leipzig, Kroner.
[9] Cit. H. Franz, op. cit. 265 p.

mus, jį aistrintų, keltų jame nerimą ir sąmyšį. Čia glūdi skirtumas tarp lyros ir fleitos, kaip apoloniškos ir dioniziškos muzikos instrumentų. Čia taip pat glūdi ir graikų muzikos giliausia esmė bei josios charakteris.

3. Orchestika

Pobūdis graikų ugdyme buvo gimnastinio ir mūzinio lavinimo sujungimas ir sykiu, Franzo žodžiais tariant, šito lavinimo apvainikavimas. Graikų šokis, sako Franzas, „nebuvo tiktai vienašališkas kojų judinimas, bet ritmiškas viso kūno judėsys, kuris harmoningoje vienybėje apėmė kūną ir dvasią, formą ir turinį, gestus, žodį ir garsą“[10]. Tokiu būdu *orchestika tapo viso gimnastinio ir mūzinio lavinimo jungtimi ir savotiška sinteze.* Čia susibėgo ir gimnastiniai pratimai bei kūno nuteikimas gražioms formoms, ir mūzinio lavinimo reikalavimams apreikšti sielą kūno judėsiuose. Orchestika buvo savotiška bendrojo graikų lavinimo atbaiga.

Rūšys Graikų šokis buvo labai įvairus, kaip įvairi buvo ir jų gimnastika. Čia buvo vadinamas ratelio šokis, čia buvo ginklų šokis, karo šokis, choro šokis, religinis šokis. Spartoje daugiausiai buvo praktikuojamas ginklų šokis, vadinamas *pyrriche,* kuris atvaizdavo kovos momentus. — Jaunimas orchestikoje sudarydavo labai svarbų elementą, todėl jis jau iš anksto būdavo pratinamas tobulai apvaldyti savo kūną, judėsiais reikšti tam tikrą idėją arba tam tikrą pergyvenimą. Graikai judėsio grožiui turėjo labai puikų skonį. Dėl to jie reikalavo, kad šokis būtų atliekamas tobulai, kad žiūrovai galėtų juo pasigrožėti. Kadangi šokių daugiausiai būdavo atliekama religinio kulto metu, todėl ir orchestikos mokytojai daugiausiai būdavo *kunigai.* Atėnuose jie buvo vadinami choregos* arba chorodidaskalos.

c. Retorinis lavinimas

Gyvo žodžio reikšmė graikų gyvenime buvo nemažesnė, kaip poezijos ir muzikos. Nors graikai nuo labai senų laikų turėjo raštą, vis dėlto ligi pat savo kultūros žlugimo jie buvo ne

---

10 Op. cit. ibd.

rašyto, bet *gyvo žodžio* mėgėjai ir meisteriai. Tautos sukurta kultūra, jos mitai, legendos, jos išmintis, jos religinės misterijos, jos menas ir mokslas graikams daugiausiai būdavo perteikiami gyvu žodžiu: pasakojimais, kalbomis, paskaitomis ir daina. Šitas gyvo žodžio pamėgimas išvystė graikų kalbą ligi nuostabaus subtilumo. Graikai turėjo kalbiniam grožiui ypatingai jautrų skonį. Taip pat gyvo žodžio pamėgimas išvystė pačią kalbą ir sykiu sukūrė bei ugdymo sistemon įvedė retorinį lavinimą.

Retorikos kilmė

Graikų kultūros istorija mums rodo nuolatinį graikų gyvenimo racionalizėjimą. Jausmas čia vis labiau užleidžia vietos protui, fantazija yra parišama intelektualiniu tikrovės pažinimu, vietoje mitologijos atsistoja mokslas. Kol graikai gyveno dar mitinio mąstymo laikotarpį, tol gyvasis žodis reiškėsi daugiausiai poezija, kuri, kaip minėjome, buvo savotiška sinkretinė ugdymo gėrybė. Einant graikų gyvenimo ir mąstymo racionalizacijai priekin, poezija pradeda netekti visuotinio pobūdžio, pradeda išsiskirti iš kultūros, kaip atskira sritis, ir gyvasis žodis ieškosi naujų reiškimosi formų. Šitas formas jis kaip tik ir susirado retorikoje.

Nors visais laikais graikuose buvo kalbėtojų, kurie sakė lyg ir pamokslus, keliaudami iš vietos į vietą, nors kalbėjimo menas visais laikais buvo praktikuojamas graikų teismuose, vis dėlto retorika tikru savo pavidalu susiformavo gana vėlai. Taip pat gana vėlai ji buvo įimta į lavinimo sistemą. Du dalykai čia turėjo didesnės reikšmės: 1. *Atėnų demokratija* ir 2. *sofistų sąjūdis.*

Retorikos žydėjimas sutampa su graikų demokratijos žydėjimu. Tai nebuvo tik atsitiktinis sutapimas. Demokratinis režimas duoda geriausių progų gabiems žmonėms išeiti viešumon, parodyti savo sumanumą, savo gabumus, kritinį savo protą ir visuomeninį savo subrendimą. Taip yra visose demokratijose, taip buvo ir Atėnų demokratijoje. Bet kadangi šitas viešas pasirodymas graikuose reiškėsi daugiausiai kalbėjimu, vadinasi, gyvu žodžiu, todėl demokratiniais laikais iškalbos menas buvo daug dažniau praktikuojamas, negu kuriais kitais. Tokiu būdu demokratija teikė retorikai išsivystyti labai palankių sąlygų, nes ji buvo gera priemonė savai nuomonei reikšti ir ginti.

Iš kitos pusės, esminės reikšmės čia turėjo ir sofistų sąjūdis. Sofistika graikų gyvenime buvo didelis jų kultūros pakrypimas kita linkme. Tradicijų ir papročių kritika, abejojimas principų absoliutumu, pastangos kurti naujas formas visuomenėje ir religijoje, žmogaus proto iškėlimas, dorybės atrėmimas į žinojimą — štai kas charakterizuoja graikų sofistiką ir kas jai teisingai teikia graikiškosios apšvietos vardą. Ilgų amžių formalinio momento persvara graikiškojoje paideioje silpsta. Jo vietą pradeda užimti materialinis momentas. Sofistai stengėsi ne tiek lavinti žmogaus galias, kiek suteikti žmogui žinių, nes žinojimą jie ypatingai brangino. Kadangi graikai buvo gyvo žodžio mėgėjai, todėl ir sofistai savo žinias perteikdavo ne raštu, bet dažniausiai gyvu žodžiu. Štai kodėl iškalbos menas siejasi su sofistika. Sofistikos didžiausi atstovai, kaip *Gorgias, Isokratas, Protagoras, Thrasymachas, Hippias,* buvo sykiu ir žymūs graikų kalbėtojai. — Šitos tad dvi priežastys — Atėnų demokratija ir sofistų sąjūdis — įtvirtino retoriką graikų gyvenime ir ją išvystė ligi aukščiausio laipsnio.

Formalinis pobūdis

Nors pirmykštė retorikos prasmė buvo perteikti kitiems žinojimą, vis dėlto graikų palinkimas į formą greitai apsireiškė ir retorikoje. Retorika netrukus tapo daugiau priemone sužadinti kito dvasią harmoninga žodžių bei sakinių konstrukcija, tinkamai parinktais posakiais ir vaizdais, negu ko nors išmokyti. Dėl to nors sofistai savo teorijoje kreipė nemaža dėmesio į materialinį lavinimo momentą, vis dėlto savo retorinėse praktikose jie greitai nuėjo formalizmo ir net verbalizmo linkme. Jaegeris gražiai pastebi, kad „ano meto Attikos kalbėtojuose mes iš tikro jaučiame lyg logos būtų išsivilkęs imtynėms“[11]. Sužavėti klausytojus žodžio galia, pajungti juos kalbėtojo valiai, sukelti juose norimų jausmų ir pasiryžimų buvo pagrindiniai retorių uždaviniai. Graikų kalbėtojai buvo gabūs šiam reikalui. Jie toli gražu pralenkė šiuo atžvilgiu romėnų oratorius, kurie kreipė daugiau dėmesio į savo kalbą, negu į klausytojus.

Pasakojama, kad tarp Cicerono ir Demosthenio kalbų buvęs toks skirtumas: Cicerono kalbos išklausę žmonės skirstydavosi kalbėdami „kaip dieviškai Ciceronas kalba“.

[11] Op. cit. 399 p.

Po Demosthenio kalbos klausytojai šaukdavę „Mušt Pilypą!“

Mokymas

Pradžioje retorika neturėjo nei specialių mokyklų nei šiaip kokių pedagoginių priemonių. Norintieji gražiai kalbėti paprastai klausydavo garsesnių retorių ir patys privatiškai lavindavosi, kaip rodo Demosthenio pavyzdys. Vėliau atsirado sofistų parašytų retorikos vadovėlių, galop buvo įsteigta ir retorikos mokyklų. Garsiausia retorikos mokykla Graikijoje buvo *Isokrato.*

Isokratas gyveno apie 436—338 m., buvo iš vienos pusės mokinys Gorgio, Thrasymacho ir Prodiko, o iš kitos — Sokrato. Tai buvo plataus išsilavinimo, didelio patyrimo ir didelės išminties asmenybė. Isokratas stovi tarp sofistikos ir sokratikos.

Nepaprastai ilgai gyvenęs, Isokratas savo įsteigtai mokyklai vadovavo net ištisus penkiasdešimt metų. Šioje mokykloje jis retoriką pavertė visuotiniu mokslu, apimančiu ir etiką, ir valstybės mokslą, ir istoriją, ir lingvistiką. Tai, kas seniesiems graikams buvo poezija, Isokratui buvo retorika. Savo mokinius jis pratino ne tik kalbėti, bet ir rašyti. Todėl *Isokratas yra laikomas mokyklinių rašto darbų išradėju.* Turėdamas nepaprastai gerą kalbinio grožio pajautimą, jis ir savo mokiniams įkvėpdavo kalbos meilės. Graikų kalbos kultūrai Isokratas turi didelių nuopelnų.

Retorių mokyklos nebuvo valstybės priežiūroje. Čia mes pirmą sykį sutinkame privatinio mokymo apraišką graikų gyvenime. Šitas faktas rodo, kad pirmykštis graikų palinkimas į individualizmą jau pradeda reikštis ir konkrečiame gyvenime.

Retorikos mokyme buvo stengiamasi gramatiką jungti su retorika. Bet praktiškai retoje retorikos mokykloje gramatika būdavo einama planingai. Paprastai į retorių mokyklas ateidavo jaunimas gramatiką jau išėjęs. Todėl nors logiškai ir didaktiškai gramatika su retorika jungiasi, bet bendrų retorikos ir gramatikos mokyklų graikai neturėjo. Retorika buvo laikoma atskiru mokslu ir savotišku gramatikos atbaigimu.

Reikšmė Vakarams

Retorikos įsigalėjimas graikų ugdymo sistemoje turėjo nepaprastos reikšmės visam Vakarų Europos išsivystymui. Jaegeris pastebi, kad „ryšium su gramatika ir dialektika retorika pasidarė formalinio

Vakarų lavinimo pagrindu“[12]. Ji vėliau sudarė vieną šaką iš vad. trivium. Jos buvo mokoma romėniškai helenistinėje kultūroje, ja didžiavosi garsieji patristikos pedagogai ir šventieji, ji buvo einama vidurinių amžių mokyklose, ji vėl atgijo ir pražydo renesanso metu. Graikų suformuota retorika Europos ugdymo sistemoje laikėsi labai ilgus amžius.

Mūsų dienų gyvenimas nuo gyvo žodžio pasuko į rašytą žodį. Mes netekome kalbinio grožio pajautimo, kurį mums pakeitė taisyklingumas. Tuo pačiu mes netekome nuovokos apie iškalbos meną. Savo kalbas šiandien daugiausiai mes nesakome, bet skaitome. Mūsų susirinkimų ir mitingų mikčiotojai arba rėksniai graikų aikštėse nebūtų buvę pakenčiami. Gyvą žodį mes šiandien laikome savotiška formalybe, savotiška ceremonija, todėl turime kantrybės išklausyti banaliausių kalbų, be jokio turinio, o dar labiau be jokios formos. Graikams gyvas žodis iš tikro buvo gyvas. Jie jautė magišką jo galią, todėl klausomas kalbas jie laikė reikšmingomis tiek savo dvasiai, tiek viešajam gyvenimui.

d. Matematinis lavinimas

Jeigu gimnastinį ir mūzinį lavinimą laikysime žemesniuoju arba elementariniu laipsniu, jeigu retorinis lavinimas sudarys vidurinį laipsnį, tai matematinį lavinimą graikuose jau reikės skirti prie aukštojo laipsnio. Matematinis lavinimas graikuose nebuvo visuotinis, kaip gimnastinis ir mūzinis. Jis buvo retesnis ir kaip retorinis. Užtat jis buvo žymiai gilesnis. Štai kodėl jį ir tinka skirti aukštajam laipsniui, nors graikai tokio padalinimo lavinimo sistemoje, kaip šiandien mes, ir neturėjo.

Reikšmė Matematika graikams turėjo visai kitokios reikšmės, negu mums. Mes mokomės matematikos daugiau praktiniam reikalui. Tuo tarpu *graikams matematika buvo kelias prieiti prie daikto esmės pažinimo, kurį teikė filosofija. Dėl to matematika buvo įvadas į filosofiją.* Platonas ant savo mokyklos durų buvo padėjęs parašą, kad „geometrijos nežinantiems įeiti uždrausta“. Iš kitos pusės, matematika graikams buvo apsauga nuo paviršutiniškumo, kuris

---

[12] Op. cit. 399 p.

buvo pradėjęs reikštis sofistikos metu. Dėl to šio tarpsnio didieji filosofai, kaip Platonas, Aristotelis karščiausiai rekomenduoja matematiką. Į matematiką graikus vedė jų spekuliatyvinis palinkimas, jų idealistinis nusiteikimas ir dorinis jų išminties pobūdis. Net ir matematikoje graikai matė žmogų dorinančią ir kilninančią priemonę. Ypač toksai etinis matematikos pobūdis yra žymus Pythagoro mokykloje.

Pobūdis Graikų matematikos pobūdis, matematikos dėsnių supratimas ir jų formulavimas kilo iš graikiškosios pasaulio koncepcijos. Graikams pasaulis buvo pastovus dalykas. Graikai daiktus suprato taip, kaip jie yra. Demokritiškasis panta rei — viskas kinta — neprigijo graikų mąstysenoje. *Graikams pagrindinis principas buvo būtis, bet ne tapsmas.* Todėl ir matematika jiems buvo pastovių dydžių mokslas. Tai buvo euklidinė matematika. Savo statika ji kaip tik ir skiriasi nuo moderniosios matematikos. Mes jau pergyvename pasaulį daugiau, kaip tapsmą. Mums būtis nėra tokia pastovi, kaip graikams. Todėl mums ir matematika yra ne tiek dydžių, kiek funkcijų mokslas. Graikai savo matematikoje prie funkcijų nepriėjo. Vis dėlto jie sukūrė matematikos pagrindus ir išsprendė svarbiausius matematikos mokslo klausimus.

Mokymas Matematikos mokslas graikuose apėmė tris pagrindines šakas: *geometriją, aritmetiką ir astronomiją.* Pirmoms dviems šakoms daugiausiai tarnavo Euklido veikalas *Stoicheia — Elementai.* Savo didaktine struktūra šitas veikalas yra laikomas vadovėlių prototipu. Vis dėlto matematiniai dėsniai, pasak O. Willmanno, čia yra sustatyti mechaniškai. Juos reikia iškalti ir atsiminti. Organiškas ryšys tarp jų nėra nurodytas. — Matematikos mokytojai daugiausiai buvo filosofai, nes ir pati matematika, kaip įvadas į filosofiją, buvo gerokai sufilosofinta ir net sumistikinta, pavyzdžiui Pythagoro mokykloje.

e. Filosofinis lavinimas

Nors matematika jau išėjo iš vidurinio lavinamosios sistemos laipsnio, bet vis dėlto ji dar buvo tik įvadas į aukštąjį laipsnį. Tikrosios aukštosios studijos graikuose prasidėdavo tik su filosofija.

Pobūdis Filosofija išaugo iš pačių graikiško gyvenimo gelmių ir visą laiką su šitomis gelmėmis liko susijusi. Graikai padėjo pagrindus ne tik matematikai ir specialiesiems mokslams, bet iš graikų dvasios gimė ir Europos filosofija. Charakteringa yra tai, kad *graikų filosofija yra organiškai išaugusi iš graikų poezijos.* Pirmieji graikų filosofai, Jonijos gamtos filosofai, tiesiog siejasi su Homero ir Hesiodo pasaulėvaizdžiu ir pasaulėžiūra. Šitas faktas, pasak Jaegerio, „įspaudžia dvasios istorijai architektoninį uždarumo ir vieningumo bruožą"[13]. Čia nėra žymu, kur baigiasi mintinis mąstymas, iš kurio kilo poezija, ir kur prasideda racionalinis mąstymas, iš kurio kilo filosofija. Poezija ir filosofija graikuose susilieja į vieningą visumą ir savimi apgaubia visą graikų gyvenimą.

Mokymas Todėl ir filosofinis lavinimas graikuose natūraliai ir organiškai kyla iš visos graikiško gyvenimo struktūros. Jis nėra pridėtas mechaniškai. Jis yra savaiminga ir natūrali visos graikų ugdymo sąrangos atbaiga. Graikai savo ugdymą pradėjo gimnastika ir baigė filosofija. Tiesa, nevisi žmonės subjektyviai pereidavo per visus šiuos laipsnius. Bet objektyvinė graikų ugdymo struktūra vedė žmogų nuo gimnastikos prie mūzinio lavinimo, prie retorinio, prie matematinio ir galop prie filosofinio. Filosofija buvo natūralus visų studijų, viso pedagoginio darbo apvainikavimas. „Visos filosofų mokyklos sutinka, sako O. Willmannas, kad lavinimo atbaigos reikia ieškoti jų atstovaujamuose moksluose; jos skiriasi vertindamos tik enciklines studijas"[14]. Enciklinėmis studijomis graikai vadino gimnastinį ir mūzinį lavinimą. Vieni, kaip stoikai, šį lavinimą menkai vertino, kiti, kaip Platonas, matė jame pasiruošimą filosofijai. Apskritai, graikai stengdavosi, kiek galėdami, pasiekti patį studijų galą. Kas pasitenkindavo sustojęs pusiaukelyje, nepereidamas prie tikrojo tyrinėjimo, apie tą būdavo sakoma, kad jis esąs panašus į Penelopės tarnus: kadangi ponia jiems yra neprieinama, jie pasitenkina tarnaitėmis.

Filosofijos geriausiai buvo galima mokytis Atėnuose. Čia buvo keturios filosofų mokyklos: *platonikų* (akademija), *aristotelininkų* (licejus), *epikurininkų* ir *stoikų.* Tikrumoje šios

---

13 Op. cit. 207 p.
14 Op. cit. 111 p.

mokyklos buvo daugiau laisvi studijų rateliai, negu įstaigos. Priėmimas į šiuos ratelius buvo gana sunkus, nes filosofai reikalavo gero pasirengimo. Bet jokio mokesčio čia mokėti nereikėjo. Todėl kiekvienas gabus, gerai pasiruošęs žmogus lengvai galėjo filosofiją studijuoti. Kokios nors ryškesnės organizacinės santvarkos filosofų mokyklos, išskyrus Pythagoro mokyklą, neturėjo.

Specialios studijos

Filosofų mokyklose su filosofija buvo susietos ir specialiojo mokslo užuomazgos. Jau buvo minėta, kad filosofai reikalavo matematinių studijų ir patys dažniausiai savo mokinius matematikos mokė. Graikuose filosofai sykiu buvo ir specialiųjų mokslų atstovai: *Thales* buvo pirmas graikų *astronomas, Anaximandras* buvo pirmas *geografas, Pythagoras* — *matematikas, Aristotelis* ir *Platonas* buvo *valstybininkai* ir *pedagogai.* Visus savo atstovaujamus mokslus filosofai dėstydavo ir savo mokyklose. Tikrumoje tad filosofinės studijos ir filosofinis lavinimas buvo sykiu ir specialusis aukštasis lavinimas. Bet nuo mūsiško specialaus aukštojo lavinimo jis skyrėsi tuo, kad jis nerengė graikuose kokių nors specialistų, bet tarnavo tiktai gilesniam būties, žmogaus ir gyvenimo pažinimui. Šios specialios studijos turėjo filosofinį pobūdį ir buvo palenktos filosofiniams uždaviniams.

Teologinės studijos

Su filosofija graikuose jungėsi ir teologinės studijos. Teologijos susilietimas su filosofija įvyko neopitagorininkų ir neoplatonikų mokyklose. Šios mokyklos stengėsi atnaujinti senąją graikų išmintį ir filosofiją padaryti sakraliniu mokslu. Be abejo, ir šiose mokyklose teologija nebuvo formaliai išvystyta ir nuo filosofijos atsieta, kaip savarankiškas mokslas. *Filosofija pasiliko jungiamasis narys tarp specialiųjų mokslų ir teologijos, jungdamas savyje ir vieną ir antrą.* Vis dėlto šitame filosofijos susilietime su teologija ir religinių dalykų įjungime į ugdymo sistemą galima užčiupti jau ir trečią graikų lavinimo tipą, būtent, *teologinį,* kuris eina, arba bent bando eiti šalia specialiųjų mokslų ir filosofijos.

Graikų tad lavinimo turinyje tilpo ir specialieji mokslai, kaipo pradmenys bendram lavinimui, ir gilesnis jų pažinimas filosofiniam lavinimui, ir filosofija, ir galop teologija, nors ir

neišryškintu pavidalu. Tai rodo, kiek iš tikro graikų ugdymas buvo universalus ir kiek graikiškoji paideia stengėsi apimti visą žmogų ir visą gyvenimą.

2. Graikų ugdymo aplinkybės ir priemonės

a. Graikų ugdymo aplinkybės

Kultūrinės

Jau buvo minėta, kad graikai ugdyme labiau vertino asmenų, negu kultūrinių gėrybių įtaką. Vis dėlto šitoji kultūrinės aplinkos įtaka graikų ugdymui buvo nemaža. Jeigu apskritai kultūros gyvenimas vienaip ar kitaip formuoja žmogų, tai šitas dėsnis tinka ir graikams. *Kultūrinės aplinkybės Graikijoje ugdymui buvo gana palankios.* Jau pats kūrybinis graikų nusiteikimas skatinte skatino jaunimą mokytis, neatsilikti, nuolatos tobulėti ir daryti pažangą. Atsilikėliai, nesimokiusieji, negabūs būdavo nevertinami ir net ujami. Pačios studijos, žinių įsigijimas, skonio ir savarankiškumo išvystymas taip pat turėjo gerų sąlygų. Graikija palyginant buvo nedidelė šalis. Tuo tarpu pats kraštas buvo labai įvairus ir geografine savo padėtimi ir kraštovaizdine savo struktūra. Graikų giminės taip pat buvo gana įvairios, skirtingos savo charakteriu, savo pasaulėžiūra ir praktinio gyvenimo santvarka. Jos gyveno viena nuo kitos nepriklausomai ir kūrė savas kultūras, kurios turėjo bendrą graikišką pagrindą, bet savo paviršiumi, savo civilizacine organizacija jos buvo gana skirtingos. Šitas skirtingumas, šitas gyvenimo išaugimas nepriklausomai nuo kito gyvenimiško tipo anksti graikų jaunimui atskleidė savarankiškumo reikšmę, įkvėpė laisvės pamėgimą ir įvairumo norą. Mažame plote sukoncentruoti dideli kultūriniai lobiai leido lengvai jais pasinaudoti. Graikija nebuvo tiktai atskirų kultūrinių židinių suma. Graikiškoji kultūra daugiau ar mažiau buvo išplitusi visoje šalyje, nes kiekvienas miestas stengėsi pragarsėti savo mokslu, savo menu, savo įstatymais, žodžiu, žmogaus dvasios kūryba. Todėl augdamas tokioje nuolatinėje sąveikoje su kultūriniu gyvenimu, graikų jaunimas jau iš pat mažens įprasdavo dalyvauti kultūrinėje kūryboje ir pasisavinti kultūrines gėrybes bei ugdytis jų pagalba.

Pasaulėžiūrinės

Palankios buvo ir *pasaulėžiūrinės* aplinkybės. Religija graikuose buvo gerbiama ligi pat jų kultūros smukimo laikų. Kaip jau buvo minėta, religinis principas persunkė visą graikų ugdymą. Be abejo, tai turėjo labai teigiamos reikšmės ugdymo rezultatams. Bet ir apskritai visa graikiškoji pasaulėžiūra, ne tik religinė josios pusė, prisidėjo prie ugdymo ištobulinimo. Būdama antropocentrinė savo esmėje, nerodydama jokio geresnio bei tobulesnio gyvenimo anoje tikrovėje, ji stumte stūmė žmogų visa pasiekti ir laimėti šiame gyvenime. Šis gyvenimas graikams buvo tikroji būtis ir tikroji kūrybos vieta. Anoji tikrovė buvo tiktai šešėlingas, neaiškus Hades, kur žmogus *buvo,* bet kur jis nei tikra prasme gyveno nei tikra prasme kūrė. Štai kodėl graikų gyvenimo prasmė ir buvo aukštesnio žmogaus sukūrimas šioje tikrovėje ugdymo priemonėmis. Graikai, savos pasaulėžiūros vedami, stengėsi kuo geriausiai išvystyti ugdymą, kad turėtų kuo geriausių priemonių sukurti aukštesnį žmogų ir leisti jam tikrai pagyventi šiame pasaulyje. Pasaulėžiūros įtaka graikų ugdymo išsivystymui yra neabejotina, ir šitoji įtaka buvo labai teigiama.

Visuomeninės

Visuomeninės aplinkybės taip pat nemaža prisidėjo prie graikų ugdymo išvystymo. Nuolatinis valstybės kišimasis į graikų ugdymą, jo praktikos kontroliavimas neleido ugdymui išsigimti tiktai į privatinį reikalą. Taip pat valstybė savo priemonėmis labai anksti vertė graiką lavintis. Tiesa, savų valstybinių įstaigų graikų valstybė, išskyrus Spartą, neturėjo. Jos buvo miestų arba atskirų asmenų žinioje. Vis dėlto valstybė kontroliavo ugdymo turinį, žiūrėjo atskirų mokyklų krypties ir pobūdžio. Jau 4 š. pabaigoje įvyko konfliktas tarp valstybės ir filosofų mokyklų. Demagogas* Sophokles išleido įsakymą, kad be leidimo joks filosofas negali atidaryti mokyklos. Tuomet protestuodami filosofai paliko Atėnus ir grįžo tik tada, kai įsakymas buvo atšauktas. Šitas faktas rodo iš vienos pusės nuolatines graikų valstybės pastangas kištis į pedagoginį darbą, iš kitos graikų laisvės pamėgimą. Abi šios tendencijos graikų gyvenime buvo nuolatinėje įtampoje, kuri žadino didelius energijos išteklius ir kūrybines pastangas. Valstybės įsikišimas į Sokrato likimą taip pat yra gana charakteringas faktas, kaip graikų valstybei rūpėjo jaunimo ugdymas ir jo dorinimas, nors šitas rūpinimasis nevisur ir nevisados ap-

sireikšdavo tinkamais būdais. Charondos valstybėje net buvo išleistas įsakymas, kad visi mokėtų skaityti ir rašyti. Čia mes susiduriame jau su priverstinio mokymo užuomazgomis. Apskritai, graikų valstybė stengėsi būti vienas iš uoliausių ugdymo veiksnių ir sudaryti ugdymui kuo palankiausių sąlygų.

Pedagoginės Grynai *pedagoginės* aplinkybės buvo bent patenkinamos. Graikai turėjo raštą, turėjo mokomųjų priemonių, turėjo specialių žmonių, atsidėjusių ugdymo darbui, turėjo taip pat kai kuriems objektams, kaip matematikai, retorikai, ir vadovėlių. Jie tiktai neturėjo įstaigų, kurios ruoštų pedagogus profesionalus. Graikuose pedagogai buvo daugiau mėgėjai. Tai buvo žmonės turį palinkimo ir talento auklėti bei mokyti. Pačiam elementariniam ugdymui nekartą patarnaudavo net vergai, kurie buvo vadinami *paidagogós*. Jų pareiga buvo palydėti turtingesniųjų vaikus į mokyklą, juos prižiūrėti ir padėti jiems mokytis. Tai buvo savotiški graikų vaikų korepetitoriai. Tokiais pedagogais paprastai būdavo toki vergai, kurie kitam naudingesniam ar sunkesniam darbui netikdavo. Dėl to būdavo sakoma apie vergą, kuris vaisių rinkimo metu iškrisdavo iš medžio ir nusilauždavo koją, kad jis į pedagogus išėjo. — Aukštesniam mokymui atsidėdavo jau laisvi piliečiai. Rūpintis šios rūšies ugdymu buvo laikoma net garbe, pavyzdžiui, Atėnuose patekti į sofronistus. — Aukštojo lavinimo vedėjai jau buvo žmonės garsūs ne tik Graikijoje, bet ir už josios sienų. Tai buvo žinomi filosofai, kaip Pythagoras, Platonas, Aristotelis, Epikuras, kurie buvo ne tik savų filosofijos sistemų kūrėjai, bet ir jaunimo auklėtojai savo namuose arba didikų šeimose. Mes žinome, kad Aristotelis ugdė Aleksandrą Didįjį, Platonas ugdė Syrakūzų tiraną, Pythagoras buvo įsteigęs labai uždarą ir labai gerai organizuotą mokyklą.

Visos šitos aplinkybės padarė, kad graikų ugdymas jau senovėje pasiekė tokių aukštumų, kurių Europos ugdymas priėjo tik paskutiniais šimtmečiais. Bet tokio universalumo, tokio organiško ryšio tarp kultūros ir ugdymo, tur būt, pasaulis nepasieks niekados.

b. Skatinimas ir drausminimas

Pagrindinė graikų ugdymo priemonė buvo *skatinimas*, pagrįstas *lenktyniavimu*. Homero posakis Iliadoje visados būti

pirmuoju ir pralenkti kitus nurodė graikams pedagoginį kelią. Tai buvo išvada iš viso graikų gyvenimo. *Visas graikų gyvenimas buvo ne kas kita, kaip lenktyniavimas.* Lenktynės Olimpijoje buvo lyg ir simbolis visam graikiškam veikimui. „Lenktynės, gražiai pastebi H. Franzas, buvo pastovi graikų gyvenimo forma“[15]. Šitos lenktynės buvo vykdomos visur: retorių kalbose, poetų eilėraščiuose, dainių giesmėse, gimnastiniuose pratimuose, net dievai, pasak graikų, lenktyniavo. Garbės jausmas vedė graikus į kultūrinę kūrybą ir buvo labai reikšmingas jų pažangos akstinas.

Garbės jausmas

Todėl ir ugdyme lenktyniavimas virto pirmaeile pedagogine priemone. Klasėse mokiniai buvo suskirstyti pagal savo laimėjimus moksle tam tikrais laipsniais. Premijos ir dovanos čia buvo praktikuojamos, kaip ir olimpiniuose žaidimuose. „Graikų mokyklų egzaminai, sako Franzas, buvo lavinimo lenktynės“[16]. Sužadinti mokinio garbės jausmą, paskatinti jį būti pirmuoju mokykloje ir nenusileisti kitiems buvo pagrindinis graikiškojo skatinimo uždavinys. Materialinių interesų graikai nemėgo, todėl ir mokinių jais neviliojo. Idealinių arba antgamtinių dalykų jie nežinojo. Jiems tad beliko žmogaus garbė ir žmogaus noras būti pirmuoju. Juo graikai mokėjo pedagoginiame darbe puikiai naudotis ir pataikyti į pačią jautriausią jaunimo psichikos vietą. Graikai nemėgo girtis tuo, ko neturėjo. Bet jie mokėjo didžiuotis savimi ir savo mokslu. Graikai nebuvo pagyrūs. Bet jie buvo išdidūs.

Čia mes galime suprasti, koks yra skirtumas tarp vidurinių amžių ir mūsų dienų skatinimo, kaip pedagoginės priemonės, kuri visais laikais buvo naudojama. Viduriniai amžiai skatino jaunimą mokytis *antgamtinių interesų* dėliai. Mūsų dienų jaunimas yra skatinamas *naudos* dėliai. Viduriniai amžiai žadėjo jaunimui laimingą dangaus gyvenimą. Mes jam žadame laimingą šios žemės gyvenimą. Garbės interesas buvo panaudojamas tiktai baroko metu, ypač jėzuitų mokyklose, kuriose aemulatio pasidarė specialiai jėzuitiško pedagoginio tipo priemone.

---

15 Op. cit. 258 p.

16 Op. cit. ibd.

Bausmės

Antra pagrindinė graikų pedagoginė priemonė buvo *drausminimas*. Tiesa, bausmė graikų pedagogikoje turėjo kitokios prasmės, negu viduriniais amžiais arba net mūsų dienomis. Ir viduriniai amžiai ir mūsų laikai bausmę naudoja, kaip savotišką skatinimo priemonę. Jeigu negalima jaunimo patraukti, reikią jį, sakoma, priversti. Bausmė esanti geriausia prievartos priemonė. Tuo tarpu graikai prievarta pedagoginiame darbe biaurėjosi. Prievarta išmoktas dalykas, kaip buvo minėta, jiems buvo nevertas laisvo žmogaus vardo. Todėl bausmių, kaip savotiškos skatinimo priemonės, graikai nevartojo. Bausmė jiems turėjo kitokios prasmės. R. Wickertas teisingai pastebi, kad graikai „kūniniam skausmui skyrė skatinančios reikšmės protinei ir dorinei energijai“[17]. Šiuo atžvilgiu Menandras sakė, kad nėra išauklėtas tas, kuris nėra muštas. Thukididas tikėjo, kad tas yra geriausias, kuris yra išėjęs griežčiausią mokyklą. Graikai todėl dažnai jaunimą bausdavo, norėdami užgrūdinti jo charakterį. *Bausmė čia buvo dorinio pobūdžio, kaip savotiška asketinė priemonė.* Spartoje prieš deivės Artemis-Orthia altorių švenčių metu vaikai būdavo net kruvinai plakami. Tai buvo savotiška religinė-kultinė skausmo auka.

Dėl to ir mokyklose bausmės buvo vartojamos gana dažnai. Kas šiuo atžvilgiu graikų gyvenimą įsivaizduoja lengvą ir malonų, tas labai klysta. Platonas pastebi, kad vaikams, pedagogams ir didelei tautos daliai rykštė buvo tvarkos ir įspėjimo ženklas. Tėvai, gramatikos ir gimnastikos mokytojai turėjo teisę ir paprotį bausti vaikus fiziškai, juos plakdami. Ugdymo atstovai, kaip savo valdžios ženklą, nešiodavosi lazdą. Paidotribai būdavo vaizduojami su rykšte arba su bizūnu. Griežtas archajinės kultūros gyvenimas buvo palikęs savo žymių ir ugdyme. Ypač šitas griežtumas buvo žymus Spartos pedagoginėse praktikose, kur moralinis plakimo charakteris ypatingai ryškėjo. — Vadinasi, *fizinis bausmės pobūdis graikuose tarnavo ne tiek didaktiniam, kiek doriniam reikalui.*

e. Žaislai ir žaidimai

Graikiškų žaislų ir žaidimų klausimą yra specialiai tyrinėjęs L. Deubneris savo studijoje „Spiele und Spiel-

---

[17] Geschichte der Pädagogik, 3 p.

zeug der Griechen“ (Antike, 1930 m. 162—177 p.). Remdamasis piešiniais, esančiais ant rastų graikiškų vazų, autorius mums atskleidė nevieną įdomybę iš seniai praėjusio žaislų ir žaidimų antikinio pasaulio. Iš šitos Deubnerio studijos aiškėja, kad graikuose mes randame beveik visus mūsų epochos žaislus ir žaidimus, kuriuos mes šiandien vadiname labai moderniais vardais.

Žaislai

Paprasčiausias mūsų laikų mažų vaikų žaislas dviratis, lazdele stumiamas vežimėlis jau buvo žinomas ir graikų vaikams. Taip pat buvo žinomos ir lėlės, paprastai graikų daromos iš molio. Vilkiuku graikų vaikai žaisdavo kiek kitaip, negu mūsų. Jie siūlo ant vilkiuko kojelės nevyniodavo, bet jį pasukę ant grindų paskui jo sukimąsi palaikydavo plakdami į jo šoną tam tikru botagu. Todėl ir vilkiuko galvutė buvo didesnė, negu mūsiškio. Taip pat graikams buvo žinomas medinis skritulėlis, dviem skylutėm viduryje, per kurias perverti du siūlai. Ritmiškai traukant tarp abiejų rankų, skritulėlis pradeda smarkiai suktis. Šitas žaislas mūsų vaikų taip lygiai yra mėgiamas, kaip ir graikų. Mus stebina kitas skritulėlis, giliu grioveliu, į kurį yra įvyniojamas siūlas. Iš piešinio, Deubnerio įdėto jo studijos 165 p. matyti, kad tai yra žaislas labai panašus į neseniai ir mūsų krašte buvusį madoje amerikonišką jo-jo. — Taip pat labai mėgiamas buvo sviedinys, kuriuo žaisdavo labai įvairiai. Kokios medžiagos buvo sviediniai gaminami, šiandien iš piešinių nustatyti neįmanoma. — Taip pat graikų vaikai jau mokėjo ir aitvarus laidyti. Charakteringa, kad graikų vaikams žaislų vietoje dažnai tarnaudavo gyvi padarai. Ypač jie mėgdavo gaidžius, nes piešiniuose nuolatos matyti vaikų su gaidžiais. Taip pat vaikai turėdavo gyvų šuniukų.

Žaidimai

Jeigu mažesnieji vaikai pasitenkina įvairiai dėstydami, statinėdami turimus žaislus, tai vyresnieji visados žaidžia jau labiau komplikuotus žaidimus, turinčius savą techniką ir savas taisykles. Graikų vaikai, kaip rodo piešiniai, nė kiek neatsiliko nuo mūsų vaikų. Jie žaisdavo kauleliais, visai tokiais pat, kaip ir dabar. Jiems būdavo užrišamos akys, ir jie turėdavo kojomis surasti kelyje padėtą akmenį (dioros). Jeigu surasdavo, laimėdavo, jeigu nesurasdavo, pralaimėdavo, ir tuomet pralaimėjusis turėdavo nešti ant savo nugaros savo žaidimų bendrininką, kuris rankomis užimdavo

jam akis, ir žaidimas traukdavosi toliau. — Supimasis ant lentos, ją permetus per gulintį rąstą, graikų vaikų buvo kiek kitaip praktikuojamas, negu mūsų. Kaip rodo piešiniai, jie supdavosi klūpą arba stati. Mūsų vaikai paprastai supasi sėdėdami lentą apžergę. — Supynės pakabintos po medžiu buvo gerai žinomos. Jų sėdynė buvo medinė, parišta virvėmis. — Sviedinys sudarydavo progos žaisti įvairiausius žaidimus. Graikų vaikai mėtydavo vienas kitam sviedinį, jodami ant savo kolegų nugarų ir sprandų. Mūsų dienomis toks žaidimas nepraktikuojamas. — Šaudymas strėle į taikinį taip pat gerai žinomas. — Labai įdomu, kad anglišką hockey, ledo ripką, graikai taip pat žinojo. Piešiniai rodo, kad net technika šio žaidimo buvo labai panaši. Tik lazdas rankose jie laikydavo kitaip. Mūsų dienomis lazdos laikomos taip, kad užlinkęs galas atsigręžia į laikančiojo kairę pusę. Graikai jas laikydavo taip, kad užlinkęs galas buvo pakreiptas žemyn. Ar šitoji graikiškoji ripka būdavo žaidžiama ant ledo, ar ant kokio nors kieto paviršiaus sunku pasakyti. Greičiausiai, kad ant kokio nors kieto paviršiaus, nes ledas Graikijoje vis dėlto yra netaip dažnas dalykas.

d. Olimpiniai žaidimai

Savotiška priemonė graikų ugdyme buvo olimpiniai žaidimai arba olimpiados. Juose buvo sukoncentruota visa graikų kultūra, visas jų gyvenimas taip, kad Franzas pagrįstai teigia, jog šie žaidimai buvo „atvaizdavimas ne tik vienų sportinių lenktynių, bet graikų dvasios ir graikų lavinimo“[18]. Tautiniai žaidimai patraukdavo visą graikų dėmesį. Jiems būdavo labai stropiai ruošiamasi. Jų vykdymas jaudindavo visą tautą. Todėl šiuo atžvilgiu jie ir turėjo didelės pedagoginės įtakos. Jie skatino jaunimą tinkamai pasiruošti ir dėl to tinkamai atlikinėti gimnastinius pratimus. Iš kitos pusės, jie pratino jaunimą svajoti apie būsimą garbę, jeigu pasisektų laimėti. Nebūdami specialiai skiriami ugdymui, vis dėlto šitie žaidimai su ugdymu siejosi labai artimai ir savaime įsijungė į graikiškosios paideios priemonių eilę.

Kilmė

Olimpinių žaidimų kilmė ir prasmė yra neaiški. Ji nebuvo aiški nė patiems graikams. Būdavo pasakojama, kad jie yra įsteigti Heraklio Dzeusui pagar-

---

[18] Op. cit. 253 p.

binti. Bet taip pat būdavo pasakojama, kad jie atsirado Peloponeso pergalei paminėti. *Piganiolis,* kuris specialiai yra šiuos žaidimus tyrinėjęs, sako, kad „jie buvo skiriami vietiniams didvyriams ir atliekami prie jų kapų"[19]. Jis mini, kad Nemejos žaidimai buvo skiriami Archemoros garbei, Olimpijos žaidimai Sosipolio garbei, Istmijos žaidimai Melicerto garbei. Tai yra vardai vaikų, išgelbėjusių graikų kariuomenę nuo žlugimo. Manoma buvę, pastebi Piganiolis, kad žaidimai ramindavę didvyrius, ir mirtis pasitenkinusi atletiniais pratimais. Piganiolis taip pat pastebi, kad šitų žaidimų prasmė buvusi magiška, kad graikai tikėję, jog žaidimai atnaujiną pasaulį[20]. Šiaip ar taip graikų gyvenime šie žaidimai turėjo didelės reikšmės.

Pagarba nugalėtojams

Žaidimų laimėtojai Graikijoje buvo labiausiai gerbiami. „Vyras, kuris helenų respublikų klestėjimo metu buvo labiausiai gerbiamas, sako P. Barthas, buvo ne poetas ir ne filosofas, bet olimpinių grumtynių nugalėtojas"[21]. Nugalėtojas būdavo papuošiamas vainiku, lauro šakele arba vilnoniu diržu. Keturių baltų arklių traukiamu vežimu jis būdavo iškilmingai įvežamas į savo gimtąjį miestą. Visi gyventojai dalyvaudavo jo priėmime. Poetai apdainuodavo jo garbę, o skulptoriai kaldavo jo statulas. Nugalėtojas būdavo išlaikomas miesto lėšomis ir atleidžiamas nuo visokių mokesčių bei pareigų. Jam būdavo skiriama garbės vieta teatre. Todėl nenuostabu, kad gali būti teisingi H. Taine'o žodžiai, jog „graiko akimis aukščiausia žemės laimė buvo matyti savo sūnus turint stipriausius kumštis ir lanksčiausias kojas".

Pagarbos prasmė

Sitokia pagarba, reiškiama nugalėtojams, kaip tik ir žadino graikų jaunimą siekti pergalės vainiko, laurų arba diržo, laimint tuo būdu aukščiausią savo tėvynės pagarbą. Kiek mums rodo Pindaro poezija, šitoji pagarba nebuvo tiktai tuščias šūkavimas nugalėtojui palinksminti. Jaegeris sako, kad Pindarui „nugalėjimas reiškė aukščiausios žmogiškosios dorybės apsireiškimą"[22]. Nugalėto-

---

19 Le sens religieux des jeux antiques, 396 p. Paris 1930.

20 Plg. op. cit. 402 p.

21 Geschichte der Erziehung, 120 p.

22 Op. cit. 279 p.

juje graikai matė įsikūnijusį savo gyvenimo idealą, savo kūrybos rezultatų gyvą ir konkrečią apraišką. *Nugalėtojas buvo graikiškosios paideios padaras.* Todėl triumfaliai pagerbdami nugalėtoją, graikai džiūgavo sykiu ir dėl savo kultūros laimėjimų. Pedagoginiu atžvilgiu šitoji pagarba turėjo reikšmės, nes čia jaunimas siekė ne tiek individualios garbės, kiek graikiškosios dvasios apsireiškimo per individualius savo žygius.

3. Graikų ugdymo tipai

a. Spartos ugdymas

Savo gyvenimu ir savo ugdymu Sparta yra pirmykščio graikiško gyvenimo ir ugdymo tęsinys. Šitas pirmykštis graikų gyvenimo ir ugdymo tipas, kuris buvo sukurtas ir valdomas aristokratijos, buvo heroiškas tipas, pasižymįs savo kilnumu, aukštu dorybės vertinimu ir sykiu paprastumu bei griežtumu. Spartoje šitos ypatybės kaip tik ir išsiliko .Kiek Atėnuose įsigalėjo demokratinis gyvenimo bruožas, tiek Sparta visą laiką pasiliko aristokratijos persvaroje. Nors Sparta nepasižymėjo nei mokslu nei menu, bet ji pasižymėjo savo valstybiniu gyvenimu, o ugdymo istorijoje ji sukūrė savotišką tipą, kuris jau ir graikų gyvenime turėjo didelės reikšmės. Spartos ugdymas buvo ištikimas jos gyvenimo atvaizdas.

Trimis žymėmis charakteringas yra Spartos gyvenimas: 1. *vyriškumu,* 2. *valstybiškumu* ir 3. *karingumu.*

Vyriškumas

Sparta iš esmės buvo *vyrų valstybė.* Antisthenas, keliaudamas iš Atėnų į Spartą, charakteringai yra pasakęs: „Aš atvykau iš moterų kambario į vyrų salę“. Moterys Spartoje neturėjo visuomeninės įtakos. Valstybė ir visas viešasis gyvenimas buvo apspręstas vyrų.

Apskritai visas Spartos gyvenimas labai primena pirmykštės totemistinės kultūros gyvenimą. Santykiai su moterimis, vyriškojo prado persvara, amžiaus klasės rodo, kad Spartoje totemistinis principas iš tikro buvo įsiveržęs į gyvenimo paviršių, nors šiaip graikai buvo daugiau nomadinio tipo atstovai.

Spartos visuomenė buvo padalinta į griežtas klases pagal amžių: *vaikų* klasė nuo 7 ligi 18 metų, *jaunuolių* klasė nuo 18 ligi 30 metų, *vyrų* klasė nuo 30 ligi 60 metų ir *senių* klasė nuo 60 ligi mirties. Visos šitos klasės buvo viešosios institucijos visuomenės gyvenime. Jos turėjo savus namus, savus papročius, savus susirinkimus, savas puotas. Jos buvo skiriamos tik vyrams. Moterys jose dalyvauti negalėjo.

Valstybiškumas. Antras Spartos gyvenimo bruožas buvo josios *valstybiškumas.* Niekur kitur valstybinis gyvenimas nebuvo taip vertinamas, kaip Spartoje. „Nuostabiausias dalykas, sako Jaegeris, kurį sukūrė Sparta, buvo jos valstybė“[23]. Tiesa, visi graikai buvo didelės valstybinės sąmonės žmonės. Vis dėlto aukščiausio laipsnio šitoji sąmonė pasiekė Spartoje. Čia žmogus buvo absoliučiai palenktas valstybei. Visos gyvenimo institucijos, visa gyvenimo kūryba savo prasmę matė valstybės gerovėje. „Visos spartiško gyvenimo formos, sako Franzas ,teisė, dorovė, religija, menas, ūkis gavo giliausią prasmę tiktai iš valstybės“[24].

Karingumas Trečias Spartos gyvenimo bruožas buvo josios *karingumas.* Spartiečių valstybė pradžioje turėjo apie 9000 šeimų, kurių 4 šimt. prieš Kristų tebebuvo tiktai apie 1000. Šita saujelė žmonių valdė apie 30.000 šeimų, kurios asmeniškai buvo laisvos, bet kurios neturėjo jokių politinių teisių. Šitie žmonės vadinosi *periokais**. Pridėkime prie jų didelį skaičių vergų, vadinamų helotais*, kurie neturėjo nei teisių nei laisvės. Savaime suprantama, kad jeigu spartiečiai norėjo šitą masę suvaldyti ir sutvarkyti pagal savo įstatymus, jeigu jie norėjo apsiginti nuo gausingesnių kaimynų, jie turėjo ugdyti karingumą ir karišką drausmę labai stiprinti. Todėl karo dvasia žymu visame Spartos gyvenime. J. Burckhardtas gražiai pastebi, kad „šitoji tauta apskritai yra kariuomenė, o jos valstybė yra kariuomenės stovykla (stratopedou politeia)“[25]. Drausmė, susiklausymas, prievarta čia buvo paprasti gyvenimo reiškiniai. Žodžio laikymas, klusnumas įstatymams, solidarumo jausmas, narsumas, drąsumas buvo spartiško žmogaus dorybės.

---

[23] Op. cit. 116 p.

[24] Op. cit. 273 p.

[25] Griechische Kulturgeschichte, 108 p.

Šitos pagrindinės žymės, kurios apsprendė Spartos gyvenimą, sykiu apsprendė ir josios ugdymą. Spartos ugdymas taip pat pasižymi *vyriškumo, valstybiškumo ir karingumo* bruožais.

Vyriškumas ugdyme

Vyriškumas Spartos ugdyme apsireiškė šeimos gyvenimo savotišku supratimu ir vyrišku mergaičių ugdymu. *Moterystės ir šeimos prasmė Spartoje buvo pagimdyti kuo daugiausia ir kuo sveikiausių vaikų.* Silpni vaikai būdavo išmetami. Kad vaikai gimtų sveiki ir kad jų gimtų daug, spartiečiai nemaža dėmesio kreipė į susituokiančiųjų pasirinkimą. Šiam reikalui lyčių santykiai Spartoje buvo gana laisvi. Mergaitės visiškai nuogos pasirodydavo miesto gatvėse, kas kėlė pasipiktinimą visoje Graikijoje. Moterys nešiojo tam tikrą drabužį, vadinamą peplos, kuris judant leisdavo pasirodyti nuogoms kūno dalims. Todėl spartietės buvo vadinamos šlauniarodėmis. Jaunimo šventės, gimnastika, lenktynės buvo atliekamos abiem lytims esant visiškai nuogoms. Šitie faktai Spartos lyčių santykius priartina prie totemistinės kultūros ir atskleidžia vyriškąjį jų charakterį.

Iš kitos pusės, *mergaičių auklėjimas buvo vedamas vyriška linkme.* Mergaitės turėdavo gimnastikuotis, kaip ir berniukai: bėgti, mėtyti diską ir svaidyti jietį, plaukyti ir atlikinėti kitokias vyriškos gimnastikos pratybas. Be abejo, šita gimnastika labai grūdino mergaičių kūną. Bet sykiu ji auklėjo jas vyriškajam gyvenimo būdui.

Valstybiškumas ugdyme

Valstybės įtaka auklėjimui Spartoje buvo labai didelė. Vyriškasis jaunimas nuo 7 metų amžiaus buvo paimamas iš šeimos ir auklėjamas savotiškuose bendrabučiuose arba savotiškose kareivinėse. Šito auklėjimo tikslas buvo geras karys ir tvirtas periokų bei helotų valdytojas. Šeimos arba asmens gyvenimui žmogus Spartoje nebuvo rengiamas. Jis buvo rengiamas tiktai viešojo gyvenimo funkcijoms: *kariauti ir valdyti.* Spartoje buvo ugdomas pilietis - hoplitas, bet ne žmogus - asmenybė. Jaunimas viešojo arba valstybinio auklėjimo įstaigose išbūdavo nuo 7 ligi 20 metų. Nuo 18 ligi 20 metų jaunuolis buvo vadinamas *efebu**. Tai buvo specialaus pilietinio auklėjimo metai. Pirmieji metai buvo skiriami gimnastikai arba kariniam paruošimui, antraisiais metais jaunuoliai keliaudavo po kraštą, susipažindavo su šalies papročiais ir gyventojais ir atlikdavo karo tarnybą pasie-

nio tvirtovėse. Pakeliamas į efebus jaunuolis turėdavo prisiekti: „Aš niekados neišniekinsiu šių šventų ginklų ir nepaliksiu savo eilės bendrininko, bet kovosiu už šventenybes ir už dievus, kaip vienas, taip ir su kitais“.

Karingumas ugdyme

Šalia valstybinio bruožo Spartos ugdyme prasikiša ir *karinis* pobūdis. Jaunimas valstybės tam ir buvo paimamas iš šeimos, kad būtų gerai paruošiamas kariniams reikalams. Fizinio lavinimo praktikos čia ypatingai buvo vertinamos. Bet jos tarnavo grynai praktiniam reikalui. Jomis nebuvo stengiamasi išskleisti paties vitalinio žmogaus prado. *Pagrindinis spartiškos gimnastikos uždavinys buvo išmokyti jaunimą karinio meno.* Todėl charakteringa, kad olimpiniuose žaidimuose spartiečiai turėjo labai nedaug laimėtojų: Pindaras neapdainuoja nė vieno spartiečio. Ligi Herodoto yra žinomas tik vienas laimėtojas spartietis, būtent karalius Demaratas. Kariškai praktinis fizinio lavinimo pobūdis neleido spartiečiams išvystyti kūno vispusiškai. Šiaip fizinis lavinimas buvo gana griežtas. Maudymasis šaltame kalnų upės Eurotos vandenyje buvo visų piliečių pareiga. Maitinimasis buvo labai kuklus. Drabužiai lengvi ir paprasti. Guolis kietas. Namai primityvūs. Vaikai ištisus metus lakstydavę basi. Kūno bausmės buvo kasdienis dalykas.

Net muzika buvo palenkta karo reikalams. Pasakojimai apie didvyrių gyvenimą bei jų darbus ir muzika buvo svarbiausi ir beveik vieninteliai Spartos ugdymo objektai. Skaityti ir rašyti nebuvo mokoma. Visi papročiai ir tradicijos buvo perduodamos gyvu žodžiu, daina ir garsais. Muziką spartiečiai labai mėgo. Burckhardtas pastebi, kad Sparta buvo vaizduojama moters su lyra pavidalu[27]. Bet šitoji Spartos muzika buvo karo dainos ir karo maršai. Muzika buvo griežtai apoloniško stiliaus, tonacija dorinė. Šokiai taip pat buvo įsigalėję. Bet tai buvo karo šokiai, tarp kurių pyrrichė užėmė svarbiausią vietą.

Ugdymo siaurumas

Spartoje buvo įsigalėjęs tiktai gimnastinis ir muzikinis lavinimas. Kitos lavinimo rūšys, kaip mūzinis plačia prasme, retorinis, matematinis, filosofinis, čia nerado jokio pasisekimo. Dėl to nei filosofijoj,

---

[27] Op. cit. 115 p.

nei meno istorijoje Spartos laimėjimai nėra minimi. Bet šiaip spartiečiai buvo praktinio proto, griežto ir greito sprendimo žmonės. Žinomas yra spartiečių lakonizmas kalboje, kas rodo jų proto aštrumą ir sugebėjimą įžvelgti į daiktų santykius. Apskritai reikia pastebėti, kad spartiškas ugdymo tipas buvo gana savotiškas. Jis reiškė palaikymą tų tradicijų, tų pedagoginių būdų ir priemonių, kurios vyravo tada, kai graikai dar gyveno pirmykštį didvyrių ir Homero epopejų gyvenimą.

b. Atėnų ugdymas

Kiek Sparta buvo pirmykščio *aristokratinio* graikų gyvenimo tęsinys, tiek Atėnai palaikė savyje pirmykštes *liaudies* tradicijas. Aristokratinis Spartos gyvenimo bruožas čia buvo pakeistas demokratiniu bruožu. Šitoji demokratija, šitoji išvidinė žmogaus laisvė Atėnus pastatė pirmoje vietoje ir leido jiems kultūriškai valdyti ne tik Graikiją, bet visą ano meto pasaulį, nors Atėnai, kaip miestas, į istoriją įėjo gana vėlai.

Du pagrindiniai bruožai charakterizuoja Atėnų gyvenimą: 1. *palinkimas į idealinę kultūrą* ir 2. *šeiminis-privatinis pobūdis.*

Ideališkumas

H. Franzas gražiai pastebi, kad Atėnuose „dvasios aristokratija nugalėjo kraujo aristokratiją“[28]. Spartiečiai stengėsi palaikyti savo kilnumą fizinio tipo grynumu ir kilnumu. Tuo tarpu atėniečiams pirmoje eilėje rūpėjo žmogaus dvasios išsivystymas ir josios ištobulinimas. Atėnų gyvenime graikų dvasia savotiškai pasisuko kita linkme, negu ėjo karinis Spartos gyvenimas. Tai buvo pasukimas nuo karinės dvasios į dvasines vertybes: į mokslą, į meną, į filosofiją. Dėl to kiek Sparta filosofijos ir meno istorijoje yra nežinoma, tiek Atėnai šiose srityse pasiekė tokių laimėjimų, kurie ir šiandien stebina visą pasaulį.

Šeimiškumas

Antras Atėnų gyvenimo bruožas yra *šeiminis - privatinis pobūdis.* Spartos gyvenimas daugiausiai vyko viešumoje. Tuo tarpu Atėnuose šeima buvo tasai narvelis, kuris gaivino viešąjį gyvenimą. Spartoje šeima buvo tam, kad pagimdytų sveikų piliečių. Tolimesniu jų ugdymu jau rūpinosi valstybė. Tuo tarpu Atėnuose šeima tarnavo ne

[28] Op. cit. 279 p.

tik žmonių giminei didinti, bet ir jai auklėti. Žmogus čia nebuvo iš šeimos atimamas, kaip Spartoje. Čia jis pasilikdavo visą laiką. Savo visuomeninėms funkcijoms atlikti jis naudojosi šeimos pagalba ir šilima. Valstybė Atėnuose nesikišo tiek toli į privatinį gyvenimą, kaip Spartoje. Todėl privatinis gyvenimo pobūdis Atėnuose nebuvo sunaikintas. Žmogus čia buvo laikomas pirmoje eilėje asmenybe, o tik paskui piliečiu. Kiek Sparta buvo *įstatymų valstybė* (Gesetzstaat), tiek Atėnai buvo *teisės valstybė* (Rechtsstaat). Žmogaus teisės čia buvo gerbiamos ir saugojamos.

Šitie pagrindiniai Atėnų gyvenimo bruožai žymu yra ir jų ugdyme. Atėnų ugdymas yra idealinio pobūdžio ir sykiu turi tam tikrą privatiškumo-šeimiškumo bruožą.

Ideališkumas ugdyme

Atėnuose buvo visi minėti ugdymo laipsniai, pradedant gimnastiniu ir baigiant filosofiniu. Fizinio lavinimo persvaros čia nebuvo. Atėniečiai mėgo gimnastiką ir šiam reikalui turėjo net kelis gymnasionus. Bet čia gimnastika nebuvo skiriama kokiam nors praktiniam reikalui, kaip Spartoje. Ji nebuvo utilitarinė, bet idealinė. *Per gimnastiką atėniečiai norėjo įdvasinti kūną.* Todėl ir olimpinių žaidimų nugalėtojai daugiausia buvo atėniečiai. Šiaip atėniečių ugdymas daugiausiai ėjo idealijų linkme. Jie mokėsi skaityti ir rašyti, jie mėgo muziką ir poeziją, jie išvystė retoriką ir ją įvedė į lavinimo sistemą, jie turėjo garsiausių filosofų ir geriausių filosofijos mokyklų. Atėniečių ugdymo idealinė linkmė yra žymu ir ugdymo sąrangoje ir jų didaktinėje kryptyje. Savo sistemoje jie daugiausiai vietos skyrė idealijoms. Didaktinė jų linkmė stengėsi ruošti ne specialistus, ne praktikus, bet išlavinti žmogaus galias ir jį paruošti gilesniam būties pažinimui.

Šeimiškumas ugdyme

Šeiminis - privatinis Atėnų ugdymo bruožas yra žymu ten, kur šeima susidūrė su valstybe. Spartoje jaunimas, kaip buvo minėta, nuo 7 metų amžiaus buvo iš šeimos paimamas ir atiduodamas valstybei. Šeima Spartoje beveik jokių ugdymo funkcijų svarbesniuose žmogaus išsivystymo tarpsniuose nėjo. Tuo tarpu Atėnuose jaunimas nuo 7 metų lankydavo įvairias mokyklas: gramatikų, kitaristų, retorių ir filosofų, bet jis visados grįždavo į šeimą. Jaunimo bendrabučių, savotiškų kareivinių Atėnuose nebuvo. Taip

pat valstybė Atėnuose tiek toli nesikišo į ugdymą, kaip Spartoje. Tiesa, ji kontroliavo pedagoginį darbą ir jo kryptį. Bet pati savų ugdymo institucijų neturėjo. „Gimnasionai, kuriems vadovavo gymnasiarchas, pastebi Franzas, buvo vienintelės valstybinės mokyklos Atėnuose“[29]. Tikrumoje jie buvo daugiau gimnastikos pratimų vietos ir susirinkimų salės, negu mokyklos tikra prasme. Šiaip net ir viešuoju pilietiniu auklėjimu Atėnuose rūpinosi šeima arba atskiri asmens. Šeimos gyvenimo formos, šeimos šventės, puotos įvesdavo jaunimą į valstybinį gyvenimą. Atėniečiai ugdyme išlaikė pusiausvyrą tarp žmogaus asmenybės ir jo pilietybės.

Šitie gyvenimo ir ugdymo bruožai padarė, kad Atėnai tapo tikrąja *kultūrine valstybe* (Kulturstaat), kur kultūrinis gyvenimas buvo nepaprastai intensyvus ir kūrybiškas. Nors Atėnų ugdymas nėra toks vieningas, kaip Spartos, užtat jis yra žmogiškesnis, nes savo įviarumu kaip tik labiau patenkino žmogiškosios prigimties įvairumą ir jósios norą individualizuotis. Štai kodėl jis sugebėjo išauklėti visą eilę nepaprastos reikšmės genijų ne tik graikų, bet ir visos žmonijos kultūrai.

---

[29] Op. cit. 280 p.

III. Graikų pedagogai

Turinys: 1. Pythagoras. — 2. Sokratas. — 3. Platonas. — 4. Aristotelis.

Literatūra: 1. *H. Benno*, Plato als ethischer Erzieher, Langensalza 1926. — 2. *W. Jaeger*, Platos Stellung im Aufbau der griechischen Bildung, Leipzig 1928. — 3. *W. Jaeger*, Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung, Berlin 1923. — 4. *P. Natorp*, Platos Staat und die Idee der Sozialpädagogik, 1895. — 5. *N. Nelson*, Die sokratische Methode, Göttingen 1929. — 6. *W. Pohl*, Platonische Erziehungsweisheit, Regensburg 1928. — 7. *J. Stenzel*, Plato der Erzieher, Leipzig 1928. — 8. *O. Willmann*, Pythagorische Erziehungsweisheit, Freiburg i. Brsg. 1922. — 9. *O. Willmann*, Aristoteles als Pädagog und Didaktiker, Berlin 1909.

1. Pythagoras

Savo mąstymo būdu ir savo pažiūromis Pythagoras stovi tarp Graikijos ir Rytų. Jis jungia savyje Rytų išmintį ir religines misterijas su graikų racionalumu ir jų palinkimu į diskursyvinį mąstymą. Gimęs Samos saloje apie 582 metus prieš Kristų, Pythagoras, sakoma, ištisus 22 metus gyveno Egipte. Pasakojama, kad jis buvęs net Babilonijoje, kad susidūręs su Zoroastra ir iš jo pasimokęs Rytų išminties. Galimas daiktas, kad visi šitie pasakojimai yra tik legendos. Bet jie rodo, kiek patys graikai Pythagorą laikė artimu Rytams. Samos tirano Polykrato spaudžiamas Pythagoras paliko savo gimtinę ir persikėlė Žemutinėn Italijon į Krotoną, kuris buvo anuo metu savotiška graikų kolonija. Čia jis ir pradėjo pedagoginį bei filosofinį savo veikimą, greitu laiku sutelkęs aplink save būrį žmonių, kurie ir davė pradžią vadinamajai Pythagoro mokyklai arba Pythagoro rateliui.

Įstojimas ratelin

Phythagoro mokykla arba ratelis, kaip pastebi H. Franzas, nebuvo mokytų žmonių mokykla, bet bendruomeninė mokinių sąjunga religiniams ir pedagoginiams tikslams[1]. Įstojimas į šį ratelį nebuvo lengvas. Visų pirma Pythagoras ištirdavo kandidato fizionomiją. *Pythagoras yra pirmas Vakarų fizionomikas.* Jis taip pat daug dėmesio kreipdavo į suvokimo aštrumą, į atmintį, į orientaciją arba, kaip jis pats sakydavo, į sugebėjimą iš žinomo dalyko surasti nežinomą. Kas nustebdavo priėjęs naują dalyką, tam Pythagoras nepripažindavo suvokimo gabumų, nes sakydavo šio naujo dalyko jis priėjęs netyčiomis, dėl to ir stebįsis. Priimtieji į ratelį mokiniai sudarė ne tik mokymosi, bet ir gyvenimo bendruomenę. Todėl savo turtą paprastai jie atiduodavo į bendrą ratelio iždą.

Gyvenimas ratelyje

Gyvenimas Pythagoro ratelyje buvo griežtai sutvarkytas. Rytą atsikėlę mokiniai eidavo pasivaikščioti vieni, nuošalioje vietoje, ant kalnelių, prie maldyklų, vadinasi, tokiose vietose,kurios žadino rimtį ir susitelkimą. Šitų pasivaikščiojimų metu jie nesikalbėdavo tarp savęs ir nesimaišydavo tarp žmonių. Po pasivaikščiojimo visi gimnastikuodavosi. Vidudienį būdavo pietūs, tik duona ir medus. Po jų kiekvienas skyrium dirbdavo savo darbą. Vakare vėl būdavo pasivaikščiojimas jau po du ar po tris. Dabar mokiniai prisimindavo, ką buvo išmokę dienos metu. Po pasivaikščiojimo visi eidavo maudytis ir paskui valgyti vakarienės. Prie stalų paprastai būdavo po 10 vietų. Vakarienę pradėdavo, nuliedami vyno ir melsdamiesi. Valgydavo duoną, vaisius, daržoves, retai žuvis. Mėsos Pythagoro mokiniai nevalgydavo. Gėrimui vartojo vyną. Vakarienė baigdavosi prieš saulėleidį. Po vakarienės būdavo skaitymas. Skaitydavo jauniausiasis, o skaitymą parinkdavo seniausiasis. Prieš išsiskirstant poilsio, jis dar sykį primindavo svarbiausius įsakymus: dievų baimę, gyvų daiktų pasigailėjimą, maldingumą ir k. Tada kiekvienas eidavo į savo guolį, kuris buvo kietesnis, negu paprastai. Pythagoro mokiniai dėvėdavo baltus lininius drabužius.

Santykiai tarp Pythagoro ir jo mokinių buvo labai savotiški. Pythagoras perteikdavo savo mokiniams išmintį, paste-

---

[1] Op. cit. 280 p.

bi O. Willmannas, „ne tiek kaip filosofas, kiek kaip pranašas ir religijos steigėjas“[2]. Todėl mokiniai savo mokytoją ne tik gerbė, bet tiesiog net garbino, kas iš dalies daugeliui atrodė, kaip nepagrįstas žmogaus kultas. Su jaunesniaisiais mokiniais Pythagoras susitikdavo labai retai. Kai juos mokydavo, jie jo nematydavo, tik girdėdavo jo balsą, einantį iš po uždangos, skyrusios Pythagorą nuo klausytojų. Mistinis Pythagoro ratelio bruožas apsireiškė net išviršinėse aplinkybėse.

Pythagoro ratelio mokiniai buvo suskirstyti į keturias klases arba į keturis laipsnius.

Akustikai

Pirmojo laipsnio arba pirmosios klasės mokiniai vadinosi *akustikais* arba *akusmatikais* dėl to, kad jie negalėjo kalbėti, o turėjo visą laiką tiktai klausyti. *Tylėjimo pratybos buvo pirmutinės, per kurias turėjo pereiti kiekvienas Pythagoro mokinys.* Šitų pratybų ilgumas priklausė nuo mokinio ypatybių. Paprastai jos trukdavo nuo 2 ligi 5 metų. Akustikas arba akusmatikas šiuo metu galėjo tiktai klausytis, ką kiti kalba, nieko neklausinėdamas ir net neparodydamas, kad ko nors nesupranta arba su kuo nors nesutinka. Šitas tylėjimo pratybas Pythagoras labai vertino. Jos turėjo mistinės religinės ir pedagoginės reikšmės. Tylėjimas turėjo būti lyg ir įvadas į misterijas, kurios atsiskleisdavo tiktai ketvirtajame laipsnyje. Bet jau iš pat pradžios mokiniai turėjo jausti, kad jie čia susiduria su aukštesniais ir šventesniais dalykais, kurių akivaizdoje reikia nutilti ir susitelkti. Iš kitos pusės, tylėjimo pratybomis Pythagoras lavino ir valdė žmogaus smalsumą bei norą klausinėti, kuris dažnai išblaško ir neleidžia sistemingai prieiti prie gilesnio pažinimo. — Pats šio pirmojo laipsnio mokymas buvo grynai *mūzinis*. Čia buvo duodama mokiniams nurodymų apie mitus, apie kultą; čia jie buvo pratinami dalyvauti religinėse apeigose; čia jie turėdavo atsiminti atskiras vietas iš Homero ir Hesiodo. Jiems taip pat būdavo aiškinama kai kurių simbolių prasmė. Jiems buvo duodama dorinių pamokymų trumpų posakių pavidalu.

Matematikai

Antrojo laipsnio arba antrosios klasės mokiniai ne tik galėjo, bet ir turėjo kalbėti. Kiek pirmojo laipsnio mokiniai buvo pasyvūs klausytojai, tiek antrojo

---

[2] Pythagoreische Erziehungsweisheit, 83 p. Freiburg i. Brsg. 1922.

laipsnio mokiniai turėjo patys susirasti ir išsiaiškinti kiekvieno klausimo pagrindus. *Savarankiškumas ir savaveiklumas čia buvo svarbiausi mokymosi principai.* Šio laipsnio mokiniai buvo vadinami *matematikais,* nes jų studijų abjektai buvo matematiniai: aritmetika, geometrija, astronomija, Pythagoro metu vadinama astrologija, ir muzikos teorija.

Fizikai

Antrasis laipsnis turėjo paruošti mokinius gilesniam pasaulio supratimui, kuris jiems atsiskleisdavo trečiajame laipsnyje. Trečiojo laipsnio mokiniai buvo vadinami *fizikais.* Fizikos terminu Pythagoras suprato mokslą apie daiktų prigimtį. Tai buvo daugiau, negu mūsų dienų fizika. Be gamtinių žinių Pythagoras šiame laipsnyje teikė savo mokiniams ir metafizikos. Fizika čia apėmė maždaug tai, ką Platonas vadino dialektika, o Aristotelis pirmąja filosofija. Tai buvo ontologijos ir gamtos filosofijos junginys. Tikrumoje todėl šitas laipsnis buvo filosofinis, nors ir ankštai susietas su matematika ir su gamtos mokslais.

Santykius tarp minėtų trijų laipsnių didaktiniu atžvilgiu O. Willmannas taip charakterizuoja: „Akusmatikų laipsnis yra atminties darbo laipsnis, matematikų laipsnis yra mokslinio prusinimo laipsnis ir fizikų laipsnis yra mokslinių studijų laipsnis“[3]. Čia matyti, kaip architektoniškai buvo suręsta visa Pythagoro ratelio santvarka. Nuo paprasto įsiminimo per įgudimą ir įpratimą mokiniai eidavo prie daikto esmės pažinimo ir prie tikrųjų studijų.

Sebastikai

Bet aukščiausios ir giliausios išminties mokiniai patirdavo ketvirtajame laipsnyje. Šio laipsnio mokiniai buvo vadinami *sebastikais,* vadinasi, Dievo garbintojais arba religininkais. Pirmieji trys laipsniai tikrumoje buvo tik parengimas tikram Pythagoro ratelio gyvenimui, kuris buvo grindžiamas misterijomis, tikėjimu ir kultu. Mokydamas matematikos ir fizikos, Pythagoras stengėsi, kad per daiktų pažinimą mokiniai galėtų nujausti patį giliausią daiktų pagrindą ir pirmąją jų priežastį, kurią sudaro religija. Todėl šis ketvirtas laipsnis buvo grynai religinis. Čia Pythagoras dėstydavo savo mokiniams tikėjimo tiesas, mistiką, religines

---

[3] Op. cit. 79 p.

misterijas, vadinasi, savotišką teologiją: *hierós lógos*. Čia mokiniai buvo įpratinami į liturgines praktikas ir įvedami į religines misterijas. Su šiuo ketvirtuoju laipsniu buvo susietas ir dorinis auklėjimas. Pythagoras nepasitenkindavo bendru religiniu auklėjimu. Jis, kaip sako O. Willmannas, „šventiems veiksmams ir kulto mitams teikė gilesnės monoteistinės prasmės“[4]. Pro graikiškąjį politeizmą Pythagoras įžiūrėjo vieno Dievo buvimą, ir tai, gal būt, buvo didžiausia ketvirtojo laipsnio išmintis.

Pythagoro reikšmė

Ugdymo istorijai Pythagoras yra reikšmingas trimis atžvilgiais. Visų pirma *jis aiškiai ir sąmoningai į ugdymo pagrindus padėjo religiją*. Religinio pobūdžio turėjo tylėjimo pratybos pirmajame laipsnyje, religijai paruošti buvo skiriami antrasis ir trečiasis laipsniai, religijos mokslais ir tiesomis buvo atbaigiamas viso ratelio lavinimas. Tokiu būdu religinis pradas Pythagoro ratelyje buvo sustiprintas ir aiškiai pabrėžtas. — Antra, *Pythagoras savo ratelyje organiškai sujungė individualinį ir visuomeninį ugdymo atžvilgius*. Jau pati ratelio organizacija reikalavo šios sintezės. Pythagoras ankštai jungė to paties laipsnio mokinius ir griežtai skyrė juos nuo kitų laipsnių. Šitokia santvarka buvo ne kam kitam, kaip tik bendram ratelio gėriui. Iš kitos pusės, tylėjimo pratybomis, darbu kiekvieno mokinio skyrium, nuolatiniu susitelkimu ir atsiskyrimu nuo kitų Pythagoras stiprino žmogaus asmenybę. Todėl neveltui apie Pythagorą yra sakoma, kad jis sujungė savyje Lykurgą ir Sokratą. Lykurgas davė graikams įstatymus, vadinasi, tvarkė visuomeninę gyvenimo pusę. Tuo tarpu Sokratas stengėsi išvystyti žmogaus asmenybę, vadinasi, tvarkė individualinę gyvenimo pusę. Pythagoro ratelyje abu šie atžvilgiai buvo siejami organiškon vienybėn. — Trečia, *Pythagoras įvedė į lavinimo sistemą matematiką, kaip dėstomąjį objektą*. Pythagorui skaičius buvo ne tik tam tikra daikto būsena, bet pati daikto esmė. Todėl vesdamas mokinius prie daiktų prigimties pažinimo, jis natūraliai juos vedė per matematiką ir jis pirmas matematines disciplinas įjungė į lavinimo sąrangą.

---

[4] Op. cit. 87 p.

Tekstai:

Jokių raštų Pythagoras nėra palikęs. Jo mokslas buvo perteikiamas gyvu žodžiu iš kartos į kartas. Vėliau įvairiuose graikų rašytojų veikaluose mes randame atpasakotas Pythagoro arba jo šalininkų pažiūras vienu ar kitu klausimu. Čia duodamas tekstas yra anoniminio pythagorininko pažiūros. Bet jos gražiai išreiškia Pythagoro nusistatymą akustikų auklėjimo atžvilgiu.

„Jie tikėjo, kad reikia atmintyje palaikyti visa, kas buvo išmokta ir pasakyta, ir kad žinių bei dėsnių bus galima tiek pririnkti, kiek jų išmokstąs ir atmintyje palaikąs organas sugebės priimti, nes tik šiuo organu galima pažinti ir pažintus dalykus palaikyti. Todėl atminčiai jie skyrė didelės reikšmės, ją labai rūpinosi, ją lavino ir besimokančio mokinio nepaleido tol, kol jis pirmuosius mokslo pagrindus buvo gerai įsidėjęs į galvą. Jie taip pat praktikavo atsiminti dienos pokalbius. Vienas pythagorininkas keldavosi iš lovos tik tada, kai atsimindavo visa, kas vakar buvo įvykę. Norėdamas atsiminti, jis taip elgdavosi. Jis bandydavo savo dvasioje atgaminti tai, ką buvo pasakęs arba girdėjęs, arba ką pirmam savo namiškių buvo paaiškinęs, paskui ką antram, trečiam. Tokiu būdu jis stengdavosi atsiminti visus iš eilės. Toliau jis bandydavo atsiminti, ką išėjęs iš namų sutiko pirmą, ką antrą, ką buvo pasakęs pirmam, ką antram, trečiam. Tokiu būdu jis atsimindavo ir visus kitus daiktus. Jis stengėsi atgaminti savo dvasioje visą dienos eigą, bandydamas įsivaizduoti buvusių įvykių eilę, kaip jie vyko, kiekvienas skyrium. Jeigu keldamasis jis turėjo daugiau laiko, jis bandydavo atsiminti tokiu pat būdu, kas buvo įvykę jau užvakar. Jie stengdavosi savo atmintį įpratinti dar toliau siekti. Jų manymu žinojimo, patyrimo ir įžvalgumo atžvilgiu nėra nieko svarbesnio, kaip atminties gabumas“.

„Jie teigė, kad nuo pat vaikystės maitinimasis turįs būti sutvarkytas. Jie mokė, kad tvarka ir santūrumas yra gražūs, o netvarka ir nesantūrumas biaurūs“.

„Jie manė, kad pabarimus ir papeikimus, jų vadinamus įspėjimais, senesnieji jaunesniesiems turį padaryti labai taktiškai ir atsargiai. Su įspėjamuoju reikią elgtis taip, kad jis jaustų spinduliuojančią meilę ir palankumą, nes tik tokiu būdu įspėjimas yra pritaikintas ir naudingas“.

Cit. W. Cappelle, Die Vorsokratiker. Die Fragmente und Quellenberichte, 500—501 p. Leipzig 1935.

2. Sokratas

Graikų dvasinio gyvenimo istorijoje Sokratas užima labai savotišką vietą. Sokrato pasirodymas baigė graikuose naivaus pasitikėjimo tradicija periodą. Jo vietą užėmė refleksija, sąmoningas pažinimas gerų ir blogų tradicijos pusių. Sokratas nesukilo prieš tradicijas, kaip sofistai. Jis tik reikalavo pažinti, kodėl kas nors yra gera ir kodėl kas nors yra bloga. Pats žmogus turėjo spręsti apie tradicijos teikiamų vertybių reikšmę ir pats turėjo apsispręsti jas priimti arba atmesti. Tai buvo atsigrįžimas į žmogaus asmenį, ir Sokratas buvo šio atsigrįžimo pionierius. Jau anksčiau minėta, kad graikai ypatingai vertino žmogų, kaip bendruomenės narį. Sokratas stengėsi pabrėžti žmogų, kaip asmenį. Todėl jis reikalavo save ištirti, save pažinti, apsispręsti pagal savo įsitikinimus, pagal savo išvidinį daimonion*, kuris esąs ne kas kita, kaip dievų balsas žmogaus viduje. Šio daimonion klausymas vertė Sokratą atsidėti savam darbui, jis jį nuvedė į kalėjimą ir galop į mirtį. Gimęs apie 470 m. Atėnuose, atsidėjęs graikų tautos auklėjimui ir mokymui, buvo įskųstas negerbiąs dievų ir tvirkinąs jaunimą, rastas kaltas ir nubaustas mirtimi. Draugai buvo sudarę progą pabėgti, bet Sokratas atsisakė, pasirinkdamas garbingą mirtį. Paskutinių Sokrato valandų aprašymas Platono *Phedone* yra gražiausia Sokrato gyvenimo ir veikimo apologija.

Dorybės supratimas

Žmogaus asmens pabrėžime glūdi šaknys ir to garsaus Sokrato posakio, kad *žinojimas yra dorybė*. Tai nėra intelektualizmas. Žinojimu čia Sokratas supranta ne kokį nors iš viršaus įdiegtą pažinimą, ne paprastą numanymą, bet tobulą įžvelgimą į giliausius daiktų ir principų santykius, žinojimą, kuris kyla žmogui iš vidaus ir todėl apima visą žmogų, pastūmėdamas jį veikti pažinta linkme. Šitoks žinojimas turi būti absoliučiai savas. Jo negali duoti nei tradicija nei autoritetas. Jis turi būti paties žmogaus prieitas, iš jo dvasios kilęs. Jis turi būti jo paties. Tik tada, kai žmogus pats prieina tiesą, kai jis pergyvena jos gimimą savo dvasioje, tik tada jis sugeba pats save apspręsti pagal tiesos reikalavimus ir tada žinojimas yra dorybė. Štai kodėl

Sokratas ir veikė taip, kad jis tik pagelbėjo tiesai gimti žmogaus dvasioje. Jis buvo tik akušeris, tik pagelbininkas, o tiesą ir žinojimą gimdė pati dvasia. Jis tik jai padėjo, nurodydamas kelią ir šalindamas kliūtis. Savotišką Sokrato filosofavimo būdą galima suprasti tik gerai supratus jo posakį, kad žinojimas yra dorybė.

Metodo pagrindas

Ant šito posakio yra pastatytas visas vadinamasis *sokratiškas metodas*, kuriuo Sokratas pasidarė reikšmingas ugdymo istorijoje. Specialiai jis nebuvo pedagogas: nei praktikas, nei teoretikas. Ugdymo klausimų jis nenagrinėjo ir specialiai pedagoginiam darbui nebuvo atsidėjęs. Jis nagrinėjo tiktai etinius ir metafizinius klausimus. Bet šitų klausimų nagrinėjimo būdas buvo toksai savotiškas ir tiek naujas, kad jis Sokratą padarė vienu iš didžiausių žmonijos ugdytojų. Modernioji pedagogika, ugdymo vyksme pabrėždama vad. „vaisingąjį momentą" ir ugdytojo darbą laikydama tiktai sąlygų parengimu šitam momentui atsirasti, kaip tik eina Sokrato pramintu keliu[5].

Pats Sokratas savo mokymo būdą yra pavadinęs *maieutike*, vadinasi, akušerės menu, norėdamas tuo pasakyti, kad jis pats čia yra tik padėjėjas ir kad pirmaeilis vaidmuo tiesos ieškojime ir radime tenka pačiai žmogaus dvasiai. Išviršinė Sokrato metodo pusė yra klausimai ir atsakymai. Sokratas niekados nėra dėstęs nuotakiu būdu. „Jis nemoko, pastebi A. Millot, jis klausinėja ir tuo būdu priverčia savo pokalbio dalyvius apmąstyti jų pačių motyvus"[6]. Bet šitas klausinėjimas anaiptol nėra žaidimas tuščiais žodžiais. Taip pat jis nėra diskusija ar disputas, kuriame esti ginama kuri nors tezė. *Pagrindinis Sokrato metodo bruožas yra tiesos ieškojimas bendromis jėgomis.* Sokratas tiesos ieško ir pats. Jis *tikrai* ieško, o ne tik moko, *kaip* ieškoti. *Jis yra tiesos ieškotojas, o ne tiesos didaktikas.* Todėl pokalbiuose nėra ginama kokia nors nuomonė, kuri iš anksto būtų žinoma. Bet čia bendromis jėgomis, kilus klausimui, stengiamasi surasti teisingas atsakymas. Štai kodėl tie

---

5 Plg. Fr. Copei, Der fruchtbare Moment im Bildungsprozess, Leipzig 1928.

6 Socrate, 53 p. Paris 1931.

Platono dialogai, kurie yra kilę iš vad. sokratiškojo tarpsnio Platono veikime, paprastai pasibaigia staiga, lyg ir nutrūkdami. Sokratas čia neformuluoja išvados, lyg norėdamas pasakyti: taip ir turėjo būti. Anaiptol! Jis tik priveda kalbėtoją prie tokios vietos, kur jam ir Sokratui išvada pasidaro staiga aiški. Todėl pasikalbėjimas toliau darosi nereikalingas. Dvasioje gema žinojimas, ir visi pokalbio dalyviai nutyla.

Metodo tarpsniai

Nagrinėjant kelią, kuriuo Sokratas eina sykiu su pokalbio dalyviais, galima surasti tris momentus. Visų pirma *Sokratas suardo pirmykštę, paprastai naivią, savimi pasitikinčio žmogaus pažiūrą į kokį nors klausimą.* Kiekvienas žmogus paprastai mano, kad jis galįs atsakyti į kiekvieną klausimą ir pareikšti savo nuomonę. Gavęs atsakymą, Sokratas kaip tik ir stengiasi parodyti, kad šitas atsakymas yra naivus, kad gilesnės klausimo esmės jis nepaliečia, kad jis yra net klaidingas. Bet Sokratas čia pats neįrodinėja ir neteigia. Jis tik taip stato klausimus, kad po kurio laiko pats atsakytojas pamato savo nuomonės naivumą, siaurumą ir klaidingumą. Atsakytojas pats patenka į tiesos kelią ir nustebęs pamato, kad tai, ką jis ligi šiol laikė tiesa, iš tikro yra paprasta klaida arba tik tiesos dalis. Šitokiu metodu Sokratas sugriauna ne tik pirmykštę pažiūrą, bet ir nekritišką pasitikėjimą savo atsakymais. Dialoguose galima pastebėti, kaip tolimesni atsakymai darosi labiau apgalvoti, gilesni, kaip atsakytojai klausimą suskirsto, apžvelgia iš įvairių pusių, o ne teigia akių plotu. Sokratas priverčia savo pokalbio dalyvius į tiesos ieškojimą įjungti visą savo dvasios pajėgumą. Tokiu būdu jis kaip tik pažadina žmogaus dvasią tiesos ieškoti pačioje savyje, o nelaukti, kol kitas ją pasakys. Sokratas pokalbio pabaigoje tik pakartoja tai, kas buvo formuluota dalyvių.

Antras momentas Sokrato metode yra *aukštesnio pažinimo noro pažadinimas.* Pamatęs, kad pirmykštė naivi pažiūra yra sugriauta, kad pirmykštis naivus pasitikėjimas savo nusistatymu yra išjudintas, klausiamasis pradeda trokšti prieiti prie aukštesnio pažinimo. Todėl kiek pradžioje jis buvo daugiau pats savo nuomonės dėstytojas ir aiškintojas, tiek toliau jis darosi nuoširdus tiesos ieškotojas ir pradeda labiau pasitikėti Sokratu, negu pačiu savimi. Bet išvidinis aktyvumas da-

bar pokalbio dalyviuose žymiai padidėja. Jeigu pradžioje jie dėstė savo jau turimas pažiūras, tai dabar, šioms pažiūroms griuvus, jie pradeda intensyviai veikti, kad vėl susidarytų naujas, šiuo atveju jau teisingesnes ir gilesnes pažiūras.

Galop ateina pats svarbusis trečias momentas — *aukštesnio žinojimo gimimas.* Sokratas taip priveda savo pokalbių dalyvius, kad šitas aukštesnis pažinimas jiems gema staiga ir esti jų pačių surastas ir paprastai formuluotas. Jiems vieną akimirką pasidaro aišku, kur yra tikras klausimo išsprendimas. Jiems paaiškėja klausimo esmė ir sykiu kyla atsakymas. Šitas atsakymas jiems yra dvigubai brangus: visų pirma jis juos išvaduoja iš klaidingos arba per siauros pirmykštės nuomonės, ir jis esti surastas jų pačių. Dėl to šitas naujas pažinimas yra žymiai tvirtesnis, negu pirmykštis. Jis apima visą žmogaus dvasią.

Šitas trečiasis momentas kaip tik ir sudaro moderniosios pedagogikos vadinamąjį vaisingąjį momentą. Sokratas yra jo pagrindėjas ir genialus meisteris parengti sąlygas jam atsirasti. Metodo atžvilgiu Sokratas ėjo priešingu keliu, negu Pythagoras. Pythagoro ratelyje mokiniai pradžioje tylėjo ir tiktai klausė. Sokratas prakalbindavo savo mokinius ir leisdavo jiems patiems klausinėti. Pythagoras stengėsi pats mokinius įvesti į aukštesnį pažinimą. Tuo tarpu Sokratas aukštesnę tiesą išviliodavo iš savo mokinių dvasios. Žmogaus asmens laisvė ir savarankiškumas Sokrato metode buvo pagerbiama aukščiausiame laipsnyje. Tai yra tie patys principai, ant kurių yra statoma visa modernioji pedagogika. Todėl neperdedant galima pasakyti, kad *moderniosios pedagogikos kūrėjas yra Sokratas.*

Tekstai:

Sokratas, kaip ir Pythagoras, mums nėra palikęs jokių raštų. Du yra šaltiniai, iš kurių mes matome Sokrato eitą kelią ir kuriuose randame jo idėjų: *Xenofonto* raštai ir *Platono* dialogai. Xenofontas daugiau kalba apie Sokrato etiką, Platonas daugiau apie jo metafiziką. Paskutiniu metu linkstama manyti, kad vis dėlto Platono dialoguose Sokrato vaizdas yra aiškesnis ir patikimesnis, negu Xenofonto raštuose. Tai ypač reikia pasakyti metodo atžvilgiu, kuris mums šiuo tarpu labiausiai ir rūpi. Čia duodamos ištraukos iš Platono *Eutiphrono* galės kiek pavaizduoti minėtus sokra-

tiškojo metodo tarpsnius. *Eutiphronas* yra laikomas vienu iš pirmųjų Platono dialogų, parašytų tada, kai Sokratas dar buvo tik pradėtas kaltinti, bet dar nebuvo teisiamas.

„...............................

Sokratas. Taigi atsimeni, jog ne to tavęs prašiau, kad pamokytum apie vieną ar du iš daugelio dievotų pasielgimų, bet apie pačią dievotumo sąvoką, sulig kuria viskas, kas dievota, yra dievota? Juk sakei (86 p.), kad jau iš pačios dalyko esmės kas bedieviška — yra bedieviška, o dievota lieka dievota? Ar atsimeni?

Eutifronas. Kaip gi.

S. Taigi pamokyk mane apie pačią šito dalyko esmę, kokia, būtent, ji yra, kad, turėdamas ją prieš akis ir laikydamas ją tam tikru saiku, tuoj pavadinčiau dievotą esant tavo ar kieno nors kito tokį pasielgimą, nesant tokiu — nepavadinčiau.

E. Na, jei taip nori, Sokratai, ir taip tau pasakysiu.

S. O gi noriu, noriu.

E. Taigi štai: kas yra dievams malonu, yra dievota, o kas nemalonu — bedieviška.

S. Puikiausiai, Eutifronai; kaip aš norėjau, kad atsakytum, taip man dabar atsakei. Tik ar tai tiesa, to dar kol kas nežinau, bet tu, aišku, pamokysi mane papildomai, kad tai tiesa, ką sakai.

E. Be abejonės.

S. Todėl negaišdami panagrinėkime, ką čia kalbame...“

Nagrinėjimas parodo, kad Eutifronas klysta. Jis priverstas pripažinti, kad jo pažiūra veda į nesąmonę.

„*S.* Taigi, sulig šitokiu pasakymu, ir dievota ir bedieviška būtų Eutifronai, tas pats dalykas.

E. Išeina, kad taip...“

Čia Eutifronas jau pradeda abejoti savo pirmykščiu posakiu ir Sokrato vedamas toliau jis ryžtasi pataisyti savo nuomonę.

E. Taip, aš pasakyčiau, kad dievota yra tai, ką visi dievai mėgsta, o priešinga tam, būtent, ko visi dievai neapkenčia, yra bedieviška.

S. Bene reikėtų, Eutifronai, vėl pagvildenti, ar taip gerai pasakyta? O gal liaukimės, ir taip tegul vienas mūsų iš antro ir iš kitų priima: kaip tik kas pasakys, jog taip kažkas yra — tuoj ir sutikti, arba atvirkščiai — panagrinėti, ką sako tas, kurs sako?

E. Reikia panagrinėti. Man bent rodosi, kad tatai dabar gerai pasakyta.

S. Netrukus, gerasai, mes tatai aiškiai sužinosim..."

Vėl Sokratas savo klausimais parodo, kad ir šitoji pataisa dievotumo esmės neatskleidžia, o nurodo „tik kažkokią atsitiktinę savybę, kuri pasireiškia tuo, kas dievota" (91 p.). Sokratas vėl nori išgirsti tikrą atsakymą.

S. ... Taigi būk malonus, neslėpk nuo manęs, bet dar kartą, iš pat pradžios, pasakyk, kas, galiausiai, yra dievota — vis viena, ar dievai tai myli, ar yra kokia kita to dalyko savybė; juk dėl to nesiginčysim. Tik malonėk pasakyti, kas yra dievota ir kas bedieviška?

E. Bet, Sokratai kažkaip nemoku pasakyti tau, ką manau. Sukasi vis kažkaip apie mus visa tai, ką prileisime, ir nenori pasilikti ten, kur pastatysim..."

Čia Eutifronas pasiekia tokią vietą, kada dingsta jo pasitikėjimas savimi, sugriūva jo pirmykštis žinojimas, ir jis pradeda norėti aukštesnio žinojimo, kurio pasiekti jam Sokratas pažada:

S. ... Kadangi tu, man rodos, ištvirkai, pats tau padėsiu, kaip mane pamokytum apie tai, kas yra dievota. Tik perdaug nesikamuok. Pažiūrėk gi, ar neatrodo tau būtina, kad viskas, kas dievota, būtų podraug ir teisinga?

E. Man, be abejonės, atrodo..."

Užvestas ant kelio, Eutifronas po kiek laiko bando vėl duoti jau naują atsakymą, kas yra dievotumas, bet labai nedrąsiai, tik Sokrato paragintas.

S. Taigi pamėgink ir tu panašiu būdu paaiškinti man, kuri dalis to, kas yra teisinga, yra tai, kas yra dievota...

E. Dabar tai jau, Sokratai, ir man atrodo, kad pamaldumas ir dievotumas yra toji teisingumo dalis, kuri liečia dievų tarnystę...

Čia vėl Sokratas pradeda kamantinėti Eutifroną, kokia yra šitoji tarnystė. Eutifronas pastebi, kad „tokia, Sokratai, kokia vergai tarnauja savo ponams' (93 p.). Bet vėl Sokratas išvysto klausimais Eutifrono mintį ir vėl parodo, kur ji veda.

S. Taigi Eutifronai, dievotumas būtų kaž koks kaip ir prekėmis pasikeitimas tarp dievų ir žmonių?

E. Tegu bus prekėmis, jei tau taip tinka pavadinti.

S. Betgi man tat visai netinka, nebent jei pripuolamai būtų tikra. Tačiau pasakyk man, kokią naudą turi dievai iš dovanų, kurias gauna iš mūsų? Nes ką mums duoda, kiekvienam aišku: jokio gero daikto mes neturime, kurio nebūtų mums jie davę. Bet kokia nauda jiems iš to, ką gauna iš mūsų? Arba gal mes tiek uždirbame iš ano prekiavimo su jais, kad viską gera imame iš jų, o jie iš mūsų nieko?

E. O ar manai, kad dievai turi naudos iš to, ką gauna iš mūsų?

S. Bet kas tada, Eutifronai, bus mūsų dovanos dievams?

E. Kas gi kita, manai, jei ne pagarba, garbingi atnašavimai, ir, kaip tik pasakiau, dėkingumo pareiškimai.

S. Taigi Eutifronai, dievota yra tai, kas pareiškiama dėkingumu, o ne tai, kas dievams naudinga ar malonu..."

Pokalbis eina prie galo, nes Eutifronas pats galų gale suvokė, kad dievotumas yra dievų garbinimas ir jiems dėkingumo reiškimas. Tiesa, jis dar bando vėl grįžti prie pirmykštės savo nuomonės, bet Sokratas jam neleidžia vėl iš naujo pokalbį pradėti, ir viskas baigiasi. Vaisingojo momento iškilimas Eutifrono dvasioje čia yra visai ryškus. Ypatingai šiame dialoge yra ryškus Eutifrono savimi pasitikėjimas ir galop šito pasitikėjimo praradimas.

Prof. M. Račkausko vertimas, Logos, 83—96 p. Kaunas, 1929 m. 1 nr.

3. Platonas

Nors Pythagoro ratelis ir Sokrato metodas turi didelės reikšmės ir ugdymo teorijai, ne tik ugdymo praktikai, bet nei Pythagoras nei Sokratas ugdymo teorijų nesukūrė. Pirmas Vakarų ugdymo teoretikas, plačiai apmetęs ir išvystęs pedagogines savo idėjas, yra *Platonas.* Gimęs apie 428 metus Atėnuose iš senos aristokratų giminės, jis 20 metų mokėsi filosofijos iš sykio pas Kratylą, Heraklitą, o vėliau pas Sokratą, su kuriuo jis draugavo ligi pat šio pastarojo mirties. Sokratui mirus, Platonas daug keliavo, daug aplankė kraštų, net buvo nuvykęs į Egiptą. Grįžęs į Atėnus, po kelių metų vėl atsidūrė Sicilijoje, kur norėjo įsteigti savo idealiąją valstybę. Po įvairių nepasisekimų grįžo į Atėnus, čia įsteigė savo mokyklą, kuriai vadovavo ligi pat mirties 347 metais.

Pedagogikos šaltiniai

Platonas buvo ne tik filosofas, bet ir valstybininkas. Jis yra sukūręs savą valstybės teoriją, laikydamas ugdymą geriausia ir vienintele priemone šitai teorijai realizuoti gyvenimo praktikoje. Todėl ir savo pedagogines pažiūras jis išdėstė ne kur kitur, kaip tik valstybiniuose savo raštuose. Platono pedagoginė teorija mums yra žinoma iš dviejų jo veikalų: iš *Politeia* ir iš *Nomoi.* Tarp šitų dviejų veikalų yra didelis laiko tarpas. *Nomoi* yra paskutinis Platono veikalas. Todėl jis yra savo pobūdžiu kiek kitoks, negu to paties turinio *Politeia.* Tai nereiškia, kad Platonas būtų atsisakęs savo idėjų. Ne! Jis tik pastebėjo, kad idealinė jo valstybės teorija šioje žemėje negali būti realizuota visu plotu. Todėl savo paskutiniame veikale jis ir kalba apie antrąją valstybę, kaip kompromisą tarp tikrovės ir idealo. Pedagoginės mintys šiuose abiejuose veikaluose taip pat skiriasi savo reikalavimų griežtumu. *Politeia* mums vaizduoja ugdymą tokį, koks jis tiesiog plaukia, logišku būtinumu, iš valstybinių Platono premisų. *Nomoi* jau duoda ugdymo tokį vaizdą, koks jis išeina idealui susidūrus su tikrove. *Nomoi* nerandame filosofų ugdymo, nes ir filosofų luomo ten nebėra. Apskritai, visas ugdymas jau žymiai švelnesnis ir konkretesnis, bet užtat ir mažiau platoniškas. Tai jau yra ne Platono idealistinės dvasios teorija, bet gyvenimo padiktuoti reikalavimai. Platoniška pedagoginė teorija

visu ryškumu spindi jo veikalo *Politeia* puslapiuose. Todėl atpasakodami Platono pedagogines pažiūras mes laikysime jo pirmykščių pažiūrų, kaip charakteringesnių visai jo pasaulėžiūrai ir visai jo minties linkmei.

Valstybės struktūra

Kurdamas savo idealinę valstybę, Platonas joje matė tris žmonių sluogsnius: 1. *maitintojus* (demiurgoi), kuriuos sudaro ūkininkai ir amatininkai, 2. *gynėjus* (phylakes), kuriuos sudaro kareiviai, 3. *valdytojus* (archontes), kuriuos sudaro filosofai. Platonas buvo įsitikinęs, kad žmogus pačia savo prigimtimi, savo gabumais tinka tik vienai kuriai sričiai ir todėl gerai gali dirbti tik vieną kurį darbą. Platono valstybėje, kaip jis pats sako, „nėra jokių dvilypių arba įvairialypių žmonių. Kiekvienas turi tiktai vieną vienintėlį pašaukimą... Mūsų valstybėje kurpius yra tiktai kurpius, o ne tuo pačiu ir jūrininkas; ūkininkas yra tiktai ūkininkas, o ne tuo pačiu ir teisėjas; kareivis yra tiktai kareivis, o ne tuo pačiu ir pirklys; ir taip su visomis profesijomis“[7]. Šituo principu remdamasis, Platonas visų pirma nustato atskirų jo valstybės sluogsnių prigimtį, jų ypatybes, charakterizuoja jų sielos struktūrą, o paskui ieško priemonių, kuriomis būtų galima tokių žmonių išsiugdyti. Ugdymas Platono valstybėje yra taip tvarkomas, kaip to reikalauja iš anksto nustatytas kurio nors sluogsnio idealas. Iš ugdymo Platonas šalina visa, kas šiam idealui yra nereikalinga arba kenksminga. Šiuo atžvilgiu H. Rolle teisingai pastebi, kad „ugdymo planas, kurį sudaro Platonas savo valstybėje, yra apmestas be jokių santykių su patyrimu, be jokio atsižvelgimo į realius gyvenimo faktus“[8]. Tai yra planas, išaugęs ne iš gyvenimo, bet iš idėjos ir taikomas gyvenimui iš viršaus. Nenuostabu, kad didele dalimi jis pasidaro utopiškas, ką jautė ir pats Platonas.

Platonas plačiau yra aprašęs tiktai du savos valstybės sluogsnius: *gynėjus* ir *valdytojus*. Maitintojai yra palikti nuošaliai kaip nereikšmingas veiksnys aukštesniam valstybės gyvenimui. Todėl ir ugdymo planai yra taikomi tik šiem dviem sluogsniam, tiktai gynėjams ir valdytojams.

---

7 Der Staat, 86 p. deutsch v. A. Horneffer, Leipzig, Kroner.

8 Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Pädagogik, 2 p. 1926.

Gynėjų charakteris

Gynėjo arba kario paskyrimas yra ginti kraštą ir nuolatos budėti sargyboje. Šitas pašaukimas, pasak Platono, reikalauja tam tikrų gabumų, tam tikrų sielos ypatybių, kurių Platonas randa dvi: *drąsą* ir *švelnumą*. Charakteringa, kad šitas ypatybes Platonas išveda, pasigaudamas naminių šunų pavyzdžio. „Tu žinai, sako Sokratas Adeimantui, kad visi šunes yra malonūs pažįstamiems žmonėms ir pikti nepažįstamiems" (59 p.). Šitame paprastame fakte Platonas įžiūri savotišką ypatybę, kurią vadina *filosofiškumu*, būtent, šunes skiria pažįstamą ir nepažįstamą žmogų grynai dvasiniu atžvilgiu, ne pagal naudą. Prie pažįstamo meilinasi tik dėl to, kad jį pažįsta, o svetimą puola tik dėl to, kad jo nepažįsta. „O ar tai nėra pažinimo meilė, jeigu savą ir svetimą atskiriama žinojimu ir nežinojimu? O pažinimo meilė vadinasi filosofija (ibd.)". Šitas ypatybes Platonas pritaiko ir savo valstybės gynėjams arba kariams. „Taigi, kas yra filosofiškas, drąsus, apsukrus ir tvirtas, tas bus geras savo valstybės saugotojas" (60 p.). Ir čia pat Platonas kelia klausimą, kaip tokių žmonių išsiugdyti.

Poezija

Rinkdamasis objektus gynėjams ugdyti, Platonas sustoja prie tradicijos sukurto gimnastinio ir mūzinio lavinimo, tik sukeičia jų eilę. *Platonui pirmiau eina mūzinis lavinimas, o tik paskiau gimnastinis.* Mūzinis lavinimas, pasak Platono, prasideda pasakomis, kurios, jam atrodo, turinčios vaikui labai didelės reikšmės. Pasakos prasideda anksčiau, negu kūno lavinimas, todėl ir mūzinis lavinimas pralenkia gimnastinį. Tiesa, pasakų teikiamas ugdymas esąs labai kuklus. Bet Platonui jis yra labai reikšmingas. „Vaikystėje yra aprėžiama ir įspaudžiama forma, kurią jie turi turėti"(61 p.). Todėl Platonas reikalauja, kad nevisos pasakos vaikams būtų sekamos, kad jas atrinktų valstybė, vienas motinoms bei auklėms rekomenduodama, kitas drausdama. Du dėsniai, pasak Platono, apsprendžia pasakų, mitų, legendų atranką: 1. *dievai yra priežastis ne visų daiktų, bet tiktai gerų,* 2. *dievai nėra niekšai, jie nesikeičia ir neklaidina, meluodami žodžiais arba darbais* (65—69). Situos dėsnius Platonas nustato todėl, kad anais laikais pasakojimuose dievai buvo vaizduojami kaip viso žmogaus likimo — gero ir blogo — priežastys ir sykiu kaip koki šposininkai, kurie prisiima įvairius pavidalus, gąsdina žmones ir krečia visokius

juokus bei kvailybes. Apie tokius dievus, pasak Platono, vaikai neturi nieko girdėti. Poetai ir pasakotojai turį laikytis šių dviejų dėsnių.

Homero kritika

Dėl to suprantama, kodėl Platonas aštriai kritikuoja Homerą ir Hesiodą, nes šių genijų kūriniai neatitinka minėtų dviejų dėsnių. Platonas į savo valstybę įsileidžia tik tokią poeziją, kuri žmogų drąsina, tvirtina, stiprina. Jokių raudų, jokios poezijos, kurioje būtų ašarų arba silpnumo. „Taigi, Glaukonai, jeigu sutiksi žmonių, kurie garbina Homerą ir sako, jis esąs Graikijos mokytojas ir kiekvienas jį turįs laikyti savu, pasiklausti jo patarimų, jį studijuoti ir visą gyvenimą tvarkyti pagal jo mokslą, būk šitiems žmonėms draugiškas ir atlaidus, nes tai geriausi pasaulio žmonės. Sutik su jais, kad Homeras yra didžiausias ir pirmasis tragedijų poetas. Bet būk įsitikinęs, kad į savo valstybę mes neįsileisime jokių kitų veikalų, kaip tik dievų himnus (343 p.) ir drąsių vyrų odes. Jei leisi įeiti prieskonių mūzai lyrinių ar epinių eilių pavidalu, tai tavo valstybėje karaliumi bus malonumas ir skausmas, o ne įstatymas ir protas, kurie visur yra gražiausi dalykai" (344 p.).

Muzika

Tokius pat reikalavimus Platonas stato ir *muzikai.* Jis smarkiai reikalauja kontroliuoti ir patį dainos tekstą, ir meliodiją, ir ritmą, ir tonaciją, ir instrumentus. Dainos *tekstui* tinka du minėti dėsniai, Dainos *meliodija* neturinti būti graudi, verksminga, liūdna. *Ritmas* neturįs būti migdąs. *Tonacija* neturinti būti moll. Platonas savo valstybėje palieka tiktai dorinę ir fryginę tonaciją, išmesdamas joninę* ir lydinę. Iš instrumentų Platonas įsileidžia tiktai lyrą ir citrą, smarkiai nepakęsdamas fleitos. „Mes neįnešame jokių naujybių. Mes tik Apolonui ir jo instrumentams duodame pirmenybę prieš Marsyją ir jo instrumentus" (89 p.). Meilė grožiui baigia platonišką mūzinio lavinimo planą, skirtą valstybės gynėjams.

Gimnastika

Po mūzinio lavinimo gynėjams eina *gimnastinis* lavinimas, kuris taip pat turi prasidėti dar vaikystėje. Platonas organiškai jungia gimnastinį lavinimą su mūziniu ir neskiria pirmojo kūnui, o antrojo sielai. „Kas mūzinį ir gimnastinį lavinimą įsako, kaip ugdymo priemonę, nesiekia, Glaukonai, tikslo, kurio siekia kai kurie, būtent, kad pir-

masis lavintų sielą, o antrasis kūną... Abu turi siekti sielos" (102 p.). Abu, pasak Platono, turi sudaryti harmoniją ir apimti visą žmogų, kuriame pirmenybė tenka sielai. „Dievas davė žmonėms du dalyku, mūzinį ir gimnastinį lavinimą, tam, kad jie iš vienos pusės išvystytų savo dvasinį veiklumą, o iš kitos — savo valią, bet ne tam, kad pirmuoju lavintų sielą, o antruoju kūną, arba kad vienas eitų šalia antro. Dvasinis ir valinis veiklumas turi būti tinkamu mastu žadinamas ir apvaldomas, kad pasiektų harmonijos... Kas gimnastinį lavinimą moka gražiausiai suderinti su mūziniu, kas pirmuoju moka tinkamai lavinti savo sielą, tas didesne teise užsitarnauja būti vadinamas menininku ir muziku, negu tas, kuris moka groti stygomis ar joms pritarti" (104—105 p).

Nagrinėdamas gimnastinio lavinimo atskiras apraiškas, Platonas reikalauja, kad į gynėjus rengiamas jaunimas negertų svaigiųjų gėrimų, nes „yra juokinga, jeigu sargui reikia sargo" (94 p.). Valgydamas jaunimas turi būti santūrus, neprisivalgyti daug, nevartoti žuvies, virtos mėsos, prieskonių, nesmailižauti, susilaikyti lytiniu atžvilgiu.

Šeimos santvarka

Gynėjai turi būti atrinkti iš geriausių tėvų tvirčiausių ir sveikiausių vaikų. Platonas savo idealinėje valstybėje gynėjams numatė bendras moteris, kurios taip pat dalyvautų valstybės apsaugoje ir būtų taip pat parengiamos, kaip ir vyrai. Jos gyventų sykiu su vyrais ir gimdytų vaikus. Vaikai tik gimę, būtų paimami valstybės žinion ir prižiūrimi vyrų bei moterų. Gerų tėvų sveiki vaikai būtų globojami, o nesveiki „nunešami į slaptą ir nežinomą vietą" (164 p.), vadinasi išmetami. Moterys ateitų į vaikų namus ir juos maitintų. Bet turėtų būti saugojama, kad „jokia motina nepažintų savo vaiko" (ibd.). Vaikus gimdyti Platonas leidžia: moterims nuo 20 ligi 40 metų, vyrams nuo subrendimo ligi 55 metų. Jeigu kas turėtų vaikų anksčiau, būtų baudžiamas, nes toksai vaikas „būtų pagimdytas iš blogo nesusilaikymo" (165 psl.). Kai vyrai ir moterys peržengia nustatytą amžių, Platonas leidžia jiems laisvai santykiuoti. Tik jei moteris pasijustų esanti nėščia, ji „negali vaisiaus išnešioti, kurį pradėjo" (ibd.), vadinasi, turi pasidaryti abortą.

Tokia tad tvarka turėtų būti auklėjami Platono valstybėje šios valstybės gynėjai arba kariai.

b. Valdytojų ugdymas

Valdytojų charakteris

Valdytojams arba filosofams ugdyti Platonas taip pat sudarė tam tikrą pedagoginį planą. Čia jis taip pat atsiremia į valdytojo darbą ir šitą darbą atitinkančias sielos ypatybes. Savo valstybę valdyti Platonas skyrė filosofams dėl to, kad jie, susisiekdami su dieviškomis idėjomis, geriausiai gali žinoti, kas valstybei yra reikalinga ir naudinga. Jie yra geriausi žmonės, nes „santykiuodami su tvarka ir dieviškumu, jie patys darosi tvarkingi ir dieviški, kiek tik žmogus pajėgia“[8a] (213 p.). Todėl kai jiems tenka valdyti valstybę, jie perteikia jai savo grynumą ir dieviškumą. „Jie ima valstybę ir žmogaus sielą, kaip lentelę, ir visų pirma ją švariai nuplauna, kas nėra visai lengva. Bet tuo jie ir skiriasi nuo kitų, kaip žinai, kad jie neleidžia jokio įstatymo, jeigu jis nėra jiems visiškai patikėtas arba jei jie patys nėra jo pirmiau apvalę“ (213—214 p.). Šitoks valstybės valdymas pagal idėjas reikalauja tam tikrų sielos ypatybių. „Jų natūralios ypatybės yra: linkimas į mokslą, stipri atmintis, sumanumas ir kilnumas“ (205 p.).

Atranka

Valdytojai arba filosofai, pasak Platono, turi būti atrenkami iš gynėjų luomo. „Mūsų geriausius karius mes turime padaryti filosofais“ (216 p.). „Šitie žmonės savo jaunystėje turi būti kariai ir gynėjai“ (237 p.). Todėl ir jų auklėjimas turi būti dvigubas. Visų pirma jie turi išmokti viso, kas reikalinga gynėjui, vadinasi, turi būti išėję gimnastinį ir mūzinį lavinimą. Paskui jie turi imtis tokių mokslų, kurie juos padarytų filosofais. Šitie mokslai turi perkeisti jų sielą, ją perkelti iš tapsmo pasaulio į būties pasaulį. Koki yra šitie mokslai? Platonas atsako: *matematiniai*. Tik matematika sugeba žmogui atskleisti būties pasaulį ir išvaduoti jį iš visuotinio keitimosi. Todėl tik matematika gali išauklėti valstybei jos valdytojų arba filosofų.

8a Šia prasme ir šv. Augustinas yra pasakęs, kad „rempublicam nolint administrare nisi perfecti“ (De ordine II, 1006 p. Migne P. L. 32.).

Aritmetika Pirmoje vietoje Platonas stato *aritmetiką*, kuri tyrinėja skaičius. Aritmetika yra reikalinga ir kariui, kad mokėtų suskaičiuoti kovos dalyvius ir juos sutvarkyti. Bet filosofui ji reikalinga kitam, aukštesniam reikalui. „Kas valstybėje nori pasiekti aukščiausią vietą, turi susidurti su skaičiavimo menu. Bet turi juo užsiimti ne paprastu būdu, o taip, kad dvasia tiesiog paregėtų skaičiaus esmę. Jis turi juo užsiimti ne pirkimo ar pardavimo dėliai, bet karo dėliai ir tam, kad jo siela pereitų nuo tapsmo prie tiesos ir prie esmės" (242 p.).

Geometrija Antras specialiai filosofams skiriamas objektas yra *geometrija*. Ji taip pat yra reikalinga ir kariams, kad jie mokėtų parinkti mūšio vietą, ją išmatuoti ir sustatyti kareivius. Bet be šio praktinio reikalo ji būtina filosofams dėl to, kad „akiai aiškiau parodytų gėrio idėją" (244 p.). „Geometrija yra amžinosios būties objektų pažinimas. Todėl ji traukia sielą į tiesą ir dvasią padaro filosofišką. Mes krypstame tuomet aukštyn, vietoje klaidingai krypę žemyn... Todėl tavo pavyzdinės valstybės piliečiams aukščiausiame laipsnyje turi tikti įsakymas: neužmiršk geometrijos!" (244 p.).

Astronomija Trečias objektas, skiriamas valdytojams, yra *astronomija*. Astronomija yra reikalinga dienoms, naktims ir metų laikams apskaičiuoti. Tai kasdieninė jos prasmė. Bet filosofui ji turi daug gilesnės reikšmės. Filosofas, stebėdamas dangaus kūnus ir jų judėjimus, savo dvasia pakyla ligi tų amžinų pirmavaizdžių, kurių dangaus kūnai yra tik netobuli atvaizdai. „Dangaus vaizdas gali būti naudojamas, kaip pavyzdys, aniems kitiems išaiškinti..." (248 p.). Sykiu su astronomija Platonas jungia ir pythagoriškai suprastą harmonijos mokslą, kurią ausis gali išgirsti iš padangės sferų.

Dialektika Bet didžiausios reikšmės valdytojams arba filosofams parengti Platonas teikia *dialektikai*, arba mūsiškai sakant, *metafizikai*. Gražiausių žodžių ir poetiškiausių palyginimų Platonas yra pasakęs jos adresu. „Dialektinis gabumas yra atvaizdas to regėjimo, kuris stengiasi pamatyti tikrus kūrinius, o ne jų šešėlius, pačias žvaigždes ir galop pačią saulę. Tas, kuris atsideda dialektikai, žengia be pojūčių tarpininkavimo, vienų tik sąvokų pagelbimas prie to, kas daiktuose

yra tikra būtis (250 p.). Ir jis tol nenurimsta, kol protu suvokia gėrį savyje, tuo būdu patekdamas į pačią mąstomojo pasaulio viršūnę. Aprašyto mokslo studijavimas išlaisvina sielą lyg iš pančių, nukreipia nuo šešėlių ir atkreipia į pačius daiktus ir į šviesą..." (251 p.). Dialektika taip pat „pakelia pamažu sielos akis, kurios yra palaidotos barbariškumo purve, aukštyn ir jas veda šia kryptimi" (252 p). Todėl dialektika kaip tik ir atbaigia filosofo auklėjimą. „Būtų netiesa aukščiau už ją statyti kokį nors mokslą. Joje mokslas pasiekia savo pabaigą" (254 p.).

Mūsų akimis žiūrint, valdytojų parengime persvarą turi realijos arba gamtamokslis. Bet Platonui visi šie mokslai buvo aukščiausio laipsnio *idealijos,* kuriose atsispindi daikto esmė. Dialektika apvainikuoja šias idealijas ir nuveda į pačių idėjų regėjimą. Tuo būdu tie vyrai, kurie yra skiriami būti valstybės valdytojais, kaip tik turi pereiti visus lavinimo laipsnius, įsigydami ne tik praktinių žinių ir patyrimo, bet ir nuvalydami savo sielą nuo žemiškų netobulumų. Čia glūdi gili valstybinės pedagogikos mintis, kad *valdytojas turi būti išmintingesnis ir doresnis už valdomuosius, jeigu jis nori tinkamai atlikti savo pareigas.*

c. Bendras pobūdis

Metodas

Apie mokymo metodą ir priemones Platonas nedaug yra kalbėjęs. Jis smarkiai gina mokymo laisvę ir atmeta prievartą mokymo srityje. Jau anksčiau buvo cituoti Platono žodžiai, kad laisvasis jokio mokslo negali mokytis kaip vergas ir kad sieloje nepasilieka joks žinojimas, kuris yra įgyjamas prievartos keliu. Todėl Platonas pataria mokyti vaikus be prievartos: „Taigi mokyk savo vaikus mokslų ne prievarta, bet lyg žaisdamas. Tuomet pastebėsi ir kiekvieno palinkimus" (256 p.). Šitas patarimas yra labai prasmingas, nes Platono valstybėje atranka buvo vienas iš svarbiausių visuomeninio gyvenimo principų.

Visuomeninis pobūdis

Apskritai, tenka pastebėti, kad kiek Sokratas iškėlė savo metodu asmeninę ugdymo pusę, tiek *Platonas savo pedagogine teorija aiškiai atsistoja visuomeninio atžvilgio pusėje.* Valstybės, kaip visumos

gerovė, čia pastatyta pirmoje vietoje priešais asmens gerovę. „Mes įsteigėme valstybę ne tam, kad atskirą luomą padarytume ypatingai laimingą. Mes turime prieš akis visumos laimę... (113 p.). Jei valstybė šitaip auga ir yra teisingai valdoma, tai kiekvienas luomas savaime dalyvauja laimėje"... (115). Todėl ir savo auklėjimo planuose Platonas nerado reikalo pabrėžti atskiro ugdytinio individualybės išvystymą. Jis žiūrėjo į atskirą žmogų, kaip į bendruomenės narį, ir jį auklėjo tiktai tam tikrai aprėžtai funkcijai bendruomenės gyvenime. Šiuo atžvilgiu Platonas gali būti laikomas vienašališkos visuomeninės pedagogikos pagrindėju.

Profesinis pobūdis

Žmogaus, kaip bendruomenės nario pabrėžime mes surandame antrą charakteringą Platono pedagogikos bruožą, būtent, *josios linkimą į profesinį lavinimą*. Savo teze, kad žmogus iš prigimties yra skirtas tik vienam darbui, Platonas paremia savo pedagogiką ir tuo pačiu visą ugdymą iš pat pradžios jau pasuka *profesinio* paruošimo linkme. Platonas ugdo tiktai specialistus, tiktai tam tikros profesijos ir tam tikro pašaukimo atstovus. Būsimieji jų darbai jau numatyti iš anksto, ir jie yra ugdomi pagal šitų darbų reikalavimus. Bendrojo lavinimo pobūdis, žmogaus, *kaip žmogaus*, ugdymas Platono pedagogikoje nyksta. Šiuo atžvilgiu Platonas skiriasi nuo bendro graikų palinkimo vengti profesinio lavinimo ir daugiau dėmesio kreipti į bendrojo žmogiškumo išvystymą.

Todėl norint trumpai charakterizuoti Platono pedagogiką, reiktų pasakyti: *Platono pedagogika yra aprioristinė savo pagrindu ir visuameniškai profesinė savo tikslu.*

Tekstai:

„ ....

— Taigi kas yra filosofiškas, drąsus, vikrus, stiprus, tas bus geras valstybės saugotojas?

— Aišku!

— Gerai. Kaip tad reikės tokius žmones auklėti?... Kokį mes pasirinksime ugdymą? Vargiai rasime geresnį, kaip tą, kuris savaime išsivystė, laikui slenkant, būtent: gimnastinį kūno ugdymą ir mūzinį sielos ugdymą.

— Taip.

— Ar nereikėtų geriau pradėti nuo mūzinio, negu nuo gimnastinio?

— Be abejo.

— Prie mūzinio lavinimo objektų yra priskiriami padavimai, istorijos, tiesa?

— Taip.

— Argi ne dvi yra istorijų rūšys: tikros ir išgalvotos?

— Tikrai.

— Argi ne abi reikia auklėjimui naudoti, pirmoje eilėje sugalvotas?

— Nesuprantu, ką turi galvoje!

— Argi nesupranti, kad vaikams mes visų pirma sekame pasakas? O pasakos juk yra sugalvotos istorijos, kurios, žinoma, turi ir tiesos. Mes pradedame vaikus lavinti pirmiau pasakomis, negu fiziniais pratimais.

— Visiškai tiesa.

— Štai ką turėjau galvoje, sakydamas, kad mūzinis lavinimas turėtų eiti pirmiau, negu gimnastinis.

— Teisingai.

— Jau žinai, kad pradžia yra svarbiausia, ypač jauniems švelniems padarams. Jaunystėje jiems aprėžiama ir įspaudžiama forma, kurią jie turi turėti.

— Be abejo.

— Argi tad galima be niekur nieko leisti, kad vaikai klausytų bet kokių istorijų, pasakojamų bet kokių pasakorių? Argi nebus pavojaus, kad jie į savo sielas prisiims kaip tik priešingų pažiūrų, negu mes norėtume rasti suaugusiuose?

— Žinoma, to mes negalime leisti.

— Vadinasi, mes turime poetus prižiūrėti, turime geras istorijas atrinkti, blogas išskirti. Išrinktąsias mes duosime auklėms ir motinoms, įpareigodami jas pasakoti vaikams ir tuo būdu padaryti jų sielai didesnės įtakos, negu jos padaro savo rankomis jų kūnui. Iš dabar pasakojamų istorijų mes turėsime daugybę uždrausti.

— Kurias?

— Didesnės mums paaiškins mažesniąsias, nes mažesnėse turi glūdėti ta pati prasmė ir jos turi turėti tos pačios įtakos, kaip ir anos. Gal tau kitaip rodosi?

— Ne, tik man neaišku, ką tu vadini didesnėmis?

— Tas, kurias mums papasakojo Homeras, Hesiodas ir kiti poetai. Jie juk sukūrė mitų ir jų žmonėms papasakojo. Jie ir šiandien taip daro.

— Ką, būtent, ir kas tau juose nepatinka?

— Labiausiai peikti reikia tai, kad mitai yra klaidingai sukuriami.

— Kaip tai suprasti?

— Kai poetas dievus ir didvyrius klaidingai atvaizduoja, jis sukuria nepanašų į juos paveikslą, kaip blogas portretistas.

— Be abejo, tai reikia peikti. Bet kam tai yra taikoma?

— Labai žinomoje istorijoje, kuri mums pasakoja reikšmingus įvykius, pasakotojas klaidingai tvirtina, būtent, Hesiodas savo mite apie Urano žygį ir apie Krono kerštą. Krono darbų ir jo sūnaus žiaurumų, mano manymu, negalima iš viso pasakoti, net jeigu visa tai būtų ir tikra. Geriau tokius dalykus nutylėti. Jeigu jau būtų neišvengiama apie juos kalbėti, tegul tai būtų daroma tyloje, nedaugeliui klausytojų, kurie prieš tai turėtų aukoti didelę, nekasdieninę, nepaprastą auką. Todėl atsirastų maža klausyti norinčių.

— Taip, tai iš tikro biaurios istorijos.

— Ir jos turėtų būti, Adeimantai, mūsų valstybėje uždraustos. Negalima jaunų žmonių nuteikti taip, kad jie pradėtų nesistebėti ir paskutinio niekšo darbais arba tuo, kuris netikusiai elgiasi su jį įžeidusiu tėvu, nes jis daro tik tai, ką yra darę seniausi ir aukščiausi dievai.

— Iš tikro, šitoki dalykai jaunimui netinka.

— Apskritai, netinka, kad dievai tarp savęs kovoja, vienas kitą persekioja ir mušasi. Juk tai netiesa. Būsimiems valstybės gynėjams būtų didžiausia gėda net ir lengvai tarp savęs susirieti. Todėl jokiu būdu negalima jiems pasakoti gigantų mūšio, taip pat įvairių kitų dievų ir herojų kovų. Vaikai turi tikėti, kad negalima sukiršinti dviejų piliečių, kad tai yra draudžiama. Tai turi seniai ir senės ir visi vyresnieji nuolatos kartoti, o poetai turi būti priversti kurti atitinkamų mitų. Savo valstybėje mes neleisime pasakoti, kaip Herą surišo jos sūnus, kaip Hefaistą išmetė iš dangaus jo tėvas, kokios buvo dievų kovos, kurias vaizduoja Homeras — vistiek ar šie dalykai yra simboliški ar

ne. Vaikas negali atskirti, kas yra simboliška, o kas ne. Visa, ką jis šiame amžiuje prisiima, jame nežlungamai pasilieka. Todėl yra nepaprastai svarbu, kad jis visur girdėtų kiek galima geresnės poezijos."

Der Staat II, 16, 17.

„. . . . .

— Dar mums lieka viena dalis, būtent, ta, kuri kalba apie giedamąją poeziją arba apie muziką.

— Be abejo.

— Teksto atžvilgiu nėra jokio skirtumo tarp jos ir kalbamosios poezijos. Jam tinka visa, ką jau esame sakę.

— Teisingai.

— O meliodija ir ritmas reikia taikyti prie teksto?

— Žinoma.

— Esame sakę, kad mums nereikia skundų ir liūdnybių.

— Ne!

— Kokių tonacijų yra skundų meliodijos? Sakyk, juk tu esi muzikas!

— Mixolydinės*, syntonolydinės ir kitų į jas panašių.

— Jas tad reikia išskirti. Jos netinka jau moterims, kurios turi būti tvirtos, o ką kalbėti apie vyrus.

— Taip.

— Toliau, apsvaigimas gynėjams netinka, kaip ir ištižimas.

— Be abejo.

— Kokios tonacijos yra minkštinančios ir prisiartina prie išgertuvių dainų?

— Joninė ir lydinė. Jos vadinamos miegūstomis.

— Argi jos gali turėti kokios nors vertės karo žmonėms, drauge?

— Jokios, — atsakė jis. — Vadinasi, lieka tiktai dorinė ir fryginė tonacijos.

— Tonacijų aš nepažįstu. Palik tą tonaciją, kuri atitinka drąsaus vyro reiškimosi būdą, kai jis kariauja arba šiaip vartoja jėgą, kai patenka nelaimėn, kai yra sužeistas, kai jam gręsia mirtis arba kai jį ištinka koks negandas. Jis visados tuomet yra pastovus ir grumiasi su nelaime. — Palik ir antrą tonaciją,

kuri parodytų, kaip jis elgiasi taikoje, koks jis yra paslankus ir malonus, kaip jis meldžia dievus maldaudamas, kaip jis žmones moko ir įspėja, ir priešingai, kaip jis išklauso prašymų, kaip jis žavisi pamokymais ir kalbomis, koks jis yra patrauklus, neišdidus, visados gerai nusiteikęs, kuklus, patenkintas tuo, kas yra. Šias abi tonacijas palik, būtent, drąsinančiąją ir maloninančiąją; tas, kurių viena išreiškia nelaimę, antra — laimę, viena drąsą, antra susivaldymą.

— Tai ir yra abi anos, kurias aš palikau.

— Mūsų dainos ir mūsų giesmės nereikalauja daug stygų ir tokių instrumentų, kuriais būtų galima groti visomis tonacijomis.

— Manau, kad ne.

— Tai argi mes globosime tuos instrumentų dirbėjus, kurie gamina trigonon, pektis ir kitus daugiastygius instrumentus?

— Aišku, ne!

— O fleitų gamintojai ir fleitų pūtėjai? Ar tu juos priimsi į savo valstybę? Fleita juk yra daugiašališkiausias instrumentas. Kiti ją tik pamėgdžioja.

— Be abejo.

— Taigi mums pasilieka tik lyra ir citra. Piemenėliams laukuose dar mes leisime syrinx* pūsti..."

Der Staat III, 10.

"..........................

— Aritmetikos, geometrijos ir apskritai mokslo, kuris turi eiti priešais dialektikos mokymą, reikia mokyti jau nuo pat vaikystės. Vis dėlto mes iš viršaus jų mokytis neversime.

— Kodėl ne?

— Laisvasis neturi jokio mokslo mokytis, kaip vergas. Jeigu kūno užsiėmimai yra priverčiami, kūnas tą pat laimi, kaip ir laisvai veikdamas. Bet sieloje nepasilieka joks priverstas žinojimas.

— Tai tiesa.

— Taigi, gerasai, mokyk savo vaikus ne prievarta, bet lyg žaisdamas. Tuomet greičiau pastebėsi, kam kuris tinka.

— Teisingai sakai.

— Toliau, atsimeni mūsų įsakymą vaikus imti sykiu į karą; jie turi priprasti prie arklių; jie turi, jeigu nėra pavojaus, prieiti arti prie kovojančiųjų, kad paragautų kraujo, kaip jauni šunyčiai.

— Atsimenu.

— Taigi, kas visuose šiuose dalykuose, moksle ir pavojuose, pasirodo vertingiausias, turi būti paimamas į tam tikrą grupę.

— Kokio amžiaus?

— Kai reikalingo fizinio lavinimo amžius jau yra praėjęs. Šiuo metu, vistiek ar jis truktų dvejus ar trejus metus, jokios kitos studijos nėra galimos. Nuovargis ir miegas yra mokslo priešai. Be to, mūsų jaunuolius reikia išbandyti, ar jie grumtynėse ištveria.

— Be abejo.

— Pasibaigus šiam laikui, vadinasi, po dvidešimtų metų, išrinktieji yra pakeliami į aukštesnį alipsnį, negu kiti, ir mokomieji objektai, kuriuos jie anksčiau, kaip vaikai, mokėsi be tvarkos, dabar jiems turi būti perteikiami vieningai. Jie turi įžiūrėti šių mokslų artimumą tarp savęs ir suprasti realaus pasaulio prigimtį.

— Taip, nes tik tokiu būdu pasilieka tai, kas išmokta.

— Ir šitas mokymas yra tikriausias bandymas dialektiniam gabumui surasti. Kas įstengia suvokti ryšį, tas tinka dialektikai, kiti ne.

— Sutinku su tavimi.

— Taigi turi kreipti dėmesio. Kas aukščiausiame laipsnyje turi šį gabumą ir kas ištveria moksle, kare ir pareigose, tas turi po trisdešimties metų vėl būti išskirtas. Toki išskirtieji gaus didesnės garbės, o jų dialektinių gabumų bandymas turės konstatuoti, kas iš jų gali nusigrįžti nuo regimo pasaulio ir žengti į tikrąjį pasaulį..."

Der Staat VII, 16.

4. Aristotelis

Aristotelis žmonijos istorijoje yra žinomas ne tik kaip pedagogas, bet ir kaip plačiausias visų laikų filosofas. Gimęs apie 384 metus prieš Kristų Trakijos Stagiroje, tik

18 metų būdamas jau nuvyko į Atėnus pas Platoną ir pas jį mokėsi filosofijos ištisą dvidešimtį metų. Vėliau jis buvo pakviestas Makedonijos karaliaus Pilypo auklėti jo sūnų Aleksandrą. Kai Aleksandras užėmė tėvo sostą, Aristotelis grįžo į Atėnus ir jau čia pats įsteigė savo filosofijos mokyklą, vadinamą lycejumi, kuriai vadovavo ištisus dvylika metų. Apkaltintas niekinąs dievus, Aristotelis iš Atėnų pabėgo į Chalkį Eubejoje ir ten mirė apie 322 m. prieš Kristų. Žmonijos dvasios istorijoje Aristotelis atstovauja priešingai, bet ne prieštaraujančiai, minties linkmei, negu Platonas.

Pedagogikos pobūdis

Šalia Platono Aristotelis yra antrasis Vakarų pedagogas teoretikas, kuris apmetė didingą ugdymo sistemą, deja, dėl nežinomų priežasčių išlikusią mums tik nuotrupoje. Pedagogines savo mintis Aristotelis, kaip Platonas dėsto savo valstybės teorijoje, savo veikale *Politika*. Paskutinė šio veikalo knyga kaip tik ir yra skiriama ugdymo klausimams. Bet bekalbant apie muziką, veikalas nutrūksta, ir kiti, matyt, užsibrėžti klausimai lieka nepajudinti. Ar pats Aristotelis šio veikalo nebaigė, ar jis nevisas ligi mūsų dienų išliko, šiandien mes nežinome.Todėl Aristotelio pedagoginė teorija mums nėra pilna.

Bet ir iš to, kas yra likę, galima turėti bendrą supratimą, kaip Aristotelis vaizdavosi ugdymą ir kaip jis sprendė kai kuriuos pedagoginius klausimus. Visų pirma reikia pastebėti, kad jo pedagoginės pažiūros jau yra ne aprioristinės, kaip Platono, bet *semiamos iš patyrimo*. Aristotelis nuolatos pabrėžia, kad praktika rodo, kad patyrimas moko, kad tos šalies žmonės elgiasi taip ir taip. Kiekvieną savo teigimą jis nori paremti gyvenimo faktais, kiekvieną mintį jis veda iš realybės. Pedagoginių savo teorijų jis nekuria, išeidamas iš idėjos ir tuo būdu jas primesdamas gyvenimui iš viršaus. Todėl visa Aristotelio pedagogika nėra tokia idealistinė ir utopinė, kaip Platono. Tiesa, mūsų pažiūromis, ir joje esama nevykusių elementų, kaip nesveikų vaikų išmetimas, abortų legalizavimas sename moterų amžiuje. Vis dėlto apskritai Aristotelio pedagogika yra taikoma visiems žmonėms, o ne atskiriems luomams, kaip Platono. Todėl ji yra gyvenimiška ir reali.

Du bruožai charakterizuoja Aristotelio pedagogiką: 1. *ugdymo viešas pobūdis* ir 2. *ugdymo bendras pobūdis.*

Ugdymo viešumas

Aristotelis yra šalininkas valstybinio-viešojo, ne privatinio ugdymo ta prasme, kad ugdymas turėtų daugiau tarnauti bendruomenės, ne atskirų asmenų interesams ir kad jis būtų bendruomenės organų kontroliuojamas ir tvarkomas. Šitą savo mintį jis išveda iš valstybės paskyrimo, kuriam realizuoti ugdymas yra geriausia priemonė. „Kadangi visa valstybė turi tiktai vieną tikslą, todėl, be abejo, ir ugdymas turi būti visiems vienas ir tas pats, o juo rūpinimasis turi būti bendras, ne privatinis, kaip yra dabar, kada kiekvienas rūpinasi savo vaikų auklėjimu skyrium ir savo nuožiūra parenka jiems mokomuosius dalykus privatinėse pamokose“[9]. Todėl Aristotelis giria lakedemoniečius, kad jie „į jaunimo auklėjimą kreipia kuo didžiausio dėmesio“ (277 p.). Pilietis, būdamas, pasak Aristotelio, valstybės dalis (plg. 276 p.), ir savo auklėjime yra palenktas visumos interesams. *Viešas auklėjimo pobūdis yra pirmas charakteringas Aristotelio pedagogikos bruožas, kuris ją jungia su Platono pedagogika.*

Ugdymo bendrumas

Toliau, Aristotelis reikalauja, kad *ugdymas būtų daugiau bendrojo, negu profesinio-specialiojo pobūdžio.* Šiuo atžvilgiu Aristotelio pedagogika yra visiškai skirtinga nuo Platono pedagogikos, kuriai visas ugdymas yra tiktai profesinis. Tiesa, Aristotelis neneigia, kad „jaunimą reikia išmokyti būtinų naudingų dalykų“ (277 p.). Vis dėlto jeigu mokymas apsirėžtų tiktai šitais naudingais dalykais, žmonės būtų degraduoti į amatininkų eiles, ir jų darbas pasidarytų žemas, banausiškas. Todėl Aristotelis liepia vengti viso to, kas vargina kūną, kas yra pinigais atlyginama, kas gadina žmogui poilsį ir kas jį žemina. Net ir tuos dalykus, kurie žmogaus nežemina, Aristotelis liepia mokytis tik ligi tam tikro laipsnio. Per didelis įsigilinimas gamina specialistą, meisterį, ir tai negali apsieiti be pažeminimo, be tam tikro banausiškumo. Aristotelis nori, kad ugdymas nerengtų specialistų arba amatininkų, bet kad jis būtų laisvo žmogaus įgytas laisvomis pastangomis ir laisvu noru. Graikiška mintis, kad išsiugdymas yra žmogaus papuošalas, geriausiai yra išreikšta Aristotelio peda-

---

[9] Aristoteles Politik, 276 p. deutsch v. Eug. Rolfes, Leipzig 1922.

gogikoje. Aristotelis yra geriausias graikiškai suprasto bendrojo lavinimo gynėjas.

Moterystė ir šeima

Kurdamas savo pedagoginę sistemą, Aristotelis žengia labai sistemingai, pradėdamas nuo moterystės ir šeimos gyvenimo. Moterystės paskyrimas, pasak Aristotelio, esąs vaikų gimdymas. Aristotelis liepia vestis nei per daug jauniems nei per daug seniems. Iš patyrimo jis išveda, kad „kur yra paprotys jauniems vestis, ten žmonės yra maži ir kūnu sunykę" (269 p.). Taip pat jaunos motinos labiau kenčia gimdydamos ir greičiau miršta. Mergaitės, pasak Aristotelio, turėtų tekėti maždaug aštuoniolikos metų, vyrai turėtų vesti maždaug trisdešimt septynerių metų. Taip pat Aristotelis reikalauja, kad besivedantieji paisytų eugenikos principų ir medikų patarimų. Moterystei netinką nei atletai nei per daug silpnos fizinės sveikatos žmonės. Geriausia esąs vidurys tarp šių dviejų. Prigimtis tiek vyrų, tiek moterų turėtų būti užgrūdinta, bet ne prievarta ir ne vienašališkai, kaip atletų, bet tokiais būdais, „kurie tinka laisvam žmogui" (270 p.). Nėščios moterys turinčios būti ramios, religingos, nes, sako Aristotelis, „patyrimas rodo, kad vaikai daug paima iš juos nešiojančios motinos, kaip augmenys iš žemės, kurioje jie laikosi" (271 p.). Ar gimusį vaiką reikia auginti ar išmesti, Aristotelis sako, kad „turi būti dėsnis, jog jokio paliegusio vaiko nereikia auginti" (271 p.). Vaikų skaičius „yra aprėžtas" (ibd.). Todėl jeigu tėvai šitą skaičių jau turi, tolimesnis prieauglis yra nereikalingas ir „šitie vaisiai turi būti pašalinti, kol jausmas ir gyvybė į juos įeis" (271 p.). Kaip negali vaikų turėti per daug jauni žmonės, taip jų negali turėti nė per daug seni. Aristotelis leidžia turėti vaikų ligi kokių penkiasdešimt trejų ketverių metų. Kas norėtų jų turėti toliau ir šiam reikalui santykiuotų, turėtų būti baudžiamas, „atimant pilietines teises" (272 p.).

Auklėjimas vaikystėje

Kai vaikas jau yra gimęs ir kai jis yra paliekamas gyventi, reikia pradėti rūpintis tiesioginiu auklėjimu. Aristotelis reikalauja, kad vaikai būtų tinkamai maitinami, kad būtų leidžiama jiems daug judėti. Jis pataria vaikus užgrūdinti, pratinant juos prie šalčio, maudant juos šaltame vandenyje. Ligi penkerių metų „nėra gera, jei vaikai yra formaliai mokomi arba skiriami sunkiems darbams (273 p.), nes dėl to nukenčia augimas. Šiuo metu jie turi tik

judėti ir žaisti. Bet žaidimai „turėtų būti pamėgdžiojimas to, kuo vaikai užsiims, būdami vyrais“ (273 p.). Taip pat Aristotelis reikalauja, kad paidonomai saugotų vaikus nuo susitikimo su vergais, nuo blogų kalbų, nuo nepadorių paveikslų ir reginių. Jis reikalauja, kad vaikai nedalyvautų tokiose šventėse ar apeigose, kur vyksta nepadorių ar įtartinų scenų. Žodžiu, pasak Aristotelio, „reikia rūpintis, kad visa, kas yra bloga, jaunimui būtų svetima“ (274 p.). Nuo penkerių ligi septynerių metų vaikas gali būti pasyvus mokomųjų dalykų klausytojas. Formaliai mokymas turi prasidėti tiktai nuo septynerių amžiaus metų.

Mokymo sąranga

Mokomųjų objektų Aristotelis mini ketvertą: 1. *gramatika* arba skaitymas ir rašymas, 2. *gimnastika* arba kūno lavinimas, 3. *muzika*, 4. *paišyba* (plg. 278 p.). Gramatika ir paišyba, Aristotelio nuomone, gyvenimui yra naudingiausios. Taip pat formaliniu atžvilgiu jos yra reikšmingos, nes jas „galima įvairiausiu būdu panaudoti“ (ibd.). Gimnastika yra skiriama išlavinti vyriškai drąsai. Apie muzikos vaidmenį auklėjime Aristotelis kiek abejoja. Kaip matome, Aristotelis čia mini tiktai mūzinio lavinimo objektus, prie kurių jis prideda vieną naują dalyką, būtent, *paišybą*. Bet kiek plačiau jis yra išnagrinėjęs tiktai gimnastiką ir muziką. Nei apie gramatiką nei apie paišybą mes nieko nežinome. Taip pat nežinome, kaip Aristotelis žiūrėjo į matematinį, retorinį ir filosofinį lavinimą. Kad jis visas šitas lavinimo sritis vertino, aišku jau iš to, kad pats buvo įsteigęs filosofijos mokyklą, į kurią priimdavo tik matematiškai pasiruošusius. Be to, ir pats Aristotelis gamtos mokslų srityje buvo gerai prityręs. Vis dėlto didaktinio-pedagoginio šių dalykų nagrinėjimo mes neturime.

Gimnastika

Gimnastikos reikalas Aristoteliui yra savaime aiškus. Todėl jos jis plačiau nenagrinėja, pasitenkindamas tik keliais daugiau praktinio pobūdžio nurodymais, kaip reikia gimnastinius pratimus tvarkyti. „Ligi subrendimo, sako Aristotelis, reikia imtis tiktai lengvesnių pratimų, vengti priverstinės dietos ir sunkaus jėgų įtempimo, kad nebūtų sukliudytas augimas“ (282 p.). Čia pat Aristotelis remiasi gyvenimo faktais, būtent, kad iš olimpinių nugalėtojų esą tik koki du trys, kurie pasižymėjo dar vaikystėje ir kurie vėliau neatsiliko. Visi kiti, stebinę žiūrovus jauname amžiuje, nieko

neparodė suaugę, nes, per daug stengdamiesi vaikystėje, suardė savo jėgas ir nepateisino į juos įdėtų vilčių. Sunkesni pratimai gali būti atliekami tiktai subrendus ir tiktai nestudijuojant dvasinių mokslų, nes „kūno darbas kliudo dvasiai, ir dvasios darbas kliudo kūnui“ (282 p.). Gimnastika Aristoteliui eina pirmiau, negu mūzinis lavinimas (plg. 280—281 p.). Čia mes vėl susekame tam tikrą priešingumą Platonui, kuris mūzinį lavinimą pasakų pavidalu statė pirmiau, negu gimnastiką.

Muzika

Muzikos vaidmuo lavinimo sistemoje Aristoteliui nėra toks savaime aiškus, kaip gimnastikos, nes muzika neduoda ne tik nieko naudingo, bet net nieko apčiuopiamo. Aristotelis pastebi, kad „šiuo metu daugumas užsiima muzika dėl malonumo, bet seniesiems muzika buvo lavinimosi priemonė, nes prigimtis, kaip jau buvo sakyta, reikalauja, kad būtų ne tiktai dirbama, bet ir kilniai ilsimasi“ (278 p.). Šiam kilniam poilsiui muzika kaip tik geriausiai ir tinkanti. Ir čia Aristotelis mato pateisinimą, kodėl muzika graikuose nuo seniausių laikų yra įvesta į lavinimo sistemą. Poilsiui, kad jis būtų vertas laisvo žmogaus, žmogus turi būti taip lygiai parengtas, kaip ir darbui.

Šitaip nustatęs muzikos mokymosi prasmę, Aristotelis toliau pereina prie praktinių muzikos mokymo reikalavimų. Visų pirma Aristotelis pastebi, kad jis neigia virtuoziškumą muzikiniame lavinime. Jaunimas muzikoje turi būti išlavintas tik tiek, kad galėtų suprasti garsų grožį, kad patys mokėtų groti ir dainuoti, bet ne tiek, kad galėtų dalyvauti muzikinėse rungtynėse (plg. 290 p.). Iš įvairių tonacijų Aristotelis leidžia tiktai dorinę, polemizuodamas su Platonu dėl fryginės, kuri, jo supratimu, žmogų svaiginanti ir erzinanti jo jausmus. Tuo tarpu dorinė tonacija „yra ramiausia ir labiausiai vyriška“ (239 p.). Iš instrumentų Aristotelis neleidžia mokiniams vartoti nei fleitos nei citros. Fleita turinti tokios pat įtakos, kaip ir fryginė tonacija, vadinasi, svaiginanti. Citra esanti per daug specialus muzikų profesionalų instrumentas. Atrodo, kad Aristotelis leidžia vartoti tiktai lyrą. Tonacijų ir instrumentų atžvilgiu Aristotelis, kaip pasirodo, yra dar griežtesnis, negu Platonas. Šitomis pastabomis Aristotelis baigia muzikos nagrinėjimą, ir čia jo pedagoginė teorija nutrūksta. Kalbėdamas apie muzikos mokymosi prasmę, jis yra pasakęs, kad muzika esanti vienas iš to-

kių objektų, kurių mokomasi ne dėl naudos ir ne dėl reikalo, bet dėl to, kad „šitas dalykas yra vertas laisvo žmogaus ir yra gražus" (280 p.). Čia pat Aristotelis kelia klausimą, ar yra ir daugiau tokių dalykų ir koki jie būtų. Atsakydamas pastebi, kad apie tai bus kalbama toliau. Deja, jo pažiūrų šiuo atžvilgiu mes nežinome.

Reikšmė Vakarų ugdymo istorijai Aristotelis yra reikšmingas ne tik savo pedagoginėmis mintimis, kurios visais amžiais buvo naudojamos, bet ir savo dvasios apimtimi. Būdamas beveik viso vakarietiškojo mokslo kūrėjas, jis tapo sykiu ir vakarietiško lavinimo kūrėju. Jo raštai ilgus amžiaus tarnavo mokyklose kaip vadovėliai, ypač jo logikos veikalas *Organon*. Jis sukūrė daugybę sąvokų ir terminų, kurie vėliau sudarė lavinimo pagrindus. Todėl nors pilnos jo pedagoginės sistemos ir neturime, bet ugdymo praktikai Aristotelis yra vienas iš reikšmingiausių graikų pedagogų.

T e k s t a i :

„ . . . .

Kai vaikai ateina į pasaulį, tai, reikia tikėti, jiems duodamo maisto rūšis sveikam kūno išsivystymui turi labai didelės reikšmės. Kitų gyvulių ir tautų, kurios nori išsiugdyti karinių sugebėjimų, stebėjimai parodė, kad vaiko kūnui labiausiai pakeliamas yra pieniškas maistas, o vynas turi visiškai būti pašalintas, nes sukelia daugybę ligų. Taip pat patartinas judėjimas, kiek šis švelnus amžius gali pakelti. Kad sąnariai dėl savo minkštumo neiškryptų, kai kuriose tautose yra paprotys vartoti tam tikrus mechaninius instrumentus, kurie mažųjų kūną padaro nelankstų. Taip pat yra gera iš pat mažens vaikus pripratinti prie šalčio, nes tai yra naudinga ir sveikatai ir vėlesniam kariniam sugebėjimui. Todėl daugelyje negraikiškų tautų yra paprotys naujagimius panerti į šaltą upės vandenį arba apvilkti juos trumpu sijonėliu, kaip keltuose. Visa, prie ko vaikus galima pripratinti, įprantama pradžioje, tik reikia eiti pamažu nuo vieno dalyko prie kito. Prie šalčio vaikus galima lengvai pripratinti ir dėl jų natūralios šilimos.

Šiame amžiuje ligi penkerių metų nėra gera vaikus jau formaliai mokyti arba skirti juos sunkiems darbams, kad nenu-

kentėtų dėl to jų augimas. Bet jie turi judėti, kiek reikalinga, kad kūnas nepasidarytų ištižęs. Judėti reikia vaikus paskatinti arba kokiais nors užsiėmimais arba žaidimais. Bet žaidimai turi būti laisviesiems tinkami, nesunkūs ir padorūs. Kas liečia pasakojimus ir pasakas, skiriamas šio švelnaus jaunimo ausims, tai tie prižiūrėtojai, kurie vadinami paidonomais arba vaikų prižiūrėtojais, turi stengtis, gerai jas atrinkti. Čia visa yra skiriama, kaip paruošimas vėlesniam gyvenimo pašaukimui. Todėl žaidimai turėtų būti pamėgdžiojimas to, ką vaikai darys, būdami vyrais. Klysta tie, kurie nori drausti vaikams verkti ir šaukti. Tai reikalinga augimui. Kaip sunkiai dirbant gilus kvėpavimas duoda oro, taip lygiai yra ir su vaikais, kai jie rėkia.

Kaip apskritai paidonomai turi kreipti dėmesio į savo pareigas, taip jie turi žiūrėti, kad vaikai kuo mažiausiai susitiktų su vergais. Vaikai šiame amžiuje, vadinasi, ligi septynerių metų, turi būti auklėjami tėvų namuose.

Savaime suprantama ,kad šiame amžiuje nuo jų akių ir ausų reikia atitolinti visa, kas yra nepadoru. Įstatymų leidėjas turi išnaikinti mieste visas nepadorias kalbas, nes nuo lengvapėdiškos kalbos apie nepadorų dalyką nėra toli ir ligi veiksmo. Ypatingai reikia saugoti, kad jaunimas tokių kalbų nekalbėtų ir negirdėtų. Jeigu kas nors nepadoriai kalbėtų arba elgtųsi, jeigu jis yra laisvasis, kuris dar bendrose puotose nedalyvauja, turi būti pažeminamas ir mušamas; jeigu šitą amžių jau yra peržengęs, turi būti pažeminamas, kaip nelaisvasis dėl savo vergiško nusiteikimo . . .

Baigus pirmuosius penkerius metus, vaikams ligi septynerių metų galima leisti pasiklausyti tų dalykų, kurių jie turės mokytis. Yra du amžiaus tarpsniai, pagal kuriuos turi būti suskirstytas mokymas, būtent nuo septynerių metų ligi brendimo ir nuo brendimo ligi dvidešimt vienerių metų. Kurie amžių skirsto septynmečiais, dažniausiai nepataiko; geriau yra žiūrėti gamtos padalinimo, nes visoks menas ir mokslas turi papildyti prigimties paliktus plyšius“ . . .

Politik VII, 17.

„ . . . .

Kad jaunimas turi būti mokomas būtinų naudingų dalykų, negali būti nė abejonės. Bet ar viso, kas yra naudinga, reikia mokytis, šitą klausimą galima išspręsti tik ryšium su skirtumu

tarp laisvų ir nelaisvų institucijų, vadinasi, kad tie naudingi užsiėmimai nevestų į banausiškumą* ir nepažemintų ligi paprastų amatininkų. Banausiškas yra kiekvienas menas, mokslas, institucija, jeigu ji padaro laisvo žmogaus kūną, sielą arba dvasią netinkamą dorybei. Todėl banausiškais mes vadiname visus tuos menus ir amatus, kurie vargina fiziškai, ir kiekvieną pelno duodantį darbą, nes jis dvasiai atima poilsį ir ją pažemina.

Bet ir laisvi menai ir mokslai gali būti praktikuojami tik ligi tam tikro laipsnio, be kurio laisvas žmogus negali išsiversti. Jeigu jais užsiimama per daug uoliai net ligi meistriškumo, jie pasidaro kenksmingi aukščiau minėtu būdu. Yra didelis skirtumas dėl ko kas nors daroma arba mokomasi. Jei tai yra daroma dėl savęs paties arba dėl savo draugų arba dėl dorybės, tai nėra laisvo žmogaus neverta. Bet jei tai yra daroma dėl kitų, tuomet susilyginama su padienio darbininko arba vergo užsiėmimu..."

Politik VIII, 2.

„.......................

Siuo metu auklėjime pagarsėjusios bendruomenės stengiasi jaunimui įdiegti atleto ypatybių, pakenkdamos tuo būdu kūno augimui ir jo pavidalui. Lakoniečiai, tiesa, šių klaidų vengia. Bet versdami jaunimą labai sunkiai įsitempti, jie padaro jį gyvulišką, tarsi tai būtų geriausias kelias į narsumą. Tuo tarpu, kaip jau dažniau sakėme, auklėtojas negali kreipti dėmesio nei į vieną šią dorybę nei ją statyti pirmoje vietoje. Nei kituose gyvuliuose nei tautose nėra pastebėta, kad labiausiai laukiniai būtų narsūs. Greičiau narsūs yra tie, kurie turi prijaukintą ir liūtišką charakterį. Yra daug tautų, kurios lengvai žudo ir valgo žmones, kaip achejai* ir heniochai prie Ponto*.... Bet nors jie yra laukiniai plėšikai, vis dėlto su narsumu jie neturi nieko bendro. Patys lakoniečiai kitus tik tol pralenkė, kol jie tik vieni sunkiai miklinosi. Tuo tarpu dabar kovose ir kitur jie jau atsiliko. Jų persvara buvo ne dėl to, kad jie tokiu būdu jaunimą lavino, bet todėl, kad kiti jo visiškai nelavino.

Vadinasi, pirmoji vieta tenka gražiajam, ne gyvuliškai laukiniam. Ne vilkas arba koks kitas laukinis gyvulys gražiai kovoja, bet vikrus vyras. Todėl jeigu savo vaikų auklėjime per

daug dedama pastangų lavinti fiziškai ir kariškai, paliekant šalia būtinus dalykus, tikrumoje jie auklėjami banausiškais, amatininkiškais žmonėmis...

Kad gimnastika yra reikalinga, mes visi sutinkame. Ligi subrendimo reikia imtis lengvesnių pratimų, vengti priverstinės dietos ir sunkių bandymų, kad nebūtų sukliudytas augimas. Kad perankstyvos pastangos gali turėti tokių rezultatų, mums rodo ta aplinkybė, kad tarp olimpinių laimėtojų vos du trys yra, kurie laimėjo būdami ir vaikai ir vyrai, nes, miklindamiesi vaikystės metais, jie per daug išeikvojo savo jėgas. Jeigu jaunimas po subrendimo trejetą metų buvo užsiėmęs kitais dalykais, jis gali dabar imtis ir sunkesnių pratimų ir priverstinės dietos. Tuo pačiu metu negalima būti įsitempus ir fiziškai ir dvasiškai. Šie užsiėmimai pačia savo prigimtimi turi priešingos įtakos: kūninis darbas kliudo dvasiai, ir dvasinis darbas kliudo kūnui..."

Politik VIII, 4.

„.....................

Kadangi muzika sugeba mus sužavėti, kaip ir dorybė, sugeba priversti mus džiaugtis, mylėti ir neapkęsti, todėl jos praktikavime nieko labiau nereikia mokytis ir į nieką labiau įprasti, kaip į dorinius jausmus ir į pasitenkinimą doriniais įpročiais ir veiksmais. Ritmas ir meliodija prieina labai arti prie piktumo, švelnumo, drąsos, susilaikymo ir jo priešginybės ir prie kitų etinių jausmų ir ypatybių primavaizdžių...

Todėl iš to matyti, kad muzika turi galios suteikti sielai tam tikrą dorinę ypatybę. Jeigu ji tai sugeba, tuomet, aišku, reikia jaunimą šio meno mokyti. Taip pat muzikos mokymas labai tinka ir šiam amžiui. Jaunimas dėl savo amžiaus nepasiduoda jokiam dalykui, kuris jam neteikia malonumo. Tuo tarpu muzika jau iš prigimties yra malonumą teikiąs dalykas. Taip pat rodos esama tam tikro artimumo tarp sielos ir harmonijos bei ritmo. Todėl vieni filosofai tvirtino, kad siela esanti harmonija, kiti, kad harmonija esanti sieloje...

Kaip šie ir kiti argumentai rodo, muzika turi būti taip mokoma, kad ja būtų galima ir praktiškai užsiimti. Kas čia vienam amžiui tinka ir kas netinka, nesunkiai galima išspręsti. Taip pat nesunku atsakyti ir į priekaištą, kad praktinis muzika

užsiėmimas esąs banausiškas. Kas liečia pirmąjį klausimą, reikia pasakyti, kad užsiėmimas muzika turi tarnauti skoniui lavinti. Todėl jaunystėje šiuo menu reikia pačiam užsiimti; priešingai vėlesniame amžiuje reikia praktinio užsiėmimo atsisakyti ir pasitenkinti tiktai jaunystėje įgytu sugebėjimu spręsti apie tai, kas gražu, ir tinkamu būdu džiaugtis...

Dabar bus galima suprasti mūsų pažiūrą giedojimo, grojimo ir instrumentų atžvilgiu. Mes neigiame jaunimo lavinimą muzikoje ligi virtuoziškumo, kuriuo vadiname lavinimą reikalingą muzikinėms rungtynėms. Kas tokiu būdu rodo savo meną, tas juo užsiima ne save etiškai pakilninti, bet klausytojams pralinksminti. Todėl mūsų pažiūra, toks užsiėmimas nėra vertas laisvo žmogaus. Tai yra tik aukštesnis pelningas darbas, nes, kaip patyrimas rodo, toki virtuozai tampa amatininkais...“.

Politik VIII, 5—7.

TREČIAS SKYRIUS

ROMĖNŲ UGDYMAS

I. Romėnų ugdymo pagrindai

Turinys: 1. Romėnų gyvenimo charakteristika. — 2. Romėnų ugdymo pobūdis ir žymės.

Literatūra: 1. *E. Baumgartner u. a.*, Die hellenistisch-römische Kultur, Leipzig 1913. — 2. *L. Friedländer*, Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms 3 Bde, Leipzig 1881. — 3. *A. Grenier*, Le génie romain, Paris 1925. — 4. *T. Mommsen*, Römische Geschichte 5 Bde, Berlin [12] 1920. — 5. *U. Willamowitz-Moellendorf*, Staat und Gesellschaft der Griechen und Römer (*J. Kromayer*, Staat und Gesellschaft der Römer 215—363 p.), Berlin 1923.

1. Romėnų gyvenimo charakteristika

Graikija ir Roma

Romėnų gyvenimas taip skyrėsi nuo graikų gyvenimo, kaip šiokiadienis nuo šventadienio. Kiek Graikijoje visa kultūra buvo pridengta tylia didybe ir kilniu paprastumu, tiek Romoje ši kultūra buvo utilitariška, praktiška ir kasdieniška. *Romos gyvenimas yra kasdienos būtis.* „Kelias iš Hellados į Romą, sako H. Franzas, yra perėjimas iš dvasios ir nemirtingo grožio karalijos į prisirišimo prie žemės ir į kasdienos karaliją“[1]. Graikijos gyvenimo idealas buvo kilnus ir laisvo žmogaus vertas poilsis. Tuo tarpu romėnai poilsio nežinojo. Jų gyvenimo dėsnis buvo darbas. Th. Mommsenas pastebi, kad romėnui „buvo garbė gyventi sunkiai ir liūdnai“[2]. Jokio fizinio užsiėmimo romėnai neniekino. Banausiškų darbų jie nežinojo. Didžiausi jų karo vadai buvo paimti nuo arklo ir pastatyti kariuomenės priešakyje. Jų konsulai ir cenzoriai buvo ūkininkai. Visa romėnų kilmė yra susijusi su žeme, su žemės darbu. Tai buvo Romos pagrindas ir galybė.

---

[1] Op. cit. 301 p.

[2] Römische Geschichte I, 861 p. Berlin [12] 1920.

> Romos susijimą su žeme ir iš šito susijimo kylančią jėgą gražiai yra charakterizavęs T. Mommsenas savo didžiuliame veikale *Römische Geschichte*. Ten jis pastebi, kad visa karinė romėnų politika, visa jų valstybės struktūra buvo pagrįsta sėslumu. Nugalėtos tautos buvo verčiamos susilieti su romėnų ūkininkais, įsijungti į Romos kaimo gyvenimą. „Daugelis tautų, sako Mommsenas, turėjo tokių laimėjimų, kaip romėnai. Bet nė viena savo kaktos prakaitu nepadarė užkariautos žemės taip savos, kaip romėnai. Ką ietis laimėjo, jie norėjo dar sykį laimėti arklu. Ką laimi karas, karas gali ir prarasti. Bet arklo laimėjimai yra nežlungami... Romos didybė yra pastatyta ant plataus ir tiesioginio žemės valdymo iš kaimiečių pusės ir ant ankštos šitų tvirtai įsišaknijusių kaimiečių vienybės“[3].

Tiktai vėliau, kai romėnai susidūrė su graikais, jie patyrė, kad galima gyventi ir be darbo. Vis dėlto šitas romėniškas *otium* jau buvo greičiau tinginiavimas, negu poilsis tikra prasme. Graikiško kilnumo jis niekados nepasiekė. Romėnai buvo gimę dirbti, todėl be darbo jų gyvenimas pradėjo smukti.

Palinkimas į realybę

Romėnas buvo realybės, ne minties valdovas. Jeigu kalbėtume Kanto terminais, galėtume pasakyti, kad graikas buvo teoriško, o romėnas praktiško proto žmogus. Grynosios minties pasaulis romėnui buvo neprieinamas. H. Franzas savotišku žodžių žaismu yra išreiškęs gilią mintį, charakterizuojančią romėnų dvasios struktūrą. Franzas pastebi, kad romėnas „hat keinen Sinn für den reinen Sinn“[4], mes pasakytume: romėnas neturi uoslės grynajai prasmei. Idėja jam visados yra abstrakcija, be jėgos ir be gyvybės. Jis supranta tik įsikūnijusias idėjas, tik idėjas praktikoje, tik jas jis apvaldo ir vertina. Romėnas mokėjo formuoti ir kurti. Bet šitoji kūryba lietė praktinį gyvenimą, ne mintį ir ne idėją. Romėnas, pasak Franzo, „formuoja ne sąvoką, kaip sąvoką, bet sąvokos pagalba jis formuoja gyvenimą ir tvarko jį teisės pavidalais, kurie ir šiandien žadina didžiausios nuostabos“[5]. Iš tikro, romėnų teisėje pasirodė didžiausias gyvenimo

---

[3] Op. cit. I, 182 p.
[4] Op. cit. 302 p.
[5] Op. cit. ibd.

palenkimas minčiai. Bet tai jau buvo įkūnyta mintis, mintis apvilkta dienos drabužiu, ne atsieta mintis, kaip graikuose, ir ne graži idėja, kaip Platono sistemoje. Romos genijus apsireiškė kasdieniniuose ir praktiniuose žmonių santykiuose. Čia jis išvystė savo galią ne mokslo sistemomis, ne meno kūriniais, ne filosofija ir poezija, bet organizacija, teise, įstatymais, valstybinėmis formomis ir institucijomis. „Jo pasaulinė galia yra jėgos ir praktinio proto galia“[6].

Romėnų kultūros žymės

Norint iškelti charakteringesnes romėnų kultūros žymes, reikėtų sustoti prie trijų pagrindinių, būtent: *romėnų kultūra buvo praktiškai materialinio, kolektyvinio ir organizacinio pobūdžio.* Ji lietė daugiau materialinę sritį ir buvo skiriama daugiau kasdieninei praktikai. Ji buvo kuriama dalyvaujant visai tautai, kaip kolektyvui. Ji galop apsireiškė organizacinėmis juridinėmis viešojo visuomeninio charakterio institucijomis. Visas šitas žymes reikia panagrinėti kiek smulkiau.

Praktiškumas

O. Spengleris kiek ironiškai, bet esmėje teisingai yra pasakęs, kad „kiekvienas graikas turi savyje Don Kichoto, o kiekvienas romėnas Sancho Pansos bruožų“[7]. Graikai visados, galėtume pasakyti, klausėsi sferų muzikos. Pythagoro pažiūros į sferų harmoniją šiuo atžvilgiu yra lyg ir koks graikų dvasios simbolis. Tuo tarpu romėnai šitas dangaus sferas nuleido į žemę. Astronomija jiems buvo reikalinga ne sferų harmonijai suprasti, bet žemės darbui ir jūrininkystei reguliuoti. Palinkimas į praktiką, į žemę, į realybę visai romėnų kultūrai įspaudė praktiškai materialinį bruožą. Romėnai savo kūryboje visų pirma pasižymėjo, kaip materialinės, net ekonominės srities kūrėjai. Mes neturime romėniško mokslo, romėniškos filosofijos, romėniško originalaus meno, tegul ir architektūros pavidalu. Bet užtat mes gerai žinome, kas buvo romėniškos pirtys, romėniški keliai, gatvės, kanalai, vandentiekiai, laivai — ir romėniška kulinarija. Kiek graikai mus žavi savo idealijomis, tiek romėnai yra nemirtingi savo realijomis. Romėnų kultūra visų pirma yra realinė, o dėl šito

---

[6] H. Franz, op. cit. ibd.

[7] Untergang des Abendlandes I, 50 p.

realumo didele dalimi ir utilitarinė. „Romėnų dvasia, sako A. Grenier, prasikiša tuo, kad moka sugauti kiekvieną naudą ir pasinaudoti net ir labiausiai savo principe nesuinteresuotomis pažintimis“[8].

Graikams, pavyzdžiui, nuosavybė buvo daugiau teorinių studijų dalykas. Vagystė buvo baudžiama, bet ne per daug. Spartoje jaunimui net buvo leidžiama vogti, jei tik vagiąs nėra sugaunamas. Nuosavybės jausmas graikuose nebuvo išsivystęs. Tuo tarpu Romoje nuosavybė buvo šventas dalykas. Niekam Romoje nebuvo atėjusi mintis panaikinti privatinę nuosavybę ir svajoti apie savotišką komunizmą, kaip, pavyzdžiui, Platonui. Vagystė Romoje buvo baudžiama mirties bausme, nes tai buvo nusikaltimas vienam iš pagrindinių romėnų gyvenimo principų. Prisirišimas prie realios būties, su ja suaugimas šventame nuosavybės principe kaip tik ir buvo pabrėžiamas.

Kolektyvumas

Antra romėnų kultūros žymė yra *kolektyvinis* jos pobūdis. Romėnų kultūra, kaip jau pastebėjo H. St. Chamberlainas, yra anoniminė. Graikų kultūrinis gyvenimas buvo sukurtas didžiųjų jų genijų, kurių mes žinome vardus, darbus ir jų charakterį. Tuo tarpu romėnų didieji vadai buvo beveik visi vienodi. Visi jie atrodo yra buvę tiktai vienos romėniškos valios išraiškos. Ne savo asmenine dvasia jie formavo romėnų gyvenimą, bet kolektyvinė romėnų dvasia juos pašaukė ir padarė savo tendencijų vykdytojais. Šitas kolektyvumas šalia romėnų susijimo su žeme buvo antroji pagrindinė Romos didybės ir galybės priežastis.

H. St. Chamberlainas savo veikale *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts* gražiai charakterizuoja šitą anoniminę Romos didybę: „Manau neperdedant galima sakyti, kad visa tikra Romos didybė buvo šitoji anoniminė tautos galia. Jeigu atėnėčiuose dvasia veržėsi į vainiką, tai čia ji veržėsi į kamieną ir į šaknis. Roma buvo labiausiai įsišaknijusi iš visų tautų. Todėl ji atlaikė tokią daugybę audrų, ir pasaulio istorijai reikėjo dar beveik pusės tūkstančio metų, kol išrovė sutrūnijusį kamieną... Romėniškas

---

[8] Le génie romain, 251 p. Paris 1925.

medis visas augo į kamieną, kaip sako sodininkai; jis turėjo maža lapų, dar mažiau žiedų. Bet užtat kamienas buvo nepaprastai stiprus. Juo vėliau sliuogė kitos tautos į viršų. Poetas ir filosofas tokioje atmosferoje negalėjo tarpti. Ši tauta mylėjo tik tokias asmenybes, kurioje ji atpažino pati save. Kiekvienas originalumas žadino josios nepasitikėjimą... Geriausias Romai valstybininkas buvo tas, kuris nė per plauką nesiskyrė nuo to, ko norėjo visuma... Roma nėra atskirų vyrų padaras (149 p.), bet visos tautos. Priešingai Helladai kiekviena tikra didybė čia yra anoniminė"[9]. Šitą savo kultūros bruožą žinojo jau ir patys romėnai. Charakteringi šiuo atžvilgiu yra Cicerono žodžiai, kuriais jis atpasakoja Catono Afrikiečio pažiūrą į Romos valstybę ir ją padaro savą: „Jis buvo įpratęs sakyti, kad dėl to mūsų valstybės padėjimas viršina kitas valstybes, kad jose buvo atskiri žmonės, kurie savas valstybes parėmė įstatymais ir institucijomis, pavyzdžiui, Kretoje Minos, Lakedemonijoje Lykurgas, Atėnuose, kur dažnai keisdavosi, tai Thesejus, tai Drakonas, tai Solonas, tai Clisthenes, tai daug kitų..., tuo tarpu mūsų valstybė nėra vieno žmogaus proto (ingenio) padaras, bet daugelio, ir ji pastatyta ne ant vieno žmogaus gyvenimo, bet ant šimtmečių ir amžių"[10].

Šitas kolektyvinis romėnų kultūros pobūdis yra žymus ir atskiro asmens nusilenkime anoniminiam įstatymui. Senojoje Romoje valstybės galia buvo visuotinė. Atskiras individas čia buvo absoliučiai įglaustas į valstybės santvarką. Prasikišimas savo individualumu buvo nemėgiamas. Charakteringa, pavyzdžiui, kad kaip graikai savo kovose stojo vyras prieš vyrą, parodydami individualinį narsumą ir laimėdami garbės, taip romėnų karo žygiuose dvikovė buvo uždrausta gana anksti. Čia nebuvo nei individualaus laimėjimo nei individualaus pralaimėjimo. Čia buvo tiktai viena didžiulė triumfalinė Romos legijonų pergalė. Čia viską tvarkė įstatymas, kuris veikė sėkmingai net ir tada, kai nebuvo kam įsakyti. Štai kodėl romėnų valstybė nežlugo net ir didžiausiose partijų kovose. Paklusimas anoniminiam įstatymui buvo didžiausia romėnų gyvenimo

9 149—150 p. I, München, Volksausgabe.

10 De republica, II, 1, 2, rec. C. F. W. Müller, Lipsiae 1910.

jėga. Bet šitas paklusimas buvo visiškai kitoks, negu Rytuose. Tai nebuvo vergiškas nusilenkimas, bet išdidus klusnumas. Romėnas niekados nebuvo valdinys. Jis buvo laisvas pilietis, garbingai ginąs imperiją ir jai klusnus savo pareigose.

Organizacija

Trečia romėnų kultūros žymė yra *organizacinis* jos pobūdis. Roma pasauliui apsireiškė, kaip nepaprasta organizuojanti jėga. Viduržemio jūros pakrančių civilizacija yra Romos organizacinio genijaus padaras. Prieš romėnams įsigalint, šiose pakrantėse įsikūrusios tautos kiekviena gyveno savą smulkų gyvenimą. Romėnai jas sujungė į vieną didžiulį organizmą, nurodė kiekvienai darbo lauką, darbo kryptį ir tuo būdu sukūrė aukšto laipsnio kultūrinį gyvenimą. Santykiai su šitomis tautomis, jų sutaikymas tarp savęs, jų suderinimas su centru parodė nepaprastus organizacinius romėnų talentus. — Savo viduje romėnai organizavo gyvenimą taip pat nuostabiai tiksliai ir sėkmingai. Romėnų teisė, įstatymai, kodeksai, valstybinės institucijos, valstybiniai organai — visa tai buvo ne kas kita, kaip organizacinio romėnų gabumo kūriniai. Kai Graikijos laisvės pamėgimas ir atskiro žmogaus vertinimas vedė kultūrą į subjektyvizmą ir į anarchiją, tuomet „organizuojanti pasaulio dvasia pašaukė Romą ir vėl atstatė įrančius ryšius“[11]. Romos sukurta organizacija padėjo pamatus vidurinių amžių kultūrai ir sudarė sąlygas skleistis Krikščionybei.

Romėnų tragika

Vis dėlto romėnų gyvenimas ir jų sukurta kultūra buvo pažymėti savotiškos tragikos ženklu. Šita tragika kilo iš jų gyvenimo nevienodumo. Reta kuri tauta pergyveno tokį dualizmą, kaip romėnai. Jų kultūroje yra aiškūs du sluoksniai: senasis *tautinis* ir naujasis *helenistinis*. Ligi antrojo punų karo Roma tvarkėsi tautiniais pagrindais. Tiesa, graikiška įtaka nuo labai senų amžių Romoje buvo truputį jaučiama. Bet ji neturėjo persvaros ir daugiau skatino, negu kliudė tautinei romėnų kultūrai. Tuo tarpu vėliau Romos gyvenimas pakrypo visai kita linkme. Užkariauta Graikija politiškai pradėjo pavergti Romą kultūriškai. Graikijos mokslas, menas, papročiai, kalba, ugdymas skverbėsi į romėnų gyvenimą ir jį suhelenino. Tautinis romėniškos kultūros sluogsnis buvo pridengtas graikišku sluogsniu. Tiesa, romėnų

---

[11] K. Joël, Wandlungen der Weltanschauung I, 35 p.

dvasia daug kur šitas svetimas kultūrines gėrybes performavo, suromėnino. Vis dėlto vieningos kultūrinės kūrybos čia jau nebebuvo. Per visą romėnų gyvenimą pradėjo trauktis aiški dualistinė žymė. Atrodo, kad ji yra kalta, jeigu romėnai savo kultūros neišvystė ligi tokio laipsnio, ligi kokio būtų galėję išvystyti. Šitas dualizmas turėjo ypatingos reikšmės romėnų ugdymui.

2. Romėnų ugdymo pobūdis ir žymės

Nevieningumas

Romėnų gyvenimo ypatybės atsispindėjo visai savaime ir jų ugdyme. Kaip nebuvo vieningas gyvenimas, taip nebuvo vieningas ir ugdymas. Jame taip pat esama aiškaus dualizmo. Senosios Romos ugdymas buvo atremtas į savo tautos papročius ir dvasią. Tai buvo esmingai tautinis ugdymas su savo griežtumu, su tradicijų aukštu vertinimu, su šeimos gyvenimo pabrėžimu, žodžiu, su visu tuo, kas charakteringa senosios Romos gyvenimui. Tuo tarpu užėjus heleniškajai bangai, ugdymas buvo sugraikintas. Šitas sugraikinimas buvo tuo ryškesnis, kad senoji Roma ugdymo tinkamos sistemos nebuvo išvysčiusi. Gyvenimiškas ugdymo charakteris, kuris iš romėnų ugdymo niekados neišnyko ir apie kurį kalbėsime vėliau, pirmykščiais laikais buvo ypatingai žymus. Todėl romėnai senajame tarpsnyje neturėjo jokių griežtesnių ugdymo formų. Mokyklos buvo dar tik prasidėjusios kurtis, lavinimo sąranga buvo gana skurdi: skaitymas, rašymas, dvylika įstatymo lentelių, tautinė poezija. Dėl to kai į Romą pateko išdirbta, aiškiai sutvarkyta ir pagrįsta graikų lavinimo sistema, ji tuojau nustelbė prasidėjusią kurtis romėniškąją sistemą. Šitas nustelbimas mums tuo labiau krinta į akį, kad mes neturime jokio aiškaus vaizdo, kaip ugdyta senojoje Romoje. Jokių platesnio pobūdžio raštų šiuo klausimu nėra likę. Negalėdami tinkamai atstatyti senosios Romos ugdymo, mes esame priversti susidurti jau su sugraikintu romėniškuoju ugdymu, kuriame randame visa tai, ką turėjo ir graikai.

Vis dėlto ir pro šitą sugraikintą ugdymo pavidalą vienur kitur prasikiša romėniškos specifiškos ypatybės. Jokia tauta svetimų kultūrinių gėrybių negali pasisavinti, jų daugiau ar

mažiau neasimiliavusi. Tas pat buvo ir su romėnais. Romėnai perėmė iš graikų ugdymo sistemą ir jo principus, bet vis dėlto įspaudė savų žymių, kurias pravartu bus pažymėti.

Privatiškumas Visų pirma Romos ugdymas buvo *privatinio pobūdžio*. Graikijoje, kaip buvo minėta, ugdymas buvo daugiau viešas valstybinis dalykas arba savo institucijomis, kaip Spartoje, arba bent savo nuotaika, kaip Atėnuose. Graikų pedagogai — Platonas, Aristotelis — kovojo prieš privatinį ugdymą. Tuo tarpu Romoje ugdymas kaip tik buvo paliktas privatinei iniciatyvai. Ugdymas romėnų gyvenime esmingai buvo šeiminis. Šeimos reikšmė, kaip netrukus matysime, Romoje buvo gana didelė, daug didesnė, negu Graikijoje. Todėl šeimai ir buvo patikėtas naujųjų kartų ugdymas. Romėnai, pasak Mommseno, niekados nepriėjo prie bendros ugdymo idėjos. Graikai turėjo savo paideios sąvoką ir jai lenkė visą gyvenimą. Romėniškasis tuo tarpu *educatio* reiškė tiktai privatinį šeiminį dalyką. Valstybė į šitą sritį nesikišo. Ji tiktai per cenzorių žiūrėjo ,kad į šeimos gyvenimą, tuo pačiu ir į ugdymą, neįsibrautų netikusių papročių. Bet pozityviai ji nieko nedarė. *Ugdymo atžvilgiu romėniškoji valstybė buvo tiktai atlaidi kontroliuotoja.* Pats vaikų auklėjimas ir mokymas buvo paliktas atskirų asmenų nuožiūrai. Romos valstybė atsirėmė į šeimą. Romoje atskiras žmogus su valstybe santykiavo visados, kaip šeimos narys. Šeima čia buvo tarpininkas tarp atskiro asmens ir valstybės. Todėl šeima turėjo paruošti žmogų valstybiniam gyvenimui ir jį į šitą gyvenimą įjungti. Jeigu graikai ypatingai iškėlė valstybę, kaip ugdymo veiksnį, tai romėnuose mes randame ypatingai reikšmingą šeimą. Valstybė jokių ugdomųjų įstaigų neturėjo. Net karinis paruošimas buvo atliekamas namie.

Praktiškumas Antras romėnų ugdymo bruožas buvo ugdymo *supraktikinimas*. Tai taip pat buvo romėnų kultūros įtaka pedagoginei gyvenimo sričiai. Kaip žinome, graikai labai kratėsi ugdymo praktiškumu, laikydami jį daugiau žmogaus asmens papuošalu ir nesistengdami turėti iš jo kokios nors naudos. Tuo tarpu romėnai, nebūdami linkę apskritai į grynus idealus, negalėjo šitaip idealizuoti nė ugdymo. Tiesa, graikų įtakoje jie pripažino, kad ugdymas tarnauja žmogaus asmenybei tobulinti. Bet sykiu jie norėjo, kad jis tarnautų ir gyvenimui. Seneca, pavyzdžiui, skundėsi, kad „non vitae, sed scholae

discimus". Taip pat Petronijus satyriškai pastebėjo apie retorių mokyklas, kad „jose vaikai darosi kvaili, nes ten jie nieko nemato ir negirdi, kas turėtų bendros naudos"[12]. Graikai norėjo tiktai mokytis. *Romėnai norėjo ko nors išmokti.* Todėl kai iš Graikijos atėjo tokio suidealinto ugdymo mintis, romėnams ji atrodė svetima, ir giliau regintieji romėnai jautė šitą josios svetimumą ir sykiu reiškė savo nepasitenkinimą. Romėnai ypatingai rūpinosi, kad žmogus mokėtų išreikšti savo mintis: *fari posse.*

Gyvenimiškumas

Trečias romėnų ugdymo bruožas yra jo *gyvenimiškumas.* Romėnų ugdymas jau buvo gyvenimiškas ta prasme, kad jis buvo praktinis, kad jis buvo tiesioginis pasirengimas gyvenimo darbams. Romėnai grynai bendrojo lavinimo, kuris niekam žmogaus neruoštų, nežinojo. Kiekvienas mokymas jiems turėjo turėti aiškų tikslą. *Romėnų ugdymas buvo žmogaus rengimas daugiau ne jam pačiam, bet jo rengimas gyvenimui.* Čia todėl ir glūdi pirmasis romėnų ugdymo gyvenimiškumo bruožas. Bet romėnų ugdymas buvo gyvenimiškas ir ta prasme ,kad jis buvo įgyjamas *gyvenime* ir *iš gyvenimo,* tiesiog susiduriant su jo įvykiais ir institucijomis. Senojoje Romoje specialių ugdymo įstaigų nebuvo. Jaunimas čia mokydavosi, dalyvaudamas su vyresniaisiais konkrečiuose gyvenimo darbuose. Vėliau graikų įtakoje pedagoginių įstaigų atsirado nemaža. Bet visą laiką romėnai labiau vertino ugdymą įgytą gyvenime, o ne mokyklose. Valstybinės institucijos, vieši susirinkimai forume, kariuomenė, teismai, luomų santykiai ir luomų kovos, iškilmės, žaidimai, rungtynės — visa tai buvo dideli ugdymo veiksniai. L. Friedländeris liudija, kad pačioje Romoje aplinkybės norintiems studijuoti buvusios Augusto laikais labai palankios. „Gausingų bibliotekų salėse ir halėse mokslo ir literatūros mėgėjas galėjo ligi soties prisiskaityti iš brangių pergamento ir papyruso rutulėlių; mokslininkų rateliuose, kurie rinkdavosi čia ir kitose vietose, kaip taikos šventykloje, Trajano maudyklėse, jis galėjo gauti visokių paraginimų ir paskatinimų savo studijoms; gausingose auditorijose jis galėjo lankyti visokių dalykų mokytojų paskaitas"[13]. Romėnai

---

12 Cit. O. Willmann, Didaktik als Bildungslehre, 131p.

13 Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms I, 17 p. Leipzig 1881.

savo kultūrinio gyvenimo nelaikė uždaryto privatiniuose namuose, bet perkėlė jį į šventyklas, į sales, į pirtis, kad kiekvienas, kas tik nori ir sugeba, galėtų juo pasinaudoti. Šitame gyvenime jaunimas mokėsi ir pratinosi. Jeigu Graikijoje aiški persvara buvo atiduota ugdymo veikėjams, jeigu graikai sąmoningai ugdė savo jaunimą, tai *Romoje persvarą turėjo ugdymo veiksniai*, ir romėnų jaunimas buvo ugdomas daugiau nesąmoningos, bet gyvenimiškos aplinkos.

Kosmopolitiškumas Ketvirtas romėnų ugdymo bruožas yra jo *kosmopolitiškumas*. Kaip visas Romos gyvenimas buvo skiriamas pasauliui, taip buvo visiems skiriamas ir ugdymas. Graikų ugdymo idealas buvo uždarytas jų tautos sienose. Paideia buvo specifiškai graikiškas padaras, iš graikiškos dvasios išaugęs ir graikuose pasilikęs. Tuo tarpu *romėnų ugdymas buvo taikomas visiems*. Jis ėjo sykiu su romėnų užkariavimais, jis įsistiprino visose jų provincijose, jis visur skleidė romėnišką dvasią. „Provincijoms mokyklos, kaip aukštesnės, taip ir žemesnės, sako O. Willmannas, turėjo nemažesnės reikšmės jų suromėninime, kaip garnizonai ir teismai“[14]. Tokiu būdu skirtumas tarp barbarų nyko. Romėnai į kitas tautas nežiūrėjo taip iš aukšto, kaip graikai. Barbarai jiems nebuvo prigimties padaras, kaip graikams. Tai buvo tik nekultyvuoti žmonės, kuriuos sukultūrinti kaip tik ir buvo pasaulinė Romos misija. Šitoje misijoje ugdymas turėjo pirmaeilės reikšmės. Kaip tik dėl to, kad jis buvo skiriamas visiems žmonėms, kad visus romėnai norėjo auklėti ir mokyti, jie laimėjo ne tik visų tautų simpatiją, bet ir savo tautinę kultūrą bei tautinį charakterį jie įskiepydavo nugalėtoms tautoms.

Graikiškumas Pagaliau penktas romėnų ugdymo bruožas, kilęs jau ne iš vidaus, bet iš viršaus, yra jo *graikiškumas*. Kaip jau buvo minėta, graikų įtaka buvo didelė visose romėnų kultūros srityse. Visas mokslas, visas menas, visas ugdymas buvo persunktas graikiška dvasia ir graikiška forma. Nors ir atsirado Romoje žmonių, kurie priešinosi romėnų gyvenimo sugraikinimui, vis dėlto nauja dvasia skverbėsi neatlaikomai, ir po kiek laiko kultūra pradėjo gyventi naują gyvenimą. Šitas gyvenimas buvo pusiau svetimas, iš dalies net mados

---

[14] Op. cit. 137 p.

gyvenimas. Todėl ir ugdymas, išaugęs iš tokios svetimos kultūros ir sykiu su ja atėjęs į Romą, nebuvo romėnams savas ir organiškai nesutapo su jų dvasia bei pagrindiniais tautiniais gyvenimo bruožais. Romėnų ugdymas heleniškajame jų istorijos tarpsnyje „nėra, kaip sako O. Willmannas, tautinės jų kultūros pražydimas, bet išaugęs iš pasisavinimo svetimos, jau sukurtos lavinimo sistemos“[15]. Vis dėlto šitas pasisavinimas nebuvo tiktai vergiškas, mechaniškas, kopijavimas. Tas pats Willmannas pastebi, kad „romėniškasis lavinimo turinys, nepaisant neorganiškos išvaizdos, nėra tiktai paviršutiniškai paimtas; jis yra įdiegtas į tautinę sąmonę ir tuo būdu tapęs šiai didžiajai nugalėtojų tautai dvasinės asimiliacijos priemone“[16]. Tą pačią mintį išreiškia ir A.Grenier, sakydamas, kad „lotynų lavinimas yra graikiškas savo kilme, savo metodais ir savo idėjomis. Bet jo objektas yra lotynų praeitis“[17]. Šitoji praeitis kaip tik ir palaikė romėnų dvasios atsparumą ir neleido išsižadėti savo tautybės graikų kultūros įtakoj. Tautos istorikai, poetai, rašytojai įrodinėjo, kad romėnų praeitis nėra nė kiek menkesnė už graikų, kad herojinis jų gyvenimo tarpsnis nėra mažiau turėjęs didvyrių ir garsių žygių. Šiam reikalui ir Vergilijus parašė savo *Aeneis*. Todėl nors romėnai ir prisiėmė graikų ugdymo formas ir turinį, vis dėlto jam įkvėpė savos dvasios, sykiu jausdami, kad jis yra svetimas, kad po juo pulsuoja kitas gyvenimas, kuris kaip tik ir gaivino romėnų dvasią. Romėnų ryšys su pirmykščiu savos tautos gyvenimu nebuvo nutrūkęs niekados. Kai jis nutrūko, tuomet žlugo ir pati romėnų tauta.

---

15 Op. cit. 123 p.
16 Op. cit. 130 p.
17 Op. cit. 250 p.

II. Romėnų ugdymo praktika

T u r i n y s: 1. Romėnų šeimos vaidmuo ugdyme. — 2. Romėnų mokykla ir mokymo praktika. — 3. Romėnų lavinimo turinys.

L i t e r a t ū r a: 1. *Arnoldt,* Häusliche und öffentliche Erziehung bei den Römern, 1887. — 2. *K. Hosius,* Erziehung und Unterricht im römischen Altertum: V. Beiheft zur „Christliche Schule", Eichstätt 1918. — 3. *K. Hosius,* Auklėjimas ir mokymas romėnų senovėje: Lietuvos Mokykla 1921. — 4. *M. Lechner,* Erziehung und Bildung in der griechisch-römischen Antike, München 1933. — 5. *G. Rauschen,* Das griechisch-römische Schulwesen zur Zeit des ausgehenden Heidentums, Bonn 1900.

1. Romėnų šeimos vaidmuo ugdyme

Šeimos reikšmė

„Niekad ir niekur, sako H. Franzas, gal išskyrus tik senąją žydų ir senąją kiniečių kultūrą, šeima neturėjo tokios pagrindinės reikšmės bendruomenės gyvenime ir ugdyme, kaip senojoje Romoje. Šeima čia buvo gyvenimo visuma, tikriausia prasme valstybės ir romėnų pasaulinės galios bei pasaulinės reikšmės pagrindas"[1]. Graikai niekados nebuvo priėję prie tokio aukšto šeimos vertinimo, kaip romėnai. Jau tik tas faktas, kad graikų šeiminio gyvenimo teoretikai, kaip Platonas, galėjo kalbėti apie moterų bendrumą savo idealistinės valstybės gynėjams, rodo, kad šeimos sąvoka graikuose nebuvo tokia griežta ir tokia pagrindinė, kaip romėnuose. Graikų gyvenimas buvo atsirėmęs iš vienos pusės į atskirą asmenį, iš kitos — į valstybę. Tuo tarpu *Romoje ir individas ir valstybė rėmėsi šeima.* Kol šeimos galva — tėvas buvo gyvas, tol net ir suaugusieji vaikai, net vedę sūnūs, nebuvo pilnateisiai piliečiai: jie negalėjo įsigyti nuosavybės,

[1] Op. cit. 108 p.

negalėjo sudaryti sutarčių, paveldėti turto. Visa, ką įgydavo toki nepilnateisiai šeimos nariai buvo bendras šeimos turtas. Šeima Romoje buvo centras aplinkui kurį telkėsi ir valstybės ir atskiro asmens gyvenimas. Atskiras asmuo su valstybe santykiavo tik per šeimą, o valstybė laikė šeimą savo gyvenimo ir pažangos pagrindu.

Šeimos pobūdis

Romėnų šeima buvo *didšeimė*. Ji apėmė ne tik tėvą, motiną ir vaikus, bet ir tarnus, ir vergus ir vadinamus *klientus*. Kai kas nors Romoje nusigyvendavo arba šiaip būdavo nepajėgus tvarkyti savo reikalų, pasiduodavo kurios nors šeimos globai, įeidamas į ją, kaip savotiškas narys. Toki žmonės ir buvo vadinami klientais. Jie naudojosi šeimos teisėmis ir šeimos galvos globa. Bet sykiu buvo ir jo valdžioje. Kartais, šeimos galva galėdavo klientus net parduoti vergijon. Toks romėnų šeimos pobūdis mums primena nomadinės kultūros šeimą, kuri taip pat buvo didšeimė ir kurioje tėvas turėjo patriarchalinės reikšmės.

Tėvo teisės

Romėnų šeima yra išlaikiusi pirmykštės nomadiškosios šeimos bruožus dar ir tuo atžvilgiu, kad ji yra aiškiai *tėvo teisės* šeima su didele moraline motinos reikšme ir pagarba. Tėvo primatas romėnų šeimoje yra aiškus. Tėvo autoritetas čia labai didelis ir jo teisės beveik neaprėžtos. Jis galėjo su savo šeimos nariais elgtis, kaip tinkamas. Šeimos turtas ir net jos narių gyvybė buvo jo rankose. Jis taip pat valdė šeimą teisiniu, pedagoginiu, ekonominiu ir religiniu atžvilgiu. Jis šeimos narius teisė ir baudė; jis buvo vyriausias sprendėjas auklėjimo klausimuose; jis aukojo penatams*, kaip šeimos kunigas. Tiesa, moteris pagal romėnų teisę galėjo įsigyti nuosavybės. Bet josios administravimas buvo vyro rankose. Moteris buvo tiktai pasyvus teisės subjektas. Vėliau, krinkant šeimos gyvenimui, vietoje vyro dažnai moters turtą administruodavo josios pasirinktas žmogus, dažniausiai josios meilužis, Bet taip buvo jau smunkančio Romos gyvenimo tarpsnyje. Romėnų baudžiamoji teisė nenumatė bausmės už tėvo nužudymą, nes šitas dalykas netilpo romėnų sąmonėje.

Motinos pagarba

Moteris - motina romėnų šeimoje turėjo didelės reikšmės ne tiek juridiniu, kiek *doriniu* atžvilgiu. Mater familias buvo apsupta etine ir net religine pagarba. Simboliškai šioji pagarba buvo reiškiama deivės Vestos kulte. Vestalės Romoje buvo nepaprastai gerbiamos. Tai buvo išraiška to metafizinio moters vertinimo, kuris romėnų šeimoje įsikūnydavo motinos pagarboje. Daugybė įrašų moterų antkapiuose liudija apie tąją aukštą pagarbą, kurią vyrai reikšdavo moterims.

Iš šitų įrašų mes patiriame, kokios dorybės moteryje anuo metu buvo labiausiai branginamos. Ypač buvo branginamos tos moterys, kurios turėdavo tiktai vieną vyrą ir pasilikusios našlės netekėdavo: *univirae*. Taip pat įrašai nuolatos kalba, kad moteris buvo omnibus subveniens, innocens, castissima, praestans, vixit sine litibus et iurgiis, casta et pudica, sapiens, generosa ir t. t. Religingumas ir maldingumas taip pat buvo aukštai statomas. Irašai mini moteris mirae bonitatis atque sanctitatis[2].

Vyro ir moters santykiai

Santykiai tarp vyro ir žmonos buvo laikomi šventais. *Monogamija buvo nepaprastai griežta.* H. Franzas pastebi, kad „ypatingas romėnų valstybės gabumas išsilaikyti kaip tik rėmėsi monogamija“[3]. Graikų šeimos palaidumo Romos gyvenimo pirmykščiame tarpsnyje nebuvo. Persiskyrimai buvo labai reti. Pirmas persiskyrimas Romos valstybėje, sakoma, įvykęs 231 metais prieš Kristų. Šeimų gausumas taip pat buvo pavyzdingas. Vaikams vardus romėnai dažniausiai duodavo iš eilės pagal skaičių. Taigi šitie vardai, kaip Sextus, Septimus, Octavianus, Decimus, rodo, kad vaikų turėta gana daug. Kūdikių neturėjimas buvo laikomas dievų prakeikimu. Vaikų skaičiaus aprėžimas buvo nusikaltimas bendruomenei. Čia romėnai visiškai skyrėsi nuo graikų, kurių filosofai, kaip Platonas ir Aristotelis, skelbė, kad vaikų skaičius turįs būti aprėžtas. Tiesa, Romos smukimo laikais šeimos gyvenimas jau buvo gerokai apardytas. Neištikimybė, persiskyrimai, nesutikimai, prieauglio mažėjimas graužė ro-

---

[2] Plg. L. Friedländer, op. cit. I, 463—467 p.

[3] Op. cit. 310 p.

mėnų šeimą. Negimusių kūdikių žudymas buvo gana smarkiai paplitęs. Ovidijus šiuo atžvilgiu nusikundžia:

„Nunc uterum vitiat, quae vult formosa videri,
Raraque in hoc aevo est, quae vellit esse parens“.

Bet senesniais laikais, ypač senojoje Romoje, šeimos gyvenimas buvo labai drausmingas, griežtas ir šventas.

Ugdymas šeimoje

Savaime suprantama, kad šitokia stipri pirmykštė romėnų šeima turėjo nemažos reikšmės visam pedagoginiam darbui. Jau buvo minėta, kad romėnų ugdymas buvo privatinio pobūdžio ir kad šitas privatiškumas apsireiškė naminiu ugdymo charakteriu. Jaunimas daugiausiai buvo lavinamas ir auklėjamas namuose savo tėvų arba namų draugų bei šiuose namuose gyvenančių vergų. Svarbiausias mokytojas ir auklėtojas, be abejo, buvo *tėvas*. Su tėvu vaikai eidavo į forumą, į puotas, tėvas mokydavo juos skaityti ir rašyti. Aukodamas namų dievams, jis įvesdavo vaikus ir į religijos dalykus. *Tėvas naminiame ugdyme buvo pats pirmutinis ir pats svarbiausias auklėtojas ir mokytojas.*

Štai kaip T. Mommsenas vaizduoja naminį romėnų ugdymą: „Jaunimo auklėjimas pasiliko griežtai namų sienose. Berniukas neatsitraukdavo nuo tėvo, lydėdavo jį paskui arklą ir dalgį į laukus, eidavo su juo į draugo namus arba posėdžių salę, jeigu tėvas būdavo kviečiamas pasisvečiuoti arba pasitarti. Šitas naminis auklėjimas buvo tinkamas žmogų palenkti sykiu ir šeimai ir valstybei. Pastovia gyvenimo bendruomene tarp tėvo ir sūnaus, tampančio žmogaus pagarba subrendusiam žmogui ir subrendusio žmogaus pagarba jaunimo nekaltumui rėmėsi šeiminių ir valstybinių tradicijų pastovumas, šeimos ryšio išvidinis stiprumas (Innigkeit), apskritai, dorinis romėnų gyvenimo rimtumas (gravitas) ir jų charakterio kilnumas“[4].

Namų mokytojai

Vis labiau patenkant Romai graikiškosios kultūros įtakon, šeiminis ugdymo pobūdis nenyko, tik keitėsi jo formos: *vietoje tėvo šiuo metu atsistojo namų mokytojas.* Tėvas nebesugebėjo savo vaikų išmokyti visko, ko reikalavo pasikeitusio gyvenimo aplinkybės. To-

---

[4] Op. cit. I, 231 p.

dėl jis buvo priverstas ieškoti pagalbos iš tų žmonių, kurie pedagoginiam darbui daugiau ar mažiau buvo pasiruošę. Namų mokytojais helenistinėje Romoje buvo daugiausiai išlavinti graikai. Vieni iš jų buvo vergai, kiti laisvi, bet ir vieni ir antri Romoje buvo laikomi, kaip tarnai. Toksai namų mokytojas romėnų buvo vadinamas *comes*. Jo padėjimas romėnų šeimose buvo geresnis, negu paidagogo graikuose. Namų mokytojas prižiūrėdavo vaikus, mokydavo juos graikų kalbos pradmenų, graikų papročių ir graikiško apsiėjimo taisyklių.

> T. Mommsenas pastebi, kad graikų mokytojų Romoje būta visais laikais. Trečiojo šimtmečio pradžioje prieš Kristų sostinėje net būta graikiškų deklamacijos mokyklų. Bet helenizmo klestėjimo metu šitie mokytojai „veržėsi būriais ne tik kaip kalbos mokytojai, bet ir kaip literatūros ir kaip auklėtojai apskritai (124 p.). Graikų dvaro mokytojai ir filosofai, kurie, nors ir nebūdami vergais, buvo laikomi tarnais, dabar atsidūrė Romos rūmuose. Jie buvo labai branginami, ir už pirmos rūšies literatūros vergą buvo mokama 200.000 sestercijų (15.200 talerių)“[5].

Šitie du veikėjai: tėvas ir namų mokytojas kaip tik buvo du ugdytojai naminiame romėnų auklėjimo bei lavinimo tarpsnyje.

Mergaičių lavinimas

Tėvas daugiausiai atsidėdavo berniukams ugdyti. Motina daugiau auklėdavo ir lavindavo *mergaites*. Namų mokytojas buvo skiriamas dažnai visiems vaikams. Mergaičių lavinimu romėnai rūpinosi nemaža. Bet visas šitas lavinimas daugiausiai būdavo įgyjamas šeimoje. „Tik mažuma, pastebi L. Friedländeris, siųsdavo jas ankstyvame amžiuje į mokyklas“[6]. Pirmoje eilėje mergaitės buvo mokomos reikalingų namams darbų, nes Romoje net ir aukštakilmės matronos šių darbų nevengdavo. Svarbiausias moters darbas romėnų šeimoje buvo *verpimas* ir *audimas*. Šie darbai net moterų antkapių įrašuose yra minimi. Todėl juos tinkamai dirbti mergaitės buvo pirmoje eilėje išmokomos. Tai padaryti buvo motinos uždavinys. Šalia audimo ėjo *siuvinėji-*

---

[5] Op. cit. II, 424—425 p.
[6] Op. cit. I, 409 p.

mas, nors juo dažnai užsiimdavo ir vyrai. Siuvinėjimo reikalui, pavyzdžiui, Varro reikalauja, kad mergaitės būtų mokomos paišybos, nes kitaip jos negalėsiančios įvertinti kilimų ir uždangų rašto. Skaityti, rašyti, poezijos mergaitės mokydavosi sykiu su berniukais vistiek ar šeimoje ar mokykloje.

Bet ypatingai buvo kreipiama dėmesio, kad mergaitės būtų išlavintos *muzikoje* ir *šokiuose*. Šiam reikalui paprastai būdavo namuose specialūs mokytojai. Muzika apėmė dainavimą ir skambinimą citra. Net antkapiuose mergaitės yra vaizduojamos su citra rankose, tuo tarpu berniukai su pergamento rutulėliu. Vadinasi, muzika buvo laikoma, kaip pastebi L. Friedländeris, „esmine sudedamąja mergaičių mokymo dalimi“[7]. Lavinimas šokti buvo ne kas kita, kaip savotiškas plastinių judėsių mokymas, turėjęs suteikti grakštumo visam mergaitės kūnui ir kilnumo josios eisenai, nes eiseną romėnai labai vertino. Net viename antkapyje apie moterį pasakyta, kad ji buvo kilnios eisenos. Mokančios gerai dainuoti, skambinti ir šokti mergaitės pasirodydavo ir viešai įvairių švenčių bei iškilmių proga.

2. Romėnų mokykla ir mokymo praktika

Pirmykštė mokykla

Romėnų mokyklos pradžia yra susijusi su *kultu*. Pirmieji romėnų mokytojai buvo *kunigai*. Tai rodo ir pirmykštės mokyklos pavadinimas — *ludus*, o mokytojo — *ludi magister*. Žodžiu „ludi“ buvo vadinami religinėms šventėms tarnaują žaidimai. O. Willmannas spėja, kad nuo šitų religinių žaidimų kaip tik ir gavo vardą pirmykštės romėnų mokyklos. Nors mokyklų būta ir labai senais Romos gyvenimo laikais, kaip mini Livijus, vis dėlto formaliai romėnų mokyklų pradžia yra surišta su *Spurijaus Carvilijaus* vardu, kuris apie 250 metus prieš Kristų atidarė mokomąją įstaigą, priimdamas į ją be atlyginimo mokinius. Tai buvo visais atžvilgiais naujiena. Šitas pirmasis Carvilijaus žygis yra laikomas lemiančiu romėnų mokyklos istorijoje. Carvilijaus pavyzdys paskatino ir kitus mokyti linkusius žmones atsidaryti savas mokyklas.

---

[7] Op. cit. I, 311 p.

Šitos pirmykštės romėnų mokyklos buvo grynai *privatinės* įstaigos. *Drausmė* jose buvo gana griežta. Rykštė ir lazda buvo nuolatinės mokytojo palydovės. Mokymo *objektai* jose buvo elementarūs: skaitymas, rašymas, skaičiavimas, dvylikos lentelių įstatymai, tautinės legendos, patarlės ir žmonių gyvenimo bei apsiėjimo taisyklės. Visa mokiniai turėjo mokytis iš galvos, nes vadovėlių anuo metu romėnai dar neturėjo.

Santykiai tarp mokinių ir mokytojų buvo pavyzdingi. Pirmykščiame romėnų ugdymo tarpsnyje mokytojas ne tik buvo gerbiamas, bet jis buvo laikomas tėvo vietoje. *Romėnai į mokytojo ir mokinių santykius žiūrėjo, kaip į tęsinį santykių tarp tėvo ir vaikų.* Mokytojas turėjo pavaduoti tėvą. Šita mintis teoriškai romėnuose buvo gyva visados. Juvenalis, pavyzdžiui, sako, kad „šventieji dievai norėjo, kad mokytojas būtų tėvo vietoje“[8]. Quintilionas pastebi, kad „mokytojai yra gimdytojai ne kūno, bet dvasios, ir mokslas sekasi dėl pagarbos, kuri jiems teikiama“[9]. Bet praktiškai šitas gražus principas helenistiniais laikais nebuvo realizuojamas. Mokiniai žiūrėjo į mokytoją, kaip netrukus matysime, nedraugiškai, o pats mokytojas dažnai dirbo tik dėl pinigo.

Apskritai, šita pirmykštė romėnų mokykla buvo daugiau atsitiktinio pobūdžio. Ji neturėjo nei aprėžto mokymo plano, nei tikslaus mokomųjų dalykų suskirstymo, nei pastovesnių mokinių. Šitos mokyklos sąranga visiškai priklausė nuo mokytojo, kuris ją vedė.

Helenistinė mokykla

Romos gyvenimo sugraikinimas padarė nemaža pakaitų ir mokyklų santvarkoje. Visų pirma *helenistinė Romos mokykla buvo griežčiau sutvarkyta.* Čia atsirado mokyklų laipsniai, pačios mokyklos įgijo aiškesnę struktūrą, išsidirbo mokymo planus, susiskirstė mokomuosius objektus. Čia susiformavo mokytojų profesija, atsirado didaktinių taisyklių, patarimų ir priemonių. Santykiai tarp mokinančiųjų ir besimokančiųjų virto formaliais santykiais tarp mokytojų ir mokinių.

Graikų ugdymo *sąranga* buvo perkelta helenizmo metu į Romos kultūrą. Romėnai perėmė visus lavinimo laipsnius ir

---

[8] Cit. O. Willmann, Didaktik als Bildungslehre, 133 p.

[9] Ibid.

objektus iš graikų. Bet nevisus juos vienodai išvystė ir vertino. Romėniška dvasia, linkusi daugiau į praktiką, vertė juos graikiškoje ugdymo sąrangoje padaryti savotiškų pakeitimų. Labiausiai romėnai išvystė retorinį lavinimą, mažiausiai filosofinį ir matematinį. Norėdami savo studijas atbaigti matematika ir filosofija, jie paprastai keliaudavo į Atėnų, Rhodo mokyklas, kartais nuklysdami net Aleksandrijon. Net ir retorikoje norėdami pasitobulinti, romėnai neapsieidavo be Graikijos. Tai rodo, kad romėnų lavinimo institucijos nebuvo pasiekusios tokio aukšto laipsnio, kaip graikų.

Helenistinių mokyklų *tinklas* Romoje buvo gana tankus. L. Friedländeris teigia, kad „elementarinių mokyklų netrūko ir mažose provincijų vietose“[10]. Bet aukštesniųjų mokyklų būta tiktai didesniuose miestuose. Romoje buvo pačios aukščiausios mokyklos, patys geriausi mokytojai, todėl čion traukdavo mokytis norintieji jaunuoliai iš visų Romos imperijos provincijų. Kas Romos didikų vaikams buvo Atėnai, Rhodas ar Aleksandrija, tas provincijos didikams buvo pati Roma.

Mokytojo *darbas* helenistinėse mokyklose jau buvo kitoks, negu pirmykštėse, grynai romėniškose. Visų pirma tie tėviški santykiai tarp mokytojo ir mokinių jau buvo bemaž dingę. Mokiniai žiūrėjo į mokytoją, tiktai kaip į mokytoją, ne kaip į tėvą. Todėl juo nepasitikėjimas, noras pasislėpti nuo jo akių, noras apgaudinėti, krėsti įvairių šposų buvo paprasti helenistinių, kaip ir mūsųjų, mokyklų reiškiniai. Iš kitos pusės, nemaža mokytojų, kaip liudija L. Friedländeris, „dirbo ne dėl išvidinio pašaukimo, bet dėl kasdieninės duonos“[11]. Todėl daugumas iš jų nebuvo tinkamai pasiruošę. Vieni jų buvo tarnavę, kaip vergai, pas mokytus žmones ir ten susigaudę vieną kitą žinią, kiti buvo šiek tiek pramokę, belydėdami vaikus į mokyklas. Be abejo, toki žmonės negalėjo žadinti mokinių pagarbos, o tuo labiau meilės.

Išviršinės mokytojo darbo *aplinkybės* helenistinėse mokyklose nebuvo lengvos. Pamokos prasidėdavo labai anksti, vos brėkštant. Todėl mokytojas buvo priverstas keltis dar tamsoje, kaip „kalvis arba audėjas“ (Ausonius) ir „kvėpuoti mo-

---

[11] Op. cit. I, 283 p.
[10] Op. cit. I, 280 p.

kinių atsineštų lempų užterštų oru" (ibd.). Pamokų skaičius buvo įvairus. Bet paprastai būdavo *šešios* valandos. Dulkių romėnų mokyklose nebūdavo, nes mokiniai paprastai sėdėdavo atvirose patalpose arba ant stogų, kartais tiesiog gatvėje, kaip graikuose. Vasaros atostogos trukdavo paprastai keturis mėnesius.

Mokytojų *atlyginimas* buvo labai nepastovus. Gramatikos mokytojai paprastai buvo apmokami gana menkai. Pasak Juvenalio mokytojas už kiekvieną mokinį metams gaudavo 500 sestercijų[12]. Diolekcijanas buvo nustatęs tokią taksą mėnesiui: už skaitymo ir rašymo mokymą 50 denarų, už skaičiavimo ir stenografijos mokymą 75 denarai, už lotynų, graikų kalbų ir matematikos mokymą 200 denarų už kiekvieną mokinį[13]. Kas turėdavo daugiau mokinių, gaudavo daugiau ir pajamų. Todėl suprantama, kad konkurencija buvo labai didelė. Čia jau mes nė iš tolo nematome to idealinio pobūdžio, kuris taip stropiai buvo saugojamas graikų mokyme.

Suprantama, kad garsesnieji ir gabesnieji mokytojai, pritraukdami daugiau mokinių, galėjo pelnyti nemaža. Friedländeris mini *Verrius Flaccus,* kuris iš Augusto už jo sūnėno mokymą, gaudavo 100.000 sestercijų. *Nemmius Palaemonus* iš savo mokyklos susidarydavo apie 400.000 sestercijų[14]. Bet, žinoma, tokių mokytojų buvo nedaug. — Privatinių mokytojų, praeinant galima pastebėti, padėjimas nebuvo geresnis. Jie dažnai, ypač graikai, skųsdavosi, kad visos jų pajamos išeinančios gydytojams, batsiuviams ir siuvėjams[15]. Iš kitos pusės, romėnai skųsdavosi, kad šie svetimšaliai jų namuose pridarą visokių šunybių ir norį būti beveik šeimininkais[16].

---

12 Plg. L. Friedländer, op. cit. I, 285 p.

13 Plg. L. Friedländer, op. cit. I, 286 p.

14 Plg. L. Friedländer, op. cit. I, 286 p.

15 Plg. L. Friedländer, ibd.

16 Plg. L. Friedländer, ibd.

3. Romėnų lavinimo turinys

Graikų lavinimo turinys, kaip jau buvo minėta, buvo perkeltas į romėnų kultūrą. Vis dėlto atskiri šio turinio objektai ir atskiros jo sritys nebuvo romėnų taip išvystyti ir taip pritaikyti, kaip graikuose. Romėnų palinkimas į praktiką pasirinko labiau tuos objektus, kurie buvo jų gyvenimui konkretesni.

Gimnastinis lavinimas

Gimnastinio lavinimo pradmenų būta jau ir senojoje Romoje ne tik dėl to, kad, kaip pastebi Mommsenas, romėnų vaikai turėjo eiti paskui arklą, jodyti arkliais, važinėti ir medžioti, bet ir dėl to, kad romėnai labai mėgo šokį ir juo smagindavosi kiekviena iškilmingesne proga[17]. Vis dėlto romėnų gimnastika, kaip rodo šie polinkiai, buvo daugiau praktinio pobūdžio. Gilesnės prasmės ji neturėjo. „Fizinis lotynų jaunimo lavinimas, sako Mommsenas, buvo griežtas ir stiprus, bet jis buvo toli nuo minties estetiškai išlavinti kūną, ko siekė graikai"[18]. Todėl kai atėjo helenizmo banga į Romą, o su ja sykiu ir graikiškai suprastas gimnastinis lavinimas, jis pasidarė grynai mados dalykas, nepasiekęs plačių masių ir neturėjęs jokios didesnės reikšmės romėnų ugdymo sistemai. Romėnai pasiėmė graikiškas gimnastinio lavinimo formas, bet jie nesuprato jo esmės ir paskirties.

Štai kodėl Mommsenas ir sako, kad „viešos helenų rungtynės Italijoje pakeitė ne savo taisykles, bet savo esmę. Jos turėjo būti piliečių rungtynės, pradžioje tokios jos buvo ir Romoje, tuo tarpu jos virto profesinėmis rungtynėmis. Laisvės ir heleniškos kilmės įrodymas buvo būtina sąlyga graikiškuose žaidimuose. Tuo tarpu romėnuose rungtynės greitai pateko į paleistų vergų, svetimšalių ir net nelaisvųjų rankas"[19]. Todėl romėnai nugalėtųjų nė nevainikuodavo, kaip graikai. Graikuose nugalėtojas buvo graikiškosios paideios reiškėjas. Romėnuose jis buvo tik publikos linksmintojas ir savo vikrumo rodytojas. Jis gaudavo už tai pinigų, bet ne garbės.

---

17 Op. cit. I, 229 p.
18 Op. cit. I, ibd.
19 Op. cit. I, ibd.

Mūzinis lavinimas

Poezija, kaip pirmasis mūzinio lavinimo objektas, romėnų lavinimo sistemoje, be abejo, užėmė daug reikšmingesnę vietą, kaip gimnastika. Vis dėlto tokios reikšmės, kaip graikuose, ji neturėjo. Romėnai neturėjo tokios poezijos, kuri jiems būtų pradžioje atstojusi ir istoriją, ir visuomenės mokslą, ir tikybą. Senosios romėnų pasakos, legendos, mitai nė iš tolo negalėjo prilygti Homero epams, kurie sukūrė graikams ištisą pasaulėvaizdį. Romėnai gyvenimo išminties mokėsi pradžioje ne iš poezijos, bet iš dvylikos lentelių įstatymų.

Mommsenas pastebi, kad „itališkoji tauta nepriklauso prie ypatingai gabių poetiškų tautų. Italui trūksta aistros, ilgesio idealizuoti žmogiškumą ir sužmoginti negyvus daiktus, kas sudaro poezijos šventų šventąją vietą“[20]. Todėl ir romėnai daugiau yra laimėję satyrose, komedijose, negu epe ar lirikoje.

Helenistiniame tarpsnyje poezija į romėnų lavinimą įėjo graikiškai suprastos gramatikos pavidalu, kurią jie pavadino *litteratura.* Literatūra romėnų mokyklose apėmė tris dalykus: 1. *recte loquendi scientia,* vadinasi, patį kalbos mokslą; 2. *ennaratio poetarum,* vadinasi, poetų veikalų nagrinėjimus ir 3. *iudicium,* vadinasi, estetinį sprendimą apie veikalą.

Pirmasis dalykas turėjo didžiausios reikšmės. Visa romėnų literatūra buvo sufilologinta. Graikų ir lotynų kalbos tobulas mokėjimas čia buvo svarbiausias dalykas. Filologija romėnų gyvenime buvo gana madnas dalykas. Ja užsiiminėjo ne tik mokytojai su mokiniais, bet ir valstybės vyrai, kaip Varro, Lucillus, Caesaris, Claudijus ir k. Čia turėjo reikšmės, kaip pastebi O. Willmannas, ir patriotinis motyvas: romėnai norėjo parodyti, kad jų kalba taip pat yra tobula, subtili, graži, kad ja taip pat galima išreikšti įvairiausius minties niuansus bei sąvokas[21]. Todėl mokyklose į gražią žodinę išraišką buvo kreipiama labai daug dėmesio. Stilistika stovėjo pirmoje gramatinių disciplinų vietoje.

Mokytojui, kuris mokė kalbų, romėnai turėjo du vardu: *litterator* ir *gramaticus.* Pirmuoju buvo vadinamas lotynų kalbos mokytojas, antruoju graikų kalbos.

---

20 Op. cit. I, 219 p.

21 Plg. op. cit. 124 p.

Poetų nagrinėjimuose iš sykio buvo einamos tiktai didvyrių žygius apdainuojančios giesmės: *carmina*. Tikras šios srities vadovėlis čia buvo Homero *Odiseja*, kurią Livijus Andronicus išvertė lotynų kalbon. Parašius Vergilijui savo *Aeneis*, šioji pastaroji užėmė *Odisejos* vietą. Taip pat Horatijus gana greitai buvo įtrauktas į mokyklų programą.

Literatūros *mokymas* buvo susietas ne tik su pačios kalbos išmokymu, bet su literatūrinių gabumų ir estetinio skonio lavinimu. „Literatūros pamokos, sako H. Franzas, lavino ne tik kalbinio taisyklingumo ir kalbinio gražumo pajautimą, jos lietė ne tik žodžių prasmę, daikto išaiškinimą, kalbines priemones, formas ir dorinius pamokymus, bet jos taip pat skatino mokinius ir į kūrybinį savaveiklumą. Nebuvo retenybė, kad vaikai rungtyniautų savo poezijomis“[22]. Todėl šito didelio literatūrinio lavinimo dėka romėnai turėjo nepaprastai puikių stilistų. Gausus poetų būrys helenistiniame tarpsnyje taip pat yra iš dalies šio sustiprinto literatūrinio lavinimo vaisius.

Muzika, kaip antrasis mūzinio lavinimo objektas, romėnų lavinime jau turėjo žymiai mažesnės reikšmės. Muzikos, kaip ir gimnastikos, prasmės romėnai nesuprato. Kaip gimnastika daugiau tarnavo akims pasismaginti ir žiūrovams smagiai nuteikti, taip muzika daugiau buvo skiriama akustiniam malonumui ir puotų bei iškilmių pramogoms. Jeigu pradžioje šitoji tendencija dar nebuvo tokia ryški, tai „juo toliau, tuo labiau muzika Romoje, pasak Friedländerio, neteko dorinio pobūdžio ir buvo pažeminta ligi pojustinių efektų ir ligi nevykusio ausų erzinimo“[23]. Štai dėl ko Friedländeris kalba apie graikiškos muzikos priemonių sušiurkštinimą — „Vergröberung der Mittel“ — Romoje. Šitas sušiurkštinimas apsireiškė jau tuo, kad fleita, kuri taip labai graikų buvo nemėgiama, Romoje kaip tik buvo labiausiai išplitęs instrumentas. Be fleitos Romoje buvo vartojama graikiškos lyra ir citra ir visa eilė Azijos instrumentų.

Išviršinis muzikos pobūdis romėnuose buvo maždaug toks pat, kaip ir graikuose. Instrumentinė muzika buvo išsivysčiusi gana silpnai ir dažniausiai ji buvo tiktai dainos palydovė. Garsas aiškiai buvo palenktas žodžiui, o žodis — turiniui. Gryno-

---

[22] Op. cit. 332 p.

[23] Op. cit. III, 306 p.

sios bežodės muzikos romėnai, kaip ir graikai, nebuvo išvystę. Grojama daugiausiai būdavo solo.

Muzikos *mokymas* kulto ir iškilmių reikalui romėnuose yra gana senas. Friedländeris sako, kad jau brolių Gracchų laikais Romoje buvę muzikos ir dainavimo mokyklų, kurias lankė abiejų lyčių vaikai, kilę net ir iš žymių šeimų[24]. Bet apskritai muzikos mokymasis nebuvo mėgiamas. Cornelijus Nepos nurodydamas, koks yra skirtumas tarp graikiškų ir romėniškų papročių, pastebi, kad pagal romėniškas pažiūras žymiam vyrui netinka užsiimti muzika[25]. Dainavimas labiau buvo vertinamas, ir jo mokymuisi romėnų visuomenė buvo atlaidesnė. Todėl įsigalėjusio helenizmo laikais, ypač krikščioniškosios epochos pradžioje, muzikai atsidėdavo daugiausiai vergai, paleistieji arba svetimšaliai. Todėl šiuo metu Romoje buvo privisę labai daug muzikų profesionalų, kurie tikrumoje buvo muzikos diletantai, bet ne tikri menininkai. Mergaitės muzikos buvo daugiau mokomos, negu berniukai. Jos mokydavosi ne tik dainuoti, bet skambinti lyra ir citra, Ištisi jų chorai dalyvaudavo religinėse šventėse.

Orchestika, kaip trečiasis mūzinio lavinimo objektas, Romoje buvo lygiai traktuojamas su muzika. Tiesa, orchestikos, kaip ir gimnastikos, pradmenų romėnai turėjo jau ir pirmykščiame savo ugdymo tarpsnyje. Bet šitie pradmenys, kilę iš tautinės romėnų choreografijos*, negalėjo išsiskleisti, nes helenizmo metu jie buvo nustelbti graikiškų šokio formų. Todėl su šokio menu Romoje atsitiko tas pat, kas ir su muzika: *šokis čia virto priemone pasismaginti.* Pirmykštis tautiškai religiškas šokio charakteris buvo pamirštas.

> Štai kaip Mommsenas vaizduoja aną pirmykštį šokį: „Didingose procesijose, kuriomis būdavo atidaroma romėnų pergalės šventė, rimti ir linksmi šokėjai šokdavo priešais dievų ir karo vyrų paveikslus. Rimtieji būdavo pasidalinę į tris grupes: *vyrų, jaunuolių ir vaikų,* visi raudonais apdarais, variniais diržais, su kardais ir trumpomis ietimis, vyrai, be to, dar su šalmais, žodžiu, pilnai apsiginklavę. Linksmieji šokėjai būdavo pasidalinę į dvi

---

[24] Op. cit. III, 319 p.
[25] Plg. L. Friedländer, op. cit. III, 319—320 p.

grupes: *avinų,* avių kailiuose su margais papuošimais, ir *ožių,* nuogų ligi pusės, su ožkos kailio priekyšte“[26]. Tokių šokėjų turėjo būti kiekvienoje šventėje, kiekviename aukų aukojime ,kiekvienose vestuvėse ar laidotuvėse.

Pirmykštis šokis buvo daugiausiai atliekamas *vyrų.* Helenizmo metu šokdavo dažniausiai *mergaitės,* kaip profesininkės šokėjos. Pirmykštis šokis buvo *grupinis.* Helenistinis jau buvo virtęs *solo* šokiu, kurio metu šokėja sugebėdavo parodyti žiūrovams visą savo graciją ir grožį. Dėl to orchestikos dažniausiai mergaitės ir būdavo mokomos.

Retorinis lavinimas

Retorinis lavinimas romėnuose buvo žymiai labiau išvystytas, negu gimnastinis ar mūzinis. Romėnų retorika, tur būt, yra vienintėlis dalykas, sukurtas pačių romėnų be ypatingesnės graikų pagalbos. Menas kalbėti Romoje klestėjo jau nuo senų laikų. Pati romėnų prigimtis juos padarė oratoriais. „Retorikoje ir vaidyboje, sako Mommsenas, jokia tauta neprilygo ir neprilygsta itališkajai“[27]. Iš kitos pusės, pati romėnų valstybės santvarka vertė žmones mokėti gerai valdyti žodį. Kaip jau buvo minėta, kalbant apie graikų retoriką, demokratija yra viena iš palankiausių sąlygų susiformuoti iškalbos menui. Tuo tarpu demokratinis romėnų valstybės bruožas buvo labai ryškus. Todėl šitoje valstybėje reikėjo mokėti kalbėti, jeigu pilietis norėjo laimėti bylą, pasirodyti susirinkime arba padaryti visuomeninę karjerą. Ir tai lietė visus gyventojų sluogsnius. „Iškalbingumas buvo būtinas, sako L. Friedländeris, ne tik advokatui ar mokytojui, bet ir aukštiesiems karininkams, ir valdininkams, ir senatoriams, ir valstybininkams, apskritai, kiekvienam, kuris siekė aukštesnės vietos gyvenime“[28].

Todėl iškalbos meno mokymas jau yra užeinamas pirmykščiais Romos gyvenimo laikais. Pirmuoju lotyniškosios iškalbos mokytoju yra laikomas *Lucijus Aelijus Praeconijus,* vadinamas *Stiliumi,* kuris sudaręs grupę jaunų vyrų, skaitydavo su jais lotyniškuosius autorius, pavyzdžiui, Plautą ir kitus. Mokyklos jis neturėjo. Bet jo laikais prasideda (1 šimt. prieš Kristų)

---

26 Römische Geschichte I, 220 p.
27 Op. cit. I, 219 p.
28 Op. cit. III, 332 p.

atsirasti jau ir formalių retorikos mokyklų, kuriose šalia lotyniškosios iškalbos buvo mokoma ir graikiškosios. Reikia pastebėti, kad romėnai graikiškosios retorikos pradžioje labai nemėgo. Ji atrodė jiems negyva, sausa, žodžių žaismas, daugiau nieko. Scipiono šalininkai, pasak Mommseno, buvo net prisiekę kovoti su graikiškaisiais retoriais[29]. Jeigu graikų kalbos mokymas buvo toleruojamas ir net kai kurių mėgiamas, tai graikiškoji iškalba į romėnų iškalbos pratimus ilgai nebuvo įsileidžiama.

Vis dėlto galop ir retorika turėjo pasiduoti viską apimančiai helenizmo bangai. Romėnai neatlaikė pirmykštės praktinės, sveiku protu ir konkrečiu gyvenimo pažinimu paremtos retorikos ir neapgynė josios nuo graikiškosios įtakos. Romėnų retorika buvo sugraikinta dviem atžvilgiais. Visų pirma *ji neteko,* pasakytume, *savo kaimietiškumo.* Pirmykštė romėnų iškalba buvo šiurkšti, kasdieninė ir primityvi. Graikų įtakoje ji įgijo elegancijos, lankstumo, gražumo. Bet iš kitos pusės, *ji prarado aną pirmykščią gyvybę,* pasinerdama į formalizmą ir atkreipusi dėmesį nuo klausytojų į pačią kalbą. Graikai tarp formalinės ir materialinės pusės mokėjo išlaikyti pusiausvyrą. Tuo tarpu romėnai šitos pusiausvyros neteko. Gėrėdamiesi graikiškosios retorikos gražia elegantiška sąranga, jie pamėgdžiojo tik šią išviršinę pusę, pamiršdami pačią kalbos dvasią ir jos natūralumą. Todėl romėnų retorika helenistiniame periode darėsi vis labiau formalinė ir negyva. Žodžio galia čia buvo nužudyta. Romėnai savo retorikoje viską apskaičiavo: žodžius, kūno padėjimą, gestus, veido išraišką, balso stiprumą, toną. Tai buvo jau retorinis virtuoziškumas, be gyvybės ir todėl be didesnės reikšmės klausytojų valiai ir širdžiai, kaip matyti iš Cicerono ir Demosthenio palyginimo.

Šitos sugraikintos retorikos *prasmė* taip pat buvo paimta iš graikų. Pirmykštė romėnų iškalba buvo daugiau praktinio pobūdžio, tarnaujanti konkretiems gyvenimo reikalams. Tuo tarpu šioji naujoji retorika pamažu virto viską apimančiu *mokslu* ir žmogų tobulinančiu *menu.* Quintilionas, didžiausias šios naujosios retorikos teoretikas, reikalavo, kad retorika apimtų visą filosofiją, visą pedagogiką ir, apskritai, atsistotų

---

[29] Op. cit. II, 427—428 p.

mokslo ir mokymo centre. Iš kitos pusės, retorika turėjo padaryti žmogų geresnį. Retorius turėjo būti ne tik toks žmogus, kuris sugeba gražiai kalbėti, bet kuris apskritai yra tobulas žmogus. *Orator est vir bonus dicendi peritus* — taip oratorių apibrėžia Ciceronas ir Quintilionas.

Todėl suprantama, kodėl helenistiniame tarpsnyje retorika buvo aukščiausias mokslas, o retorikos mokymas pasidarė aukščiausiu lavinimo laipsniu. Priešingai graikams, kur retorinis lavinimas buvo daugiau privatinio pobūdžio, Romoje pati valstybė susirūpino retorikos išvystymu. Pirmos Romos valstybėje vyriausybės įsteigtos ir gausiai aprūpintos mokymo įstaigos buvo lotyniškosios ir graikiškosios retorikos[30]. *Visi mokslai buvo laikomi tiktai paruošimu retorikai.* Helenistinė retorika prasidėdavo poezijos skaitymu, paskui eidavo geometrija, muzika ir astronomija. Vadinasi, tai, kuo graikai mėgindavo atbaigti savo studijas, romėnams tarnaudavo kaip paruošimas retorikai. Pačios specifiškos retorinės studijos buvo tęsiamos pas specialius retorikos mokytojus. Nevienas specializavimosi reikalui pasiekdavo ir Graikiją.

Matematinis lavinimas

Matematinis lavinimas romėnuose buvo visiškai menkas. Mommsenas sako, kad „yra žinoma, jog romėnai matematiniuose ir mechaniniuose moksluose niekados nepasižymėjo“[31]. Matematikos mokymas visų pirma buvo *grynai praktinis* ir apsirėžė tiktai elementariniu skaičiavimu. Kiek daugiau romėnai buvo susipažinę su astronomija, kuri buvo jiems reikalinga žemdirbystei, jūrininkystei ir kalendoriui. Bet vėliau ir astronomija pavirto daugiau astrologija, kuri helenistinio jaunimo buvo uoliai studijuojama. Matematika, kaip gilesnis būties pažinimas ir kaip pasiruošimas filosofijai, romėnuose nebuvo vertinama. Graikiško matematinio idealizmo romėnai niekad nepasiekė.

Filosofinis lavinimas

Filosofinis lavinimas romėnuose stovėjo žymiai aukščiau, negu matematinis, nors graikiškų aukštumų jis ir nepasiekė gal dėl to, kad romėnai neturėjo savų originalių filosofų. *Jų filosofija buvo eklektiškai etinė.* „Kiek klasikinėje Graikijoje, sako H. Franzas,

---

30 Plg. L. Friedländer, op. cit. III, 332 p.

31 Op. cit. I, 473 p.

filosofija buvo užėmusi visuotinės žinijos vietą, tiek graikiškai romėniškame kultūros cikle ji visų pirma virto etine galybe"[32]. Tiesa, romėnai savo filosofiją skirstė į *logiką (dialektiką), fiziką ir etiką.* Bet etika buvo visos filosofijos centras ir mokymo pagrindas.

Filosofinės *studijos* paprastai prasidėdavo po mūzinio ir po retorinio lavinimo. Specialių įstaigų filosofijos mokymas neturėjo. Paprastai filosofai skaitydavo paskaitas kokiose nors viešose vietose, o jų mokiniai klausydavosi ir disputuodavo. Dauguma filosofijos paskaitas lankydavo, pasak L. Friedländerio, daugiausiai ligi vedybų[33]. Bet būdavo ir tokių, kurie filosofiją studijuodavo net ir senyvame amžiuje. Seneca, pavyzdžiui, net 60 metų būdamas klausė Neapolyje filosofo Metronaxo paskaitų.

Filosofijos *dėstymas* apėmė trejetą pagrindinių disciplinų: *logiką* arba dialektiką, *fiziką* ir *etiką.* Nors sisteminiu atžvilgiu būdavo dėstomi visi trys dalykai, bet aiški pirmenybė būdavo atiduodama etikai. Ypač fizika buvo suaugusi su etika. Gamtos filosofijos gilesnio pažinimo romėnai neturėjo. Net ir gamtos problemas spręsdami, jie jas telkė aplinkui žmogų ir jas pavertė daugiau etikos problemomis. Logika romėnų filosofų mokyklose, ypač stoikų, dažnai virsdavo savotišku minties virtuoziškumu, kur silogizmų pagalba buvo prusinamas proto aštrumas.

Filosofijos *mokytojai* arba filosofai romėnuose turėjo ypatingos reikšmės. Jų vaidmuo, pasak Friedländerio, buvo trejopas: jie buvo atskirų *žmonių auklėtojai* ir patarėjai, jie buvo *dorovės mokytojai* viešumoje ir galop jie buvo *misijonoriai* ir pamokslininkai[34]. Romėnų filosofai neatsidėdavo tiktai grynai spekuliacijai, kaip graikų. Jie eidavo į praktinį gyvenimą ir čia veikdavo minėtu trejopu būdu. Todėl jų įtaka doriniam romėnų tautos gyvenimui buvo gana žymi ir tiesioginė. Turtingesnieji romėnai stengdavosi turėti filosofą savo namuose ne tik vaikams auklėti, bet taip pat patarti visuose gyvenimo klausimuose. Tokių naminių filosofų padėjimas nevisur buvo tinkamas šiems „išminties mokytojams". Romėnai niekados neuž-

---

[32] Op. cit. 337 p.

[33] Plg. Op. cit. III, 646 p.

[34] Plg. Op. cit. III, 655—668 p.

miršdavo, kad filosofai yra jų klientai ir jų namų tarnai. Dar prasčiau filosofams buvo imperatorių rūmuose. Romėnai sakydavo, kad filosofui rūmuose tiek pat tinka, kiek ir smuklėje. Todėl daugelis filosofų negyvendavo pas privačius asmenis, bet viešai mokydavo žmones. Deja, daugelis tokių viešų filosofų, norėdami kuo daugiausia patraukti klausytojų, naudojosi daugiau savo iškalba, negu savo minties gilumu bei originalumu. Šalia šių dar buvo trečia rūšis filosofų, kurie keliaudavo iš vietos į vietą, skelbdami savo pažiūras ir ragindami romėnus prisiimti jų mokslą bei jų gyvenimo būdą. Tai buvo *cinikai**, savotiški senovės elgetaują broliai, kurie savo paviršiumi nevieną atstumdavo. Bet tikrumoje jie buvo, pasak Friedländerio, kilnios asmenybės[35]. Visi šie filosofai rūpinosi konkretaus gyvenimo problemomis ir visi buvo etiškai nusiteikę. Metafizikų tarp jų buvo kuo mažiausiai. Net ir filosofijoje apsireiškė romėnų linkimas į praktiką, o ne į grynas idėjas ir į gryną spekuliaciją. Filosofija turėjo tarnauti gyvenimui. Vėlesnis Boetijaus posakis, kad filosofija yra guodėja gyvenimo sunkenybėse, yra esmingai romėniškas.

Juridinis lavinimas

Romėnų lavinimo sistemoje mes randame vieną naują dalyką, kurio formaliai graikai neturėjo, būtent, *juridinį lavinimą*. Būdami praktikos žmonės, romėnai anksti sukūrė savo teisę ir todėl anksti į savo lavinimo sistemą įtraukė ir juridinį lavinimą. Juridinis lavinimas buvo pats svarbiausias ir pagrindinis pirmykščiame romėnų ugdyme. Dvylikos lentelių įstatymai sudarė vieną iš svarbiausių šio ugdymo objektų. „Kaip Homeras buvo seniausia graikiška, taip dvylika lentelių buvo seniausia romėniška knyga“, sako Mommsenas[36]. Šitie įstatymai, kurie apėmė žmogaus santykius su šeima, su visuomene, su religija, romėnams turėjo pagrindinės reikšmės. Ant jų buvo pastatytas visas jų gyvenimas ir visa visuomeninė santvarka. Todėl K. Joëlis ir sako, kad „kaip jaunas graikas visų pirma buvo įvedamas į Homerą ir į jo turinį, kaip į kultūros pagrindus, taip jaunas romėnas visų pirma mokėsi dvylikos lentelių įstatymų, kaip teisės, socialinės santvarkos ir civilizacijos pagrindo“[37]. Vėliau, išsivysčius

---

[35] Plg. Op. cit. III, 667 p.

[36] Op. cit. I, 473 p.

[37] Wandlungen der Weltanschauung I, 36 p.

teisei ir jai išsidiferenciavus , juridinės studijos, jau specialia prasme, pasidarė reikalingos kiekvienam, kas tik norėjo dirbti kokį nors visuomeninį darbą. Šitos studijos taip pat buvo laikomos pasiruošimu retorikai. Teisių mokyklų romėnai turėjo, nors jos išsivystė ir suklestėjo jau krikščioniškajame istorijos periode.

Šitoji lavinimo turinio apžvalga patvirtina ankstesnį teigimą, kad romėnų ugdymas buvo daugiau praktinio pobūdžio ir kad romėnų dvasia padarė savotiškos įtakos graikų ugdymo sąrangai. Iš vienos pusės, romėnai graikų ugdymo turinį *supraktino,* išvystydami tik tuos objektus, kurie jiems atrodė turį gyvenimiškos reikšmės, kaip gramatiką, retoriką, iš kitos, jie pedagogines gėrybes *suformalino,* paversdami jas daugiau išraiškos priemonėmis. Tuo būdu literatūra buvo sufilologinta, retorika sumechaninta ir sustilizuota. Praktinis Romos genijus ir į ugdymą žiūrėjo praktikos akimis.

III. Romėnų pedagogai

T u r i n y s *: 1. Ciceronas. — 2. Seneca. — 3. Quintilionas.

L i t e r a t ū r a: 1. *Appel*, Das Erziehungs- und Bildungsziel Quintilianus, Donauwörth 1914. — 2. *A. Fiegl*, De Seneca paedagogo, Bozen 1886. — 3. *A. Messer*, Quintilian als Didaktiker: Neue Jahrbücher für Wissenschaft und Jugendbildung, 156 Bd. — 4. *H. Zielinski*, Cicero im Wandel der Jahrhunderte, 1908. — 5. *A. Frey*, Die Persönlichkeit Senecas: Schweizerische pädagogische Zeitschrifft, 1926.

1. Ciceronas

Reikšmė

Gyvenęs nuo 106 ligi 43 metų prieš Kristų, kilęs iš romėnų riterių, studijavęs teisę, retoriką ir graikų filosofiją, buvęs kvestoriumi, ediliu ir pretoriumi Clodijaus įsakymu iš Italijos ištremtas ir vėl senato bei tautos pašauktas atgal, Ciceronas priklauso prie reikšmingiausių Romos imperijos žmonių. Savo raštais jis buvo ilgų amžių mokytojas.

Mommsenas Ciceroną vadina „fušeriu, blogiausios rūšies žurnalistine natūra, valstybininku be apdairumo, pažiūrų ir tikslo“[1]. Galimas daiktas, kad šita Mommseno charakteristika

---

* Dviejų senesniųjų romėnų pedagogų raštai: *Cato Maior* ir *Terrentius Varro* yra žuvę. Pirmasis parašė du veikalu: *De liberis educandis* ir *Praecepta ad filium*, antrasis vieną *Disciplinarum libri novem*. Šitų veikalų mums yra žinomi tik pavadinimai ir viena kita mintis, atpasakota vėlesnių autorių. Todėl apie šių dviejų pedagogų pažiūras mums kalbėti netenka. Mums lieka tik trejetas minėtų, tarp kurių aiškesnę pedagoginę savo teoriją yra sukūręs tik Quintilionas. Bet dėl jų reikšmės romėnų gyvenime ir vėlesniais amžiais paliesime Ciceroną ir Senecą, nors pedagogikai, *kaip tokiai*, jie nėra labai reikšmingi.

[1] Op. cit. III, 180 p.

iš dalies yra teisinga. H. Franžas sako, kad „Ciceronas iš tikro dažnai buvo didvyris tik burna (Maulheld), žodingas plepėtojas ir, atsižvelgiant į jo per ištisus puslapius besitraukiantį daugybės raštų neturiningumą, nesavarankiškas pamėgdžiotojas ir plunksnagraužis (Vielschreiber). Bet kaip tik čia glūdi jo reikšmė aniems laikams... Nes tik taip jis galėjo atlikti tąją kultūristorinę misiją, kuri jam aiškiai buvo užbrėžta Apvaizdos knygoje, būtent: sukurti dvasinę vienybę tarp Graikijos ir Romos"[2]. Šitoji vienybė Romai anuo metu buvo labai reikalinga. Roma tada kaip tik pradėjo išeiti iš Viduržemio jūros baseino ir tapti pasauline imperija. Todėl jai reikėjo žmogaus, kuris sujungtų savyje graikišką ir romėnišką elementą, sukurtų helenistinio gyvenimo tipą ir tuo būdu suvienytų savyje tas dvi kultūrines sroves, kurios tekėjo iš Romos ir Graikijos. Toks žmogus kaip tik ir buvo *Ciceronas*. „Ciceronas, sako H. Francas, tapo graikiškai romėnišku ypatingo stiliaus mišiniu: graikišką iškalbingumą ir romėnišką pilietinį nusiteikimą, savo laiko mokslą ir visų žinomų filosofijos sistemų mintis... jis sujungė savyje ir apsireiškė, kaip išsilavinęs vyras ir eklekticistas ne tik savo laikams, bet ir vėlesniems amžiams"[3].

Pedagoginės idėjos

Ugdymo istorijoje Ciceronas yra žinomas savo veikalu *De Oratore*, kuris buvo Quintiliono pedegoginės sistemos pirmatakas. Šitas veikalas yra parašytas savotiško dialogo forma, kur eina pasikalbėjimas tarp dviejų retorių: tarp Crassaus ir tarp Antonijaus. Abu pasikalbėjimo dalyviai išdėsto savo pažiūras į retoriką, į oratoriaus paruošimą ir į patį kalbėjimą. Veikalas turi tris knygas. Pedagoginė yra tiktai pirmoji knyga. Antroji ir trečioji yra skirtos jau pačiam retorikos mokslui. Antroje knygoje Ciceronas nagrinėja viešai sakomos kalbos struktūrą, jos rūšis, jai reikalingos medžiagos rinkimą ir atminties reikšmę oratoriui. Trečiojoje knygoje yra nagrinėjamas viešai sakomos kalbos estetinis momentas: žodžių parinkimas, jų santvarka, sakinio ritmas, taip pat išviršinis oratoriaus laikymasis. Tuo tarpu oratoriaus paruošimas yra paliktas pirmai knygai. Šitoji tad pirmoji knyga kaip tik ir išreiškia pedagogines Cicerono idėjas.

---

2 Op. cit. 358 p.
3 Op. cit. 358 p.

Visų pirma Ciceronas charakterizuoja patį *oratorių*. Čia jis pasisavina graikišką oratoriaus supratimą, kuris ypatingai romėnuose prigijo ir kuris retorių laiko tobulu žmogumi. Jeigu iš kitų profesijų, pastebi Ciceronas, „nereikalaujama nei kalbos judrumo, nei žodžių lankstumo", tai „oratoriuje reikia ieškoti ir dialektikų aštrumo, ir filosofų žinojimo, ir poetų žodžių, ir juriskonsultų atminties, ir tragikų balso ,ir geriausių artistų gestų. Todėl nieko žmonių giminėje nėra retesnio, kaip tobulas oratorius"[4].

Šitoks oratoriaus asmenybės vispusiškumas reikalauja, kad ir pats *lavinimas* būtų vispusiškas, kad oratorius žinotų visa, kas yra jam reikalinga ir naudinga. „Mano nuomone, sako Ciceronas, niekas negali būti papuoštas oratoriaus garbe, jeigu jis nebus pasisavinęs visų didžių dalykų ir menų mokslo, nes kalba gema tiktai iš dalykų pažinimo. Jei oratorius dalyko gerai nepažįsta, jo kalba yra tuščia ir net vaikiška" (lib. 1, 20). Lavindamas savo asmenį, oratorius, pasak Cicerono, turi garsiai kalbėti, atpasakoti skaitytus poetų sunkesnius tekstus, lavinti balsą, kvėpavimą, visą kūną, taip pat atmintį, mokantis iš galvos. Ypatingo dėmesio Ciceronas kreipia į rašymą. „Svarbiausias dalykas, sako jis, kuriuo kuo mažiausiai rūpinamės, nes jis reikalauja mūsų taip nemėgiamo sunkaus darbo, yra kuo daugiausia rašyti. Stilius yra geriausias ir kilniausias iškalbos formuotojas" (lib. 1, 150). Stengiantis įsigyti kuo daugiausia žinių, oratorius pasak Cicerono, turi mokytis poezijos, istorijos, dialektikos, teisės, turi pažinti įstatymus, tautų papročius, valstybės santvarką, tradicijas. Taip pat turi būti prisirinkęs reikalingą atsargą sąmojingų posakių.

Apskritai, reikia pastebėti, kad Ciceronas, kaip vėliau Quintilionas, retoriką laiko aukščiausiu mokslu, o retorių tobuliausiu žmogumi. Dėl to net ir filosofija Ciceronui jau nebėra daiktų pažinimas, bet tiktai priemonė oratoriui gerai kalbėti, dažnai net nereikalinga. (Plg. De Oratore I, cap. 50).

---

[4] De Oratore libri tres, lib. 1, 127—128. rec. G. Friedrich, Lipsiae 1912.

Tekstai:

„.....................

Man atrodo, sakė jis, kad nėra nieko kilnesnio, kaip kalbėjimu sugebėti pririšti susirinkusiųjų žmonių dėmesį, laimėti valią, juos vesti ten, kur nori, ir nukreipti nuo to, nuo ko nenori. Iškalba yra vienintelis dalykas, kuris žydėjo ir viešpatavo kiekvienoje laisvoje tautoje, o ypatingai ramiose ir taikingose valstybėse. Juk argi yra kas nuostabesnio, kaip tai, kad iš begalinės žmonių daugybės atsiranda vienas, kuris tiktai vienas arba su nedaugeliu kitų gali padaryti tai, kas prigimties yra visiems duota? Arba kas gali būti malonesnio protui ir ausiai, kaip išmintingais posakiais ir rimtais žodžiais papuošta ir išdailinta kalba? Argi yra kas taip galinga ir taip didinga, kaip vieno žmogaus kalba pakeisti tautos sąjūdį, teisėjų nusistatymą, senato kilnumą? Kas yra taip karališka, taip gailestinga, taip didžiadvasiška, kaip padėti prašantiems, pakelti prispaustuosius, išgelbėti nuo žlugimo, apsaugoti nuo pavojų, žmones palaikyti valstybėje?...“

De Oratore I, cap. 8, 30—33.

„.....................

Aš manau, sakė Crassus, kad prigimtis pirmoje eilėje iškalbai duoda gabumų ir didžiausios jėgos. Juk ir tiems rašytojams, apie kuriuos neseniai kalbėjo Antonijus, trūko ne pasiruošimo ir metodo (viam) kalbėti, bet prigimtų gabumų (naturam). Siela ir jos galios turi būti judrios, kad galėtų aštriai spręsti, gausiai išaiškinti ir pagrąžinti, pastoviai ir nuolatos atsiminti. Klysta tie, kurie mano, kad tai galima pasiekti besilavinant. Aišku, kad lavinimas visa tai gali įžiebti arba išjudinti. Bet jis negali įdiegti ir duoti. Visa tai yra prigimties dovanos. Jos gema sykiu su žmogumi, būtent: miklus liežuvis, skambus balsas, stipri krūtinė, stiprumas ir tam tikras susiformavimas veido ir viso kūno...“

De Oratore I, cap. 25, 114.

„.....................

Vėliau man patiko, jaunystėje taip ir dariau, aiškinti didžiausių graikų oratorių kalbas. Juos beskaitydamas turėjau tos naudos, kad tai, ką skaičiau graikiškai, turėjau išversti lotyniškai, ir čia turėjau naudotis tinkamiausiais ne tik žinomais žodžiais, bet kiek ir naujai padarytais pasekant, kad tik jie būtų tinkami. Taip pat ir balso, ir kvėpavimo ,ir viso kūno, ir burnos pratybos reikalauja ne tiek taisyklių, kiek darbo. Čia svarbu stropiai ištirti, kuo mes sekame, į ką norime būti panašūs. Savo dėmesį mes turime nukreipti ne tik į oratorius, bet ir į artistus, kad neįprastume į ką nors netinkama ir iškreipta. Reikia taip pat lavinti atmintį, mokantis kuo daugiausia ir mūsų ir svetimų rašytojų... Reikia skaityti poetus, pažinti istoriją, išrinkti ir peržiūrėti visų kilnių mokslų rašytojus, pratybų dėliai juos girti, aiškinti, taisyti, peikti, kiekvieną dalyką apžvelgti iš priešingų pusių ir išrinkti iš abiejų tai, kas atrodo tikra. Reikia mokytis civilinės teisės, pažinti įstatymus, apžvelgti visą senovę, ištirti senato papročius, valstybės santvarką, piliečių teises, sutartis bei paktus ir valstybės gerovės priežastis. Taip pat reikia prisirinkti iš visų gražaus apsiėjimo sričių sąmojingų posakių, kuriais, kaip druska, reikia pribarstyti savo kalbą..."

De Oratore I, cap. 34, 155—159.

2. Seneca

Lucius Aenaeus Seneca gimė 3 metais prieš Kristų ir mirė 65 metais po Kristaus. Mokėsi Romoje, vėliau kiek laiko gyveno Eigipte, kas jo išsilavinimui turėjo nemažos įtakos. Įsimaišęs į politinį gyvenimą, keletą kartų buvo baustas ir ištremtas. Galop pasidarė pretoriumi ir Nerono auklėtoju. Neronui užėmus sostą, Seneca tapo konsulu. Pisono sąmokslas davė Neronui progos nusikratyti nepageidaujamu filosofuojančiu savo mokytoju. Tai žinodamas, Seneca nusižudė pats, stoiškai sutikdamas ir pakeldamas savo likimą. Jeigu iš auklėtinio būtų sprendžiama apie auklėtoją, apie Senecą būtų galima turėti nekokią nuomonę. Vis dėlto Seneca, kaip žmogus, buvo gilaus pro-

to ir aukštos doros. Savo filosofija jis buvo vienas iš žymiausių stoicizmo atstovų Romos kultūroje.

Filosofija ugdyme

Stoiškas Senecos pažiūrų pobūdis apsprendė ir jo nusistatymą ugdymo atžvilgiu. Seneca nebuvo pedagogas teoretikas tikra šio žodžio prasme. Pedagoginės savo teorijos jis nesukūrė. Jis tik savo filosofiniuose raštuose pabarstė vienur kitur minčių ugdymo klausimais. Tarp šitų minčių ypatingai ryškėja didelis filosofijos vaidmens pabrėžimas auklėjimo darbe. „Seneca, pastebi H. Franzas, filosofiją, kaip gyvenimo meną, padarė žmogaus ugdymo centru“[5]. *Senecos supratimu filosofija yra ne tiek mokslas, kiek pats gyvenimas ir veikimas.* Ji apsireiškianti ne žodžiais, bet darbais: „Facere docet philosophia, non dicere“[6]. Todėl ji, pasak Senecos, formuoja žmogaus dvasią, tvarko jo gyvenimą, reguliuoja veikimą, rodo, kas reikia daryti ir ko vengti. Gyvenimo laivą per pavojus išvedanti filosofija. Suprantama, kad ir ugdyme Seneca iš filosofijos laukė gerų rezultatų. Kitų dalykų Seneca neneigė. Jis suprato, kad muzika, aritmetika, istorija ir kiti mokslai yra reikalingi. Bet *visi jie buvo tiktai įžanga filosofijos studijoms.* Filosofija esanti vienintėlė, kuri veda žmogų į dorybę, kuri rodo, kad „laimė glūdi nenorėjime laimės“. Todėl savo laiškuose Luciliui Seneca daugiausiai ir rekomenduoja filosofiją.

Dorybių pabrėžimas

Būdamas stoikas, Seneca kreipė ypatingo dėmesio į dorybių įsigijimą. Todėl *visos jo pedagoginės ir filosofinės pažiūros yra persunktos moraliniu elementu.* Šitas elementas yra taip visur ryškus, kad, kaip pastebi Schanz-Hosijus, „nuolatinis moralizavimas galop nuvargina skaitytoją“[7]. Šiuo atžvilgiu Senecai jo meto ugdymas atrodė neinąs pakankamo dorinimo linkme. Jis esąs labiau palinkęs į lavinimą, negu į auklėjimą: „non faciunt bonos ista, sed doctos“[8]. Viskas esą dėstoma paviršutiniškai, net ir pati folosofija. Ir čia Seneca pasako aną minėtą posakį, charakterizuojantį romėnų palinkimą į konkretumą, o Senecos at-

[5] Op. cit. 354 p.

[6] Epistolae morales II, 8, 2. ed. O. Hense, Lipsiae 1914.

[7] Geschichte der römischen Literatur II, München [4] 1935.

[8] Epistolae morales XVIII, ep. 106, 12.

veju į dorinį gyvenimą: „Non vitae, sed scholae discimus“ (ibd.).

Todėl paties *Senecos pedagoginėse pažiūrose auklėjimo momentas turi aiškią persvarą prieš lavinimo momentą.* Senecai rūpėjo ne tiek, kad žmonių protai būtų pilni žinių, kiek kad valia būtų nusiteikusi dorybei. Taip pat Seneca žinojo, kad dorybė glūdi ne tiek prote, kiek valioje, būtent, josios nusiteikime gerai veikti. Todėl auklėjimo praktikoje Seneca reikalavo ne tiek etiškai jaunimą mokyti, kiek *įpratinti jį į etinius veiksmus.* Pedagoginės Senecos pažiūros yra atremtos į mokinio savaveiklumą. Seneca reikalavo, kad auklėtinis veiktų pats, nes tik iš šitokio veikimo išauga dorybės. Taip pat *Seneca ypatingai pabrėžė pavyzdžio reikšmę.* Jeigu lavinime turi didelės reikšmės ugdytojo žinojimas, jo sugebėjimas žinias pritaikyti ir perteikti, tai auklėjime šitoji reikšmė tenka asmens pasielgimams, apskritai, pavyzdžiui. Čia Seneca suprato pačią dorinio auklėjimo esmę, būtent, kad dorinis auklėjimas vyksta asmens susilietimu su asmenimi. Pavyzdys čia kaip tik turi sprendžiamosios reikšmės. Pavyzdys yra viena iš pagrindinių asmens susilietimo formų ir tuo pačiu viena iš pagrindinių auklėjimo priemonių.

Trumpai charakterizuojant Senecos pedagogines pažiūras, tenka pasakyti, kad 1. *Seneca ypatingai vertino ugdymo darbe filosofiją,* 2. *doriniam auklėjimui atidavė pirmenybę prieš teorinį lavinimą,* 3. *pavyzdį laikė pagrindine dorinio auklėjimo priemone.*

Tekstai:

„...................

Auklėjimas reikalauja didžiausio stropumo, dažnai reikalingo numatyti jau iš anksto. Lengva yra minkštus būdus pagadinti, bet sunkiai nyksta ydos, kurios augo sykiu su mumis...“

Dialogi, De ira II, 18.

„...................

Geriausia, sakau, vaikus tuojau auklėti sveikai. Tai yra sunkus darbas, nes turime rūpintis, kad nepažadintume juose pykčio arba kad nenuslopintume įgimtų polinkių. Čia reika-

linga didelio atidumo. Juk tuo pačiu dalyku minta ir tai, kas reikia išryškinti, ir tai, kas reikia nuslėgti. O panašūs dalykai apgauna ir dėmesingą stebėtoją (adtendentem). Dvasia išsivysto laisvėje, vergijoje ji nyksta. Ji stiebiasi, kai yra pagiriama, ir puoselėja savyje geresnę viltį. Bet tie patys dalykai gimdo išdidumą ir aikštingumą (iracundiam). Todėl reikia ją išlaikyti viduryje taip, kad kartais galėtume pasinaudoti žąslais, kartais pentinais. Tegul ji niekados nepatiria, kas yra žema ir vergiška. Tegul niekados nužemintai nemaldauja... Rungtynėse su lygiais neleiskime jai pralaimėti arba pykti. Rūpinkimės, kad būtų švelni su tais, su kuriais paprastai lenktyniuoja, kad rungtynėse įprastų norėti ne pakenkti, bet nugalėti. Kai ką nors nugalės ir laimės garbės, pagirkime, bet neišgarbinkime. Paskui džiaugsmą eina susižavėjimas, o susižavėjimą seką išdidumas ir perdidelis savęs vertinimas. Duokime kiek poilsio, bet neleiskime tinginiauti ir nieko neveikti. Laikykime iš tolo nuo visų smagurių. Niekas vaikų nepadaro tokių aikštingų, kaip švelnus ir pataikaująs auklėjimas... Todėl kuo toliausiai tebūna pataikavimas vaikams. Tegul jie visados girdi tiesą. Kartais tegul bijo, visuomet tebūna drovūs, teatsistoja prieš vyresniuosius. Tegul nieko neišprašo dėl aikštingumo: ko negavo verkdamas, tegul gaus nurimęs. Tėvų turtus tegul mato, bet nesinaudoja..."

Dialogi, De Ira II, 22.

„....................

Visų pirma žiūrėk, ar darai pažangos filosofijoje ar pačiame gyvenime. Filosofija nėra koks nors populiarus instrumentas arba pasigyrimas. Ji yra ne žodžiuose, bet daiktuose. Ji ne tam naudojama, kad smagiai praleistum dieną arba trumpintum priklų poilsį. Ji formuoja ir stato dvasią, tvarko gyvenimą, valdo veiksmus, parodo, kas reikia daryti ir vengti, sėdi prie vairo ir per bangų pavojus veda laivą. Be jos niekas negali gyventi nei ramiai nei nerūpestingai. Kiekvieną valandą atsiranda begalybė dalykų, reikalingų patarimų, kurių josios reikia prašyti. Kas nors pasakys: ką man padės filosofija, jei yra likimas? Ką padės, jei viską valdo Dievas? Ką padės, jei apsprendžia atsitikimas? Juk negalima pakeisti, kas yra tikra, ir nieko negalima padaryti priešingai tam, kas yra netikra...

Dėl viso to, Liuciliau, taip reikia filosofuoti: vistiek, ar mus slėgia nepermaldaujamu įstatymu likimas, ar Dievas Sprendėjas visa nustato, ar atsitikimas žmogaus darbus be tvarkos mėto, filosofija turi mus apsaugoti. Ji mus skatina, kad Dievui paklustume maloniai, likimui atkakliai. Ji moko, kad sektum Dievu ir pakeltum atsitikimą..."

Epistolae morales II, ep. 16.

3. Quintilionas

Marcus Fabius Quintilianus gimė apie 42 metus. Jo gimtinė yra Ispanijoje. Studijavo jis Romoje, paskui vėl grįžo Ispanijon, iš kur sykiu su Galba, tapusiu imperatoriumi, dar sykį atvyko Romon ir čia ėmėsi dėstyti retoriką. Quintilionas buvo pirmas valstybinis apmokamas retorikos profesorius. Pats išleido tik vieną kalbą. Šiaip pagarsėjo savo mokymu, dėl to gavo garbės konsulo titulą. Po dvidešimties metų pedagoginio darbo, jis pasitraukė poilsin. Bet ir čia turėjo dar auklėti Domitiano sesers Domitilės vaikus. Jo mirties data tikrai nežinoma. Schanz-Hosijus mano, kad jis miręs apie 96 metus. (Plg. Gescichte der römischen Literatur II, 746 p.). Išviršinio blizgėjimo ir svyruojančios kultūros metu Quintiliono asmuo iškyla, kaip koks skaidrus pragiedrulys Romos padangėje. Tarp ano meto tuščiakalbių ir sofistiškai nusiteikusių retorių, Quintilionas prasikiša savo tiesos meile ir savo konkretumu bei realumu. Tai, tur būt, vienintelis savo laiko retorius, kuris labiau pabrėžė turinį, negu formą.

Veikalo pobūdis

Pagrindinis ir vienintelis Quintiliono veikalas, žinomas ir reikšmingas pedagogikos istorijoje, yra *Institutio oratoria.* Tai yra pirmas sistemingas didaktikos veikalas Vakaruose. Quintilionas jį parašė iš savo pedagoginės praktikos, po dvidešimties metų pedagoginio darbo, pasitraukęs poilsio ir prašomas savo draugų. Tik leidęs jam gerokai pagulėti, paskui gerai jį peržiūrėjęs, pasitardamas su savo pažįstamais, Quintilionas leido jam pasirodyti viešumoje. Todėl savo atbaigtumu, konkretumu ir siste-

mingumu jis yra vienintelis ne tik romėnų, bet ir apskritai visoje senojoje pedagogikos istorijoje.

Apie šitą veikalą Appelis sako, kad „romėnų ilteratūroje ir pedagogikoje nėra nė vieno kito veikalo, kuris lavinimo ir auklėjimo klausimus nagrinėtų taip atsidėjęs ir taip giliai“[9]. Mommsenas dar su didesniu entuziazmu kalba apie Quintiliono veikalą: „Jo retorikos vadovėlis, sykiu ir tam tikra romėnų literatūros istorija, yra vienas iš žymiausių raštų, kuriuos mes turime iš romėnų senovės. Jis yra puikaus skonio, sveiko sprendimo, paprastas įsijautime ir dėstyme, pamokantis be nuobodumo, paskatinąs be pastangų, griežtai ir sąmoningai priešingas frazingai, bet be minties modelio literatūrai“[10].

Veikalo tema

Quintilionas savo veikale kalba apie oratoriaus lavinimą. Bet šitas jo oratorius yra toksai, kad suima savin visą žmogaus idealą ir tampa žmogumi, *kaip tokiu*. Be abejo, tai nėra veikalo yda. Šiuo atžvilgiu Appelis teisingai pastebi, kad „jei pedagogika čia yra suaugusi su retorika, tai nėra jokia skriauda, bet gal net Quintiliono veikalo pliusas, nes tokiu būdu mums pasidaro aiškus ano meto mokymo ir auklėjimo vyksmo vaizdas“[11]. Pats Quintilionas pasisako, kad jis savo veikale rodo oratorių ne tokį, koks yra arba koks bus, bet „vaizdą tobulo oratoriaus, kurį sukūrė siela ir kuriam netrūksta jokios dalies“[12]. Quintilionas gerai žino, kad toksai jo nupieštas idealas gal niekados neegzistuos, bet tai jam nekliudo „siekti ligi pat viršūnių“ (proem. 40). Todėl veikalo tema formaliai yra *oratoriaus* auklėjimas ir mokymas. Bet faktiškai tai yra žmogaus auklėjimas ir mokymas, nes oratoriaus idealas Quintilionui sutampa su žmogaus idealu. Kaip šitas idealas atrodo?

Oratoriaus supratimas

Quintilionas, kalbėdamas apie oratoriaus supratimą, pasiima M. Catono apibrėžtį, kad oratorius yra „vir bonus dicendi peritus“. Jis šitą apibrėžtį išvysto ir išryškina. Oratorius, pasak Quintiliono, gali

---

[9] Cit. R. Wickert, Geschichte der Padagogik, 18 p.

[10] Römische Geschichte V, 70 p.

[11] Cit. R. Wickert. op. cit. ibd.

[12] Institutio oratoria I, 10, 5. Ed. Meister, Lipsiae-Pragae 1886.

būti tiktai geras žmogus, ir tiktai geras žmogus gali būti oratoriumi (XII, 1, 25). „Oratorius, sako Quintilionas, tobulas gali būti tik tada, kai jis yra geras žmogus. Todėl iš jo reikalaujama ne tik gabumo kalbėti, bet ir visų sielos dorybių“ (Proem. 25). Iš kitos pusės, Quintilionas pripažįsta, kad oratorius turi būti išmintingas ir mokytas. „Oratoriumi tebūna toksai, kuris iš tikro gali būti vadinamas išmintingu ir sykiu pasižymįs savo dora..., taip pat mokslu ir gabumu kalbėti“ (Ibd.). Vadinasi, pasak Quintiliono, *oratorius yra vispusiškai susiformavusi asmenybė.*

Ugdymo supratimas

Todėl ir tasai kelias, kuriuo Quintilionas veda savo oratorių, yra *pilnutinio ugdymo kelias.* Retorinis lavinimas Quintilionui yra ne koks nors specifinis lavinimas, ne žmogaus rengimas siaurai profesijai, bet pilnutinis ugdymas, kuris apima visą žmogų ir visą gyvenimą. Tiesa, dorinis momentas čia iškyla pirmoje vietoje, nes asmenybė visų pirma yra dorinė vertybė. Dėl to Quintilionas ir sako, kad „studijomis visų pirma reikia įdiegti oratoriui dorovės ir pamėgimo visa, kas yra kilnu ir teisinga, nes be to niekas negali būti nei geras žmogus nei geras oratorius“ (XII, 2, 1). Šalia šio dorinio momento Quintilionas pabrėžia sykiu ir protinį momentą: oratorius turi būti ne tik išsiauklėjęs, bet ir *išsilavinęs žmogus.* Jis turi žinoti viską. Čia Quintilionas ištikimai eina Cicerono pėdomis. „Aš manyčiau, savo Quintilionas, kad retorikos menui, niekas negali būti svetima, be ko žmogus negalėtų pasidaryti retoriumi“ (proem. 5). Vadinasi, oratorius turi mokytis visko, kas tik gali būti jam naudinga. Quintilionas gražiai pastebi, kad žmogų oratoriumi padaro ne geometrija ir muzika. Bet visi šitie dalykai yra reikalingi asmens pilnatvei pasiekti: „ut sit consummatus“ (I, 10, 15).

Auklėjimas šeimoje

Toksai pilnutinis ir visuotinis oratoriaus ugdymas turi prasidėti jau *šeimoje.* Quintilionas pataria tėvams kuo daugiausia tikėtis iš vaikų ir puoselėti kuo gražiausių vilčių. Tiesa, jis neneigia, kad vaikai nėra vienodų gabumų. Bet jo supratimu visi šį tą gali padaryti. Jeigu iš kai kurių, kurie pradžioje rodė gabumų, vėliau nieko neišeina, tai čia kaltas yra auklėjimas ir priežiūra: „non naturam defecisse, sed curam“ (I, 1,3). Rengiant vaiką oratoriaus darbui, svarbu pirmoje eilėje parinkti tinkamas auk-

les. Čia vėl Quintilionas pabrėžia dorinį momentą. „Visų pirma jose, be abejo, reikia žiūrėti doros; tačiau tegul taisyklingai ir kalba. Jas vaikas visų pirma girdi, jų žodžius jis stengiasi pamėgdžioti" (I, 1, 4). Blogi įpročiai kalbėjimo atžvilgiu gali vėliau būti sunkiai nugalimi.

Lavinimas mokykloje

Kai vaikas pasiekia tokio amžiaus, kad jau gali pradėti rimtai mokytis, Quintilionas pataria jį atiduoti mokyklon, o ne lavinti namie, samdant mokytoją. Tiesa, Quintilionas neslepia, kad mokykloje esama netikusių dalykų ir kad mokykla apgadinanti vaikų gerus papročius. Bet tokių pat dalykų esama ir namie: nedori tarnai ir vergai, dviprasmės kalbos, nepadorus elgesys puotų metu, per minkštas vaikų auklėjimas ir jiems pataikavimas. Visa tai sudaro vaikams progų iškrypti iš doro kelio. Todėl jeigu nusiskundžiama mokykla, tai tik dėl to, kad vaikai į ją atsineša iš namų daugybę ydų. Šiaip mokykla turi, pasak Quintiliono, daugybę gerų pusių. Ji supažindina būsimą oratorių su žmonėmis ir su gyvenimu. „Būsimasis oratorius, sako Quintilionas, kuriam reikia gyventi dideliame iškilmingume ir viduryje respublikos šviesos, turi įprasti nebijoti žmonių jau iš pat mažens ir nesigėrėti vienišu, tarsi, šešėlingu gyvenimu" (I, 2; 22).

Mokomieji objektai

Mokyklon atiduotas vaikas turi išmokti viso, kas būsimam oratoriui yra reikalinga ir naudinga. Pirmoje eilėje čia eina *gramatika*. Charakteringa, kad Quintilionas pataria pirmiau vaikus mokyti graikiškai, o paskui lotyniškai. Bet tai yra daugiau sisteminis, ne praktinis patarimas, nes Quintilionas kaip tik praktiškai liepia nė katrai kalbai neatiduoti pirmenybės. Priešingai, jis kovoja su to meto įpročiu ilgai vaikus mokyti graikiškai. Šitas paprotys, pasak Quintiliono, sugadina gimtosios kalbos tarseną ir sintaksę. — Po gramatikos eina *muzika,* kurios reikšmė, pasak Quintiliono, esanti ta, kad ji įpratinanti būsimą oratorių pajausti ritmą, reikalingą gerai kalbai. — Toliau eina *geometrija*, kurią Quintilionas labai vertina, pastebėdamas, kad „oratorius nieku gyvu negali išsiversti be geometrijos" (I, 10; 49). Jos reikšmę Quintilionas teisingai suprato, atpasakodamas pažiūrą, kad geometrija yra naudinga ne tiek išmoktomis savo žiniomis, kiek pačiu mokymusi, vadinasi, formaline puse. (Plg. I, 10; 15). — Taip pat Quintilionas pataria studijuoti *astronomiją* ir at-

likti *gimnastinių pratimų,* kad būsimasis oratorius išmoktų gražiai išeiti į tribūną ir elegantiškai joje laikytis. — Visi šitie objektai, kaip matome čia yra palenkti retoriniam tikslui. Lavinimo sistema ir visas mokyklos darbas pasidaro lyg ir įvadas į tikrąjį retorinį lavinimą.

Retorinis lavinimas

Specialus retorinis paruošimas yra atliekamas *oratoriaus,* kuriam vaikas turi būti atiduotas tada, kai jis jau yra išėjęs reikalingus paruošiamuosius mokslus. Kada reikia vaiką atiduoti oratoriui, Quintilionas nenustato. Jis liepia žiūrėti ne tiek vaiko amžiaus, kiek pažangos moksle. Gavęs vaiką, oratorius jį jau rengia kalbėtojo darbui tiesioginiu būdu. Jis liepia jam skaityti poetus ir istorikus, supažindina su teisės ir valstybės mokslu, o ypatingai stropiai jam išdėsto retorikos taisykles, sykiu pratindamas jį gražiai ir taisyklingai kalbėti. Čia Quintilionas gauna progos išdėstyti visą retorikos mokslą. Tikrumoje *Institutio oratoria* nuo antrosios ligi dvyliktosios knygos yra jau nebe pedagogikos, bet retorikos mokslo veikalas.

Reikšmė

Apskritai reikia pastebėti, kad Quintiliono pedagogika yra atremta į gilų gyvenimo pažinimą ir ilgą pedagoginį patyrimą. Ji persunkta etiniu idealizmu ir dideliu žmogaus idealo vertinimu. Todėl Quintiliono veikalo mintys turėjo didelio pasisekimo ne tik patristikos laikais, bet visais viduriniais amžiais, o ypatingai renesanso metu. *Institutio Oratoria* ilgus amžius buvo ne tik retorikos, bet ir pedagogikos vadovėlis. Jo įtaka sunyko tiktai baroko metu, kada iš jėzuitų mokyklų jis buvo pašalintas.

T e k s t a i:

„. . . . .

Gimus sūnui, tėvas tegul kuo daugiausiai iš jo tikisi; tuo būdu bus stropesnis iš pat pradžios. Klaidinga yra dejonė esą tik retam žmogui duotas gabumas suprasti dėstomus dalykus, o dauguma tik gaišiną laiką ir darbą dėl savo gabumų bukumo. Priešingai, dauguma lengvai pajėgia suprasti ir linksta mokytis. Tai žmogui yra visai natūralu: kaip paukščiams įgimta lakioti, arkliams bėgti, laukiniams žvėrims šėlti, taip mums yra savas proto gyvumas ir įžvalgumas (sollertia), dėl to juk ir ti-

kima, kad siela yra dangiškos kilmės. Atsilikėliai ir negabūs atsiranda ne dėl žmogaus prigimties; jie greičiau yra nuostabūs kūninio išsigimimo ženklai; bet jų yra buvę labai nedaug. Faktas, kad vaikuose daug žadančios viltys gęsta, slenkant metams, rodo ,kad čia yra kalta ne prigimtis, bet priežiūra. Gabumais vieni pralenkia kitus. Sutinku. Bet kiekvienas padaro daugiau ar mažiau. Nėra nė vieno, kuris darbu būtų nieko nepasiekęs. Kas tai supras, tapęs tėvu, tas puoselės savyje kuo didžiausią būsimojo oratoriaus viltį.

Visų pirma auklių kalba tenebūna ydinga. Iš tikro, kaip išmintingai norėjo Chrysippus, jas reikia, kiek leidžia aplinkybės, parinkti kuo geriausias. Be abejo, pirmoje eilėje reikia žiūrėti jų doros. Bet tegul jos taisyklingai ir kalba. Vaikas jas pirmiausiai girdi, jų žodžius stengiasi pamėgdžioti... Taigi tegul neįpranta vaikas į tokią kalbą, kurios jam reikės atsipratinti...

Apie vaikus, tarp kurių yra auklėjamas šiai vilčiai skiriamasis, reikia pasakyti tą patį, ką ir apie aukles. Apie pedagogus kiek daugiau. Visų pirma reikia žiūrėti, kad jie arba būtų visiškai išsilavinę arba žinotų, kad yra neišsilavinę. Nieko nėra blogesnio už tuos, kurie, peržengę pirmąsias raides, klaidingai įsitikina esą žinovai...

Labai norėčiau, kad vaikas pradėtų mokytis nuo graikų kalbos, ne nuo lotynų, kurią daugumas vartoja ir kuri mums ir nenorint esti įdiegiama. Reikia pirmiau mokytis graikiškų mokslų, iš kurių kilo ir mūsieji. Tačiau nenorėčiau, kad tai būtų daroma prietaringai, kaip dabar yra mada, kad vaikas labai ilgai kalba ir mokosi tiktai graikiškai. Dėl to atsitinka, kad svetimi garsai sugadina ir tarseną ir sakinį, nes graikiškos figūros dėl įpročio atkakliai laikosi. Todėl lotynų kalba turi prasidėti netrukus ir greitai eiti lygiagreta. Besirūpindami lygiai abiem kalbomis, neleisime vyrauti nė katrai..."

Institutio oratoria I, 1; 1—14.

„. . . . .

Štai vaikas pradeda jau pamažu augti, išeiti iš (tėvų) glėbio ir rimtai mokytis. Todėl geriausia šioje vietoje išaiškinti klausimą, ar naudingiau besimokantį laikyti namie tarp privačių sienų, ar leisti lankyti mokyklą ir tartum atiduoti viešiems

mokytojams. Šis pastarasis dalykas buvo ginamas kilniausių valstybės doros grindėjų ir žymiausių autoritetų. Tačiau nereikia slėpti, kad yra ir tokių, kurie nuo šio beveik viešo įpročio skiriasi savo privačiu įsitikinimu. Šie turi ypač du argumentus: vieną, kad šiame amžiuje, kuris yra labiausiai linkęs į ydas, geriau esti išugdoma dora, jeigu pasitraukiama nuo žmonių minios; antrą, kad nors ir kaž koks būtų mokytojas, su vienu vaiku jis panaudos laiką vaisingiau, negu su daugeliu. Pirmasis argumentas yra gana rimtas, nes jeigu mokyklos išsilavinimui padeda, o dorovei kenkia, man atrodo, jau geriau dorai gyventi, negu gerai kalbėti...

Manoma, kad mokyklos gadinančios dorą. Kartais iš tikro gadina, bet (gadina) ir namai... Juk ir naminis mokytojas gali būti patvirkęs. Buvimas tarp tarnų labiau blogų, negu gabių, ir menkai kuklių taip pat nėra saugesnis... Ar gi ne mes patys gadiname vaikų dorą! Vaikus apkrauname smaguriavimais. Lepinąs auklėjimas, kurį vadiname atlaidumu, suardo ir sielos ir kūno stygas. Ko užaugęs nenorės tasai, kuris vartėsi purpure! Dar neištaria pirmų žodžių, o jau supranta, kas yra šarlachas, jau prašo purpuro. Mes laviname pirmiau gomurį, ne liežuvį (kalbą). Vaikai auga neštuvuose (in lecticis)... Šie nelaimingieji ydų išmoksta anksčiau, negu sužino, kad tai yra ydos. Todėl jie šių blogybių mokyklose neįsigyja, jie jas į mokyklą atsineša..."

„....................

Kasdien vis labiau įsigali paprotys iškalbos mokytojams, dažniausiai lotynams, bet kartais ir graikams, atiduoti mokinius vėliau, negu reikalauja protas. Dvi yra to priežastys: mūsų retoriai apleido savo pareigas, o gramatikai pasiėmė svetimas... Toliau mes klausiame, kada pribręsta laikas atiduoti (vaiką) tiems, kurie moko retorikos. Čia reikia spręsti ne kiek kas yra amžiaus, bet kiek pažengęs studijose. Ilgiau nekalbėdamas, kada reikia retoriui atiduoti, manau galįs pasakyti: kada galės..."

Institutio Oratoria II, 16 1—7.

„......................

Tenusiteikia jis savo mokinių atžvilgiu taip, kaip tėvas, ir težino, kad užima vietą tų, kurie jam patikėjo savo vaikus. Tenebūna ydingas pats ir tegul netoleruoja kitų ydų. Teneturi nei rūstaus griežtumo nei ištižusio švelnumo, nes pirmasis gimdo neapykantą, o antrasis — panieką. Tekalba jis nuolatos apie gerus ir kilnius dalykus: juo dažniau įspės, tuo rečiau reikės plakti. Kuo mažiausiai tepyksta, bet teneslepia to, kas reikalinga pataisyti. Paprastas pamokoje, kantrus darbe, geriau per uolus, negu atšalęs. Teatsako paslankiai klausiantiems, o neklausančius tegu pats paragina. Girdamas mokinių kalbas, tenebūna nei šykštus nei besaikis, nes pirmoji ypatybė žadina darbo nemėgimą, o antroji — nesirūpinimą. Taisydamas klaidas, tenebūna šiurkštus, o tuo labiau užgaulus, nes šitaip daugelį galima atgrasinti nuo pasiryžimo mokytis...“

Institutio oratoria II, 2; 20—35.

KETVIRTAS SKYRIUS

PATRISTIKOS UGDYMAS

I. Patristikos ugdymo pagrindai

Turinys: 1. Patristikos gyvenimo charakteristika. — 2. Patristikos ugdymo santykis su antikine kultūra. — 3. Patristikos ugdymo žymės.

Literatūra: 1. *O. Bardenhewer*, Geschichte der altkirchlichen Literatur, Freiburg i. Brsg. 1914. — 2. *A. Ehrhard*, Die Kirche der Märtyrer, München 1932. — 3. *Fuchs H.*, Die frühe christliche Kirche und die antike Bildung: Die Antike, 1929. — 4. *L. Karsavinas*, Europos kultūros istorija I, Kaunas 1931.

1. Patristikos gyvenimo charakteristika

Skirtingas periodas

Istorikai paprastai senovės pabaigą nukelia į ketvirtąjį šimtmetį po Kristaus ir po jo tuojau pradeda viduramžius. Galimas daiktas, kad politinės istorijos atžvilgiu šitoks tiesioginis viduramžių siejimas su senove gali būti pateisinamas, nes iš tikro su Bizantijos žlugimu baigėsi politinė senovės santvarka, atsirado naujų politinių veiksnių ir naujų politinių formų. Bet kultūros istorijos atžvilgiu šitoks netarpiškas senovės siejimas su viduramžiais yra negalimas, nes tarp senovės tikra prasme ir viduramžių tikra prasme glūdi pusės tūkstančio metų periodas, kuris yra skirtingas ir nuo senovės ir nuo viduramžių. Senovės gyvenime nebuvo Krikščionybės. Viduramžiais nebuvo klasikinės stabmeldybės. Tuo tarpu šiame tarpsnyje jungėsi šie abu elementai. Jų junginys kaip tik ir sukūrė savotišką gyvenimo ir kultūros tipą, kuris nepriklauso nei senovei nei viduramžiams ir kurį mes vadiname *patristika* arba Bažnyčios Tėvų laikotarpiu.

Šis laikotarpis yra charakteringas tuo, kad jo metu susijungė dvi pasaulinės galybės: *helenizmas* ir *Krikščionybė*. Žmogiškasis elementas, sukurtas ir išvystytas graikų, suorganizuotas romėnų, susitiko su dieviškuoju elementu, apreikštu per Kristaus asmenį ir per jo doktriną. Patristikos metu šie elementai pergyveno didelę įtampą, net tragišką kovą, kol buvo suvesti organiškon sintezėn ir kol žmogiškosios helenistinės formos buvo pripildytos dieviškuoju krikščioniškuoju turiniu. Šitoji įtampa, šitas heleniškojo žmogiškumo ir krikščioniškojo dieviškumo jungimasis kaip tik ir nudažo visą patristinį laikotarpį savotiškomis spalvomis ir įspaudžia jam savotiškų bruožų.

Todėl kultūros istorijoje šis laikotarpis reikia charakterizuoti skyrium nuo senovės ir nuo viduramžių. Pedagoginiu atžvilgiu šitoji charakteristika yra tuo labiau pateisinama, nes šio meto ugdymas jau nebebuvo stabmeldiškai klasikinis, nes Krikščionybė vis labiau lenkė jaunimo auklėjimą pagal savo principus. Iš kitos pusės, jis nebuvo dar nė visiškai krikščioniškas, nes esančios helenistinės formos ir priemonės dar turėjo nemaža stabmeldiškų priemaišų. Dėl to patristikos ugdymo istorija pasidaro skirtinga ir nuo senovės ir nuo viduramžių ugdymo istorijos, kaip skirtingas buvo ir pats šio tarpsnio gyvenimas.

Krikščionybės įsistiprinimas

Klasikinės senovės gyvenime Krikščionybė pasirodė, kaip nauja gyvenimą formuojanti jėga. Pačioje pradžioje ji reiškėsi dvasinėmis formomis: ji neturėjo nei turtų, nei pasaulinės valdžios, nei teisių, nei oficialios globos, net pati josios išviršinė organizacija nebuvo susiformavusi. Tai buvo daugiau idėjinė galybė, kuri amžiams paliudijo, kiek istorijos vyksme turi reikšmės dvasiniai veiksniai, nes šiandien niekas negali neigti, kad Europos gyvenime Krikščionybė buvo ir tebėra pirmaeilės svarbos akstinas. Jau pirmais dviem šimtmečiais Krikščionybė įsijungė į helenistinį gyvenimą ir pradėjo jį formuoti. Ji stengėsi įeiti į visas ano meto kultūros sritis ir visas jas perskverbti naujais principais ir nauju ethos.

A. Ehrhardas mini trejetą tarpsnių, per kuriuos Krikščionybė žengė į ano meto kultūrinį gyvenimą. „Žydų Krikščionybė, sako jis, sudarė pradinę stadiją naujo religinio gyvenimo, kurį Kristus atnešė žmonijai ir kuris reiš-

kėsi žydų tautoje Jeruzalės bažnyčioje su apaštalu Petru priešakyje. Tautų apaštalo Povilo veikimas reiškė pirmą naujos religijos žingsnį į didį romėnų imperijos pasaulį ir sykiu visišką atsipalaidavimą nuo Mozės įstatymo. Trečiasis iš apaštališkojo triumvirato, Jonas Evangelistas, galutinai paruošė šią religiją laimėti helenistiniam pasauliui tuo, kad nauju turiniu pripildytą graikiškąją Logos idėją sujungė su įsikūnijusiojo Dievo Sūnaus ir pasaulio Išganytojo pasiuntinybe..."[1].

Tuo būdu Krikščionybei buvo padėtas pagrindas santykiauti jau su esančia kultūra ir sykiu parodyti kuriamąją savo galią.

Neigiamas nusistatymas

Santykiuose su ano meto kultūriniu gyvenimu Krikščionybė parodė dvejopą savo nusistatymą. Visų pirma *ji kovojo prieš paviršutinišką stabmeldiškąją kultūrą,* savotišku asketizmu telkdama savo atstovų ir šalininkų jėgas naujai kultūrai kurti. Reikia pastebėti, kad helenistinė kultūra anuo metu buvo pakankamai pakrikusi. Kilnaus idealizmo, kaip klasikiniais metais, ji jau nebeturėjo. Būdama palinkusi į liuksusą, į hedonizmą, į tinginiavimą, ji sudarė nemažą pavojų krikščionims.

Jau anuo metu yra žinomas Antiochijos vyskupas Povilas iš Samosotos, kuris puošniu ir prabangingu savo gyvenimu nė kiek nesiskyrė nuo stabmeldžių turtuolių. G. Schnüreris, kuris mini šį faktą, pastebi, kad „jeigu daugelis būtų ėję šiuo keliu, Krikščionybė, kaip mokslas ir kaip dorinė norma, greitai būtų netekusi savo vertės, būtų susimaišiusi su stabmeldybe ir netekusi išvidinės savo galybės"[2].

Štai kodėl Krikščionybės vyresnieji atstovai griežtai įspėdavo savų bendruomenių narius nedalyvauti stabmeldiškuose vaidinimuose, gladiatorių rungtynėse, šokiuose, šventėse, neskaityti stabmeldiškų raštų, kiek galima vengti stabmeldiškų mokyklų. Iš viršaus žiūrint, galima manyti, kad Krikščionybė buvo priešinga kultūrai. Tuo tarpu tikrumoje ji buvo priešinga tiktai šiai nudvasintai, paviršutiniškai, su Krikščionybės prin-

---

[1] Die Kirche der Märtyrer, 1 p. München 1932.
[2] Kirche und Kultur im Mittelalter I, 6 p. Paderborn 1927.

cipais susikertančiai helenistinei kultūrai, kuri buvo susijusi su stabmeldybe. Prieš kultūrą, kaip tokią, Krikščionybė anaiptol nebuvo nusistačiusi.

Teigiamas nusistatymas

Kad iš tikro Krikščionybė nebuvo priešinga kultūriniam gyvenimui, aiškiai rodo josios kova su *montanizmu.*

Montanizmas, kaip savotiška krikščioniškoji erezija, buvo kilęs Frygijoje, orgiastinio Kybelės* kulto krašte, sukurtas Montano, kuris, šv. Jeronimo liudijimu, buvęs Kybelės kunigas. Šitoji religinė sekta, kuriai išplisti padėjo dvi turtingos ir doros moterys, Priscilia ir Maximilla, buvo esmingai priešinga kultūriniam gyvenimui. Josios reiškimosi forma buvo ekstazė, o josios turinys buvo visuotinė askezė, pabėgimas nuo pasaulio ir eschatologinis nusiteikimas. Pasak Montano, Šv. Dvasia, kurią pažadėjo atsiųsti Kristus, neatėjusi į apaštalų širdis Sekminių dieną, bet įsikūnijusi jame ir per jį sklindanti jo šalininkuose. Dėl to montanistai nuolatos įkrisdavo ekstazėn ir sakydavo, kad jos metu iš jų kalbanti Šv. Dvasia.

Jau pati šios sektos reiškimosi forma buvo nekultūrinė, nes žmogaus pažinimas ir apskritai savarankiškas jo sielos veikimas čia buvo neigiamas. Dar blogiau buvo su montanizmo turiniu. Montanas iš savo šalininkų reikalavo atsisakyti nuo moterystės, atsidėti dideliems ir aštriems pasninkams, nes, pasak jo, du sensuališkiausi žmogaus prigimties polinkiai: noras išlaikyti savo rūšį ir savo individą, reikią pirmoje eilėje išnaikinti. Sykiu su šiuo asketizmu ėjo bėgimas iš pasaulio ir iš kultūrinio gyvenimo. Montanistai negalėjo nešioti jokių papuošalų, negalėjo užimti jokių vietų valstybėje, negalėjo tarnauti kariuomenėje, negalėjo imtis mokslo ar meno. Tai buvo visiškai anachoretinio-budistinio tipo krikščioniškoji sekta.

Krikščionybė kaip tik stojo griežton kovon su šita sekta ne tik religinio, bet ir kultūrinio principo vardan. Atskirų rašytojų polemikoje, kaip Eusebijaus, Miltiado, Apolonijaus, išeina aikštėn ne tik kova už gryną krikščioniškąjį mokslą, bet ir už sveikai suprastą kultūrinę kūrybą, už dalyvavimą kultūriniame gyvenime. Krikščionys turėjo vengti dviejų vienašališkumų: visiškai susilieti su stabmeldiškąja kultūra ir visiškai nuo kultūros pasitraukti, kaip skelbė montanizmas. Šitų dviejų viena-

šališkumų vengimas kaip tik rodo, kiek pozityviai Krikščionybė buvo nusistačiusi kultūros atžvilgiu. Kultūros Krikščionybė neneigė. Priešingai, ji stengėsi atsipalaiduoti nuo nudvasėjusios helenistinės kultūros tam, kad galėtų atsidėti naujos, sveikos kultūros kūrybai. Senos, susidėvėjusios, iškreiptos stabmeldiškosios kultūros lytys tiktai kliudė krikščionybei apreikšti savo naują kuriamąją galybę. Todėl vėliau, kai krikščioniškosios kultūros kūrimas pasidarė intensyvesnis, tuomet išnyko priešingas nusistatymas net kai kurioms ir konkrečioms helenistinio gyvenimo sritims. Teisingai sako G. Schnüreris, kad „anuo metu Krikščionybė turėjo nusigrįžti nuo stabmeldiškosios kultūros, kad kultūrines savo pajėgas pasaugotų vėlesniam laikui"[3].

Krikščionybės įtakoje kuriama kultūra jau buvo kitokia, negu helenistinė. Ji yra charakteringa keturiomis žymėmis: 1. *asmens vertės pabrėžimu,* 2. *atsikreipimu į socialinę sritį;* 3. *tiesos gyvenimiškumu* ir 4. *žmogaus egzistencijos tikrumu.*

Asmens pabrėžimas

Helenistinė kultūra labiau vertino žmogų, kaip visuomenės narį, negu žmogų, kaip asmenybę. Valstybė šitai kultūrai buvo aukščiausias žemiškojo gyvenimo tikslas, kuriam turėjo būti palenktas visas žmogus. Tuo tarpu Krikščionybė atnešė visiškai kitokį, visiškai naują žmogaus supratimą. Žmogus Krikščionybėje buvo vertingas ne kaip visuomenės narys, bet *kaip asmuo.* Asmuo Krikščionybėje pasidarė aukščiausia iš visų sukurtųjų vertybių. Sąžinės ir mąstymo laisvė virto pagrindiniais krikščioniškosios kultūros stulpais.

Tiesa, laiko eigoje šitie stulpai gerokai buvo apgadinti netikusių papročių. Bet jie niekados iš Krikščionybės neišnyko. Jie buvo tik apnešti amžių dulkėmis. K. Adamas pastebi, kad viduriniais amžiais „buvo susilpnėjęs žmogaus išvidinio pasaulio supratimas, o taip pat sumažėjęs sąžinės (nors ji būtų ir klaidinga) teisių bei reikšmės supratimas...; to meto grynai logiškas galvojimas buvo nustelbęs visokį psichologinį įsijautimą..."[4]. Bet vėliau sąžinės, mąstymo ir kūrimo laisvės principai iškilo visu skaidrumu. Ir šiandien kolektyvizmo grasmės metu

---

[3] Ibd.

[4] Katalikybės esmė, 294 p. Kaunas 1936 p.

Krikščionybė yra didžiausia minėtų principų gynėja ir saugotoja.

Krikščionybė parodė, kad žmogus, kaip asmuo, yra aukštesnis už valstybę, kad žmogaus gyvenimo prasmė neišsisemia tarnavimu visuomenei, kad be visuomeninių funkcijų žmogus turi kur kas aukštesnių savo dvasios reikalų. Krikščioniškoji kultūra pasidarė personalistinė, kaip priešginybė visuomeninei helenistinei kultūrai. A. Ehrhardas pastebi, kad „ranka rankon su krikščioniškosios kultūros pagrindimu ėjo ir aukštesnio žmogiškumo formavimas. Krikščionybė iš pat pradžios turėjo jėgos kurti didžias žmogiškąsias asmenybes ir tuo ji skyrėsi ne tik nuo graikiškai romėniškos stabmeldybės, bet ir nuo visų kitų kultūrinių religijų“[5]. Šiuo atžvilgiu galima būtų pasakyti, kad krikščioniškoji kultūra yra daugiau subjektyvinė-išvidinė, nes asmens tobulinimas yra išvidinis dalykas. Krikščionybė nuo pat pirmųjų dienų skelbė dėsnį, kad *kultūros siela yra sielos kultūra*, kad išvidinis tobulumas yra pagrindas bet kokiai objektyvinės kultūros sričiai. Kiek heleniškoji kultūra daugiau dėmesio kreipė į išviršinius objektyvinius pavidalus, tiek krikščioniškoji kultūra susitelkė daugiau žmogaus viduje. Išviršiniai pavidalai turėjo būti išvidinio krikščioniškojo nusiteikimo išraiška. Šitas pasisukimas nuo objektyvinio pasaulio į žmogaus vidų visoms kultūros sritims turėjo nepaprastos reikšmės.

Socialinės srities pabrėžimas

Tinkamas žmogaus asmens supratimas ir vertinimas padarė, kad Krikščionybė kiekviename žmoguje matė to paties Dievo paveikslą, todėl jai visi žmonės buvo lygūs, visi buvo broliai, visi to paties Dangiškojo Tėvo vaikai. Nelygstamas asmens vertingumo pabrėžimas stūmė Krikščionybę atsidėti šiam asmeniui gelbėti ir tobulinti. Per asmenį Krikščionybė priėjo prie visuotinės bendruomenės, kuri buvo atpirktoji žmonija, mistinis Kristaus Kūnas, universalinė Bažnyčia. Šioje bendruomenėje negalėjo būti nei vergo nei laisvojo, nei žydo nei skito, nei vyro nei moters, bet visi žmonės, visi nelygstamai vertingi, visi besinaudoją visų parama ir pagalba. Tai buvo meilės bendruomenė, kuri praktiškam kultūriniam gyvenimui turėjo labai didelės įtakos.

---

[5] Die Kirche der Märtyrer, 405 p.

Toksai Krikščionybės nusistatymas savaime ją pastūmėjo į socialinę sritį ir paragino krikščionis visų pirma susidomėti tais, kurie kenčia, kurie skursta, kurie yra prislėgti ir nuvargę. Jie visų pirma turėjo būti išlaisvinti iš kančių, iš priespaudos ir vargo. Tokiu būdu krikščioniškoji kultūra visai natūraliai ir esmingai susijungė su socialine gyvenimo sritimi, ir socialiniai krikščionių žygiai buvo pirmutiniai, kurie stebino ano meto pasaulį. L. Karsavinas teisingai kalba apie ano meto „socialių ir politiškų jausmų atrofiją“[6]. Iš tikro, esant vergijai, socialinis gyvenimas nė negalėjo būti kitoks. Vergija buvo laikoma pačios prigimties institucija, todėl socialiniai nelygumai nebuvo stengiamasi ištaisyti. Kai krikščionys pradėjo skelbti artimo meilę ir ją savo praktikose vykdyti, stabmeldžiai stebėte stebėjosi, vienas kitam sakydami: „Žiūrėkite, kaip jie myli kits kitą!“ Stabmeldžių lūpose šitas posakis, kaip liudija Tertulionas, skambėjo pašiepiančiai. Bet Krikščionybei jis buvo pirmoji ir tvirčiausioji apologija. *Krikščionybė atnešė pasaulin artimo meilės idealą,* paskelbė jo normas ir todėl socialines formas perkeitė iš esmės. „Graikija, sako Fr. Zachas, buvo išmintinga ir graži, Roma — didelė ir stipri, bet niekados ligi tol žmonija nebuvo gailestinga ir užjaučianti“[7].

Tiesos gyvenimiškumas

Graikai buvo dideli tiesos ieškotojai. Bet šitoji graikų tiesa buvo daugiau atskirų žmonių arba siaurų ratelių dalykas. Aukštos idėjos ir gilios tiesos plačių masių nejaudino, ir žmonės dėl šių tiesų helenizmo metu nesirengė mirti. Eklekticizmas pasaulėžiūroje aiškiai rodė, kad tiesa buvo daugiau priimama dėl subjektyvaus į ją palinkimo, o ne dėl objektyvaus jos charakterio.

Visai kitaip pasidarė Krikščionybėje. *Krikščioniui tiesa tapo jo egzistencijos dalimi.* Ji jam reiškė dieviškojo principo nusileidimą į šį pasaulį, net į jo paties būtybę. Todėl susidomėjimas tiesa ano meto krikščionių bendruomenėse buvo labai didelis. Kiekvienas nukrypimas nuo skelbiamų religinių tiesų kėlė žmonėse susijaudinimą ir tam tikrą nerimą. Kaip pati tiesos pilnybė, Amžinasis Logas, pasirodė pasaulyje konkrečiu žmogaus pavidalu, taip kiekviena tiesa krikščionims buvo ne kuriai nors sistemai, bet konkrečiam gyvenimui. Todėl ji žadino jų su-

---

[6] Europos kultūros istorija I, 47 p. Kaunas 1931.

[7] Modernes oder katholisches Kulturideal? 62 p. Wien 1925.

sidomėjimą, jie ją nagrinėjo ir svarstė — ne teoriškai, bet taip, kad nuo vienokio ar kitokio jos išsprendimo priklausė ir jų gyvenimo sutvarkymas.

L. Karsavinas pastebi ,kad „prasčiokėlį Krikščionybė darė filosofu, o filosofą — krikščioniškai gyvenančiu žmogumi“[8]. Toliau Karsavinas cituoja Gregorijaus Nyssiečio žodžius, kurie vaizdingai rodo, kaip religinės tiesos buvo išplitusios liaudyje ir koks visuotinis buvo jomis susidomėjimas: „Gatvės, rinkos (97 p.), kryžkeliai pilni žmonių, kalbančių apie tai, ko negalima pažinti. Klausiant, kiek moka prekė, filosofuojama apie Gimusį ir Negimusį. Norinčiam žinoti, kiek kaštuoja duona, atsakoma: Tėvas didesnis už Sūnų. Klausi, ar iškūrenta pirtis, vėl tau: Sūnus yra iš nieko. O čia žiūrėk, kur buvę ,kur nebuvę eretikai gudriai beklausią moteriškę: Ar turėjai sūnų, kol nebuvai jo pagimdžiusi? Jei tu neturėjai, tai ir Dievas, prieš pagimdydamas, jo neturėjo. Argi ne prasčiokams skiepijo savo ereziją Konstantinopolio patriarchas Nestorijus: Ar Dievas turi motiną? Marija pagimdė ne Dievybę. Juk kas gimsta iš kūno, tai ir yra kūnas. Padaras gimdo ne kūrėją, bet žmogų, Dievo įrankį“[9]. Toliau Karsavinas sako, kad „taip plepėti tegalima buvo tik todėl, kad dogma, pati abstrakčiausia dogma, tuo metu buvo gyvenimo problema“[10]. Ne teologams buvo paliktos religinės tiesos, bet jos buvo visų krikščionių turtas, ir kiekvienas jautė pareigą vieną ar kitą klausimą aiškiai pažinti ir giliai jį išnagrinėti.

Egzistencijos tikrumas

Skepticizmas buvo viena iš helenistinės kultūros žymių. Jis graužė ne tik žmogaus mintį, bet sykiu ir praktinį jo gyvenimą. Nerasdamas tvirtos atramos savo pasaulėžiūroje, helenistinis žmogus ir praktiniame gyvenime buvo svyruojąs, netikras, neaiškus ir nesaugus. Jeigu šiandien yra daug kalbama apie žmogaus egzistencijos netikrumą, tai šitas netikrumas nėra naujas dalykas. Helenizmo metu jis taip pat aiškiai buvo jaučiamas. Tuo tarpu Krikščionybė nuo skepticizmo buvo toliausiai. Ji visa jėga teigė

---

8 Op. cit. I, 96 p.

9 Cit. L. Karsavinas, op. cit. I, 98 p.

10 Op. cit. I, ibd.

pasaulio, žmogaus ir Dievo pažinimą ne tik teoriškai, bet ir praktiškai. Krikščionybė žinojo, kad tiesos liudytojas yra Kristus, kuris yra pasakęs „Aš esu Tiesa" ir kuris sudaro kiekvienos tiesos pagrindą. Tiesos objektyvumas čia rado konkrečią istorinę išraišką Kristaus asmenyje. Todėl *Krikščionybė atnešė pasauliui objektyvinės tiesos pagrindą,* tiesos tikrumo garantiją ir tuo pačiu suteikė žmogui egzistencijos tikrumą. Krikščionis žmogus buvo išvaduotas iš skepticizmo, iš neaiškumo ir iš netikrumo. Jam buvo atskleisti absoliutiniai principai. Jis todėl nepalaužiamai į juos tikėjo ir jais grindo savo gyvenimą. Krikščionybės šviesoje visos pasaulio bei gyvenimo problemos pasirodė visai kitaip sprendžiamos. Todėl ir kultūrinis krikščionių veikimas pasuko savotiška linkme. Krikščioniškoji kultūra pasidarė pažymėta savotiškais amžinumo, tiesumo, aiškumo ir tvirtumo ženklais. Kultūrinė žmogaus kūryba išėjo iš to susmulkėjimo, kuris buvo pradėjęs reikštis helenizmo metu. Ji pasidarė drąsi ir originali. Net ir didžiausi užsimojimai žmogaus dvasios negąsdino.

2. Patristinio ugdymo santykis su antikine kultūra

Kiekviena nauja pasaulėžiūra arba kiekviena nauja religija ateina į pasaulį tiktai kaip idėja, tiktai kaip turinys. Savų formų ir savų priemonių ji neatsineša. Ji turi atsiremti į tai, kas buvo sukurta prieš ją. Ji turi pasisavinti jau esančius kultūrinius laimėjimus. Bendri santykiai tarp kultūros ir religijos apsprendžia kiekvieną konkrečią istorinę apraišką. *Kultūra visados sudaro materialinę sąlygą ir materialinę atramą religijai.* Religija gali kultūros laimėjimus persunkti sava dvasia ir savais principais. Ji gali duoti jiems naujos prasmės ir panaudoti juos kitokiam tikslui. Bet ji turi jais naudotis, nes *religija, kaip tokia, savos kultūros nekuria.*

Krikščionybė ir helenizmas

Šitas principas tinka ir Krikščionybei. Krikščionybė taip pat atėjo į pasaulį tiktai kaip idėja, kaip dieviškasis žodis, kuris ilgainiui turėjo apsivilkti žmogiškosiomis formomis ir savo skleidimuisi pasinaudoti žmogiškosiomis priemonėmis. Kristus apaštalams nenurodė nei veikimo būdų nei priemonių. Jis nemokė jų nei pasto-

ralinės teologijos nei katechetikos. Jis tik suteikė jiems pagrindinių principų, sustiprino Šv. Dvasia ir pasiuntė į pasaulį skelbti Naujo Apreiškimo. Bet kad šitas naujas religijos žodis būtų suprantamas visoms tautoms, jis turėjo pasidaryti *žmogiškas* formų ir priemonių atžvilgiu. Šv. Dvasios įvykdytas stebuklas Sekminių dieną, kada Petras kalbėjo įvairiausioms tautoms, o jį kiekvienas suprato sava kalba, buvo simbolis, kuris nurodė, kad Krikščionybę, tąjį naują dieviškąjį žodį, kiekviena tauta supras *sava* kalba, vadinasi, pagal *savą* mąstymo būdą, pagal *savą* dvasinę struktūrą, žodžiu, pagal *savą tautinę individualybę ir jos sukurtą kultūrą.* Krikščionybė turėjo keliauti po visą pasaulį ir visose tautose kisti savo formomis ir priemonėmis. Toji dieviškoji šviesa, Kristaus atnešta ir paskleista pasaulyje, turėjo kiekvieną sykį savotiškai lūžti ir išsisklaidyti atskirų tautų gyvenimo prizmėse.

Todėl visiškai nenuostabu, kad Krikščionybės santykis su antikine kultūra nebuvo išviršinis, bet organiškas ir gyvenimiškas. Apvaizda, matyt, taip lėmė, kad Krikščionybė iš Palestinos pasuko ne Rytų, bet Vakarų linkme. Jeigu ji būtų visu savo svoriu pasinešusi į Rytus, jeigu ji būtų ėjusi Aleksandro Didžiojo keliais į Persiją, Babiloniją, Mezopotamiją, Indiją, šiandien mes turėtume visiškai kitokias Krikščionybės formas, visiškai kitaip formuluotas dogmas, visiškai kitokį kultą, nors josios turinys ir prasmė būtų pasilikę tie patys. Bet kadangi į Rytus patraukė tiktai Krikščionybės periferija (pagal padavimą Indijoje Kristaus mokslą skelbęs apaštalas Andriejus), o visas josios svoris pasuko į Vakarus ir susikoncentravo ano meto kultūros židiniuose, mes turime Krikščionybę tokią, kokia ji šiandien yra.

Atėjusi į Viduržemio jūros pakrantes, Krikščionybė čia rado aukštą civilizaciją, didelius kultūros laimėjimus, todėl visai natūraliai turėjo į juos atsiremti, juos įimti į save ir jais apvaisinti žemiškąjį savo veikimą. Tik tokiu būdu Krikščionybė galėjo išsilaikyti ir išsivystyti. Be abejo, Krikščionybė turi nuopelnų, kad išlaikė antikinės kultūros gėrybes ir jas perteikė naujoms tautoms. Bet šitie nuopelnai Krikščionybei buvo būtini. Jeigu Krikščionybė būtų atsisakiusi įimti į save antikinės kultūros laimėjimus, ji būtų netekusi materialinio pagrindo, kaip būtinos savo egzistencijai sąlygos. Krikščionybė buvo reikalinga antikinei kultūrai, kad ši galėtų iš Viduržemio jūros pakrančių pasislinkti į Europos Rytus ir Šiaurę. Bet iš kitos pu-

sės, antikinė kultūra buvo reikalinga Krikščionybei, kad ši galėtų tapti pasauline religija.

Jau patys Krikščionybės atstovai suprato, kad nauja religija užimponuos graikams ir romėnams tik tada, kai jie matys joje nemažesnės vertės kultūrinę gėrybę, kaip savo filosofijoje ir pasaulėžiūroje. Todėl šitas noras susilyginti, pralenkti antikinę mintį reikalavo iš krikščionių visų pirma pasiimti iš helenistinės kultūros visa tai, kas yra vertinga ir nepriešinga naujiems principams. Krikščionybė turėjo kalbėti ano meto kalba, turėjo mąstyti ano meto sąvokomis, turėjo apsivilkti ano meto kultūros formomis. H. Fuchsas pastebi, kad krikščionybei išlaikyti ir atkreipti į ją dėmesiui, kai kurie josios atstovai ją tiesiog vadino nauja graikiškosios *paideios* forma, norėdami tuo būdu pasisavinti graikiškosios kultūros sąvoką[11]. Klemensas Aleksandrietis savo trilogijoje Kristų vadina Pedagogu, o Krikščionybės išganomąjį darbą — paideia. Čia taip pat glūdi priežastis, kodėl krikščionys nenorėjo nusileisti stabmeldžiams nei iškalboje, nei stiliuje, nei mintyse. Naujoji pasaulėžiūra ir turinio ir formos atžvilgiu neturėjo būti menkesnė už esančiąją. Štai kodėl heleniškoji Krikščionybės forma pasidarė tokia ryški ir taip organiškai suaugusi su josios turiniu. Tai buvo istorinė būtinybė.

Ugdymo nekonkretumas

Tas pat tenka pasakyti ir apie krikščioniškąjį *ugdymą*. Kadangi ugdymo principai sykiu yra ir pasaulėžiūriniai principai, todėl jų Krikščionybė turėjo pakankamai. Gilus artimo meilės pabrėžimas buvo ne tik religinis, bet ir pedagoginis principas. Žmogaus asmens nelygstamas vertinimas taip pat turėjo nepaprastos pedagoginės reikšmės. Žmogaus minties nukreipimas į antgamtinę tikrovę ugdymo tikslus pasuko visai nauja linkme. Vadinasi, kiekvienas Krikščionybės principas, kokį tik paimsime, praktiškai realizuojamas, reiškė sykiu ir tam tikrą pedagoginį principą. Dėl to Krikščionybė atėjo į pasaulį nešina ne tik dogmatiniu ir moraliniu, bet ir pedagoginiu turiniu. Pedagoginių idėjų jai nestigo.

Bet jai stigo pedagoginių formų, priemonių ir metodų. Čia vėl jai teko atsiremti į jau sukurtus pedagoginius laimėjimus.

---

[11] Die frühe christliche Kirche und die antike Bildung: Die Antike 109 p. 1929.

Ugdymas yra viena iš kultūros sričių, ir jo santykiai su religija yra toki pat, kaip ir apskritai religijos santykiai su kultūra. Ugdymas sudaro religinei pastoracijai ir religiniam apaštalavimui materialines sąlygas. Todėl kaip visoje kultūroje, taip ir ugdyme Krikščionybė turėjo atsiremti į antikinės kultūros pedagogines formas ir pasinaudoti ano meto pedagoginėmis priemonėmis bei metodais. Tai buvo reikalinga tuo labiau, kad Krikščionybė beveik ištisus tris šimtmečius negalėjo pasirodyti viešai ir tuo pačiu negalėjo nė galvoti apie savas ugdomąsias institucijas. Šitas išviršinis faktas turėjo didelės reikšmės patristinio ugdymo charakteriui susiformuoti.

Ugdymo paradoksiškumas

Šitas faktas padarė, kad *patristinis ugdymas virto savotišku paradoksu.* Jeigu apskritai patristikos metu yra jaučiama savotiška priešginybė tarp krikščioniškojo turinio ir stabmeldiškųjų formų, kurios anuo metu dar nebuvo perdirbtos krikščioniškai, tai šita priešginybė ypač išeina aikštėn ugdymo srityje. Krikščionybė savų ugdymo formų ir institucijų pirmaisiais amžiais dar neturėjo. Jai dar teko naudotis stabmeldiškomis, kuriose šalia teigiamų ir neitralių dalykų buvo ir tokių, kurie griovė Krikščionybės principus. H. v. Schubertas teisingai sako, kad vaikai anuo metu „buvo pastatyti tarp Homero ir Biblijos idealų, tarp retoriaus paraginimų ir Kristaus bei jo apaštalų perspėjimų“[12]. Daugeliu atvejų, nors ir nevisada, *šeima* maždaug jau buvo krikščioniška. Krikščionybė reikalavo iš tėvų, kad šie auklėtų savo vaikus naujos religijos dvasioje. Bet *mokykla* dar tebebuvo stabmeldiška. Todėl, ką vaikai laimėdavo krikščioniškos pasaulėžiūros ir doros atžvilgiu šeimoje, tą jie dažnai pralaimėdavo mokykloje. Tarp šeimos ir mokyklos susidarė savotiška įtampa ir net prieštaravimas. Čia todėl glūdi priežastis, kodėl krikščionys stengėsi, kiek galėdami, organizuoti savas ugdymo institucijas ir daugeliu atvejų draudė tėvams siųsti savo vaikus į stabmeldžių mokyklas. Bet visas šis darbas sėkmingai galėjo būti atliktas tik vėliau, nes pradžioje krikščionių, kaip krikščionių, kultūrinis pajėgumas buvo menkas. Pirmiau krikščionys turėjo suvirškinti helenistinę kultūrą, o tik paskui, ja pasinaudodami, statyti savą kultūrinį rūmą. Todėl patristikos metu,

---

12 Bildung und Erziehung in früchristlicher Zeit: Bilder und Studien aus drei Jahrtausenden, 94 p. München 1925.

kada vyko šitoji antikinės kultūros asimiliacija, buvo nemaža paradoksų ir kovų, kurios labai aiškiai reiškėsi pedagoginėje srityje.

Neigiamas vertinimas

Gal būt didžiausia priešginybė, kurią teko Krikščionybei nugalėti, buvo *nusistatymas antikinių rašytojų atžvilgiu ir jų įsileidimas į ugdymo sistemą*. Ch. Dawsonas teisingai pastebi, kad „krikščionys tikėjo, esą, klasikinėms tradicijoms jie neturį pareigų. Jie turėjo savų klasikų, savo forma ir dvasia labai skirtingų nuo stabmeldiškų rašytojų, kad abipusis susiderinimas atrodė nesąs galimas“[13] .

Dawsonas cituoja Tertuliono žodžius, kuriais jis išreiškė šitą nesuderinamumą: „Ką Atėnai gali daryti su Jeruzale, koks santykis gali būti tarp akademijos* ir Bažnyčios?“ (64 p.). Šita mintis glūdi ir šv. Povilo laiške korintiečiams, kur jis rašo apie Krikščionybės skelbiamą „paikybę“: „Kur yra išmintingasis? Kur Rašto žinovas? Kur šio pasaulio tyrinėtojas? Ar Dievas nepavertė šio pasaulio išminties paikybe? Nes pasauliui savo išmintimi nepažinus Dievo jojo išmintyj, Dievui patiko išganyti skelbimo paikybe tuos, kurie tiki. Nes ir žydai reikalauja stebuklų, ir graikai ieško išminties; bet mes skelbiame Kristų, prikaltąjį prie kryžiaus ,kuris žydams, tiesa, yra papiktinimas, o pagonims paikybė, bet pašauktiesiems, kaip žydams, taip ir graikams, Kristų, Dievo galybę ir išmintį. Nes iš Dievo einanti paikybė yra išmintingesnė už žmones“ (1 Kor. 1, 20—25). Šitoks didelis pirmųjų amžių krikščionių dieviškosios išminties priešingumo žmogiškajai išminčiai pabrėžimas pažadino ir tuos Tertuliono žodžius, kuriuos, kaip charakteringus cituoja ir Dawsonas: „Sustok, siela, ir paliudyk. Aš šaukiuos tavęs ne kaip mokyklose mokytos, biblotekose lavintos, maitintos Attikos akademijose ir salėse, bet kaip tokios, kuri išmintį leidžia pati iš savęs. Aš kreipiuosi į tave paprastą, šiurkščią, neišlavintą ir nemokytą“[14].

Nenuostabu, kad dėl tokio nusistatymo net vėlesniais laikais toks Maximus iš Madauros, stabmeldžių retorius, susiraši-

---

[13] Die Gestaltung des Abendlandes, 64 p. Leipzig 1935.
[14] Op. cit. 65 p.

nėjęs su Augustinu, Krikščionybę laikė atbundančia Rytų barbarija. Taip pat suprantama, kodėl kai kurie Bažnyčios Tėvai neigė senovės klasikus ir juos draudė skaityti.

Teigiamas vertinimas

Bet jau nuo antrojo šimtmečio Krikščionybėje prasideda persilaužimas. Atsineštos iš Jeruzalės tradicijos silpsta, vis daugiau atsiranda vietinių krikščionims vadų, kurie buvo išėję mokslus helenizmo mokyklose. Justinas Kankinys ir Athenagoras, pavyzdžiui, jau stengiasi savai aplinkai aiškinti Krikščionybę šios aplinkos kalba. Šiuo keliu ėjo ir Minutius Felix; ir net Tertulionas, kuris nekentė senovės klasikų, buvo, kaip pastebi Dawsonas, „tikras retorius“[15], kuris juridinį romėnišką savo išsilavinimą stengėsi panaudoti Krikščionybei ginti. Dar labiau šitas Krikščionybės siejimas su antikine kultūra žymu Rytuose, ypatingai Aleksandrijoje. Klemensas Aleksandrietis čia buvo pirmutinis, kuris išsprendė priešginybę tarp Krikščionybės ir helenizmo. Jo mokinys Origenas sudarė ištisą mokslų sistemą, kuri išsilaikė visais viduramžiais ir kuri buvo sudaryta graikų pavyzdžiu. „Jeigu pasaulio išmintingieji sako, kad geometrija, muzika, gramatika, retorika ir astronomija yra filosofijos tarnaitės, tai mes tą patį galime pasakyti apie filosofijos santykius su teologija“[16]. Posakį, kad filosofija yra „ancilla theologiae“, yra sugalvoję ne viduramžiai, bet šio posakio mintis yra Origeno padaras. Taip pat, kaip liudija Origeno mokinys Gregorijus Thaumaturgas, Origenas mokęs, kad mes turime visomis jėgomis perdirbti senųjų raštus, vistiek ar jie būtų filosofai ar poetai, nieko nepraleisdami ir nieko neatmesdami. Klasikams palankus buvo ir Jonas Chrysostomas, kuris paskelbė posakį, kad „non philosophia, sed philosophiae inopia omnia perdidit et corrupit“[17]. Bet ypač Basilijus Didysis buvo palankus senovės klasikams. Savo kalboje „Sermo de legendis libris gentilium“ jis atskleidė šiuo atžvilgiu naujų perspektyvų, kurios leido krikščionims pasinaudoti visu sukurtu graikų ir romėnų kultūros lobiu. Vakarų Bažnyčios žymesnieji pedagogai, kaip Jeronimas ir Augustinas, buvo to paties nusistatymo. Šv. Augustinas naudojimąsi klasikiniais rašytojais palygina su žydų elgesiu, išeinant jiems iš Eigipto. Žy-

---

15 Op. cit. 66 p.

16 Cit. Ch. Dawson, op. cit. 66 p.

17 Migne P. G. 364 p. 47.

dai pasiėmę tik sidabrinius ir auksinius indus. Taip turį daryti ir krikščionys: jie turį išsirinkti iš antikinių autorių tai, kas yra vertingiausia. Tokiu būdu pirmykštis nepasitikėjimas senovės autoriais ir apskritai helenistine kultūra buvo palaužtas ir kelias į kultūrinius antikinio gyvenimo lobius buvo atidarytas.

Pasikeitimo prasmė

Būtų klaida manyti, kad čia įvyko principinis Krikščionybės pasikeitimas. O. Bardenheweris teisingai pastebi, kad „klasikinė-graikiškoji literatūra buvo vertinama ne estetiniu ir ne moksliniu, bet etiniu atžvilgiu. Formalinė josios ugdomoji vertė, jos propedeutinė reikšmė bendrai buvo pripažįstama"[18]. Jeigu ankstyvieji Krikščionybės amžiai buvo nepalankiai nusistatę šios literatūros atžvilgiu, tai ne dėl to, kad jie būtų neigę estetinę ar mokslinę josios vertę, bet dėl to, kad *šios literatūros veikaluose buvo daug elementų, etiniu atžvilgiu Krikščionybei nepriimtinų.* Tuo tarpu pradžioje pati krikščioniškoji etika praktiniame gyvenime dar nebuvo išryškėjusi, daugybė konkrečių atsitikimų dar nebuvo krikščioniškosios etikos atžvilgiu įvertinta, ir skirtumas tarp senos ir naujos moralės dar nebuvo į žmonių sąmonę giliai įsirėžęs. Todėl grynai profilaktiniais sumetimais ankstybieji amžiai nemėgo klasikų, kad jie nemaišytų prasidėjusios diferenciacijos tarp stabmeldybės ir Krikščionybės.

Tuo tarpu paskesniais amžiais, kada krikščioniškoji sąmonė pasidarė žymiai aiškesnė, kada ir principai ir praktika labiau atsiskyrė nuo senojo pasaulio, einąs iš klasikinės literatūros dorinis pavojus žymiai sumažėjo. Todėl ir palankumas šiai literatūrai pakilo. Tuo metu jau buvo galima aiškiau skirti, kas yra estetiška ir moksliška nuo to, kas yra doriška. Moksliniai ir estetiniai elementai buvo įglaudžiami į naująją pasaulėžiūrą, persunkiami jos principais ir pagal šiuos principus formuojami. Etiniai elementai buvo antgamtinių normų šviesoje įvertinami ir nesiderinantieji atmetami. Šiam darbui vėlesnieji patristikos amžiai jau buvo pribrendę ir jų palankumas antikinei kultūrai buvo visai natūralus. Per nepasitikėjimą ir atsiskyrimą buvo pamažu prieita prie organiško susiderinimo.

---

[18] Geschichte der altkirchlichen Literatur III, 146 p. Freiburg i. Brsg. 1923.

Tokiu tad būdu buvo užgrįstas tasai plyšys, kuris pirmiau buvo atsiradęs ugdymo srityje. Klasikinio ugdymo gėrybės buvo įtrauktos į patristinio ugdymo sistemą. Jau čia Krikščionybė apsireiškė, kaip didi sintetinanti jėga, kurios visiškai didingas išsiveržimas įvyko viduramžiais. Jeigu tad Krikščionybė perteikė naujoms tautoms senąją Europos kultūrą, tai tik dėka šio sintetinio savo palinkimo, dėl sugebėjimo tinkamai įvertinti senųjų tautų rašytojus ir jų paliktus veikalus.

3. Patristinio ugdymo žymės

Etinis idealas

Krikščioniškasis ugdymas, kaip ir visa krikščioniškoji pasaulėžiūra, daugeliu atvejų buvo radikalus helenistinio ugdymo pakeitimas. Jeigu pedagoginių formų, priemonių ir metodų atžvilgiu Krikščionybė atsirėmė į graikiškai romėnišką kultūrą, tai idealai, kuriuos ji šitomis priemonėmis realizavo, jau buvo visiškai kitoki.

H. v. Schubertas pastebi, kad graikiškojo pedagoginio idealo, kuris klasikiniais laikais apėmė visą žmogų, šiuo metu buvo likę tik nuotrupos ir karikatūra[19]. Graikiškoji paideia, kurios tikslas buvo kalokagathia, dabar buvo pasidariusi paviršutiniška. Pats gražaus gerumo idealas virto tiktai išviršiniu estetiškumu, neturinčiu to gilaus turinio ir tos visuotinės prasmės, kurios jis turėjo graikuose. Helenistinis amžius jau nebesuprato, kad *grožio idėja, realizuota žmoguje, reiškiasi etinėmis lytimis.* Helenizmui šitoji idėja pasidarė tiktai išviršinių žmogaus pavidalų tvarkytoja. Tai matyti, pavyzdžiui, iš Quintiliono muzikos ir gimnastikos supratimo. Šis senstančios Romos pedagogas liepia muzikos mokytis tam, kad oratorius įprastų į kalbai reikalingą ritmą, o gimnastikos tam, kad mokėtų gražiai išeiti į tribūną. Romėnai niekados nesuprato estetiškumo pagrindų, tuo labiau smunkančios kultūros metu.

Krikščionybė, suprantama, negalėjo pasisavinti šio paviršutiniškai suprasto ir vykdomo estetinio idealo ir juo grįsti savo ugdymą. Su dogmatiniu ir moraliniu turiniu Krikščionybė at-

---

19 Op. cit. 92 p.

sinešė ir pedagoginį idealą, kuris esmingai buvo *etinis*. Helenistinį *estetinį ugdymo idealą Krikščionybė pakeitė etiniu idealu*. Krikščionybei svarbu buvo ne tiek išauklėti žmogų gražių formų bei manierų, kiek padaryti jį dorą ir šventą. Šventumas buvo aukščiausias siekimas, kuriam buvo palenktas visas pedagoginis Krikščionybės veikimas. O. Willmannas pastebi, kad „krikščioniškasis idealas stengėsi žymiai labiau asmenybę perkeisti, negu ją apipavidalinti“[20]. Krikščionybei, pasak Willmanno, nerūpėjo iš žmogaus padaryti meno veikalą[21]. Kristaus posakis „Būkite tobuli, kaip kad Dangiškasis jūsų Tėvas yra tobulas“ buvo ne tik religinis, bet ir pedagoginis principas. Krikščioniškasis tobulumas — perfectio christiana — pasidarė pirmaeilis ir tiesioginis ugdymo tikslas.

Auklėjimo persvara

Su etinio idealo iškilimu savaime ėjo ir *dorinio momento* pabrėžimas pedagoginiame darbe. Auklėjamoji funkcija pamažu pradėjo atsistoti šalia lavinamosios funkcijos. Pedagoginėje teorijoje ji net buvo labiau vertinama už šią pastarąją. Jau romėnai, kol dar nebuvo patekę graikų įtakon, dorinį auklėjimą labiau vertino, negu lavinimą, kaip pastovių formų įsigijimą. *Krikščionybėje auklėjamoji funkcija dar labiau buvo pabrėžta.* Tai, kas viduramžių ugdyme pasirodė, kaip susiformavęs dalykas, patristikos metu iškilo bent teorijoje. Be abejo, Krikščionybė savo praktikose negalėjo greitai nugalėti graikiško palinkimo į pastovias ryškias lytis ir tuo pačiu į lavinamąją funkciją. Tai padarė viduramžiai. Bet pati auklėjimo persvaros idėja buvo iškelta patristikos metu.

Kad kitaip Krikščionybė padaryti negalėjo, aišku jau iš paties josios paskyrimo. Krikščionybės pagrindinis uždavinys yra žmogų pašvęsti. Šventumas yra žymiai didesnis dalykas, negu dorumas. Bet dorumas sudaro šventumui atramą. Šventas žmogus visų pirma yra doras žmogus. Šventumas yra antgamtinis dalykas ir antgamtinė malonė. Bet šitoji malonė veikia sėkmingai tik ten, kur ji randa natūralią atramą dorumo pavidalu. Tuo tarpu pagrindinė dorumui pasiekti priemonė yra auklėjimas. Auklėja-

---

[20] Didaktik als Bildungslehre, 142 p.

[21] Ibd.

moji ugdymo funkcija esmingai yra žmogaus asmens keitimas pagal žmogiškąjį idealą pedagoginėmis priemonėmis, kitaip sakant, yra žmogaus dorinimas[22]. Štai dėlko Krikščionybė ir turėjo rinktis auklėjamąją funkciją ir ją tinkamai iškelti bei išvystyti. Lavinimas duoda žmogui pastovių lyčių, bet jis neliečia žmogaus asmenybės gelmių. Lavinimo suteiktos lytys visados pasilieka žmogaus būtybės periferijoje. Jos šventumui yra reikšmingos tik netiesioginiu būdu. Todėl Krikščionybė lavinimo funkcijos neneigė. Ji tik pastatė ją antroje vietoje, pirmąją užleisdama auklėjamajai funkcijai. Krikščionybei pirmoje eilėje rūpėjo žmogų išauklėti, o tik paskui išlavinti.

Pedagoginiai motyvai

Etinio idealo ir auklėjamosios funkcijos pabrėžimas pakeitė ir pedagoginio darbo motyvus tiek iš ugdytojo, tiek iš ugdytinio pusės. *Ugdytojas Krikščionybėje ėjo į pedagoginį darbą vedamas ne tiek reikalo ar naudos, kiek pedagoginės meilės,* kuri Krikščionybėje virto, kaip pastebi Willmannas, „pastoracine meile (seelsorgende Liebe)“[23]. Kūdikis krikščioniškajai pasaulėžiūrai buvo tampąs Dievo atvaizdas, pašauktas Dievo Karalystėn. Todėl jį šiam pašaukimui parengti, išvystyti jame Dievo atvaizdą buvo svarbiausi krikščioniškojo ugdytojo uždaviniai. Todėl prigimta pedagoginė meilė, kaip linkimas pagelbėti negalinčiajam, nemokančiajam ir nesugebančiajam, Krikščionybėje buvo pakelta į aukštesnį laipsnį ir pašvęsta religiniu ethos. Krikščionybėje pedagoginė meilė tapo tikrąja „Heilswille am Kinde“, kaip ją vadina Fr. X. Eggersdorferis[24].

Iš kitos pusės, pasikeitė ugdymosi motyvas ir iš ugdytinio pusės. Graikai, didele dalimi ir romėnai, ypač helenistiniame periode, ugdymosi darbą daugiausiai rėmė garbe ir pasididžiavimu. Garbės motyvas buvo pagrindinis, kuris skatino mokinius neatsilikti ir kitus pralenkti. Be abejo, šitas motyvas psichologiškai buvo gana stiprus. Bet jis buvo per daug žemiškas, per daug profaniškas ir todėl netiko idealiniam krikščioniškam

---

22 Plg. autoriaus straipsnį „Lavinimas ir auklėjimas“: Lietuvos Mokykla, 1 nr. 1936.

23 Op. cit. 145 p.

24 Jugendbildung, 11 p. München 1933.

nusiteikimui. Todėl Willmannas ir pastebi, kad „siekimas garbės ir pasižymėjimo mažų mažiausiai buvo nuslopintas“[25]. Krikščionybė šio motyvo visiškai nepanaikino ir jo neneigė. Kai kurių Bažnyčios Tėvų pedagogikoje, pavyzdžiui, Jeronimo, jis yra net gana žymus. Vėliau jis ypatingai atgijo baroko metu jėzuitų mokyklose. Bet Krikščionybė juo nesirėmė. Ji skatino jaunimą mokytis ne garbės dėliai, bet savo antgamtinio pašaukimo dėliai. Žmogiškojo paskyrimo atlikimas žemėje turėjo vesti mokinius į kultūrinius lobius, nes mokymasis čia buvo suprantamas, kaip pasiruošimas šiam paskyrimui atlikti. Lenktyniavimas, kaip pedagoginė priemonė, krikščionių mokyklose nustojo reikšmės. Viduramžiais jo beveik nejaučiama.

Žinių įsigijimas

Auklėjimo funkcijos ir su ja susijusių elementų pabrėžimas dar nereiškė lavinimo funkcijos slopinimo. Tiesa, Krikščionybė šios funkcijos nestatė pirmoje eilėje, kaip graikai. Vis dėlto krikščionių pedagoginiame darbe ji turėjo nemaža reikšmės ir į ją buvo kreipiamas tinkamas dėmesys. Tai rodo, kad Krikščionybė ir čia įvedė tam tikrų pakeitimų. Graikų lavinimas, kaip jau buvo minėta, buvo daugiau *formalinio* pobūdžio. Graikai mokydamiesi nenorėjo ko nors konkretaus išmokti. Todėl į objektyvinės kultūros gėrybes jie žiūrėjo, kaip į grynas lavinimo priemones (Bildungsmittel), kurios vėliau galėjo būti pamirštos, kaip nereikalingas dvasiai balastas, palikdamos žmogaus viduje tiktai bendrą nusiteikimą. Galių išvystymas ir jų apsprendimas pastoviomis formomis buvo pagrindinis graikų lavinimo uždavinys. Šiandien mes pasakytume, kad graikai pabrėžė formalinį lavinimo momentą.

Krikščionybei vieno šito formalinio uždavinio nepakako. Krikščioniškojo lavinimo sistemoje teikiamos objektyvinės gėrybės buvo tokios, kad jos negalėjo būti tiktai grynos lavinimo priemonės. Jos turėjo ne tik padėti žmogaus galioms išsivystyti ir įsigyti pastovių nusiteikimų bei ryškių veikimo formų, bet jos turėjo suaugti su visu žmogumi, įeiti į jo vidų, sudaryti jo pasaulėžiūros, jo charakterio, jo veikimo esminę dalį. Kitaip sakant, *krikščioniškojo lavinimo sistemoje teikiamos objektyvinės gėrybės pasidarė lavinamuoju lobiu* (Bildungsgut) arba *lavinimo gėrybėmis*. Vadinasi, Krikščionybė atkreipė dėmesio į

---

[25] Op. cit. 145.

materialinį lavinimo momentą arba į gyvenimiškų žinių įsigijimą (lebendiges Wissen, F. Eggersdorfer), nes religinės dogmos ir moraliniai dėsniai turėjo krikščioniui sudaryti jo gyvenimo turinį ir apspręsti jo likimą. Įsigyti lavinimo eigoje, jie turėjo pasilikti žmoguje visą gyvenimą ir jį formuoti pagal savo reikalavimus. Tuo būdu Krikščionybė visai natūraliai šalia formalinio momento lavinime iškėlė materialinį momentą, kuris graikuose buvo silpnai išvystytas ir organiškai nesusietas su žmogaus pasaulėžiūra.

Bažnyčios iškilimas

Graikiškai romėniškos istorijos tarpsnyje ugdymas buvo daugiau visuomeninė funkcija. Žmogus čia buvo daugiausiai ugdomas visuomenės reikalams, o pagrindinė institucija, kuri rūpinosi šios funkcijos tinkamu atlikimu, buvo valstybė. Todėl antikinės kultūros ugdymo teoretikai ir reikalavo ugdymą palenkti valstybei. Tuo tarpu Krikščionybė parodė žmogui kitokį jo pašaukimą. Ji iškėlė nelygstamą asmens vertę. Ji skelbė, kad žmogaus gyvenimo prasmė atsiveria tik antgamtinėje tikrovėje ir kad šis gyvenimas yra tik pasiruošimas anos tikrovės prasmei realizuoti. Todėl ir visas pedagoginis Krikščionybės darbas buvo palenktas žmogaus ruošimui antgamtinio gyvenimo uždaviniams. Svarbiausia institucija, kuri tvarkė šitaip suprastą ugdymą, Krikščionybėje buvo *Bažnyčia.* Patristikos metu jau ne valstybė ir jos reikalai stovėjo prieš ugdytojų akis, bet Bažnyčia ir josios skelbiama doktrina bei gyvenama praktika. Tiesa, kol helenizmas maišėsi su Krikščionybe, šitas Bažnyčios iškilimas pedagoginėje srityje praktiškai nebuvo labai ryškus. Jis buvo daugiau teoretinė išvada iš viso pasikeitusio pedagoginio gyvenimo. Bet kai helenizmo įtaka išnyko, kai vyraujanti jėga pasiliko tiktai viena Krikščionybė, tuomet visas pedagoginis darbas pateko į bažnytinių sluogsnių rankas ir buvo paverstas bažnytinės pastoracijos dalimi. Bet praktikoje tai įvyko jau viduramžiais. Patristikos metu šitoji tendencija buvo tiktai užbrėžta.

Vadinasi, estetinio idealo pakeitimas etiniu ugdymo idealu, auklėjimo funkcijos pabrėžimas, pedagoginės meilės pagilinimas ir antgamtinių motyvų iškėlimas, gyvenimiškų žinių arba materialinio momento lavinime išryškinimas ir Bažnyčios, kaip pedagoginės institucijos, įsijungimas į pedagoginį darbą sudaro svarbiausias patristikos ugdymo žymes, kuriomis šis pedagogikos istorijos tarpsnis yra charakteringas.

II. Patristikos ugdymo praktika

Turinys: 1. Patristikos ugdymo veiksniai. — 2. Patristikos ugdymo turinys. — 3. Patristikos ugdymo įstaigos.

Literatūra: 1. *Hoffmann*, Der Unterricht in der Katechetenschule zu Alexandria: Monatsblatt für den katholischen Religionsunterricht, 1900. — 2. *F. Lehmann*, Die Katechetenschule zu Alexandria, 1896. — 3. *M. Morkelis*, Aleksandrijos katechetų mokykla: Lietuvos Mokykla, 1926. — 4. *H. v. Schubert*, Bildung und Erziehung in frühchristlicher Zeit: Bilder und Studien aus drei Jahrtausenden, Eberhardt Gotheins Festschrift, München u. Leipzig 1925 (Lietuviškas šio straipsnio vertimas įdėtas Lietuvos Mokyklos 3, 4 nr. 1936.).

1. Patristikos ugdymo veiksniai

Krikščioniškieji nauji ugdymo principai turėjo įtakos ir pačioms patristikos ugdymo praktikoms. Tiesa, ne iš sykio šitos praktikos buvo pakeistos. Net būtų galima teigti, kad patristikos ugdymas praktikų atžvilgiu niekados nebuvo krikščioniškas tikra prasme. Helenistinės formos, priemonės, metodai čia visados turėjo reikšmės. Pedagoginis patristikos darbas dar tebealsavo senąja dvasia. Vis dėlto pro šitą senovinį paviršių jau rodėsi pamažu naujų krikščioniškų želmenų, kurie toliau vis stiprėjo ir galop visiškai išsiskleidė viduramžių metu. Pirmas dalykas, kuris krikščioniškųjų principų buvo paliestas, buvo ugdomųjų veiksnių pertvarkymas.

Bažnyčia

Graikuose, kaip jau buvo minėta, pirmaeilis ugdymo veiksnys buvo valstybė. Romėnų ugdymas buvo atiduotas į šeimos rankas. Tuo tarpu patristikos metu iškilo visiškai naujas veiksnys, kurio antikiniame ugdyme nebuvo,

būtent, *Bažnyčia.* Šio veiksnio pedagoginis pajėgumas ir pretensingumas buvo labai didelis. *Patristikos, o ypač viduramžių, metu Bažnyčia ugdyme reiškė tą patį, ką graikuose valstybė.* Pakrikštyti žmonės — tai yra viena iš Krikščionybės dogmų — priklauso Bažnyčiai. Todėl Bažnyčia ir reikalavo, kad šių žmonių ugdymas vyktų pagal josios nurodymus ir josios dvasioje. Tiesa, patristikos metu nebuvo visuotinio papročio krikštyti mažus vaikus. Paprastai būdavo krikštijami jau suaugę žmonės. Vaikai būdavo krikštijami sunkios ligos atveju, kai grėsdavo mirties pavojus. Vis dėl to Bažnyčia reikalavo, kad ir šitie nekrikštyti vaikai būtų auklėjami krikščioniškai, jeigu tiktai jų tėvai buvo krikščionys. Šeimos auklėjimas buvo laikomas įvadu į katechumenatą arba savotišku išplėstu katechumenatu. Jo tvarkytoja buvo Bažnyčia, nes tikrumoje čia vaikas buvo parengiamas įeiti per Krikštą į bažnytinę bendruomenę ir vykdyti šios bendruomenės nuostatus savo gyvenime. Iš kitos pusės, dorinio auklėjimo vis didesnis pabrėžimas patristikos metu taip pat vertė ugdymą pasukti Bažnyčios link, nes Bažnyčia visais laikais buvo galingiausia dorinimo institucija. Tokiu būdu Bažnyčia savaime darėsi vis didesnė ugdymo apsprendėja, jeigu nevisados tiesioginiu, tai bent netiesioginiu būdu. Krikščionybė atbaigė ugdymo veiksnių eilę, prie valstybės ir šeimos pridėdama Bažnyčią ir ilgiems amžiams jai patikrindama pirmąją vietą.

Šeima

Po Bažnyčios patristikos ugdyme didžiausios reikšmės turėjo *šeima.* Josios veikimas šiuo atžvilgiu nebuvo savarankiškas. *Patristikos šeima buvo Bažnyčios atstovė.* Tėvų pareiga auklėti vaikus buvo religinė ir religiškai sankcionuojama. Bažnyčios Tėvai nekartą yra kalbėję apie ugdymą, kaip apie krikščioniškosios sąžinės reikalą. Pasak šv. Jono Chrysostomo, Dievas tiesiog pozityviai yra įsakęs vaikus ugdyti, ir neugdymas esąs didžiausias nusikaltimas. Net kai kurios bažnytinės vietos patristikos metu buvo siejamos su tinkamu ugdomosios pareigos atlikimu. Šv. Jeronimas viename savo laiške pastebi, kad „vyskupu negali būti tas, kurio vaikai ištvirkę ir nesuvaldyti"[1]. Vadinasi, pirmiau reikia mokėti tvarkyti savo šeimą, o tik paskui galima imtis tvarkyti religinę pla-

---

[1] Epistola 107; 873 p. Migne P. L. 22.

tesnę bendruomenę. Kas nemoka auklėti savų vaikų, nemokės valdyti nė savo antgamtinių vaikų.

Šeimos sukrikščioninimas buvo pirmutinis Bažnyčios uždavinys, nes šeima yra kiekvienos, taigi ir religinės, bendruomenės pagrindas. Helenistinio meto šeima buvo gerokai pakrikusi. Senosios Romos griežtos šeiminės tradicijos jau buvo žlugusios. Graikiškas laisvas šeimos supratimas buvo įsibrovęs į Romos gyvenimą ir dar labiau sustiprintas smunkančios kultūros nuotaikos. Moterystės neištikimybė, vaikų vengimas, išsiskyrimai buvo kasdieniniai reiškiniai. Krikščionybė nuo pat pradžios stojo kovon su šiuo pakrikimu ir stengėsi tikrovėje realizuoti kitokį šeimos idealą, kurį šv. Povilas buvo pavaizdavęs savo laiške Efezo bažnyčios bendruomenei (Efez. 5, 22—23). Jau tik dėl to, kad krikščioniškoji moterystė buvo sakramentas, vadinasi, vienas iš antgamtinių dalykų, ji turėjo būti pakilninta ir apvalyta nuo nuodėmingų priemaišų. Ir tikrai Krikščionybė padarė šioje srityje tiesiog nuostabių dalykų. Niekas stabmeldiškajam gyvenimui nebuvo taip priešinga, kaip skelbiamos krikščioniškos matrimonialinės pažiūros. Ir vis dėlto šioje srityje įvyko didelių atmainų. Moterystės gyvenimas pasidarė labai griežtas, net griežtesnis, negu vėlesniais amžiais. Persiskyrimai pasidarė beveik nežinomi, nes moterystės neišardomumas buvo viena iš krikščioniškųjų dogmų. Ištikimybė sustiprėjo, šeimos vaisingumas pakilo. Antrosios vedybos krikščionybės buvo leidžiamos, bet nepatariamos. Antrą sykį vedantieji Rytų Bažnyčioje net buvo baudžiami tam tikromis bausmėmis. Neocezarejos susirinkimas uždraudė kunigams dalyvauti antrą sykį vedančiųjų vestuvėse. Šitas nepalankumas žymu dar ir šiandien, nes turėjusiems dvi žmonas Bažnyčia neleidžia būti kunigais. Pravoslavų Bažnyčioje antrą sykį vedantieji ištisus metus negali priimti Šv. Komunijos. Be abejo, šitoks šeimos sudrausminimas turėjo labai didelės reikšmės visam pedagoginiam patristikos susiformavimui ir praktiniam darbui.

Pažiūros į moterį

Vienas dalykas prašosi šioje vietoje paaiškinamas, būtent, *Krikščionybės pažiūros į moterį*. Kad principialiai Krikščionybė moters neneigė, matyti iš Marijos kulto. Mariją Krikščionybė pastatė pirmoje vietoje po Dievo. Ji yra vadinama „angelų Karalienė", kas reiškia, kad kūrinių srityje ji yra aukščiausia.

Vis dėlto, praktiškai patristikos metu Bažnyčios Tėvų raštuose mes kartais randame tokių posakių, kurie jeigu iš esmės ir nereiškia principinio moters neigimo, tai juose glūdi egzistencinis moters niekinimas ir žeminimas. Štai pora ryškesnių pavyzdžių:

Šv. Jeronimas:

„Janua diaboli, via iniquitatis, scorpionis percussio, nocivumque genus est femina; cum proximat stimulat, incendit ignem“[2]: moteris yra velnio durys, niekšybės kelias, skorpiono kandis, kenksminga giminė; besiartindama ji erzina ir uždega ugnį.

Šv. Jonas Chrysostomas:

„Mulier jumentum malum, vermis reptans, Adami contubernalis, mendacis filia, custodia paradisi, expultrix Adami, hostis perniciosa, pacis inimica“[3]: moteris yra blogas galvijas, šliaužiojanti kirmėlė, Adomo bendradarbė, melo duktė, rojaus sargė, Adomo išvarytoja, pražūtingas priešas, taikos priešininkė.

Tokių daugiau ar mažiau griežtų posakių galima rasti ir daugiau. Visi jie rodo, kad praktiškas asketinio gyvenimo atstovų nusistatymas moters atžvilgiu nebuvo palankus. Kokios buvo šito nepalankumo priežastys? Kokia yra jo prasmė?

Krikščionybės atsiradimo metu moteris buvo pavergusi vyrą grynai fiziniu savo pradu. Tai buvo heterų amžius. Heteros tuomet viešpatavo visuomenėje, moksle ir mene. Heteroms pasidavę vyrai, palikdavo namų židinius ir eidavo paskui šitas gražias, gabias, išsilavinusias, bet ištvirkusias moteris. Per savo kūno pergalę ano meto moteris instinktyviai tikėjosi galėsianti prieiti prie androcentrizmo nugalėjimo dvasios srityje. Helenizmo amžius, kaip pastebi O. Eberzas, buvo vyriškojo ir moteriškojo prado grumtynių amžius[4].

---

[2] Epistola de vita clericorum, 294 p. Migne P. L. 30.

[3] Cit. J. Damascenus, Sacra parallela, 1330 p. Migne P. G. 95.

[4] Plg. Vom Aufgang und Niedergang des männlichen Weltalters, Breslau 1931.

Prieš šitą fizinį vyro pavergimą kaip tik ir stojo krikščioniškasis asketas. Tarp heteros ir asketo prasidėjo didelė išvidinė kova, kuri baigėsi asketo laimėjimu ir kurios forma nevisados psichologiškai buvo tinkama. Hetera buvo *moteris* ir sykiu *kūniškumo* reiškėja. Todėl neigdamas heterą, krikščioniškasis asketas neigė ją, kaip šito kūninio principo reiškėją. Bet psichologiškai ir pedagogiškai jis lengvai nuo kūniškumo nuslydo prie viso moteriškumo, pradėdamas neigti ir šį pastarąjį. Visas moteriškasis principas asketui atrodė nešvarus, blogas, negatyvus. Eigipto anachoretai buvo pirmieji, kurie nutraukė moters žavėsius. Legendos apie jų gundymus tyruose rodo tąją didelę išvidinę kovą, kurią jie kovojo su moteriškumu savo pačių būtybėje. Lyties principas žmoguje yra įsišaknijęs labai giliai. „Žmogaus lytiškume, sako N. Berdiajevas, yra susekamos jo būtybės metafizinės šaknys“[5]. Todėl ir krikščioniškieji asketai, paskelbę kovą lytiškumui, specialiai moteriškumui, turėjo griebtis nepaprastų priemonių šiai kovai laimėti. Šitas griežtumas kaip tik ir padiktavo anuos žodžius ir anuos elgesius, kurie šiandien atrodo, kaip principinis moters neigimas. Psichologiškai visa tai yra suprantama. Bet šitie žodžiai ir elgesiai anaiptol nereiškia Krikščionybės nusistatymo moters atžvilgiu. Tai tik naujos askezės vienašališkas reiškimasis, kilęs iš protesto prieš heteros viešpatavimą.

Kad patristikos metu dvasinis vyro ir moters bendradarbiavimas nebuvo net ir praktiškai neigiamas, rodo anam metui labai charakteringa vad. *syneisis* institucija. Syneisis buvo savotiška dvasinė moterystė ir josios apraiškos konkrečiame gyvenime. Syneisis aktą vykdą asmens gyvendavo vienuose namuose — vyrai ir moterys —, bet lytiškai nesantykiaudavo, nes buvo padarę skaistybės apžadus. Tokiu būdu pirmieji amžiai bandė išspręsti susilaikymo problemą, sykiu nesiizoliuojant nuo priešingos lyties dvasinių vertybių. Bandymas, be abejo, buvo labai prasmingas. Jeigu jis nepavyko ir jeigu buvo net Bažnyčios uždraustas, tai dėl to, kad praktikoje toks gyvenimas yra per daug pavojingas silpnai žmogaus prigimčiai. Tuo la-

---

[5] Der Sinn des Schaffens, 189 p. Tübingen 1927.

biau masiškai jis negali būti praktikuojamas. Bet pats bandymas rodo, kad *moteris patristikos metu net ir praktiškai nebuvo neigiama tų, kurie į dvasinį tobulumą ėjo kiek kitokiu keliu, negu griežtieji asketai.* Moters žeminimas ir nuo josios nusigręžimas nebuvo visuotinė pažiūra, o tuo labiau principinis nusistatymas.

2. Patristikos ugdymo turinys

Organiškas Krikščionybės susijungimas su helenistine kultūra, šios kultūros įėmimas į krikščioniškąjį gyvenimą ir jos perteikimas naujoms tautoms kaip tik įvyko patristikos ugdymo turinyje. Krikščionybė įtraukė į save visa, kas tik helenistinėje kultūroje buvo vertinga, įtraukė tam, kad šitomis gėrybėmis galėtų praturtinti krikščioniškojo žmogaus dvasią ir gyvenimą. *Helenistinė kultūra Krikščionybei tapo viena didele ugdomąja gėrybe.* Tiesa, Krikščionybė šią gėrybę apvalė nuo stabmeldiškųjų priemaišų, persunkė ją nauja dvasia, bet pagrindinės josios žymės, išvidinė josios struktūra pasiliko ta pati. Nevisos helenistinės kultūros sritys reikalavo vienodo krikščioniškojo krikšto. Todėl nevisos vienodai lengvai ir greitai pateko į krikščioniškojo ugdymo turinį ir sutapo su krikščioniškuoju gyvenimu.

Graikų ir lotynų kalbos

Pirmas dalykas, kurį Krikščionybė įėmė į savo ugdymo, specialiai *lavinimo,* sistemą, buvo abi helenistinės kultūros kalbos: *graikų ir lotynų.* Krikščionybė atėjo į Viduržemio jūros pakrantes apsivilkusi hebraišku drabužiu. Net Mato evangelija dar buvo parašyta aramajų kalba. Reikėjo tad hebraiškas sąvokas kuo greičiausiai apvilkti graikiškais ir lotyniškais žodžiais, kad jos būtų prieinamos helenistinio pasaulio žmonėms. Jau minėjome Ehrhardo žodžius, kuriais jis teigia, kad su *graikais* Krikščionybę sutapdė šv. Jonas, įvesdamas į savo evangeliją graikiškąją Logos sąvoką ir ją sutapdydamas su Įsikūnijusiu Dievo Sūnumi. Dievo Sūnaus pavadinimas Logos suteikė Krikščionybei gilų graikišką įspaudą ir pačią graikų tautos dvasią sutapdė su giliausiu Krikš-

čionybės pagrindu, nes žodis *logos,* kaip teisingai teigia T. Haeckeris[6], išreiškia graikų tautos individualybę.

Krikščioniškų sąvokų sutapdymas su *lotynų* kalba įvyko žymiai vėliau, nes, kaip žinome, graikų kalba helenistinėje kultūroje buvo vyraujanti ne tik Graikijoje, bet ir Italijoje. Lotyniškąjį drabužį Krikščionybė pradėjo įsigyti pirmųjų Bažnyčios Tėvų vakariečių raštuose, kaip Justino Kankinio, Minucijaus Felikso, ir kitų. Ryškiausiai lotyniškoji dvasia apsireiškė šv. Augustino veikaluose, kurie turėjo lemiamos reikšmės visam tolimesniam Krikščionybės išsivystymui.

Abiejų kalbų pasisavinimas reikalavo iš krikščionių didelio kūrybinio darbo, nes jas reikėjo pritaikyti prie krikščioniškojo antgamtinio turinio. Abi kalbos, ypatingai graikų, buvo labai ištobulintos, labai subtilios, turtingos žodžiais ir formomis. Bet visas šitas jų lankstumas tiko tiktai profaninei sričiai. Tuo tarpu krikščioniškosios sąvokos buvo ne iš šio pasaulio. Todėl reikėjo daugeliui žodžių duoti naujos prasmės, reikėjo jiems įkvėpti naujų niuansų ir naujos dvasios. Štai kodėl susidomėjimas žodžiais, kuris trykšta ypač iš šv. Augustino raštų, anuo metu buvo ne mados, bet būtinybės reikalas. Abiejų kalbų pasisavinimas ir jų performavimas buvo pirmasis patristikos ugdymo uždavinys. Ir šitos kalbos buvo pirmosios patristinio ugdymo gėrybės.

Gramatika, retorika, dialektika

Gramatika, retorika ir dialektika į krikščioniškąjį ugdymą buvo įsileistos tik žymiai vėliau, nes visi šie humanitariniai dalykai buvo anksčiau suaugę su stabmeldiškomis idėjomis ir todėl reikalavo gerokai apvalomi. Formaliniu atžvilgiu visos šitos disciplinos krikščionybės lengvai galėjo būti pasisavinamos, nes krikščionims reikėjo mokytis ir kalbos (gramatika), reikėjo skelbti Dievo žodį bei sakyti pamokslus[7] (retorika), jiems taip pat reikėjo įsigyti proto aštrumo ir miklumo bei sugebėjimo taisyklingai mąstyti (dialektika). Visų minėtų disciplinų formalinė parama buvo labai reikalinga.

---

[6] Plg. Vergil, Vater des Abendlandes, 117 p. Leipzig 1935.

[7] H. v. Schubert pastebi, kad savo pamokslininkams Krikščionybė statė didelių reikalavimų. Be išsilavinimo retorikoje būtų buvęs negalimas bažnytinės iškalbos toks didelis pražydimas, kurį randame patristikos metu (Plg. Bildung und Erziehung in frühchristlicher Zeit, 91 p.).

Bet visos šitos disciplinos helenistinėje kultūroje buvo ne tik formalinės. Jos turėjo ir savą turinį. Jos buvo suaugusios su senovės klasikine literatūra, su mitais, su filosofija. Po formaline savo puse jos slėpė tam tikrą gilų turinį. Tuo tarpu šitas turinys kaip tik buvo daugeliu atvejų esmingai priešingas krikščioniškajai doktrinai ir dorovei. Štai kas kliudė Krikščionybei šitas disciplinas tuojau imti į savo ugdymą. Reikėjo pirmiau tinkamai apsispręsti senovės autorių atžvilgiu, o tik tada imtis gramatikos, retorikos ir dialektikos.

Vis dėlto po kai kurio laiko, išsprendus klausimą, ar galima krikščionims naudotis stabmeldžių raštais, gramatika, retorika ir dialektika pasidarė sudedamosios patristinio lavinimo dalys. Todėl patys didieji Bažnyčios Tėvai, kaip Klemensas Aleksandrietis, Jonas Chrysostomas, Ambrosijus, Augustinas, buvo gerai išsilavinę minėtų disciplinų srityje. Krikščionių ugdymo įstaigose, kaip Aleksandrijos ir Antiochijos katechetų mokyklose, šios disciplinos buvo einamos. Reikia pastebėti, kad gramatikos, retorikos ir dialektikos įėmimas į patristinio lavinimo turinį, pirmiau įvyko graikiškoje Rytų Bažnyčioje, negu lotyniškoje Vakarų, gal dėl to, kad šios disciplinos graikiško tipo krikščionims buvo artimesnės, nes visos jos buvo išaugusios iš graikiškos dirvos.

Matematinės disciplinos

Matematinės disciplinos, kaip aritmetika, geometrija, astronomija ir muzika, buvo suderinamos su Krikščionybe visiškai lengvai, nes ir antikinėje kultūroje jos buvo daugiau propedeutinio ir tarnybinio pobūdžio. Graikai matematines studijas, kaip minėjome, laikė įvadu į filosofiją. Krikščionys todėl lengvai jas galėjo paversti įvadu į teologiją, tuo labiau, kad kaip pastebi O. Willmannas, ir „graikuose galutinė matematikos atrama buvo teologinė“[8]. Teologinė linkmė graikų matematikoje buvo aiškiai žymi Pythagoro ir Platono mokyklose. Graikai taip pat matematiką laikė galinčia patarnauti iš vienos pusės pasaulio paslaptims iššifruoti, iš kitos gyvenimo praktikai padėti. Šitas graikų matematikos uždavinys buvo pasiimtas ir krikščionių. Gyvenimo paslaptims aiškinti krikščionys matematiką naudojo gana intensyviai. Be abejo, šitos paslaptys jau buvo kitokios. Graikai daugiau

---

[8] Didaktik als Bildungslehre, 147 p.

sprendė gyvenimo problemas, išeidami iš regimojo kosmo sąrangos. Tuo tarpu krikščionims svarbiausia atrama buvo apreiškimas, pirmoje eilėje Šv. Raštas. Todėl nuosekliai *Bažnyčios Tėvai reikalavo, kad matematika padėtų geriau suprasti Šv. Raštą.* Jie reikalavo, kad aritmetika atskleistų Šventraštyje esančių skaičių prasmę, kad geometrija padėtų suvokti sakralinius matus, kad astronomija nustatytų Išganymo įvykių laiką ir padėtų apskaičiuoti kilnojamąsias šventes. Patristikoje, kaip ir graikuose, matematika buvo suteologinta. Skirtumas tik tas buvo, kad šiuo metu matematika pradėjo tarnauti krikščioniškajai teologijai.

Filosofija

Filosofinės studijos, kurios senovėje sudarė pačią lavinimo viršūnę, sunkiausiai davėsi įimamos į patristinio lavinimo sistemą. Priežastis yra visai aiški. Filosofijoje buvo susitelkusi visa stabmeldiškoji pasaulėžiūra. Teologijos, kaip atskiros disciplinos, senovė neišvystė. Skirtumo tarp teologijos ir filosofijos nežinojo nei graikai nei romėnai. Todėl į filosofiją buvo sudėta viskas: ir kas paties žmogaus protu buvo prieita ir kas buvo gauta mitų keliu. *Stabmeldiškoji filosofija buvo savotiška sintetinė pasaulėžiūrinė disciplina.* Štai kodėl Krikščionybei ją apvalyti nuo stabmeldiškųjų priemaišų buvo nepaprastai sunku. Ilgus amžius senovės filosofija buvo erezijų šaltinis, iš kurio sau ginklų ėmė visi ortodoksinės Krikščionybės priešai. Dėl to suprantama, kad krikščionys nepalankiai žiūrėjo į filosofines studijas, į filosofus ir į savas lavinimo įstaigas filosofijos neįsileido.

Bet pamažu buvo pergalėtos ir šios sunkenybės. Senovės filosofijoje buvo viena sistema, kuri savo pagrindine tendencija, būtent, linkimu į antgamtinę tikrovę sutapo su Krikščionybe. Kitais atžvilgiais ji skyrėsi nuo krikščioniškųjų principų. Bet josios ethos vis dėlto buvo krikščioniškas tąja natūralia Krikščionybe, kuria ir kiekviena siela yra naturaliter christiana. Tai buvo *platonizmas.* Platonas neveltui Eusebijaus buvo vadinamas Attikos Moze. Tiesa, iš platonizmo kilo ir daugybė erezijų. Bet savo pagrindu ši sistema buvo galima su Krikščionybe suderinti. Šį darbą atliko šv. Augustinas ir platonizmą padarė vyraujančia krikščionių filosofija net ligi tryliktojo šimtmečio, vadinasi, ligi aristotelizmo persvaros Vakaruose. Rytų Krikščio-

nybėje platonizmas ir šiandien tebėra faktinė krikščioniškoji filosofija.

Teologija

Naujas krikščioniškajame ugdyme dalykas buvo *teologija*. Senovė, kaip minėta, specialios teologinės disciplinos neturėjo. Tuo tarpu Krikščionybė jau iš pat pradžios turėjo savų religinių tiesų, kurios natūraliai telkėsi į sistemą ir davė pradžią naujos teologinės disciplinos užuomazgoms. *Teologinės studijos krikščioniškose įstaigose turėjo atstoti filosofines studijas.* Kaip graikai savo lavinimą atbaigė filosofija, taip krikščionys jį turėjo atbaigti teologija. Origeno sukurta studijų sistema prasidėjo gramatika ir baigėsi teologija.

Teologinių studijų centrą sudarė *Šv. Raštas*. Jis krikščionims turėjo tokios pat reikšmės, kaip graikams Homero epai. Kaip graikai pradžioje iš Homero mokėsi visų mokslų, taip ir krikščionys, pasak Basilijaus Didžiojo, iš Šv. Rašto galėjo mokytis skaityti, istorijos ir išminties. Šv. Raštas sudarė egzegetikos, istorijos ir sisteminės teologijos pagrindą. Reikia pastebėti, kad egzegetika buvo labiausiai patristikos metu išaugęs mokslas. Retas kuris Bažnyčios Tėvas nėra rašęs egzegetinių traktatų. Garsi teologijos mokykla Aleksandrijoje, apie kurią netrukus kalbėsime, buvo faktiškai ne kas kita, kaip egzegetikos mokykla. Garsiausi josios mokytojai, Klemensas Aleksandrietis ir Origenas, taip pat daugiausiai buvo egzegetai. Šitoks egzegetikos vyravimas buvo visai natūralus, nes krikščionims visų pirma reikėjo gerai išlukštenti savo Apreiškimo turinį, įžiūrėti ir ištyrinėti atskiras šio Apreiškimo tiesas, o tik paskui kurti specialias teologijos disciplinas. *Patristikos metu egzegetika buvo savotiška universalinė teologija,* labai skirtinga nuo mūsų dienų egzegezės, kuri jau yra specialus Šventraščio mokslas.

Istorija

Naujas krikščioniškojo lavinimo sistemoje dalykas buvo ir *istorija*. Tiesa, istorija jau buvo žinoma ir romėnams. Quintilionas istorijos reikalavo oratoriui lavinti. Bet tikras istorinis suvokimas ir tuo pačiu tikra istorija, kaip savotiška disciplina, įsigalėjo tiktai Krikščionybės metu. Istorijos išsivystymui antikinė pasaulėžiūra nebuvo palanki jau tik dėl ciklinio pasaulio vyksmo supratimo. Kas tiki, kad pasaulio eiga eina ratu, kad pasaulio vyksmas kartojasi,

tam sunku kalbėti apie istoriją. Todėl nei graikai nei romėnai tikro istorijos supratimo neturėjo.

Tuo tarpu Krikščionybė pasaulio vyksmą suvokė visiškai kitaip. Krikščionybei pasaulio vyksmas prasideda Kosmo sukūrimu, eina per puolimą, per atpirkimą prie pabaigos. *Krikščioniškai suprastas pasaulio vyksmas eina vingiuotos linijos, bet ne rato pavidalu.* Jis turi tikrą praeitį ir tikrą ateitį. Tuo būdu istorinis suvokimas pasidaro galimas, nes praeities ir ateities sąvokos istorijai yra esminės. Štai kodėl krikščionys su pamėgimu ėmėsi istorijos ir ją įvedė į savo lavinimo sistemą. Prie istorijos stūmė krikščionis ir pats Apreiškimas, nes daugybė jo tiesų buvo sutelkta istorinėse Šv. Rašto knygose (Mozės knygos, Karalių knygos, Kronikų knygos, Makabejų knygos, Evangelijos ir t. t.). Taip pat pačios Krikščionybės įvykių atvaizdavimas buvo palankus istoriniam nusiteikimui. Krikščionybės pasirodymas pasaulyje, apaštalų žygiai, kankinių gyvenimas ir mirtis buvo dėkinga medžiaga, kuri buvo perteikiama jaunajai krikščionių kartai.

Krikščionys pirmieji pradėjo rašyti visuotinės istorijos veikalus. Jie pirmieji pasistengė apžvelgti visą pasaulio eigą ir suvokti josios prasmę. Eusebijus parašė ne tik pirmąją Bažnyčios istoriją, bet ir pirmąją pasaulio kroniką. Augustinas savo veikalu *De civitate Dei* sukūrė pirmąją istorijos filosofiją ir teologiją. Krikščionių istorinės studijos jau buvo žymiai pranašesnės, negu graikų ir romėnų. Dėl to jas galima laikyti originaliu Krikščionybės laimėjimu josios lavinimo sistemoje.

3. Patristikos ugdymo įstaigos

Kaip lavinimo turinys, taip ir ugdomosios įstaigos Krikščionybės buvo rastos helenistinėje kultūroje. Jomis ilgus metus Krikščionybė ir naudojosi. Krikščionių vaikai būdavo siunčiami į gramatikų arba literatorių mokyklas, kad išmoktų skaityti ir rašyti. Krikščionys lankydavo retorių mokyklas, kad išmoktų kalbėti. Lankydavo taip pat ir filosofų mokyklas, kad labiau pagilintų savo nusistatymus. Vis dėlto laikui einant, pradėta steigti ir specifiškai savų krikščioniškų institucijų ugdymo reikalams. Ypač anksti krikščionys atkreipė dėmesio į sa-

vų mokyklų steigimą. Šios mokyklos turėjo du laipsniu: *patį žemąjį* arba elementarinį ir *aukštesnįjį* bei *aukštąjį*. Abu laipsniai išsivystė dėl skirtingų motyvų ir skirtingose sąlygose.

Pradinės mokyklos

Žemesniojo laipsnio arba elementarinės mokyklos buvo sukurtos dvasininkų ir vienuolių. Jau antrojo šimtmečio antrojoje pusėje Edessos kunigas *Protegenas* įsteigė savotišką mokyklą, kurioje jis mokė krikščionių vaikus skaityti, rašyti ir psalmių. Tai ir buvo vadinamų *presbiteralinių* mokyklų pradžia. Kaip jos išsivystė, žinių nėra. Tik jau penktajame šimtmetyje jų randame visoje Italijoje. Kai kurie bažnytiniai sinodai, kaip Vasios, Orange, Valencijos, tiesiog įsakė kunigams priimti pas save parapijiečių vaikus ir juos mokyti skaityti, rašyti ir Šv. Rašto. Taip pat yra žinoma, kad keliaujantieji misijonoriai mokydavo ne tik Evangelijos, bet skaityti ir rašyti.

Kita elementarinių mokyklų rūšis, gal geriau organizuota, prasidėjo *vienuolynuose.* Vienuolynų pradžia siekia ketvirtąjį šimtmetį, kada *Pachomijus* įkūrė vadinamuosius cenobitus ir savo regula suorganizavo juos į bendruomenę. Vienuoliškai gyvenančių atskirų žmonių — anachoretų — netrūko visais laikais. Bet jie buvo pakrikę, neturėjo vienodos gyvenimo formos. Kiekvienas jų gyvendavo skyrium, pats tvarkydamas savo būtį. Bet net ir šie anachoretai ne kartą sutelkdavo aplinkui save vaikų būrį ir juos mokydavo. Tuo labiau vaikų mokymu pradėjo rūpintis organizuoti vienuolynai nuo Pachomijaus laikų. Kadangi paprastai regula reikalavo, kad stojantieji į vienuolyną mokėtų skaityti, todėl savaime atsirado reikalo steigti mokyklų, kurios paruoštų vienuolynams kandidatų. Tokiu būdu atsirado vadinamos vienuolinės mokyklos, kurios išsivystė jau viduramžių metu. Bet pati jų užuomazga kilo iš patristikos.

Katechumenų mokyklos

Aukštesniosios mokyklos atsirado iš vadinamojo *katechumenato.* Pirmaisiais Krikščionybės amžiais, kaip buvo minėta, nebuvo papročio krikštyti mažus vaikus arba bent šitas paprotys nebuvo visuotinis. Dažniausiai krikštydavosi suaugę žmonės. Tuo tarpu iš suaugusiųjų Bažnyčia reikalauja, kad jie priimtų Krikštą jau susipažinę su pagrindinėmis Krikščionybės tiesomis ir su krikščioniškojo gyvenimo normomis. Todėl prieš krikštijant visados reikėdavo kandidatus išmokyti bent svarbesniųjų naujos religi-

jos elementų. Augant kandidatų skaičiui, šitas mokymas savaime pasidarė kolektyvinis. Tai ir buvo pradžia savotiškų mokyklų, kurios vadinamos *katechumenų mokyklomis*.

Iš sykio šitos mokyklos buvo ne kas kita, kaip neilgi kursai, paprastai trukdavę per gavėnią, nes Krikštas būdavo teikiamas Didįjį Šeštadienį. Vėliau šitie kursai susiformavo jau mokyklų pavidalu. Šių mokyklų pradžia siekia antrąjį šimtmetį. Priėmimas į šias mokyklas buvo sykiu priėmimas į katechumenus, vadinasi, į kandidatus Krikščionybėn. Todėl čia buvo reikalaujama tam tikrų dalykų, kuriuos jau išdėstė šv. Hyppolitas savo rašte *De catechumenis*. Čia buvo žiūrima socialinės padėties, pavyzdžiui, vergai turėjo turėti savo pono leidimą, nebuvo priimami stabmeldžių dievų tarnai, burtininkai, magikai. Katechumenų mokyklų mokiniai turėjo ne tik mokytis, ne tik teoriškai pažinti Krikščionybės doktriną, bet ir dorai gyventi. Ypač buvo kreipiamas dėmesys į seksualinį gyvenimą. Reikia neužmiršti, kad šie mokiniai buvo suaugę žmonės. Katechumenato laikas trukdavo ligi dviejų metų. Bet mokinio doras gyvenimas ir pažangumas moksle galėjo jį žymiai sutrumpinti. Katechumenai Mišiose galėjo dalyvauti tik ligi Aukojimo. Paskui turėjo bažnyčią palikti, pereidami į josios prieangį. Prieš Krikštą būdavo egzaminai. Dvi dienas, prieš priimdami Krikščionybę, jie turėjo griežtai pasninkauti.

Šios mokyklos ir jų santvarka rodo, kiek Krikščionybė buvo stropi, pasirinkdama kandidatus savo bendruomenei.

Teologijos mokyklos

Iš katechumenų mokyklų susiformavo naujas, beveik jau aukštasis krikščioniškojo lavinimo laipsnis, savotiškos *teologijos mokyklos*. Priežastys šioms mokykloms susiformuoti buvo dvi. Visų pirma buvo *psichologinė priežastis*, kuri spyrė krikščionis sisteminti teologinius laimėjimus, nes jų jau buvo prisirinkę nemaža. Taip pat jau nemaža buvo žmonių, gerai teologiškai išsilavinusių, kurie sugebėjo teologijos mokslą įstatyti į ryškius rėmus. Todėl reikėjo ir mokyklų, kuriose šitas darbas būtų dirbamas ir kurios pasidarytų organizuoti teologinių disciplinų centrai. — Antra priežastis buvo *bažnytinė*. Atskirų bažnytinių provincijų ir atskirų bažnytinių bendruomenių vadai vis labiau jautė reikalą turėti aiškesnį teologijos mokslo vaizdą, kad tuo būdu turėtų vaizdesnių kriterijų naujoms, nuolatos pasirodančioms idė-

joms įvertinti. Tokiu būdu jie pageidavo ir skatino, kad atsirastų teologinių mokyklų, kurios rūpintųsi tokiu teologinių tiesų formavimu ir aiškinimu. Šitos tad priežastys ir privertė paprastus katechumenatus kai kur persiformuoti į savotiškas aukštąsias teologijos mokyklas. Tokių mokyklų patristikos metu buvo dvi garsiausios: *Aleksandrijoje* ir *Antiochijoje*.

Aleksandrija helenizmo metu buvo didžiausias mokslo ir kultūros židinys. Joje susitiko trys didžiosios kultūros: Rytų, Egipto ir Graikijos. Vėliau dar prisidėjo ir žydų, kurią Aleksandrijon atgabeno Filonas. Krikščionybė, atėjusi į Aleksandriją pirmojo šimtmečio pabaigoje, susidūrė su visais šiais kultūrų tipais. Nėra abejonės, kad visi jie buvo labai dideli akstinai krikščioniškajai minčiai Aleksandrijoje išsivystyti. Todėl ir čia atsiradusi teologinė krikščionių mokykla anuo metu buvo geriausia.

Aleksandrijos teologijos mokykla susiformavo iš katechetų mokyklos antrajame šimtmetyje. Pirmasis josios vedėjas buvo *Pantaenus*, kuris, Eusebijaus liudijimu, pirmiau buvęs stoikų filosofijos šalininkas, paskui tapęs misijonoriumi, nuvykęs net ligi Indijos. Grįžęs Aleksandrijon suorganizavo mokyklą. Po jo šią mokyklą vedė Klemensas Aleksandrietis, vėliau Origenas. Prie jų ši mokykla pasiekė savo žydėjimą.

Aleksandrijos mokykla, pasak Ehrhardo[9], pasižymėjo trimis bruožais: 1. *ji stengėsi metafiziškai suvokti ir aiškinti bažnytinio tikėjimo turinį*, kitaip sakant, savo teologijos moksle ji krypo ne tik į vieną autoritetą, bet ir į žmogaus protą, kiek jis pajėgia suprasti religines misterijas; 2. *ji buvo priklausomybėje nuo platoniškosios filosofijos*, vadinasi, metafiziniams religijos aiškinimams principai buvo imami iš Platono sistemos; 3. *ji buvo idealistinės dvasios krypties*, vadinasi, ji daugiau kreipė dėmesio į simbolinį Krikščionybės supratimą ir išreiškimą. Aleksandrijos teologinė mokykla Krikščionybės istorijoje suvaidino labai svarbų vaidmenį.

Antiochijos teologinė mokykla atsirado visu šimtmečiu vėliau, būtent, trečiajame šimtmetyje. Josios steigėjas buvo kunigas *Lucianas*. Apie jo gyvenimą, veikimą ir mokslines pažiūras beveik nieko nežinome. Šios mokyklos pradžia nepasižymi

---

9 Die Kirche der Märtyrer, 288 p.

nieku ypatingu. Klestėjimo ji pasiekė tiktai ketvirtojo šimtmečio viduryje ir šioje aukštumoje išsilaikė ištisą šimtą metų. Savo linkme ir savo metodu ji buvo savotiška Aleksandrijos mokyklos priešginybė. Kiek Aleksandrijos mokykla buvo idealistinės krypties, tiek *Antiochijoje vyravo realistinė linkmė.* Antiochijos mokykla daugiau rėmėsi *Aristoteliu,* negu Platonu. Taip pat kiek Aleksandrijos mokykla tikėjimo tiesas ir Šventraštį aiškino daugiau alegoriniu simboliniu metodu, tiek Antiochijos mokykla pirmenybę teikė *filologiniam* aiškinimo būdui, vadinasi, paremtam patirtimi.

Ehrhardas teisingai pastebi, kad šitas dviejų teologinių mokyklų priešingumas reiškia „išvidinę žmogaus dvasios diferenciaciją, kuri su tuo pačiu psichologiniu būtinumu turėjo pasireikšti krikščioniškojoje teologijoje, su kuria ji apsprendė ir graikų filosofijos išsivystymą“[10]. Šios dvi mokyklos, išaugusios pačiais pirmaisiais Krikščionybės amžiais, yra lyg koks simbolis ir nurodymas tų dviejų teologijos ir religijos krypčių, kurios amžinai yra gyvos Krikščionybėje, kurios savotiškai viena su antra kovoja ir viena arba antra tam tikrais istorijos periodais laimi. Tai yra platoniškoji ir aristoteliškoji kryptis. Šių krypčių užuomazgos, pasirodo, jau buvo susiformavusios pačioje Krikščionybės pradžioje. Aleksandrija ir Antiochija pasidarė šių dviejų krypčių lopšiai, iš kurių jos pasklido po visą pasaulį.

---

[10] Op. cit. 307 p.

III. Patristikos pedagogai

T u r i n y s: 1. Klemensas Aleksandrietis. — 2. Trys Kapadokiečiai: a. Bazilijus Didysis. b. Gregorijus Nazanzietis. c. Grerijus Nyssietis. — 3. Jonas Chrysostomas. — 4. Jeronimas. — 5. Augustinas.

L i t e r a t ū r a: 1. *J. N. Brunner,* Der heilige Hieronymus und die Mädchenerziehung, München 1910. — 2. *P. Camelot,* Les idées de Clement d'Alexandrie sur l'utilisation de la littérature profane: Recherches de science religieuse, nr. 1, 1931. — 3. *Fr. X. Eggersdorfer,* Der heilige Augustinus als Pädagog und seine Bedeutung für die Geschichte der Erziehung, 1907. — 4. *Fr. X. Eggersdorfer,* Die grossen Kirchenväter auf den Hochschulen: Theologisch-Praktische Monatschrift, 1903. — 5. *R. Gerg,* Die Erziehung des Menschen nach den Schriften des heiligen Augustinus, 1909. — 6. *A. Hulster,* Die pädagogischen Grundsätze des heiligen Johannes Chrysostomus: Theologie und Glaube, Nr. 3, 1911. — 7. *Doc. M. Morkelis,* Klemensas Aleksandrietis ir jo pedagoginiai užsimojimai: Lietuvos Mokykla, 8—12 nr. 1937; 8—9 nr. 1938. — 8. *J. Schäfer,* Basilius des Grossen Beziehungen zum Abendlande, Münster i. W. 1909. — 9. *J. Seydlmayer,* Die Pädagogik des Johannes Chrysostomus, 1926. — 10. *K. Weiss,* Die Erziehungslehre der drei Kappadozier, Freiburg i. Brsg. 1903.

1. Klemensas Aleksandrietis

Titus Flavius Clemens gimė apie 150 metus greičiausiai Atėnuose iš stabmeldžių tėvų. Savo kelionėse po Žemutinę Italiją, Syriją, Palestiną ir Eigiptą jis ieškojo krikščionių mokytojų, iš kurių jis daug sužinojo ir patyrė. Nuo 190 metų Klemensas buvo Pantaeno pagalbininkas Aleksandrijos katechetų mokykloje. Maž daug tuo pa-

čiu laiku įsišventė kunigu. Septimo Severijaus persekiojimai išvijo Klemensą iš Aleksandrijos. 202—203 metais jis paliko Eigiptą ir niekados nebegrįžo. Ligi savo mirties jis gyveno įvairiose Azijos vietose. Mirė apie 215—216 metus[1]. Savo išsilavinimu Klemensas buvo vienas iš žymiausių pirmųjų krikščionių. Tiesa, šitas jo išsilavinimas buvo daugiau enciklopedinis. „Ligi vieningos, aiškios ir visuotinės pasaulėžiūros, pastebi O. Bardenheweris, jis nepriėjo"[2]. Daugybė jo turimų žinių pasiliko organiškai nepasisavintos. Vis dėlto šitas enciklopediškumas jam nepakenkė atlikti tai misijai, kuriai jis buvo skirtas, būtent, *pasidaryti tarpininku tarp Krikščionybės ir helenizmo.*

Reikšmė Klemensas Aleksandrietis Vakarų ugdymo istorijai yra reikšmingas, tuo, kad jis pirmas pradėjo antikinės kultūros laimėjimus jungti su Krikščionybe.

Helenistinės kultūros ir krikščioniškosios religijos santykis anuo metu buvo gana aštri problema, kuri prašėsi kuo greičiausiai išsprendžiama. Misticistinis kai kurių net ir ortodoksų krikščionių palinkimas, eschatologinė nuotaika apskritai, montanizmo sąjūdis — visa tai sudarė pavojų, kad Krikščionybė gali pasukti kultūrai nepalankia linkme ir tuo būdu netekti vilties sukrikščioninti graikiškai romėnišką pasaulį. Šitą pavojų Klemensas jautė visai aiškiai, gal aiškiau, negu kas kitas, nes jis buvo kilęs iš stabmeldžių šeimos, pasisavinęs visą ano meto mokslą ir gerai pažįstąs ano meto stabmeldžio žmogaus psichologiją. Jis suprato, kad *jeigu Bažnyčia nori atlikti savo pasaulinę misiją, ji turi teigiamai nusistatyti pasaulinių mokslų atžvilgiu, dar daugiau, ji turi šituos mokslus įimti į savo gyvenimą.*

---

1 Klemensas oficialiai Bažnyčios nėra laikomas šventuoju, nors kai kurios martirologijos jo šventę skiria 4 gruodžio. Pop. Benediktas XIV savo buléje 1748 m. atskleidė priežastis: 1. apie Klemenso dorą niekas iš senųjų rašytojų nemini; 2. jo garbinimo pėdsakų senovėje nerasta; 3. jo veikalai kiek įtartini.

2 Geschichte der altkirchlichen Literatur II, 48 p. Freiburg i. Brsg. 1914.

Klemensas Aleksandrietis todėl visu savo veikimu kaip tik ir stengėsi Krikščionybę praturtinti helenistinės kultūros laimėjimais. *Jis buvo pirmas Vakarų krikščionis humanistas.* Tiesa, kaip pastebi P. Camelot, jo humanizmas nebuvo poeto ar artisto humanizmas, bet moralisto[3]. Jam visų pirma rūpėjo savo „pažintis palenkti tikėjimui, kurį jis išpažino arba kurį jis gynė"[4]. Šiam reikalui Klemensas nesitenkino, kaip jo mokytojas Pantaenus, tiktai gyvu žodžiu. Jis ėmėsi plunksnos ir savo raštuose pirmą sykį Krikščionybės istorijoje bandė naują religiją pateisinti proto ir mokslo šviesoje. Nuo Klemenso prasideda Krikščionybėje ištisa eilė humanistiškai nusiteikusių žmonių, kurie žmogaus sukurtą kultūrą ir Dievo apreikštą religiją sugeba suvesti organiškon sintezėn.

Tikėjimas ir žinojimas

Šiton sintezėn visų pirma prašėsi suvedamas žinojimas ir tikėjimas. Žinojimo ir tikėjimo problema buvo pirmutinė, kurią Klemensas pasiėmė spręsti. *Gnosis** (žinojimas) ir *pistis** (tikėjimas) Klemensui buvo ne dvi pažinimo rūšys, bet tik du pažinimo laipsniai, kurie vienas antrą paremia ir patobulina. *Tikėjimas yra žinojimo pagrindas. Žinojimas yra savotiškas tikėjimo išvystymas.* Todėl Klemensas ir teigia, kad „žinoti reiškia daugiau, negu tikėti"[5] arba kad „žinojimas yra tvirtas pastovus įrodymas to, kas priimama tikėjimu"[6]. Kaip pagrindas, tikėjimas išganymo tvarkoje yra svarbesnis dalykas. Žinojimas šiuo atžvilgiu yra antraeilis. Dievas gali mus išganyti, pasak Klemenso, ir be įrodymų dėl tikėjimo. Šitoks problemos išsprendimas buvo ypatingai svarbus, nes žinojimas, kuriuo taip didžiavosi ano meto helenistinė kultūra, čia buvo tinkamai įvertintas. Todėl O. Bardenheweris ir sako, kad „tai nėra menka Aleksandriečio garbė, kad jis tikėjimo ir žinojimo santykius suformulavo sakiniais, kurie pasidarė bažnytinio mokslo aksiomomis"[7].

Mokslo vertinimas

Šitaip nusistatęs tikėjimo ir žinojimo atžvilgiu, Klemensas ėjo toliau, įvertindamas atskiras ano meto kultūros sritis. Pirmoje eilėje jis susi-

---

3 Les idées de Clement d'Alexandrie, 65 p.
4 Ibd.
5 Stromata, 331 p. Migne P. G. 9.
6 Stromata, 482 p. Migne P. G. 9.
7 Op. cit. II, 86 p.

dūrė su helenistiniu *mokslu,* ypatingai su helenistine *filosofija.* Ir čia dar aiškiau pasirodė humanistinis jo charakteris ir palankus nusistatymas, kuris Bažnyčiai turėjo labai didelės reikšmės. Mokslas, pasak Klemenso, religijos atžvilgiu turi du uždaviniu: 1. *paruošti sielą, kad ji galėtų prieiti prie dieviškosios tiesos,* ir 2. *apginti sykį įgytą tikėjimą nuo klaidų ir netikėjimo puolimų.* Filosofijai čia tenka ypatingas vaidmuo. Todėl Klemensas ir sako, kad „prieš Viešpaties atėjimą filosofija graikams buvo reikalinga teisingumui, dabar ji yra naudinga religingumui"[8]. Klemensas gina filosofiją nuo priekaišto, kad ji esanti žmogui pražūtinga. „Kai kurie mano, sako Klemensas, kad filosofija atėjusi į gyvenimą, kaip didžiausia blogybė, žmogaus pražūčiai. Tuo tarpu aš visose knygose, kurios vadinasi *Stromateis,* parodysiu, kad filosofija yra tam tikras dieviškosios Apvaizdos darbas"[9]. Ir iš tikro, Klemensas įrodinėja, kad filosofijos autorius taip pat yra Dievas. „Jeigu kas yra gera, yra kilę iš dieviškosios Apvaizdos, vistiek ar tai būtų graikų ar mūsų. Visų gėrių priežastis yra Dievas. Tiktai vienų tiesiog, kaip Senojo ir Naujojo Testamento, kitų netiesiog, kaip filosofijos"[10]. Todėl krikščionys ne tik neturi filosofijos niekinti, bet ją gerbti ir ja naudotis, kaip dieviškąja dovana.

Lavinimo vertinimas

Jeigu mokslas yra reikalingas religijai, tai tuo pačiu yra reikalingas ir šito mokslo įsigijimas arba *lavinimas.* Dėl to Klemensas, pats uoliai mokęsis, ne tik nedraudžia krikščionims mokytis, tegul ir pas stabmeldžius mokytojus, bet tiesiog pataria ir liepia. *Lavinimo supratime Klemensas pasiekia klasikinės graikiškosios paideios aukštumų,* be abejo, jau sukrikščionintų, bet tokių pat idealinių, tokių pat atitrūkusių nuo grynai praktinio gyveniniško reikalo, kuris buvo labai žymus romėnuose. Tikrasis gnostikas*, pasakoja Klemensas šeštoje Stromatų knygoje, iš kiekvieno mokymosi objekto pasiima tai, kas yra naudinga tiesai. Muzikoje jis ieško harmonijos ir proporcijos; aritmetikoje jis pastebi daiktų santykius ir skaičių eiles; geometrijoje jis suvokia medžiagą, kaip tokią, jis patiria erdvę ir nekintan-

---

[8] Strom. 718 p. Migne P. G. 8.

[9] Strom. 707 p. Migne P. G. 8.

[10] Strom. 718 p. Migne P. G. 8.

čias substancijas, astronomija jį pakelia viršum žemės ir palengvina patirti dangiškuosius dalykus. Skaitant šį skyrių lyg ir jauti platoniškąją dvasią, kuria dvelkia Klemenso koncepcijos.

Lavinimo objektai

Turėdamas prieš akis idealinį mokymosi pobūdį, Klemensas ir atskirus lavinimo *objektus* vertina šiuo atžvilgiu ir žiūri, kiek jie kiekvienas gali patarnauti dieviškąjai tiesai pasiekti. Kaip Platonas lavinimo objektuose ieškojo pagalbos pažinti grynajai būčiai arba būties idėjai, taip Klemensas Aleksandrietis juose ieško priemonių religinei būčiai arba religinei idėjai suvokti.

Poezija Klemensui yra ne kas kita, kaip savotišku šydu pridengtas dieviškasis žodis. Jeigu poezijos skelbiama tiesa žmogui yra savotiškai paslaptinga, neaiški, tai tik dėl to, kad ji paskatintų žmogų pasistengti atidengti tiesą visame josios aiškume. Kad įrodytų savo tezę, jog poezija yra pridengtasis dieviškasis žodis, Klemensas savo *Stromatuose* teigia, kad Homeras yra dieviškojo žodžio aiškintojas, kad Platonas esąs graikiškai kalbąs Mozė, kad Hesiodo veikaluose esama dieviškų ženklų. Daugybę citatų iš šv. Povilo Klemensas sugretina su citatomis iš *Iliados*. Homeras jam esąs panašus į pranašą Izaiją. Klemensas net stengiasi įrodinėti, kad graikai savo poezijose ir filosofijoje yra nuplagijavę Mozę, o paskui plagijavę vieni kitus.

Muzikos vertinime taip pat pasireiškia graikiškas jos supratimas. Klemensas pastebi, kad „reikia atsidėti muzikai charakteriui papuošti ir pagrąžinti“[11]. Todėl jis peikia tuos krikščionis, kurie muzikos nemėgsta ir stengiasi, kad katechumenai josios nesimokytų. Jis pastebi, kad jie užsikemša ausis ne nuo Odisejo sirenų, bet nuo ritmo ir meliodijos. Čia vėl mes pastebime, kiek Klemensas buvo jautrus visam, kas yra gražu, ir kaip jis sugebėjo šį grožį suderinti su amžinuoju Krikščionybės turiniu.

Retorikos su stilistika Klemensas nevertino gal dėl to, kad jo metu šie du menai jau per daug buvo virtę formalizmu. Todėl Klemensas šių tuščių formų negalėjo girti. Jis pastebi, kad tikroji filosofija reiškiasi ne žodžiu, bet mintimi. Kas nori būti tikras filosofas, neturi ieškoti žodžių ir dailinti sakinių, bet

---

[11] Strom. 6, 89, Migne P. G. 9.

kalbėti bei rašyti taip, kaip moka. Kas atsideda žodžiams, tam išsprunka daiktai. Todėl nors iš viršaus žiūrint, Klemensas retoriką su stilistika galėjo panaudoti apologetiniam reikalui, bet faktiškai jis jų nenaudojo, nes jose persvarą turėjo ne mintis, o žodis, kas buvo priešinga visam Klemenso nusistatymui.

Matematika Klemensui buvo labai vertingas lavinimo objektas. Astronomija, pasak jo, mus priartinanti prie Kūrybinės Galios, geometrija padaranti sielą ypatingai imlią suprasti: ji nuteikianti ją suprasti tiesai, surasti klaidai, suvokti, kas yra panašu skirtybėse, kas yra paviršius be aukščių, kas ilgis be pločio, žodžiu, ji padaranti, kad pojustiniai dalykai pavirsta protiniais. Apskritai, visi matematiniai mokslai parengia žmogų filosofiniam pažinimui.

Dialektika Klemensui buvo aukščiausias žmogaus lavinimo objektas. Jis ją, kaip ir Platonas, vadina „mokslų apvainikavimu". Josios pagrindinis uždavinys yra išmokyti žmogų skirti, kas yra bendra nuo to, kas yra specialu. Šitas neskyrimas, Klemenso supratimu, yra visų klaidų šaltinis. Dialektika todėl ir mokanti žmogų pro išviršinius pavidalus ir ženklus įžiūrėti gilesnę bendrą prasmę, Šventraščio paprastuose žodžiuose surasti paslėptą mintį. Iš kitos pusės, dialektika apsaugo žmogų nuo erezijų puolimo. Tiesa, Klemensas gerai žino, kad „graikų filosofijos pagalba nepadaro tiesos tvirtesnės, bet ji ją padaro neprieinamą sofistikos puolimams"[12]. Klemensas tiesą palygina su duona, kuri gyvybei yra būtina, o filosofijos mokymąsi — su desertu, kuris atbaigia žmogaus pasistiprinimą.

Šitoje vietoje dar sykį paaiškėja Klemenso pažiūros į žinojimo ir tikėjimo santykius. Savo formule „filosofija nepadaro tiesos tvirtesnės, bet ji ją padaro neprieinamą sofistikos puolimams" jis dar sykį pabrėžia prigimto žinojimo reikšmę dieviškajai tiesai suvokti. Todėl filosofijos mokymasis, pasak Klemenso, nėra lemiantis žmogaus likimui. Bet jis nėra nereikšmingas. Klemensas, teisingai sako P. Camelot, „neperdeda mokslo vaidmens, bet jis jo nė nemažina. Jo atsakymas yra toks teisingas ir toks tikslus, kad trečiojo šimtmečio formulėms ir šiandien negalima nieko pakeisti, nieko pridėti"[13].

---

12 Ibd.

13 Op. cit. 53 p.

Būdas naudotis

Įvertinęs helenistinio lavinimo objektus, juos išanalizavęs ir parodęs kokiu būdu jie gali patarnauti krikščioniui, siekiančiam pažinti dieviškąją tiesą, Klemensas atsako į klausimą, kaip reikia visomis šitomis stabmeldiškos kultūros gėrybėmis naudotis. Pats pasisavinimo principas yra aiškus. Krikščioniškoji religija turi įimti į save visa, kas tik gera. Bet konkretus šito įėmimo darbas, kurį turi atlikti kiekvienas krikščionis, yra susijęs su tam tikrais pavojais. Todėl reikia sugebėti pasinaudoti tuo, kas šitose gėrybėse yra gera, išvengiant jose glūdinčių klaidų ir nuodėmių. Klemensas todėl ir duoda nurodymų, kaip reikia naudotis stabmeldžių raštais ir apskritai visais jų laimėjimais. Čia jis pasinaudoja žemdirbių santykio su žeme palyginimu. „Kaip ūkininkai, sako Klemensas, pirmiau drėkina žemę, o paskui beria grūdus, taip mes, semdamiesi iš graikų rašytojų, pirmiau sudrėkinkime tai, kas yra žemiška, kad šie žemiškieji dalykai galėtų priimti į save dvasinę sėklą ir ją išmaitintų“[14].

Šeimos vertinimas

Klemensas buvo palankiai nusistatęs ne tik teorinio, bet ir praktinio helenistinio gyvenimo atžvilgiu. Kovodamas su gnosticizmu, jis teigė ne tik intelektualinį pažinimą, bet sykiu sugebėjo tinkamai įvertinti ir tas gyvenimo sritis, kurios sudarė bet kokios kultūros pagrindus. Pirmoje eilėje čia stovėjo *moterystė*. Čia Klemensas taip pat parodė humanistinį savo linkimą, palankiau žiūrėdamas į vedybas, negu į susilaikymą, kas buvo priešinga bendram ano meto krikščionių nusiteikimui. Šiuo atžvilgiu yra labai charakteringa, kad jis pripažįsta, jog nevedusis, kaip jau mokė šv. Povilas, gali labiau nekliudomas dirbti savo *sielai* išganyti. Bet vedusis, pasak Klemenso, yra naudingesnis *pasauliui*. Ir šio pastarojo pusėn linksta Klemenso simpatijos. Vedybos, pasak Klemenso, yra reikalingos ne tik tėvynei, ne tik vaikams, bet ir „pasaulio atbaigimui“[15].

Štai kaip Klemensas charakterizuoja skirtumą tarp vedusio ir nevedusio žmogaus: „Tikras vyras ne tas, kuris pasirenka vienišą gyvenimą, bet kitus vyrus viršina tas, kuris laisvai be malonumo ar nemalonumo atsideda

---

14 Strom. 2, 707 p. Migne P. G. 8.
15 Strom. 2, 23, Migne P. G. 8.

moterystei, vaikų gimdymui ir šeimininkavimui namuose tokiu būdu, kad neatsitraukia nei nuo Dievo meilės, nei nepasiduoda pagundoms, kurios kyla iš žmonos ir iš vaikų, ir iš tarnų, ir iš turto. Nevedusis išvengia daugybės gundymų. Kadangi jis rūpinasi tiktai savimi, todėl jis turi žemiau stovėti už tą, kuris, tiesa, savo išganymo rūpestyje yra pralenkiamas, bet užtat iškyla savo darbu pasaulyje ir valstybėje"[16]. *Psichologiškai* šitie žodžiai yra visiškai teisingi. Galimas daiktas, kad tiktai vedusiųjų ir nevedusiųjų psichologinį nusiteikimą Klemensas ir tenorėjo minėtais žodžiais apibūdinti.

Tekstai:

„......................

Prieš Viešpaties atėjimą graikams filosofija buvo reikalinga teisingumui, dabar ji yra naudinga religingumui. Ji turi būti pirmiau išeinama tų, kurie tikėjimą pažįsta iš įrodymų. Nes... visa, kas yra gera, ar tai būtų graikų ar mūsų, reikia priskirti Dievo Apvaizdai. Dievas yra visų gėrių priežastis. Tik vienų tiesioginiu būdu, kaip Senojo ir Naujojo Testamento, o kitų netiesioginiu, kaip filosofijos. Atrodo, kad graikams Dievas pats apsireiškė savimi pirmiau, negu juos pašaukė. Filosofija graikus mokė Pedagogo* būdu, kaip įstatymas žydus parengė Kristui. Filosofija parengia ir sustiprina tai, kas Kristaus yra ištobulinama. Be abejo, vienas yra tiesos kelias, bet į jį, kaip į amžiną upę, iš visur subėga visi intakai... Viešpaties žodžiui parengia ir pamoko visa tai, kas pagal amžiaus reikalavimus yra naudingai duota kiekvienai kartai. Kai kurie, tarnaičių meilės gėrimo suvedžioti, paniekino valdovę filosofiją. Iš jų kai kurie žudė savo jėgas muzikoje, kiti geometrijoje, kiti gramatikoje, bet daugiausia retorikoje. Bet kaip laisvieji mokslai, vadinami enkikliniais, tai yra einančiais ratu, padeda filosofijai, kuri yra jų valdovė, taip filosofija veda į išmintį. Juk filosofija yra išminties lavinimas, o išmintis yra žmogiškųjų bei dieviškųjų dalykų ir jų priežasčių žinojimas. Išmintis yra filosofijos valdovė, kaip filosofija minėtų mokslų. Jeigu filosofija apvaldo ir liežuvį, ir pilvą, ir tai, kas yra dar žemiau,

---

[16] Op. cit. ibd.

tai daug garbingesnė ir kilnesnė ji pasidaro tada, kai ja užsiimama Dievo garbei... Filosofijoje glūdi tiesos ir daiktų prigimties tyrinėjimas. O tai yra tiesa, apie kurią Viešpats yra pasakęs: Aš esu Tiesa. Mokslas, kuris eina priešais filosofiją..., lavina protą ir pažadina supratimą, gimdydamas suvokimo aštrumą ieškoti tikros filosofijos, kurią mystai* randa arba geriau gauna iš pačios Tiesos".

Stromata, lib. I, cap. 5. Migne P. G. 8.

„.....................

Kai kurie mano esą toki protingi, jog nenori liesti nei filosofijos, nei dialektikos, net nei natūralaus pažinimo, bet ieško tiktai vieno gryno tikėjimo, tarytum jie norėtų, nė kiek nesirūpinę vynuogių šakomis, tuojau raškyti uogas. Juk ir Viešpats alegoriškai yra vadinamas vynmedžio šakele, iš kurios vaisius gali būti imamas tiktai besirūpinant ir bedirbant pagal Logo nurodymus. Reikia arti žemę, raišioti šakeles ir daryti visa kita. Vynuoges reikia apdirbti ir peiliu, ir kauptuvu, ir kitais žemdirbių instrumentais, kad jos mums neštų vaisių. Kaip žemdirbystėje, taip medicinoje naudingai mokosi tas, kuris išeina įvairius mokslus, kad geriau galėtų dirbti žemę ir gydyti. Todėl tą laikau gerai ir naudingai išsilavinusiu, kuris viską palenkia tiesai, vadinasi, iš geometrijos, iš muzikos, iš filosofijos išrenka tai, kas yra naudinga, išsaugodamas tikėjimą nuo pinklių".

Stromata, lib. 1, cap. 9. Migne P. G. 8.

„.....................

Pedagogija yra dieviškoji religija, kuri moko, koks yra dieviškojo kulto mokslas; ji yra išsilavinimas, reikalingas tiesai pažinti; ji yra tikras nurodymas, vedąs į dangų. Pedagogijos vardu yra vadinami įvairūs daiktai. Yra pedagogija to, kuris vadovaujamas ir mokomas; pedagogija to, kuris vadovauja ir moko; pedagogija yra pats vadovavimas ir mokymas; pedagogija yra pats mokslas ir įsakymai. Toji pedagogija, kuri išeina iš Dievo, yra tiesos nukreipimas į Dievo pažinimą, yra aiškus ir atviras šventų veiksmų aprašymas amžinam ištesėjimui... Mūsų Pedagogas yra šventas Dievas Jezus, Žodis kuris yra vi-

sos žmonių giminės šviesa. Pats malonus ir švelnus Dievas yra Pedagogas".

Paedagogus, lib. 1, cap. 7. Migne P. G. 8.

„....................

Moterystė yra pirmas teisėtas vyro ir moters susijungimas teisėtiems kūdikiams gimdyti... Bet nekiekvienam reikia vesti žmoną ir nevisados. Tam yra tinkamas laikas, ir tinkamas asmuo, ir tinkamas amžius... Reikia žmoną vesti ir dėl tėvynės, ir dėl vaikų, ir dėl pasaulio atbaigimo, kiek tai nuo mūsų priklauso. Net poetai gailisi to, kuris yra pusiau tobulas ir neturi vaikų; palaimintu vadina tą, kuris žydi ir veda vaisių. Kūno ligos labiausiai rodo, kad moterystė yra būtina. Žmonos rūpestis ir atsidėjimas toli pralenkia artimųjų ir draugų priežiūrą. Bendru skausmo ir vargo atjautimu ji viršina juos visus ir todėl stengiasi kuo labiausiai padėti ir savo artimumu palengvinti. Ir šv. Rašto nuomone yra reikalinga pagelbininkė".

Stromata, lib. 2, cap. 23. Migne P. G. 8.

2. Trys kapadokiečiai

Graikų krikščionijoje ketvirtajame šimtmetyje randame savotišką trijulę, kurios nariai savo gyvenimu, veikimu ir istorine įtaka yra vienas nuo kito neatskiriami. Tai šv. *Bazilijus Didysis*, jo brolis šv. *Gregorijus Nyssietis* ir jų abiejų draugas šv. *Gregorijus Nazianzietis*. Visi jie yra kilę iš Kapadokijos, todėl istorijoje ir liko pavadinti trijų kapadokiečių vardu. Net ir savo būdais jie papildė vienas kitą. O. Bardenheweris sako, kad „Basilijus buvo *veiklos* žmogus, Gregorijus Nazianzietis *žodžio* meisteris, Gregorijus Nyssietis valdovas *minties* srityje"[17]. Visų trijų įtaka graikų Bažnyčiai yra labai didelė. Visi jie buvo palankiai nusiteikę helenistinės kultūros ir helenistinio ugdymo atžvilgiu. „Iš jų raštų, sako E. Seydlis, dvelkia gamtos meilė ir darbo vertės supratimas. Iš jų harmoningai išbaigtos pasaulėžiūros plaukia gerų vedamųjų idėjų pedagoginiam darbui"[18]. Pedagogai ex professo jie nebuvo. Savo pažiūras jie

---

[17] Geschichte der altkirchlichen Literatur III, 135 p.

[18] Lexikon der Pädagogik II, v. E. Rolloff, 1275 p.

yra išdėstę teologiniuose savo raštuose. Bet humanistiniu savo charakteriu šitos jų pažiūros buvo reikšmingos ne tik aniems laikams, bet ir visiems vėlesniems amžiams.

a. Basilijus Didysis

Jis gimė apie 330 metus Kapadokijos Cezarejoje iš senos, kilnios ir religingos šeimos. Lankė mokyklas Cezarejoje, Konstantinopolyje ir Atėnuose, kur susitiko su visą gyvenimą jam likusiu ištikimu draugu Gregorijum Nazianziečiu. Pasikrikštijęs Basilijus iškeliavo į Eigiptą, Palestiną, Mezopotamiją, norėdamas susitikti su žymiausiais ano meto asketais. 362 m. įsišventė kunigu, 370 m. buvo išrinktas savo gimtojo miesto vyskupu. Mirė 379 m. Tai buvo praktinio veikimo žmogus, kurį Bardenheweris teisingai vadina „romėnu tarp helenų“[19].

Pedagoginės pažiūros

Pedagogines savo pažiūras Basilijus yra išdėstęs savo rašte *Sermo de legendis libris gentilium.* Kaip jau pasako pats rašto pavadinimas, čia yra keliamas tas pat klausimas, kuriam atsidėjo ir Klemensas Aleksandrietis, būtent, ar galima skaityti stabmeldžių raštus ir kiek galima jais pasinaudoti. Nurodymai duodami grynai praktiški pačiam jaunimui. Todėl šitas Basilijaus raštas dažnai yra dar vadinamas *Ad adolescentes.*

Kad galima stabmeldžių kultūros gėrybėmis jaunimui naudotis, Basilijui šitas dalykas yra visiškai aiškus. Gyvenimas yra kova, ir šiai kovai mes turime tinkamai ruoštis. „Kad galėtume jai pasiruošti, sako Basilijus, reikia naudotis ir poetais, ir istorikais, ir retoriais, ir visais žmonėmis, iš kur tik galime pasisemti bet kokios sielai naudos“[20]. Jau daug painesnis klausimas, kaip reikia šitomis nekrikščioniškomis gėrybėmis naudotis. Basilijus šiam reikalui nurodo tris dėsnius, pagal kuriuos be skriaudos galima skaityti stabmeldžių autorius: 1. *nereikia prie visų stabmeldžių autorių prisirišti širdimi,* 2. *pasekti ir pamėgti aprašytų dorų vyrų žygius,* 3. *uždaryti ausis blogiems darbams.* Čia Basilijus griebiasi savotiško palyginimo „Jums, sako jis, jaunimui, reikia pasekti bičių pavyzdžiu. Jos nelanko

---

[19] Op. cit. III, 135 p.

[20] Sermo de legendis libris gentilium, 567 p. Migne P. G. 31.

visų žiedų, o ant kurių užtupia, nesistengia visko pasiimti, bet išsirenka tik tai, kas reikalinga darbui, visa kita palikdamos. Taip ir mes suvokime, kas mums tinka, kas artima tiesai ir tai pasiimkime iš šių raštų, o visa kita palikime šalia"[21].

Kalbėdamas apie šventų ir profaninių mokslų sąrangą, Basilijus, kaip ir Klemensas Aleksandrietis suvokia, kad *profaniniai mokslai sudaro natūralią atramą sakraliniams mokslams* ir todėl šie pastarieji turi eiti paskiau. „Šių išviršinių (mokslų) pamokyti, galop mokykimės šventų ir slaptingų disciplinų. Įpratę saulę matyti vandenyje, dabar atkreipkime akis į pačią šviesą"[22]. Čia Basilijus vėl pasinaudoja pavyzdžiu: kaip Mozė pirmiau išmoko Eigipto išminties, o paskui „atsidėjo komtempliacijai to, Kuris Yra"[23], taip ir krikščioniškasis jaunimas pirmiau turįs išmokti graikiškos išminties, o paskui pereiti prie dieviškosios.

Reikšmė

Šitokiu savo nusistatymu helenistinės kultūros atžvilgiu Basilijus tęsė toliau Klemenso Aleksandriečio pradėtą darbą sujungti Krikščionybę su ano meto kultūra ir tuo būdu suteikti nežlungamumo vertingoms josios gėrybėms. Renesanso metu minėtas Basilijaus raštas tarnavo humanistams, kaip atrama prieš tuos, kurie kovojo su prasidedančiu sąjūdžiu. Pasak O. Bardenhewerio, „Basilijus buvo svarbiausias humanistinių studijų vertingumo liudytojas"[24]. Jo minėtas veikalas L. Bruni buvo išverstas lotynų kalbon ir jau 1460 m. Mainze išleistas.

b. Gregorijus Nazianzietis

Šis „žodžio meisteris" (Bardenhewer) gimė apie 329 m. Arianze prie Nazianzo, kaip Nazianzo vyskupo sūnus. Lankė mokyklas Kapadokijos Cezarejoje, Palestinos Cezarejoje, Aleksandrijoje ir Atėnuose, kur ypatingai uoliai studijavo pasaulinius mokslus. Apie 363 m. savo tėvo buvo pašvęstas kunigu, 372 m. konsekruotas vyskupu. Kiek laiko buvo vyskupu Konstantinopolyje, bet dėl įvairių intry-

---

21 Sermo... 570 p. Migne P. G. 31.
22 Op. cit. 567 p.
23 Op. cit. ibd.
24 Op. cit. III., 146 p.

gų paliko šį miestą ir grįžo į savo gimtinę. Čia kiek laiko dirbo pastoracinį darbą, o paskui ligi pat savo mirties atsidėjo mokslui ir rašymui. Mirė apie 389—390 m. Susipažinęs su Basilijum, liko ištikimas jo draugas visą gyvenimą.

Pedagoginės pažiūros

Gregorijus Nazianzietis, kaip ir Basilijus, pedagoginę sritį yra palietęs tik atsitiktinai. Bet net ir šios atsitiktinės pažiūros turėjo aniems laikams didelės reikšmės. Kalboje Bazilijaus atminimui pagerbti *Oratio funebris in laudem Basilii Magni* Gregorijus Nazianzietis kaip tik ir gavo progos pareikšti savo nusistatymą helenistinės kultūros ir helenistinio ugdymo atžvilgiu. Šitas nusistatymas buvo palankus. Gregorijus įsijungė į tąją humanistinę Krikščionybės srovę, kuri prasidėjo su Klemensu Aleksandriečiu.

Helenistinės kultūros pavojų krikščionims Gregorijus suprato labai gerai. Bet tai jam nekliudė palankiai vertinti tai, kas šioje kultūroje yra gera. „Kartais, sako Gregorijus, ir iš šliužų mes pasigaminame sveikų vaistų. Taip lygiai iš raštų ir iš mokslų mes galime pasirinkti tai, kas reikalinga daiktų prigimčiai pažinti“[25]. Jeigu kas šiomis vertybėmis nemoka naudotis arba blogai jomis naudojasi, dar nereiškia, kad jas mes turėtume niekinti, kaip neniekiname išviršinių daiktų, nors „kai kurie juos piktadariškai naudoja“[26]. Todėl Gregorijus Nazianzietis neišmintingais ir neprityrusiais vadina tuos, kurie dėl kai kurių iškrypimų niekina studijas ir apskritai visą kultūrą.

Toks pat palankus nusistatymas matyti ir *ugdymo* atžvilgiu. *Išsilavinimas Gregorijui yra vienas iš vertingiausių dalykų.* „Manau, kad visi išmintingi žmonės sutinka, jog išslavinimas tarp žmogiškųjų gėrybių užima pirmąją vietą“[27]. Tiesa, vienas išsilavinimas be doros Gregorijui nėra vertingas. Bet vienos doros be išsilavinimo jis taip pat nevertina. Jo pažiūros į profaninių mokslų santykius su sakraliniais yra tokios pat, kaip ir Basilijaus. Trumpai, kaip jis pats pasisako, jis šiuos santykius taip charakterizuoja: žmogus „per pradinius ir vai-

---

[25] Oratio 43, 507 p. Migne P. G. 36.
[26] Op. cit. 510 p.
[27] Op. cit. ibd.

kiškus mokslus yra vedamas prie būsimo tobulumo"[28]. Kitoje vietoje jis labiau išplečia šį tvirtinimą: „Rimtos ir gilios studijos yra tos, kurios sudaro pasiruošimą tikrajai filosofijai, kurios atitraukia nuo susilietimo su pasauliu, sujungia su Dievu, per žemiškuosius dalykus pasiekia aukštesniuosius, praeinančių ir nykstančių dalykų pagalba paruošia pastoviuosius ir amžinuosius"[29]. Gregorijus Nazianzietis atstovauja tokiam pat pedagoginiam humanizmui, kaip ir pirmiau minėti graikų krikščionys pedagogai.

c. Gregorijus Nyssietis

Paskutinis iš garsiosios trijulės yra gimęs apie 335 m. toje pat šeimoje, kaip ir Basilijus. Jį mokė daugiausiai Basilijus. Jis greičiau, negu jo brolis arba negu jo draugas, pasidarė dvasininku. Padirbėjęs kurį laiką pastoracinį darbą, pasitraukė į Basilijaus įsteigtą vienuolyną Irise. Bet 371 m. brolio buvo ištrauktas iš vienuolyno ir padarytas Nyssos vyskupu Kapadokijoje. Mirė apie 394 m. Savo moksliniu veikimu jis toli pralenkė abu pirmuosius kapadokiečius. Nė vienas iš ketvirtojo šimtmečio Bažnyčios Tėvų nebuvo taip gerai susipažinęs su stabmeldiškąja filosofija, kaip Gregorijus Nyssietis. Minties gilumu, problemų įvairumu ir jų sprendimo originalumu jis yra vienas iš žymiausių graikų Bažnyčios atstovų. Antrasis visuotinis Nikejos susirinkimas Gregorijų Nyssietį yra pavadinęs „Tėvų Tėvu", nors jo mintys turi per didelį asmeninį charakterį ir todėl nevisados yra visuotinio Bažnyčios mokslo išraiška.

Pedagoginės pažiūros

Vakarų ugdymo istorijon Gregorijus Nyssietis yra patekęs savo kalba *Oratio catechetica magna,* kurią E. Seydlis yra pavadinęs „brangiu religinio mokymo istorijos dokumentu"[30]. Šioje kalboje Gregorijus Nyssietis nori parodyti, kaip galima išlavintiems stabmeldžiams perteikti religinį pažinimą. *Jis yra pirmas patristikos metodikas.* Tiesa, šitoji

---

28 Op. cit. 510 p.

29 Op. cit. 511 p.

30 Lexikon der Pädagogik II, 1275 p. v. E. Rolloff.

jo metodika yra realinio — pavyzdinio pobūdžio. Kitaip sakant, jis mažiau nagrinėja pačius religijos metodikos principus, o daugiau pavyzdžiais realiai parodo, kaip tikybos dalykai turi būti išdėstyti įvairiems žmonėms.

Pirmas dalykas, kurį Gregorijus Nyssietis pabrėžia pačioje pradžioje, yra *religijos dėstymo specifikavimas pagal klausytojų įsitikinimus*. „Nevisiems, sako jis, žodžio klausytojams tinka tas pat mokslo būdas. Katechezė turi būti keičiama ir pritaikoma prie religijų įvairumo. Kalbos siektinas tikslas yra tas pats. Bet ne tas pat yra būdas įrodyti ir sutvirtinti... Vienokias pažiūras turi tas, kuris palaiko žydų pusę, ir kitokias tas, kuris yra palankus graikams... Ir kiti įvairių sektų ir erezijų atstovai turi kiekvienas savą nuomonę. Visi jie padaro, kad reikia susidurti su tuo, kas yra manoma. Pagal ligos rūšį reikia vartoti ir vaistus. Nevienodai kalbėsi su graiku, kuris mano, jog esą daug dievų, ir su žydu, kuris netiki į viengimį Dievą“[31]. *Klausytojų pirmykštės pažiūros ir pirmykštis nusistatymas apsprendžia religijos dėstymą.*

Konkrečiau paaiškindamas, kaip šitas apsprendimas turi apsireikšti, Gregorijus Nyssietis pastebi, kad „reikia kalbėti, žiūrint žmonių nuomonės, surandant kiekviename dispute tam tikrus principus ir teigimus, kurie sutiktų su protu, kurie būtų aiškūs ir dėl kurių abi pusės sutiktų, kad paskui iš jų būtų galima išvesti, kas manoma ir jaučiama“[32]. Kitaip sakant, *religijos dėstyme visų pirma reikalinga bendra plotmė, ant kurios galėtų atsistoti ir mokytojas ir mokinys ir kuri jiems abiems būtų savaime aiški*. Iš šitos plotmės paskui turi išaugti visų klausimų išaiškinimas ir abejonių išsklaidymas. „Tiesos išaiškinimas, sako Gregorijus, kyla iš tų pradų, kuriuose žmogus buvo išauklėtas“[33]. Tai yra visai modernus reikalavimas, kuris religijos dėstymą individualizuoja ne tik psichologiniu, bet ir pasaulėžiūriniu atžvilgiu ir kuris mūsų laikams yra labai reikšmingas, nes šiandien išvidinis ideologinis žmogaus

---

31 Oratio catechetica magna 10 p. Migne P. G. 45.

32 Op. cit. 11 p.

33 Op. cit. 19 p.

sąmyšis yra nė kiek nemažesnis, negu jis buvo pirmaisiais Krikščionybės amžiais.

Tekstai:

„.......................

Sakoma, kad Mozė, kurio vardas yra garbingas tarp visų žmonių dėl jo išminties, pirmiau išsilavinęs Eigiptiečių moksluose, o paskui perėjo prie pažinimo To, Kuris yra. Taip pat vėlesniais laikais išmintingasis Danielius, chaldejų išminties Babilonijoje išmokęs, paskiau mokėsi šventųjų mokslų. Taigi pakankamai jau pasakyta, kad šie išviršiniai mokslai sieloms nėra nenaudingi. Kitas dalykas, kaip jums reikia jais naudotis. Visų pirma nereikia vienodai širdimi prisirišti prie visų tų dalykų, kuriuos poetai pasakoja. Kai jums bus pasakojama apie gerų vyrų žygius ir mintis, verta juos pasekti ir stengtis, kad ir mes būtume toki pat. Kai prieisite prie nedorų žmonių, uždarykite ausis ir saugokitės jais pasekti, kaip Odisejas saugojosi sirenų dainų. Pripratus prie žodžių, atsidaro kelias ir į darbus. Todėl reikia labai saugoti sielą, kad per malonius žodžius neįimtume į save ydų, kaip medaus sumaišyto su nuodais... Apskritai naudojantis šiomis knygomis, reikia jums pasekti bičių pavyzdžiu. Jos nelanko visų žiedų, o ant kurių užtupia, nesistengia visko pasiimti, bet išsirenka tik tai, kas reikalinga darbui, visa kita palikdamos. Taip ir mes suvokime, kas mums tinka, kas artima tiesai ir tai pasiimkime iš šių raštų, o visa kita palikime šalia“.

S. Basilius Magnus

Sermo de legendis libris gentilium, Migne P. G. 31, 567—570.

„.......................

Manau, kad visi sveiko proto žmonės pripažįsta, jog išsilavinimas tarp visų žmogiškųjų gėrių užima pirmąją vietą. Čia kalbu ne tiktai apie mūsiškį kilnesnį, kuris, niekindamas kalbos puošmenas, susijungia su išganymu ir su tais dalykais, kurie pažįstami proto ir sielos, bet ir apie išviršinį, kurį daugelis krikščionių klaidingai niekina, kaip pilną pinklių, pavojingą ir nuvedantį tolyn nuo Dievo. Bet juk negalima niekinti dangaus,

žemės, oro ir kitų dalykų dėl to, kad kai kas juos niekšiškai naudoja, garbindami kaip Dievą tai, kas yra Dievo. Pasirinkime tai, kas gyvenimui ir sielai yra naudinga, ir bėkime nuo to, kas yra pavojinga. Nestatykime sukurtų daiktų vietoje Kūrėjo, kaip daro kvailiai, bet iš kūrinių pažinkime Kūrėją... Kartais ir iš šliužų mes pasigaminame sveikų vaistų. Taip lygiai iš raštų ir iš mokslų mes galime pasirinkti tai, kas reikalinga daiktų prigimčiai pažinti; atmeskime tai, kas veda į demonus, į klaidą, į vienašališkumą..."

S. Gregorius Naziansus

Oratio funebris in laudem Basilii Magni, Migne P. G. 36, 507—510.

„........................

Nevisiems žodžio klausytojams tinka tas pat mokymo būdas. Katechezė turi būti keičiama ir pritaikoma prie religijų įvairumo. Kalba turi pasirinkti ir siekti to paties tikslo. Bet negalima tuo pačiu būdu įrodinėti ir sutvirtinti. Vienokias pažiūras turi tas, kuris palaiko žydų pusę, ir kitokias tas, kuris yra palankus graikams; anomejas* ir manichejas*, marcionistai*, valentiniečiai*, basiliečiai* ir kiti sektų ir erezijų klystą atstovai turi kiekvienas savą pažiūrą. Visi jie padaro, kad reikia susidurti su tuo, kas yra manoma. Pagal ligos rūšį reikia vartoti ir vaistus. Nevienodai kalbėsi su graiku, kuris mano esą daug dievų, ir su žydu, kuris netiki į viengimį Dievą. Ne tas pačias griausi pasakas apie dogmas tiems, kurie yra erezijų suklaidinti. Kuo galima pataisyti Sibellijų*, tuo negalima padėti Anomejui. Kova prieš manichejų nepadės žydui. Reikia kalbėti paisant žmonių nuomonės, atitikti kiekvieno klaidą, bet kokiame dispute iškelti su protu sutinkančius principus ir teigimus, kad tuo būdu per tą, kas abiejų pripažįstama ir kas yra aišku, paaiškėtų tai, kas mąstoma ir jaučiama".

S. Gregorius Nyssenus

Oratio catechetica magna, Migne P. G. 45, 10—11.

3. Jonas Chrysostomas

Dėl didelės savo iškalbos pavadintas „auksaburniu", Jonas gimė apie 344 metus Antiochijoje iš turtingų tėvų. 369 m. buvo pakrikštytas, 386 m. išvęstas kunigu, 397 m.

išrinktas Konstantinopolio vyskupu. Dėl nesutikimų su imperatoriumi, dėl atviros kovos su karaliaus dvaro prabanga ir ištvirkimu Jonas net du kartu buvo iš Konstantinopolio ištremtas. Antrojo ištrėmimo metu jis ir mirė prie Juodųjų jūrų 407 m.

Pedagogines savo pažiūras šv. Jonas Chrysostomas yra išdėstęs savo rašte *Adversus oppugnatores vitae monasticae.* Ilgus amžius Jonui buvo priskiriamas veikalėlis *De inani gloria et de educandis liberis.* Bet vėliau (Maurino leidime) iš jo veikalų išskirtas ir pamirštas. Šio šimtmečio pradžioje jį vėl naujai išvertė ir išleido *S. Haidacher.* Šiuo metu nėra tikra, ar minėtas veikalėlis priskirtinas Jonui Chrysostomui ar ne. Todėl pažiūras, išdėstytas šiame rašte, mes trumpai atpasakosime Jono Chrysostomo pedagoginės apžvalgos gale; šiaip jo pedagogiką charakterizuosime pagal minėtą pirmąjį veikalą.

Pareiga ugdyti

Iš visų graikiškų patristikos pedagogų Jonas Chrysostomas yra *pedagogiškiausias.* Jis daugiausiai apie ugdymą yra parašęs, palyginant su kitais, ir plačiausiai pedagogines problemas yra tyrinėjęs. Pagrindinis jo veikalas *Adversus oppugnatores vitae monasticae* stengiasi ne tik apginti vienuolinį gyvenimą nuo priekaištų, bet šia proga išdėsto tėvų pareigas siųsti savo vaikus į vienuolių mokyklas, nes stabmeldiškos ano meto ir anos vietos mokyklos buvo per daug nusmukusios doriniu atžvilgiu.

Dėstydamas savo pažiūras į ugdymą, Jonas pradeda nuo *ugdomosios pareigos.* Tėvai turi pareigą ugdyti savo vaikus dėl to, kad 1. *linkimas ugdyti yra įgimtas* ir 2. *Dievas yra pozityviai įsakęs pedagoginį darbą.* Jonas Chrysostomas pastebi, kad Dievas „įdiegė prigimčiai tokią aistrą, kad tėvai turi beveik nepergalimą būtinybę rūpintis vaikais“[34]. Vis dėlto šita būtinybė dar esanti Dievo ir pozityviai įsakyta. Šiam reikalui Jonas nagrinėja vyriausiojo žydų kunigo Helio įvykį, kada šis buvo nubaustas už tai, kad nesudraudė savo girtaujančių ir ištvirkaujančių sūnų. Taip pat Jonas cituoja ir šv. Povilo žodžius, kuriais tėvams liepiama neerzinti savo vaikų, bet auklėti juos

---

[34] Adversus oppugnatores vitae monasticae, 354 p. Migne P. G. 47.

„drausme ir perspėjimu“ (Efez. 6, 4). Todėl Jonas smarkiai pabrėžia, kad *ugdomosios pareigos apleidimas yra ne tik nusikaltimas savai prigimčiai, bet ir nusidėjimas Dievui.* „Didžiausia iš visų nuodėmių, sako jis, yra vaikų apleidimas; ji priklauso prie pačios blogybių viršūnės“[35]. Vaikų neugdymas esąs lygus jų sielos pražudymui. Tuo tarpu „ne tokia žiauri niekšybė yra išsiaštrinti kardą ir jį įsmeigti į sūnaus gerklę, kaip pražudyti jo sielą ir ją sugadinti. Šiam nusikaltimui negali būti lygaus“[36].

Dorinis pagrindas

Būdamas praktinis veikėjas pastoracijos srityje ir didelis pamokslininkas, *Jonas savaime atkreipė dėmesio daugiau į dorinį ugdymo momentą, negu į lavinimą.* Jeigu minėti graikų krikščionys pedagogai daugiau kalbėjo apie lavinimą, tai Jono Chrysostomo pedagogikoje aiškią persvarą turi *dorinimas.* „Mokslų studijavimas, sako Jonas, reikalauja dorovingumo, bet dorovingumas nereikalauja mokslų. Susilaikyti mes galime ir be išsilavinimo, bet be dorovingumo dar niekas niekados nepasiekė išsilavinimo, jeigu visą laiką buvo paskendęs nedorybėse ir niekšiškume“[37]. Todėl Jonas ir liepia tėvams visų pirma žiūrėti vaikų doros, kuri sudaranti pagrindą ne tik jų gyvenimui, bet ir jų išsilavinimui. Jis pastebi, kad jeigu mes rūpinamės kitų sielomis, „tai tuo labiau tėvas turi rūpintis tuo, kurį pagimdė, kurį auklėjo, kuris visados pasilieka namuose. Kaip savo nuodėmių jis negalės pateisinti, taip ir tų, kurias padarė jo vaikai“[38]. Štai kodėl Jonas griežtai savo meto tėvams pastebi: „Jūs rūpinatės, kad vaikui būtų vergas, ir arklys, ir gražus drabužis. Bet kad vaikas būtų doras, nenorite nė pagalvoti“[39]. Čia mums bus suprantama, kodėl Jonas Chrysostomas ypatingai daug dėmesio kreipė į *seksualinį jaunimo auklėjimą,* kuris anuo metu buvo labai aktualus. Šiuo atžvilgiu Jonas yra pasakęs labai daug teisingų minčių: lyčių perskyrimas brendimo metu, draudimas berniukams maudytis sykiu su moterimis, stropus akių ir ausų saugojimas, garbės jausmo skatinimas berniukuose, religinis auklėjimas, skatinimas anksti vesti ir tekėti sudaro pagrindi-

---

35 Op. cit. 231 p.
36 Op. cit. 356 p.
37 Op. cit. 367 p.
38 Op. cit. 355 p.
39 Op. cit. 360 p.

nius Jono Chrysostomo seksualinio auklėjimo principus[40]. Ypatingai smarkiai Jonas pasisako prieš anuo metu išplitusią iš senovės graikų paveldėtą *pederastiją*, vadindamas ją „amor novus et nequissimus“, „morbus gravissimus et incurabilis““ „pestis omnium pestium teterrima“, „novum et intolerandum scelus“[41].

Lavinimo motyvai

Kaip dorinis apskritai yra ugdymo supratimas Jono Chrysostomo pedagogikoje, taip *dorinio pobūdžio yra ir lavinimo motyvai.* Jonas peikio tuos tėvus, kurie skatina jaunuolius mokytis žemiškais sumetimais: dėl aukštos vietos, dėl turto, dėl garbės. „Visi jiems primena žemės garbinguosius, bet visiškai nekalba apie dangiškus dalykus“[42]. Kitoje vietoje Jonas pastebi, kad šie žemiški motyvai „suplaukę į jauną sielą, pasidaro lyg kokios upės, kurios griauna visa, kas yra gera“[43]. Todėl Jonas Chrysostomas liepia jaunimą taip nuteikti, kad jis mokytųsi dėl antgamtinių motyvų, kad į savo studijas žiūrėtų, kaip į tarnavimą Dievui.

Lavinimo tarpsniai

Praktiškai kalbėdamas apie patį lavinimo vyksmą, Jonas numato jame *du* pagrindiniu tarpsniu, kurie gali žmogų nuteikti ir paruošti antgamtiniam gyvenimui. *Pirmasis tarpsnis yra šeiminis.* Ugdymas prasideda šeimoje, ir todėl šeimoje vaikas jau turi įgyti pirmąsias antgamtinio gyvenimo užuomazgas. Krikščioniškosios šeimos uždavinys yra paruošti pasauliui Dievo tarnų. Tai yra būtina ir sykiu garbinga šeimos pareiga. „Ruoškime Dievui tarnų ir dorų padėjėjų. Jeigu jau labai gerbiamas yra tas, kuris miestams peni atletus, tas, kuris karaliui lavina kareivius, kaip labiau turim būti gerbiami mes, kurie Dievui maitiname tokius vyrus, greičiau angelus“[44]. Pedagoginė šeimos veikla ir visas šeiminio ugdymo tarpsnis pasidaro savotiškai sakralinis.

---

[40] Plg. K. Böckenhoff—R. Stapper, Gedanken des hl. Johannes Chrysostomus über Fragen der Sexualpädagogik: Vierteljahrschrift für wissenschaftliche Pädagogik 1926.

[41] Op. cit. 360 p.

[42] Op. cit. 357 p.

[43] Op. cit. ibd.

[44] Op. cit. 384 p.

Pradėtą šeimos darbą parengti Dievui veiklių tarnų atbaigia, pasak Jono Chrysostoma, *vienuolynai.* Pirmaisiais amžiais buvo paprotys atiduoti vaikus vienuolynui nevisiškai, bet tik tam tikrą laiką, kad jie ten būtų auklėjami ir lavinami. Jonas Chrysostomas labai giria šį paprotį ir *vienuolynuose mato antrąjį tikrai krikščioniško lavinimo tarpsnį.* Todėl jis pataria tėvams nesigailėti palikti vienuolių priežiūroje savo vaikus kad ir ilgesnį laiką. „Net jeigu dešimtį ar dvidešimtį metų reiktų juos vienuolynuose laikyti, neliūdėkite. Net nenustatykime laiko. Jeigu jie norėtų sugrįžti per anksti, sukliudykime, nes tuomet laimės ir tėvas, ir motina, ir namai, ir miestas, ir giminė. Jei grįš neatbaigtas, bus juokingas ir kitiems kenksmingas"[45].

Lavinimo objektai

Iš *lavinimo objektų* Jonas Chrysostomas yra minėjęs tik du: *retoriką* neigiamai ir *filosofiją* teigiamai. Galimas daiktas, kad šiuos du objektus jis pasirinko dėl to, jog norėjo juos įvertinti doriniu atžvilgiu. Retoriką jis vertina neigiamai, nors pats buvo vienas iš didžiausių Bažnyčios kalbėtojų. Čia vėl galima manyti, kad tokio neigiamo vertinimo retorika iš jo yra susilaukusi dėl savo per didelio formalizmo. „Niekšingumas, sako Jonas, sujungtas su mokėjimu kalbėti yra daug blogesnis"[46]. Retorika nesanti reikalinga dorumui ir šventumui. „Didieji šventi vyrai, kurie gyveno tada, kai raštų nebuvo, ir tada, kai jie jau buvo atsiradę, nemokėjo kalbėti"[47]. Dėl to ir ano meto krikščioniui Jonas retorikos nerekomenduoja.

Visai kitaip Jonas Chrysostomas yra nusistatęs *filosofijos* atžvilgiu. Čia Jonas eina tokiu pat keliu, kaip ir Klemensas Aleksandrietis arba trys kapadokiečiai. Jam *filosofija reikalinga gyvenimui sutvarkyti ir pakilninti.* „Ne filosofija, bet filosofijos stoka viską žudo ir gadina"[48]. Bet filosofiją Jonas Chrysostomas supranta ne tiek teorinių studijų, kiek *gyvenimo meno prasme,* kaip to meto stoikai. Šitoks supratimas aiškėja iš pavyzdžių, kuriuos Jonas vartoja, norėdamas parodyti filosofijos reikšmę. Jonas kalba, kad gyvenimą gadina ne tie filosofai, kurie dorai gyvena, viskuo pasitenkina, turi tiktai vieną

---

[45] Op. cit. 386 p.
[46] Op. cit. 367 p.
[47] Op. cit. 368 p.
[48] Op. cit. 364 p.

tarną, neieško garbės, bet tie, kurie sugalvoja naujų pasismaginimų, nori viskuo būti pertekę, turi daugybę tarnų, yra garbėtroškos ir t. t. Iš filosofijos Jonas Chrysostomas ypatingai pataria studijuoti *etiką*, kuri turinti tiesioginio ryšio su doriniu gyvenimu. Etikos studijavimas, pasak jo, net atstojąs kitus mokslus[49].

Taigi kiek šv. Jono Chrysostomo pažiūros yra išdėstytos minėtame jo veikale *Adversus oppugnatores vitae monasticae*, galima matyti, kad jo pedagogika eina kiek kitokia kryptimi, negu aukščiau minėtų pedagogų. Jonas Chrysostomas nebėra toksai aiškus humanistas, kaip Klemensas Aleksandrietis. Jo pedagoginėse pažiūrose dorinis-religinis elementas jau aiškiai turi persvarą prieš lavinamąjį-pasaulinį momentą. Stabmeldiškųjų mokslų, išskyrus filosofiją, pabrėžimas nėra toksai aiškus.

Abejotinos pažiūros

Tas pat moralinis bruožas traukiasi ir per kitą Jonui Chrysostomui priskiriamą veikalą *De inani gloria et de educandis liberis*, kuris pirmą sykį buvo išleistas 1656 m. Jame autorius reikalauja, kad vaikai būtų blaivūs ir melstųsi net naktį, kad jie būtų užgrūdinti, nesinaudotų jokiais patogumais, kad nieko nekalbėtų, kas krikščioniui netinka, kad nesiginčytų ir nesibartų. Ugdymo priemones autorius renkasi kartais švelnias, kaip paglostymas, pažadai, kartais griežtas, kaip grasinimas. Mušimas nėra patariamas, kad vaikai neužsispirtų. Tėvai turi žiūrėti, su kuo vaikai susitinka, turi pamokyti juos dorybių. Vaikus reikia mokyti šv. Rašto jau iš pat mažens, pritaikant skaitomas vietas prie jų amžiaus. Evangelijos mokymą autorius pataria atidėti vėlesniam laikui. Jis liepia nevesti vaikų į vaidinimus, saugoti nuo jų kvepalus, nes jie ištižina sielą ir kelia aistras. Vietoje teatro duoti į rankas gerą knygą. Savarankiškumas ypatingai pabrėžiamas: vaikai viską turi daryti patys, kad vėliau mokėtų kentėti nesiskųsdami ir neieškodami paguodos. Vaikai turi pasninkauti penktadieniais ir trečiadieniais, kad įprastų budėti ir melstis tiek, kiek jie pakelia. Moterystėn jaunuoliai turi sueiti anksti, kad išliktų skaistūs ir įprastų skaisčiai gyventi. — Jeigu iš tikro ši-

---

[49] Plg. Op. cit. 363—364 p.; 367 p.

tas veikalas yra parašytas Jono Chrysostomo, jis tik dar labiau patvirtintų mūsų teigimą, kad *Chrysostomo pedagogika jau pamažu tolsta nuo pedagoginio humanizmo, nuo šio pasaulio kultūros palankaus vertinimo ir labiau suka į pedagoginį moralizmą,* kuris, kartais, net rigoristiniu pavidalu apsireikšdavo Vakarų Bažnyčios Tėvų pedagogikoje, ypač Jeronimo asmenyje.

T e k s t a i:

„. . . . .

Pasvarstysime mūsų nuodėmės didumą ir pamažu, žengdami aukštyn, parodysime, kad vaikų apleidimas yra visų didžiausia nuodėmė, priklausanti prie pačios blogybių viršūnės . . . Kadangi ir prigimties ir laiko atžvilgiu šis nusikaltimas yra sunkiausias, pagalvok, koks sąžinės graužimas kyla tuose, kurie jį padaro. Kad nekalbėčiau tuščiai, pavyzdžiu parodysiu, kad žinotumėte, jog jei nesirūpinsite vaikų išganymu, būsite paliesti sunkių bausmių. Tai, ką jums papasakosiu, nesugalvojau pats, bet paėmiau iš šv. Rašto (eina pasakojimas apie Senojo Testamento kunigą Helį ir jo sūnus, *A. M.*) . . . Jeigu tad senas, garbingas kunigas, kuris be skundų dvidešimtį metų valdė žydų tautą, kuris gyveno anais laikais, kada gyvenimas nereikalavo tokio apdairumo, negalėjo pasiteisinti ir žuvo, nes nepakankamai rūpinosi savo vaikais . . ., kokia bausmė ištiks mus, kurie gyvename šiais laikais, kada reikalaujama didesnio mokslo, nors dora mes stovime žemiau už aną žmogų. Ne tik patys vaikų neauklėjame, bet kliudome bei priešinamės ir kitiems, norintiems tai daryti, tapdami tuo būdu savo vaikams blogesni, negu barbarai . . .

Ne dėl kurios kitos priežasties vaikai pasidaro sugedę, bet tik dėl to, kad tėvai svajoja apie šio gyvenimo gėrius. Tiktai į juos vienus įsižiūrėję, laikydami juos aukščiausiais, jie yra priversti apleisti savo vaikų sielą. Tokius tėvus — tegul niekas nemano, kad įpykęs tai sakau — laikau kaltesniais, negu vaikų žudytojai. Šie tik sielą atskiria nuo kūno, o anie ir kūną ir sielą įstumia į pragaro ugnį. Kūno mirtis yra natūralus dėsnis, bet sielos mirties galima išvengti, jeigu jos nepatraukia

tėvų apsileidimas. Būsimas prisikėlimas netrukus sunaikins kūno mirtį, tuo tarpu sielos skriauda niekados nebus atitaisyta... Todėl teisingai manome, kad toki tėvai yra piktesni už vaikų žudikus. Ne toks žiaurus nusikaltimas išsiaštrinti durklą ir jį įsmeigti į vaiko gerklę, kaip sugadinti sielą ir ją pražudyti. Šiam nusikaltimui negali būti lygaus".

Adversus oppugnatores vitae monasticae, lib. 3, 351—356 p. Migne P. G. 47.

„......................

Sakai, kam reikia mūsų vaikams filosofijos ir gilesnio lavinimo? Juk šie dalykai viską gadiną. Todėl taip būtinas dalykas, kuris palaiko mūsų gyvenimą, atrodo tuščias ir nereikšmingas. Iš tikro, kas nors matydamas sergantį savo sūnų, nesakytų: kam jam gera ir stipri sveikata, bet visa darytų, kad sveikata jam grįžtų ir kad liga nepasikartotų. Tuo tarpu sielai sergant, niekas nesirūpina, o tėvai pasitenkina: kam tai? Argi nevisi filosofuojame, o viskas eina kas kartą blogyn. Ne taip, gerbiamasis vyre, ne filosofija, bet filosofijos stoka viską žlugdo ir gadina. Kas gi dabartį griauna? Ar kuris kukliai ir dorai gyvena, ar kuris išsigalvoja vis naujų būdų pasismaginti? Ar kuris viską nori paglemžti iš kitų, ar kuris savu yra patenkintas?... Ar kurie yra žmoniški, nesirūpina daugumos teikiama garbe, ar kurie šios garbės reikalauja daugiau, negu reikia, ir neapsakomai iškoneveikia tuos, kurie neatsistoja, pirmieji nepasveikina, nenusilenkia, neina vergo pareigų?... Ar kuris stato puikius rūmus, apkrauna gausiai stalą, ar kuris yra patenkintas kukliu valgiu ir butu, nieko daugiau nereikalaudamas?... Šie pastarieji yra lyg tamsybėje mirgą žiburiai, kurie kviečia esančius audros viduryje ir, pastatydami pakilesnėse vietose filosofijos švyturius, juos veda į ramybės uostą..."

Adversus oppugnatores vitae monasticae, lib. 3, 363—364 p. Migne P. G.

„......................

Turėdami tiek pavyzdžių, ruoškime Dievui stropių tarnų ir dorų padėjėjų. Nes jeigu labai yra gerbiamas tas, kuris peni miestams atletus, kuris lavina karaliui kareivius, tai kokią do-

vaną gausime mes, kurie auginame tokių veiklių vyrų, greičiau angelų? Taigi viską darykime, kad jiems paliktume religingumo turtų, kurie yra pastovūs ir kurie lydi paliekančius šį gyvenimą. Jie mums padės ne tik šiame, bet labiausiai aname gyvenime. Šio pasaulio turtai mirštančiųjų nelydi. Jie net žlunga anksčiau, negu mes, ir dažnai pražudo jų savininkus... Jeigu tėvas, mylįs savo sūnų, pasiimtų sau namų priežiūrą, tarnų valdymą ir kitus dalykus, o sūnui leistų atsidėti tiktai vienai filosofijai, pasielgtų taip, kaip Dievas nori. Rūpinkimės tad dora, ieškokime Dievo Karalystės, ir mūsų vaikai bus puikūs, o mes spindėsime sykiu su jais..."

Adversus oppugnatores vitae monasticae, lib. 3, 384—385 p. Migne, P. G. 47.

4. Jeronimas

Pirmasis iš Vakarų Bažnyčios Tėvų pedagogų yra *šv. Jeronimas.* Jis yra gimęs apie 342 m. Stridone Dalmacijoje. Dvidešimties metų atvyko į Romą studijuoti. Dėl nežinomų priežasčių buvo nuvykęs į šiaurę net prie Reino ir čia nutarė pasidaryti vienuoliu. Grįžęs Italijon, po kiek laiko iškeliavo į Rytus. Gyveno Syrijoje, Antiochijoje, kur įsišventė kunigu, Konstantinopolyje, paskui buvo popiežiaus Damaso patarėju, po jo mirties vėl keliavo: aplankė Palestiną, Eigiptą. Visose savo kelionėse jis stengėsi ko nors išmokti. Antiochijoje jis klausė Gregorijaus Nazianziečio egzegetinių aiškinimų, Aleksandrijoje jis buvo aklojo Didymo mokinys, Syrijoje išmoko hebraiškai. Jeronimas mirė 419 ar 420 m.

Pedagogines savo pažiūras Jeronimas yra išdėstęs dviejuose laiškuose: laiške *Laetai* (epist. 107) ir laiške *Gaudencijui* (epist. 128). Svarbiausiuose dalykuose abiejų laiškų pažiūros visiškai sutampa. Gal tik griežtumo atžvilgiu dorinėje srityje laiškai yra kiek skirtingi. Mat, Laetos duktė buvo skiriama vienuolynui, o Gaudencijus savo dukrelę auklėjo pasauliui. Todėl suprantama, kad Laetai Jeronimas statė smarkesnius reikalavimus, negu Gaudencijui.

Pedagogikos pobūdis

Jeronimo pedagoginės pažiūros yra charakteringos keliais bruožais, kurie jas išskiria iš kitų patristikos pedagogų pažiūrų. Visų pirma *Jeronimas yra pirmas mergaičių pedagogikos atstovas ne tik patristikos, bet ir apskritai visos senovės ugdyme.* Ligi jo mes nieko išsamesnio apie mergaičių ugdymą nerandame. Abu jo laiškai yra parašyti mergaičių tėvams, nurodant, kaip jų dukterys turi būti auklėjamos ir lavinamos.

Toliau, *Jeronimo pedagogika turi aiškų didaktinį bruožą.* Kiek kiti Bažnyčios Tėvai daugiausiai kalba apie auklėjimą, tiek Jeronimas, nepraleisdamas dorinės srities, daug kalba apie lavinimą. Šitas didaktinis bruožas yra žymus abiejuose jo laiškuose. Jis pataria mokyti mergaites skaityti ir rašyti, kalba apie lavinimo priemones, apie mokytojo ypatybes (magister probae aetatis et vitae), apie gerą žodžių ištarimą ir apie kitus didaktinius dalykus.

Trečia Jeronimo pedagogikos žymė yra *asketinis bruožas.* Tiesa, jis yra užčiuopiamas visuose patristikos pedagoguose. Jau esame sakę, kad patristinis ugdymas helenistinį estetinį ugdymo idealą pakeitė krikščioniškuoju etiniu idealu. Todėl savotiškas asketizmas čia buvo neišvengiamas. Bet niekur šitas asketizmas taip griežtai nėra išreikštas, kaip Jeronimo pedagogikoje. Graikų Bažnyčios Tėvai šiuo atžvilgiu buvo gana atlaidūs. Jų auklėjimas buvo daugiau humanistinio renesansiškojo pobūdžio. Tuo tarpu Jeronimas čia eina žymiai griežtesne linkme. Be abejo, čia turėjo reikšmės tas faktas, kad Jeronimas savo pedagogiką taikė mergaitėms, kurios krikščionių pažiūra turėjo būti kuklios, nusižeminusios, tylios ir padorios. Bet nemažas vaidmuo čia tenka ir asmeniniam Jeronimo palinkimui, kuris asketikoje buvo savotiškas *rigoristas*, būdamas apskritai karšto temperamento impulsyvus žmogus. Todėl jis reikalavo, kad mergaičių drabužiai būtų labai kuklūs, kad jos nenešiotų auskarų ir apskritai papuošalų, kad valgytų tiek, jog visados jaustųsi alkanos (sic comedat, ut semper esuriat), kad be motinos niekur neišeitų, kad melstųsi net naktį ir daug skaitytų (orationi lectio, lectioni oratio succedat).

Lavinimo vyksmas

Kalbėdamas apie mergaičių lavinimą, Jeronimas savo pastabas pradeda nuo pat vaikystės: *nuo lopšio.* Pasirenkant aukles, Jeronimas lie-

pia žiūrėti, kad jos nebūtų plepios ir nedoros: „Tebūna jai pavyzdžiu, sako Jeronimas, tikro tikėjimo, dora ir kukli senyva mergina, kuri ją mokytų ir skatintų melstis...“[50]. Elgesys su vaikais turįs būti malonus ir švelnus: „Po darbo tegul pažaidžia, tegul pasikabinėja motinai ant kaklo, tegul artimųjų būna bučiuojama“[51]. Taip pat pats mokymas turįs, pasak Jeronimo, būti malonus: „Tegul myli tai, ko verčiama mokytis, kad greičiau tai būtų pasilinksminimas, negu darbas, labiau noras, negu reikalas“[52].

Charakteringa, kad *Jeronimas lavinimo motyvą renkasi graikišką, būtent, garbę.* Jau esame minėję, kad Rytų Bažnyčios Tėvai šį stabmeldiškąjį motyvą buvo atmetę. Jie liepė vaikams įdiegti antgamtinių motyvų. Jeronimas, priešingai, neneigdamas antgamtinių akstinų, žiūri į lavinimo darbą daugiau psichologiškai ir todėl grįžta prie antikinio garbės motyvo. Pažymėtina ir tai, kad šitą garbės motyvą jis taiko mergaičių lavinime, kas rodo svetimą šio motyvo linkmę, nes mergaitėse nei garbės jausmas nei noras lenktyniuoti nėra toks ryškus, kaip berniukuose. Graikai, daugiausiai dėmesio kreipdami į berniukų lavinimą, garbės jausmą gal ir teisingai buvo įjungę į lavinimo pedagoginį darbą. Tuo tarpu Jeronimas jį paėmė be gilesnio įsisąmoninimo ir pritaikė mergaitėms. „Besimokydama, sako Jeronimas, tegul ji turi draugių, kurioms pavydėtų, kurių laimėjimais ji būtų graužiama. Nereikia jos barti, jeigu atsiliktų, bet pagyrimais reikia skatinti gabumus, kad džiaugtųsi nugalėjusi ir liūdėtų nugalėta“[53].

Lavinimo objektai

Vienas iš pirmųjų lavinimo objektų Jeronimui yra *Šv. Raštas.* Jis sako, kad „visų pirma ji tesimoko psalmių... Saliamono patarlės telavina ją gyvenimui“[54]. Taigi visų pirma psalmės, paskui patarlės, toliau Ecclesiastikas ir t. t. Paskutinėje vietoje eina Giesmių Giesmė, nes pradžioje ją skaitant galima nesuprasti dvasinės jos prasmės ir todėl pasipiktinti. Po Šv. Rašto Jeronimas pataria skaityti Bažnyčios rašytojų veikalus: „Cyprijono veika-

---

[50] Ep. 107, 875 p. Migne P. L. 22.
[51] Ep. 128, 1096 p. Migne P. L. 22.
[52] Op. cit. ibd.
[53] Ep. 107, 871 p. Migne P. L. 22.
[54] Ep. 107, 877 p.

lus tegul visados turi rankose"[54]. Taip pat liepia skaityti Hilarijaus knygas, Athanasijaus laiškus. „Kitus tegul taip skaito, kad daugiau kritikuotų, negu pasektų"[55].

Kalbėdamas apie *kalbų* mokymąsi, Jeronimas, atrodo, visiškai eina Quintilijono keliu. Jis liepia mokytis graikų poezijos ir tuojau pradėti lotynų autorius, nes „jeigu jaunas liežuvis nuo pat pradžios nebus lavinamas, svetimi garsai sugadins kalbą, ir gimtoji šneka bus suteršta išviršinėmis ydomis"[56]. Šitas posakis rodo, kad Jeronimas buvo susipažinęs su Quintilijono *Institutio oratoria.*

Muzikos atžvilgiu Jeronimas buvo nusistatęs visiškai neigiamai. Rašydamas Laetai apie josios dukrelės auklėjimą, jis pastebi, kad „ji tebūna kurčia vargonams*. Tegul nežino, kam yra padarytos triūbos, lyra, citra"[57]. Kokios buvo šito neigiamo nusistatymo priežastys, šiandien tikrai pasakyti sunku. Bet čia ar tik nebus turėjęs įtakos iš vienos pusės hedonistinis romėnų muzikos charakteris, apie kurį jau buvo kalbėta, iš kitos, paties Jeronimo griežtas nemeniškas nusiteikimas. Jeronimas anaiptol nebuvo taip meniškai nusiteikęs, kaip minėti trys kapadokiečiai arba kad ir Klemensas Aleksandrietis. Todėl matydamas pomėgiams skiriamą muziką, jis nesugebėjo įžiūrėti gilesnės joje prasmės ir todėl visiškai ją draudė.

Kitų objektų, kaip retorikos, matematikos, dialektikos, Jeronimas nėra lietęs gal dėl to, kad jo pedagoginės pastabos buvo skiriamos mergaitėms, kurioms šie objektai neturėjo didesnės reikšmės, nes ano meto mergaitės galėjo būti auklėjamos arba vienuolynui arba šeimai.

Apskritai tenka pasakyti, kad šv. Jeronimo pedagogika savo ethos yra žymiai skirtinga nuo graikų Bažnyčios Tėvų pedagogikos. Kiek šiuose pastaruosiuose atgyja antikinis graikų ugdymo idealizmas, tiek iš Jeronimo pedagogikos kalba romėnų praktika ir gyvenimo griežtumas.

---

[55] Op. cit. 875 p.

[56] Op. cit. ibd.

[57] Lexikon der Pädagogik I, 301 p. v. Rolloff.

Tekstai:

„. . . . .

Šventos Marcelės ir tavo prašomas pasiryžau kalbėti motinai, vadinasi tau, ir pamokyti, kaip turi lavinti mūsų Paulą, kuri pirmiau buvo pašvęsta Kristui, negu gimusi, kurią pirmiau pažadėjai, negu pradėjai (870 p.) ... Štai kaip reikia auklėti sielą, kuri bus Dievo šventykla. Tegu neišmoksta nieko kito girdėti ar kalbėti, kaip tik tai, kas žadina Dievo baimę. Nepadorių žodžių tegu nesupranta, pasaulio dainų tegul nemoka. Jos švelnus liežuvėlis tebūna lavinamas maloniomis psalmėmis. Tegul iš tolo lenkiasi nepadoraus vaikų amžiaus: su mergaitėmis bei jų palydovėmis tegul nesusitinka, kad neišmoktų ko nors blogo. Tegul turi medžio ar dramblio kaulo raidyną ir tegul mokosi pavadinti raides. Jomis težaidžia, kad ir žaidimas jai būtų lavinimasis. Raides turi pažinti ne tik iš eilės ir ne tik atsiminti jų pavadinimus. Dažnai reikia sumaišyti jų eilę, pastatant paskutiniąsias viduryje ir vidurines į pirmųjų vietą, kad jas mokėtų ne tik pavadinti, bet ir akimis pažinti. Kai pradės drebančia rankute vedžioti stiliumi po vašką, tegul kitas uždeda savo ranką ant josios ir tegul tvarko josios rašmenis arba tegul lentelėje išrėžia ženklus, kad po juos vedžiodama neiškryptų į šalį... Besimokydama tegul turi draugių, kurioms pavydėtų, kurių laimėjimai ją kankintų. Nereikia peikti, jeigu ji atsilieka. Bet pagyrimais reikia žadinti gabumus, kad džiaugtųsi nugalėjusi ir liūdėtų nugalėta. Reikia saugoti, kad nepradėtų mokymosi nekęsti ir kad šis kartelis, prasidėjęs vaikystėje, nepersimestų į subrendusį amžių. Patys vardai, kuriais pratinsis sudėti žodžius, tenebūna atsitiktiniai, bet tikri, būtent pranašų ir apaštalų, visa patriarchų eilė nuo Adomo ligi Mato ir Luko... Mokytojas reikia parinkti pagyvenęs, doras ir išsilavinęs (871 p.) ... Tegul kiekvieną dieną tau ką nors papasakoja iš Šv. Rašto. Teišsimoko graikiškų eilių. Bet tuojau tegul skaito ir lotyniškai. Nes jei iš pat pradžios jaunas liežuvis neįpras, svetimi garsai sugadins kalbą, ir gimtoji šneka bus suteršta svetimomis priemaišomis. Tu būk jai mokytoja. Tegul tavimi seka savo vaikystėje. Tegul nieko nepastebi tavyje ar tėvuje, ką padariusi nusidėtų. Atsiminkite, kad esate mergelės tėvai, ir daugiau ją mokykite savo pavyzdžiais, negu žodžiais... Be tavęs niekados teneišeina viešumon. Joks jaunikaitis jai tene-

nusišypso. Vigilijų dienas ir iškilmingas naktis tegul praleidžia, nė per nagą nuo tavęs neatsitraukdama (875 p.)... Jei kada vyksi pas kaimynus, dukters namie nepalik. Tenemoka būti be tavęs, tenegali be tavęs gyventi, o viena pasilikti tebijo. Tenesikalba su pašaliniais, su blogomis mergaitėmis. Tenedalyvauja tarnų vestuvėse ir namų pasilinksminimuose. Žinau, kad kai kurie mokė, esą nedera Kristaus mergelei maudytis sykiu su eunuchais arba su ištekėjusiomis moterimis, mat pirmieji negali išsižadėti vyriškosios dvasios, o antrosios, turinčios drėgnas įščias, išleidžiančios nešvarumų. Man apskritai nepatinka suaugusios merginos plovimasis, nes ji pati savęs turi gėdytis ir nuoga nesirodyti. Jei budėjimais ir pasninkais apvaldė savo kūną ir jį palenkė, jei susilaikymo šalčiu pradėjo apgesinti aistros ir degančio amžiaus liepsnas, jei savo laisvu apskretimu paslėpė prigimtą savo grožį, tai kam pirtyse vėl iš naujo įpūsti prigesusią ugnį? (876 p.)..."

Epistola 107 ad Laetam, 870—876 p. Migne P. L. 22.

5. Augustinas

Aurelius Augustinus gimė 354 m. Tagastėje Numidijoje. Jo motina buvo krikščionė, o tėvas stabmeldis. Pradžios mokslą išėjo gimtajame mieste, retorikos mokėsi Kartaginoje. Vėliau pats buvo retorikos mokytoju Tagastėje, Kartaginoje, Romoje ir Milane, kur išgirdo Ambrosijaus pamokslus ir pamažu jų turinio patrauktas atkreipė daugiau dėmesio į katalikybę, kurios vietą Augustino sieloje buvo užėmę įvairios manichejų spekuliacijos. 386 m. Augustino sieloje įvyko didelis persilaužimas. Jis metė pakrikusį savo gyvenimą, 387 m. pasikrikštijo, grįžo į savo gimtąjį miestą. Čia 391 m. buvo pašvęstas kunigu, 394 m. konsekruotas vyskupu. Valdydamas savo vyskupiją, Augustinas pasižymėjo nepaprastu uolumu, kovodamas su klaidatikiais žodžiu ir raštu, rūpindamasis kunigų ir liaudies reikalais. Jis mirė 430 m. Augustinas buvo nepaprastai raštingas žmogus, palikęs su viršum 200 raštų, daugiau kaip 200 laiškų ir apie 270 pamokslų. Šiandien Migne leidime jo veikalai sudaro 15 tomų in 4°.

Šv. Augustinas yra žymiausias Bažnyčios Tėvas. Savo reikšme jis yra lygus šv. Tomui Akviniečiui, o savo originalumu, savo kūrybiškumu ir minties lakumu jis šį pastarąjį toli pralenkia. Kaip Tomas Akvinietis sukrikščionino Aristotelį, taip Augustinas sukrikščionino Platoną. Augustino dėka platonizmas pasidarė vyraujanti krikščioniškoji filosofija net ligi tryliktojo šimtmečio. Neveltui E. Gilsonas Augustiną vadina „Vakarų Mokytoju". Šito pavadinimo jis yra visiškai vertas.

Pedagogikos šaltiniai

Augustinas yra buvęs didesnis pedagogas praktikas, negu teoretikas. Savo studijų metu jis pats perėjo visus ano meto lavinimo laipsnius. Jau savo šeimoje jis gavo patirti helenizmo ir Krikščionybės mišinį, nes motina buvo krikščionė, o tėvas stabmeldis. Paskui savo gimtame Tagastės mieste Augustinas mokėsi pradinių mokslų, Madauroje lankė gramatikos mokyklą, Kartaginoje klausė retorių. Cicerono veikalo *Hortensius* paskatintas, uoliai studijavo filosofiją. Išgirdęs apie manichejus ir pasikalbėjęs su Faustu, jis karštai atsidėjo teologinėms studijoms. Žodžiu, *Augustinas buvo pasisavinęs visą ano meto lavinamąjį lobį.* Vėliau pats ilgus metus dirbo pedagoginį darbą. Jis buvo retorikos mokytoju. Persikėlęs į Milaną Cassiacicum dvare įkūrė savotišką studijų būrelį, kur susirinkę jo draugai disputuodavo įvairiais klausimais. Grįžęs Afrikon ir tapęs vyskupu, jis subūrė aplinkui save kunigus ir norinčius būti kunigais, kad juos auklėtų ir lavintų. Todėl Augustinas yra net vadinamas pirmu kunigų seminarijos steigėju Vakaruose. Tokiu būdu per visą savo gyvenimą jis nemetė pedagoginio darbo, kurį buvo pradėjęs jaunystėje, kaip retorikos dėstytojas Tagastėje. Šitos pedagoginės praktikos jam leido gerai pažinti ugdomąjį darbą ir paskui jį tinkamai nušviesti savo raštuose.

Sisteminių pedagoginių veikalų Augustinas, kaip ir kiti patristikos pedagogai, nėra parašęs. Pedagoginės jo mintys yra išbarstytos įvairiuose jo raštuose. Svarbiausias šiuo atžvilgiu Augustino veikalas yra *De catechisandis rudibus*. Šį veikalą Augustinas parašė prašomas Kartaginos diakono Deogratias, kuris norėjo gauti nurodymų, kaip reikia tikybos mokslą išdėstyti tiems, kurie nori pasikrikštyti. Augustinas čia kaip tik gavo progos išdėstyti katechizacijos principus ir metodą. Po Gregorijaus Nyssiečio *Oratio catechetica magna* šitas Augus-

tino veikalas yra pirmas savo platumu ir gilumu religijos metodikos vadovėlis. Tiesa, ir jame Augustinas, kaip Gregorijus Nyssietis, duoda nemaža konkrečių pavyzdžių, ypač antroje dalyje. Bet čia yra labai daug jau ir metodinių pastabų. Šitas veikalas turėjo labai didelės įtakos visais amžiais. „Ligi šios dienos, sako Fr. X. Eggersdorferis, religijos mokymas yra gyvoje šio puikaus veikalo įtakoje“[57].

Taip pat nemaža pedagoginių pastabų Augustinas yra įdėjęs į savo veikalą *De doctrina christiana,* kuriame vertina helenistinį ugdymą krikščioniškuoju atžvilgiu ir apmeta krikščioniškojo ugdymo planą. — Veikale *De ordine* Augustinas nagrinėja atskirų mokslų, kaip gramatikos, dialektikos, retorikos, muzikos, geometrijos, astronomijos, objektus, jų prasmę ir jų kilmę. Čia taip pat jis atskleidžia ir laisvųjų mokslų (disciplinae liberales) reikšmę dieviškiesiems dalykams pažinti. — Veikale *De disciplina christiana* Augustinas kiek paliečia mokymosi tikslą ir giliausią jo prasmę, pastebėdamas, kad tikrasis krikščionių mokytojas yra Kristus. — Veikalas *De musica* yra skirtas daugiausiai ritmo problemai. Pirmoji jo knyga nagrinėja muzikos mokslo esmę, nuo antrosios ligi penktosios eina atskirų poezijos ritmo tipų analizė, o paskutinė šeštoji knyga yra skiriama muzikos psichologijai. — Veikalas *De magistro* yra skirtas daugiau mokymosi ir pažinimo psichologijai. Jis yra susidaręs iš Augustino pasikalbėjimų su savo sūnumi Adeodatu, nepaprastai gabiu berniuku, apie kurį Augustinas sako, kad „baimę manyje kėlė tas gabumas“ (Conf. IX, c. 6). — Tokių pat psichologinių pastabų esama ir Augustino *Confessiones,* ypač tose vietose, kuriose Augustinas kalba apie savo mokymosi metus.

Šitais veikalais jis išsprendė nevieną pedagoginę problemą, kuri rūpėjo ano meto krikščionims. Kaip visur, taip ir pedagogikoje Augustinas ilgus amžius buvo mokytojas ir autoritetas. „Visas aštrias 4 ir 5 šimtmečio problemas, kaip stabmeldiško ir krikščioniško lavinimo, kunigų auklėjimo, katechumenato sąrangos, katechizacijos, vėlesniems laikams jis autoritetingai išsprendė“[58].

---

[57] Lexikon der Pädagogik I, 301 p. v. E. Rolloff.

[58] F. X. Eggersdorfer, op. cit. 297 p.

Didaktinės pažiūros

Buvęs ilgus metus mokytoju, Augustinas su didaktinėmis problemomis praktiškai buvo susipažinęs gana gerai. Teoriškai visu plotu jis jų nesprendė. Vis dėlto jo pastabos šiuo atžvilgiu yra gana charakteringos.

Kalbėdamas apie mokymosi *motyvus,* Augustinas smarkiai peikia tuos, kurie mokosi dėl žemiškos garbės, dėl turtų, dėl vietos. Čia mes nerandame, kaip šv. Jeronimo laiškuose, raginimo kelti jaunimo savigarbą ir skatinti mokinius lenktyniuoti. Augustinas nurodo, kad „dviejų dalykų esame verčiami mokytis: proto ir autoriteto. Laiko atžvilgiu pirmesnis yra autoritetas, bet dalyko atžvilgiu — protas"[59]. Autoriteto reiškėjai visų pirma yra tėvai, paskui Bažnyčios vyresnieji ir Dievas. Autoritetas pirmutinis mus paskatina imtis studijuoti mums reikalingus dalykus. Tik vėliau mes patys savo protu prieiname, kad iš tikro šie dalykai mums yra būtini. *Augustinas lavinimo motyvų problemoje sujungia organiškai prigimtus motyvus, kuriuos nurodo protas, su antgamtiniais motyvais, kuriuos skelbia autoritetas bažnytinių tradicijų arba dieviškojo Apreiškimo forma.*

Mokymos *pradžia,* pasak Augustino, turinti būti kuo anksčiausia. „Kadangi tie laisvieji mokslai iš dalies yra gyvenimo reikalui iš dalies daiktų pažinimui ir svarstymui ir kadangi jie įsigyti yra labai sunku, todėl reikia pradėti mokytis nuo pat vaikystės labai uoliai ir labai atsidėjus"[60]. Mokymosi atidėjimas vėlesniam laikui yra kenksmingas, nes žmogus nesugeba tinkamai mokslų pasisavinti, ir tokiu būdu jis netenka gyvenimui reikalingų priemonių, o kas dar blogiau, jis nesugeba tinkamai pažinti daiktų ir jų giliai suprasti.

Lavinimo *objektų* atžvilgiu Augustinas buvo nusiteikęs palankiai. Jis nė vieno objekto neneigė, nė prieš vieną nebuvo nusistatęs priešingai. Galimas daiktas dėl to, kad pats juos visus buvo išėjęs ir supratęs, kad kiekvienas yra geras, jeigu tik žmogus moka tinkamai juo pasinaudoti. Augustinas šiuos objektus tiktai įvertina krikščioniškosios etikos atžvilgiu. Reikia pastebėti, kad šitas jo vertinimas yra labai panašus į Platono nusistatymą, kuriuo jis sprendė apie graikų mitologinius pasa-

---

[59] De ordine II, 1007 p. Migne P. L. 32.

[60] ibd. 1075 p.

kojimus. Augustinas, kaip ir Platonas, pripažįsta, kad šitie pasakojimai savo įdomumu patraukia jaunimą. Bet dažnai turinio nemoralumu paskatina mokinius pasekti dievų pavyzdžiu. Dėl to psichologiškai ir didaktiškai Augustinas ano meto mitologinių dalykų nesmerkia. Tik juose įžiūri pavojų jaunimo charakteriui auklėti, todėl mano, kad tų pačių lavinimo rezultatų galima pasiekti ir be šių pavojingų mitologinių pasakojimų. Skųsdamasis Dievui, kad savo vaikystėje jis mokėsi anų mitologinių tuštybių ir kad jas mėgo labiau, negu naudingus dalykus, pavyzdžiui, skaityti, rašyti, Augustinas pastebi: „Per jas išmokau daug naudingų žodžių; bet juos galima išmokti, besimokant ir ne tuščių dalykų. Ir šitas kelias yra saugus. Juo ir turėtų vaikščioti vaikai“[61]. Deja, jis čia pat pripažįsta, kad paprotys esąs toks galingas, jog jam niekas negalįs atsispirti ir todėl net krikščionių vaikai turį skaityti „apie griaudžiantį ir svetimoteriaujantį Jupiterį“. Augustinas neneigia pačios kalbos, kuria šie pasakojimai yra perteikiami, bet tiktai turinį: „Nekaltinu žodžių, kaip rinktinių ir brangių indų, tik klaidos vyną, kurį mums juose patiekdavo girti mokytojai...“[62].

Liesdamas lavinimo *metodą,* Augustinas labai psichologiškai pastebi, kad laisvas smalsumas pats geriausias ir lengviausias būdas ko nors išmokti. Prievarta atbaidanti vaiką nuo mokomojo objekto. Todėl „didesnės jėgos turi laisvas smalsumas, kaip baukštus būtinumas“[63]. Vis dėlto prieš drausminimą, net prieš rykštę Augustinas nepasisako. Tiesa, šitas priemones jis vertina jau ne didaktiniu, bet *doriniu* atžvilgiu. Didaktiškai jos yra nevertingos. Bet jos padeda jaunimui išsiugdyti charakterį. Augustino minėtas baukštus būtinumas, pasak jo, „suvaržo nepastovųjį smalsumą, pagal Tavo įstatymus, Dieve, pagal Tavo įstatymus, kuriems tarnauja taip mokytojų rykštės, taip kankinių bandymai“[64].

Augustinas, kaip ir graikų Bažnyčios Tėvai, pabrėžia, kad *profaniniai mokslai yra naudingi ir reikalingi sakraliniams mokslams bei dieviškųjų dalykų pažinimui.* Kas šių mokslų ne-

---

[61] Š. Aurelijaus Augustino Išpažinimai, 47 p., vertė M. Vaitkus, Kaunas.

[62] Op. cit. 49 p.

[63] Op. cit. 46 p.

[64] Ibd.

žino, tas ne tik neturės supratimo apie Dievą, kuris, pasak Augustino, „scitur melius nesciendo"[65], bet taip pat spręsdamas apie sielą „tiek klys, kiek tiktai galima klysti"[66]. Dėl to didesnei pažangai religiniuose dalykuose yra būtinas profaninių mokslų studijavimas.

Galutinis ir giliausias mokymosi *tikslas* yra amžinųjų tiesų pažinimas, kuris ateina iš paties Dievo dieviškosios malonės keliu. Dėl to Augustinas su tam tikru patosu kalba apie Kristų, kaip apie tikrąjį Mokytoją. „Tai Kristus moko: savo katedrą jis turi danguje... Jo mokykla yra žemėje, jo mokykla yra jo kūnas. Galva moko savo narius"[67].

Katechetinės pažiūros

Religijos mokymas daugeliu atžvilgių yra skirtingas nuo bet kurio kito objekto mokymo. Todėl nors jam ir tinka bendrosios didaktinės taisyklės, bet jų vienų niekados nepakanka. Augustinas gerai suprato šią tiesą, ir todėl apie religijos dėstymą jis kalbėjo skyrium ir žymiai plačiau, negu apie kitus dalykus. Kaip jau minėjome jo veikalas *De catechisandis rudibus* kaip tik ir yra skirtas religijos dėstymo problemai. Religinės pedagogikos istorijoje augustiniškas šios problemos išsprendimas yra nežlungamas. Augustino pastabomis gali gerai pasinaudoti ir šių dienų religijos dėstytojai.

Pirmas dalykas, į kurį Augustinas kreipia dėmesio savo katechetikoje, yra *religijos dėstymo gana platus individualizavimas.* Jis reikalauja, kad religija būtų dėstoma ryšium su žmogaus amžiumi, su jo lytimi, su jo profesija ir išsilavinimu. „Labai svarbu... ar yra atėję tik keletas ar daugelis, mokyti ar nemokyti ar abiejų rūšių, miestiečiai ar kaimiečiai ar sykiu abeji... Kitaip aš elgiuosi matydamas prieš save mokytą žmogų, kitaip tingų, kitaip pilietį, kitaip praeivį, kitaip turtingą, kitaip vargšą, kitaip privatinį žmogų, kitaip garbe paženklintą, kitaip turintį valdžios, kitaip tos ar kitos giminės, to ar kito amžiaus, tos ar kitos lyties, atėjusį iš tos ar kitos sektos, tos ar kitos klaidos. Pagal šį įvairumą mano kalba prasideda, išsivysto ir baigiasi"[68]. Augustinas, kaip ir Gregorijus Nyssietis,

---

65 De ordine II, 1015 p. Migne P. L. 32.

66 Ibd.

67 De disciplina christiana, 678 p. Migne P. L. 40.

68 De catechisandis rudibus, 328 p. Migne P. L. 40.

daug dėmesio kreipia į klausytojų išsilavinimą ir turimas žinias. Su tais, kurie ateina „išlavinti laisvųjų mokslų“ reikia elgtis gana atsargiai ir trumpai jiems kalbėti, nes jie ir patys daug dalykų prieš tai yra tyrinėję. Jiems tad tik trumpai reikia priminti tai, kas nemokytiems plačiai dėstoma. Taip pat nereikalinga juos klausinėti, dėl ko jie norį būti krikščionimis. Jiems reikia patarti ypatingai įsigilinti į Šv. Raštą. Vėl kitaip reikia elgtis su tais, kurie ateina iš gramatikų ir oratorių mokyklų. Juos nereikia laikyti kvailiais, bet negalima jų priskirti nė prie tų žmonių, kurie yra nagrinėję gilius klausimus. Jiems reikia įdiegti nusižeminimo. Bet ypač juos reikia mokyti Šv. Rašto, kad jie pajaustų, jog ir po prasta forma slypi įkvėptas Dievo žodis: „non esse vocem ad aures Dei nisi animi affectum“[69].

Pats *religijos dėstymo metodas turįs būti istorinis*. Augustinas pataria dėstyti krikščioniškosios religijos išsivystymą, kaip ji reiškėsi gyvenimo vyksme. „Pasakojimas yra pilnas tada, sako Augustinas, kai prasideda tuo, kas parašyta: Pradžioje Dievas sutvėrė dangų ir žemę, ir baigiasi paskutiniais Bažnyčios laikais“[70]. Tai nereiškia, pastebi Augustinas, kad reikia iš galvos išmokyti visą Šv. Raštą. Reikia tik bendrai sutrauktai atpasakoti, parenkant nuostabesnius dalykus, kurie būtų jaunimui mėgstamesni.

Praktiniame religijos dėstyme reikia, pasak Augustino, paisyti dviejų dalykų: 1. *religijos dėstymas turi būti nenuobodus* ir 2. *religijos dėstyme reikia vengti nuovargio.* Įdomiai reikia religiją dėstyti ne dėl to, kad pačiam dėstytojui iš to būtų naudos ir garbės, bet dėl to, kad klausytojams patiktų tai, kas yra perteikiama jų išganymui[71]. Iš kitos pusės, *klausytojai neturi būti varginami.* Jeigu religijos dėstytojas pastebi, kad kas nors yra pavargęs, jis turi jį atgaivinti, pasakydamas ką nors linksmo, bet padoraus ir tinkamo. Taip pat reikia rūpintis, kad klausytojai sėdėtų. Augustinas giria esantį kai kuriose bažnyčiose paprotį per pamokslą žmones susodinti. Pati kalba turi būti trumpa[72].

---

69 Op. cit. 320 p.
70 Op. cit. 313 p.
71 Plg. Op. cit. 321 p.
72 Op. cit. 325 p.

Religijos dėstytojas turi mėgti ne tik patį dėstomąjį objektą, bet mylėti klausytojus gilia krikščioniškąja meile. Meilė, pasak Augustino, turi tokios galios, kad ji sujungia dėstytoją su klausytojais. Klausytojai lyg ir apsigyvena mumyse ir mumyse kalba. Dėstytojas juose mokosi to, ką pats moko. Tokiu būdu dėstytojui jau žinomi ir seni dalykai „pasidaro nauji"[73] ir tuo būdu pačiam įdomūs.

Šitos katechetinės Augustino pažiūros rodo, kad iš tikro *augustiniškoji katechetika savo principais yra visai moderni.* Neveltui todėl Gröberis, kuris pirmas Vokietijoje pradėjo vaizdingąjį religijos mokymą, savo darbą yra pavadinęs Augustino veikalo *De catechizandis rudibus* komentaru. Religijos dėstymo individualizavimas plačiausia prasme, istorinis metodas, paties dėstymo įdomumas ir klausytojų apsauga nuo nuovargio, dėstytojo meilė klausytojams yra augustiniškos ir sykiu moderniosios katechetikos principai. Šiuo atžvilgiu, kaip ir daugeliu kitų, šv. Augustinas buvo pirmas modernus žmogus.

Tekstai.

„. . . . .

Kodėl tad nekenčiau graikų kalbos mokslo, kuris irgi patiekia panašių dainų? Juk ir Homeras sumaniai išaudė tokių pasakėlių, ir tos jo tuštybės yra labai malonios, o man vaikui jis buvo vis dėlto kartus. Tikiu, kad ir graikų vaikams Vergilijus toks pat atrodo, kad jie taip yra verčiami mokytis, kaip aš ano. Būtent, sunkumas, sunkumas gerai išmokti svetimą kalbą tartum tulžimi apšlakstydavo visus graikų pasakų malonumus. Aš nesupratau nė vieno žodžio, o mane spirte spyrė išmokti, baugindami sunkiomis bausmėmis. Kadaise kūdikystėje nė lotyniškų žodžių nežinojau nė vieno, tačiau domėdamasis išmokau be jokios baimės ir kankynių, dargi auklių glamonėjamas, juokus bekrečiant ir linksmai bežaidžiant su manimi artimiesiems. O išmokau juos be bausmių, be sunkumo, kitų neverčiamas, kadangi mane vertė mano širdis reikšti savo mintis, ko nebūtų buvę, kad nebūčiau kai kurių žodžių išmokęs, ne iš mokinančių, bet iš bekalbančių, kurių ausims ir aš dabar duodavau išgirsti, ką jausdavau. Taigi, gana aišku, kad šitų dalykų besi-

---

[73] Op. cit. 324 p.

mokant, didesnės turi jėgos laisvas smalsumas, kaip baukštus būtinumas. Bet šis suvaržo nepastovųjį smalsumą, pagal Tavo įstatymus, Dieve, pagal Tavo įstatymus, kuriems tarnauja taip mokytojų rykštės, taip kankinių bandymai: Tavo įstatymai įstengia įmaišyti mums išganomų kartybių, kurios šaukia mus vėl pas Tave nuo maringo malonumo, per kurį buvome nuo Tavęs atsitraukę".

Š. Aureliaus Augustino Išpažinimai, 1 kn. 14 sk. vertė M. Vaitkus.

„.....................

Augustinas: Kaip tau rodosi, ko mes siekiame kalbėdami?

Adeodatas: Kaip man šiuo tarpu atrodo, arba mokyti arba mokytis.

Augustinas: Pirmas dalykas man aiškus: kalbėdami mes aiškiai norime mokyti. Bet kaip mokytis?

Adeodatas: Argi ne tuo, kad klausiame?

Augustinas: Manau, kad net ir šiuo atveju mes norime mokyti. Juk argi ne dėl to klausi, kad klausiantį pamokytum, ko pats nori?

Adeodatas: Tiesa.

Augustinas: Vadinasi, kalbėdami mes nenorime nieko kito, kaip tik mokyti.

Adeodatas: Nevisai aišku, jeigu kalbėjimas yra ne kas kita, kaip žodžių laidymas, atrodo, kad tai darome ir giedodami. Bet mes giedame dažnai patys vieni, kai nėra kas mokosi, taigi tuo atveju nenorime ko nors mokyti.

Augustinas: O aš manau, kad kalbėjimas yra ir tam tikra atsiminimo rūšis, gana svarbi, kaip paaiškės iš šito mūsų pasikalbėjimo. Bet jeigu tu nemanysi, kad mes mokomės atsimindami ir nemokome to, kuris atsimena, nesipriešinu tau ir jau randu dvi kalbėjimo priežastis: arba kad mokytume arba kad atsimintume kitus arba patys save. Tai darome ir giedodami. Kaip tau rodosi?

Adeodatas: Nevisai taip. Retai kada giedame, norėdami save atsiminti. Aš dainuoju, norėdamas pasilinksminti.

Augustinas: Suprantu, ką manai. Bet ar nepastebi, kad tai, kas tave dainoje džiugina, yra garso pasikeitimas. Jis žodžiams galima tai pridėti, tai atimti. Todėl kas kita yra kal-

bėti, o kas kita dainuoti. Dainuoti galima ir fleita ir citra; paukščiai taip pat gieda. Mes patys kartais be žodžių niūniuojame. Tai yra giedamas garsas, bet jo negalima pavadinti kalbėjimu. Sutinki?

Adeodatas: Nelabai!..."

De magistro, cap. 1, 1193—1195 p. Migne P. L. 32.

"....................

Visų pirma norėčiau, kad žinotum, jog kitokia yra intencija diktuojančiojo, kuris mąsto apie būsimą skaitytoją, ir kitokia kalbančiojo, kuris regi esantį klausytoją. Šis pastarasis kitaip elgiasi, slaptai įspėdamas, kai niekas iš mūsų nėra liudytojais, ir kitaip viešai mokydamas, kai aplinkui stovi daugybė. Šiuo atveju taip pat jis kitaip nusiteikia, kai moko vieną, o kiti, tai jau žinodami, stovi tik kaip liudytojai ir pritarėjai, ir kitaip, kai dėsto visiems bendrai. Čia vėl yra skirtumo, ar privačiai kalbamės, ar žmonės tylėdami susirenka vienoje vietoje, o mes iš aukščiau juos mokome. Taip pat labai svarbu, ar yra daug klausytojų ar maža, ar jie yra mokyti ar nemokyti, ar mišrūs; miestiečiai ar kaimiečiai ar abeji sykiu; ar gal žmonės įvairių luomų ir profesijų. Yra būtina, kad kalbėtojas vis kitaip ir kitaip viską pergyventų, kad pati kalba kiltų iš sielos pergyvenimo ir savo įvairumu darytų klausytojams taip pat įvairios įtakos, kaip ir jie patys įvairiai vienas su kitu santykiauja savo buvimu draûgėje. Bet kadangi čia kalbame apie neišsilavinusius, galiu tau pats paliudyti, kad aš kitaip elgiuos, matydamas prieš save mokytą žmogų, kitaip tingų, kitaip pilietį, kitaip praeivį, kitaip turtingą, kitaip vargšą, kitaip privatinį žmogų, kitaip garbe pažymėtą, kitaip turintį valdžios, kitaip tos ar kitos giminės, to ar kito amžiaus, tos ar kitos lyties, atėjusį iš tos ar kitos sektos, tos ar kitos klaidos. Pagal šį įvairumą mano kalba prasideda, išsivysto ir pasibaigia. Visiems reikia tos pačios meilės, bet nevisiems tinka tie patys vaistai. Ta pati meilė vienus gaivina, kitus nuginkluoja, vienus stiprina, kitus sujaudina, prie vienų pasilenkia, prie kitų pakyla, vieniems esti švelni, kitiems griežta, bet visų draugė ir motina..."

De catechisandis rudibus, cap. 15, Migne P. L. 40.

"......................

Šis mokslas yra pats Dievo įstatymas, kuris, būdamas Dievuje pastovus ir nepajudinamas, yra lyg ir perrašomas į išmintingas sielas, kad jos žinotų, jog tuo geriau ir kilniau gy-

vens, kuo labiau protu jį pažins ir gyvenimu vykdys. Šitas tad mokslas, trokštantiems jį pažinti, įsako laikytis tam tikros tvarkos. Viena jos dalis priklauso prie gyvenimo, antra — prie išsilavinimo. Šį mokslą einantiems jaunuoliams reikia taip gyventi: susilaikyti nuo lytinių dalykų, nuo smaližavimo, nuo nekuklių drabužių ir papuošalų, nuo tuščių žaidimų, nuo tinginiavimo ir dykinėjimo, nuo lenktyniavimo, nuo pavydo, nuo savimeilės, net nuo nesaikingo garbės troškimo. Tegul jie žino, kad pinigo meilė yra tikriausi visų jų vilčių nuodai. Nieko tenedaro nerangiai arba šuoliais... Tegul visais rūpinasi. Ko nors reikalaudami, tegul gerai apsvarsto, kad nebūtų per daug, o kai dovanoja, tegul žiūri, kad nebūtų per maža. Nieko tenebaudžia, jeigu tai neišeis į gerą; nieko teneatleidžia, kas išeitų į blogą..."

De ordine, lib. 2, cap. 8, Migne P. L. 32.

„.....................

Kam ėjai į mokyklą, kam gavai smūgių, tėvų buvai vedamas, pabėgęs ieškomas, rastas atvedamas, atvestas baudžiamas? Kam gavai smūgių? Kam tiek iškentei vaikystėje? Kad mokytumeisi? Ko mokytumeisi? Mokslų. Kodėl? Kad turėtum pinigų, kad pasiektum garbės, kad pasidžiaugtum pasižymėjęs. Žiūrėk, pražūsi dėl žūstančio dalyko; žlungančio dalyko mokeisi su tokiu vargu. Mylėjo tave tas, kuris baudė; tas, kuris tave mylėjo, tave baudė, baudė mylėdamas, kad mokytumeisi. Ko? Mokslų. Ar geri yra mokslai? Geri. Žinojau, kad pasakysi man: Kodėl ir jūs, vyskupai, skaitote raštus, kodėl net patį Šventraštį knygose nagrinėjate. Iš tikro! Bet ne tam išmokome mokslų. Net ir patys mūsų tėvai, siųsdami mus mokyklon, nesakydavo: mokykitės, kad galėtume paskaityti Viešpaties knygas. Net ir patys krikščionys to savo vaikams nesako. O ką? Mokykitės. Kodėl? Kad būtų žmogus. O kas, ar galvijas esu? Sakydamas, kad būtų žmogus, turi galvoje, kad būtų žymus žmogus tarp žmonių. Ir patarlė sako: kiek turėsi, toks būsi... Todėl būsi garbingas ir žymus. Bet kur visa tai bus, kai ateis mirtis?...

Kas yra Mokytojas, kuris moko? Nekiekvienas žmogus, bet Apaštalas, ir ne apaštalas. Tai Kristus moko. Jo katedra yra danguje, kaip jau esu sakęs. Jo mokykla yra žemėje, jo mokykla yra jo Kūnas. Galva moko savo narius: klausykime, bijokime, vykdykime!..."

Sermo de disciplina christiana, 675—678 p. Migne P. L. 40.

PENKTAS SKYRIUS

VIDURAMŽIŲ UGDYMAS

I. Viduramžių ugdymo pagrindai

T u r i n y s: 1. Viduramžių gyvenimo charakteristika. — 2. Viduramžių ugdymo teocentrizmas. — 3. Viduramžių ugdymo žymės.

L i t e r a t ū r a: 1. *J. Bühler,* Die Kultur des Mittelalters, Leipzig 1931. — 2. *A. Dempf,* Die Hauptformen mittelalterlicher Weltanschauung, München und Berlin 1925. — 3. *G. Grupp,* Kulturgeschichte des Mittelalters 9 Bde, Paderborn ³ 1921. — 4. *P. L. Landsberg,* Die Welt des Mittelalters und Wir, Bonn 1922. — 5. *G. Schnürer,* Kirche und Kultur im Mittelalter 3 Bde, Paderborn ² 1927—1929. — 6. *Th. Steinbüchel,* Christliches Mittelalter, Leipzig 1935.

1. Viduramžių gyvenimo charakteristika

Pavadinimas ir pradžia

Viduramžiais paprastai yra vadinamas tasai Europos istorijos tarpsnis, kuris traukiasi nuo didžiojo tautų kilnojimosi ligi XV šimtmečio. Jis apima maždaug vieną tūkstantį metų. Chronologiškai šitas periodas yra iš tikro *vidurinis,* nes jis guli tarp antikinės istorijos ir naujosios. Bet tikrumoje, kaip teisingai pastebi O. Willmannas, „šitas tarpsnis yra ne tiek vidurinis, kiek pradinis: tai kylančios krikščioniškai europiškos civilizacijos ir kultūros tarpsnis, tai moderniųjų tautų jaunatvės epocha"[1]. Išvidine savo struktūra viduriniai amžiai nebuvo senovinės kultūros pratęsimas, bet naujas ir originalus gyvenimo tipas, išaugęs iš kitokių principų ir vykdomas kitokių tautų. Viduriniai amžiai prasidėjo tada, kai pasiliovė antikinis gyvenimas. Todėl kultūros atžvilgiu jie yra ne vidurys, bet *pradžia,* pradžia

[1] Didaktik als Bildungslehre, 160 p.

tikros krikščioniškos kultūros, kurioje antikiniai stabmeldiškieji principai jau nebesimaišė.

Be abejo, laike nėra sienų, ir vienas istorinis tarpsnis nėra griežtai atskirtas nuo kito. Istoriniai periodai susilieja, kartais, net labai nežymiai. Todėl ieškant viduramžių pradžios, negalima jos ieškoti kokiame nors išviršiniame įvykyje. Antikinis gyvenimas nyko pamažu ir sykiu pamažu prasidėjo naujas gyvenimas, nauja istorija, nauja pasaulėžiūra. Bet vienas įvykis turi simbolinės reikšmės viduramžių pradžiai. 529 metais imperatorius Justinijonas uždarė antikinės filosofijos mokyklą Atėnuose ir tais pačiais metais šv. Benediktas Monte Cassino įsteigė pirmą Vakarų vienuolyną. Tuo būdu oficialiai buvo suduotas smūgis antikinei kultūrai, nes šitoji kultūra jau buvo nustojusi savo gajumo ir originalumo. Iš kitos pusės, šv. Benediktas pradėjo naują kultūrą. Savo asmeniu šv. Benediktas dar yra išaugęs iš patristinio gyvenimo. Kilęs iš Sabinijos didikų, jis visą gyvenimą pasiliko aristokratas savo dvasioje ir aristokratinių bruožų įspaudė savo vienuolijai. Bet jo darbai ir jo institucija jau nebepriklausė patristikai. Jie buvo išaugę iš grynai krikščioniškųjų principų, jie buvo skirti ateičiai ir tolimesniam gyvenimui turėjo nepaprastos įtakos. „Filosofui mirštant, iškyla vienuolis“[2], ir šitas vienuolis pradeda naują epochą — *viduramžius*. Kultūriniu tad atžvilgiu šeštojo šimtmečio pradžia yra sykiu ir tikroji viduramžių pradžia. Šiuo metu mes paliekame sukrikščionintą senovę, dar tebealsuojančią Hellados dvasia, ir žengiame į kitokį gyvenimą.

Teologinė mąstysena

N. Berdiajevas vidurinius amžius yra pavadinęs „visuotinės istorijos naktimi“[3]. Šitas pavadinimas neturi nieko bendro su apšvietos istorikų ir filosofų vadinamomis viduramžių tamsybėmis. Apšvietos periodas, visą gyvenimą remdamas proto galia, buvo manęs, kad viduramžiai intelektualiniu atžvilgiu buvo tamsiausias Europos istorijos tarpsnis, tikra obskurantizmo epocha. Tokių pažiūrų esama dar ir dabar. Tuo tarpu tikrumoje *viduramžiai buvo didelės dvasinės kūrybos metas*. Tiesa, šitoji kūryba buvo kitokia, negu senovėje, negu rensanso metu ir negu

---

[2] K. Joël, Wandlungen der Weltanschaung I, 157 p. Tübingen 1927.
[3] Un nouveau Moyen Age, 97 p. Paris 1935.

mūsų dienomis. Bet ji buvo kūryba tikra prasme. Ji buvo nepaprastas žmogaus dvasios išsiveržimas.

Dažnai yra sakoma, kad nuo Kristaus ligi tryliktojo šimtmečio nebuvo filosofijos, vadinasi, kad žmonės nemąstė apie būtį ir apie gyvenimą. E. Gilsonas, atsakydamas į šitą priekaištą, pastebi, kad „jei filosofiją suprasime, kaip prigimtąjį pasaulio aiškinimą, kaip visumą pažiūrų į daiktus proto atžvilgiu, tuomet nebus filosofijos tarp pabaigos trečiojo šimtmečio, kuris matė mirštant Porphyrijų, ir vidurio tryliktojo šimtmečio, kuris matė gemant Summa contra gentiles"[4]. Bet tai dar nereiškia, kad žmonija beveik tūkstantį metų praleido dvasios tamsybėse. Šitas tūkstantis metų, priešingai, buvo gilių ir plačių spekuliacijų laikas.

Šiuo metu buvo aiškinamos ir formuluojamos krikščioniškosios dogmos. Šiuo metu buvo kovojama su gausiomis erezijomis. Šiuo metu buvo kuriamos maldos ir ištisi ritai. Šiuo metu susiformavo bažnytinė organizacija ir bažnytinė teisė. Visa tai reikalavo nepaprasto dvasinio aktyvumo ir nepaprasto kūrybinio nusiteikimo. Bet tai nebuvo filosofija. Tai buvo *teologija*. Filosofinė mintis čia buvo palenkta religinei minčiai. *Viduramžių žmogaus mąstysena buvo teologinė*. Teologijai ir religijai buvo palenktas visas gyvenimas: pasaulis, žmogus ir jo darbai. Žmogaus mintis tarnavo Dievo minčiai, ir filosofija buvo teologijos tarnaitė. Viduramžiai įvykdė tai, ką skelbė Origenas. Tai buvo didžių dvasios pakilimų, plačių koncepcijų ir drąsių teorijų amžius. Vadinti tokį amžių obskurantišku galima tik tada, kai paprastas prigimtas intelektualinis pažinimas yra pastatomas aukščiausioje vietoje, kas yra neleistinas žmogaus dvasios veikimo susiaurinimas. Pridėkime prie šių religinių laimėjimų dar meno kūrybos gėrybes, valstybines formas ir valstybines bei visuomenines institucijas ir turėsime viduramžių kūrybos vaizdą, kuris anaiptol nebus tamsus.

Intuicijos persvara

Ir vis dėlto viduramžiai sudaro *istorinės nakties* metą. Berdiajevas šiuo posakiu nori išreikšti mintį, kad viduramžiai gyveno daugiau intuicija, negu racionaliniu - diskursyviniu pažinimu, kad jie

---

[4] Le Thomisme, 23 p. Paris 1927.

buvo giliau priėję prie būties gelmių, negu racionalinis antikinės kultūros pažinimas arba negu mūsų dienų žmogus. Berdiajevo mintį gražiai paaiškina J. Maritainas: „Viduramžiai, sako jis, yra sąmoningos epochos priešginybė. Savotiška baimė arba metafizinė gėda, taip pat persvara pastangų stebėti daiktus ir svarstyti būtį bei pažinti pasaulį, sulaikė viduramžių žmogų nuo pažvelgimo į patį save“[5]. Kitaip sakant, *viduramžių žmogus buvo metafizikas, bet jis nebuvo psichologas*. Jis gyveno antsąmonės srityje. Tuo tarpu jo sąmoningumas, jo refleksija apie savo būtybę, apie savo kultūrą buvo menka. Štai kodėl vėliau renesanso metu buvo skelbiama, kad renesansas atrado žmogų. Tai buvo ne kas kita, kaip žmogaus sąmoningumo atradimas. Vidurinių amžių žmogus gyveno ir kūrė daugiau instinktyviai - intuityviai, negu sąmoningai. Jo gyvenimas vyko daugiau tamsiose antsąmonės sferose, negu sąmonės šviesoje. Šita tad prasme viduramžiai ir sudaro Europos istorijos nakties metą. Tai nėra jokis viduramžiams papeikimas. Naktinis šio periodo charakteris dar nėra jo vertingumo ar nevertingumo matas. Jis tik rodo, kad anuo metu žmonės su būtimi kitaip santykiavo, negu dabar, kad tarp dvasios ir būties buvo ankštesnis ryšys, nes tarp jų nebuvo įsispraudęs sąmoningasis Aš.

Sakralinis pobūdis

Daugiau intuityviai pažindamas būti ir daugiau nesąmoningai su ja santykiuodamas, viduramžių žmogus nejautė tokio būties suskilimo, kuris yra tikrovėje. Jam būtis atrodė esanti vieninga, nepadalinama ir nesuskirstoma. *Viduriniai amžiai būtį pergyveno moteriškai*. Jie nežinojo skirtumo tarp tikėjimo ir žinojimo, tarp teologijos ir filosofijos, tarp meno ir mistikos, tarp Bažnyčios ir valstybės, tarp gamtos ir antgamtės. Visa jiems sudarė vieną ordo christianus, kurios viršūnėje buvo Dievas, kaip viso ko Kūrėjas ir Palaikytojas. Teocentrinis bruožas žymus visuose viduramžių žmogaus darbuose.

„Viduramžių žmogus, sako G. Gruppas, neregimų dalykų atžvilgiu buvo nusistatęs visiškai kitaip, negu šiandieninis žmogus: jis buvo šviesregys. Anas pasaulis apčiuopiamai stovėjo priešais sielą. Dievą jis matė visur:

---

[5] Die Zukunft der Christenheit, 40—41 p. Einsiedeln 1938.

gamtoje, žmogaus likime, Bažnyčioje... Viskas jam buvo dieviškosios jėgos simboliai: gyvuliai, augmens ir akmens... Visa išganymo istorija glūdėjo pasklidusi gamtoje"[6]. J. Maritainis patvirtina šią mintį, sakydamas, kad viduramžiais „visa, kas yra žmogiška, stovėjo po sakraliniu ženklu; žmogiškumas buvo palenktas sakralumui ir jo saugojamas"[7].

Dievas per Bažnyčią, per Šv. Raštą, per savo malonę, pakalbino žmogų, ir žmogus Dievui atsakė: atsakė naiviai, nesąmoningai, nepastoviai, bet nuolatos ir nuoširdžiai. Visa viduramžių kultūra, visas jų gyvenimas yra vienas ištisas didelis žmogaus atsakymas į Dievo kvietimą būti jo vaikais ir broliais, atsakymas savotiškas, dažnai skausmingas ir net tragiškas.

Tikrovės nevertinimas

Viduramžių žmogaus tragedija glūdi idealo ir tikrovės santykių nenujautime. Pasinėręs teocentrizme ir savęs sąmoningai nenagrinėdamas, *viduramžių žmogus nepajėgė tinkamai atskirti idealo reikalavimų nuo savo paties pastangų ir nuo tikrovės netobulumo.* Tikrovės viduramžių žmogus tinkamai neįvertino. Jis gyveno per toli nuo šios žemės. Jis ją net niekino ir josios nepaisė. Tuo tarpu Pascalis teisingai yra pasakęs, kad „nereikia niekinti savyje gyvulio, nes jis keršina". Gyvulys žmoguje ir žemė šalia žmogaus yra du pagrindiniai pradai, kurie turi būti tinkamai dvasios gerbiami ir vertinami. Viduramžiai nemokėjo šių dalykų nei tinkamai pagerbti nei tinkamai įvertinti. Todėl tikrovė keršino, supainiodama viduramžių charakterį ir sviesdama žmogų iš idealo aukštybių dažnai į purvą ir į aistras.

Štai kaip G. Schnüreris vaizduoja viduramžių atitrūkimą nuo realybės: „Dvasiniuose užsiėmimuose buvo mąstoma daugiau spekuliatyviai, sistemiškai, alegoriškai, negu empyriškai. Simbolinis aiškinimas buvo labiau vertinamas, negu istorinis. Patirties mokslai žymiai atsiliko, palyginus su spekuliatyviniais ir sisteminiais. Lotynų mokyklinės kalbos formos buvo apvaldomos net grandioziškai, bet dažnai jos buvo svarbesnės (113 p.), negu turinys. Poezijoje ir muzikoje buvo sukurta vertingų daly-

---

[6] Kulturgeschichte des Mittelalters III, 328 p. Paderborn 1923.
[7] Op. cit. 47 p.

kų, bet menkai istorinėje kritikoje ir beveik nieko gamtos moksluose bei geografijoje. Idealinėje arti Dievo esančioje aukštumoje mokinantieji, rašantieji ir piešiantieji vienuoliai buvo savo mintimis ir savo fantazija per daug atitrūkę nuo žemės. Jie žiūrėjo tik į knygas, tik į aukštį, vietoje pažvelgę žemyn ir pro langą. Idealas nebuvo tinkamoje harmonijoje su tikrove šios pastarosios sąskaita"[8].

Viduramžių kultūra buvo kuriama idealo sferoje. Todėl kai žmogaus žvilgsnis pakrypo į žemę, į tikrovę, kai prasidėjo realybės tyrinėjimas ir didieji atradimai bei išradimai, tuomet atėjo galas idealo kultūrai, tuomet žlugo ir viduramžiai.

Priešginybių junginys

Tikrovės persvara santykiuose su idealu pasirodė tik renesanso metu. Bet jau ir viduriniais amžiais kartas nuo karto paniekinta tikrovė prasiverždavo ir versdavo žmogų nusilenkti josios reikalavimams. Nebūdami tinkamai suderinti su idealiniais nuostatais ir apšviesti stipria idealo šviesa, šitie prasiveržimai sudaro mumyse nejaukų įspūdį ir verčia viduramžius charakterizuoti, kaip priešginybių periodą, kada antgamtės principai maišėsi su prigimties polinkiais ir pomėgiais. Priešgyniškame viduramžių charakteryje pasirodo visas ano meto komplikuotas žmogus ir jo gyvenimas.

Religingumas ir žiaurumas

Vidurinių amžių žmogus buvo religingas ir pamaldus net ligi smulkmenų. Visas gyvenimas, visi žmogaus veiksmai ir žygiai buvo apipinti religinėmis ceremonijomis ir persunkti religine dvasia. „Buvo meldžiamasi, sako Schnüreris, rytą ir vakarą, prie stalo, pradedant darbą (II, 72)... Net stiklas vandens nebuvo išgeriamas be kryžiaus ženklo"[9]. Iš kitos pusės, šalia religingumo ėjo nepaprastas žiaurumas: žudynės, kankinimai, kovos, persekiomai, kerštas, padegimai ir kiti grubios bei neapvaldytos prigimties darbai. Be abejo, tokių dalykų esama visais laikais. Bet „baisu yra tai, pastebi Schnüreris, kad toki prievartos aktai (čia turima galvoje Chlotaro žudymas *A. M.*) nepažadinda-

---

[8] Kirche und Kultur im Mittelalter II, 113—145 p. Paderborn 1929.
[9] Op. cit. II, 72; I, 207 p.

vo viešosios nuomonės. Jie būdavo toki dažni, kad prie jų netrukus buvo priprasta"[10].

Askeza ir ištvirkimas

Vidurinių amžių žmogus buvo nepaprastas asketas ir atgailininkas. Schnüreris apie Irlandijos vienuolius rašo, kad „jie mielai melsdavosi sukryžiavę rankas, tai stovėdami, tai klūpodami, tai gulėdami, o melstis ištiestomis rankomis ilgesnį laiką buvo ypatinga kankinimosi rūšis. Apie kai kuriuos asketus, tiesa, poetiškai, yra pasakojama, kad jie taip pasilikdavę ištisus metus, o ištiestose jų rankose ir ant jų galvų paukščiai sukdavę lizdus. Kita savotiška kankinimosi priemonė buvo lįsti į šaltą upės ar tvenkinio vandenį ir skaityti psalmes. Tie, kuriems vienuolyno aštrybių nepakako, pasidarydavo eremitais..."[11]. Šitoji charakteristika tinka ne tik Irlandijos vienuoliams, bet ir visam viduramžių gyvenimui, kuriame asketinis bruožas buvo labai ryškus. Ano meto žmogus jautė savo nuodėmingumą, jautė savo prigimties gaivalingumą, nes šitoji prigimtis buvo sveika ir stipri, todėl ieškojo nepaprastai griežtų asketinių priemonių. Iš kitos pusės, *šalia asketizmo viduramžių žmoguje reiškėsi labai stiprus gaivalingas kūniškumas, specialiai palinkimas į valgį bei gėrimą ir į seksualumą.* „Girtavimui, sako Schnüreris, buvo pasidavę visi luomai. Moterystės šventumas buvo per dažnai mindžiojamas"[12]. Kitoje vietoje Schnüreris mini Aacheno sinodą, įvykusį 862 m., kuriame du vyskupai pastebėjo, jog esą labai maža arba net visiškai nėra vyrų, kurie skaistūs eitų moterystėn[13]. Tas pat Schnüreris cituoja vienuolio poeto Milo iš St. Amand prie Tournay žodžius, kad „nuodėmė yra vadinama prigimtimi, o piktas moterystės laužymas yra pagiriamas besišypsančiu pritarimu"[14]. Pridėkime dar, kad aukštesniuose luomuose buvo dažna poligamija net ištisų haremų pavidalu, kad riterių laikais meilė damai dažnai virsdavo vadinamąja „svečio teise", kad pakelėse esančios užeigos ir nakvynės namai buvo sykiu ir prostitucijos landynės, kaip matyti iš Hroswitos dramų, ir suprasime, kad asketizmas neįstengė perkeisti dar

---

10 Op. cit. I, 212 p.
11 Op. cit. I, 221 p.
12 Op. cit. I, 214 p.
13 Op. cit. II, 67 p.
14 Op. cit. II, 69 p.

barbariškos prigimties, kad šitas asketizmas kaip tik buvo labai reikalingas prigimčiai švelninti ir kultūrinti.

Mokslas ir analfabetizmas

Viduramžių žmogus troško mokslo ir jį labai gerbė. Schnüreris pastebi, kad „raštininkai naudojosi ypatinga pagarba vienuolynuose ir visuomenėje. Jų gyvybės taip aukštai buvo vertinamos, kaip vyskupo arba abato“[15]. Iš kitos pusės, ištisos masės nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. „Ištisus šimtmečius, sako Schnüreris, buvo išimtis, kad pasaulininkas mokėtų skaityti ir rašyti“[16]. Pats Karolius Didysis, kuris buvo ypatingai susirūpinęs liaudies švietimu ir kuris grasino nemokšoms dvasininkams atimti beneficijas, niekaip negalėjo įveikti „sunkaus meno rašyti“, nors guldamas ir dėdavęsis lenteles po galva, kad naktį, miegui neinant, galėtų lavintis.

Simbolizmas ir realizmas

Viduramžių žmogus linko į simbolizmą ir į alegorijas. Daugybė religinių simbolių kaip tik yra sukurta viduramžiais. Beveik visas viduramžių menas yra simbolinio pobūdžio. Taip pat mokslo srityje, ypač teologijoje, simbolistinis aiškinimas buvo labai didelis. Visas pasaulis viduramžių žmogui atrodė esąs antgamtinio pasaulio atšvaita, nurodymas ir simbolis. Dievas simboliškai bylojo per sukurtus daiktus ir tuo būdu leido save pažinti. Viduramžių žmogus gyveno apsuptas simbolių: simboliais jis galvojo, simbolius jis regėjo ir simboliais jis reiškėsi savo kūryboje. Iš kitos pusės, viduramžiais ir mene, ir poezijoje, ir kasdieninėje kalboje, nesidrovėta prigimtus daiktus ir veiksmus vadinti tikrais vardais, juos demonstruoti ir piešti. *Šalia simbolizmo ėjo ir nešvankus realizmas.* G. Gruppas mini ištisą eilę pavyzdžių, kur šitas nešvankus realizmas apsireiškęs. Tarp kitų jis pastebi, kad sedes stercoraria Romoje buvusi vartojama net religinėse apeigose[17]. Drovumo jausmas anuo metu buvo savotiškai suprantamas ir reiškiamas.

Visa tai rodo, kad dvi pagrindinės gyvenimo jėgos: *prigimtis* ir *religija* viduramžių žmoguje nebuvo organiškai susiderinusios, kad jos dar stovėjo viena šalia antros, todėl žmogų

---

[15] Op. cit. I, 220 p.
[16] Op. cit. I, 377 p.
[17] Op. cit. II, 292—293 p.

lenkė katra į savo pusę ir jo gyvenimą perpynė savotiškomis priešginybėmis. Viduramžių žmogus negalėjo nei visiškai nusilenkti prigimčiai, nei visiškai paklusti Dievui. Šalia šventumo tįsojo ir didelis nuodėmingumas. Tiesa, viduramžiai savo nuodėmių neteisino ir joms vykdyti nesugalvojo lyg ir mokslinių teorijų, kaip mūsų laikai. Nuodėmę viduramžiai vadino tikruoju vardu ir ją malšino aštriomis atgailos praktikomis. Bet šitų nuodėmių vis dėlto būta gana apsčiai. Teocentrizmas gyvenime ir antinomizmas žmoguje sudaro pagrindinius viduramžių bruožus.

2. Viduramžių ugdymo teocentrizmas

Teocentrinis gyvenimo pobūdis padarė, kad viduramžių ugdymas taip pat buvo sutelktas aplinkui dieviškąjį pradą. Pedagoginis darbas taip pat buvo lenkiamas Dievo kryptimi: *jis buvo teocentrinis*. Tai buvo visai natūralu, nes gyvenimui esant teocentriniam, negali kitoks būti nė ugdymas. Ugdymas visados yra ištikimas gyvenimo sekėjas. Teocentrinis viduramžių pobūdis išeina aikštėn ir ugdymo intencijoje, ir ugdymo veikėjuose, ir net ugdymo priemonėse. Šitas teocentrinis bruožas kaip tik skiria viduramžių ugdymą nuo kitų istorijos periodų ugdymo ir sudaro pagrindinį jo principą.

Ugdymo motyvai

Vidurinių amžių *pedagoginė intencija* tiek ugdytojuje, tiek ugdytinyje buvo nukreipta Dievo ir galutinio žmogaus tikslo linkui. Mintis, kad galima lavintis ir kuriais kitais motyvais, viduramžiais buvo svetima. Visi pašaliniai ir žemesnieji motyvai čia buvo laikomi nevykusiais ir todėl šalintinais. Į lavinimosi lobyną žmogų galėjo vesti tiktai kitų arba savęs tobulinimas.

Bernardas iš Clairveaux charakteringai pastebi, kad „kai kurie mokosi, kad žinotų; tai apgailėtinas smalsumas. Kiti vėl mokosi, kad kiti apie juos žinotų; šie pelno satyriko pajuoką: tavo žinojimas yra niekai, jeigu niekas nežino, kad tu tai žinai; tai pajuokos vertas tuštumas. Kiti mokosi, kad savo žinojimu pelnytų pinigų ir garbingų vietų; tai gėdingas noras pasipelnyti. Kiti mokosi, kad kitus tobulintų; tai krikščioniškasis gailestingumas. Dar

kiti mokosi, kad save tobulintų; tai išmintis. Tik pastarieji abeji neišniekina mokslo, nes stengiasi pažinti, kad teisingai elgtųsi“[18].

Štai kodėl viduramžiais besimokantieji buvo laikomi tikėjimo liudytojais. O mokslą skleidžiantiems buvo žadamas didelis atlyginimas aname pasaulyje. Cesarijus iš Heisterbacho šiuo atžvilgiu pastebi, kad „tikrieji mokiniai, kurie skaisčiai gyvena ir džiaugsmingai mokosi, yra lygūs su tikėjimo liudytojais. Ir jeigu vėliau išmoktus dalykus jie skleis visuomenėje arba dar geriau panaudos Viešpaties tarnybai, jų dieviškasis atlyginimas bus didelis“[19]. *Amžinasis žmogaus likimas ir žmogaus santykiai su Dievu buvo pagrindinis nusistatymas, kuris vedė žmogų į ugdymo darbą ir jį šiame darbe palaikė.* Patristikos metu prasidėjęs pedagoginės meilės virtimas antgamtine pastoracine meile viduramžiais pražydo visu puikumu. Be abejo, naudos, pelno, garbės motyvai praktiškai iš gyvenimo nebuvo išbraukti. Bet jie darė įtakos slapta. Jiems nebuvo leidžiama iškilti krikščioniškosios sąmonės viešumon ir oficialiai daryti įtakos pedagoginiam darbui.

Ugdymo veikėjai

Teocentrizmas viduramžiais yra žymus ir *ugdymo veikėjų* atžvilgiu. Pirmieji ir svarbiausieji viduramžių ugdytojai buvo dvasininkai: *kunigai* arba *vienuoliai,* vadinasi, tie žmonės, kurie visu savo gyvenimu buvo teocentrininkai ir kuriems dieviškojo prado realizavimas reiškė pagrindinį jų gyvenimo uždavinį. Viduramžių ugdymas ir tuo pačiu Europos kultūra išėjo iš vienuolynų. Vienuolynai buvo didžiausi mokslo, meno, literatūros ir kultūros apskritai židiniai. Pirmutinis lavinimas, suteiktas barbarų tautoms, buvo vienuolių padaras. Vienuoliai perrašinėjo senovės autorių veikalus, ir šitas darbas buvo vienas iš svarbiausiųjų viduramžių vienuolynų užsiėmimų. Schnüreris ne be pagrindo sako, kad „uoliu darbu nurašinėjant knygas buvo padėtas tvirtas pagrindas dvasiniam Vakarų išsivystymui“[20]. Iš tikro, jeigu jau tuo metu turėta nemažų bibliotekų, kaip giriasi Clusos abato sūnėnas, jeigu turėta vadovėlių, gramatikų, poezi-

---

18 Cit. O. Willmann, Didaktik als Bildungslehre, 191—192 p.
19 Cit. O. Willmann, op. cit. 192 p.
20 Op. cit. II, 79 p.

jos kūrinių reikalingas egzempliorių skaičius, tai tik dėl vienuolių uolumo. Kultūrai yra svarbu ne tik veikalą parašyti, bet ir jį išplatinti. Nesant spaudos, perrašinėjimas buvo vienintelis kelias kultūrinėms gėrybėms išplisti platesniuose sluogsniuose. Vienuolynai šiuo atžvilgiu turi nepaprastų nuopelnų Europos kultūrai.

Ugdymo objektai

Teocentrinės viduramžiais buvo pažiūros ir į *lavinimo objektus,* kuriuos, kaip netrukus kalbėsime, sudarė dvi grupės: *trivium* ir *quadrivium.* Apie quadriviumo dalykus Hrabanas Mauras yra pasakęs, kad aukštesnieji menai: aritmetika, geometrija, muzika ir astronomija turi vesti į Dievą. Mokiniai iš jų turi patirti, kad Dievas visa yra išmintingai sukūręs pagal skaičių, matą ir svorį. Skaičiai trys, keturi, septyni esą šventi. Jie apsprendžią pasaulio buvimą. Muzika padedanti susidaryti harmoniją savame gyvenime. Hrabanas Mauras cituoja Pythagoro mintį, pasak kurios dangus ir žemė yra valdomi muzikos. Astronomijos pagrindinis uždavinys esąs išmokyti žmones nustatyti tikrą Velykų laiką[21]. Reikia pastebėti, kad Velykų švenčių nustatymas anais laikais buvo gana sunkus, ir retas dvasininkas mokėdavo jas iš anksto apskaičiuoti. Tuo būdu matome, kad visi quadrivium dalykai buvo suprantami, kaip savotiški keliai į Dievą ir dieviškuosius dalykus. Ugdymo objektai buvo surikiuoti aplinkui teocentrinę idėją, iš kurios jie sėmė savo prasmę ir savo pateisinimą.

Ugdymo priemonės

Mokslo priemonės viduramžiais taip pat buvo teocentrinės. Tai ypač matyti viduramžių pieštuose žemėlapiuose. Viduramžiai žemėlapius piešė pagal Šv. Raštą. Šiandien mūsų žemėlapių viršuje yra šiaurė. Viduriniais amžiais ten buvo Rytai su rojumi pryšakyje. Rojuje buvo patalpinama Adomas su Jieva, o apačioje eidavo visa žmonijos puolimo ir atpirkimo istorija. Azija užimdavo viršutinę dalį. Josios kairėje buvo Europa, dešinėje — Afrika. Šitoks žemėlapių gaminimas, kaip įrodinėja D. Frey[22], buvo daromas ne dėl to, kad viduramžiai nebūtų žinoję tikros

---

[21] Plg. G. Grupp, op. cit. II, 198—199 p.

[22] Plg. Gotik und Renaissance als Grundlagen der modernen Weltanschauung, 1928.

tuo metu žinomų kontinentų padėties, bet dėl to, kad ano meto žmogus pasaulį pergyveno simboliškai. Jo pasaulėvaizdis taip pat buvo teocentrinis. Todėl jis teocentriškai jį vaizdavo ir mokslo bei mokymo priemonėse. Žemė viduramžių žmogui buvo dieviškųjų dalykų išraiška. Tai buvo dieviškumo simbolis.

„Žemė, sako G. Gruppas, kaip vidurinis sodas, yra gerųjų ir piktųjų dvasių kovos arena, išganymo scena, kurion įsikiša pats Dievas. Visa kūrinija siekia išganymo ir Dievo: kiekvienas gyvulys, kiekvienas augmuo, kiekvienas akmuo atskleidžia slaptingus santykius su paslėpta pasaulio prasme, su Kristumi. Atskleisti šituos santykius ir kiekvieno žemės padaro prasmę kaip tik ir buvo dvasios ir fantazijos darbas. Tuo gamtos nagrinėjimas ir baigdavosi“[23].

Nenuostabu todėl, kad ir geografinėse mokslo ir mokymo priemonėse šitoks simbolinis teocentrinis charakteris aiškiai pasirodydavo. *Viduramžių žmogus labiau tikėjo savo idėjai, negu savo pojūčiams.* Akimis regima tikrovė jam buvo tiktai uždanga, po kuria vyko tikrasis gyvenimas. Todėl jis šį gyvenimą ir vaizdavo.

3. Viduramžių ugdymo žymės

Tobulumas, kaip ugdymo tikslas

Religinio elemento primatas visame gyvenime savotiškų žymių įspaudė ir visam viduramžių ugdymui. *Krikščioniškasis tobulumas čia buvo pirmaeilis gyvenimo ir tuo pačiu ugdymo tikslas.* Viduramžių ugdymas norėjo žmogų padaryti ne tiek stiprų ir gražų, ne tiek mokytą ir išsilavinusį, kiek dorą ir šventą. Šiuo atžvilgiu šis ugdymas buvo ne kas kita, kaip organiškas patristikos ugdymo tęsinys. Skirtumas gal buvo tik tas, kad viduramžiai savo pedagogines priemones jau geriau buvo pritaikę šiam tikslui. Tarp tikslo ir priemonių šiuo metu nebuvo tokios priešginybės, kaip patristikos laikais.

Hugo a St. Victore pastebi, kad „visos žmogiškosios pastangos ir visi veiksmai, kiek jie yra išminties vadovau-

---

[23] Op. cit. II, 199 p.

jami, turi savo tikslu atstatyti pirmykštį mūsų prigimties grynumą arba suminkštinti tąjį spaudimą ir trūkumus, kuriems yra palenktas laikinis mūsų gyvenimas"[24]. Ugdymas, kaip tik ir buvo laikomas tokiu veikimu, kuris pirmykščiam grynumui atstatyti turėjo ypatingos reikšmės. Todėl ir visa ugdymo sąranga viduramžiais buvo tokia, kad ji šį pagrindinį tikslą atitiktų ir pagrindinį uždavinį kuo geriausiai leistų realizuoti. Juo lengviau ir greičiau žmogus galėjo pasiekti tobulumo, tuo ir pedagoginis darbas buvo laikomas sėkmingesniu.

Auklėjimo pabrėžimas

Auklėjamasis momentas pedagoginiame darbe viduramžiais, kaip ir patristikos metu, buvo pastatytas pirmoje vietoje. Motyvai čia buvo tie patys, kaip ir Bažnyčios Tėvų pedagogikoje. Kadangi viduramžiai norėjo padaryti žmogų dorą, todėl jie savaime rinkosi auklėjamąją funkciją, nes auklėjimas giliausia prasme yra žmogaus dorinimas. Auklėjimas realizuoja žmogaus prigimtyje idealines normas. Tuo tarpu šitomis normomis viduramžiai ypatingai žavėjosi. Tiesa, ji neneigė auginimo ir lavinimo. Bet jie šitas funkcijas laikė tiktai antraeilėmis. Auginimas buvo smarkiai palenktas žmogaus dorinimui, o lavinimas taip pat buvo savotiškas žmogaus paruošimas etiniam gyvenimui. *Auklėjimas buvo pastatytas centrinėje vietoje,* o visa kita buvo rikiuojama pagal jo reikalavimus.

Asmeninės įtakos persvara

Viduramžiai tikėjo, kad ugdomoji įtaka žmogui ateina ne tiek iš objekto arba iš pedagoginės gėrybės, kiek iš ugdytojo asmens. Dėl to buvo reikalaujama griežtai laikytis ugdytojo autoriteto ir jo nurodymų bei jo praminto kelio. Vincentijus iš Beauvais sako, kad „mokinys turi tikėti savo mokytojui jo meno atžvilgiu; taip pat reikia laikytis išradėjo arba to, kuris mokslą yra nagrinėjęs su didžiausiu pažinimu ir iškalbingumu"[25]. Čia pat Vincentijus duoda konkrečių pavyzdžių, kokių autoritetų reikia laikytis: „Gramatikoje Prisciano, logikoje Aristotelio, medicinoje Hippokrato"[26]. Šitoks nusiteikimas ugdytojo atžvilgiu labai smar-

---

[24] Cit. op. O. Willmann, op. cit. 191 p.

[25] Cit. O. Willmann, op. cit. 192 p.

[26] Cit. O. Willmann, op. cit. 193 p.

kiai pakėlė viduramžiais ugdytojo autoritetą ir parengė dirvą atskiriems genijaliems pedagogams. Keliaujančiųjų mokinių būriai, apie kuriuos kalbėsime vėliau, traukė iš vietos į vietą, rinkdamiesi mokytojus, kuriais jie pasitikėjo ir kurie savo asmenybe sugebėjo jaunimą patraukti. Tokios garsiosios viduramžių mokyklos, kaip Fuldos ir St. Galleno vienuolynų, vėliau Paryžiaus universitetas patraukdavo mokinių iš labai tolimų šalių ne tiek savo sąranga, kiek savo vedėjų ir mokytojų asmenybėmis.

Šitoks ugdytojo asmenybės iškėlimas viduramžiais mums primena senąjį Indijos ugdymą Upanašidų laikais, apie kurį sakoma, kad „mokytojo asmenybė sudarė vienijantį bet kokio lavinimo pradą. Praktinis bendros tiesos pritaikymas buvo daromas per asmeninę interpretaciją, kuriai atstovavo mokytojas ar savo veiksmais ar savo nusistatymu, pasireiškiančiu per jo asmenį“[27].

Ugdytojo asmenybės pabrėžimas visai natūraliai kilo iš auklėjimo funkcijos pabrėžimo. Auklėjime visados yra daroma pedagoginės įtakos ne tuo, ką ugdytojas sako, bet tuo, kas jis yra. Tam tikras pasinėrimas ugdytojo asmenybėje auklėjimui yra būtinas. Todėl viduriniai amžiai, pabrėždami auklėjamąją funkciją, visai natūraliai pabrėžė ugdytojo asmenybę bei jo autoritetą.

Žodis, kaip ugdymo priemonė

Pagrindinė ugdymo priemonė viduramžiais buvo *pamokymas* arba *žodis*. „Mokymas, sako O. Willmannas, buvo valdomas autoritetingų raštų, o jo forma pirmoje eilėje buvo egzegezė“[28]. Šitie tekstai dažniausiai buvo religiniai. Bet šalia jų buvo ir didžiųjų mąstytojų veikalų, kaip Aristotelio, Boetijaus, Augustino. Vadovėlių vietoje viduramžiais daugiausiai buvo naudojamasi pačiais šaltiniais. Bet šių šaltinių supratimas, aiškinamas, nagrinėjimas vyko beveik be išimties žodžio pagalba. *Viduramžių mokykla buvo verbalinė mokykla.* Pamokymas persvėrė visas kitas priemones.

---

[27] N. Padmanabhan, Le facteur personnel dans le processus éducatif, 1937 m. Paris 1932.

[28] Op. cit. 193 p.

Reikia pastebėti, kad vaizdingumo reikalas pažinimui viduramžiams buvo žinomas. Jau nuo Aristotelio laikų buvo nuolatos kartojamas posakis, kad pojustinius dalykus žmonės pažįsta pirmiau. Todėl Aristotelis reikalavo ir mokymą pradėti nuo tų dalykų, kurie yra lengviausiai suprantami. Viduramžiais šita Aristotelio mintis buvo reiškiama posakiu, kad „nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu“. Todėl nors ligi tryliktojo šimtmečio vyravo platoniškoji gnoseologija, pasak kurios žmogaus pažinimas yra ne kas kita, kaip prisiminimas idėjų pasaulyje pažintų dalykų, vis dėlto vaizdingumo reikalas buvo jaučiamas. Toki viduramžių minties ir pedagogikos atstovai, kaip Hugo a St. Victore, Roger Bacon, vaizdingumo neniekino. Pranciškonų ir kartūzų mokyklose jis taip pat buvo žinomas.

Vaizdingumas viduramžiais buvo kitaip suprantamas, negu mūsų dienomis. Vaizdingais dalykais šiandien mes laikome tuos, kuriuos galime paregėti, palytėti. Tuo tarpu viduramžiai teisingai sprendė, kad vaizdingų priemonių gali būti kiekvienam pojūčiui, ne tik akiai ar rankai. Todėl jie stengėsi mokyti vaizdingai. Tiktai šitas vaizdingumas jų buvo taikomas *ausiai,* kaip girdėjimo organui. Vaizdingas žodis viduramžiais buvo pagrindinė ugdymo priemonė, nes ausis buvo pagrindinis anuo metu lavinimo organas.

Tiesa, dvyliktajame šimtmetyje mes randame vieną charakteringą bandymą atkreipti kiek daugiau dėmesio ir į vaizdingumą akiai. Alsasietė abatė *Herrada von Landsberg* išleido vad. *Hortus deliciarum,* savotišką mokslų enciklopediją su daugybe paveikslų, kurią galima laikyti viduramžių *Orbis pictus.* Bet tai buvo tik individualinis darbas, kuris platesnio susidomėjimo ir išvystymo nesulaukė. Dar turėjo praeiti ilgi amžiai, kol nuo ausies pedagogika nusigrįžo į akį. Tai įvyko tiktai baroko metu.

Prusinimas, kaip metodas

Ugdymo metode viduramžiais buvo kreipiama ypatingo dėmesio į proto *miklinimą* arba *prusinimą* (Schulung). Tai nėra tas pat, kas lavinimas. Lavinimas yra proto arba kurios kitos galios apsprendimas pastovia lytimi, kuri įgyjama iš pasisavinamos gėrybės. Tuo tarpu prusinimas yra pratinimas daugiau mechaniškai

veikti. Tai yra savotiška dresūra. Lavinimas, kiek jis liečia protą, yra valdomas tiesos. Proto prusinimas yra valdomas taisyklingumo. Lavinimo turinys prote pasilieka. Tuo tarpu prusinimo turinys tarnauja tiktai gryna priemone, kuri laikui einant iš žmogaus dvasios iškrinta, kaip nereikalingas dalykas. Viduramžiais šitoks prusinimas kaip tik daugumoje ir valdė ugdymo metodą. Ypač tai galima pastebėti proto lavinime, kur logiškas mąstymas, išreikštas silogistine forma, buvo labai vertinamas ir rūpestingai ugdomas. Šiam reikalui tarnavo vad. scholastinis metodas, kuris praktikoje reiškėsi silogistiniais klausimais ir atsakymais, disputais ir diskusijomis, priekaištais ir mikliais atsakinėjimais. Šitas scholastinis metodas dažnai ir dabar tebevartojamas tomistinės filosofijos bei teologijos kai kuriuose vadovėliuose.

II. Viduramžių ugdymo praktika

T u r i n y s: 1. Viduramžių ugdymo vaizdas. — 2. Viduramžių ugdymo sritys. — 3. Viduramžių ugdymo tipai.

L i t e r a t ū r a: 1. *H. Denifle,* Die Universitäten des Mittelalters bis 1400 I, Berlin 1885. — 2. *G. v. Detten,* Über die Dom-und Klosterschulen des Mittelalters, Paderborn 1893. — 3. *F. Falck,* Schule im Mittelalter, 1907. — 4. *M. Mačernis,* Vidurinių amžių ugdymas: Pedagoginis Metraštis, Klaipėda 1937. — 5. *M. Manitius,* Bildung, Wissenschaft, Literatur im Abendlande von 800 bis 1100, 1925. — 6. *J. May,* Die heilige Hildegard von Bingen, Kempten 1911. — 7. *F. X. Thalhofer,* Unterricht und Bildung im Mittelalter, München 1928. — 8. *P. Hemmerle,* Das Kind im Mittelalter, Breslau 1915.

1. Viduramžių ugdymo vaizdas

a. Auklėjimas šeimoje

Pedagoginis darbas, viduramžiais, kaip ir visuomet, prasidėjo šeimoje. Viduramžių šeima būdavo sudaroma gana anksti. Gaivalingas ano meto žmonių palinkimas į kūniškumą neleido meilės per daug idealizuoti. Tik riterių gyvenime meilė buvo suprantama kiek kilniau, nors praktikoje ir čia, ypač riterių gyvenimo pradžioje, būta nemažų iškrypimų. Tuo tarpu plačiose masėse meilė buvo lygi seksualinės aistros patenkinimui[1]. Todėl vedybos buvo daromos anksti, nes ilgesnis gyvenimas nevedus buvo gana pavojingas jaunimo dorai.

Reikia pastebėti, kad krikščionys moralistai niekados, nei viduramžiais nei dabar, nebuvo tinkamai atkreipę dėmesio į meilės momentą moterystėje. Plačioms masėms

[1] Plg. Grupp, op. cit. II, 344 p.

daug būdavo aiškinama apie seksualines vedusiųjų pareigas, bet labai maža apie meilę, kuri vis dėlto sudaro psichologinį moterystės sugyvenimo pagrindą. Todėl suprantama, kad patarimas vestis jauniems viduramžiais Bažnyčios nebuvo peikiamas, nes tai buvo gera priemonė išvengti įvairių pavojų, nors iš kitos pusės tai sudarydavo labai daug sunkybių moterystės gyvenime.

Šeimų gausingumas

Gimdymas buvo laikomas pagrindine ir esmine šeimos funkcija, ne tik gamtiniu, bet ir religiniu atžvilgiu. „Vaikai ir prigimtas vaisingumas, pastebi Gruppas, buvo laikoma ne tik prigimtu dalyku, bet kaž kuo šventu, į ką buvo žiūrima su religine baime“[2]. Moterystės nevaisingumas buvo laikomas didele nelaime ir net Dievo bausme. „Moteris, sako Gruppas, kuri neturėjo vaikų, giliai liaudyje įsišaknijusių pažiūrų buvo laikoma nepilnai atlikusia savo paskyrimą (346 p.)... Neturintieji vaikų intensyviai melsdavo Dievą, keliaudavo prie šventųjų, prie moterystės globėjų, kaip Mykolas, Nonus, Verena arba Gertrūda, vėliau šv. Ona ir Simeonas, aukojo vaško, sidabro ir aukso vaikų figūrėles“[3].

Visa tai padarė, kad viduramžių šeimos buvo labai gausios. Tiesa, antikoncepcinės priemonės ir abortai buvo žinomi jau ir tuo metu. Bet bausmės už abortus buvo labai didelės.

Dr. St. Gruodis cituoja to meto įstatymą, kuris taip sako: „Jei kas nėščiai moteriai duotų gėrimo abortui arba kūdikiui nužudyti, tebūna užmuštas“[4]. Taip pat būdavo mirtimi baudžiami, kaip toliau patiriame iš to paties įstatymo, ne tik motina, bet ir visi prie šio nusikaltimo prisidėjusieji. Karoliaus Didžiojo laikais būdavo daromas skirtumas tarp įsielinto vaisiaus (foetus animatus) ir neįsielinto (foetus inanimatus). Už įsielinto vaisiaus nužudymą būdavo baudžiama mirtimi (poena gladii), už neįsielinto vaisiaus panaikinimą būdavo skiriama tiktai piniginė bausmė, nes toks darbas nebuvo laikomas žmogžudyste[5].

---

2 Op. cit. 347 p.
3 Op. cit. ibd.
4 Negimusios gyvybės panaikinimas, 2 p. Kaunas 1935.
5 Ibd.

Dėl to abortų skaičius nebuvo didelis, ir prigimčiai nedažnai būdavo sukliudoma atlikti savo darbą. Gimimų todėl buvo gana daug. K. Bühleris liudija, kad „dvidešimt ir daugiau vaikų šeimoje nebuvo retenybė“[6]. Užtat ir mirtingumas buvo nepaprastas. Tas pats Bühleris pastebi, kad „apskaičiuojama, jog viduramžių miestuose šeimai tekdavę tik vienas ar du gyvi kūdikiai“[7]. Kaimuose buvę kiek geriau, nors ir čia mirtingumo procentas buvęs labai didelis. Higienos papročių stoka, fizinio gyvenimo sąlygų sunkumas, nuolatos siaučiančios epidemijos, medicinos neišsivystymas neleido daugumai kūdikių pasiekti bent kiek atsparesnio amžiaus. Todėl nepaisant didelio gimimų skaičiaus, viduramžių prieauglis buvo gana menkas. Kai kuriose šalyse tiesiog stigdavo žmonių. Gotai, pavyzdžiui, Ispanijoje net savotiškomis priemonėmis skatino prieauglį, neleisdami nevedusiems būti liudytojais teismuose arba ką nors traukti teisman, atleisdami vedusius vienerius metus nuo pareigos traukti į karą, favorizuodami konkubinatą ir mirtimi bausdami žindyves, jeigu jos duodavo blogą pieną[8].

Vaikų santykiai su tėvais

Šeimos auklėjimas viduramžiais buvo gana aštrus. Tėvų teisės vaikų atžvilgiu buvo plačios ir neliečiamos. Šiaurės tautose ilgus amžius buvo paprotys vaikus pardavinėti, neklusnius išvyti iš namų ir net prakeikti; iš kitos pusės, vaikai taip pat dažnai elgdavosi netikusiai ir, lyg atsilygindami už tėvų žiaurumą, palikdavo juos skurde, kai pasendavo ir nebegalėdavo dirbti[9]. Viduramžių teologams nuolatos reikėjo priminti tėvų ir vaikų pareigas ir stropiai žiūrėti, kad šios pareigos būtų vykdomos. Vis dėlto, kaip pastebi Gruppas, „iš to negalima daryti išvados, kad ano meto žmonės būtų bejausmiai ir nebūtų turėję šeiminės nuojautos. Priešingai, daugybė tėvų ir vaikų meilės pavyzdžių rodo, kad kaip tik būta atvirkščiai“[10]. Šioje srityje, kaip ir visur kitur, pasirodė priešginiškas viduramžių žmogaus charakteris. Šalia šeiminių santykių švelnumo, šalia tėvų ir vaikų abipusės meilės buvo nemaža grubumo ir žiaurumo.

---

6 Die Kultur des Mittelalters, 294 p. Leipzig Kroner.

7 Ibd.

8 Plg. Grupp, op. cit. II, 347 p.

9 Plg. Grupp, op. cit. II, ibd.

10 Op. cit. II, 345 p.

Auklėjimo griežtumas

Bet net ir gero nusiteikimo šeimose vaikų gyvenimas nebuvo labai malonus jau tik dėl sunkių ano meto fizinių sąlygų. Gyvenamieji namai buvo daugiausiai mediniai, pastatyti nesandariai, todėl nepatogūs ir nesveiki. „Drėgmė, sako Gruppas, dūmai, skersvėjis ir nešvara padarė buvimą nemalonų"[11]. Todėl ir vaikų auklėjimas tokiose sąlygose buvo nepaprastai sunkus ne tik fiziniu, bet ir doriniu atžvilgiu. Apie bet kokius platesnius pedagoginius užsimojimus čia negali būti nė kalbos. Viduramžių šeimos auklėjimas iš vienos pusės buvo skurdus, iš kitos tradicinis. Vaikai menkai ką gaudavo iš tėvų. Jeigu jie kiek prasilavindavo, tai tik mokyklose. Šeimoje būdavo įgyjamas tiktai profesinis išsilavinimas tuo būdu, kad sūnus padėdavo tėvui dirbti jo darbą ir pats šio darbo išmokdavo[12]. Tuo tarpu bendrojo lavinimo dalykai, kaip skaitymas, rašymas, elementarinis skaičiavimas, pradinės religinės tiesos buvo rezervuoti mokyklai ne todėl, kad šeima nebūtų turėjusi laiko vaikus mokyti, bet todėl, kad šeimos vyresnieji patys šių dalykų nemokėjo. Todėl tie, kurių auklėjimas likdavo tik šeimoje, bendrojo išsilavinimo beveik visiškai neturėjo. Viduramžiais nekartą būdavo skundžiamasi, kad žmonės nemoka nei skaityti, nei rašyti, nei *Tėve mūsų* ar *Tikiu*.

Neteisėti kūdikiai

Neteisėtų kūdikių pasitaikydavo gana nemaža. Žinant viduramžių žmogaus palinkimą į kūniškumą, kuris gaivalingai reikšdavosi ne tik vyruose, bet ir moteryse, neteisėti gimimai negali mūsų stebinti. Todėl pamestinukai visais viduramžiais buvo žinomi. Jų globa ypatingai rūpinosi Bažnyčia. „Juos padėdavo, rašo Schnüreris, paprastai prie bažnyčios durų, nes žinojo, kad jais kokiu nors būdu bus pasirūpinta. Imperatoriai Honorijus ir Theodosijus II buvo nustatę, kad jei kas kūdikį rado ir jį pasiėmė, gali pasilaikyti. Bet Bažnyčia turėjo visa tai kontroliuoti. Radęs pamestą kūdikį, kiekvienas turėdavo jį parodyti Bažnyčios atstovams. Dvasininkai net viešai bažnyčiose reikalaudavo, kad tėvai atsilieptų. Jei per dešimtį dienų niekas neprisipažindavo, tuomet vaiką atiduodavo radėjui. Bet liudytojai turėdavo pa-

---

11 Op. cit. II, 292 p.

12 J. Bühler, Die Kultur des Mittelalters I, 201 p.

liudyti, kad niekas neatsiliepė, ir vyskupas turėdavo patvirtinti raštą. Jei niekas neatsirasdavo, kas rūpintųsi kūdikiu, tokį paimdavo pati Bažnyčia"[13].

b. Lavinimas mokykloje

Nenoras mokytis

Reikia pastebėti, kad viduramžių jaunimas nelabai mielai sėsdavo į mokyklos suolą. Tautos, išėjusios iš miškų ir įpratusios gyventi laisvą gyvenimą, nelengvai pasiduodavo išviršinei ir išvidinei disciplinai, kurios reikalavo mokymosi darbas. Todėl Gruppas teisingai pastebi, kad „ano meto kelionėse noras lavintis turėjo tik menkos reikšmės. Žymiai didesnės turėjo biznis, religija, nuotykių pamėgimas... Aukštesniųjų sluogsnių jaunuomenės dauguma su panieka žiūrėjo į mokyklos suolą"[14]. Dėl to viduramžių vadinamieji keliaujantieji mokiniai labai dažnai keliaudavo ne mokymosi noro vedami. Tiesa, garsios ano meto mokyklos, kaip Fuldos, St. Galleno, Paryžiaus, Bolonijos, Kölno, patraukdavo į save tolimų kraštų jaunimo, kuris keliaudavo tikrai ieškodamas mokslo. Bet prie jo prisijungdavo daugybė nuotykių mėgėjų, tokiu būdu susidarydavo vad. vagantų* grupės, kurios traukdavo per kaimus ir miestus, dainuodamos ir šposus krėsdamos. Noras keliauti viduramžiais buvo visuotinis. Jis vedė tautas didžiojo kilnojimosi metu, jis vedė riterius į kryžiaus žygius, jis vedė galop jaunuomenę iš mokyklos į mokyklą.

Darbo lengvumas

Pats *darbas* viduramžių mokyklose buvo nelabai sunkus. Schnüreris sako, kad „klasėje paprastai nebūdavo daugiau, kaip dešimtis"[15]. Kaip liudija išlikusieji paveikslai, mokiniai buvo skirstomi pagal amžių ir būreliais susodinami skyrium vieni nuo kitų. Suolai buvo be atramų. Mokytojui sėdėti buvo skiriama aukštesnė vieta labai panaši į mūsų laikų mokyklose vartojamą katedrą. Iš kitos pusės, mokiniams nusiteikti idealiai mokslo ir mokymosi atžvilgiu nebuvo sunku, nes mokytojas buvo vedamas labai aukštų, tiesiog transcendentinių motyvų. Todėl jis ir mo-

---

[13] Kirche und Kultur im Mittelalter I, 201 p.
[14] Op. cit. II, 331
[15] Op. cit. II, 155 p.

kiniams įkvėpdavo mokslo meilę. Taip pat, kaip liudija Schnüreris, „dažniausiai mokytojai nereikalaudavo jokio atlyginimo arba priimdavo dovanas tik iš turtingųjų“[16]. Mokymas buvo nemokamas.

Darbo laikas

Darbo *laikas* viduramžių mokyklose buvo suskirstytas labai savotiškai. Teocentrinis ugdymo pobūdis net šioje vietoje aiškiai pasirodė. Visų pirma, kaip sako Gruppas, „kadangi pats mokymas sudarė religijos dalį, todėl mokslas nevisai būdavo pertraukiamas sekmadieniais ir šventadieniais“[17]. Mokiniai lankydavo mokyklą ištisas septynias dienas. Tiktai iškilmingos bažnytinės šventės mokymą pertraukdavo. Šių švenčių metu mokiniai gaudavo pasilsėti, nes kitokių atostogų nė nebuvo[18]. Be to, kadangi švenčių viduramžiais būta žymiai daugiau, negu dabar, todėl net ir tokios paskirstytos atostogos susidarydavo nemažos. Viduramžiais iš 366 metuose esančių dienų 103 dienos buvo švenčiamos.

Pati darbo diena buvo palenkta bažnytiniam laiko skaičiavimui. Gruppas pastebi, kad „pamokos traukdavosi nuo primos ligi tercijos ir nuo nuo nonos ligi mišparų“[19]. Kadangi bažnytinis laiko skaičiavimas priklauso nuo saulės, todėl žiemą pamokų metas būdavo kitoks, negu vasarą.

Lotynų kalba

Lavinimo pagrindas ir todėl pats pirmutinis dėstomasis mokykloje objektas buvo *lotynų kalba*. Bažnyčia, savo žinioje ir priežiūroje turėdama visą lavinimą, visiems skiepijo lotynų kalbą, nes tai buvo josios oficiali kalba. Tautinės kalbos ano meto bažnytiniams sluogsniams nedaug terūpėjo. Pasauliniai valdovai, kaip Karolius Didysis, daugiau jomis rūpinosi, negu dvasininkai. „Bažnyčia, sako Gruppas, žiūrėjo į liaudies kalbą su tam tikru nepasitikėjimu ne tik dėl josios neapdailinto, negriežto pobūdžio, bet ir dėl to, kad ji atrodė per daug suaugusi su stabmeldybe“[20]. Net ir pats Karolius Didysis reikalavo, kad žmonės su

---

16 Op. cit. II, ibd.

17 Op. cit. IV, 424 p.

18 Plg. Grupp, op. cit. IV, 424 p.

19 Ibd.

20 Op. cit. II, 82 p.

kunigu giedotų Mišių metu *Gloria* ir *Sanctus*. Jam pritariant, sinodas 813 m. išleido įsakymą, kad tikintieji *Credo* ir *Pater noster* mokėtų lotyniškai[21]. Lotynų kalba viduramžiais buvo mokslo ir mokymo kalba.

Skaitymas ir rašymas

Antras dalykas, kurio mokyklos pirmoje eilėje stengdavosi išmokyti, buvo *skaitymas* ir *rašymas*. Skaityti mokėsi daugelis, rašyti mažuma, nes menas rašyti anų laikų žmogui buvo žymiai sunkesnis, negu dabar. Gruppas pastebi, kad „reikėjo daug vargo, kol barbarų vaikai būdavo įpratinami prie grifelio arba prie plunksnos"[22]. Iš kitos pusės, didikai niekindavo rašymą. „Didikai, pastebi Gruppas, palikdavo rašymą klerikams ir kunigams"[23]. Klerikas viduramžiais reiškė raštininką ir notarą. Todėl toki ano meto poetai, kaip Wolframas von Eschenbachas, Walteris von der Vogelweidė, Ulrichas von Lichtensteinas, mokėjo skaityti, bet nemokėjo rašyti. Kai kurie, kaip karalius Alfredas, griebdavosi net juodosios magijos, kad tik greičiau šio meno išmoktų[24]. Karolius Didysis, kaip jau buvo sakyta, jo neįveikė visą gyvenimą.

Skaitymų knygomis buvo *psalmynas,* kurio didelę dalį vaikai ateidami mokyklon jau mokėjo iš galvos. Schnüreris pastebi, kad „dar prieš mokyklą tėvai pasirūpindavo psalmių pamokomis, kurias paprastai vesdavo vienuolės"[25]. Šias iš galvos mokamas psalmes mokiniai pradėdavo mokyklose skaityti. Nenuostabu todėl, kad viduramžiais būta nemaža žmonių, kurie iš galvos mokėjo visą psalmyną, vadinasi, visas 150 psalmių.

Šventasis Raštas

Išmokus skaityti, būdavo pereinama prie formalaus *Šv. Rašto* mokymosi. Biblijinės pamokos, kaip sako Schnüreris, prasidėdavo pačiuose žemiausiuose lavinimo laipsniuose[26]. Senojo ir Naujojo Įstatymo istorija sudarė labai svarbų mokyklų dėstomąjį objektą. Net ir aukštesniuose lavinimo laipsniuose dėstomieji objektai

---

21 Grupp, ibd.
22 Op. cit. II, 196 p.
23 Op. cit. IV, 2 p.
24 Plg. Grupp, op. cit. II, 196 p.
25 Op. cit. II, 97 p.
26 Op. cit. II, 96 p.

buvo ankštai siejami su Šv. Raštu. Šv. Raštas buvo laikomas norma ne tik religinėms tiesoms, bet ir filosofijai, ir istorijai, ir net gamtos mokslams. Galima net būtų teigti, kad Šv. Raštas buvo mokymo centras, aplinkui kurį telkėsi visi kiti dėstomieji dalykai.

Antikinės kultūros autoriai nebuvo mėgiami. Tas pats nepasitikėjimas, kuris buvo gimęs patristikos metu, iš naujo reiškėsi viduramžiais. „Klasikiniais rašytojais, sako Gruppas, daugelis maldingų vyrų nepasitikėjo. Jie esą naudingi, mano vienas iš jų, kuris dar ramiai galvojo, bet tik kaip mėšlas ant dirvos. Prieš vartojant juos reikią nuplauti, kaip izraelitai nuplaudavo svetimšales moteris prieš vedybas“[27].

Objektų padalinimas

Lotynų kalba ir Šv. Raštas buvo ne tiek dėstomieji objektai, kiek dėstomieji principai, pagal kuriuos vyko visas pedagoginis mokyklos darbas. Patys dėstomieji objektai buvo paveldėti iš senovės, tik viduramžiais sugrupuoti ir religiškai įprasminti. Viduramžiai senovės objektus padalino į dvi grupes: *trivium,* kurį sudarė *gramatika, retorika ir dialektika; quadrivium,* kurį sudarė *aritmetika, geometrija, astronomija ir muzika.* Visi šitie objektai, kaip ir senovėje, vadinosi *artes liberales* arba kartais ir *disciplinae liberales.*

Vis dėlto šio pavadinimo prasmė viduramžiais jau buvo kitokia. Senovėje ars liberalis reiškė tokį mokslą arba meną, kuris buvo prieinamas tiktai laisviesiems ir kurio vergai mokytis negalėjo. Vadinasi, žodis *liberalis* buvo kildinamas iš *liber — laisvas.* Tuo tarpu viduramžiais žodis *liberalis,* pasak Cassiodoro, kyląs iš žodžio *liber — knyga.* Todėl viduramžiais septem artes liberales reiškė *septyni knyginiai menai,* mes pasakytume, septyni teoriniai mokslai[28].

Šitie septyni menai arba mokslai buvo laikomi pagrindiniais objektais išsilavinimui įgyti. Viduramžiai jiems teikė dvasinės - mistinės prasmės ir dėl to juos ypatingai vertino. Septyni menai buvo statoma greta septynių sakramentų, septynių dorybių, septynių Šv. Dvasios dovanų. Skaičius septyni

---

27 Op. cit. II, 197 p.

28 Plg. O. Willmann, op. cit. 174—175 p.

buvo sakralinis ir savo pobūdžiu pašventė ir mokyklinius objektus. Septyni menai turėjo kanoniškos, vadinasi, nekintamos, reikšmės.

Trivium

Gramatika buvo pats tolimesnių studijų pagrindas. Ji buvo laikoma, kaip liudija O. Willmanas, „visų menų motina, nes mokė teisingai rašyti, skaityti ir tekstus nagrinėti; ji taip pat buvo teologijos instrumentas (Organon), nes ano meto teologija dar nebuvo sudariusi sistemos, bet tenkinosi Šv. Rašto ir Bažnyčios Tėvų aiškinimais"[29]. Vadovėliais gramatikai buvo vartojami senųjų gramatikų veikalai: *Donato, Prisciano, Martiano* ir *Eutychijaus*.

Retorika nagrinėjo poetines priemones ir buvo tropų bei figūrų mokslas. Medžiagos ji daugiausiai sėmėsi iš Šv. Rašto, ypač iš psalmių. O. Willmannas pastebi, kad „palyginus su senove, josios reikšmė buvo menka. Viduramžiai palaikė šios disciplinos aparatą, bet neteko intereso kalbos menui"[30]. Todėl mokyklų taisyklėse būdavo paprastai nurodoma ilgai negaišti prie retorikos. Retorikos vadovėliu buvo vartojama Cicerono veikalas *De inventione* ir jo kalbos, kaip pavyzdžiai.

Dialektika, kuri buvo ne kas kita, kaip logika, tarnavo iš vienos pusės formaliam proto prusinimui, iš kitos į ją žiūrėta, kaip į priemonę kovai su klaidingomis teorijomis. Dialektika buvo ypatingai išvystyta tada, kai buvo susipažinta su visa Aristotelio logika. Ypač dialektika klestėjo universitetų metu. Dialektikos vadovėliais buvo vartojama Boetijaus veikalai ir Aristotelio *Organon* vertimas.

Quadrivium

Quadrivium dalykai viduramžiais buvo pergyvenami, kaip žymiai sunkesni. Trivium dar priklausė daugiau prie bendrojo lavinimo. Tuo tarpu quadrivium jau buvo laikomas aukštesniu savotiškos specialybės skyriumi, kurio studijos jau buvo žymiai painesnės. „Aukštesniųjų dalykų atžvilgiu, sako Gruppas, žemesnysis mokymas atrodęs tik kaip vaikų žaidimas"[31]. Vis dėlto net ir šie anuo metu sunkūs dalykai tikrumoje buvo labai elementarūs.

---

29 Op. cit. 177 p.

30 Op. cit. ibd.

31 Op. cit. II, 198 p.

Aritmetika neišeidavo iš paprasčiausių skaičiavimų jau tik dėl to, kad nežinojimas ir nevartojimas vad. arabiškų skaitmenų neleido aritmetikai išsivystyti. Arabiški, tikriau indiški, ženklai prigijo tiktai viduramžių pabaigoje.

Geometrija buvo kiek labiau pažengusi. Viduramžiai tęsė toliau pradėtus antikinėje senovėje erdvės tyrinėjimus ir nevieną erdvės problemą jie gerai išsprendė.

Astronomija, kaip jau anksčiau buvo sakyta, buvo daugiau praktinio pobūdžio. Josios uždavinys buvo apskaičiuoti Velykų laiką, nuo kurio priklausė visa bažnytinių metų sąranga.

Muzika taip pat buvo praktinė. Jaunimą reikėjo išmokyti liturginių giesmių. Vienuolynų mokiniai turėjo dalyvauti liturginių horų arba valandų kalbėjime ir giedojime. Todėl viduramžiais muzika ankštai buvo susieta su liturgija, kaip šiosios dalis. Muzikos teorijoje viduramžiai buvo gana šykštūs. Teoriniam muzikos paaiškinimui buvo naudojamasi Boetijaus ir Martiano pastabomis.

Drausmė

Drausmė viduramžių mokyklose buvo gana griežta. „Griežta drausmė buvo ugdymo siela, sako Gruppas, o jos simbolis buvo rykštė, kurios mokytojas neišleisdavo iš rankų nuo ryto ligi vakaro. Kai tik mokiniai rytą keldavosi iš lovos, rykštė jau buvo viršum jų; ji grąsė jiems einant gulti, o kartais prižiūrėtojas net naktį dar sykį visus apeidavo“[32]. Sunkesnieji nusikaltimai būdavo baudžiami plakant viešai, susirinkus mokiniams ir mokytojams. Gruppas pastebi, kad „joks mokinys, net geras ir kilnus, smūgių neišvengdavo“[33]. Drausmės ir bausmės visuotinumui pagrįsti būdavo pasakojama, kad net Viešpats Jėzus gavęs lupti, kam nepaklaustas pradėjęs aiškinti pirmosios hebrajiško raidyno raidės *alef* prasmę.

Vis dėlto ir viduramžiais buvo patirta, kad per didelis griežtumas daugiau kenkia, negu padeda. Todėl jau ir anuo metu pradėta kelti balsas prieš per dažną rykštės vartojimą. Egbertas Lütticho koleginės mokyklos mokitojas savo veikale *Fecunda ratis* rašė, kad „kvaili yra mo-

---

32 Op. cit. IV, 424 p.

33 Op. cit. ibd.

kytojai, kurie reikalauja, kad mokinys žinotų tai, ko nesimokė. Ne lazdos smūgiai gimdo mokslą, bet išvidinis dvasios darbas. Tu gali į nelaimingą mokinį suskaldyti ištisą mišką, bet be išvidinio jo bendradarbiavimo nieko nepasieksi"[34]. Taip pat Anselmas Canterburietis vienam abatui pastebėjo: „Jūs suvarote vaikus draugėn amžina baime, grasinimais ir smūgiais taip, kad juose yra užgniaužiamas bet koks noras laisvai veikti. Todėl jie auga pilni neapykantos ir pasipiktinimo. Kadangi jiems niekados neparodoma tikros meilės, jie pasidaro paniurę"[35]. Šitie posakiai rodo, kad mokinio savarankiškumas viduramžiais buvo žinomas. Tik nelemtos tradicijos neleido šiam teoriniam principui virsti kūnu.

Be abejo, nevisi mokytojai ir nevisos mokyklos buvo toki griežti. Daugybė pavyzdžių rodo, kad tarp mokytojų ir mokinių būta gilios meilės ir švelnių ryšių. Bet, iš kitos pusės, būdavo ir kerštų už per žiaurų elgesį. Kartais net ištisi vienuolynai pabėgusiųjų mokinių būdavo sudeginami[36].

Pramogos

Šalia griežtos drausmės viduramžių mokyklų mokiniai turėjo ir pramogų. Dalyvavimas bažnytinėse šventėse ir apeigose, procesijose, įvairios iškilmės neapsieidavo be mokinių ir tuo būdu duodavo jiems progos turėti nevieną pramogą. Bet didžiausios ano meto mokinių pramogos buvo specialios mokinių šventės pilnos puošnumo, žaismo ir šposų. Pagrindinė ir didžiausia mokinių šventė buvo Nekaltų Bernelių diena gruodžio 28 dieną.

Šventė prasidėdavo jau iš vakaro mišparų metu. Kai choras užgiedodavo iš *Magnificat* „deposuit potentes de sede et exaltavit humiles", choro dirigentas lazdelę perduodavo vienam iš mokinių, kuris chorą vesdavo tą dieną ir rytą, išskyrus Mišias. Tai buvo „nužemintųjų" išaukštinimo pradžia. Tuojau mokiniai užimdavo vienuolių vietas, kalbėdavo kanoniškas horas; jų išrinktas abatas intonuodavo invitatorium* ir darydavo viską, kas abatui priklauso. Iškilmingos procesijos metu jis laimindavo visus

---

34 Cit. G. Schnürer, Op. cit. II, 154—155 p.

35 Cit. G. Grupp, op. cit. IV, 425 p.

36 Plg. J. Bühler, Die Kultur des Mittelalters, 296 p.

kairėn ir dešinėn[37]. Šitose procesijose dalyvaudavo ne tik mokiniai, bet diakonai, kunigai ir vienuoliai. Jie pasidėdavo savo sutanas, apsivilkdavo pasauliškais drabužiais, užsidėdavo kaukes, pasipuošdavo gėlėmis ir vainikais, linksmindavosi ir šokdavo[38]. Vėliau šios šventės pradėjo išsigimti į tikras orgijas ir todėl jau buvo imamos drausti. Tryliktajame šimtmetyje popiežiai dažnai nusiskundžia, kad tokių procesijų - karnavalų metu mokiniai ir su jais einą persirengę dvasininkai pridirbą nedorų dalykų. Ypač netikusios šios šventės pasidarė katedrinėse ir kolegìnėse mokyklose. Vienuolynų mokyklose jos ilgiau išsilaikė padorumo ribose.

2. Viduramžių ugdymo sritys

a. Mergaičių lavinimas

Teocentrinis ugdymo bruožas yra žymus visame pedagoginiame viduramžių darbe. Jis yra žymus ir mergaičių lavinime, nors šis lavinimas gal ir buvo kiek praktiškesnis, vadinasi, labiau susijęs su tikrove, negu berniukų lavinimas.

Moterų vienuolynai

Kaip berniukų lavinimas buvo telkiamas vyrų vienuolynuose, aplinkui katedras ir kapitulas, taip *mergaičių lavinimo vietos analogiškai pasidarė moterų vienuolynai.* Moterų vienuolynų reikšmė kultūrai yra nė kiek nemažesnė, kaip vyrų vienuolynų. Jos taip pat perrašinėjo senovės rankraščius, jos taip pat dirbo pedagoginį darbą, ugdė religiją ir darė įtakos religinei bei kultūrinei bendruomenei formuotis. Liaudies lavinimo atžvilgiu moterų vienuolynai turėjo net didesnės reikšmės, negu vyrų. M. Schmitz pastebi, kad „vyrų vienuolynai savo mokymu toli gražu nebuvo tiek įsibrovę į pasaulininkų gyvenimą, kaip moterų vienuolynai“[39]. Mokslo troškimas mergaitėse anuo metu buvo gyvesnis, negu vyruose. Jau buvo minėta, kad aukštesniųjų sluogsnių vyrai mokslą niekino. Moterų tarpe tokio niekinimo nebuvo.

---

[37] Plg. G. Schnürer, op. cit. II, 146—147 p.

[38] Plg. G. Grupp, op. cit. IV, 342——343 p.

[39] Lexikon der Pädagogik III, 545 p. v. Rolloff.

Moteriškasis jaunimas nežiūrėjo su panieka į mokyklos suolą. Priešingai, „kai kurios didikų dukterys, sako Gruppas, nenorėjo net palikti lavinimo vietų, nors pradžioje jos ten nebuvo maniusios užtrukti ilgesnį laiką“[40]. Dėl to mergaičių išsilavinimas nekartą buvo net didesnis, negu vyrų. Tai ypač reikia pasakyti, apie didikų moteris, kurios savo mokslu vyrus žymiai pralenkdavo. Tas pat tinka ir vienuolėms, apie kurias Schnüreris sako, kad „aukšto rango vienuolės saksų moterų vienuolynuose pralenkdavo ano meto pasaulininkus vyrus, kurie dažniausiai nemokėjo nei skaityti nei rašyti“[41].

Vienuolynų mokyklos

Šitie nuopelnai mergaičių lavinimo srityje kaip tik ir tenka viduramžių moterų vienuolynų *mokykloms*. Šios mokyklos, kaip ir berniukų, pirmoje eilėje buvo skiriamos toms mergaitėms, kurios buvo kandidatės į vienuoles. Vad. pueri oblati buvo tiek moteriškosios, tiek vyriškosios lyties. Berniukai būdavo atiduodami vyrų vienuolynams, o mergaitės moterų. Šitoms tad puellae oblatae tik ir buvo pradžioje įsteigtos moterų vienuolynų mokyklos. Bet netrukus į šias mokyklas pradėta priiminėti ir tokios mergaitės, kurios nebuvo skiriamos vienuolynui ir kurios po kiek laiko grįždavo atgal į pasaulį. Tai buvo beveik be išimties didikų dukterys. Kur tokių mergaičių pasitaikydavo daugiau, ten jos būdavo atskiriamos nuo vienuolių kandidačių ir joms būdavo steigiama atskira mokykla, to paties vienuolyno vadovaujama ir prižiūrima, vadinama schola exterior, skirtinga nuo schola interior. Be abejo, kandidatės į vienuolyną būdavo geriau išlavinamos jau tik dėl to, kad jos ilgiau mokykloje pasilikdavo, nes didikų dukterys dažnai negalėdavo, kaip reikia, programos išeiti. Savo tėvų jos dažnai būdavo pasiimamos atgal į namus, nesuspėjusios mokslo baigti.

Dėstomieji objektai

Dėstomieji mergaičių mokyklose *objektai* buvo beveik tie pats, kaip ir visur kitur. Čia buvo mokoma skaityti iš psalmyno, kuris moterų buvo ypatingai mėgiamas. Čia buvo išeinama biblijinė istorija ir skaitomas Šv. Raštas. Aacheno sinodas 817 m. uždraudė mergaičių mokyklose skaityti Giesmių Giesmę. Trivium dalykai

---

[40] Op. cit. II, 192 p.
[41] Op. cit. II, 144 p.

sudarė bendrojo lavinimo programą. Bet net ir quadrivium rado kelią į mergaičių mokyklas. Lotynų kalba, kaip ir visur, sudarė lavinimo pagrindą. Daugelis moterų vienuolių lotynų kalbą gerai mokėjo, galėdamos skaityti net klasikų veikalus[42]. Šalia dvasinių dalykų mergaičių mokyklose būdavo skaitoma ir pasaulinių, kaip riterių romanai ir pasaulinės dainos. Gruppas pastebi, kad „kai prie moteriškų darbų vienos giedodavo psalmes, kitos dainuodavo meilės daineles"[43]. Taip pat mergaičių lavinime nemaža dėmesio būdavo kreipiama į praktinius dalykus. Mergaitės būdavo mokomos verpti, austi, siūti, siuvinėti auksu, sidabru ir šilkais. Daugelis bažnyčių gaudavo iš mergaičių mokyklų labai brangių rankų darbų.

Didikų dukterys dažnai būdavo mokomos ir privačiai namų mokytojų. Šitokia praktika įsigalėjo riterių laikais, kada moterys didikės turėdavo savus raštininkus-klerikus, kurie joms vesdavo korespondenciją. Privatinis mokymas nebuvo toks turiningas, kaip mokyklose.

Mokyklos ir mokytojos

Garsiausios vienuolinės mergaičių mokyklos viduramžiais buvo Gandersheime, Rupertsberge prie Bingeno ir Odilienberge Alzase.

Gandersheimo mokykloje dirbo *Hroswitha* (mirė 1002 m.). Pedagoginių raštų tikra prasme ji nepaliko. Ji buvo pedagogė praktikė ir poetė. Savo poezijoje, parašytoje lotyniškai, ji vaizdavo Dievo Motinos gyvenimą, šv. Agnietės kankinimus, imperatoriaus Otono I žygius ir k. d. Žymesnė ji yra savo dramomis jau tik dėl to, kad, kaip sako Schnüreris, „nuo Romos imperijos žlugimo apie dramas nebuvo nieko girdėti"[44]. Šitomis savo dramomis Hroswitha norėjo atsverti nepadorius tuo laiku skaitomus Terentijaus veikalus ir parodyti moters gyvenimo skaisčiąją pusę. Todėl jos dramose moterų gyvenimas daugiausiai ir vaizduojamas. Dialogų gyvumas literatūros istorikų yra pabrėžiamas, kaip geroji Hroswithos veikalų ypatybė, nors šiaip jie yra per daug susiję su laiko ir vietos sąlygomis.

Rupertsbergo mokykloje dirbo šv. *Hildegarda* (mirė 1179 met.). Kiek Hroswitha buvo poetė ir rašytoja, tiek Hildegarda

---

[42] Plg. Grupp, op. cit. II, 192 p.
[43] Op. cit. IV, 2 p.
[44] Op. cit. II, 144 p.

buvo mokslininkė ir mistikė. Mistines savo vizijas ji yra surašiusi knygose, pavadintose „Liber scivias“ ir „Liber divinorum operum“. Manoma, kad šie veikalai yra parašyti, padedant kitiems. Vizijos apima visą kosmo struktūrą, jo eigą ir jo galą. Hildegarda jose pasirodo ir kaip pranašė. Savo monografijoje H. Liebeschutzas yra plačiai išnagrinėjęs šitas vizijas[45]. Paskutiniais laikais susidomėjimo sukėlė jos mediciniški raštai. Jie davė progos Hildegardą laikyti pirmąja medicinos rašytoja ir mokslinio gamtos tyrinėjimo pagrindėja[46]. Apskritai, Hildegarda buvo žymiausia ano meto Vakarų Europos moteris, savo įtaka ir asmenybe stovėjusi šalia šv. Bernardo.

Odilienbergo mokykloje dirbo *Herrada von Landsberg* (viršininkė nuo 1167 m.). Ugdymo istorijon ji pateko jau anksčiau minėtu jos rūpesčiu pagamintu *Hortus deliciarum.* Jis buvo sukurtas tarp 1165 ir 1175 metų. Tai buvo savotiška pasaulinių ir religinių mokslų enciklopedija. Jo svarba yra ta, kad jis duoda mums dvyliktojo šimtmečio vaizdą piešiniais. Tiesa, šie piešiniai, kaip pastebi Schnüreris, yra gana diletantiški[47]. Bet jų siužetai, jų apimtis ir skaičius (636) yra labai vertinga medžiaga ano meto kultūrai pažinti. Šio veikalo originalas rankraštyje sudegė Strassburge 1870 m., kai buvo bombarduojama Strassburgo tvirtovė.

Liaudies mergaičių lavinimas

Liaudies mergaitės paprastai nebuvo mokomos. Tiesa, Karolius Didysis buvo įsakęs, kad visi mokėtų *Credo* ir *Pater noster.* Bet Mainzo sinodas 813 metais nutarė, kad pas klebonus poterių mokytis turi eiti tiktai *sūnūs.* Apie dukteris sinodas nekalba. Todėl Karoliaus Didžiojo įsakymas lankyti parapines mokyklas buvo išaiškintas tiktai berniukų naudai. Ar vėliau mergaitėms buvo steigiamos parapinės mokyklos ir ar jos buvo jų lankomos, žinių neturime. Geriau buvo tada, kai atsirado miestų mokyklos. Tuomet miestelėnų luomas ir mergaites leisdavo mokytis. Miestų periodo metu mes randame net specialių mergaitėms mokyklų Briuselyje, Emmeriche, Venlo, Xanten.

---

45 Das allegorische Weltbild der heiligen Hildegarda von Bingen, Leipzig 1930.

46 Plg. G. Schnürer, op. cit. II, 483 p.

47 Op. cit. II, 511 p.

Šiuo metu Vokietijoje būta ir privatinių mokyklų, kurios buvo lankomos beveik tik vienų mergaičių. Be abejo, tai buvo jau pasaulinės mokyklos, kuriose mokė pasaulinės mokytojos ir kurių kryptis taip pat jau buvo pasaulinė. Kartais miesto mokyklos būdavo ir koedukacinės, nors apskritai šiuo metu lytys lavinimo darbe buvo griežtai skiriamos, nes tai buvo stipri tradicija, paveldėta iš vienuolinių ir katedrinių mokyklų, kurios buvo kuo griežčiausiai edukacinės.

b. Dvasininkų lavinimas

Jau buvo minėta, kad aukštesniųjų luomų pasaulininkai daugumoje mokslą palikdavo dvasininkams, o patys imdavosi praktiškesnių dalykų. Todėl Gruppas ir sako, kad „dvasininkai buvo, jeigu jau ne vieninteliai, tai bent geriausiai išsilavinę visuomenės nariai ir joks luomas jų nepralenkė, nes tuomet dar nebuvo tikro juristų, medikų ir mokytojų luomo“[48]. Bažnyčia į dvasininkų lavinimą kreipė nemaža dėmesio nuo pat pradžios. Patristikos metu dvasininkai buvo tikri mokslo skleidėjai. Be abejo, keičiantis gyvenimo sąlygoms, ateinant į Bažnyčią naujoms pusiau barbariškoms tautoms, Bažnyčiai buvo sunku išlaikyti aukštą dvasininkų išsilavinimo lygį. Nors visais viduramžiais buvo dedamos nemažos pastangos išlavinti dvasininkus kuo geriausiai, vis dėlto jos davė ne per daug gerų rezultatų, nes specialių lavinimo įstaigų trūkumas buvo sunkiai kuo nors pakeičiamas. Dvasininkų lavinimas radikaliai pasikeitė tik po Tridento susirinkimo, kai buvo nutarta kiekvienoje vyskupijoje kurti kunigams mokyklas — *seminarium.*

Pasiruošimo menkumas

Viduramžiais dauguma dvasininkų buvo baigę tiktai kolegines arba katedrines mokyklas. Taip pat visais viduramžiais buvo žymus skirtumas išsilavinimo atžvilgiu tarp žemesniųjų ir aukštesniųjų dvasininkų. Jeigu aukštiesnieji dvasininkai būdavo mokytesni, vėliau baigę net universitetą, tai žemesnieji kaimų dvasininkai pasitenkindavo labai menku mokslo kiekiu. Karoliaus Didžiojo laikais Bažnyčia iš paprasto kunigo reikalaudavo tik tiek, kad jis mokėtų lotynišką tekstą išversti į laudies kalbą, kad sugebėtų atlikti religines apeigas, kad šiek tiek nusimanytų kalendoriuje,

---

[48] Op. cit. IV, 360 p.

mokėtų skaityti Gelasianum*, sugebėtų rašyti dokumentus ir laiškus[49]. Toks menkas reikalavimas buvo statomas dėl to, kad ir patys ano meto vyskupai nepasižymėjo dideliu mokslingumu. Gruppas sako, kad „kai Karolius sušaukdavo vuskupus, mėgdavo juos sugėdinti, užduodamas jiems teologinių klausimų ir reikalaudamas pareikšti savo nuomonę"[50]. Karolius Didysis kovojo su tokiu dvasininkų tamsumu. 769 metų kapituloje jis reikalavo, kad nemokšos dvasininkai būtų suspenduoti tol, kol įsigis mokslo. Kas nenorėtų šio nutarimo klausyti, turįs būti pašalintas nuo beneficijos, nes Karolius Didysis teisingai galvojo, kad kas nesupranta Dievo įsakymų, negali jų nė kitiems skelbti[51].

Vis dėlto praktiškai šitas nuostatas nebuvo, matyt, plačiai realizuotas, nes jau net tryliktajame šimtmetyje Kölno sinodas (1260 m.) nutarė, kad paprastiems klerikams pakanka mokėti ceremonijų, skaityti ir giedoti. Kas norįs priimti aukštesniuosius šventimus turįs būti išėjęs gramatiką ir mokėti lotyniškai kalbėti[52]. Reikalavimai labai kuklūs. Vienas Norvegijos sinodas mini kunigų stoką, dėl kurios buvę įšvęsti daug visiškai nemokytų vyrų. Sinodas įpareigoja senesniuosius kunigus mokyti naujai įšvęstuosius administruoti sakramentus[53]. Net buvo susikūrusios satyros, pajuokiančios kunigų nemokytumą. „Daugelis legendų, sako Gruppas, pasakoja apie dvasininkus, kurie kasdien giedodavo tas pačias Mišias: requiem arba officium *Salve sancta parens.* Vyskupai jiems grasindavę degradacija. Bet naktį pasirodydavusios vyskupams maldaujančios rankos arba Šv. Mergelė ir priversdavusi juos pakeisti savo nutarimą"[54].

Žemesniųjų lavinimas seminarijų,

Žemesnieji dvasininkai sistemingai lavinami nebuvo. Jų parengimas kunigiškoms pareigoms būdavo dažniausiai *privatinis.* Nesant kunigų seminarijų, dvasininkai būdavo ruošiami grynai praktiškai.

---

49 Plg. Grupp, op. cit. II, 95 p.
50 Op. cit. II, 94 p.
51 Plg. Schnürer, op. cit. I, 372 p.
52 Plg. Grupp, op. cit. IV, 363 p.
53 Plg. ibid.
54 Op. cit. IV, 364 p.

„Dauguma klerikų, sako Gruppas, kurie nesiekė garbingų vietų, pasitenkindavo būtiniausiomis žiniomis, kurių jie įgydavo, būdami klebono mokiniai, gizeliai, tarnai Mišioms, varpininkai, zakristijonai“[55]. Kas norėdavo būti kunigu, eidavo tarnauti pas kleboną ir ten praktiškai išmokdavo viso to, kas kunigui yra reikalinga. Teorinių žinių pakako minimum, nes ano meto liaudis tikėjo autoritetui ir gilesnių tikėjimo aiškinimų nereikalavo.

Aukštesniųjų lavinimas

Žymiai geriau būdavo išsilavinę tie, kurie siekdavo arba jau buvo pasiekę aukštesnių vietų: kanauninko arba prelato. Šitos vietos buvo surištos su turtingomis beneficijomis, todėl jau tik materialiai aukštesnieji dvasininkai galėdavo atsidėti studijoms. Be to, jie beveik visi būdavo kilę iš didikų, kas taip pat palengvindavo jiems prieiti prie mokslo lobynų. Todėl nemaža kanauninkų iš tikro stropiai atsidėdavo mokslui. Šiam reikalui Bažnyčia jiems mielai duodavo atostogų, atleisdama nuo pareigos reziduoti beneficijos vietoje, bet palikdama beneficijos pajamas[56]. Toki kanauninkai lankydavo universitetus ir grįžę į savo gyvenamas vietas tęsdavo toliau mokslo darbus.

Bet didelė dalis kanauninkų vesdavo pasaulietišką gyvenimą. Į savo studijas jie žiūrėjo, kaip į priemonę pasižymėti, pakilti hierarchijoje arba pasipelnyti. Nemaža kanauninkų buvo neteisėti didikų vaikai, kurie nenorėdavo atsilikti nuo pasaulinių savo brolių ir dėl to prisiimdavo visus pasaulinius papročius[57]. Aukštesniųjų dvasininkų palaidumas ypatingai didelis pasidarė viduramžių pabaigoje. Vienos susirinkimas 1311 m. skundžiasi, kad katedrų kapitulose gerų ir dorų vyrų esą taip reta, kaip lelijų tarp erškėčių[58]. Aukštesniųjų dvasininkų moterystė buvo netvarkinga. Celibato nuostatas realizuoti buvo nepaprastai sunku daugiausia dėl aukštesniųjų dvasininkų pasipriešinimo. Šalia tikrųjų žmonų, aukštesnieji dvasininkai turėdavo visą eilę konkubinų. Gruppas cituoja Walterio

---

[55] Op. cit. IV, 361 p.
[56] Plg. Grupp, op. cit. IV, 373 p.
[57] Plg. Grupp, op. cit. ibid.
[58] Plg. Grupp, op. cit. IV, 374 p.

Mapes aštrios satyros žodžius: „Mes klerikai pasiimsime po dvi konkubinas, vienuoliai ir kanauninkai po tiek pat arba po tris, dekanai ir pralotai po keturias ar po penkias ir taip išpildysime Dievo įsakymą“. Gruppas pastebi, kad jeigu kam šitie žodžiai atrodytų esąs poetiškas perdėjimas, gali pasiskaityti realius kronikininko žodžius, kuriais sakoma, kad „kunigas turįs tik vieną žmoną, kaip pasaulininkas, yra laikomas religingu ir šventu“[59]. Jeigu tad iš liaudies kilę ir liaudyje pasilikę dvasininkai buvo nemokyti, tai doresniu savo gyvenimu jie buvo Bažnyčiai žymiai vertingesni, negu Paryžiaus ar Bolonijos universitetus baigę ištvirkę kanauninkai arba pralotai.

Lavinimo objektai

Kalbant apie dvasininkų lavinimo *turinį*, tenka pastebėti, kad teologiniai dalykai čia užimdavo pirmąją ir svarbiausiąją vietą. Ypatingai daug dėmesio būdavo kreipiama į *Šv. Raštą*. Gruppas pastebi, kad „viduramžių pamokslai rodo nepaprastą Šv. Rašto pažinimą“[60]. Taip buvo dėl to, kad ir dogmatiniai ir moraliniai klausimai buvo nagrinėjami visados ryšium su Šv. Raštu. Be to, kaip jau buvo minėta, psalmės ir biblijiniai skaitymai prasidėdavo jau šeimoje. Dogmatinės ir moralinės teologijos vadovėlių tuo metu dar nebūta. Mokymuisi būdavo vartojama garsiųjų teologų ar Bažnyčios Tėvų tekstai. Taip pat tikros teologinės paskaitos prasidėjo tiktai universitetų periode. Koleginėse arba katedrinėse mokyklose būdavo pasitenkinama tiktai platesniu tikėjimo simbolių išaiškinimu. Kandidatai į kunigus būdavo supažindinami su Bažnyčios susirinkimų nutarimais[61]. Tai buvo maždaug ir viskas iš teorinių disciplinų.

Praktiškai kandidatai būdavo mokomi giedoti chore, bendrai kalbėti kanoniškas horas, atlikinėti liturgines apeigas ir pratintis dirbti pastoracinį darbą. Pastoraciniam reikalui buvo daugiausiai naudojamasi šv. Augustino, šv. Jeronimo, ir šv. Gregorijaus Nyssiečio raštais.

---

59 Op. cit. IV, 374 p.
60 Op. cit. II, 200 p.
61 Grupp, op. cit. II, 201 p.

c. Riterių lavinimas

Riterių luomas pradėjo formuotis nuo pat Karolingų laikų, kada žemė pateko į didikų rankas, o liaudis pasidarė tik josios nuomininkė. Vis dėlto aiškaus pavidalo riteriai, kaip luomas, pasiekė tiktai kryžiaus karų metu. Tada jie pasidarė didelė Europos kultūros jėga, ir jų luomas skleidė savo garsą po visą pasaulį. Šiuo metu išsivystė ir tasai riteriškas idealas, kurį mes vaizduojamės garbingo, narsaus, religingo, silpnuosius globojančio vyro pavidalu.

Senųjų riterių pobūdis

Bet pradžioje šitas idealas anaiptol nebuvo toksai kilnus ir pozityvus. *Pradžioje riteriai buvo ne kas kita, kaip kariautojai. Riteriškoji dvasia pradžioje buvo nenumaldomos kovos dvasia.* „Riteriškumo idealas, sako Gruppas, menkai tesiderino su darbu ūkininko ar pirklio, bet greičiau tai buvo nuotykių ieškotojo darbas“[62]. Senieji riteriai buvo smarkiai palinkę į kovas, į muštynes, į žudymą ir į kitus jėgos bei prievartos veiksmus. Dėl to nenuostabu, kad kovos virė visuose kraštuose: atskiros didikų šeimos kovojo viena su kita, vasalai kovojo su savo ponais, drąsesnieji užpuldavo ir apiplėšdavo net vienuolynus bei bažnyčias. Tai nebuvo kova už kokį nors idealą, bet tai buvo greičiau kova dėl pačios kovos.

> „Riteriai, sako Schnüreris, kurie anaiptol nėra verti šito vardo, kaimo sąskaita tenkino brutalų savo linkimą kraują regėti, jį pralieti ir visur pasirodyti, kaip prievartos nešėjai. Kadangi kova buvo vienintelis jų užsiėmimas ir kadangi taikos metu ją tik menkai tegalėjo atstoti medžioklė, nes nuolatinis gyvenimas primityviose, daugumoje medinėse, toli nuo žmonių pastatytose pilyse buvo labai nuobodus, todėl jie ir ieškojo kovos jau tik dėl to, kad nuvytų nuobodulį. Dvasinių interesų turėjo tik nedaugelis. Jų vaikai beveik be išimties lavino tiktai fizines jėgas. Jie žavėjosi kūno stiprumu, stebėjosi baisių aistrų išsiveržimu, o ramų apsvarstymą, susilaikymą, apdairumą jie laikė bailumu. Žiaurus buvo ir jų šeimų gyvenimas. Moterys, kurios dalinosi su savo vyrais grubiu gyvenimu, taip pat

---

62 Op. cit. II, 264 p.

pasidarydavo grubios. Neviena jų atrodė suvyrėjusi. Tarp jų randame net nepaprastai žiaurių"[63].

Net ir vėliau, kai riteriškumo idealas Bažnyčios įtakoje buvo pakeistas, anais pirmykščiais barbariškais nusiteikimais riteriai nenusikratė ligi pat savo buvimo pabaigos. „Iš riterio reikalaujamas narsumas, sako Gruppas, derinosi labiau su žiaurumu, prievarta, akiplėšiškumu, negu su kunigų (7 p.) skelbiamu nusižeminimu ir švelnumu. Kai aistra pagaudavo riterius, jie pradėdavo, kaip ir pirmiau, siusti, koliotis ir muštis, ir tai riteriai bei didikai visų šalių be išimties"[64].

Todėl ir mūsų laikais taip idealiai vaizduojami riterių santykiai su moterimis pradžioje nebuvo toki gražūs ir nekalti. Riterių damos ir jų idealas yra gana vėlyvo amžiaus padaras. Pradžioje į moterį ir į meilę žiūrėta kitaip. Gruppas pastebi, kad net toki moterų niekintojai, kaip Konradas von Niederlahngau, visuomenėje buvo įsigiję didelės pagarbos[65]. Tai buvo galima tik tokioje visuomenėje, kuri moteriai pagarbos per daug nereiškė. Kitoje vietoje Gruppas pastebi, kad „senasis riterių amžius meilę laikė migdančiu ir žmogų iškreipiančiu dalyku. Meilė buvo lengvai perkamas dalykas. Buvo reikalaujama, kad riterio širdis būtų kieta, kaip plienas, ir maža, kaip riešutas"[66]. Meilės tarnyba ir meilės poezija yra atsiradusios žymiai vėliau, jau naujo riteriško idealo įtakoje.

Bažnyčios sukurtasis idealas

Naujas riteriškumo idealas buvo sukurtas *Bažnyčios*. Bažnyčia negalėjo toleruoti riterių žiaurumo, kaimiečių spaudimo ir barbariškų papročių. Todėl ji lenkė riterių gyvenimą kita linkme. Ji pakilnino riterio sąvoką ir davė jai naujų bruožų. Be abejo, Bažnyčiai tai buvo nepaprastai sunkus darbas. Vis dėlto didele dalimi, bent teorijoje, jis pavyko. Bent pats riterio idealas pasidarė kitoks. Jeigu šiandien riteris mums atrodo kilnaus vyro tipas, tai šitokia pažiūra yra Bažnyčios sukurta. Bažnyčia nesikėsino naikinti prigimtų riterio polinkių. Bet ji stengėsi duoti jiems gilesnės prasmės ir kilnesnio turinio.

---

63 Op. cit. II, 262 p.
64 Op. cit. IV, 7—8 p.
65 Op. cit. II, 264 p.
66 Op. cit. IV, 18 p.

Riterių linkimas kovoti apsireikšdavo, kaip minėta, nuolatinėmis skerdynėmis tarp savęs. Bažnyčia šitą linkimą nukreipė kitur. Ji pašaukė riterius kovoti už religiją. Ispanijoje, ji įtraukė visos Europos riterius į kryžiaus žygius. Riterių linkimą keliauti Bažnyčia sutvarkė tuo būdu, kad neprasmingas ir kenksmingas keliones ji nukreipė šventų vietų linkui. Paprastos ankstyvesnės riterių kelionės Bažnyčios įtakoje virto šventomis kelionėmis arba *pelerinažais*. Šiaurės kraštų riteriai keliaudavo Romon ir net Jeruzalėn, keliaudavo Ispanijon, kur dažnai tekdavo susiremti su maurais, todėl kelionės Ispanijon buvo visų riterių mėgiamos. Nemažas skaičius riterių traukdavo ir į Rytus, kur, kryžiuočių ordino kviečiami, eidavo kovoti su stabmeldžiais šių kraštų gyventojais. Be abejo, nevisados šitie žygiai buvo tikę objektyviai. Bet subjektyviai riteriai jautėsi atlieką šventas keliones.

Nuolatines kovas tarp savęs Bažnyčia stengėsi tvarkyti, įvesdama vadinamąją Dievo taiką — *treuga Dei,* kuri įpareigodavo bekovojančius tam tikrą laiką padėti ginklus. Būdavo draudžiama kovoti švenčių metu, sekmadieniais, pasninko dienomis ir t. t. Šalia šių Dievo taikos dėsnių (capitula de treuga) buvo dar draudžiama pakelti ginklą prieš visus tuos, kurie nėra lydimi ginkluotų palydovų, prieš dvasininkus, prieš vienuolius, prieš moteris, prieš ūkininkus, piligrimus ir pirklius (capitula de pace).

Bažnyčios įtakoje pasikeitė riterių pažiūros į moterį ir į meilę. Jeigu pirmiau moteris riterių gyvenime ne daug tereikšdavo, jeigu meilė buvo lengvai perkamas dalykas, tai dabar moteris buvo net per daug idealizuojama, o poetai lenktyniuodavo apdainuodami meilės grožį ir kilnumą. Jeigu anksčiau meilė būdavo dažniausiai pasinaudojimas vad. „svečio teise“, tai dabar ji buvo visiškai atsieta nuo aistros, mes pasakytume, suplatoninta. Eiti toliau buvo laikoma nepadoriu dalyku.

> „Meilė ir kūno santykiai, sako Gruppas, būdavo sakoma, esą du skirtingi dalykai, taip pat meilė ir moterystė. Meile būdavo suprantama, pagal pirmykščią šio žodžio (Minne) prasmę, kaip susikaupimas prie perkeistojo objekto ir jo meditavimas, nuolatinis atsiminimas ir ištikimumas tolimai draugei, kuri buvo pastebėta tik praeinant, net pamylėta tik iš balso... Meilė turinti būti laisva nuo

pojustinių minčių priemaišų. Tikra meilė nieko neturinti bendro su pojustiniais malonumais, nes kūniškumas buvo laikomas meilės karstu"[67]. Net buvo teigiama, kad meilė esanti skaistybės palaikytoja (Wilhelm Montanhagel).

Be abejo, praktikoje šios gražios idėjos dažnai būdavo paneigiamos. Ano meto gydytojai „meilės ligas" ne be tam tikros ironijos vadindavo didikų ligomis. Vis dėlto pats meilės ir moters idealas buvo pakilnintas ir sudvasintas.

Riterių paruošimas

Šitam naujam idealui riterių paruošimas buvo gana ilgas, nors nesistemingas ir nenuolatinis. Riterių akademijų, kaip vėliau baroko metu, viduramžiais nebuvo. F. X. Thalhoferis teisingai pastebi, kad riterių lavinimas „buvo perteikiamas daugiau per šeimą ir per bendruomenę, negu per mokyklą"[68]. Riteris savo pareigoms ruošdavosi grynai praktiškai. Čia esama tam tikro panašumo į dvasininkų pasiruošimą. Kaip žemesnieji dvasininkai, norėdami pasiruošti savo pašaukimui, eidavo tarnauti pas klebonus, taip didikų jaunimas būdavo išsiunčiamas į svetimas pilis tarnauti ir tuo būdu praktiškai įsigyti riteriškų manierų, žinių ir papročių. Čia jis turėdavo atlikti įvairiausių darbų: tarnauti moterims ir įsigyti mandagumo, lydėti savo sinjorą į medžiokles, į turnyrus ir pratintis narsumo, tarnauti svečiams ir tuo būdu pažinti žmones įvairių šalių ir įvairaus charakterio. Ligi pakeliami į tikruosius riterius, jaunuoliai turėdavo išmokti septynių riteriškų menų arba septynių riteriškų dorybių (septem probitates), kurios buvo lygiomis statomos su septyniais knyginiais menais, būtent: *jodinėti, plaukioti, šaudyti strėlėmis, fechtuoti, medžioti, lošti šachmatais ir kurti eilėraščius.*

Priėmimas į riterius

Tikrasis priėmimas į riterius buvo susijęs su didelėmis ceremonijomis ir apgaubtas religiniu simboliškumu. Ginklo iškilmingas įteikimas kandidatą padarydavo pilnateisiu riteriu ir buvo praktikuojamas visose šalyse. Šitas paprotys yra labai senas. Bažnyčia jo nesukūrė. Ji tik apsupo jį religiniais simboliais, kurie turėjo vaizduoti riterio idealą ir priminti žmogui riterio garbę bei pareigas. Kandidatas į riterius visų pirma būdavo mokomas

[67] Op. cit. IV, 20 p.

[68] Unterrichtung und Bildung im Mittelalter, 93 p. München 1928.

religinių tiesų. Riterių klestėjimo metu pakėlimas į riterius būdavo daromas didžiųjų švenčių, Velykų ir Sekminių, metu.

Iš vakaro kandidatas turėdavo atlikti išpažintį, atlikti tam tikras atgailos praktikas, rytą išklausyti Mišių ir priimti Komuniją. Po to būdavo puota, o vėliau tikrasis pakėlimas į riterius, kurio esmę sudarydavo kardo prijuosimas. Kardą prijuosdavo tėvas, giminė, kartais moteris, vėliau kunigas ir net vyskupas. Prijuosiant kardą, būdavo kalbama tam tikra malda, kurioje sakoma, kad šiuo kardu riteris turįs ginti Bažnyčią, našles, našlaičius ir visus Dievo tarnus nuo pagonių žiaurumo. Kryžiaus karų metu šitoji religinė simbolika dar sustiprėjo. Riterių ginklai būdavo padedami ant altoriaus prie relikvijų, kad jų būtų pašvęsti. Kandidatai turėdavo apsiplauti vandeniu lyg ir būtų pakrikštijami. Jie taip pat, kaip senovės katechumenai, gaudavo baltą drabužį ir turėdavo besimelsdami ištisą naktį praleisti bažnyčioje.

Tokiu būdu buvo sukurtas naujas riterio idealas, kurio garsas riterių klestėjimo metu buvo pasklidęs po visą pasaulį. „Riteriai, sako Schnüreris, pasidarė kitoki. Gilus religingumo ir kilnumo bruožas rado vietos daugelio sieloje (271 p.) ... Tuo būdu ir žodis *riteris* bei *riteriškas* įgijo specifišką kilnaus vyro prasmę, vyro, kuris visur stengėsi daryti garbės Kristaus religijai. Savo ginklus jis turėjo naudoti Bažnyčios ir krikščioniškojo tikėjimo apsaugai ... Riterio garbė taip pat įgijo kitokios prasmės ... Išviršinę garbę tik tas išlaiko, kuris yra vertas išvidinės pagarbos; kilnus vyras yra tas, kuris yra kilnus savo viduje ... Riterio luomo garbė tuo būdu buvo įjungta į krikščionies garbę. Kristaus ir Dievo garbė turinti būti riterio garbė. Dėl jos jis turėjo kovoti, kentėti ir mirti“[69].

3. Viduramžių ugdymo tipai

Viduramžių ugdymas atskirais tipais realizavosi ano meto mokyklose. Todėl faktiškai *viduramžių ugdymo tipai yra ne kas kita, kaip mokyklų tipai.* Šitos mokyklos buvo sukurtos Baž-

---

[69] Op. cit. III, 271—273 p.

nyčios. Atėjusios istorijon naujos germanų tautos mokyklinių savo tradicijų neatsinešė. Senosios helenistinės mokyklos šiuo metu jau buvo žlugusios. Naujoje tad kultūroje reikėjo kurti ir naujus mokyklų tipus. Šitas darbas pirmoje eilėje teko Bažnyčiai. Bet ją stipriai parėmė ir nekartą net paskatino ir valstybė, ypač Karoliaus Didžiojo laikais. Viduramžiais buvo sukurta penketas mokyklų tipų: parapinės mokyklos, vienuolinės mokyklos, katedrinės ir koleginės mokyklos, miestinės mokyklos ir galop universitetai. Reikia pastebėti, kad tai nebuvo penki lavinimo *laipsniai,* bet tik penki *tipai,* kurių aukštumas lavinimo atžvilgiu neišlaikė gradacijos, nes, pavyzdžiui, vienuolinės, katedrinės ir miestinės mokyklos lavinimo aukščio atžvilgiu buvo beveik vienodos. Vis dėlto visi šitie tipai galima suskirstyti į tris laipsnius, jeigu pasigausime šių dienų sąvokų. Parapinės mokyklos buvo savotiškos *pradžios* mokyklos. Vienuolinės, katedrinės bei koleginės ir miestinės mokyklos sudarė *vidurines* mokyklas. Universitetai galop buvo *aukštosios* mokyklos. Todėl jau viduramžiais mes randame maž daug tą pačią lavinimo laipsnių sąrangą, kaip ir šiandien. Tik ji nebuvo taip aiškiai išreikšta ir taip nuosekliai vykdoma, kaip mūsų laikais.

a. Parapinės mokyklos

Atsiradimas

Parapinės mokyklos siekia Karoliaus Didžiojo laikus. Karolius Didysis buvo vispusiškas žmogus, kuris nuoširdžiai rūpinosi savo imperijos reikalais ir stengėsi pakelti savo piliečių susipratimą. „Mokslai, pasak Gruppo, jam turėjo paruošti tinkamų mokslininkų, menai turėjo pagražinti dieviškąjį kultą, mokyklos turėjo lavinti ne tik dvasininkus, bet tarnauti visai tautai, bent svarbiausiai josios daliai — laisviesiems“[70]. Ano meto dvasininkai buvo susirūpinę savo luomo lavinimu ir paruošimu. Apie pasaulininkų lavinimą galvota anuo metu labai nedaug. Tuo tarpu Karaliui Didžiajam rūpėjo turėti išsilavinusių žmonių ne tik iš dvasininkų, bet ir iš pasaulininkų. Todėl jo rūpesčiu 813 m. Mainzo sinodas ir nutarė, kad visi savo sūnus siųstų į vienuolynus arba pas klebonus

[70] Op. cit. II, 80 p.

„išmokti katalikiškojo tikėjimo tiesų ir Viešpaties maldos ir paskui namie išmokyti kitus“. Šitas nutarimas ir buvo parapinių mokyklų pradžia. Juo pasirėmęs, Karolius Didysis reikalavo, kad visi savo vaikus siųstų mokytis ir kad klebonai mokytų visus, nes ligi šiol jie mokydavo tik tuos, kurių Krikšto tėvai tikėjimo tiesų neišmokydavo. Čia taip pat buvo ir priverstinio mokymo pradžia, nes neklaužados būdavo baudžiami rykštėmis ir sausu pasninku. Karolius Didysis taip pat norėjo, kad šitokios elementarinės mokyklos būtų steigiamos kiekvienoje parapijoje.

Smukimas

Karoliaus pastangos pavyko tik iš dalies. Visų pirma išmokyti liaudį jiems nesuprantama lotynų kalba poterių buvo beveik negalima. Tiesa, kunigams buvo įsakyta garsiai ir aiškiai perskaityti tekstą lotyniškai, paskui išversti į žmonių kalbą, paskui vėl kelis kartus skaityti lotyniškai. Bet šitoks metodas, aišku, beveik jokių rezultatų duoti negalėjo. Taip pat daugelis klebonų savo pareigą mokyti nevykdė arba greitai apleido. Todėl netrukus po Karoliaus Didžiojo mirties parapinės mokyklos labai smuko. Jos pradėjo atsigauti tiktai 12 šimtm., kai popiežiai Aleksandras III ir Innocentas III jomis ypatingai susirūpino.

Uždaviniai

Parapinės mokyklos turėjo du pagrindiniu uždaviniu: *1.duoti jaunimui elementarinių žinių iš religinių ir profaninių mokslų srities, 2. paruošti dvasininkų bent pačioms žemiausioms pareigoms.* Pirmojo uždavinio atžvilgiu parapinės mokyklos buvo pradžia liaudies mokyklų, nors šis uždavinys realiai buvo vykdomas gana prastai. Mokinių šiose mokyklose buvo įvairių: buvo tokių, kurie rengėsi būti dvasininkais, bet buvo ir tokių, kurie jais būti nesirengė. Bet šias dvi mokinių rūšis parapinės mokyklos neperskirdavo, kaip tai darė vienuolinės mokyklos. Tiesa, čia nebuvo nė reikalo skirti, nes dėstomieji objektai buvo patys elementariausi. Italijoje ir Prancūzijoje būta parapinių mokyklų, kuriose buvo mokoma skaityti ir rašyti. Bet apskritai parapinės mokyklos buvo ne kas kita, kaip elementariausios katekizmo mokyklos.

Santvarka

Vyskupas buvo visų savo vyskupijos mokyklų viršininkas, taigi ir parapinių. Bet faktinis jų vedėjas buvo *klebonas.* Jis sykiu buvo ir mokytojas. Bet daž-

nai čia jį pavaduodavo vienas iš pas jį tarnavusių klerikų. Vėliau toki klerikai buvo be išimties parapinių mokyklų mokytojais. Buvo reikalaujama, kad mokykla būtų įrengta tinkamame name, netoli bažnyčios, kad mokytojai būtų lengviau klebono prižiūrimi, o mokiniai galėtų lengviau atlikinėti religines praktikas. Visas mokymas anuo metu, kaip jau buvo sakyta, buvo ankštai susijęs su bažnytiniu gyvenimu. Taip pat draudžiama buvo imti iš tėvų mokestį už mokslą. Galima buvo imti tiktai dovanų, kurių aukštesnieji sluogsniai paprastai nešykštėdavo.

b. Vienuolinės mokyklos

Pradžia

Pati pirmoji vienuolinių mokyklų pradžia siekia patristikos laikus, būtent, Pachomijaus cenobitus. Bet Vakaruose šios rūšies mokyklos buvo beveik nežinomos. Jos Rytuose atsirado ir Rytuose išsivystė. Vakarų vienuolinėms mokykloms pagrindą yra davęs šv. Benediktas savo garsiąja regula, kurioje buvo reikalaujama, kad vienuoliai benediktinai savo darbo dieną praleistų besimelsdami, rankomis bedirbdami ir *beskaitydami* asketinio turinio knygas. Šis pastarasis reikalavimas padarė, kad kiekvienas šv. Benedikto ordino narys mažų mažiausia turėjo mokėti skaityti. Tuo būdu vienuolynai savaime pradėjo steigti mokyklas, kuriose būsimieji kandidatai turėjo būti mokomi elementarinių dalykų. Kai aštuntajame šimtmetyje Bonifacijus šv. Benedikto regulą įvedė į visus Prancūzijos vienuolynus, vienuolinėms mokykloms dirva buvo visiškai paruošta.

Formaliai vienuolinės mokyklos prasideda nuo 789 metų, kada Aacheno sinodas nutarė, kad prie kiekvieno vienuolyno ir prie kiekvienos katedros būtų mokyklos, kuriose vaikai būtų mokomi skaityti psalmes, rašyti, apskaičiuoti bažnytines šventes ir gramatikos. Nuo dabar vienuolinės mokyklos ima dygti labai sparčiai, nors jų būta Vakaruose jau ir žymiai anksčiau. Tik šios mokyklos buvo daugiausiai kilusios iš privatinės iniciatyvos. Tuo tarpu dabar privatinė iniciatyva buvo stipriai paremta oficialiais Bažnyčios nutarimais.

Paskirtis

Vienuolinės mokyklos specialiai buvo skiriamos kandidatams į vienuolynus. *Tai buvo vienuolynų prieauglio mokyklos.* Šį prieauglį sudarė vadinamieji pueri

oblati. Iš Rytų buvo pasisavintas paprotys aukoti vaikus nuo 7 metų amžiaus vienuolynui. Toki paaukoti vaikai būdavo visam amžiui priimami į vienuolyną, dėvėdavo vienuoliškus drabužius, gyvendavo pagal vienuolyno regulą, atlikinėdavo religines praktikas, kalbėdavo kanoniškas valandas, žodžiu, pasidarydavo tikri vienuoliai jau nuo mažens. Šiems tad vaikams kaip tik ir buvo skiriamos vienuolinės mokyklos. Pueri oblati daugumoje buvo iš didikų šeimų. Todėl faktiškai vienuolinės mokyklos pasidarė didikų vaikų mokyklomis. Kiek parapines mokyklas daugiau lankydavo liaudies vaikai, tiek vienuolinės mokyklos būdavo pripildomos didikų vaikais. Reikia pastebėti, kad šiais vaikais vienuolynai rūpindavosi nepaprastai stropiai. Jie žiūrėjo į juos, kaip į jiems patikėtą šventą gėrybę ir stengėsi, kad jų išsilavinimas būtų kuo geriausias. Spechtas pastebi, kad „auklėjimas princo karaliaus rūmuose nebuvo rūpestingesnis, kaip auklėjimas kurio nors vaiko vienuolyne“[71].

Rūšys

Vis dėlto vienuolynai pedagoginio savo darbo negalėjo aprėžti tiktai savų kandidatų auklėjimu ir mokymu. Ugdomojo darbo sritys anais laikais buvo nepaprastai plačios, tuo tarpu pedagoginių darbininkų ir pedagoginių institucijų buvo labai maža. Dėl to vienuolynai noromis nenoromis turėjo imtis ir platesnio pedagoginio darbo. Jie turėjo atidaryti mokyklų ne tik saviems kandidatams, bet ir tiems, kurie į vienuolyną stoti nesirengė. Attigny suvažiavime 822 metais buvo nutarta šalia saviems reikalams skirtų mokyklų steigti ir pašaliečiams. Tokiu būdu atsirado prie vienuolynų vad. *scholae exteriores* šalia *scholae interiores*. Schola interior tarnavo vienuolynų kandidatams. Schola exterior buvo skiriama pašaliečiams. Net ir pats schola exterior namas buvo paprastai pastatytas šalia vienuolyno. Tokiu būdu vienuolinių mokyklų susidarė dvi rūšys.

Mokinių gyvenimas

Pagal šias vienuolinių mokyklų rūšis ir mokinių gyvenimas jose buvo skirtingas. Visų pirma scholae interiores buvo lankomos beveik be išimties didikų vaikų. Tuo tarpu scholae exteriores buvo nemaža liaudies vaikų. Scholae interiores mokiniai priklausė vienuolyno bendruomenei, buvo griežčiau prižiūrimi ir turėdavo paklusti vienuolyno

---

[71] Cit. R. Wickert, Geschichte der Pädagogik, 24 p.

drausmei. Vidunaktį jie turėdavo keltis kalbėti arba giedoti matutinum. Rykštė pažadindavo snaudalius. Pamokos traukdavosi nuo primos ligi tercijos. Po to visi eidavo į miegamuosius kambarius, prausdavosi, apsirengdavo dienos drabužiais, klausydavo Mišių, viešai išpažindavo savo nusikaltimus. Vienas kito nusikaltimų taip pat negalėdavo slėpti. Du kartu savaitėje jie turėdavo eiti išpažinties. Apie sekstą susirinkdavo valgyti sykiu su vienuoliais. Po pietų, jeigu būdavo karščiai, jie, kaip ir vienuoliai, guldavo popiečio. Apie noną vėl prasidėdavo pamokos ir trukdavo ligi mišparų. Žiemos tvarka būdavo kiek kitokia.

Scholae exteriores mokiniai gyveno kiek laisviau. Vienuoliai jiems rodydavo ypatingą pagarbą, užleisdami vietą praeiti susitikę kelyje, laukdami jų bažnyčioje arba valgomajame. Bet priežiūra ir čia buvo vis dėlto didelė. Kas du mokiniai turėdavo *sargą* (custos), kuris juos lydėdavo iš internato į mokyklą, kuris sykiu su jais miegojo, visur eidavo, apskritai niekur jų iš akių neišleisdavo. Klasėse mokiniai sėdėdavo vienas nuo kito skyrium, nesusisiekdami. Pasikalbėti ir pažaisti gaudavo tik retų pertraukų metu. Šiaip susikalbėti būdavo leidžiama pirštais. Pirštų kalbą vartojo ir patys vienuoliai. Nuo išviršinio pasaulio ir šie mokiniai buvo griežtai atskirti. Jokių dovanų iš niekeno gauti negalėjo. Laisvomis valandomis jie galėjo mėtyti sviedinį, šaudyti strėlėmis, spėti mįsles ir spręsti galvosūkius.[72]

Prie mokyklos visados būdavo bendrabutis, kuriame mokiniai gyvendavo. Vienuolis, kuris buvo mokyklos vedėjas, vadinosi *magister principalis*. Jam padėdavo kiti vienuoliai, kurių skaičius priklausė nuo mokinių skaičiaus. Už pragyvenimą bendrabutyje nereikėjo nieko mokėti. Bet buvo paprotys, kad turtingesnieji tėvai už jų vaikų mokymą padarydavo vienuolynui tam tikrų fundacijų. Nemaža tokių fundacijų būdavo padaroma ir neturtingiesiems mokiniams šelpti bei išlaikyti.

Garsiosios mokyklos

Garsiausios viduramžiais vienuolinės mokyklos buvo *Fuldoje* ir *St. Gallene*. Fuldos vienuolynas buvo įsteigtas šv. Bonifacijaus. Jo mokykla pradėjo garsėti nuo 9 šimtmečio pradžios, kai vienuolynui va-

---

72 Plg. Grupp, op. cit. II, 194—195 p.

dovavo abatas *Eigilijus.* Eigilijus mokyklos vadovavimą perdavė *Hrabanui Maurui,* prie kurio Fuldos mokykla pasiekė savo klestėjimo . Iš šios mokyklos išėjo ištisa eilė abatų, vyskupų ir mokytojų.

Devintojo šimtmečio pabaigoje visas mokyklas pralenkė *St. Galleno* mokykla. Tuo tarpu Fulda pamažu smuko. Schnüreris pastebi, kad „nė viename vienuolyne mokykla nesudarė tokio vienuoliniam gyvenimui kūrybos centro, kaip St. Gallene“[73]. Savo žydėjimo ši mokykla pasiekė prie vyskupo Salomo III, kuris buvo sykiu St. Galleno abatas. Šioje mokykloje dirbo ir poetas Notkeris.

c. Katedrinės ir koleginės mokyklos

Atsiradimas Katedrinių mokyklų pradžia siekia to paties Aacheno sinodo, kaip ir vienuolinių mokyklų. Tas pat sinodas nutarė, kad būtų steigiamos mokyklos ne tik prie vienuolynų, bet ir prie katedrų, kur gyveno vyskupas ir kur buvo didesnis ar mažesnis skaičius kunigų. Pagrindą šioms mokykloms davė senieji vyskupijų konviktai, kuriuose gyvendavo kunigai, skirti patarnauti vyskupui ir atlikinėti vyskupijos administravimo bei valdymo reikalus. Metzo vyskupas Chrodegangas apie aštuntojo šimtmečio vidurį įvedė, pagal šv. Benedikto regulą, bendrą gyvenimą tiems dvasininkams, kurie buvo priskirti prie episkopalinių bažnyčių. Tai buvo savotiška bendruomenė, panaši į vienuolyną, tik gal kiek laisvesnė. Tai buvo savotiška *kolegija.* Šiai kolegijai taip pat buvo aukojami vaikai, kurie ten gyvendavo ir rengdavosi būti dvasininkais. Šitoji kolegija ir jai paaukoti vaikai kaip tik ir sudarė katedrinių mokyklų užuomazgą, nes paaukotus vaikus bendruomenei reikėjo mokyti ir auklėti. Dvasininkų bendruomenės buvo ne prie visų katedrų. Tuo tarpu kiekvienam vyskupui buvo svarbu turėti tam tikrą dvasininkų prieauglį. Todėl mokyklos prie katedrų buvo steigiamos net ir ten, kur dvasininkų kolegijos nebuvo. Tos mokyklos, kurios buvo susijusios su dvasininkų kolegija buvo vadinamos *koleginėmis* mokyklomis, o tos, kurios buvo steigiamos tik prie katedros, be ryšio su dvasininkų kolegija, buvo vadinamos tiesiog *katedrinėmis* mokyklomis. Toks

---

[73] Op. cit. II, 145 p.

yra tarp šių mokyklų skirtumas. Visais kitais atžvilgiais jos buvo panašios: ir savo santvarka, ir dėstomaisiais objektais, ir savo rūšimis bei uždaviniais.

Paskirtis

Pagrindinis katedrinių ir koleginių mokyklų uždavinys buvo parengti dvasininkų. Kaip vienuolynų mokyklos stengėsi pagausinti kandidatų į vienuolynus, taip katedrinės ir koleginės mokyklos rūpinosi papildyti pasaulinių dvasininkų eiles. Dėl to jos pirmoje eilėje ir buvo skiriamos dvasininkams. Tik vėliau pradėta į jas priiminėti ir tokių mokinių, kurie dvasininkais būti nesirengė. Tuo būdu čia, kaip ir vienuolynų mokyklose, atsirado dvi rūšys: *scholae interiores*, skiriamos dvasininkams, ir *scholae exteriores*, kuriose šalia dvasininkų mokėsi ir šiaip pasaulinių mokinių. Scholae interiores buvo skiriamos daugiausiai parengti aukštesniems dvasininkams, pirmoje eilėje kanauninkams. Jas todėl lankė didikų vaikai. Iš scholae exteriores išeidavo daugiausia kaimų dvasininkai, ir jas daugiau lankė liaudies vaikai. Jose mokėsi daug labai neturtingų mokinių, kurie dažnai elgetaudami užsidirbdavo duonos arba gyveno iš gailestingų žmonių aukų bei fundacijų.

Sąranga

Katedrinių ir koleginių mokyklų viršininkas buvo *vyskupas*. Bet jis paprastai tiesiog mokyklai nevadovaudavo, paskirdamas savo pavaduotoju vieną iš kanauninkų, kuris iš sykio buvo vadinamas *magister*, o vėliau *scholasticus* arba *scholastes*. Šitas titulas ir šiandien kapitulose yra pasilikęs. Tarp kapitulos pralotų ir dabar yra vienas, kuris vadinasi scholasticus. Jo pareigos seniau buvo parinkti ir prižiūrėti mokytojus, sudaryti mokslo planus, egzaminuoti mokinius, tvarkyti bei vesti mokyklos administraciją ir prižiūrėti visas diecezijos parapines mokyklas. Mokykloms išsivystant administracinis darbas padidėjo. Todėl nuo 11 šimtmečio katedrinių bei koleginių mokyklų vedėjas mokymo darbe pradeda nebedalyvauti, mokymo darbą ir jo priežiūrą pavesdamas vad. *magister secundus* arba *rector scholarum*. Šis pastarasis taip pat turėjo pagelbininkų, vadinamų *locati*, kurie visi buvo klerikai. Katedrinių mokyklų mokytojais pirmoje eilėje būdavo dvasininkai, žydėjimo metu net vyskupai, tik retkarčiais pasaulininkai.

Garsiosios mokyklos

Garsiausios koleginės mokyklos buvo *Lüttiche* (dabar Liège) ir *Hildesheime*. Lütticho mokykla pagarsėjo 10 ir 11 šimtm., kada joje dirbo labai gabus, nors keisto charakterio mokytojas *Ratheris*.

Jis buvo pasisavinęs visą ano meto mokslą, jungdamas teologinį išsilavinimą su klasikinės senovės literatūros žinojimu. Ratheris buvo geras rašytojas ir dar geresnis kalbėtojas. Kelionėje Italijon savo vyskupo nuteistas pustrečių metų kalėti, kalėjime parašė *Praeloquia,* pagrindinį savo veikalą, kuriame kalbama apie luomines krikščionio pareigas pagal lytį, amžių ir pašaukimą. Išsilaisvinęs iš kalėjimo Italijoje,jis ilgai keliavo, buvo kiek laiko Lütticho vyskupu ir koleginės mokyklos vedėju bei mokytoju, bet ir iš čia turėjo pasitraukti. Mirė 974 m. Namure. Schnüreris pastebi, kad šio žmogaus gyvenimas yra panašus į romaną[74].

Antroji garsi koleginė mokykla buvo *Hildesheime,* pagarsėjusi į pabaigą devintojo šimtmečio,kada joje dirbo *Thangmaras* ir vėliau saksas *Bernwardas.* Abu buvo dideli pedagogai ir sykiu rūpestingi savo vyskupijos valdytojai.

d. Miestinės mokyklos

Dvyliktajame ir tryliktajame šimtmetyje įvyko viduramžių gyvenime stambių pasikeitimų. Kryžiaus karai pažadino Europoje naujų jėgų. Aristotelizmo persvara pakreipė žmogaus mintį į žemę. Pinigo vis didesnis įsigalėjimas padarė reikšmingą ekonominėje srityje ne tik žemę, bet ir judomąjį turtą. Dėl to šalia trijų pagrindinių luomų: kaimiečių, dvasininkų ir riterių šiuo metu ima formuotis naujas *buržuazijos* arba *miestelėnų* luomas, kuris buvo praktiškas, judrus ir apsukrus. Miestų išaugimas skatino amatus ir prekybą, o šie savo ruožtu reikalavo savotiškai formuoti žmogų, pritaikant jį vis prie labiau besikeičiančio gyvenimo. Šiuo metu mes jau susiduriame su naujomis idėjomis, su nauju gyvenimo supratimu, net su naujos pasaulėžiūros pradmenimis. Mes jau stovime renesanso išvakarėse.

---

[74] Op. cit. II, 152 p.

Atsiradimas

Šitas tad gyvenimo pasikeitimas ir naujo miestelėnų luomo įsigalėjimas kaip tik ir davė pradžią vadinamoms *miestinėms* mokykloms. Kaimiečiams buvo skiriamos parapinės mokyklos. Vienuoliai ir dvasininkai turėjo vienuolines, katedrines ir kolegines mokyklas. Riteriai taip pat buvo suformavę savotišką lavinimo būdą. Vieni tik miestelėnai neturėjo dar jiems pritaikintų, iš miesteléniško gyvenimo išaugusių mokyklų. Nenuostabu todėl, kad, einant viduramžiams į galą, miestai labai susirūpino savų mokyklų steigimu. Kiek šios miestų pastangos buvo vaisingos, rodo, pavyzdžiui, faktas, kad Augsburgo vyskupijoje iš 31 miesto 25 turėjo savas mokyklas. Vėliau šitos mokyklos įsigalėjo taip, kad, kaip rašo Gruppas, „nustūmė užpakalin vienuolines ir kolegines mokyklas“[75].

Pobūdis

Miestinių mokyklų pobūdis jau buvo kitoks, negu vienuolinių ar katedrinių mokyklų. Visų pirma *miestinės mokyklos buvo žymiai labiau pasaulinės,* negu vienuolinės arba katedrinės mokyklos. Buržuazijos luomas, tiesa, anuo metu dar buvo labai religingas. Bet jis jau nebebuvo *bažnytiškas.* Jo paklusimas Bažnyčiai buvo jau abejotinas. Todėl ir šio luomo sukurtos mokyklos jau nebeturėjo tokio ryškaus bažnytinio bruožo. Tarp miestų valdybos ir dvasinės vyriausybės nekartą kildavo konfliktų mokyklų reikalais. Dvasinė vyriausybė norėjo, kad ir miestinės mokyklos būtų jos žinioje, kad scholasticus prižiūrėtų ne tik katedrines, kolegines, parapines mokyklas, bet ir miestines. Tuo tarpu miestų valdyba jas norėjo turėti savo žinioje. Buvo taip pat nemaža atsitikimų, kad vyskupai neleisdavo miestui steigti savų atskirų mokyklų. Tuo tarpu miestai kovodavo už mokyklų steigimo laisvę. Miestų mokyklų istorijoje pirmą sykį pasirodė tendencija išimti jaunimo lavinimą iš Bažnyčios globos. Šitoji tendencija istorijoje vis labiau stiprėjo, baigdamasi visiška jaunimo lavinimo bei auklėjimo laicizacija. Bet josios užuomazga glūdi miestinėse viduramžių mokyklose.

Iš kitos pusės, *miestinės mokyklos buvo labiau praktinio pobūdžio.* Jeigu vienuolinėse ir katedrinėse mokyklose daug dėmesio buvo kreipiama į teorinius mokslus, tai miesto mokyk-

---

[75] Op. cit. V, 145 p.

los juo toliau, tuo labiau formavosi praktine linkme. Tiesa, pradžioje jos dar buvo panašios į katedrines mokyklas. Bet vėliau teoriniai dalykai, ypač lotynų kalba, vis labiau atsidurdavo antroje vietoje, o pirmąją užimdavo gimtoji kalba, skaičiavimas ir praktiniai amatai. Miestelėnai buvo labiau linkę savo gyvenimą tvarkyti amatų ir prekybos kryptimi. Todėl miestinės mokyklos buvo ne tik bendrojo, bet net ir specialiojo lavinimo įstaigos, ypač viduramžių pabaigoje. Tarp jų mes randame, pavyzdžiui, statybos mokyklų, meisterių mokyklų, prekybos mokyklų ir t. t. Be abejo, šitos mokyklos nebuvo specialiosios šiandienine prasme. Vis dėlto savo užuomazgomis jos stūmė lavinimą jau kita linkme, negu jis ėjo viduriniais amžiais.

Rūšys

Šitą praktinį ir sykiu naują miestinių mokyklų pobūdį parodo ir šių mokyklų *rūšys*. Miesto mokyklos buvo iš dalies išsivysčiusios iš parapinių mokyklų, iš dalies jos buvo nauji kūriniai. Todėl vienos jų ir toliau nenutraukė bendros viduramžių mokyklų linijos, o kitos pasidarė visai savotiškos. Miestinės mokyklos pasidalino į dvi dideles grupes: *lotyniškosios* mokyklos ir *vokiškosios*. Lotyniškosios mokyklos buvo tos, kurios, tęsdamos toliau katedrinių mokyklų tradicijas, lotynų kalbą laikė pagrindiniu dėstomuoju objektu.

Reikia pastebėti, kad lotynų kalba anuo metu buvo ne tik mokslo, bet ir susižinojimo kalba. Todėl nenuostabu, kad ir miestinėse mokyklose, kurios pirmoje eilėje buvo skiriamos prekybininkams ir amatininkams, lotynų kalba buvo pabrėžiama. Šiems žmonėms taip pat reikėjo mokėti lotyniškai, jeigu jie norėjo turėti reikalų su svetimais kraštais. Namų ūkiui (Hauswirtschaft) virstant miesto ūkiu (Stadtwirtschaft) ir šiam vis labiau pereinant į valstybės ūkį (Volkswirtschaft), ekonominėje gyvenimo srityje dirbančių žmonių interesai ir santykiai žymiai praplatėjo ir prekybiniai ryšiai užsimezgė net su tolimomis šalimis. Lotynų kalba kaip tik ir buvo pagrindas šiems ryšiams palaikyti. Dėl to ir lotyniškosios mokyklos savo uždavinį šiuo atžvilgiu atlikdavo.

Vokiškosios mokyklos, visų pirma atsiradusios Niederlanduose, o paskui išplitusios visoje Vokietijoje, savo pagrindu laikė gimtosios kalbos, skaitymo, skaičiavimo ir rašymo mokymą. Lotynų kalba čia paprastai taip pat būdavo einama. Tik gal

ne tiek atsidėjus ir ne tiek plačiai, kaip lotyniškosiose mokyklose. Apskritai reikia pastebėti, kad objektų atžvilgiu lotyniškosios ir vokiškosios mokyklos nesiskyrė labai griežtai.

Žymesnis skirtumas tarp jų buvo jų *pobūdžio atžvilgiu*. Lotyniškosios mokyklos buvo daugiau *valstybinės*. Miestas jas steigdavo ir išlaikydavo. Vokiškosios mokyklos, bent pradžioje, buvo daugiau *privatinės*. Jas steigiant reikėjo gauti miesto valdybos sutikimą. Lotyniškosios mokyklos buvo daugiau *bažnytinės*. Šalia lotynų kalbos jose būdavo kreipiama nemaža dėmesio į giedojimą. Jų mokiniai dažnai dalyvaudavo bažnytinėse pamaldose, o mokytojams už dalyvavimą net būdavo atlyginama. Tuo tarpu vokiškosios mokyklos buvo daugiau *pasaulinės*. Jas laikydavo dažniausiai pasaulininkai, jų mokytojai taip pat daugiausiai buvo pasaulininkai. Lotyniškosios mokyklos buvo *aukštesnio* laipsnio. Einamieji jose dalykai duodavo mokiniui daugiau žinių, negu tik paprastas elementarinis kursas. Tuo tarpu vokiškosios mokyklos buvo *žemesnio* laipsnio. Jos paprastai pasitenkindavo tik gimtosios kalbos, skaitymo, rašymo ir skaičiavimo pradmenimis.

Santvarka

Miestinių mokyklų, pirmoje eilėje lotyniškųjų, vedėjas buvo vadinamas *rector scholarum* arba *magister ludi*. Pradžioje juo paprastai būdavo žemesniųjų šventimų klerikas. Vėliau šių mokyklų vedėjais buvo ir pasaulininkai. Šalia vedėjo būdavo ištisa eilė mokytojų. Mokytojai miestinėse mokyklose buvo žymiai geriau pasiruošę, negu kitose viduramžių mokyklose. „Nuo keturioliktojo šimtmečio, sako F. X. Thalhoferis, vienas trečdalis turėjo magistro titulą, antras trečdalis bakalauro, vadinasi, du trečdaliai žmonių turėjo akademinį išsilavinimą“[76]. Tik vienas trečdalis mokytojų buvo baigę paprastas katedrines ar kolegines mokyklas. Net ir atlyginimo atžvilgiu miestinių mokyklų mokytojai buvo geriau aprūpinti. Miestinėse mokyklose mokymas nebuvo veltui, kaip katedrinėse ar vienuolinėse mokyklose. Tik neturtingieji būdavo nuo mokesčio atleidžiami. Tuo tarpu sumokami už mokymą pinigai eidavo tiesiog mokytojui. Jis gaudavo tam tikrą atlyginimą už dalyvavimą bažnytinėse apeigose. Jis net pardavinėdavo mokiniams atostogas. Tuo būdu susidarydavo pakenčia-

---

[76] Bildung und Unterricht im Mittelalter, 106 p.

mas pragyvenimo kiekis. Todėl miestinių mokyklų mokytojai nebuvo skurdžiai ir visuomenėje turėjo didelę pagarbą.

Miestinių mokyklų darbo laikas, atostogos, drausmė buvo dar labai artimai susiję su viduramžių pedagoginėmis tradicijomis. Gal tik pats mokinių suskirstymas buvo kiek savotiškesnis. Mokiniai buvo padalinti į tris skyrius: 1. tie, kurie mokėsi skaityti ir rašyti, 2. tie , kurie mokėsi gramatikos pagrindų ir 3. tie, kurie mokėsi gramatikos plačiau. Pirmojo skyriaus mokiniai buvo vadinami *tabulistais,* nuo žodžio tabula — lentelė, ant kurios būdavo rašoma. Antrojo skyriaus mokiniai buvo vadinami *donatistais,* nes savo gramatikos pradmenims jie naudojosi Donato gramatika. Trečiojo skyriaus mokiniai buvo vadinami *aleksandristais,* nes mokėsi iš gramatikos vadovėlio, kurį parašė Aleksandras de Villa Dei. Miestinių mokyklų buvo atskirų berniukams ir mergaitėms. Bet jų buvo ir bendrų. Šios koedukacinės mokyklos buvo didelė naujenybė viduramžiams. Tai buvo ženklas, kad senosios pedagoginės tradicijos pradeda irti.

e. Universitetai

Prasmė ir reikšmė

Universitetai yra didžiausias ir charakteringiausias viduramžių kūrinys mokymo srityje. Šios mokymo įstaigos išaugo iš viso viduramžių pobūdžio, iš jų dvasios ir todėl turėjo visas viduramžių žymes. Universitetai yra viduramžių sintetinės dvasios kūrinys.

Viduramžiai gyveno nepaprastu sintezės ir vienijimo noru. Neskirdami prigimties ir antgamtės, žinojimo ir tikėjimo, Bažnyčios ir valstybės, jie ėjo vienijimo keliu, kuris juos vedė į didingus kūrinius, dažnai, tiesa, sujungtus tik iš viršaus, bet imponuojančius savo forma ir savo užsimojimais. Visuomeninėje srityje viduramžiais susikūrė šventoji imperija, kurioje susijungė valstybė ir Bažnyčia. Estetinėje srityje susikūrė gotikos katedros, kuriose architektūra, skulptūra ir net tapyba (vitražai) buvo sujungtos vieno didingo principo. Teorinėje srityje susikūrė summos, kuriose specialiųjų mokslų laimėjimai jungėsi su filosofinėmis ir teologinėmis spekuliacijomis.

Šalia šventosios Romos imperijos, šalia gotikos katedrų, šalia summų atsistojo *universitetas,* kaip sintezės dvasios objektyvacija *mokymo* srityje. Viduramžiams nepakako parapinių, vienuolinių, katedrinių ir miestinių mokyklų ne tik dėl to, kad jos nebuvo tobulos, bet ir dėl to, kad jos buvo išskaldytos, nesistemingos, nesintetiškos. Jose nebuvo aišku, kur baigėsi bendrasis lavinimas ir prasidėjo specialusis. Visas šitas netobulybes viduramžiai pataisė, sukurdami naują lavinimo tipą — universitetus.

Šiuo atžvilgiu universitetai buvo ne tik charakteringa viduramžių apraiška, bet ir didelė kultūros jėga. Visų pirma *universitetai iškėlė mokslo reikšmę.* Tik universitetams atsiradus, mokslas atsistojo šalia valstybės ir Bažnyčios, kaip savotiška jėga. Žinijos sritis pasidarė kultūrine galybe, kaip visuomeninė arba religinė sritis. Toliau, *universitetai paruošė ir išleido didelius inteligentijos kadrus,* kurie žymiai pastūmėjo priekin visą ano meto gyvenimą. Galop *universitetai formavo pasaulėžiūrinį individualizmą ir parengė sąlygas renesansui.* Sutelkę savyje mokymą ir iš dalies mokslo kūrimą, būdami šiuo atžvilgiu nepriklausomi ir turėdami iš dalies net savotišką monopolį, universitetai išvystė teorinėje srityje tokių jėgų, kurios vėliau susprogdino visą viduramžių santvarką. Dėl to universitetus tenka laikyti ne tik viduramžių dvasios padaru, bet ir naujos kultūros pirmuoju šaukliu.

Korporacinis pobūdis

Universitetai, kaip savotiškas mokymo ir mokslo kūrimo tipas, kilo visai savaimingai. Jie nebuvo koki dirbtiniai padarai. Jie išaugo iš viso viduramžių gyvenimo organiškai, net nejaučiamai ir nepastebimai. Keliaujančiųjų mokinių ir mokytojų būta visais viduramžiais. Dvyliktajame šimtmetyje jų skaičius dar padidėjo, nes padidėjo ir pats noras mokytis. Be to, pati žinija šiuo metu pasidarė turtingesnė, nes atgimė aristotelizmas, ir filosofija gavo nemaža akstinų ir pozityvių pradų iš arabų. Dėl to labiau palinkę į teorines studijas mokiniai ir mokytojai susitelkdavo vienoje vietoje, susiburdavo į tam tikrą sąjungą mokslo ir mokymosi reikalui, gilindavosi į naujas tiesas, į naujas spekuliacijas ir tyrinėdavo naujus atradimus. Tai ir buvo *gyvenimiška* universitetų pradžia. Pirmykštės universitetų užuomazgos yra grynai privatinės. Jie išaugo iš mokytojų ir mokinių sambūrių,

kuriuos draugėn suvesdavo mokslo meilė ir tiesos ieškojimas. Tai buvo kažkas panašu į Platono akademiją graikuose. Savo pradžioje universitetai ir buvo tokios privatinės akademijos.

Žodis *universitas* pradžioje nereiškė mokslų visumos, bet, kaip pažymi Schnüreris, jis reiškė „korporaciją, kuri buvo sudaryta iš magistrų ir scholarų“[77]. Kitaip sakant tai buvo ne universitas litterarum, bet universitas scholarium et magistrorum. Tai buvo ne tiek mokslo įstaiga, kiek mokslą einančiųjų ir mokslą teikiančiųjų žmonių korporacija. Ši korporacija buvo visiškai panaši į visas kitas vidumamžių korporacijas, kurios taip pat susidėjo iš meisterių ir gizelių. Korporacinis pobūdis yra pirmutinis universitetų atsiradimo istorijoje.

Reikalas mokiniams ir mokytojams susiburti į korporaciją buvo savaime aiškus, nes vienas atskiras narys viduramžiais nebuvo teisės saugojamas ir negalėjo nieko žymesnio padaryti. Viduramžių santvarka buvo tokia, kad žmogus viešumoje buvo traktuojamas kaip vienos arba kitos korporacijos narys. Laisvų individų, kurie nepriklausytų jokiai korporacijai, viduramžių teisė neglobojo. Be to, tokiems individams ir išsiversti būtų buvę labai sunku, nes bet koks profesinis veikimas buvo galimas tiktai korporacijos ribose ir korporacijos monopolizuojamas. Štai kodėl Dantė priklausė vaistininkų korporacijai. Štai kodėl ir naujai išdygusieji mokytojų ir mokinių sambūriai susiorganizavo korporacijos pavidalu. Viduramžių universitetas pirmoje eilėje yra korporacija.

Šitas korporacinis universiteto pobūdis mums išaiškina keletą universiteto žymių, kurios yra išlikusios ir ligi šių dienų ir kurių kilmė nėra tokia jau idealinė, kaip kai kas norėtų manyti. Visų pirma *universitetas iš pat pradžių buvo autonominė mokslo ir mokymo įstaiga.* Universitetų autonomija šiandien yra stengiamasi pagrįsti mokslo kūrimo ir jo perteikimo laisve. Kai kas nori šitą mintį priskirti ir viduramžiams. Bet tai netiesa. Universitetų istorijos pradžioje mokslo kūrimas ir mokymas buvo griežtai palenktas Bažnyčios priežiūrai ir kontrolei. Mūsų laikais įsivaizduojamos mokslo laisvės anuo metu kaip tik būta labai nedaug. Ir vis dėlto universitetai buvo autonominės įstaigos. Bet *šitoji autonomija buvo ne kas kita,*

---

[77] Op. cit. II, 375 p.

kaip korporacijos autonomija. Kiekviena korporacija viduramžiais buvo autonominė savo srityje. Kadangi universitetas buvo korporacija, jis taip pat visai savaime pasidarė autonominis, vadinasi, turįs teisę valdytis, tvarkytis ir net vykdyti teismines funkcijas savo nariams. — Iš korporacinio universitetų pobūdžio kilo ir universitetinio *mokymo monopolis.* Universitetai pradžioje buvo vadinami studium generale arba schola generalis, vadinasi, visiems bendra arba centrinė mokykla. Todėl kai Friedrichas II įsteigė Neapolyje universitetą, jis uždraudė visoje šalyje bet kam mokyti tų dalykų, kurie buvo dėstomi universitete. Tai buvo savotiškas mokslo ir aukštojo mokymo monopolizavimas universiteto naudai. Šitas faktas yra visiškai suprantamas, žinant, kad viduramžiais kiekviena korporacija turėjo monopolį savo srityje. Esant universitetui korporacija, šitas monopolis buvo visiškai natūralus. — Iš korporacinio universitetų charakterio kilo ir universitetų *privilegijos.* Kiekviena nauja korporacija, norėdama įsistiprinti, stengdavosi įgyti privilegijų iš bažnytinės ir pasaulinės vyriausybės. Universitetai, kaip nauja ir reikšminga korporacija, privilegijomis buvo apdovanojami labai gausiai. Jie net buvo vadinami studium privilegiatum. — Vadinasi, universitetų autonomija, jiems suteiktas monopolis ir privilegijos yra išaugę iš korporacinio universitetų pobūdžio.

Išsivystymo bruožai

Atsiradus universitetui, kaip mokinių ir mokytojų korporacijai, buvo realizuota pati universitetinė idėja. Reikėjo tiktai, kad ši idėja augtų ir skleistųsi. Ir ji skleidėsi labai sparčiai. Prasidėję 11 šimtmetyje, universitetai per porą amžių apėmė beveik visą Europą. Jų kilmė buvo įvairi. Vieni jų kilo iš vienuolinių mokyklų, kiti iš katedrinių, dar kiti iš miestinių. Nemaža buvo tokių, kurie buvo naujai įsteigti jau kaip universitetai.

Denifle, geriausias viduramžių universitetų žinovas, teigia, kad neitališki universitetai nė vienas nėra išsivystęs iš katedrinių ar vienuolinių mokyklų. Tiktai Italijoje universitetai daugumoje yra kilę iš miestinių, kiti iš katedrinių mokyklų. Bet toki viduramžių gyvenimo istorikai, kaip Schnüreris ar Gruppas, pavyzdžiui, Paryžiaus universitetą laiko išaugusį iš mokyklos, buvusios prie Notre-Dame katedros.

Nors universitetų kilmė yra labai įvairi, vis dėlto šiuo atžvilgiu jų buvo du pagrindiniai tipai: *išsivystę savaime* (ex consuetudine) ir *įsteigti* (ex privilegio). Toki savaime išaugę universitetai buvo Oxforde, Orleane, Paduoje ir kitur. Jie neturėjo savo įsteigimo aktų. Kiti tokius aktus turėjo, vadinasi, jie buvo formaliai įkurti.

Universitetus steigti pirmoje eilėje galėjo *popiežius,* o paskui *imperatorius.* Tai priklausė nuo universiteto charakterio. Universitetas, kaip minėjome, buvo studium generale — mokykla visiems. Duoti kokiai nors mokyklai dėstyti viską visiems galėjo tik tas, kuris iš tikro turėjo visuotinę valdžią. Tokių valdovų viduramžiais buvo du: popiežiaus ir imperatoriaus. Jie tad ir galėjo būti tikraisiais universitetų steigėjais. Kadangi mokslas ir mokymas viduramžiais buvo daugiausiai Bažnyčios žinioje, todėl pirmaeilis universitetų steigėjas buvo popiežius. Iš 44 prieš 1400 m. įsteigtų universitetų 31 buvo įsteigtas popiežiaus. Karaliai galėdavo universitetus steigti tik savam kraštui. Visuotinės reikšmės jie įgydavo tik gavę popiežiaus patvirtinimą arba, kaip sakoma, būdami kanoniškai įsteigti. Kunigaikščių ir miestų įkurtos aukštosios mokyklos nesivadino universitetais ir neturėjo universitetinių teisių bei privilegijų.

Steigėjų buvo dvi pagrindinės pareigos: 1. pastatydinti universitetui trobėsius ir 2. patikrinti profesoriams išlaikymą. Pastarasis dalykas bažnytinės vyriausybės paprastai būdavo išsprendžiamas tuo būdu, kad profesoriams būdavo pavedamos bažnytinės beneficijos, iš kurių jie ir gyvendavo. Tai padaryti nebuvo sunku dėl to, kad beveik visi ano meto profesoriai būdavo dvasininkai. Steigėjai dažnai pasirūpindavo ir studentais, įkurdami jiems vad. *kolegijų,* apie kurias kalbėsime vėliau.

Didžiausias universitetų atsiradimo metas buvo tryliktojo šimtmečio pradžia. Nors jau 11 šimtmečio viduryje randame universiteto užuomazgą Salernoje, kuri pagarsėjo savo medicinos mokykla, vis dėlto anuo metu universitetinė idėja dar nebuvo aiški. Vad. Salerno universitetas 11 šimtmetyje buvo daugiau aukštoji medicinos mokykla, savotiškas medicinos institutas, negu universitetas vėlesne prasme. Tik tryliktojo šimtmečio pradžioje prasideda tikras ir spartus universitetų

dygimas. Kaip greitai universitetai steigėsi, gali parodyti ir ši chronologinė lentelė; universitetai buvo įkurti:

1200	metais	Modenoj, Montpellier, Reggio, Cambridge,
1204	„	Vicenzoj,
1212	„	Palencijoj,
1222	„	Paduoj,
1224	„	Neapolyj,
1228	„	Vercellyj,
1243	„	Salamancoj,
1244	„	Romoj,
1245	„	Valencijoj,
1248	„	Piacenzoj,
1250	„	Arezze, Orleane, Angers...

Romanų kraštuose, kaip matome universitetai įsikūrė tryliktajame šimtmetyje. Germanų kraštuose jie pradėjo atsirasti žymiai vėliau:

1348	metais	Pragoje,
1365	„	Vienoje,
1386	„	Heidelberge,
1388	„	Kölne....

Garsiausias viduramžiais universitetas buvo *Paryžiuje.* Jis, kaip jau buvo minėta, išsivystė iš katedrinės mokyklos, buvusios prie Notre-Dame. Paryžiaus universitetas buvo ypatingoje popiežiaus globoje. Privilegijų jam nesigailėta. Viena iš svarbesniųjų privilegijų buvo ta, kad be popiežiaus sutikimo niekas negalėjo universiteto nario ekskomunikuoti. Pasaulinė valdžia taip pat šiam universitetui suteikė nemaža privilegijų, tarp kurių Pilypas Augustas 1200 metais studentus išėmė iš pasaulinio teismo kompetencijos ir pavedė dvasiniam teismui. Paryžiaus universiteto žydėjimo laikas buvo antroji tryliktojo šimtmečio pusė. Pradžioje Paryžius turėjo teologijos mokymo monopolį. Bet kai šią teisę įsigijo kiti universitetai, Paryžius pradėjo pamažu smukti.

Šalia Paryžiaus antras reikšmingiausias Vakarų universitetas buvo *Bolonijoje.* Jis pagarsėjo teisių mokslu. Kaip Paryžius turėjo teologijos mokymo monopolį, taip Bolonijos universitetas stengėsi gauti teisių mokymo monopolį.

Anglijoje buvo labai lankomi *Oxfordo* ir *Cambridge'o* universitetai, susiformavę pagal Paryžiaus universiteto pavyzdį.

Šie universitetai ir šiandien yra išlaikę vidurinių amžių kolegijas studentams ir su jomis surištas tradicijas bei papročius.

Santvarka Kalbant apie universitetų santvarką, visų pirma tenka paliesti universiteto *vadovybė*. Viduramžių universiteto priešakyje stovėjo *kancleris,* kuris buvo skiriamas popiežiaus arba imperatoriaus. Jo pagrindinė pareiga buvo prižiūrėti universitetą, jo darbą, jo profesorius ir studentus. Kancleris galėjo būti ir ne iš mokomojo personalo. Kur universitetai buvo išaugę iš katedrinių mokyklų, ten kancleriu paprastai būdavo vienas iš kanauninkų, kuris prieš tai buvo mokyklos scholastiku. Kancleris vadovaudavo egzaminams ir promocijoms. Jo vaidmuo pradžioje buvo gana didelis. Todėl ne sykį istorijoje matėme, kad universitetai kovodavo su kancleriu dėl jiems suteiktų privilegijų varžymo.

Katalikiškieji universitetai ar fakultetai ir šiandien dar turi kanclerį, nors jo vaidmuo valstybinių įstatymų atžvilgiu yra nereikšmingas. Bet jis turi įtakos išvidiniam universiteto ar fakulteto gyvenimui. Mūsų Teologijos - Filosofijos fakulteto kancleriu yra J. E. Arkivyskupas Metropolitas J. Skvireckas.

Mokomojo personalo atstovai sudarydavo savotišką *senatą,* kuris buvo vadinamas consilium. Jo priešakyje stovėjo *rektorius,* paprastai renkamas iš consilium narių. Rektoriaus pareiga buvo imatrikuliuoti studentus, valdyti universiteto turtą ir vykdyti teismo funkcijas. Atskiri fakultetai rinkdavosi *dekanus* paprastai pusei metų. Dekanas tvarkydavo fakultetą pagal paties fakulteto priimtą reguliaminą.

Studijos Studijos viduramžių universitetuose buvo tvarkomos ne semestrais, bet metais. Semestrai įsigalėjo tiktai nuo 15 šimtmečio. Vasaros metu būdavo keletas savaičių atostogų, bet ir jų metu pasitaikydavo atsitiktinių paskaitų bei disputų. Visos universiteto studijos buvo padalintos į dvi pagrindines rūšis: į *paskaitas* ir į *disputus.* Šalia jų dar buvo vad. *pakartojimų* (repetitio), kada profesorius po paskaitos arba josios metu dialoginiu būdu klausinėdavo studentus. Bet šitie pakartojimai, panašūs į mūsų pakalbinimus (colloquia), didesnės reikšmės neturėjo. Pagrindinės studijų priemonės buvo paskaitos ir disputai.

Paskaitos Paskaitos būdavo dvejopos: *ordinarinės* arba paprastos bei nuolatinės ir *ekstraordinarinės* arba atsitiktinės. Paprastų arba ordinarinių paskaitų pagrindan būdavo dedama knyga. Tokia paskaita susidėdavo iš teksto paskaitymo, filologinės teksto egzegezės ir turinio platesnio paaiškinimo. Aiškinimo metu būdavo duodama klausimų ir studentams, kad svarbesni dalykai giliau įstrigtų į atmintį. Šios paskaitos buvo ne kas kita, kaip tiesioginis studentų ruošimas egzaminams. Jos buvo grynai perteikiamojo pobūdžio. Seni mokslo laimėjimai čia buvo perteikiami kuo ištikimiausiai. Šiuo atžvilgiu yra teisingi A. Messerio žodžiai, kad „anuo metu universiteto uždavinys nebuvo savarankiškas mokslinis tyrinėjimas ir mokinio skatinimas į darbą, bet perteikimas ir pasisavinimas esančios žinijos, ne sukūrimas naujų pažinčių“[78]. Atsitiktinių arba ekstraordinarinių paskaitų metu būdavo perteikiami kiek naujesni laimėjimai arba savi patyrimai. Bet šios rūšies paskaitos nebuvo dažnos. Jas paprastai skaitydavo iš kitų universitetų atvykę arba keliaujantieji mokslininkai. Kad viduramžių paskaitos neturėjo kuriamojo pobūdžio rodo ir tas faktas, jog paskaitos būdavo padalinamos tarp profesorių burtų keliu. Tik labai retai koks nors objektas būdavo pastoviai dėstomas vieno žmogaus. Šitokia praktika vad. artistų fakultete pasiliko gana ilgai, nors kituose fakultetuose specializacija atsirado žymiai anksčiau.

Disputai Šalia paskaitų labai daug dėmesio buvo kreipiama į pratybas, kurios būdavo atliekamos *disputų* pavidalu. Jų uždavinys buvo pasisavinti per paskaitas išgirstą mokslinę medžiagą ir išmokti ją panaudoti konkrečiam atvejui. Šalia mažesnių gana dažnų disputų vieną dieną savaitėje, būtent, šeštadieniais, būdavo iškilmingi ir vieši disputai. Jų metu susirinkdavo didelis studentų skaičius. Šitie disputai prasidėdavo anksti rytą ir trukdavo, kartais, ištisą dieną. Jų eiga būdavo tokia: vienas iš turinčių magistro laipsnį skaitydavo paskaitą ir išdėstydavo savo tezes, kaip medžiagą disputui. Kiti magistrai iškeldavo įvairių tezėms priekaištų. Po to bakalaurai, pirmininkaujančio vadovaujami, turėdavo į šiuos priekaištus atsakyti. Visas disputas būdavo vedamas griežta

[78] Geschichte der Pädagogik I, 13 p. Breslau 1925.

silogistine forma. Atsakymas į priekaištus būdavo ne kas kita, kaip patiekto priekaištinio silogizmo išnagrinėjimas pagal premisas, jų suskirstymas pagal logišką sąryšį ir jų priėmimas arba atmetimas, paremtas tam tikrais argumentais. Formaliniu atžvilgiu toki disputai buvo labai naudingi. Protui prusinti jie buvo gera priemonė. Taip pat jie sudarė gerų progų pasirodyti aštresniems ir subtiliems protams. Bet išsilavinimui apskritai didesnės reikšmės jie neturėjo, o praktiškai būdavo nemėgiami. Studentus reikėdavo verste versti juose dalyvauti.

Mokslo laipsniai

Mokslo laipsniai viduramžių universitetuose buvo trys: *bakalauro, licencijato* ir *magistro* arba *daktaro.* Metų skaičius reikalingas kiekvienam laipsniui įsigyti, būdavo nustatomas atskirų fakultetų ir todėl buvo nevienodas. Taip pat reikalavimai buvo skirtingi pagal fakultetus. Akademiniai laipsniai viduramžiais turėjo ne tik mokslinės, bet ir visuomeninės reikšmės. Su jais būdavo surištos tam tikros teisės ir privilegijos.

Išvidinis susiskirstymas

Viduramžių universitetai savo viduje buvo susiskirstę dvejopu atžvilgiu: 1. pagal studentus ir 2. pagal mokslo sritis. Pirmasis atžvilgis viduramžių universitetą padalino į atskiras studentų grupes pagal tautybę (universitas nationum). Toks universiteto pasiskirstymas pagal studentus tautybės atžvilgiu buvo ypatingai žymus Italijoje ir Prancūzijoje. Vokietijoje jis nebuvo taip ryškiai jaučiamas. Antrasis atžvilgis sukūrė viduramžių universitetuose tam tikrus mokslo ir mokymo vienetus, vadinamus *fakultetais.* Paprastai viduramžių universitetai turėjo keturis fakultetus: *artistų* fakultetą, *teologijos* fakultetą, *teisės* fakultetą ir *medicinos* fakultetą. Nevisuose universitetuose jie būdavo visi. Dažnai tas ar kitas universitetas vienu ar kitu metu neturėdavo to ar kito fakulteto. Bet pilnas universitetas apimdavo visus keturis.

Artistų fakultetas

Artistų fakultetas taip vadinosi dėl to, kad jame buvo einami septem artes liberales. Tai nebuvo paralelinis fakultetas teologijos, teisės ir medicinos fakultetams. Artistų fakultetas buvo savotiškas įvadas į akademines studijas arba savotiška parengiamoji universiteto mokykla. Paulsenas teisingai šį fakultetą vadina į

universitetą inkorporuota gimnazija. Pavadinimas visiškai vykęs, nes šiame fakultete buvo einami dar tik bendrojo lavinimo dalykai. Jokiai profesijai savo klausytojų jis dar nerengė. Dėstydamas trivium ir quadrivium, jis tik teikė bendrojo lavinimo žinių. Todėl anais laikais ir buvo reikalaujama, kad į kitus fakultetus stotų baigę artistų fakultetą. Artistų fakultetas sudarė lyg ir universiteto pagrindą.

Jis turėjo du kursus: *trivium* ir *quadrivium*. Šiuos kursus baigusieji laikydavo egzaminus bakalauro laipsniui gauti. Kas studijuodavo filosofiją ir pagilindavo quadrivium dalykus, išlaikydavo atitinkamus egzaminus, gaudavo laipsnį magister artium. Šitas laipsnis atitiko kituose fakultetuose duodamą daktaro laipsnį, nors magistro titulą vartodavo ir kiti fakultetai.

Dėl tokios grindžiamosios reikšmės artistų fakultetas ir universiteto santvarkoje turėjo pirmaeilį vaidmenį. Artistų fakultete visų pirma būdavo daugiausia studentų, nes beveik visi akademines savo studijas turėdavo pradėti šiuo fakultetu. Paryžiaus universitete artistų fakulteto studentai turėdavo po keturis balsus, o kitų fakultetų tik po vieną. Artistų fakulteto rektorius buvo sykiu ir viso universiteto rektorius. Tikrumoje artistų fakultetas buvo ne kas kita, kaip išvystyta vienuolinė arba katedrinė mokykla.

Teologijos fakultetas

Teologijos fakultetai viduramžių universitetuose buvo labiausiai išvystyti, nes teologija ir filosofija anais laikais buvo ryškiausiai susiformavusios žinijos sritys. Tiesa, ligi dabartinių teologijos fakultetų ano meto fakultetams buvo dar labai toli. Vis dėlto anų laikų matu matuojant, jie buvo išvystyti neblogai. Teologijos fakultetuose, kaip ir kituose, paskaitos buvo susijusios su tam tikromis knygomis. Konkrečiai teologijos mokymo pagrindan buvo padėtas Petro Lombardo sentencijų rinkinys, sudarytas iš Šv. Rašto ir Bažnyčios Tėvų veikalų. Tik 16 šimtmetyje šitos sentencijos buvo pakeistos šv. Tomo Akviniečio Summa Theologica. Šv. Rašto studijoms buvo naudojamasi šv. Jeronimo vertimu, vadinamu Vulgata. Retas kas mokėjo skaityti Šv. Raštą originalo kalba.

Teisės fakultetas

Teisės fakultete studijos buvo paskirstytos į dvi pagrindines sritis: *bažnytinių* ir *pasaulinių* teisių. Pasaulinės teisės buvo pagrindinės. Jos buvo atremtos į imperatoriaus Justinijono Corpus iuris. Bažnytinių teisių studijoms pagrindą sudarė Corpus iuris canonici, sudarytas iš bažnytinių susirinkimų nutarimų ir iš popiežiaus dekretų. Romos teisės studijos buvo statomos pirmoje vietoje. Romaniškosios ir germaniškosios teisės buvo tik įvadas į Romos teises. Dėl to ir bažnytinės teisės, kurios anuo metu pradėjo ryškiau formuotis, buvo dėstomos Romos teisių įtakoje Šis faktas padarė, kad visa Vakarų Bažnyčios juridika pasidarė savo pagrinduose persunkta Romos teisės dvasia ir principais. Juridinis momentas, kuris buvo toks ryškus Romos gyvenime, įsiskverbė ir į Bažnyčios gyvenimą.

Medicinos fakultetas

Medicinos fakultete daugiausiai buvo mokomasi iš knygų. Kaip vadovėliai, buvo vartojami Hippokrato, Galeno veikalai ir savotiška Avicennos medicinos enciklopedija, vadinama canon medicinae. Šitie iš knygų mokęsi medikai laikydavo save pranašesniais už vadinamuosius chirurgus, kurie turėjo praktinio patyrimo su lavonais ir su gyvais žmonėmis. Ilgą laiką universitetų durys šiems medikams praktikams buvo uždarytos.

Studentai

Studentais viduramžių universitetai skųstis negalėjo. Sakoma, kad anais laikais proporcingai studijavo net daugiau, negu dabar. Paryžiaus universitetas savo žydėjimo metu turėjo apie 30.000 studentų. Net nevisi sutilpdavo, kurie norėjo studijuoti. Iš tokių netilpusių studentų susidarė vadinamieji klajojantieji studentai arba vagantai bei goliardai, kurie sukūrė net ištisą vagantų poezijos žanrą. Studentai viduramžių universitetuose buvo labai įvairūs ir amžiaus ir išsilavinimo atžvilgiu. Artistų fakultete studentai paprastai būdavo nuo 15 ligi 20 metų amžiaus. Išsilavinimas taip pat buvo įvairus, nes žmonės ateidavo į universitetą įvairiais tikslais. Vieni ateidavo bendrai prasilavinti, kiti pagilinti turimų žinių, dar kiti įgyti mokslo laipsnių, vėl kiti paklausyti garsių profesorių ir t.t. Todėl studentų margumas buvo labai didelis. Pridėkime dar, kad garsesniuose universitetuose studijuodavo įvairių šalių ir tautų studentų, ir gausime tikrai kaleidoskopišką viduramžių studentijos vaizdą.

Kaip įvairi buvo studentų sudėtis, taip įvairus buvo ir jų gyvenimas. Apskritai, dauguma studentų buvo dvasininkai. Bet buvo ir pasaulininkų, ypač Bolonijoje, kur jie studijavo teisę. Vis dėlto dvasininkų persvara buvo žymi. Bet tai netrukdė jiems vesti linksmą ir net palaidą gyvenimą. Paryžiaus universiteto dokumentas iš 1269 metų skundžiasi, kad klerikai ir studentai bei jų tarnai sužeidinėja žmones, užmušinėja, grobia moteris, išniekina mergaites, privemia smukles ir pridirba kitokių Dievui nepatinkančių dalykų[79]. Be abejo, Bažnyčia kovojo su tokiais iškrypimais. Bet laukinis daugelio ano meto jaunų žmonių charakteris šią kovą darė labai sunkią.

Studentų kolegijos

Sėkminga kovos su studentiško gyvenimo iškrypimais priemonė buvo studentų *kolegijos.* Anuo metu privatinių butų buvo per maža, kad juose galėtų sutilpti visi studentai. Todėl noromis nenoromis turėjo būti steigiami tam tikri bendrabučiai, vadinami kolegijomis arba bursomis. Jose studentai gyvendavo pagal tam tikrą tvarką, gaudami butą ir maistą dažnai veltui arba už menką atlyginimą. Tokias kolegijas steigdavo profesoriai arba šiaip turtingi žmonės. Ano meto studentijai jos buvo didelė parama. Jeigu viduramžių studentija buvo gana gausi, tai tarp kitų veiksnių čia didelės reikšmės turėjo ir šių kolegijų buvimas. Jos davė galimybės daugeliui neturtingų, bet gabių žmonių išeiti aukštosios mokyklos kursą. Pedagoginiu atžvilgiu šios kolegijos buvo reikšmingos tuo, kad saugojo studentus nuo palaido privatinio gyvenimo. Kur kolegijų būdavo pakankąmai, ten būdavo leidžiama privačiai gyventi tik pas tėvus arba pas artimus gimines. Visi kiti turėjo gyventi kolegijose. Kolegijos buvo sykiu ir lavinimo įstaigos. Jose buvo mokoma lotynų kalbos, kad tie, kurie nėra pakankamai jos pramokę, kiek galėdami greičiau pasivytų kitus ir sugebėtų sėkmingai sekti universiteto paskaitas.

Gyvenimas kolegijose buvo gana griežtas, palenktas bažnytinei drausmei. Priėmimas į kolegiją būdavo surištas su ypatingomis ceremonijomis. Pagrindinė jų mintis buvo ta, kad naujas studentas turi pamesti savo storžieviškumą, kaimietiškumą ir įsigyti naujų nusiteikimų. Apie naują studentą bū-

---

[79] Plg. G. Schnürer, Op. cit. II, 381 p.

davo sakoma, kad tai esąs pecus campi, cui, ut ad publicas lectiones praeparetur, cornua deponenda essent — lauko galvijas, kuriam reikia nulaužti ragus ir tokiu būdu jį paruošti viešoms paskaitoms. Todėl kandidatas būdavo aprengiamas kailiais, su ragais, su ilgais dantimis, kuriuos ceremonijų metu traukdavo ir ragus laužydavo. Barzda būdavo nukerpama, nagai nukarpomi, visa barbariška išvaizda sukultūrinama. Pabaigoje būdavo puota, kurios išlaidas turėdavo apmokėti naujokas. Apskritai, gyvenimas kolegijose buvo su visomis internato ydomis, bet sykiu ir su internato geromis pusėmis, su jo poezija ir papročiais.

III. Viduramžių pedagogai

Turinys: 1. Viduramžių pedagoginės teorijos pobūdis. — 2. Viduramžių praktinės pedagogikos atstovai: a. Beda Venerabilis, b. Bonifacijus, c. Alcuinas. — 3. Viduramžių teorinės pedagogikos atstovai: a. Hrabanas Mauras, b. Hugo a St. Victore, d. Aegidijus Romanas.

Literatūra: 1. *H. Ditscheid*, Alkuins Leben und Bedeutung für den religiösen Unterricht, Koblenz 1902. — 2. *W. Kammel*, Der Begriff der Anlage bei den Pädagogen des 12. bis 16. Jahrhundert: Beiträge zur Philosophia und Paedagogia perennis, hersg. v. W. Pohl, Freiburg i. Brsg. 1919. — *O. Schmidt*, Hugo von St. Victor als Pädagog, Meissen 1899. — 4. *V. Türnau*, Inwiefern kann Rhabanus Maurus Praeceptor Germaniae genannt werden? München 1899. — 5. *K. Werner*, Alcuin und sein Jahrhundert, 1881. — 6. *K. Werner*, Beda und seine Zeit, 1881. — 7. *O. Willmann*, Ein Studienbuch aus dem 12. Jahrhundert: Christlische pädagogische Blätter, Nr. 10—11, 1906.

1. Viduramžių pedagoginės teorijos pobūdis

Pedagoginės problemos nebuvimas

Viduramžių pedagogai savo veikalų ir apskritai savo veikimo pobūdžiu yra skirtingi ir nuo senovės ir nuo naujųjų laikų pedagogų. Senovės pedagogai, kaip Platonas, Aristotelis, savo veikaluose davė ne tik konkrečių nurodymų ugdymo praktikai, bet sprendė ir pačią pedagoginę problemą, kaip tokią. Dar ryškiau šitas pedagoginės problemos sprendimas iškilo naujaisiais laikais. Tuo tarpu viduramžiais tokios pedagoginės problemos anų laikų ugdymo teorijoje nerandame. Visuose viduramžių pedagoginių rašytojų veikaluose šitas klausimas yra neliečiamas. Viduramžiams nerūpėjo ugdymas, kaip toks. Jiems rūpėjo daugiau ugdymo praktika, daugiau pedagoginės idėjos realizavimas, bet ne pati šitoji idėja. Kaip visur, taip ir peda-

gogikoje viduramžiai buvo sąmoningos epochos priešginybė. Jie ugdė intensyviai ir griežtai, rūpinosi žmogaus charakteriu ir jo išsilavinimu, bet jie nedarė refleksijos ir neieškojo pedagoginio darbo giliausios esmės bei prasmės. Gal tik vienas Šv. Tomas Akvinietis savo raštuose *De veritate* ir *De magistro* arčiau palietė ugdymo problemą, keldamas klausimą, ar žmogus gali būti kito žmogaus mokomas. Vis dėlto ir čia pedagoginė problema buvo paliesta tik labai iš tolo.

Priežastys

Pedagoginės problemos nebuvimą viduramžiais pažadino trys pagrindinės priežastys.

Pirmoji priežastis buvo ugdymo, kaip tokio aiškumas. Viduramžiams buvo aiški ir savaime suprantama aksioma, kad ugdymas žmogui yra reikalingas ir kad jis turi pozityvios žmogaus prigimčiai reikšmės. Rousseau pedagoginio skepticizmo viduramžiai nežinojo. Jiems tad nebuvo reikalo kelti pedagoginę problemą ir ją nagrinėti savyje. Jiems buvo svarbu surasti kuo geriausių būdų bei priemonių ugdyti. Jeigu kartais ugdymas nepasisekdavo, viduramžiai kaltino arba ugdytojus arba ugdomąsias priemones bei ugdomuosius metodus. Bet viduramžių žmogui neatėjo į galvą mintis kaltinti patį ugdymą, kad jis iškreipiąs žmogaus prigimtį, kaip darė apšvietos pedagogai.

Antroji priežastis buvo aiškus ugdymo ryšys su pasaulėžiūra. Viduramžiai nė kiek neabejojo, kad ugdymas yra galimas, tik atsirėmus į tam tikrą pasaulėžiūrą, kad ugdymas iš pasaulėžiūros išauga ir savo praktikose realizuoja šios pasaulėžiūros tikslus. Viduramžiai nežinojo nepasaulėžiūrinės pedagogikos ir nepasaulėžiūrinio ugdymo. Todėl jie nežinojo nė pedagoginės problemos, kaip tokios, nes ši problema iškyla tik tada, kai pasaulėžiūriniai ugdymo pagrindai pakrinka ir pasidaro neaiškūs. Tuomet žmogui reikia kreiptis savo mintimi į patį ugdymą ir pasiteirauti, koks yra jo santykis su žmogaus prigimtimi.

Trečioji priežastis buvo ugdymo gajumas ir naujumas. Hegelis yra pasakęs, kad kultūra žmogui tampa problema tik tada, kai gražūs gyvenimo pavidalai pasensta. Kultūrinė problema iškyla tik tada, kai kultūra tam tikru būdu pradeda senti ir smukti. Kol kultūra yra gaji ir gyvastinga, tol ji yra kuriama, bet tol apie ją yra negalvojama ir nefilosofuojama. Šitas

dėsnis tinka ir ugdymui, kaip vienai iš svarbesnių kultūros sričių. Ugdymas viduramžiais buvo dar labai gajus ir labai naujas. Jo pajėgumu ir jo reikšme viduramžių žmogus visiškai pasitikėjo. Apie jokį ugdymo smukimą ar apie ugdymo krizę viduramžiais negalėjo būti nė kalbos. Dėl to viduramžių žmogus nemąstė apie ugdymą ir dėl to jis nesprendė pedagoginės problemos. Ugdymas jam buvo per daug artimas dalykas, ir jis pats buvo per daug pasinėręs į pedagoginį darbą, kad reflektyviai galėtų pasitraukti nuo viso to kiek toliau ir apie tai pagalvoti. Šiam darbui jis nejautė jokio reikalo.

Palinkimas į praktiką

Šitos priežastys padarė, kad viduramžių pedagogai apie ugdymo problemą nerašė ir atskirų josios klausimų nesprendė. Pasitikėdami ugdymu, jie tik stengėsi kuo geriausiai realizuoti jo reikalavimus praktikoje. Todėl visuotinis palinkimas į praktiką yra antra viduramžių pedagogikos žymė, kuri eina šalia pedagoginės problemos nebuvimo ir kuri yra lyg ir šiosios išplauka. Visi viduramžių pedagogų raštai yra konkretaus pobūdžio. Nei ugdymo filosofijos, nei vad. filosofinės pedagogikos, nei pedagogikos istorijos viduramžiais nerandame. Visuose viduramžių pedagoginiuose veikaluose yra keliami praktiški, konkretūs ir aktualūs klausimai. Viduramžių pedagogika yra *hic et nunc* pedagogika. Tai yra konkrečios situacijos pedagogika. Visi viduramžių pedagogai teoretikai buvo pirmoje eilėje praktiniai ugdytojai. Pedagoginiai jų veikalai yra išaugę iš jų darbų ir skiriami kitų darbams, kaip priemonės ir kaip patarimai. Todėl jie priklauso ne tiek pedagogikos mokslo, kiek pedagogijos meno sričiai. Tai yra pedagoginės technologijos veikalai. Dauguma jų yra paprasti vadovėliai.

Šitos tad dvi žymės: 1. pedagoginės problemos nebuvimas ir 2. palinkimas į praktiką sudaro bendrą viduramžių pedagoginės teorijos pobūdį.

Nagrinėdami viduramžių pedagogus, mes skirstome juos į grynus praktikus, kurie bendro pobūdžio veikalų, išskyrus vadovėlius, nėra rašę, ir į tuos, kurie šalia praktinio veikimo bandė savo raštuose liesti ir kiek bendresnius ugdymo klausimus.

2. Viduramžių praktinės pedagogikos atstovai

a. Beda Venerabilis

Jis gimė 672 ar 673 metais Anglijoje vienuolyno Wearmoutho valdomoje žemėje. Sukakęs septynerius metus, buvo atiduotas tam pačiam vienuolynui, kaip puer oblatus. Sulaukęs 30 metų buvo įšvęstas kunigu. Gyveno tiktai Wearmoutho ir Jarrowo vienuolynuose. Beda buvo benediktinas ir visą gyvenimą veikė benediktiniškai. Jis buvo tylus ramus vienuolis, visiškai atsidėjęs mokslui ir mokymui. Niekur nekeliavo, visą amžių praleido savo gimtinėje. Mirė 735 metais.

Beda buvo pasisavinęs visų jam anuo metu prieinamų knygų žinias. Todėl ir savo raštuose sugebėjo liesti įvairiausius dalykus: gramatiką ir metriką, matematiką ir gamtos mokslus, egzegezę ir chronologiją. Jo nuopelnas, kad Vakarai laiką pradėjo skaičiuoti nuo Kristaus gimimo. Daug jis yra rašęs ir istoriniais klausimais. Šiuose raštuose jis parodo sąžiningą ir kruopštų susipažinimą su šaltiniais. Tarp istorinių Bedos raštų pirmą vietą užima anglų tautos Bažnyčios istorija, baigta 731 m.

Iš pedagoginių raštų Beda yra palikęs: *De ortographia* — vadovėlis lotynų rašybai išmokti, kuriame autorius nagrinėja atskiras raides ir žodžius alfabetine tvarka, paaiškindamas žodžius įvairiais pavyzdžiais ir posakiais; *De arte metrica* — savotiškas poetikos vadovėlis, kuriame Beda išdėsto skiemenų mokslą, poezijoje vartojamas ritmo rūšis ir pėdų tipus; *De schematis et tropis Sacrae Scripturae* — vadovėlis poetinei Šventraščio kalbai suprasti, ypač psalmėms, Giesmių Giesmei ir įvairioms kantikoms; *De temporibus* — vadovėlis laikui skaičiuoti; *De ratione temporum* — vadovėlis tam pačiam reikalui; *De ratione computi* — aritmetikos vadovėlis. Visi šie raštai yra grynai praktinio pobūdžio. Visi jie yra parašyti dialoginiu būdu. Tai yra elementarūs vienos arba kitos srities kursai.

Kiek gilesnis yra Bedos veikalas *De natura rerum,* kuriame autorius, atsiremdamas į Plinijaus pažiūras, bando kurti didingą gamtos gyvenimo vaizdą. Kaip Beda žiūri į pasaulio sąrangą, gali pailiustruoti ir ši ištrauka iš minėto jo veikalo:

„Pasaulis yra viso ko visuma, susidedanti iš žemės ir dangaus, apsupta keturių elementų: ugnies, kuria šviečia žvaigždės; oro, kuriuo kvėpuoja visi gyviai; vandens, kuris jungia žemę, ją apjuosdamas ir perskverbdamas; pačios žemės, kuri yra pasaulio viduryje ir žemiausioje vietoje ir stovi nejudanti... Elementai skiriasi savo prigimtimi ir padėtimi. Žemė, kaip sunkiausia, negalint jos pakelti kitai gamtai, užima tarp kūrinių žemiausią vietą. Vanduo, kiek yra lengvesnis už žemę, tiek sunkesnis už orą. Jeigu oras kartais inde patenka po vandeniu, tuojau, kaip lengvesnis, iškyla į viršų. Ugnis, materialiai uždegta, ieško natūralios savo vietos viršum oro..."[1].

Apskritai, reikia pastebėti, kad Beda yra reikšmingas, kaip savo meto didelis kultūrininkas, mokslininkas ir pedagogas praktikas. Schnüreris apie Bedos darbus sako: „Jeigu peržvelgsime visus Bedos veikalus ir jų įtaką viduramžiams, galėsime jį pavadinti pirmuoju ir geriausiu viduramžių mokytoju"[2].

b. Bonifacijus

Bedos bendraamžis buvo Winfriedas vėliau pavadintas Bonifacijumi. Jis gimė 675 metais iš saksų didikų šeimos anglosaksų karalystėje Wessexe. Septynerių metų, kaip ir Beda, buvo atiduotas benediktinų vienuolynui Exetere, kur išėjo pradinius mokslus. Norėdamas pagilinti savo žinias, persikėlė į Nutshallingo vienuolyną. Besimokydamas pats, jis daug dirbo ir to vienuolyno mokykloje. Įšvęstas kunigu, jis visą laiką svajojo tapti misijonierium. Pasitaikius progai, 718 metais jis nuvyko į Romą. Popiežius Gregorijus II, jo išsilavinimo ir jo entuziazmo sužavėtas, pakeitė jo vardą, pavadinęs Bonifacijumi, ir išsiuntė į Vokietiją. Daugiausiai Bonifacijus dirbo frankuose, o vėliau, kaip vyskupas, ir Vokietijoje. Jo veikimas visur buvo labai sėkmingas. Jis pertvarkė frankų Bažnyčią, į vienuolynus įvedė šv. Benedikto regulą. Vienoje savo kelionėje buvo stabmeldžių užpultas ir sykiu su savo 52 palydovais nužudytas 754 metais.

---

1 De natura rerum, 194—195 p. Migne, P. L. 90.

2 Op. cit. I, 226 p.

Savo gyvenimu Bonifacijus buvo Bedos priešginybė. Kiek Beda buvo tylus vienuolis, tiek Bonifacijus buvo organizatorius, pamokslininkas ir keliautojas. Nors abu priklausė tam pačiam benediktinų ordenui, bet savo charakteriu buvo labai skirtingi.

Bonifacijus buvo vienas iš didžiausių Vakarų Europos misijonierių ir organizatorių. G. Schnüreris jo, kaip misijonieriaus, veikimą šitaip charakterizuoja: „Jam rūpėjo kunigams ir žmonėms parodyti ganytojo idealą visame jojo grynume ir atpratinti juos nuo minties, kad vyskupo tarnyba susidedanti tik iš prievartos, pasaulinės valdžios ir žemiškų turtų. Sudvasinus kunigo idealą, pakilo ir visos liaudies kultūra... Bonifacijus pirmoje eilėje sujungė Vakarų krikščionijos įvairius religinio gyvenimo židinius vieną su kitu“[3].

Daug veikdamas misijų ir bažnytinės organizacijos srityje, Bonifacas mažiau buvo vaisingas pedagoginiu atžvilgiu. Pedagoginių raštų jo yra tik du: *Grammatica* — gramatikos vadovėlis ir *Compendium artis metricae* — poetikos ir metrikos vadovėlis. Šitie Bonifacijaus veikalai, kaip ir Bedos, yra elementariniai minėtų sričių kursai. Pedagoginis tiesioginis Bonifacijaus veikimas buvo nedidelis. Užtat netiesioginiu būdu Bonifacijus ugdymui buvo labai reikšmingas. Schnüreris pastebi, kad „jis atnešė į kontinentą aukštą savo šalies išsilavinimą... Ypatingos reikšmės buvo tas faktas, kad Bonifacijus galėjo žmones mokyti vokiškai. Jis suprato, kiek religiniam mokymui svarbus yra vertimas į liaudies kalbą“[4].

c. Alcuinas

Jis gimė 730 (Schnürer) ar 735 (Göttler) metais Jorke didikų šeimoje. Mokėsi savo miesto katedrinėje mokykloje, paskui pats šiai mokyklai vadovavo. Keliaudamas į Romą 781 m. Parmoje susitiko Karolių Didįjį, kuris apie Alcuiną jau buvo girdėjęs. Tarp jų užsimezgė artimesni santykiai ir 793/4 metais Alcuinas pastoviai apsigyveno Karoliaus Didžiojo dvare, pasidarydamas savotišku imperatoriaus švietimo ministeriu. Čia jis įsteigė dvaro mokyklą, kurioje mokė Karoliaus Didžiojo ir jo didikų

---

[3] Op. cit. I, 314 p.

[4] Lexikon der Pädagogik I, 566 p.

vaikus. Patį Karolių Didįjį Alcuinas mokė retorikos, dialektikos ir astronomijos. Alcuinas taip pat buvo pirmininkas savotiškos Karoliaus Didžiojo mokslo akademijos, kurioje dalyvavo toki žmonės, kaip Petras iš Pizos, Paulus Diakonas, Theodulfas, Einhardas ir kiti. Norėdamas Alcuiną aprūpinti, Karolius jam pavedė tris abatijas, ypač turtingą šv. Martyno abatiją Tourse, kur Alcuinas ir mirė 804 metais. — Alcuinas yra įvairiai vadinamas. Žinomiausias jo vardas yra *Alcuinus*. Bet šalia jo yra vartojama dar *Alchvinus, Albinus, Flaccus Albinus*. Vardą *Flaccus* jis gavo dėl savo poezijos, nes minėtoje Karoliaus akademijoje kiekvienas narys turėjo senovinį vardą, jam duotą ryšium su jo dirbamu darbu ir kūryba. Pats Karolius vadinosi Dovydu, Angilbertas — Homeru, Alcuinui buvo duotas Flaccus vardas, paskolintas iš Horacijaus.

Kaip Beda ar Bonifacijus, taip ir Alcuinas buvo vienas iš tų mokslo ir mokymo pionierių, kurie atkeliavo iš Anglijos salos į Europos kontinentą ir atnešė iš ten aukštai pakilusią kultūrą.

Veikimo pobūdis

Alcuinas buvo mokslininkas ir sykiu pedagogas praktikas. „Jo gyvenimas, sako Schnüreris, buvo skirtas tiktai mokslui ir mokymui. Jis buvo kabinetinis mokslininkas (Stubengelehrter) ir geras malonus mokytojas, be abejo, ne be tam tikrų šio pastarojo silpnybių — pedantizmo ir užsispyrimo“[5]. Bet nei grynas mokslas nei gryna pedagoginė praktika Alcuino neabsorbavo. Tas pat Schnüreris kitoje vietoje sako, kad „jis nepaskendo moksle; jis kultyvavo mokslą idealine prasme ir, kaip rodo daugybė didaktinių raštų ir laiškų, rodė gyvo susidomėjimo kitų mokymu ir lavinimu. Aukščiau už mokslą jam buvo dorinis žmogaus kilnumas“[6]. Todėl Alcuinas turi nuopelnų ir kaip mokslininkas ir kaip pedagogas praktikas. Kaip mokslininkas jis yra reikšmingas tuo, kad aukštai stovintį ano meto Anglijos mokslą jis atgabeno į Prancūziją. „Per Alcuiną, sako Schnüreris, buvo atneštas į Prancūziją visas anglosaksų vienuolynų moksliningumas ir išsilavinimas“[7]. Tiesa, Alcuinas nebuvo originalus

---

[5] Kirche und Kultur I, 372 p.
[6] Op. cit. I, 373 p.
[7] Op. cit. I, 372.

kūrėjas. Jam visų pirma rūpėjo perteikti jaunoms tautoms tai, ką buvo laimėjusios senosios kultūros. Mokslinį Alcuino pobūdį charakterizuoja vienas jo paties posakis, kuriuo jis atsakė Karoliui Didžiajam, prašančiam atskleisti retorikos mokslo kilmę: „Atskleisiu, atsakė Alcuinas, pagal senųjų autoritetą"[8]. Senųjų mokslo kūrėjų autoritetas ir jų laimėjimai rodė Alcuinui kelią, ir jis visą gyvenimą jiems ištikimai tarnavo. Teologinių-mokslinių jo raštų yra net daugiau, negu pedagoginių.

Pedagoginės praktikos

Alcuinas, kaip pedagogas, buvo grynas praktikas. Jokių bent kiek teoriško pobūdžio raštų jis nepaliko. Būdamas Karoliaus Didžiojo dvaro mokytojas, jis rūpinosi visų pirma paruošti vadovėlių savo mokiniams, kurie daugumoje jau buvo suaugę arba bent paaugę žmonės. Alcuinas pedagoginėje savo praktikoje turėjo daugiausia reikalų su suaugusiųjų švietimu. Todėl ir jo vartojamas metodas gali būti vertinamas tik šiuo atžvilgiu. Šitą metodą jis atsigabeno iš Anglijos, ir jo esmė buvo dialoginis klausimų ir atsakymų būdas. Tik čia klausdavo ne mokytojas, bet mokinys, kuris norėdavo žinoti ir iš atsakymų išmokti. Mokytojas atsakinėdavo ir tuo būdu mokydavo. Iš Alcuino duodamų atsakymų, kuriuos randame jo parašytuose vadovėliuose, mes patiriame jo pamėgimą atsakinėti mįslingai ir simboliškai. Šitie atsakymai dažnai neturi nieko bendro su klausiamo daikto tikrove, bet išreiškia tiktai simbolinį arba alegorinį bei analoginį daikto atžvilgį. Mūsų dienomis iš tokių atsakymų vargiai būtų ką nors galima išmokti. Štai keletas pavyzdžių.

„Quid est aër? — Custodia vitae.
Quid sint comes? — Vestes capitis.
Quid sit frons? — Imago animi.
Quid sint labia? — Valvae oris.
Quid sint crura? — Columnae corporis.
Quid est lux? — Facies omnium rerum.
Quid est hiems? — Aestatis exul.
Quid est ver? — Pictor terrae.
Quid est autumnus? — Horreum anni"[9].
Kas yra oras? — Gyvybės saugotojas.

---

[8] Migne P. L. 919 p. 101.
[9] Migne P. L. 978 p. 101.

Kas yra plaukai? — Galvos drabužiai.
Kas yra kakta? — Dvasios veidrodis.
Kas yra lūpos? — Burnos durys.
Kas yra blauzdos? — Kūno kolonos.
Kas yra šviesa? — Visų daiktų veidas.
Kas yra žiema? — Vasaros tremtinė.
Kas yra pavasaris? — Žemės tapytojas.
Kas yra ruduo? — Metų kluonas.

Be abejo, fantazijai lavinti toki atsakymai gal ir turėjo reikšmės. Bet realios išsilavinimui naudos vargiai iš jų galėjo kilti. Vis dėlto šitas metodas yra charakteringas ano meto žmogaus mąstymui pažinti. Jis parodo, kad viduramžių žmogus į kiekvieną daiktą žiūrėjo ne realiniu, bet simboliniu bei alegoriniu atžvilgiu. Alcuino atsakymai kaip tik ir stengiasi mokiniuose sužadinti tokį simbolinį pasaulio supratimą ir pergyvenimą. Bet kur Alcuinas kalba apie elementarinius mokslo dalykus, kuriuos reikia mokiniams pasisavinti, ten jis šito metaforinio metodo nevartoja. Jo nerandame, pavyzdžiui, pamokymuose apie ortografiją arba apie gramatiką.

Pedagoginiai veikalai

Iš pedagoginių Alcuino raštų reikia paminėti pirmoje eilėje jo veikalas *Grammatica*. Tai yra kalbos mokslo vadovėlis, parašytas dialoginiu būdu, kur mokinys klausinėja mokytoją ir iš atsakymų mokosi. Šio veikalo pradžioje yra charakteringas dialogas, kuris mums atskleidžia Alcuino pažiūras į mokymosi tikslą ir motyvus, į mokinių pažiūras mokytojo atžvilgiu, galop į mokomuosius objektus:

„*Mokytojas:* Argi išmintis nėra sielos papuošalas ir garbė?

Mokiniai: Tikrai...

Mokytojas: Kas yra turtai be išminties?

Mokiniai: Kas ir kūnas be sielos...

Mokytojas: Argi ne ji išaukština nužemintąjį ir nuo šiukšlyno pakelia vargšą, kad pasodintų jį su kunigaikščiais ir suteiktų garbės vainiką?

Mokiniai: Taip, bet kiek ji graži ją įgijus, tiek sunki jos siekiant.

Mokytojas: Argi kareivis yra vainikuojamas be kovos? Argi žemdirbys be darbo skina vaisius? Ar nėra se-

nos patarlės, kad mokslo šaknys karčios, vaisiai saldūs?... Kiekvienas mokslas pradžioje atrodo liūdnas ir sunkus, bet paskui duoda geriausių vaisių.

Mokiniai: Vesk, sakyk, kur eiti, mes tave mielai seksime, nes atlygio viltis paprastai lengvina vargą. Juk kiekvienas, kuris aria, aria tikėdamasis vaisių... Ištiesk, mokytojau, dešinę ir pakelk mus nuo nepatyrimo žemumos, pakelk mus ligi tavosios išminties laipsnio. Vesk mus, išvesk iš nežinojimo lizdelio ir apgaubk mus tau Dievo duotos išminties šakomis, kad bent kiek galėtume paregėti tiesos šviesos. Parodyk mums septynis teorinio mokslo laipsnius, kuriuos tiek sykių žadėjai.

Mokytojas: Yra laipsniai, kuriuos būkite toki stropūs išmokti, kaip esate smalsūs sužinoti, būtent: gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrija, muzika ir astrologija. Tai šiems laipsniams filosofai skyrė savo poilsį ir darbą. Tai šie laipsniai juos padarė šviesesnius, garsesnius ir amžinai garbingus. Tai jais naudojosi mūsų šventi ir katalikiški tikėjimo skelbėjai ir gynėjai, visuose viešuose ginčuose su eretikais laimėdami. Šiais keliais, brangūs sūnūs, tebėga jūsų jaunystė, kol subrendęs amžius ir sustiprėjusi siela prieis prie Šventraščio viršūnių...“[10].

Kitas kiek reikšmingesnis Alcuino pedagoginis veikalas yra *Dialogus de rhetorica et virtutibus.* Jau pats pavadinimas parodo, kad Alcuinas retoriką supranta senąja klasikine prasme, kaip tokį mokslą, kuris ne tik moko žmogų gerai kalbėti, bet ir daro jį geresnį. Charakteringas yra šiame veikale retorikos kilmės aiškinimas. Veikalas yra parašytas dialogu, kuris vyksta tarp Alcuino ir Karoliaus Didžiojo:

„*Karolius:* Visų pirma mokytojau, atskleisk man šio meno pradžią.

Albinas: Atskleisiu pagal senųjų autoritetą. Pasakojama, kad buvo laikas, kada žmonės laukuose klajojo, kaip gyvuliai: dauguma jų buvo valdomi ne proto, bet kūno jėgos. Nebuvo nei dieviškosios religijos, nei žmoniškųjų pareigų, bet tik aklas godumas, kuris naudojosi kūno stipru-

---

[10] Grammatica, 851—854 p. Migne P. L. 101.

mu. Tuo metu kažkoks didis ir išmintingas vyras suprato, kiek medžiagos ir jėgos geriems dalykams glūdi žmonių sielose, jei tik kas galėtų ją pažadinti ir pamokymu pagerinti. Šitas tad žmogus miškuose ir laukuose išsisklaidžiusius žmones surinko į vieną vietą, sujungė juos, įvesdamas naudingą ir įmanomą sėslumą... Man rodos, mano karaliau, kad tai nebuvo įmanoma be mokėjimo kalbėti..."[11].

Šalia šių dviejų veikalų dar reikia paminėti *De ortographia* — vadovėlis išmokti rašybos, *De dialectica* — logikos vadovėlis; *Pippini regalis et nobilissimi iuvenis disputatio cum Albino scholastico* — savotiškas etikos ir gyvenimo patyrimo vadovėlis. Iš matematinių vadovėlių reikia paminėti *De cursu et saltu lunae ac bisexto*. Visi šie veikalai yra parašyti dialoginiu būdu ir skiriami grynai praktikos reikalui. Jie pačiam Alcuinui buvo naudingi jo pedagoginiame darbe.

3. Viduramžių teorinės pedagogikos atstovai

a. Hrabanas Mauras

Jis gimė 776 metais Mainze iš didikų šeimos, kaip ir visi žymesnieji ano meto vyrai. Vaikystėje buvo atiduotas, kaip puer oblatus, Fuldos benediktinų vienuolynui. Kaip gabų mokinį, Fuldos abatas pasiuntė jį mokytis pas Alkuiną. Grįžęs Fuldon po Abato Eigilijaus Hrabanas, kuriam vienuolyne buvo duotas dar ir Mauro vardas, tapo Fuldos vienuolinės mokyklos vedėju, prie kurio ši mokykla pasiekė didžiausio klestėjimo. Hrabanas daug dėjo pastangų pakelti mokyklos lygį ir vienuolių mokslingumą. Šiam reikalui jis ypatingai rūpinosi vienuolyno biblioteka, kurią papildė krikščionių ir pagonių rašytojų veikalais. Šalia schola interior 817 metais jis įsteigė ir schola exterior. Iš Hrabano Mauro vedamos mokyklos, kaip jau buvo minėta, išėjo daug žymių ano meto vyrų. Tapęs abatu, atsisakė nuo mokyklos vedėjo pareigų ir mokė tiktai klerikus. 842 metais dėl politinio vienuolių veikimo atsisakė ir

[11] Dialogus de rhetorica et virtutibus, 919—921 p. Migne P. L. 101.

nuo abato titulo bei pareigų. 847 metais buvo išrinktas gimtojo savo miesto Mainzo arkivyskupu. Eidamas šias aukštas pareigas, Hrabanas ypatingai rūpinosi liaudies kalba. Hrabanas mirė 856 metais.

Hrabanas Mauras dėl didelio pedagoginio savo veikimo yra pavadintas *Praeceptor Germaniae.* Su juo prasideda pedagogų eilė pačioje Europoje, nes ligi šiol pedagogai į kontinentą atvykdavo iš Anglijos. Hrabanas, kaip Alkuino mokinys, anglosaksų mokslą ir jų pedagogiką sujungė su germanų mokslu ir išsilavinimu.

Mokslinis veikimas

Mokslui Hrabanas Mauras turi nemažesnių nuopelnų, kaip ir ano meto ugdymui. Visų pirma biblijiniais savo komentarais, kuriuos jis sėmė iš Bažnyčios Tėvų raštų, jis žadino susidomėjimą patristikos veikalais ir idėjomis. Savo veikalu *Grammatica,* kuri buvo ne kas kita, kaip ištrauka iš Priscijano gramatikos, jis atgaivino šį pamirštą autorių. Hrabano Mauro nuopelnas, kad Priscijano gramatika įėjo į viduramžių mokyklas šalia Donato gramatikos. Savo globojama biblioteka jis skatino mokslinį vienuolių veikimą ir vėlesniems amžiams išsaugojo daug brangių veikalų.

Pedagoginės pažiūros

Ugdymo istorijoje Hrabanas Mauras pasirodo, kaip pirmas viduramžių pedagogas teoretikas. Tiesa, šita jo pedagoginė teorija yra dar labai ankštai susieta su praktika: ji yra skiriama specialiam ugdymo atvejui. Vis dėlto pedagoginiai Hrabano raštai jau pralaužia paprastų vadovėlių šabloną ir įeina į platesnes pedagogines sritis. Čia pirmą sykį galime rasti pedagoginių idėjų. Pagrindinė vedamoji mintis Hrabano pedagogikoje yra aukštas auklėjimo vertinimas. Hrabanas auklėjimą stato pirmoje vietoje, o lavinimą antroje. Auklėjimo funkcijos viduramžiškas pabrėžimas čia išeina aikštėn visu ryškumu. Tik auklėjimas, pasak Hrabano, įdiegiąs žmogui dorybių ir tuo pačiu jį darąs laimingą. Dėl to Hrabanas reikalauja, kad mokytojas mokiniui darytų įtakos daugiau savo pavyzdžiu, o ne žodžiu, kad jis mokinį vestų į dorybę, kad pratintų klusnumo, darbo meilės ir savęs išsižadėjimo. Turimos žinios ir sugebėjimai tik tada esą vertingi, kai jie yra atremti į žmogaus dorumą. „Reikia, sako Hrabanas, kad

tas, kuris siekia išminties, siektų sykiu ir dorybės, kad tai, ką išmintingai supranta protu, naudingai padarytų darbu“[12].

Pedagoginiai veikalai

Iš pedagoginių Hrabano Mauro raštų, kuriuose reiškiasi jo idėjos, pirmoje eilėje yra pažymėtinas jo veikalas *De institutione clericorum*, parašytas pasekant Cassiodoro pavyzdžiu. Šitas veikalas turi tris knygas. Pirmosios dvi knygos yra skiriamos patiems dvasininkams ir jose kalbama apie objektyvinį dvasininkų gyvenimą: apie Bažnyčioje esančius tris luomus, (pasaulininkų, vienuolių ir kunigų), apie kunigystės laipsnius, apie kunigo drabužius, apie sakramentus ir jų administravimą. Tai pirmosios knygos turinys. Ši knyga yra daugiau *dogmatinė*. Antroji knyga skiriama *moralinei* kunigo gyvenimo pusei nušviesti. Joje yra kalbama apie brevijorių, apie maldą, pasninką ir išmaldą, apie atgailą ir atsilyginimą, apie bažnytines šventes, apie Šv. Raštą, apie liturgijoje vartojamas maldas ir apie įvairias erezijas.

Tiktai trečioji knyga yra *pedagoginė*. Ji yra jau skiriama ne tiek patiems dvasininkams, kiek tiems, kurie dvasininkus rengia. Joje Hrabanas Mauras visų pirma nubrėžia kunigo *idealą*, kurio turi siekti klerikų auklėjimas. „Tie, kurie, pastatyti viršūnėje, turi Bažnyčios valdžią, turi turėti ir žinojimo pilnatvę, ir gyvenimo tiesumą, ir išsilavinimo tobulumą“[13]. Visa tai turi būti įgyta prieš pradedant pastoracinį veikimą, nes „negražu, jei kas nori mokytis tik tada, kai jau turi pats mokyti“[14]. Vis dėlto dorinį žmogaus tobulumą čia, kaip ir visur, Hrabanas Mauras stato pirmoje vietoje. Jis pastebi, kad jau ir jo laikais, „yra tokių, kurie šventoje Bažnyčioje viršūnių siekia tiktai dėl garbės“ (377 p.). Toki „nebūdami Dievo pašaukti, bet eidami savo noru, valdžios viršūnes greičiau užgrobia, negu pasiekia“ ir todėl vėliau savo „papročiais griauna tai, ką žodžiais skelbia“[15].

Dvasininkų lavinimo *turinį* Hrabanas Mauras išplečia labai žymiai. Dvasininkų lavinimo pagrindas jam yra Šv. Raštas. Paskui eina septyni menai, apie kuriuos visus Hrabanas rašo ir juos visus charakterizuoja. Toliau eina filosofija ir šiaip

---

[12] Migne P. L. 405 p. 107.

[13] Migne P. L. 377 p. 107.

[14] Migne ibd.

[15] Migne P. L. 377—378 p. 107.

kiti praktiški bei naudingi mokslai. Hrabanas reikalauja iš kunigų, kad jie žinotų „puram veritatem historiarum", „modos tropicarum locutionum", „differentiam medicaminum", vadinasi, istoriją, literatūrą ir mediciną. Nors senovės filosofų stabmeldžių atžvilgiu viduramžiai nebuvo nusiteikę labai palankiai, vis dėlto Hrabanas ir čia buvo gana modernus. Antikinių filosofų jis pataria nebijoti, ypač platonikų, nes jų raštuose esą ne tik klaidų bei prietarų, bet „taip pat laisvųjų mokslų (disciplinae liberales)..., labai tinkamų tiesos vartojimui, ir tam tikrų labai naudingų dorinių dėsnių"[16]. Apskritai reikia pasakyti, kad Hrabano veikalas *De institutione clericorum* gali būti naudingai skaitomas ir šiandien, ypač kiek jis liečia dorinį kunigų paruošimą ir kunigo idealą.

Antras charakteringas Hrabano veikalas yra *Liber de oblatione puerorum*. Jau viduramžiais buvo kilę balsų, kad tėvai neturį teisės paaukoti vaikus vienuolynui ir kad toki paaukoti vaikai neturį pareigos užaugę pasilikti vienuolyne. Hrabanas Mauras šiame veikale kaip tik ir stengiasi apginti seną paprotį nuo priekaištų. Pasiremdamas savotiška Šv. Rašto interpretacija, jis iškelia visą eilę argumentų už tėvų teisę. Šitas veikalas yra charakteringas pažinti ano meto objektyviniam žmogaus mąstymui, kuris beveik visiškai nekreipė dėmesio į savų subjektyvinių apsisprendimų vertę ir reikšmę net ir sąžinės srityje.

Iš Hrabano Mauro vadovėlių reikia paminėti *Liber de computo* — vadovėlis skaičiuoti ir nustatyti laiką, parašytas dialoginiu būdu, kur dialogas vyksta tarp mokinio ir mokytojo, kaip ir Alkuino raštuose; *Excerptio de grammatica Prisciani* — neoriginalus darbas, bet tik ištrauka iš Prisciano gramatikos, bet reikšmingas tuo, kad, kaip jau buvo minėta, tuo būdu Prisciano gramatika buvo įvesta į viduramžių mokyklas. „Jos netrūko nė viename vienuolyne", pastebi Schnüreris[17].

Tekstai:

„.......................

Bažnytinės institucijos daugeliu nurodymų paaiškina, kaip reikia lavinti šventą klerikų luomą dieviškosioms pareigoms.

---

[16] Migne P. L. 404 p. 107.

[17] Op. cit. I, 373 p.

Tie, kurie, pastatyti viršūnėje, turi Bažnyčioje valdžią, turi turėti ir žinojimo pilnatvę, ir gyvenimo tiesumą, ir išsilavinimo tobulumą. Jiems negalima nieko nežinoti, kuo galėtų pamokyti kitus arba iš ko galėtų patys pasimokyti, būtent: Šv. Raštą, gryną istorijos tiesą, poetinės kalbos priemones, mistinių dalykų reikšmę, visų mokslų naudingumą, doro gyvenimo garbingumą, kalbėjimo grakštumą, dogmų dėstymo kuklumą, vaistų skirtingumą kovoje su ligų įvairumu. Kas šių dalykų nežino negali būti naudingas ne tik kitiems, bet ir pats sau. Todėl reikalinga, kad būsimas žmonių vadas, turėdamas laiko, pasigamintų ginklų, kuriais lengvai nugalėtų priešus ir laimingai apgintų jam patikėtą kaimenę. Juk negražu, jei kas nors nori mokytis tada, kai jam pačiam jau reikia mokyti, ir pavojinga imtis mokytojo naštos tam, kuris, mokslo pagelbos padedamas, neįstengia jos pakelti. Menas mokyti atsiranda tik tada, kai pirmiau intensyviai permąstant išmokstama. Kaip tad lengvapėdiškai nepritytyrusių žmonių pasirenkama pastoracinis mokymas, nes sielų vadovavimas yra menų menas!..."

De Clericorum institutione lib. 3, cap. 1. Migne P. L. 377 p. 107.

„........................

Dvi yra mokslų rūšys, kurios jau buvo net ir stabmeldžių papročiuose. Vieną iš jų sukūrė žmonės, antrą iš jų žmonės rado jau sukurtą arba Dievo įkvėptą. Pirmoji, kuri atsirado pagal žmonių nuostatus, iš dalies yra pagoniška, iš dalies ne. Pagoniška ji yra tiek, kiek žmonių yra sukurta stabams arba kūriniui garbinti, kaip Dievui, arba kuriai nors kūrinio daliai, arba sudaryti sutartims su demonais, pavyzdžiui, magijos menas, kurį poetai paprastai nori labiau paminėti, negu jo pamokyti. Šiai rūšiai priklauso spėjimai ir burtai. Taip pat čion priklauso visoki raiščiai ir priemonės, kurie neigia medikų mokslą... Naudingi ir būtini žmonėms sukurti dalykai yra visi tie, kurie priklauso prie kūno apdaro ar priežiūros, prie lyčių atskyrimo, prie garbės ženklų. Taip pat daugybė įvairių dalykų, be kurių žmonija arba visai negalėtų gyventi arba sunkiau išsiverstų... Visų šių žmogaus padarų, kurie reikalingi gyvenimui pagerinti, krikščionis anaiptol neturi vengti. Jie visi, kiek reikalinga, turi būti palaikomi ir žinomi. Prie jų priklauso literatūros figūros,

kurios yra atsiradusios žmonių susitarimu ir kitokios yra hebrajų, kitokios graikų, kitokios lotynų ir kitų tautų. Taip pat pagal savo kalbos ypatybes žmonės susikūrė rašmenis..."

De clericorum institutione lib. 3, cap. 16, Migne P. L. 392—393 p. 107.

„......................

Kiekvienam katalikui mokytojui reikia žinoti, kaip savo kalbą pritaikyti prie klausytojo. Mokėdamas panaudoti aukščiau minėtus kalbėjimo būdus, jis pasieks savo kalba gerų vaisių. Kadangi kalba savimi reikalauja pasiruošimo, būtina yra, kad ji paisytų klausytojo ypatybių, nes, kaip jau mokė garbingos atminties Gregorijus Nazianzietis, nevisiems tinka tas pat paskatinimas, nes nevienodas paliečia jų ypatybes. Dažnai tas pat dalykas vienus įžeidžia, kitiems padeda, nes ir žolių daugybė vienus gyvulius maitina, kitus užmuša... Taigi pagal klausytojų ypatybes turi susiformuoti mokytojų kalba, kad atskiriems klausytojams būtų pritaikyta, nors nuo bendro būdo ir neatsitrauktų..."

De clericorum institutione lib. 3, cap. 37, Migne P. L. 413 p. 107.

„......................

Imamės rašyti prieš tuos, kurie sako, kad negalima tėvams atiduoti vaikų Dievo tarnybai; taip pat prieš tuos, kurie, maži būdami padarė Dievui įžadus, o paskui, manydami esą be kaltės, juos nevertai paneigia; prieš tuos, kurie mano, kad vienuolinė drausmė atsirado iš šventųjų Tėvų nurodymų, buvo išgalvota žmogaus, o ne dieviškojo autoriteto įsteigta. Visų pirma Šv. Rašto liudijimais ir šventųjų Tėvų pavyzdžiais parodysime, kad žmogui krikščioniui galima savo kūdikius pavesti Dievui, kad Dievui padarytus įžadus negalima nevykdyti be didelės kaltės, kad vienuolinis gyvenimas yra kilęs ne iš žmogiškojo, bet iš dieviškojo autoriteto..."

Liber de oblatione puerorum, Migne P. L. 421 p. 107.

„.........................

Mokytojas: Gerai, mielas brolau, darai, prašydamas, kad parodyčiau šio mokslo esmę, kuris, kaip žinoma, yra visų mokslų mokytojas. Skaičių nereikia niekinti, nes daugelyje Šv. Rašto vietų jais yra išreikštos paslaptys. Neveltui apie Dievą pasakyta: Visa padarei pagal matą, skaičių ir svorį. Skaičiumi esame mokomi, kad išsilaikytume. Panaikink skaičių ir visa pražus. Atimk iš laiko skaičiavimą, ir visa apgaubs akla nežinia. Žmogus nesiskirs nuo gyvulių, kurie nemoka skaičiuoti...

Mokinys: Iš kur pirmiausiai atsirado skaičius?

Mokytojas: Iš Dievo, nes iš jo yra visokia išmintis.

Mokinys: Pasakyk, kada, būtent, išrastas yra skaičiavimas?

Mokytojas: Tuo metu, kai buvo sutverti visi padarai, vadinasi, nuo pat pradžios laiko. Tuomet paaiškėjo pirmas daiktų skaičiavimas, kaip pasakyta Genezėje: „Ir pasidarė vakaras ir rytas pirmosios dienos... Skaičiavimą Dievas parodė, sakydamas: pirmoji diena, antroji diena, trečioji diena ir taip ligi septintosios..."

Liber de computo, Migne P. L. 671 p. 107.

b. Hugo a St. Victore

Hugo gimė 1097 metais. Gimimo vieta nėra tikrai žinoma, bet spėjama, kad ji buvusi rytinėje Flandrijoje netoli Ypro. Iš pat mažens, kaip pats pasisako, jis mėgo mokslą. Pirmąjį išsilavinimą jis gavo Hamerslebeno diecezijos vyskupo Reinhardo von Halberstadto įsteigtoje augustiniečių vienuolyno mokykloje. Turėdamas apie aštuoniolika metų pasiryžo toliau lavintis ir kurį laiką mokėsi šv. Viktoro abatijoje Marseille. Paskui persikėlė į šv. Viktoro mokyklą Paryžiuje. Patrauktas malonaus ir išsilavinusio abato Guildino, Hugo ir pats įstojo į vienuolyną. Mirus Thomui a St. Victore, Hugo turėjo imtis mokymo darbo. Čia jis dėstė filosofiją ir teologiją. Pasisekimą turėjo gana didelį. Savo paskaitose jis kreipė nemaža dėmesio į praktinį-etinį mokslo momentą. Būdamas silpnos sveikatos, mirė gana jaunas 1141 metais.

Mokslinė reikšmė

Su Hugo mes visi labiau artinamės prie tikrųjų pedagogų teoretikų ir vis labiau paliekame grynų pedagogų praktikų eiles. Hugo, kaip mokslininkas, yra ryški dvyliktojo šimtmečio figūra. Jo mokinys buvo vienas iš didžiausių viduramžio teologų — Petras Lombardas. Iš jo mokyklos išėjo ir škotas Richardas a St. Victore. Net ir pats šv. Tomas Akvinietis prisipažįsta daug gavęs iš Hugo raštų. Savo išsilavinimu Hugo buvo mokyčiausias ano meto žmogus. „Mokslinio žinojimo apimtimi, sako G. Meieris, dvasios subtilumu, ėjimu ligi pagrindų, savo raštų daugiašališkumu ir dėstymo lengvumu jis pralenkė visus savo amžininkus... Jis buvo vadinamas savo meto Augustinu (152). Jeigu jo žinojime ir yra kokių plyšių, tai juos reikia priskirti ne jam, bet jo laikams"[18]. Hugo gerai pažino gamtos mokslus, parašė pasaulio istoriją nuo Adomo ligi savo amžiaus, mokėjo graikiškai ir kiek hebraiškai. Ypač jis buvo garsus savo dialektika: painiausius klausimus išspręsdavo aiškiai ir lengvai. Jo nuopelnas, kad jis pradėjo kovą su ano meto įpratimu žaisti sąvokomis, o ne rimtai klausimą nagrinėti. Hugo buvo sykiu mokslininkas teologas ir mistikas religininkas. Abi šios linkmės jame organiškai susiderino ir viena antrą papildė. „Mistika, sako Meieris, apsaugojo jį nuo vėlesnių scholastikų sausumo ir nevaisingumo, o scholastika sulaikė jį nuo ištirpimo bendruose ir neaprėžtuose dalykuose"[19].

Pedagoginiai veikalai

Veikalai išėję ir po Hugo plunksnos, buvo labai paplitę ir mėgiami. „Joks filosofas ir teologas, sako Meieris, viduramžiais nebuvo tiek perrašinėjamas. Net ir mažiausiose vienuolynų bibliotekose buvo galima rasti vieną kitą jo veikalą, dažniausiai *Didascalicon*"[20]. Šitas veikalas, kuris yra dar vadinamas *Eruditio didascalica* arba *Eruditio docta*, kaip tik ir yra pagrindinis Hugo pedagoginis veikalas. Savo turiniu jis yra savotiška mokslinio darbo metodika. Pirmosios jo trys knygos kalba apie studijavimą pasaulinių mokslų, o pastarosios trys apie Šv. Rašto studijas. Šaltiniais šiam veika-

---

[18] Bibliothek der katholischen Pädagogik III, 152—153 p. Freiburg i. Brsg. 1890.

[19] Op. cit. 154 p.

[20] Op. cit. ibd.

lui yra panaudoti šv. Jeronimo, Boetijaus, Cassiodoro, Izidoriaus Seviliečio ir kitų veikalai. Bet daug dalykų Hugo yra pridėjęs ir iš savo paties patyrimo. *Didascalicon* yra ištisai didaktinis veikalas. Dorinio auklėjimo klausimų jis nenagrinėja, bet dorinį momentą ankštai sieja su lavinamuoju momentu. *Didascalicon* yra reikšmingas tuo, kad jis buvo pirmas viduramžiais įvadas į mokslą. Jis duoda ano meto mokslo apžvalgą ir yra vertingas praktinėmis savo pastabomis.

Šalia *Didascalicon* reikia paminėti trumpą, bet mintingą pedagoginį Hugo raštą *De modo dicendi et meditandi.* Tai taip pat savotiškas metodikos vadovėlis, kuris nurodo, kaip reikia studijuoti ir kaip mąstyti. Jame Hugo nurodo, kas reikalinga studijuojančiam, kokios yra mąstymo rūšys ir mąstymo laipsniai. Hugo labai vertina atmintį, sakydamas, kad „atmintis yra visų dalykų iždas“[21].

Šie minėti du veikalai daugiausia liečia proto lavinimą. Trečias Hugo veikalas *De institutione novitiorum* specialiai nagrinėja dorinio auklėjimosi klausimus. Hugo jį yra parašęs, norėdamas duoti nurodymų, kaip turi būti auklėjami vienuolyno naujokai. Todėl suprantama, kad dorinio auklėjimo pabrėžimas čia buvo savaime reikalingas. Šiame veikale Hugo nagrinėja dorinio gyvenimo meną: žmogaus veiksmus vietos, laiko ir asmenų atžvilgiu, mokslo pagalbą doriniam išsivystymui, šventųjų pavyzdžių reikšmę, Šv. Rašto įtaką, drausmės problemą, kiek ji reiškiasi drabužiais, gestais, žodžiais, prie stalo ir darbe. Tai yra savotiškas vienuolinio gyvenimo vadovėlis.

Metodinės pažiūros

Kaip rodo pedagoginių veikalų apžvalga, Hugo nemaža dėmesio yra kreipęs į mokymosi metodiką. *Jis yra pirmas viduramžių metodikas.* Pačioje *Didascalicon* pradžioje jis sako, kad „yra ypatingai du dalykai, kurie kiekvieną veda į mokslą, būtent: skaitymas ir mąstymas“[22]. Pirmoji vieta priklausanti skaitymui. Todėl šiai priemonei Hugo ir skiria daugiausia vietos. Spręsdamas skaitybos problemą, Hugo nagrinėja tris klausimus: 1. kas reikia skaityti, 2. kokia tvarka skaityti ir 3. kaip reikia skaityti. Atsakydamas į pirmąjį klausimą, Hugo gauna progos panagrinėti

---

21 Migne P. L. 880 p. 176.

22 Eruditio didascalica, 741 p. Migne P. L. 176.

anų laikų objektus, prie kurių jis skiria ne tik tradicinius trivium ir quadrivium, bet taip pat pridėdamas jūrininkystę, mediciną ir kitus praktinius dalykus. Čia taip pat Hugo išdėsto savo pažiūras į mokslą. Mokslas, pasak Hugo, nėra vertas savo vardo, jeigu jis yra suteptas nedoru gyvenimu. Todėl tas, kuris siekia mokslo, negali apleisti ir charakterio lavinimo.

Kalbėdamas, kokia tvarka reikia skaityti, Hugo formuluoja tokį dėsnį: „Pirmiausia raidė, paskui prasmė, galop mintis“[23]. Vadinasi, reikia visų pirma tekstą ištirti filologiškai, paskui suvokti atskirų žodžių prasmę ir galop suprasti autoriaus mintį. Taip pat Hugo nurodo, kas yra reikalinga studijuojančiam žmogui, kad jis vaisingai studijuotų. Šių reikalingų dalykų Hugo suranda trejetą: *prigimtus polinkius* (natura), *lavinimąsi* (exercitium) ir *drausmę* (disciplina). Prigimti gabumai padaro, kad „girdėti dalykai yra suprantami, o suprasti atsimenami“[24]. Lavinimasis padaro, kad „darbu ir uolumu yra išlavinami prigimti gabumai“ (ibd). Drausmė padaro, kad „geri papročiai yra susiejami su mokslu“ (ibd.). Hugo patardavo studijuojantiems būti kukliems, nesididžiuoti, įsigijus truputį žinių, nes toki žmonės tik nori atrodyti išmintingais, bet tikrumoje toki nesą. Hugo pats pasisako, kad jis mielai sutiktų būti niekeno nežinomas, bet pats viską žinoti. Taip pat pajuokdamas jis pastebi: „Jūs giriatės Platoną matę, bet ne jį supratę“.

Duodamas nurodymų, kaip reikia skaityti, Hugo nurodo tris taisykles, kurios galėtų tikti ir mūsų dienų studijozams: „Pirmiausia nereikia niekinti jokio mokslo ir jokio veikalo. Antra, nesigėdyti iš bet ko pasimokyti. Trečia, turint mokslo neniekinti kitų“[25]. Be abejo, šitie patarimai yra daugiau moralinio pobūdžio. Bet Hugo gerai žinojo, kad vaisingos studijos nėra galimos be tinkamo dorinio nusiteikimo. Liesdamas skaitymo techninį sutvarkymą, Hugo pataria eiti analitiniu keliu: per suskaldytus pradus suvokti visumą. „Bet kokia bendrybė, sako Hugo, yra arčiau apibrėžiama savo ypatybėmis. Todėl mokydamiesi mes turime pradėti tuo, kas yra labiau žinoma, labiau apibrėžta ir labiau suprantama. Mes turime pamažu leis-

---

[23] Migne P. L. 772 p. 176.

[24] De modo dicendi et meditandi, 877 p. Migne P. L. 176.

[25] Migne P. L. 877 p.

tis pirmyn, dalindami atskirti atskirus dalykus ir pažinti tuo būdu jų prigimtį"[26].

Tekstai:

„......................

Iš visų aukščiau išskaičiuotų mokslų senovės žmones septynis ypatingai laikė naudingais studijuojantiems. Juose jie matė tokios naudos, kad kas juos gerai pažino, kitus galėjo studijuoti daugiau tyrinėjimu ir pratybomis, negu mokymusi. Jie yra lyg koki geriausi instrumentai, kurie paruošia sielą pažinti pilną filosofinę tiesą. Jie vadinasi trivium ir quadrivium dėl to, kad jais, lyg kokiais keliais, siela eina prie išminties paslapčių. Šiuo metu niekas negali būti vertas mokytojo vardo, kuris nėra išėjęs šių septynių mokslų. Skaitome, kad Pythagoras turėjo paprotį, kad nė vienas jo mokinių per septynetą metų, vadinasi, pagal laisvųjų septynių menų skaičių, negalėjo klausti priežasčių ir pagrindų to, kas jo buvo mokoma. Jie turėjo pasitikėti mokytojo žodžiais tol, kol viską jis išdėstydavo, o paskui jau jie patys galėjo suprasti girdėtų dalykų pagrindus. Šiuos septynis dalykus, sakoma, mokiniai taip būdavo išmokę, kad viską atsimindavo. Kokį tik paimdavo veikalą į rankas, koks tik iškildavo klausimas, jie neieškodavo atsakymo knygų ritinėliuose, bet tuojau viską surasdavo parengta savo širdyje. Štai kodėl anais laikais buvo tiek daug išmintingų žmonių, kurie tiek prirašė, kad mes vos spėjame perskaityti. Mūsų scholastikai arba nenori arba nemoka tinkamu būdu mokyti. Todėl mes turime daug mokytų, bet maža išmintingų... (768 p.).

Skaitymo būdo esmė glūdi skirstyme. Kiekvienas skirstymas prasideda aprėžtais dalykais ir žengia prie neaprėžtų. Kiekvienas aprėžtas dalykas yra geriau pažįstamas ir mokslui prieinamesnis. Mokslas kaip tik prasideda tais dalykais, kurie yra labiau žinomi. Juos pažinus, einama prie tų, kurie yra netoki aiškūs. Protas skirstydamas eina nuo bendrųjų prie atskirų dalykų ir šių atskirų dalykų tyrinėja prigimtį. Bet kokia bendrybė arčiau yra apibrėžiama savo ypatybėmis. Todėl mokydamiesi mes turime pradėti tuo, kas yra labiau žinoma, labiau

---

[26] Migne P. L. 772 p. 176.

apibrėžta, labiau aišku. Mes turime pamažu leistis žemyn, dalindami atskirti atskirus dalykus ir pažinti tuo būdu jų prigimtį.

Mąstymas yra nuolatinis proto įtempimas, kuris bet kokio dalyko ieško priežasties ir kilmės, reiškimosi ir naudos. Mąstymas savo pradžią gauna iš skaitymo. Bet jis jokiomis skaitymo taisyklėmis nėra varžomas... Todėl mokslo pradžia yra skaitymas, o jo atbaiga — mąstymas... (772 p.).

Mokslo pagrindas yra nusižeminimas, kurio trys dalykai reikalingi skaitančiajam. Pirmas, neniekinti jokio mokslo ir jokio veikalo. Antras, nesigėdyti iš bet ko pasimokyti. Trečias, įgijus kiek mokslo neniekinti kitų. Daugelis apsigauna, norėdami dar prieš laiką pasirodyti esą išmintingi. Pasididžiavimas juos priverčia girtis tuo, kuo jie nėra, ir gėdytis to, kas jie yra. Ir tuo labiau jie atitrūksta nuo išminties, kuo labiau nori pasirodyti esą išmintingi. Tokių žmonių pažinau nemaža. Pramokę pačių elementarinių dalykų, jie jau mano esą pasiekę pačių viršūnių. Jie manosi esą patys dideli, jei didelių žmonių skaitė raštus arba girdėjo žodžius. Jie sako: mes matėme tą ir tą, mes skaitėme tą ir tą. Mes su jais kalbėjomės. Mes pažinome tokius ir tokius garsius vyrus. Bet geriau tegul manęs niekas nepažintų, kad tik aš viską žinočiau. Jūs giriatės Platoną matę, bet nesupratę. Todėl manau, nesu vertas, kad manęs klausytumėt"... (773 p.).

Eruditio didascalica, lib. 3, 768, 722, 773 p. Migne P. L. 176.

„......................

Kas rūpinasi mokslu, turi naudotis protu ir atmintimi. Juodu abu studijose taip vienas su antru yra susiję, kad jei vieno trūksta, antrasis žmogaus ligi tobulumo privesti nepajėgia, kaip nieko nepadeda pelnas, jei stinga taupumo... Protas yra tam tikra jėga, iš prigimties glūdinti sieloje ir savimi reikšminga. Atmintis yra žodžių, daiktų ir posakių tvirtas dvasinis pažinimas. Protas randa, atmintis saugo. Protas išeina iš prigimties, naudojamas gerėja, nesaikingo darbo nuvarginamas, o saikingo tobulinamas. Atmintis geriausiai yra lavinama atsiminimo ir mąstymo pratybomis. Du dalykai lavina protą: skaitymas ir mąstymas... (877 p.).

Atmintis surenka ir saugo tai, ko protas ieško ir suranda. Reikia, kad tai, ką besimokydami suskirstėme, patikėtume atminčiai... Atmintis yra aprėžta žmogaus siaurumu. Išblaškyta daugeliui dalykų, ji silpnėja atskiriems dalykams. Todėl kiekviename moksle ir studijose turime parinkti tai, kas yra trumpa ir tikra, ir tai paslėpti atminties arkoje, kad vėliau, kai reikės, galima būtų iškelti. Šiuos dalykus reikia dažnai išimti iš atminties vidurių ir padėti ant liežuvio, kad per ilgą laiką neužsimestų".

De modo dicendi et meditandi, 877—878 p. Migne P. L. 176.

„.......................

Žinokite, broliai, kad įsakome sekti gyvenimu ir mintimis gerų žmonių dėl to, kad jų pavyzdžiu suformuotume savyje naujo gyvenimo paveikslą. Anuose žmonėse yra išreikšta Dievo forma. Todėl jais sekdami, mes daromės į juos panašūs ir tuo pačiu save formuojame pagal Dievo paveikslą. Bet reikia žinoti, kad vaškas priima formą tik suminkštėjęs (932 p.). Taip ir žmogus svetimos rankos yra formuojamas dorybei tik tada, kai nusižeminimas jį išvaduoja iš pasididžiavimo ir prieštaravimo kietumo. Joks pavyzdys negali gero padaryti to, kuris, pasididžiavimo ydos vedamas, svetimas gėrybes neigia, o savas blogybes gina. Todėl yra būtina, kad, jei tikrai norime sekti gerais žmonėmis, visų pirma suminkštintume savo širdis tikru nusižeminimu ir klusnumu..."

De institutione novitiorum cap. 7, 932—933 p. Migne P. L. 176.

c. Aegidijus Romanas

Jis gimė apie 1247 metus Romoje, sakoma iš senos aristokratų Colonnų giminės, todėl dažnai vadinamas Aegidius Romanus de Colonna, nors šis dalykas kai kurių istorikų, kaip Schnürerio, yra neigiamas. Dar jaunystėje jam kilo noras įstoti į augustinijonų eremitų vienuolyną. Kada jis šitą norą įvykdė, tikrų žinių nėra. Jau 1265/66 metais mes jį randame Paryžiaus universitete, kaip vienuolį. Jo mokytojas net ištisą trejetą metų (1269—1271) buvo šv. Tomas Akvinietis, kuris mylėjo savo gabų ir stropų mo-

kinį, o mokinys taip pat jautė nemažos simpatijos genijaliam mokytojui. 1272 m. Aegidijus gavo bakalauro laipsnį ir pradėjo paskaitas Paryžiaus universitete. 1281 m. jam buvo suteiktas magistro laipsnis. Aegidijus buvo pirmutinis augustinijonas gavęs šį titulą. 1282 m. Pilypas III pasikvietė jį savo sūnaus, sosto įpėdinio, mokytoju ir auklėtoju. Čia Aegidijus ir parašė svarbiausią pedagoginį savo veikalą *De regimine principum*. 1287 m. generalinė jo vienuolyno kapitula nutarė Aegidijaus mokslą paskelbti oficialiu augustinijonų vienuolijos mokslu. 1292 m. jis buvo išrinktas savo ordeno generolu. Popiežius Bonifacas VIII, geras Aegidijaus draugas, paskyrė jį Bourges arkivyskupu. Jis mirė 1316 Avignone, kur buvo nuvykęs pastoracijos reikalais.

Nuopelnai mokslui

Paryžiaus universitetas už nuopelnus mokslui suteikė jam titulą doctor fundatissimus[27]. Šio titulo Aegidijus buvo vertas. Jo biografas Angelo Rocca sako, kad Aegidijus „turėjo nepaprastą gabumą apvaldyti medžiagą. Jis buvo uolus tyrinėtojas, iškeltam klausimui visados rasdavo atsakymą ir nepalikdavo neaiškumų. Savo paskaitose ir dėstyme jis buvo toks aiškus, kad atrodė, jog dieviškosios ir žmogiškosios išminties visų scholastikos mokytų žmonių paslaptis jis iškeldavo į šviesą“[28]. Aegidijus yra parašęs labai daug. M. Kaufmannas yra suskaitęs spausdintų jo raštų: 23 filosofinius ir 29 teologinius. Nespausdintų yra dar 12 raštų.

Pedagoginės pažiūros

Pedagogines savo pažiūras Aegidijus yra išdėstęs savo veikale *De regimine principum*. Šitas veikalas buvo daugiausiai skaitomas iš visų Aegidijaus raštų. Jis yra išverstas į prancūzų, italų, ispanų, katalonų, portugalų, anglų, vokiečių ir hebrajų kalbas. Pats savyje ir visumoje jis nėra pedagoginis. Tai daugiau socialinio-politinio pobūdžio veikalas, kuriame nagrinėjama, kaip karaliai ar kunigaikščiai turi valdyti savo kraštus. Bet šalia prak-

---

27 Toki titulai viduramžiais buvo gana mėgiami, pav. šv. Bonaventūra buvo vadinamas *doctor seraphicus*, šv. Tomas Akvinietis — *doctor angelicus*, Duns Scotas — *doctor subtilis*.

28 Bibliothek der katholischen Pädagogik XV, 7 p.

tinių visuomeninių ir politinių nurodymų Aegidijus duoda patarimų, kaip karaliai, kunigaikščiai ir net visi piliečiai turi auklėti savo vaikus, kad paskui jie tiktų valdyti arba vykdyti kurią nors kitą visuomeninę funkciją. Šitie nurodymai kaip tik ir sudaro Aegidijaus pedagogiką. Pedagoginės jo pažiūros yra išdėstytos minėto veikalo antros knygos antroje dalyje, kuri turi 21 skyrių. Nors mūsų laikais šie nurodymai jau yra pasenę, bet Aegidijus davė visa, kas anuo metu buvo galima. „Joks punktas, sako M. Kaufmannas, nebuvo praleistas, jokia reikšmingesnė sritis nebuvo palikta"[29]. Formos atžvilgiu čia yra nauja tai, kad „Aegidijus, pasak Kaufmanno, remiasi ne Šv. Raštu ir krikščioniškais autoriais, kas anuo metu raštuose buvo įprasta, norint pagrįsti ir įrodyti savo tezes, bet visas jo mokslo statinys yra pagrįstas proto principais ir grynai filosofinėmis dedukcijomis. Jis žino ir mini tik vieną autoritetą, būtent, Aristotelį"[30].

Turinio atžvilgiu Aegidijaus pedagogika apima tėvų ir vaikų santykius, objektus ir sritis, kuriose vaikai turi būti lavinami, mokytojo pareigas ir mergaičių mokymą bei auklėjimą. Kalbėdamas apie tėvų ir vaikų santykius, Aegidijus nustato tris principus: 1. tėvas yra vaiko kūrėjas ir todėl turi juo rūpintis, 2. tėvas stovi aukščiau už vaiką ir todėl vaikas turi jo klausyti, 3. tarp tėvų ir vaikų yra natūralus draugiškumas (24—25 p.). Nurodydamas, ko vaikai turi būti mokomi, Aegidijus pastebi, kad jie jau nuo pat jaunystės turi būti mokomi tikėjimo tiesų, įpratinami į dorybes ir išmokomi mokslų. Iš mokytojo Aegidijus reikalauja, kad jis būtų išsilavinęs, praktiškas ir doras. Išsilavinimą sudaro kūrybiškumas, įžvalgumas ir teisingas sprendimas. Praktiškumą sudaro gera atmintis, ateities pramatymas ir atsargumas.

Mergaičių auklėjime Aegidijus pabrėžia, kad visų pirma reikia mergaites saugoti nuo laisvų santykių. Mat, Aegidijaus įsitikinimu, moteriškoje lytyje esama daugiau blogio, negu vyriškojoje. Todėl saugojant mergaites nuo laisvų santykių, pašalinama proga blogiui pasireikšti. Tuo būdu mergaitė apsaugojama nuo bėdos ir nuo puolimo. Aegidijus reikalauja, kad

---

30 Op. cit. ibd.

29 Bibliothek der katholischen Pädagogik, 8 p.

mergaitės būtų pratinamos darbštumo, nes darbštumas teikia garbingo džiaugsmo, naikina pikto akstinus ir duoda naudos. Taip pat Aegidijus nori, kad mergaitės įprastų tylėti. Tylėjimas padaro moterį garbingą, apsaugo nuo neatsargių kalbų ir nuo barnių.

Reikia pastebėti, kad savo aiškiomis sąvokomis, savo sistemingumu ir tikslumu minėtas Aegidijaus veikalas yra savo rūšies pavyzdys. Metodine savo puse jis ir šiandien dar nėra pasenęs. Jo turinys parodo, kad kiek Hugo buvo didaktikas, tiek Aegidijus buvo dorinio auklėjimo atstovas. Jam rūpėjo duoti patarimų ne kaip lavinti protą, bet kaip paruošti žmogų dorinic gyvenimo uždaviniams.

Tekstai:

„.......................

„Nagrinėdami vaikų auklėjimą, visų pirma turime įrodyti, kad visi tėvai turi rūpintis savo vaikais. Tėvai tik tada bus uoliai savo vaikų auklėjimu susirūpinę, kai vaikams skiriamas rūpestis bus jų pergyvenamas, kaip pareiga. Šitas tėviškas rūpinimasis galima pagrįsti trejopai:

1. Tėvai yra vaikų kūrėjai ir iš jų vaikai gauna savo buvimą... (24 p.).

Kadangi tėvai yra savo vaikų kūrėjai ir vaikai savaime tėvams yra dėkingi už savo buvimą, tuo būdu tėvams tenka rūpintis savo vaikais ir žiūrėti, kad šie išsilaikytų ir išsivystytų.

2. Tėvai yra viršesni už savo vaikus ir todėl turi jiems vadovauti.

Pačia prigimtimi aukštesnis dalykas valdo žemesnį, jam vadovauja ir jį palaiko... Dievas, kuriam visi daiktai yra palenkti, savo Apvaizda laiko visą pasaulį. Kadangi tėvai yra prigimti savo vaikų viršininkai, tuo pačiu jie turi jais rūpintis ir jiems vadovauti.

3. Tarp tėvų ir vaikų yra prigimtas draugiškumas. Meilės esmėje glūdi linkimas rūpintis mylimu objektu. Kadangi tarp

tėvo ir vaiko yra prigimta meilė, tuo pačiu tėvai dėl šios meilės yra verčiami rūpintis savo vaikais“.

Cit. Bibliothek der katholischen Pädagogik XV, 24—25 p. Freiburg i. Brsg. 1904.

„.......................

Kadangi tikėjimas stovi aukščiau už protą, ir tikėjimo dalykas negali būti protu suvoktas, todėl naudinga tikėjimui priklausančius dalykus perteikti tokiame amžiuje, kada dar neieškoma perteikiamo dalyko pagrindų, bet jis priimamas be atodairos. Toks amžius kaip tik ir yra vaikystė. Jei tėvas ar motina vaikui liepia į ką nors tikėti, šis neklausinėja girdėto dalyko priežasčių, nes jis dar nėra priaugęs naudotis protu, bet paprastai tiki tam, kas sakoma... (32 p.).

Bet kadangi giliau pažinti tikėjimo dalykus ir pagrindingiau išdėstyti tikėjimo tiesas yra dvasininko reikalas, ne pasaulininko ir ne vaikų, todėl pakanka minėtas tiesas išaiškinti tik trumpai ir tik esmines. Pavyzdžiui, reikia vaikams pasakyti, kad Dievas yra, kad Jis yra visų daiktų Kūrėjas, kad Jis yra Tėvas, Sūnus ir šv. Dvasia. Toliau, kad, nusidėjus pirmajam giminės tėvui Adomui ir žmonijai susitepus nuodėme, Dievo Sūnus mums atpirkti priėmė iš Marijos Kūną ir iš jos gimė... (eina toliau maždaug visi tikėjimo išpažinimo artikulai, *A. M.)*. Visi piliečiai todėl turi rūpintis, kad jų vaikai iš pat jaunystės būtų mokomi religijos. Karaliai ir kunigaikščiai tai daryti turi tuo labiau, nes jų tikėjimo uolumas krikščioniškai religijai yra labai naudingas, o jų atšalimas yra, priešingai, labai pavojingas“.

Cit. Bibliothek der kath. Pädagogik XV, 32, 33 p.

„.......................

„Visi žmonės turi būti lavinami moksluose, kad, apsiginklavę didesne išmintimi, lengviau galėtų išvengti pikto... (35 p.). Mokslines studijas reikia pradėti gana anksti, kad būtų pasiektas: visų pirma *pakankamas sugebėjimas kalbėti,* toliau *susidomėjimas mokslu,* galop *vispusiškas išsilavinimas...* (63 p.).

Septyni mokslai, pasak tradicijos, senųjų buvo labai gerbiami, būtent: gramatika, dialektika, retorika, muzika, aritme-

tika, geometrija ir astronomija. Jie buvo vadinami laisvaisiais mokslais, nes jų mokėsi tiktai laisvųjų ir kilmingųjų žmonių sūnūs.

1. Visų pirma žymiųjų žmonių sūnūs mokėsi *gramatikos,* kuri, pasak Alpharabijaus (arabų filosofas, mokęs Bagdade, miręs 954 m. *A. M.)* buvo tam išrasta, kad neleistų daryti klaidų tarime ir sakinyje. Gramatikos padedami mes išmokstame lotynų kalbos, kuri yra filosofų kalba, nes ja yra perteikta filosofų išmintis...

2. Antras laisvasis mokslas yra *dialektika,* kuri rodo, kaip reikia ką nors įrodyti arba kam nors padaryti priekaištų... Dažnai mums atrodo, kad mūsų išvados teisingos, o pasirodo jose klaidų dėl to, kad mes nemokėjome išvadoms daryti būdo. Todėl kaip gramatika yra kalbos vadovė, kad taisyklingai kalbėtume, taip dialektika, pasak Alpharabijaus, yra mąstymo vadovė, kad taisyklingai darytume išvadas.

3. Trečias laisvasis mokslas yra *retorika.* Filosofas ją vadina populiaria dialektika... Kaip dialektika yra būtina išmokyti subtilesniam ir gilesniam įrodinėjimui, taip iš kitos pusės retorika yra (38 p.) būtina supažindinti su populiariu ir vaizdingu įrodinėjimu...

4. Ketvirtas laisvasis mokslas yra *muzika* (čia Aegidijus beveik žodis žodin atpasakoja Aristotelio pažiūras į muzikos mokymąsi, įrodinėdamas, kad muzika esanti naudinga poilsiui, *A. M.)*... Todėl naudinga poilsio metu užsiimti muzika, nes ji teikia leistino ir nekalto smagumo. Tai ypač tinka aukštesnių luomų sūnums, nes šie, nedirbdami rankų darbo, pradėtų tinginiauti, jei nesimokytų ir tarpais nesismagintų muzika, kas yra leistina ir nekalta...

5. Penktas iš laisvųjų mokslų yra *aritmetika,* kuri kalba apie skaičių santykius ir kurios laisvųjų sūnūs jau tik dėl to turi mokytis, kad be jos negalima išmokti muzikos.

6. Šeštas laisvasis mokslas yra *geometrija,* kuri moko pažinti daiktų saiką ir daugį. Jos žymiųjų žmonių sūnūs turi mokytis dėl to, kad be jos negalima tobulai išmokti astronomijos, kuri kalba apie dangaus kūnų dydį, apie žvaigždžių substancijas ir jų kelius.

7. Septintas laisvasis mokslas yra *astronomija*, kurią iš seno žymiųjų žmonių sūnūs uoliai studijavo dėl to, kad stabmeldžiai žvaigždėms skyrė didelės reikšmės...

Taip senieji vertino laisvuosius mokslus ir minėtus septynis statė aukščiausiai. Bet yra dar ir kitų, daug pranašesnių už juos. *Gamtos filosofija,* kuri atskleidžia daiktų prigimtį... (39 p.). ...Vėl *metafizika,* kuri žmogišku būdu ir žmogaus sugalvotomis priemonėmis kalba apie Dievą ir apie atskiras substancijas... Už visus nepalyginamai aukščiau stovi *teologija,* kuri kalba apie Dievą ir apie angelus jau ne žmogišku būdu ir ne pagal žmogaus išradimus, bet pagal dieviškus nurodymus. Be to, dar yra keletas moralinių mokslų, kaip *etika..., ekonomija..., politika...* Dar yra minėtiems palenktų mokslų, kaip *perspektyva,* kuri nagrinėja matymą ir priklauso prie geometrijos; *medicina,* kuri yra palenkta gamtos filosofijai..."

Cit. Bibliothek der kath. Pädagogik XV, 36, 38—40 p.

„. . . . .

Įžymiųjų žmonių, ypač karalių ir kunigaikščių vaikų mokytojas mūsų laikais turi būti: moksliškai išsilavinęs, praktiškas ir doras.

Moksliškai išsilavinęs jis bus tada, kai pats bus kūrybiškas, kai galės suprasti svetimą darbą ir sugebės spręsti apie savo ir kitų darbo rezultatus. Jis turi būti pats kūrybiškas, nes kas pats nieko nesukuria, o moka tik svetimą išdėstyti, yra daugiau dėstytojas, o ne mokytojas..."

Cit. Bibliothek der kath. Pädagogik XV, 41 p.

„. . . . .

Kadangi iš moterystės gema ne tik vyriškosios, bet ir moteriškosios atžalos, todėl, pakalbėjus apie sūnų auklėjimą, reikia kalbėti ir apie dukterų auklėjimą...

Visų pirma čia tenka kalbėti apie tai, kad dukteris reikia laikyti tinkamose ribose apsiėjimo atžvilgiu dėl trijų dalykų:

1. Tuo būdu dukterims atimama proga blogiui padaryti. Apskritai moteriškoji lytis yra labiau linkusi į blogį, negu vyriškoji, dėl menkesnės sprendimo galios... Todėl geriausia prie-

monė apsaugoti skaistybei ir nekaltybei yra vengti progų (59 p.)...

2. Tuo būdu jos apsaugojamos nuo gėdos. Bet kokių neįprastų dalykų tam tikru būdu bijoma; ir kas neįpratęs santykiauti su žmonėmis, jų bijo. Todėl priemonė palaikyti dukteryse tam tikrą vyrų baimę kaip tik ir yra neleisti joms per daug laisvai santykiauti su žmonėmis... Kas panaikina mergaitėje baimę, tas nuima nuo jos žąslus, kurie ją sulaiko nuo blogio, nes mergaites nuo jo laiko ne protas, bet drovumas...

3. Tuo būdu jos saugojamos nuo ištvirkimo ir išjuokimo...

Cit. Bibliothek der kath. Pädagogik XV, 59—60 p.

Realinis teksto žodinėlis

Achejai — Homero epuose yra garbės pavadinimas visiems tiems, kurie kovojo prieš Troją. Bet šiuo vardu vadinosi ir tauta, gyvenusi 2 tūkst. metų prieš Kristų Mažosios Azijos Vakaruose. Romėnai achejais vadino visus graikus.

Akademija — visų pirma buvo pavadinta Platono mokykla, įkurta Heros Akademos kalnelyje priešais Atėnų vartus. Vėliau, Justinijonui šią akademiją uždarius 529 m. po Kristaus, šis vardas iš istorijos išnyksta ir pasirodo tik renesanso metu, kada Cosimo di Medici įkūrė Florencijoje Platono Akademiją. Nuo šio laiko akademija reiškia mokslo ar tyrinėjimo įstaigą, kartais sujungtą ir su mokymu.

Amžiaus klasės — yra pirmykštės visuomenės padalinimas pagal amžių. Jos yra ypatingai išvystytos totemistinėje kultūroje, kurioje yra mechanistinė gyvenimo struktūra. Šios amžiaus klasės totemistinėje kultūroje turi didelės reikšmės.

Andamaneziečiai — yra Andamanezijos salų gyventojai (ca. 6000). Dauguma jų yra mažaūgiai, turi savą kalbą, priklauso pigmejų giminei. Jų gyvenimas yra pagrindo kultūros tipo, vadinasi, jie yra medžiotojai ir augmenų rankiotojai, monoteistai, moterystė monogaminė, lyčių teisės beveik lygios.

Animizmas — visų pirma yra supratimas ir pergyvenimas gamtos, kaip turinčios sielą. Kita prasme animizmas yra vėlių garbinimas. Šia pastarąja prasme ir yra kalbama apie animizmą matriarchatinėje kultūroje. Pirmąja prasme animizmas tinka visai kamieno kultūrai. Animizmas yra gana vėlyva apraiška žmonijos išsivystyme, nes pagrindo

kultūroje jo nėra. Jis atsiranda tik žmogaus, kaip gamtos brolio, epochoje.

Anomejus — kitaip Eunomijus, yra Arijaus šalininkas ir atstovas arijanistinės erezijos, kuri neigė Kristaus Dievybę. Ši erezija kilo 4 šimtm. Logos, pasak Arijaus, yra ne amžinas, bet atsiradęs laike, vadinasi, sukurtas, taigi ne Dievas. Dievas susikūrė Logą dėl to, kad kitaip jis negalėjo sukurti pasaulio, nes pasaulio kūrimas vyksta tik per tarpininkus.

Banausiškumas — yra socialinė graikų gyvenimo sąvoka. Banausos graikams pradžioje reiškė pečkurį. Nuo Sofoklio šis žodis jau reiškia nepadorų dalyką, kuris atsiranda tada, kai žmogus gyvena iš darbo, bet ne iš kapitalo.

Basilidiečiai — yra Basilido šalininkai. Basilidas yra buvęs vienas iš žymesnių 2 šimtm. po Kristaus gnostikų. Basilidiečiai sudarė savotišką kosmologinių-gnostinių-manichejinių spekuliacijų sektą.

Bergdama — yra pirmykštė negrų giminė Pietų Afrikoje, kilusi iš senųjų Afrikos gyventojų mišinio su dar senesniais pigmejais. Savo gyvenimu ji iš dalies priklauso pagrindo, iš dalies kamieno kultūrai. Tai yra savotiška tarpininkė tarp šių skirtingų žmonijos istorijos periodų.

Budizmas — yra askezos sistema, kurios pagrinduose glūdi senosios Indijos filosofinės koncepcijos: mistinis panteizmas ir asmeninio gyvenimo neigimas. Tai yra negatyvi askeza ir pasaulėžiūra iš esmės. Askezos tikslas yra Nirvana arba neasmeninis buvimas, besireiškiąs visišku neturėjimu skausmų ir norų.

Bušmėnai — yra Pietų Afrikos mažaūgiai gyventojai. Manoma, jie esą pirmykščiai Afrikos gyventojai arba bent vienas iš seniausių šio kontinento sluogsnių. Etnologams yra įdomus jų menas, kuris nuostabiai yra panašus į Europos paleolitinį meną.

Choregos — žodiškai reiškia choro vedėjas arba dirigentas. Bet realiai tai buvo turtingi atėniečiai, kurių pareiga buvo rūpintis tragedijų vaidinimais, kreipiant ypatingo dėmesio į judėsių ir šokių darnumą. Tolimesne prasme choregos yra orchestikos mokytojas.

Choreografija — visų pirma yra būdas užrašyti šokiui reikalingus judėsius tam tikrais ženklais. Toliau šis žodis reiškia ir patį šokio meną.

Cinikai — yra graikų filosofo Antistheno šalininkai. Tai buvo savotiški senovės filosofai proletarai, kurie nenorėjo turėti jokios profesijos ir jokio turto, kuriems skurdas buvo natūrali žmogaus būsena. Jie dėvėdavo skarmalais, gyvendavo dėžėse (Diogenas) ir olose. Dėl savo nešvarumo jie ir buvo pavadinti cinikais. Ši filosofiškai praktinė srovė išsilaikė ligi 4 šimt. po Kristaus.

Daimonion — graikuose turėjo įvairios prasmės. Sokrato moksle daimonion reiškė dieviškumą (daimon — dievas). Ksenofonas jį suprato, kaip savotišką gabumą pramatyti ateitį. Platonas jį daugiau laikė sąžinės balsu.

Demagogas — buvo demokratinės Atėnų partijos vadas. Oficialių funkcijų jis nėjo, bet jo įtaka politiniam gyvenimui paprastai būdavo gana didelė. Demagogo sąvoka pradžioje neturėjo peikiamojo charakterio. Ji įsigijo jį tik vėliau, kai demagogai savo įtaką pradėjo panaudoti asmeninei savo naudai.

Dorinė tonacija — psichologiškai buvo laikoma kilninančia ir charakterį stiprinančia. Techniškai ji buvo charakteringa tuo, kad joje intervalai buvo toki: kas du tonai ėjo pustonis.

Efebas — žodiškai reiškė stovįs prie jaunystės žydėjimo. Realiai reiškė vyrą nuo 18 metų ir mergaitę nuo 14 metų. Šiuo metu jaunuoliai Spartoje būdavo įvedami į suaugusiųjų klasę.

Eskimai — yra Lediniuotojo Vandenyno pakrančių gyventojai. Tai yra pirmoji šiaurės tauta, kurią europiečiai pažino. Šiandien eskimų yra tik apie 37.000. Senieji eskimai priklauso pagrindo kultūros eskimoidų grupei, iš kurios išsivystė nomadinė kultūra. Paleontologiniu atžvilgiu eskimai priklauso kaulinės kultūros tipui (Knochenkultur — O. Menghin).

Fryginė tonacija — psichologiškai buvo laikoma erzlia ir vedančia ligi savotiško šėlstančio apsvaigimo. Techniškai ji

buvo charakteringa tuo, kad joje pustoniai buvo tetrachordų viduryje, nes graikai turėjo ne oktavą, bet keturis tonus, kuriuos sujungdavo ir tuo būdu gaudavo aštuonis.

Gėdos prijuostės — paprastai gaminamos iš lapų arba iš medžio žievės. Kartais jos yra pakeičiamos trumpu sijonėliu. Daugelyje tautų jos uždedamos abiem lytim. Tik totemistinėse tautose vyriškajai lyčiai jas pakeičia pennisfuteralai.

Gelasianum — apeigų ir maldų, reikalingų teikti sakramentams (liber sakramentorum) rinkinys, sakoma, pagamintas, popiežiaus Gelasijaus I (mirė 496), vartotas viduriniais amžiais.

Gnosis — pirmųjų krikščionių supratimu buvo pagilintas ir sustiprintas tikėjimo objektų pažinimas. Šita prasme gnosis yra vartojamas ir šv. Povilo (Kor. 1, 5; 2, 6). Eretiška prasme gnosis reiškė išganymą per pažinimą. Šita prasmė pagimdė gnosticizmą.

Gnostikas — krikščioniškąja prasme yra žmogus, kuris giliai pažįsta tikėjimo objektus. Šitaip gnostiką supranta Klemensas Aleksandrietis. Šiaip gnostikas reiškia gnosticizmo šalininką.

Helotai — buvo Spartos gyventojai vergai, neturį nei teisių nei laisvės. Jie turėjo žemės, bet pusę pajamų turėjo atiduoti savo ponams, gyvenantiems miestuose. Teisiškai jie priklausė valstybei. Kariuomenėje jie lydėdavo savo ponus ir būdavo lengvai apsiginklavę. Jų gyvenimas buvo labai sunkus, nes spartiečiai, bijodami greito jų prieauglio, labai juos spaudė. Net buvo rengiamos helotų medžioklės. Todėl helotų sukilimai būdavo gana dažni.

Hoplitai — sudarė graikų kariuomenės branduolį ir buvo sunkiai ginkluoti, skiriami susiremti iš arti vyras su vyru. Perkelta prasme hoplitas reiškia žmogų, besirūpinantį visuomenės gerove. Šioji paskutinė prasmė turima galvoje, kai sakoma, kad graikas visų pirma buvo hoplitas.

Invitatorium — įžanginė kviečiamoji brevijoriaus maldelė, paimta paprastai iš psalmių, kalbama arba giedama, kintanti pagal šventės prasmę.

Joninė tonacija — buvo fryginės tonacijos atspalvis.

Kafrai — Pietų Rytų Afrikos bantu giminės negrai. Savo gyvenimu jie priklauso jau prie mišriųjų kultūrų: viena dalis jų yra gyvulių augintojai, kita — žemdirbiai. Bet jų pagrinde glūdi totemistinė kultūra, ką rodo apvalios trobelės, linkimas kariauti ir gausūs burtai.

Kalokagathija — visų pirma reiškia graikų ugdymo idealą, kurį sudarė gražus gerumas. Kita prasme ši sąvoka reiškia aristokratinio luomo ugdymo idealą, kurį sudarė gražios manieros bei turtas ir ištikimumas esančiam režimui. Mūsiškai ši sąvoka atitinka anglišką gentleman.

Kybėlės kultas — savo esme buvo pirmykštis Magna Mater kultas. Magna Mater sąvoka yra susijusi su pirmykšte pleištine kultūra (Faustkelkultur). Pradžioje ši sąvoka slėpė savyje moters vaisingumo idėją. Įvairiose tautose Magna Mater įgijo įvairių pavidalų. Mažojoje Azijoje ji išsivystė Kybėlės kulto forma. Šis kultas buvo dažnai surištas su nepadoriomis ceremonijomis.

Lydinė tonacija — psichologiškai buvo laikoma skundų ir skausmo reiškėja. Techniškai pustonis joje buvo tetrachordo pradžioje.

Manichejai — buvo atstovai manichejizmo, kurį sukūrė Manes arba Manichejus. Manichejizmo pagrindas yra dualistinis būties supratimas, atremtas į blogio ir gėrio ontologinius principus. Šalia gerojo principo (Dievo) manichejai stato nepriklausomą blogio principą (demoną). Medžiaga, taigi kūnas ir visos jos funkcijos, esanti blogojo prado kilmės. Todėl Kristus turėjęs tik iliuzorinį kūną, ne tikrą. Praktikoje manichejai buvo linkę į griežtą asketizmą, norėdami suardyti blogą kūno veikimą.

Marcijonistai — šalininkai Marcijono, gyvenusio 2 šimt. po Kristaus, kuris skelbė absoliutinį Senojo Testamento nesuderinamumą su Naujuoju Testamentu, kūno ne prikėlimą, bet sunaikinimą, kuris neigė moterystę. Jo paties moksle gnostinių priemaišų buvo nedaug. Bet po jo mirties marcijonistų sekta pasidarė viena iš stipriausių gnostiškų sektų.

Mixolydinė tonacija — buvo dorinės tonacijos atspalvis.

Mystai — antikinėje senovėje buvo misterijų dalyviai, kuriems būdavo atskleidžiama misterijų paslaptys ir kurie būdavo į šias misterijas įvedami. Krikščionys, specialiai Klemensas Aleksandrietis, šiuo žodžiu vadino tuos žmones, kurie dieviškosios malonės buvo įvedami į tikėjimo paslaptis.

Negritai — mažaūgiai Malajų salų gyventojai, negroidų, pasak E. Fischerio australoidų, giminės. Jų gyvenimas panašus į Afrikos pigmėjų gyvenimą. Dažniausiai negritais vadinami Filipinų salos Luzano gyventojai aëtai, kurie yra perėmę iš malajiečių kalbą ir kultūrą. Jie visi yra monoteistai.

Odibwajai — Šiaurės Amerikos indėnų giminė, priklausanti Algonkinams, gyvenanti vakariniuose Dakotos ežero krantuose. Savo gyvenimu priklauso totemistinei kultūrai. Bet religijoje jie garbina vieną Aukščiausią Būtybę.

Pedagogas — Klemenso Aleksandriečio raštuose reiškia Kristų, kuris vykdo dieviškąją paideią.

Penatai — buvo romėnų dievai, saugoją namus ir jų apyvoką. Tai nebuvo tam tikri iš anksto nustatyti dievai. Namų šeimininkas galėjo savo penatais pasikviesti bet kokius dievus. Šalia židinio kiekvienuose namuose buvo penatams altorius, ant kurio būdavo padedama nonų, idų ir kalendų metu gėlių, vyno ir kiaušinių.

Peplos — apatinis doriečių moterų drabužis, savotiški marškiniai, pravirais šonais, kuriuos susegdavo sagutėmis, bet kurie greitai leisdavo pamatyti nuogą kūną. Peplos būdavo išsiuvinėtas ir gaminamas iš vilnos.

Periokai — buvo Spartos gyventojai, turį laisvę, bet neturį teisių. Juos sudarė mažažemiai, amatininkai ir pirkliai. Jų atsiradimas Spartos valstybėje nėra aiškus. Greičiausiai jie bus buvę pirmykščiai Spartos gyventojai.

Pigmejai — pirmykščių mažaūgių (ca 150 cm.) tautų pavadinimas. Jų yra Centrinėje Afrikoje, Andamanezijoje, Malakoj, Filipinuose, Naujoje Gvinejoje. Nors jie labai išblaškyti po visą pasaulį, bet savo kultūra yra labai vienin-

gi. Visi jie priklauso pagrindo kultūrai ir sudaro vieną iš seniausių žmonijos sluogsnių.

Pirmonių aukos — yra aukos nuo pirmųjų savo darbo vaisių, teikiamos Aukščiausiajai Būtybei. Tokių aukų randama daugelyje pirmykščių tautų. Alpių kalnuose rasti ilgi gyvulių kaulai, matyti, padėti su mėsa, taip pat priklauso pirmonių aukoms, nes toki kaulai su mėsa ir šiandien yra aukojami eskimų.

Pistis — žodiškai reiškia tikėjimą. Šiuo žodžiu pirmaisiais Krikščionybės amžiais buvo išreiškiamas visas religinis pažinimas, įgytas iš Apreiškimo ir iš dieviškosios malonės, kaip savotiška priešginybė gnosis.

Pontus — graikai ir vėliau romėnai vadino šiuo vardu Juodąsias Jūras.

Sabellijus — antitrinarinės erezijos kūrėjas, gyvenęs 3 šimt. po Kristaus. Pasak jo Trejybės asmenys yra ne kas kita, kaip to paties Dievo reiškimosi būdai (modalizmas).

Sankhya — Indijos filosofija, kurios esmę sudaro dualistinis ateizmas. Visa būtis susidedanti iš dviejų pradų: gamtos ir sielos. Aktyvusis principas yra gamta. Siela yra pasyvi ir be gamtos veikti negali. Tai yra sena forma naujo principo, kad „die Kraft kommt von unten“. Išvaduoti sielą iš gamtos ir suteikti jai aktyvumo yra pagrindinis gyvenimo uždavinys.

Semangiečiai — pirmykštė maža (ca 2000) tautelė, gyvenanti Malakos saloje. Savo gyvenimu ji priklauso pagrindo kultūrai, vadinasi, yra viena iš seniausių žemės tautų. Semangiečiai yra medžiotojai ir augmenų rankiotojai.

Syntonolydinė tonacija — yra lydinės tonacijos atspalvis.

Syrinx — žodiškai yra vamzdelis. Graikijoje taip buvo vadinama piemenų arba Pano fleita, susidedanti iš 7 ar 9 įvairaus ilgumo vamzdelių, surikiuotų pagal dydį ir per vidurį surištų. Šios rūšies grojimo instrumentas randamas ne tik graikuose, bet ir germanuose, ir kinuose, ir Meksikos bei Peru senosiose tautose.

Šintoizmas — tautinė japonų religija, pradžioje reiškusis gamtos garbinimu, kurio centre stovėjo saulės kultas. Išsi-

vystant japonų valstybei, šintoizmas virto valstybės ir jos reiškėjo — imperatoriaus kultu.

Ugnai — paties Pietų Amerikos smaigalio, vad. Ugnies Žemės gyventojai. Jie priklauso prie pigmoidų giminės, yra mažaūgiai, tamsių plaukų ir šviesios odos. Darvinas apie juos rašė, kad jie nemoką net kalbėti, tik leidžią kaž kokius gyvuliškus garsus. Bet keturios M. Gusindės ekspedicijos parodė, kad ši tauta turi aukštą dvasinę kultūrą: iniciacijas, monoteizmą, monogamiją, aukštą dorovę, lygų lyčių vertinimą.

Vagantai — keliaujantieji mokiniai, kuriuos sudarė neturtingi jaunuoliai ir be vietų klerikai. Jie eidavo iš krašto į kraštą, užsidirbdami duonos dainomis ir giesmėmis vienuolynuose ir pilyse. Jų dainos turėjo didelės įtakos Minnesangui išsivystyti. 13 šimtmetyje vagantai virto plėšikais ir buvo Bažnyčios pasmerkti.

Valentiniečiai — šalininkai gnostiko Valentino, gyvenusio 2 šimt., kurį Irenejus pavadino gnostikų tėvu.

Vandens vargonai — pirmą sykį buvo aprašyti Herono iš Aleksandrijos. Jie buvo įtaisyti narų varpo principu, kur dumplėmis varomas oras buvo reguliuojamas priešingo vandens spaudimo.

Vedanta — Indijos filosofija, kurios esmę sudaro mistiškai idealistinis panteizmas: „Visa, kas yra, yra Brahma; kas nėra jis, to visai nėra“. Gyvenimo uždavinys esą išsinerti iš kūno ir susijungti su Brahma, iš kurio siela ir yra kilusi. Išsinėrimas yra pasiekiamas askeze. Neapsivaliusios ligi galo sielos vėl turinčios grįžti atgal į kūnus (reinkarnacija).

Watauneiwa — ugnų Aukščiausios Dievybės pavadinimas.

Wedda — mažaūgiai (ca 157 cm.) pirmykščiai Ceylono gyventojai (apie 2000 žmonių), rudos odos, juodų garbanotų plaukų. Savo gyvenimo būdu priklauso prie pagrindo kultūros. Jie nedėvi jokių papuošalų, nešioja drabužius, gyvena palapinėse ir olose. Savo pasaulėžiūra yra monoteistai, moterystė jų monogaminė.

ASMENVARDŽIŲ SĄRAŠAS.

A

B

C

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

T

U

V

X

Z

VIETOVARDŽIŲ SĄRAŠAS

T

V

W

X

DAIKTAVARDŽIŲ SĄRAŠAS

G

H

I

J

K

L

M

N

O

P

Q

R

S

Š

T

U

V

Ž

Teol.-Filosofijos Fakulteto leidiniai

I. Knygos

1. P. Malakauskis, Moterystės teisės[2], Kaunas 1932, 511, 4 lt.
2. P. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė 1925 (nebėra).
3. J. Eretas, Henrich Seuse, Kaunas 1929, 64, 0,50 lt.
4. J. Eretas, Meister Eckehart, Kaunas 1930, 146, 1 lt.
5. J. Eretas, Jonas Tauleris, Kaunas 1930, 128, 1 lt.
6. J. Grinius, O. V. Milašius — poetas, Kaunas 1930, 196, 2 lt.
7. Pr. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai, Kaunas 1930, 104, 1 lt.
8. P. Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės, Kaunas 1931, 268, 0,50 lt.
9. Ant. Maliauskis, Teodiceja, Kaunas 1931, 180, 2 lt.
10. J. Eretas, Vokiečių literatūros istorija, Kaunas 1931, I 250, 3 lt.
11. Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos, Kaunas 1932, 40, 0,50 lt. (įvadas); Kaunas 1931, 1 dal. 192, 2 lt.; Kaunas 1935, 4 dal. 84, 1 lt.
12. Pr. Kuraitis, Ontologija, Kaunas 1931, I 207, 2 lt.; Kunas 1933, II 168, 2 lt.
13. P. Malakauskis, Bažnytinių teisių šaltiniai, Kaunas 1931, 117, 1 lt.
14. P. Malakauskis, Bažnytinė cenzūra ir draudžiamosios knygos, Kaunas 1931, 30, 0,50 lt.
15. J. Grinius, Putino lirika, Kaunas 1932, 108, 1 lt.
16. P. Malakauskis, Bažnytinės teisės (įvadas), Kaunas 1932, 120, 1 lt.
17. J. Eretas, Goethe, Kaunas 1933, 286, 3 lt.
18. P. Malakauskis, Baudžiamosios teisės[2], Kaunas 1934, 335, 3 lt.
19. P. Malakauskis, Prigimtinė teisė[2], Kaunas 1936, 168, 1,50 lt.
20. Z. Ivinskis, Lietuvos prekyba su Prūsais, Kaunas 1934, I 208, 3 lt.
21. St. Šalkauskis, Bendrieji pedagogikos pagrindai[2], Kaunas 1935, 53, 0,50 lt.
22. St. Gruodis, Negimusios gyvybės panaikinimas, Kaunas 1935, 130, 1 lt.
23. Ant. Maliauskis, Etika, Kaunas 1935, I dal. 192, 2 lt.
24. Ant. Maceina, Kultūros filosofijos įvadas, Kaunas 1936, 224, 2 lt.
25. J. Ambrazevičius, Vaižgantas, Kaunas 1936, 192, 2 lt.
26. P. Malakauskis, Dvi numirusių vietos — kapinės ir krematorija, Kaunas 1936, 54, 0,25 lt.
27. P. Malakauskis, Laidojimas, Kaunas 1937, 104, 0,50 lt.
28. P. Malakauskis, Bažnytinės asmeninės teisės, Kaunas 1939, I 149, 0,50 lt.
29. J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija, Kaunas 1938, 702, 15 lt.
30. J. Grinius, Grožis ir menas, Kaunas 1938, 352 (37 iliustracijos), 8 lt.
31. Ant. Maceina, Pedagogikos istorija, Kaunas 1939, I 392.